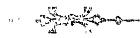
ఉపోద్ఘాతము

వ్యాసప్రోక్తమగు సంస్కృతమహాభారతము మాతృకగాఁ గవిత్రయకృతమైన ఆంధ్రమహాభారతము వతరించినట్లే, కాలాంతరమున, ఆకవిత్రయభారతము మాతృకగా నీద్విపదభారతము వతరించినది. ఇది యపరకవిత్రయకర్తృకము.

తిమ్మయ్య, సోమన, బాలసరస్వతి అనెడి యీద్విపదభారతకర్తలు మువ్వురిలో తిమ్మయ నన్నయభట్టువంటివాఁడు. ఈమహానుభావుఁడు భారతము ద్విపదీకరించవలెనని సంకల్పించి ఆదిపర్వము మొదలు ద్రోణపర్వాంతమువఱకుఁగల యేఁడుపర్వములలో సభాపర్వము తక్కఁ దక్కినయాఱింటిని నిర్వహించి కొంతవఱకు సిద్ధసంకల్పుఁడయ్యెను. కర్ణపర్వమాదిగా మిగిలినపర్వములను రచించి గ్రంథమును బూర్తిచేసినవాఁడు సోమన. మధ్య మిగిలిపోయిన సభాపర్వమును వ్రాసినవాఁడు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు. ఈసభాపర్వకర్త, ఈమహాకావ్యనిర్మాణములో నీకొంచెపు పాలుదక్కఁగొనుటకు తిమ్మనార్యుననుగ్రహమే కారణమని తోఁచుచున్నది. తనకు శిష్యప్రాయుఁడో మిత్త్రుఁడో అయిన బాలసరస్వతిప్రార్థన నంగీకరించి తిమ్మనార్యుఁ డీచిన్నిపర్వమును అతనిపరము చేసియుండును. లేకున్న దీనితరువాత మఱియైదుపర్వములు కొనసాగించిన ఆదిపర్వకర్త, రెండవపర్వమును స్పృశింపక వదలుటకు హేతువు కానరాదు. ఆదిపర్వరచనతోనే యాతఁడస్తమించియున్నచోఁ బరిశిష్టభాగమును బూరించుభారము బాలసరస్వతి తానై వహించెననవచ్చును గాని, అది యట్టిదిగాక యాపై నైదుపర్వములు తిమ్మయకృతములుగాఁ గానవచ్చుటచే, ఈసభాపర్వము పరిశిష్టభాగమనుటకు వలనుపడదు. పూర్వకాలమున రామాయణరచనకుపక్రమించిన భాస్కరుఁడు తనపుత్త్రునెడను శిష్యునెడను ఇట్టియనుగ్రహమునే చూపి కొన్నికాండములు వారిపరము చేయుటయు, ఈకాలమున శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు దేవీభాగవతమున రెండుస్కంధములు తమమిత్త్రులచే వ్రాయించుటయు ఈసంప్రదాయమునకే దృష్టాంతములుగాఁ బేర్కొనవచ్చును. భాగవతమున వెలిగందలనారయాదులపేరఁ గొన్నిస్కంధములు కానవచ్చుటయు నీయాచారమునుబట్టియనియే నాయూహ.

తిమ్మయకవి వల్లభసూరికుమారుఁడు; కాశ్యపసగోత్రుఁడు. అన్నియాశ్వాసములతుదిని గద్యస్థానీయములైన ఈక్రిందిద్విపదపంక్తులు పైవిషయముల కాధారము :

"ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త-సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్రి-మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచిత...పర్వ నిర్మలకథయందు-సుచితమై యాశ్వాస......మయ్యె"

ఈకవినివాసస్థలము నెలూరుమండలములోని బట్టేపాడుగ్రామమనియు, ఇంటిపేరు బట్టేపాటివారనియు నూహించుటకుఁ గొంతయాధారము దొరకినది. పుష్పగిరి తిమ్మయకు సమకాలికుఁడును సహశ్రోతయునగు తేకుమళ్లరంగశాయియనుకవి తన ద్విపదభాగవతములో (అముద్రితము) పూర్వకవిస్తుతి యొనర్చుసందర్భమున, ఈద్విపదభారతకర్తయెడ సంస్మరణరూపమగు భక్తి ప్రకటించియున్నాఁడు. ఆస్తుతివాక్యములో, ఈకవిపేరు తిరుమలభట్టనియు. ఇంటిపేరు బట్టేపాటివారనియుఁ గలదు :

"రామాయణంబు భారతమును ద్విపదలై మీరఁజేసిన యారంగనాథు
ధీరు బట్టేపాటి తిరుమలభట్టు గారి ప్రౌఢోక్తులు గలుగస్మరించి,
సునయుండు మత్సహశ్రోతయునైన ....
గిరిధైర్యనిధి పుష్పగిర్యప్పనార్య-వరుని సుపుత్త్రి...................
సారజ్ఞ తిమ్మనసత్కవిఁ బిలిచి-యతనిసహాయత నతులోక్తియుక్తి
...............భాగవతపు-......స్కంధముల్ పదియును రెండు
రచియించితి..................."

(తేకుమళ్ల రంగశాయి, ద్విపదభాగవతము)

మఱియు, ఈకవికాశ్రయమిచ్చి విరాటపర్వము కృతిగొన్న జంగాలముమ్మయరెడ్డియను పంటవంశ్యుడు బట్టేపాడు గ్రామవాస్తవ్యుఁడు:

"శ్రీరాజితాకార, శివభక్తిపూర-గౌరవాకార, జంగలముమ్మ ధీర!" విరా. ప. ద్వి. ఆ.
"డిండీరకీర్తి బట్టేపాటినిలయ!" విరా. ప. తృ. ఆ.

కవినివాసస్థలముకూడ ఈబట్టేపాడేయనియు, నూరిపేరునుబట్టి యింటిపేరును అదియే యైనదనియు విశ్వసింపవచ్చును. కాని భారతమందలటను 'తిమ్మయ'— 'తిమ్మన'గా గోచరించు ఈకవియేనా రంగశాయిచే తిరుమలభట్టుగా పేర్కొనఁబడినవాఁడు ? అను సందేహము కలుగవచ్చును. బట్టేపాటిసంబంధముకలిగి, ద్విపద భారతము రచించిన వేఱొకతిరుమలభట్టు కానవచ్చునంతవఱకు, ఈతిమ్మయయే ఆతిరుమలభట్టని విశ్వసించుటకు ఏవిధమగు వెనుకాటును ఉండనక్కఱలేదు. బట్టేపాడు—ద్విపదభారతకర్తృత్వము—నామధేయము—అను మూఁడు విశేషములలో ఒక్కనామధేయమునమాత్రము కొంత వ్యత్యాసమున్నదిగాని, తక్కినరెండును సమానముగనే యున్నవి. పేరులైనను పొత్తుకుదురనంత దూరముగాఁగాక ఐక్యమును సాధించుటకనువుగనే యున్నవి. తిరుమలయ్య తిమ్మయగా, తిమ్మయ తిరుమలయ్యగా లోకమున వ్యవహరింపఁబడుటలో వింతయేమియు నుండదు. ఇప్పటి కితనిపేరు 'బట్టేపాటి తిమ్మయ' అనియే యనుకొందము.

ఈభారతమును అర్ధాధికముగారచించినవాఁడు ఆతుకూరి సోమన. ఇతని తండ్రిపేరు తిమ్మయ :

"ఇది వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య—పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫ
మగు నాతుకూరి తిమ్మార్యతనూజ—సుగుణాఢ్య సోమనసుకవీంద్రవర్య
రచితమై కర్ణపర్వమున నాశ్వాస—మంచితార్థయుతముగా నొక్క—టియయ్యె."

ఈతనిభారతభాగములో నన్నిపర్వముల యన్నియాశ్వాసములతుదిని ఈపంక్తులే యుండును. ఆతుకూరనెడి యీయింటిపేరునుబట్టి యీతనినివాసస్థలము నెల్లూరుమండలములోని 'ఆత్మకూరై' యుండుననని యూహింపవచ్చును. లేదా, ఈగృహనామము గ్రామనామమునుబట్టి వచ్చినదే కాదేమో ! కాని బట్టేపాటి తిమ్మయభారతమునందుకొని పూర్తిచేసినయీతఁడు, బట్టేపాటికి సమీపగ్రామమగు ఆత్మకూరువాస్తవ్యుఁడై యుండుననని యెంచుటయు దోసఁగుగాదు. 'ఆత్మకూరు' 'ఆతుకూ'రనియు వాడుకలోనున్నదఁట. ఈజంటగ్రామములు (బట్టేపాడు —

ఆత్మకూరు) ఒకకాలమున ఉదయగిరిరాజ్యలక్ష్మికిఁ బాదపద్మములుగాఁ బరిఢవిల్లినవఁట :

“ఉదయగిరిరాజ్యలక్ష్మికి-సదనము నెల్లూరు ; ఆట్టిసాధ్వీమణికిన్
వదనంబు కందుకూరగు ;-పదయుగళం బాత్మకూరు బట్టేపాడున్.” చాటువు.

కావున ఉద్దిష్టపద భారతజన్మస్థానము, ఇప్పటి నెల్లూరుమండలము.

స్థూలదృష్టికి, తిక్కనగారి యరణ్యపర్వశేషకర్తయగుట తిమ్మనకంటెఁ సోమనాగారిదే న్యాయమని భ్రమ కలుగును. కాని తఱచిచూచినమీఁద ఈకల్పనకు నట్టిసంబంధము కానరాదు. ఏలనన్నచో, భట్టబాణునిపుత్త్రుఁడు కాదంబరియుత్తరభాగ ప్రారంభమందునవలె, కాచవిభు విఠ్ఠలరాజులు రంగనాథరామాయణోత్తరకాండాదిని వలె సోమనయుఁ గన్నపర్వారంభవేళఁగాని, మఱి యేయితరాశ్వాసాంతమందుఁగాని తండ్రిరచనను గొనసాగించువాఁడుగాఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనక మిన్నకుండఁ జాలఁడు. చెప్పుకొనుట, పితృపూజ్యతకును స్వీయగౌరవమునకును గారణమగును; చెప్పుకొనకుండుట, పితృతిరస్కారమునకును ఆత్మపాపమునకును హేతువగును. కవి యీధర్మాధర్మములను ఆలోచింపలేని యవివేకిగాఁడు.

అదియట్లుండఁ, అరణ్యపర్వమును తిమ్మయ సంగ్రహముగా రచింపఁగా, సోమన మఱికొన్ని యుపాఖ్యానములతో దానిని విపులీకరించి, అయిదాశ్వాసముల నేడాశ్వాసములుగాఁ బెంచి, ఆపెంపును దానేచేసినట్లాపర్వాంతమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు :

“నిత్యర......గతి...గు నిదియథార్థంబు–.........రణ్యపర్వంబునందు
......తిమ్మనార్యుఁడు విడిచినకథలు–కువలయంబున నాతుకూరి......
...............................–......వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య
పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫ–మగు నాతుకూరి తిమ్మార్యతనూజ
ముగుణాఢ్య సోమనసుకవీంద్రవర్య–విరచితారణ్యాఖ్య విపులపర్వమున
సరుదు మీఱఁగ సప్తమాశ్వాసమయ్యె”

దురదృష్టవశమునఁ, పై పంక్తులుగల తాటాకు క్రిమిదష్టముగుటచేఁ గొన్ని పంక్తు లసమగ్రములుగా నున్నవి. ఎట్లుండియున్నవైనను గొంతవఱకీమీమాంసకు నక్కఱకువచ్చునవగుటచే సంతసింపవలసినదే. ఈపంక్తులలో నిరువురు తిమ్మనార్యుల పేర్లు కలవు; ఒకడు ఆరణ్యపర్వమునఁ గథలుపడిచినవాఁడు; అనగా ద్విపదభారతకర్త. రెండవవాఁడు సోమనసుకవీంద్రుని తండ్రి. ఈయిర్వురు నభిన్నులేయైనచో, అనగా— సోమన ద్విపదభారతకర్తయగుతిమ్మయకొడుకేయైనచో, ఆత్మసంబంధరహితముగా, నిరుపపదముగా ఊఱకె 'తిమ్మనార్యుఁడు' అని వ్యవహరించుటకైనను ఆతఁడు వెనుకాడియుండును గదా! మఱియు, భారతకర్త తిమ్మనార్యుఁడు 'సదాశివభక్తుఁడు.' సోమనతండ్రి తిమ్మనార్యుఁడు 'వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫము.' అదిగాక, తిమ్మకవియింటిపేరు 'బట్టేపాటి' వారు. సోమనయింటిపేరు 'ఆతుకూరి' వారు. కావున నిప్పటికిలభించిన యీయాధారములనుబట్టి తిమ్మన—సోమనకవులు తండ్రికొడుకులు కారని సిద్ధాంతించవచ్చును.

పైనిచూపఁబడినరీతిని ఈసోమన కర్ణపర్వాదిగా మిగిలినపదునొకండుపర్వములను రచించుటేగాక, తిమ్మకవికృతమైన యారణ్యపర్వమును విపులీకరించి సమగ్రమొనర్చెను. ఈతనియీరచనయంతయు బాలసరస్వతిరచనవలె తిమ్మయసమక్షమున సమకాలమునఁగాక, ఆతనిజీవితానంతరమున నేకొలఁదికాలమునకో జరిగియుండునని తోఁచుచున్నది. అట్లుకానిచో, నాతనియారణ్యపర్వమును దానై స్వతంత్రించి విపులీకరించుటయు, నొక్కపట్టునఁ బదునొకండుపర్వముల గ్రంథమునంతను దానే రచించుటయుఁ బొసఁగదు. తిమ్మనయనుమతితోఁదనే బాలసరస్వతివలెనే భారతకర్తృత్వభాగ భాగ్యమాశించినవాఁడైనచో, ఆతనివలెనే యేకొన్నిపర్వములో నెడనెడవ్రాసియుండును గాని, అర్ధాధికమైన యింతపెద్దభాగమును తిమ్మయయుడుగుజాడయైనను గానరాకుండఁ దానే యురికట్టుకొనుట యసంభవము. తక్కినపర్వముల మాటయెటున్నను, ఆపక్షమున, స్వర్గారోహణపర్వము తిమ్మయ యీతనిపరము చేయుటకే వలనుపడదు. కావ్యగోపుర నిర్మాణమున కారంభించినశిల్పి శిఖరారోపణ మహాభాగ్యము నితరులపరమొనర్చి తాను దూరముగాఁ దొలఁగియుండలేఁడు. నిర్వహణానందము ప్రారంభకుతూహలముకంటె నెన్నిమడుఁగులో గొప్పది. కావున బాలసరస్వతి తిమ్మయకవికి సమకాలికుఁడు; సోమన యర్వాచీనుఁడు.

వీరెప్పటివారు ? అను సమస్య నేను బరిష్కారము చేయలేనిది. దానికక్కఱకు వచ్చు నాధారము లీగ్రంథమున సూచనామాత్రముగనైన లేవు. అయినను యథాశక్తి నొకస్థూలనిర్దేశము చేయఁబూనెదను ; పెద్దలు వివేచింతురుగాక.

తిమ్మకవియెడ భక్తినెఱపిన ద్విపదభాగవతకర్త — పూర్వోదాహృతుఁడైన తేకుమళ్లరంగశాయి — 18 వ శతాబ్దిచరమభాగమునయున్న పుష్పగిరితిమ్మనకు సహాశ్రోతగావున ఈబట్టుపాటి తిమ్మకవి యంతకుఁబూర్వుఁడని చెప్పనక్కఱలేదు. ఆతని కాలమునకు నిదియొకవైపు మేర.

మఱియు, తంజాపూరీపుస్తకభాండాగారమునకై యీద్విపదభారతము ప్రతులువ్రాయించిన యుదారశీలుఁడు శాహాజీయనెడి మహారాష్ట్రప్రభువు. ఈరాజు, ఆంధ్రనాయకవంశమును దొలఁగించి తంజాపురిని స్వాధీనమొనర్చుకొన్న ఏకోజీ కుమారుడు. అనఁగా, చోళమండలమునేలిన మహారాష్ట్రవంశములో రెండవ పురుషుఁడు. ఈతనిపరిపాలనాకాలము క్రీ. శ. 1684—1712. ఈరాజునానతిని నింబాజియనెడి రాజోద్యోగి కుప్పయమంత్రియనెడి వ్రాయసకానిచే ఈభారతము ప్రతివ్రాయించినట్లు విరాట—ఉద్యోగ—భీష్మ—అశ్వమేధపర్వాంతముల నుదాహరింపఁ బడియున్నది. శాసనపంక్తులవలెఁ బరమచారిత్రకాధారములైన యీద్విపద లీక్రిందఁబొందుపఱుపఁబడినవి :

"భోసలాన్వయ సుధాంభోధి చంద్రుండు-భాసుర శౌర్యానుభావ సాంద్రుండు
భవసముత్కట జటాభరణాయమాన-ధవళకీర్తి మనోజ్ఞ (తర) గాంగభంగ
గాహనైక పవిత్ర గంధర్వగాన-మోహితామరవధూ ముఖ కౌంతుకణీయ
మనుజభావుండు రామామనోజుండు-ననఘసన్నుతుఁడు శాహావనీవిభుఁడు
ఒకనాఁడు తనమది నుల్లాస మొదవఁ-బ్రకటిత పద్మినీభామా ధవుండు
తొలిగట్టునుదయింపఁ దొడ మేల్కాంచి,-చెలఁగి పన్నీటను జలకంబులాడి,
వరవస్త్ర భూషణావళు లొప్పఁ దాల్చి,-సరసతఁ గస్తూరి చందనంబలఁది
కమనీయ సౌరభ కమల కల్హార-సుమదామ సౌరభ శోభితుండగుచు
గరిమతోఁడుత నూడిగంబులు నొక్క-సరిగ హెచ్చరికని సందడింపంగ,
ప్రచుర నీలస్తంభ బాహుళ్యహేమ-ఖచిత నానారత్న కాంతులతోడ

విప్పైన యాస్థానవేదికమీఁద-నొప్పుగాఁ గూర్చుండి యున్నంతలోన,
దమ్ములిర్వురు వచ్చి తనుపీఠములను-ఇమ్ములఁ గూర్చుండి రెలమితో ; నపుడు
దశరథతనయుండు తమ్ములతోడ-విశదమౌ కొల్వుకు వేంచేసెననఁగ
నొప్పెనప్పుడు వేగ సుచితజ్ఞులైన-దొరలును మంత్రులు దుర్గాధిపతులుఁ
బరువిడి సామంత భటసమూహములు,-హితులుఁ బురోహితు లెలమి సత్కవులుఁ
బాఠక గాయకప్రతతి యేతెంచి-కొలువంగ, 'జోద్ధూరికువలయాధీశ,
విలసితవాగ్జాల, వీరప్రతాప,-భూసురాశీర్వాద పుణ్యచారిత్ర,
వాసవజిత భోగవైభవ నిలయా,-శారద డిండీర చంద్ర కర్పూర
తారాళి మల్లికా ధవళసత్కీర్తి-ధామా!' యనుచు భట్లు తగ జయవెట్ట,
చెలఁగి యింద్రునిపురిచేడెల నవ్వఁ-గలిగిన రూపముల్ గల వారకాంత
లలవడఁ జేరి నృత్యంబులుసేయ,-దీపింప భూలోక దేవేంద్రుఁడనఁగ
భూపాలతిలకంబు పొలుపుదీపించి,-పంచమవేదమై పరఁగు భారతము
సంచితపాపముల్ చెడఁజేయుఁగాన (?)-నింబాజిఁగనుఁగొని : "నీవు వ్రాయింపు
మంబుజోదరులీలలన్నియు దానఁ-గనవచ్చు." నని చెప్పఁ గడువేడ్కతోడ
సరవితోడ మహాప్రసాదంబటంచు-నిరవొప్పఁగాఁ దనయింటి కేతెంచి,
యెలమి నన్ బిలిపించి యిట్లను : 'నిపుడు-భారతపర్వముల్ ప్రభువు శాహేంద్రుఁ
డారయ వ్రాయింపుమని పల్కెఁ గాన,-మదురుగా నొరుఁగక కొదరక తప్పు
లాదవకుండఁగ వ్రాయు' మనుచు నావేళ-ఘనసార తాంబూల గంధమాల్యములు
చనవొప్పఁగా నిచ్చి చనుమన్న, నేను-ఘనతర సంతోష కలితుండనగుచు
మనమున నుప్పొంగి, మార్తాండవంశ-మహితాంబునిధి సుధామయ మూర్తిపేర
విహిత సదాచార విఖ్యాతుపేర-బ్రహ్మకల్పస్థాప్య బహుకీర్తిపేర
బ్రాహ్మణాశీర్వాద ఫలవర్తిపేర-మండిత శాత్రవ మత్తభూపాల
శుండాల నిర్జిత శుభమూర్తిపేర-విభవనిర్జిత దేవవిభుపేర శాహ
విభుపేర సకలప్రవీణునిపేర-వ్రాయంగఁబూనితి వరమతియుతులు
మాయురేయని పలుమాఱును మెచ్చ-నిటలాక్ష పదపద్మ నిహితప్రసన్న
పటుచిత్తుఁడైన కుప్పయమంత్రివరుఁడ.-ఎందాఁక రవిచంద్రు లెందాఁక జలధు
లెందాఁకఁ దొలిమిన్న లెందాఁక నలువ-యెందాఁక శైలజాధీశుసత్కీర్తి
యందాఁక నిది పూజ్యమై యొప్పుఁగాక.

అశ్వమేధపర్వము చివర.

విరాట-ఉద్యోగ-భీష్మపర్వాంశములంగూడ నీయర్థముగల పంక్తులే కలవు. దీనిబట్టి సోమన శాహాజీప్రభునకుఁ బూర్వుఁడై యుండవలెను. ఎంతపూర్వుఁడు? అనునదియుఁ దేల్చవలసియున్నది. కాని, సోమన గ్రంథము ప్రతులు వ్రాయించుకొనఁ దగినంత ప్రశస్తి సంపాదించిన ప్రాచీనరచన యైనప్పుడే తంజావూరువారికి దానిమీఁద నంతయాపేక్ష కల్గుటకవీలుండును. కావున సోమన శాహాజీకి సమకాలికుఁడును అవ్యవహితపూర్వుఁడును గాక, కొంతప్రాచీనుఁడే కాఁదగును. అత్యుక్తి లేకుండుటకై ఆప్రాచీనతను నేఁబదిసంవత్సరములకు మాత్రపరిగా నంగీకరింతుమేని యీకవి 17 వ శతాబ్ది పూర్వభాగముననో మధ్యభాగముననో యుండియుండవలెను, (1600–1650). మఱి, యితనికిఁబూర్వుఁడైన తిమ్మనకాలము 16 వ శతాబ్ది తుదిభాగమో, మధ్యభాగమో కావచ్చును, (1550–1600). ఈముగ్వురు నింతకంటెఁ బ్రాచీనులైనచో తిమ్మయ యించుమించు కృష్ణరాయలకాలమువాఁడగును. ఆమహారాజుపరిపాలనా కాలమున కన్నడములో కుమారవ్యాసుఁడనుకవి భారతమును దేశీయచ్ఛందమైన షట్పదులలో రచించెను. కాలప్రభావమున దేశీయతామహితములైన యీరెండు భారతములును ఒకయుగముననే పుట్టినవేమో!

ఈకవులకాలమును గుఱించి నియతోపకారకములైన యితరాధారములు లభించునంతవఱకు నంతకుమించిన నిర్ణయము చేయఁజాలను. ఆభారము లోకమునకును భావికాలమునకును వదలితిని.

ఈముగ్వురిలో తిమ్మనార్యుఁడు, ఆదిపర్వమును నరసయాధిపకుమారుఁడైన చౌడామాత్యునకంకితమొనర్చెను. విరాటపర్వమును జంగాలమల్లిరెడ్డిపౌత్త్రుఁడును దేవయపుత్త్రుఁడును అయిన ముమ్మడి యనుపేరుగల పంటవంశప్రభువునకుఁగృతి నిచ్చెను. తక్కిన తనపర్వములన్నియు రామార్పితమే చేసెను.

‘శ్రీసమాశ్రిత నేత్ర, శృంగారగాత్ర-ధీసార నరసయాధిపుచౌడ, ధీర,
అసమానదానవిద్యా వినోదములు-దెసలవర్తిల్లుమంత్రీ! చిత్తగింపు’ ఆది. ఆశ్వా. 4

‘శ్రీరామవిఖ్యాత చిరతరోల్లాస-నారీనుతక్రీడ నరసయచౌడ,
తక్కక కర్ణావతారుండవనఁగ-దిక్కుల వెలయుమంత్రీ! చిత్తగింపు’ ఆశ్వా. 5

‘శ్రీయుతభాగ్యాల, సిద్ధవిలాల–న్యాయమూర్తసచోడ, నరసయచౌడ,
పంచమవేదప్రబంధ సత్కీర్తి–గాంచిన సత్యభక్త్మ! చిత్తగింపు’ ఆశ్వా. 6

‘శ్రీకర, శ్రితకల్పవృక్షావతార–సాకశాసనభోగ, భవ్యసుయోగ,
నీలవర్ణునిమీఁద నిజమైనభక్తి–కీలుకొల్పెడువివేకీ! చిత్తగింపు’ ఆశ్వా. 7

‘శ్రీకరరణజాల, సితకీర్తిలోల–నాకేంద్రవైభవ, నరసయచౌడ,
ప్రకటిత నిఖిల సౌభాగ్యవర్తనల–నకలంకుఁడగు నమాత్యా! చిత్తగింపు.’ ఆశ్వా. 8

‘శ్రీరమ్యగుణవార, శ్రితజనాధార,–కారుణ్యపూర, జంగలముమ్మధీర!’ విరా. ప్ర. ఆ. ఆది.

‘అర్థిమందార, సాహసవిక్రమార్క–పార్థివనుతశౌర్య, పంటకులేంద్ర!’ విరా. ప్ర. ఆ. తుది.

‘డిండీరకీర్తి, బట్టెపాటినిలయ,–మదనసన్నిభగాత్ర, మలిరెడ్డిపాత్ర!’ విరా. తృ. ఆ. తుది.

‘వాసవప్రతిమాన, పరజనాధీశ,–ధీశక్తినిజపాత్ర, దేవయపుత్త్రి!’ విరా. చ. ఆ. తుది.

‘మహితాయురారోగ్య మంగళచయము–రమణ బట్టెపాటిరామలింగంబు
క్రమముదప్పక యిచ్చుఁ గలకాలమెల్ల,–అవేల్పుఁగొల్చిన యనఘాత్ముపేర
దేవయప్రభు వంశతిలకంబు పేర, – సరణిగాఁ బంటవంశప్రభుపేర
మఱియు జంగాలముమ్మయధీరుపేర–సహజసజ్జనుపేర సంప్రోక్తమైన
మహితకావ్యము ధాత్రి మను..........’’ విరా. 5వ. ఆ. తుది.

ఈచౌడప్ప యేరాజునకు మంత్రియో, ఆతనితండ్రి నరసయాధిపుని యాధిపత్య మేసీమకో! ఏగ్రామమునకో! తెలియవచ్చుటలేదు. ముమ్మయరెడ్డివిషయము మాత్రమింతకంటెఁ గొంత మెఱుఁగు. ఈతనినివాసము బట్టెపాడుగ్రామమని స్పష్టీకరింపఁబడినది. కాని, యీతనిప్రభావ మెట్టిదో! ఏచక్రవర్తికిసామంతుఁడో! ఏరాజునకు దుర్గాధిపతియో! ఇంకేప్రభువునకు దండనాథుఁడో! నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము గాని, అసాధారణగౌరవముగల యొకమేటిపురుషుఁడనిమాత్రము సమర్థింపవచ్చును. ఈమేటితనము కేవలసంపన్నగృహస్థునకు మాత్రమే కాదు. మఱి, “కర్ణాటతిలక–“చలమర్తిగండాది” బిరుదాంచితము; “పరిపాలనాధార ధారే యము; “లలిత చాపష్టికళాప్రావీణ్యాత్మకము” ఏవంవిధ గుణమహితుఁడైన యీకృతిపతి ఉదయగిరిరాజ్యాభ్యుదయకాలమున బట్టెపాడుప్రాంతసీమకు వంశపరంపరాగతమైన యాధిపత్యమువహించి చరిత్రప్రసిద్ధినందిన యొకమహాపురుషుఁడై యుండును.

దురదృష్టవశమున మన దేశచరిత్ర 'అతుకులమారిబొంత' గా నుండుటవలన నిటువంటిమహాపురుషులెందఱో 'ఊరుపేరు' లేకుండఁబోయిరి. అదే సమగ్రమైన నాఁడు ఇట్టివారిపేరఁగొన్ని ప్రకరణములు వేర్పాటుచేయవలసియుండును.

అయితే, ఈకృతిపతిత్వమీమాంసలో నొకచిన్నచిక్కున్నది. అది విడఁదీయరానంత చిక్కుమాత్రము గాదు. ఏమనఁగా—నేనుజూచిన విరాటపర్వప్రతులు నాలుగుగలవు:—తంజావూరిప్రతి, మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతి, వనప్పాకం శ్రీనివాసాచార్యులువారి ముద్రితప్రతి, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయప్రతి *. ఈనాల్గిటిలో నొక్కతంజావూరిప్రతిలోమాత్రముతప్పఁ దక్కినమూఁడిటను ఈపర్వము ముమ్మయాంకితముగానే ప్రస్ఫుటమైయున్నది. తంజావూరిప్రతిలో ముమ్మయస్థానమున శ్రీరాముఁడు ప్రతిష్ఠింపఁబడినాఁడు. ఈమార్పు తంజావూరివ్రాయసకాండ్రుచేసిరో లేక వారివ్రాఁతకు మాతృకయైనప్రతిలోనే కలదో! ఈమార్పుచేసినవారి యుద్దేశమేమైయుండునో యూహించుటకష్టము. దైవవశమున నేకవాక్యతగల మఱి మూఁడుప్రతులాంధ్రదేశమందలి నానాభాగముల లభింపకున్నచో, తంజావూరి ప్రతివలన ముమ్మయరెడ్డియు మనమును వంచితులమేయయ్యెడివారము. ఇటు చెన్నపట్టణము మొదలు అటునైజామురాష్ట్రమువఱకు వ్యాపించిన ముమ్మయపేరు తంజావూరిలోలేనంతమాత్రమున శంకింపఁదగినదికాదు. ఉన్నపేరును ఒకచోటఁ దుడిచివేయవచ్చునుగాని, లేనిపేరును పలుచోట్లఁగల్పించుటకష్టము. విరాటపర్వము ముమ్మయాంకితమే. తంజావూరిప్రతిలోని వ్యత్యాసమునకును, తక్కినమూఁడుప్రతుల యేకవాక్యతకును ఈక్రిందిపంక్తులుచూడఁగోరెదను:—

ముద్రిత—ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు.	తంజావూరి ప్రతి.
విరా. ప్ర. ఆ. ఆది.	
'శ్రీరమ్యగుణవార, శ్రితజనాధార, కారుణ్యపూర, జంగలముమ్మధీర!'	లేదు.

* సర్. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారిప్రేరణచే, శ్రీయుతులు శేషాద్రిరమణకవులు నైజాం ప్రాంతమునుండి ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునకై సంపాదించిన ఆంధ్ర తాళపత్రగ్రంథ సముదాయములో నతిశిథిలముగా నున్నప్రతి.

మ॰ ద్రి॰ శా॰—ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు.	తంజావూరిప్రతి.
	తుది.
‘అర్థిమందార, సాహసవిక్రమార్క, పార్థివనుతశౌర్య, పంటవంశేంద్ర!’	‘నారదమునివంద్య, నరకాసురారి, వారిధిగర్వ నిర్వాపణకృత్య, కుంభజవర దత్త గురుచారు చాప, కుంభకర్ణవిదార, గురుకీర్తి ధార, సాకేతపురివాస, జయతరోల్లాస, నీకేను మ్రొక్కెద నిఖిలైకనాథ!’
	విరా. ద్వి. ఆ. ఆది.
‘శ్రీరాజితాకార, శివభక్తిపూర, గౌరవాకార, జంగలమమ్మ ధీర!’	‘శ్రీరఘునాథ, యాశ్రితనాథ, నాథ. వారిజనాభ, శ్రీవనితాసమేత!’
	తుది.
‘అనఘాత్మ, పంటవంశాంబుధి చంద్ర, జననుత ప్రభురాజ, సాహిత్యభోజ!’	లేదు
	విరా. తృ. ఆ. ఆది.
‘శ్రీదివ్యదోర్దండ, చెలమర్తిగండ, వైభవోపేంద్ర, దేవయమమ్మ ధీర!’	‘శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగారగాత్ర, ... సాకేతపురియున్న జనములందఱకు జేకొని ముక్తియిచ్చిన రామ, వినుము.’
	తుది.
“డిండీరకీర్తి, బట్టెపాటినిలయ, చండశాత్రవఘోర, సంచారధీర, మదనసన్నిభగాత్ర, మలిరెడ్డిపౌత్ర, విదితసత్కులచంద్ర, విభవదేవేంద్ర, లలిత చాపష్టికలా ప్రవీణాత్మ, కలితమహాభాగ్య కర్ణాటతిలక!”	లేదు
	విరా. చ. ఆ. ఆది.
‘శ్రీసముచిత నేత్ర, చిరకృపాపాత్ర, వాసవాకార, దేవయమమ్మధీర!’	‘శ్రీకర, గుణధామ, శ్రీరఘురామ, పావనాతీత, సౌభాగ్యసమేత,’

ముద్రిత—ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు. | తంజావూరి ప్రతి.

తుది

‘ వాసవప్రతిమాన, వసుధాధీశ,
ధీశక్తి నిజపాత్ర దేవయామాత్య! ’

‘ అరవిందభవపూజ (?) అమృతశరీర,
కరుణించి నన్నేలు కౌకుత్స్థరామ! ’

ద్వి॰, పం॰ ఆ. ఆది.

‘ శ్రీకరచారిత్ర, శృంగారగాత్ర,
ధీకల్పితోద్ధార, దేవయామాత్య! ’

‘ శ్రీకరచారిత్ర, శృంగార గాత్ర,
. . . .
అనిభీషణుని లంకారాజ్యమునకుఁ
గావించి నిలిపిన ఘన, చిత్తగింపు. ’

తుది

‘ పంచాక్షరీమంత్ర పరమార్థవేత్త,
పంచమవేద ప్రపంచ నిర్వాహ,
. . . .
ప్రథిత జంబూద్వీపభూభార ధౌరేయ,
పృథుల సౌభాగ్య గంభీరసముద్ర,
అనియిట్లు నృపతికి నభివృద్ధిగాఁగ
నెనసిన వేడ్కతో నేఁ జెప్పినట్టి
యీ పుణ్యకథ విన్న నెలమి వ్రాసిన వా
. . . .
మహితాయురారోగ్య మంగళజయము
రమణ బళ్లేపాటిరామలింగంబు
క్రమముదప్పక యిచ్చుఁ గలకాల మెల్ల
ఆ వేల్పుఁగొల్చిన యనఘాత్ము పేర
దేవయప్రభు వంశతిలకంబు పేర
సరణిగాఁ బంటువంశప్రభు పేర

“ మఱియు జంగాలమమ్మయ ధీరు పేర
సహజసజ్జను పేర సంప్రోక్తమైన
మహిత కావ్యము ధాత్రి మను...
. . . .

‘ దశరథరామ, సీతాభిరామ,
శశికలాధరసేవ్య సన్మునివర్య,
. . . .
భోసలాన్వయ సుధాంభోధి చంద్రునకు
భాసుర శౌర్యానుభావ సాంద్రునకు
. . . .
అవనాసపుత్రికి శాహావనీపతికి
నింబాజి వ్రాయించె నిఖిలార్థవిత్త
కింభోధియగు దుంఢునట్టి భారతము
నిటలాక్షు సవిధమ్మ నిహితప్రసన్న
పటులిత్తుఁడైన కృష్ణయమంత్రిచేత
ఈ పుణ్యకథ విన్న నెలమి వ్రాసినను
రూపించి చదివినను చిరపుణ్యులకు
. . . .
మహితాయురారోగ్య మంగళజయము
రమణమై నిచ్చు శ్రీరామవేశ్వరుఁడు.
“ ఈ మహాకృతి మహి యెంతకాలంబు
హేమాద్రిశిఖరంబు లెంతకాలంబు
. . . .
పొలుపొంద నలరును భువనంబు లెఱుఁగ

ముద్రిత-ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు.	తంజావూరి ప్రతి.
	తుది
ఇదిసదాశివభక్త..............	వనుపనుస్థితి నొప్పు నంతకాలంబు.
.........తిమ్మయ నామధేయ	ఇది సదాశివభక్త............
రచితవిరాటపర్వము........ "	.........తిమ్మయ నామధేయ
	రచితవిరాటపర్వము........"

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయప్రతి :—

"చారుయశఃపూర. సరసగంభీర! -భీరువైరిత్రాణ బిరుదప్రతాప!
తాపసకృత సౌఖ్య, ధర్మస్వరూప! -రూపమనోజాత రుచిభాసురించు!
........................డింభ-డింబకులాచార ద్విజ...లంబ,
లంబకర్ణోద్ధార లలితసంచార! చారణస్తుతభాగ్య, సద్గుణోద్ధార!
ధారాధరోద్ధారధర, సుభావాసః -వాసవప్రతిమాన పరజనాధీశ,
ధీశక్తినిజపాత్ర, దేవయపుత్ర! ఇది సదాశివభక్త హితజనాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప-శ్రుతిపాత్ర వల్లభనూరిసత్పుత్త్రి
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ-రచితవిరాటపర్వమున నాశ్వాస
ముచితార్థయుతముగా నొప్పె నాలవది."

నరసయచౌడునివిషయమునను తంజావూరిప్రతి కొంతవంచినకే దొరకొనెను గాని, అది తుదముట్టలేదు. ఆదిపర్వములో మొదటి మూఁడాశ్వాసములలోను నరసయచౌడునిపేరు తొలఁగింపబడి యా స్థానమున శ్రీరాముని పేరు నెలకొల్పఁబడినది. తక్కిన యయిదాశ్వాసములును ఆమంత్రి పేరనే చెల్లుచున్నవి. ఈపర్వము నకు లోకమున మఱెచ్చటను ప్రత్యంతరము లభింపక పోవుటచే మొదటిమూఁడాశ్వాసముల యథార్థస్థితి గనిపట్టి వివరించుటకు వీలుకాకపోయెను. అయినను ఉన్న యాధారమునుబట్టి యాదిపర్వము చౌడామాత్యాంకితమను కొనుటలో సందియ ముండనక్కఱలేదు.

ఈవాదమునకుఁ బత్త్యాంతరమాలోచించి యాక్రిందివిధముగా ఆశంక చేయవచ్చును : 'తిమ్మయ తనపర్వములనన్నిటిని రామనామాంకితముగనే రచిం

పఁగాఁ, గాలాంతరమున చోడామాత్యుఁడు ఆదిపర్వమునందును ముమ్మయరెడ్డి విరాటపర్వమందును శ్రీరాముని దొలఁగించి యాచోటఁ దమపేర్లు చొప్పించుకొనఁగూడదా!' యనిన. కూడునుగాని యిందుసంభావ్యత లేదు. ఈకృతిపతులట్టి దొంగతనమునకే పాల్పడినచో సొత్తునంతను అపహరింతురుగాని, కొంచెముతోఁ దృప్తిపడి యొక్కువపాలు వదలిపెట్టిపోరు. వదలిన ఆయొక్కువపాలు తమదొంగతనమును బట్టిచూపునని భయమునకును లోనగుదురు. అదిగాక, ఈవంచన ప్రారంభించిన నరసయచోడుఁడు దానిని తానే తుదముట్టించియుండునుగాని, స్థలాంతరమందలి ముమ్మయరెడ్డికిఁ గొంతపాలు వదలిపెట్టఁడు. మఱియు, ఈపురుషులిరువురును ఇట్టినికృష్టకార్యమునకు లోపడవలసిన నీచులునుగారు. వారు సంఘమున నున్నతపదస్థులు. 'కర్ణావతారుఁ' డన దిక్కులవెలసిన మంత్రియొకఁడు; 'కర్ణాటతిలకుఁ' డని పేరుమోసిన జనాధీశుఁడొకఁడు. కృతిపతిత్వకాంక్ష తీర్చుకొనుటకై యీయిరువురు 'ఈశ్వరార్పణ' మన్న వస్తువు నపహరించుకక్కుఱితికిఁ బాల్పడక స్వతంత్రించి తామే యొనొక్క గ్రంథములను వ్రాయించుకొనఁగల సమర్థులు. కావున వీరికృతిపతిత్వమును సవ్యాజమొనర్చుటకు నామనసొల్లకున్నది.

'మఱి, తిమ్మయకవి గ్రంథమునంతను ఈయిర్వురికో వీరిలోనొకరికో అంకితమొనర్పక, కొంతయాతనికిఁ గొంతయీతనికి మఱికొంత రామునకు నేలసమర్పింపవలెను?' అనుప్రశ్నయు రావచ్చును. ఈప్రశ్నవలెనే సమాధానమును సులభమే. ఆకవి యొక్కొక్కపర్వము నొక్కొక్కకృతిగా నూహించి, ఆయాకృతులను దొరకినపుడు దానకర్ణులైనపతులకు నర్పించి, దొరకనపుడు 'బ్రహ్మార్పణ' మని రామునకు ధారవోసియుండును. భాస్కరరామాయణముప్రతి నిర్దుష్టమును సమగ్రమునుఅయినది లభించినపుడు, ఈద్విపదభారతమువలెనే కొన్నికాండములీశ్వరార్పితములుగా మఱికొన్ని సాహిణిమారాంకితములుగా వేర్వేఱ కనుపట్టునని నాయూహ. ఇప్పుడచ్చయియున్న యీరామాయణములో ఈకృతిపతిత్వము చాల తాఱుమాఱుగా ననిర్దేశ్యముగా నున్నది.

సభాపర్వము ఆదిని రామాంకితముగను, అంతమున రంగయామాత్యపుత్త్రుఁడగు అనంతామాత్యునకంకితముగను ఉన్నది. బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు ఈయిరువురను గృతిపతులఁగా భావించెనో? లేక రామునేకృతిపతినిఁ జేసి, తనపోషకుఁడగు ననంతామాత్యుని గౌరవార్థము సంబోధించెనో?

" శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగారగాత్ర !-కోసలావనినాథ, సుగుణోభిరామ ! "
సభా. ప. ప్ర. ఆ. ఆది.

" భానుకులాంభోధి పావన చంద్ర !-భానుకోటిప్రభా భాభాసమాన !
అంజనాత్మజలోల, యతికృపాశీల !-మంజీరయుతపాద, మధురప్రసాద !
..............................-..............................." తుది.

" శ్రీభోగసంపన్న, శివచాపభిన్న !-సౌభాగ్యసుత్రామ, సాకేతరామ ! " ద్వి. ఆ. ఆది.

" పంచఘంటానాద, పాండవాహ్లాద !-పంచాస్త్రసమశౌర్య, ధర్మాద్రిధైర్య !
శ్రీరంగయామాత్యశేఖర పుత్త్రి !-కారుణ్యనిధి, దానకర్ణావతార !
శ్రీయనంతామాత్యశేఖరోత్తంస !-కోయజనసమవర్తి, కమనీయకీర్తి !
ధర్మసమగ్రంబు తలకొన్నయదియుఁ-బేర్మిఁ బుణ్యంబులఁ జెనుపొందునదియు
నసమసాహిత్యవిద్యా చతుర్ముఖుఁడు-రసికుండు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
పసనొనర్చిన సభాపర్వంబునందు-నసదృశంబుగ ద్వితీయాశ్వాసమయ్యె. " ద్వి. ఆ. తుది.

రాఘవపాండవీయ కృతిప్రదానముకూడ నిట్లే ఆకువీటిపెదవేంకటాద్రికా ! వియాపాత్ఘునకా ! అని సందేహింపఁదగినట్లుండును.

సోమన తనపదునొకండుపర్వములను శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరునకే సమర్పించెను. తిమ్మయ క్లుప్తముగావ్రాసివిడిచిన యారణ్యపర్వమున నీతఁడుపెంచి తిరుగ వ్రాసిన గ్రంథభాగమునుగూడ ఆదేవునిపరమే చేసెను. ఇది ఈద్విపదభారతచరిత్ర స్వరూపము.

ప్రకృతిదేవతోత్సంగమున నోలలాడిన ప్రాక్తనమానవుఁడు చిత్రవిచిత్ర కార్యకమనీయమైన ఆమెచిద్విలాసమును జూచి యానందపరవశుఁడై చిందులుత్రొక్కుచుఁ బాడినపాటయే మానవలోకకవితావిర్భావమునకు శ్రీకారము. ఆకవిత్వము ఆడుచుఁ బాడినదగుటచే దానికి 'ఆట—పాట' లేక 'నృత్తగీతము' (Ballad dance) అని పేరు. ఈ 'యాట—పాట' లో మూఁడు భిన్నకళాంశములు గలవు:—అడుగువేయుట, రాగముతీయుట, మాటపలుకుట. శాస్త్రపరిభాషలో ఈమూఁడును గ్రమముగా నృత్తము—గీతము—శబ్దము—అయినవి. ఈమూఁటిలో శబ్దమే కవితాద్రవ్యము; తక్కిన రెండును ఉపస్కారకములు. కాలాంతరమున ఈమూఁడంశలును గ్రమముగా

మూఁడుభిన్నశాఖలై నాట్యము—సంగీతము—పద్యముగాఁ బరిణమించినవి. తొలి నాటకకవిత్వమునకు సామాన్యముగ వెలసిన నృత్తగీతములలో నృత్తమునుబూర్తిగను కలిసికొంటవలనను వొలఁగించి, కవిత్వమునకుఁబ్రధానాంగమైనశబ్దము తనరాజ్యమును దానే నెలకొల్పుకొనజొచ్చినది. అదియే పద్యకవిత. ఈరాజ్యములో నృత్తమునకుఁ బ్రవేశమే లేదనుట యెల్లరికిని విశదమే. గీతికిమాత్రము అప్రత్యక్షమైన యధికారము కొంతకలదు. గీతిగతమైన యే లయానిబద్ధత కలదో అదే పద్యగతమైన ఛందస్సు. ఈఛందస్సుకతముననే పద్యపఠనవేళ మధురమైన యొకగీతివిశేషము వచనపఠనమునకంటె భిన్నమైనది వ్యక్తమగుచుండును. పాటగాఁబుట్టినకవిత్వము పద్యముగాఁబరిణమించుటలో నృత్తమునువదలె గీతమును కేవలము విసర్జింపలేక పోయినది. దానినిసైతము విసర్జింపవచ్చునని ఋజువుచేయుటకుఁ బుట్టినదే గద్యకావ్యము. ఛందోవిసర్జనమువలన గద్యము కవిత్వమునిలిపికొనునా లేదా? అనునది విషయాంతరము. అది యిపుడు తేల్చఁదగినదికాదు. కాని, తనరాజ్యమైన కవిత్వమునఁ దానే సర్వాధికారము నెఱపుటకై శబ్దముచేయుకృషి యెంత దూరముపోవునో చూపుటకే మాత్రమే ఈయంశమును స్మరించివిడిచితిని.

గీతికి అప్రత్యక్షసంబంధముకాక ప్రత్యక్షాధికారమే యొసఁగినకవిత్వము పదకవిత్వము. పదజాతికిని పద్యజాతికిని ప్రధానమైనభేదమిదియే. ఈపదజాతిలో నింకొకయుపశాఖ కవిత్వాంశకంటె గానాంశకే యెక్కువప్రాధాన్యమిచ్చి గేయకవిత్వమనెడి వ్యపదేశము తాల్చినది. గీతినంగీకరించియుఁ కవిత్వాంశకే యెక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చిన రెండవయుపశాఖ, జాతివాచకమైన పదకవిత్వముపేరనే నిలిచియున్నది. వీనిలో మొదటిదాని సంచారము రాగతాళప్రధానమైన సంగీతకళాజగత్తున; రెండవదాని ప్రవర్తన భావనాప్రధానమైన సారస్వతశిల్పలోకమున. ఈరెండు శాఖలనుండియు మరల పెక్కు చిలవలుపలవలు పుట్టినవి. వానిసూక్ష్మవివరణమిచ్చోట నపేక్షణీయము కాదు. కావున గేయశాఖ—పదశాఖ—యనెడి వర్గీకరణముతో నిలిపెదను.

ఏవాఙ్మయములోనైనను ఈపదకవిత్వమే పద్యకవిత్వముకంటె ముందు పుట్టి పెరుగును. కాని, ఛందోవ్యాకరణాది నియమనిష్కర్షతయు, శైలీప్రౌఢియు, ఇతివృత్తోదారతయు, విజ్ఞానాధాయకతయు లోనగు నితరకవితామహాంగముల సంతరించుకొని, నాగరకమై, పద్యకవిత్వము ప్రౌఢసాహిత్యమనుపేర విద్వల్లోకమున స్థిర

ప్రతిష్ఠ సంపాదించును. పదకవిత్వము, ఎంతనిసర్గమధురమును నిరాడంబరమును అయినను ప్రౌఢవాఙ్మయమున స్థానమాసింపక, గాలిలోనే పుట్టి గాలిలోనే సంచరించునుఁ, బుట్టుకదార్ఢ్యమునుబట్టి కొంతకాలము సజీవమైయుండును. ఇదియే మనలో శుద్ధదేశికవిత్వమనిపించుకొన్న శాఖ. దీనికిని సారస్వతప్రతిష్ఠ సంపాదించి స్థిరత్వము నెలకొల్పుటకై పలువిధములఁ బాటుపడిన సంస్కర్తలే ద్విపదకావ్యకర్తలు. పాడఁ దగిన పదకవిత్వమునెడ నొకకంటిని, పఠనయోగ్యమైన పద్యకవిత్వమునెడ రెండవకంటిని పెట్టి, యుభయగుణములను ఏకముచేసి ఆమహానుభావులు పచనముచేసిన రసాయనమే ద్విపదకవిత్వము. ఇది గేయమును అగును, పాఠ్యమును అగును. ఈవాఙ్మయశాఖ నిసర్గమాధుర్యముతోడియుదాత్తతకు, నిరాడంబరత్వముతోపాటు విజ్ఞానాధాయకతకు, సౌలభ్యసహితమైన శైలీప్రౌఢికిఁ గూడలియై, దేశీయమైన శుద్ధపదకవిత్వమునకును సాంస్కృతికమైన ప్రౌఢసాహిత్యమునకును సామరస్యము గలిగించి యుభయతారకమైన కావ్యపథమును తీర్చిదిద్దినది.

ఈవాఙ్మయమునకు మూలపురుషుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. పద్యకావ్యపథముతీర్చుటలో నన్నయ యెట్టిప్రథమాచార్యుఁడో, ద్విపదకావ్యపథమును దీర్చుటలో సోమనాథుఁ డట్టియాచార్యుఁడు.

ఈ మూలపురుషత్వమునుబట్టియు, గౌరనాదుల శైవమతమునుబట్టియుఁ గాబోలు, శైవులే ద్విపదవాఙ్మయనిర్మాతలని దేశికవితాభిమానులని యొక అపప్రథ లోకమున వ్యాపించినది. ఇతరులమాట యటుండనిండు; సోమన యెంతవీరశైవుఁడో అంత వీరవైష్ణవులేయైన తాళ్లపాకవారికి సైతము ఈనిర్మాణములో నెక్కువ పాలేకలదు. మఱియును పాల్కురికి వారివలెనే పరమమాహేశ్వరులైన పిడుపర్తి వారియింట వారిమగపిల్లలతోపాటు ఆడుపిల్లలువలె ద్విపదకవితతోపాటు పద్యకవితయు నుదయించినది. ద్విపదసేవయే కవితావ్రతముగా నెగడిన గౌరనయింటనే ఆతనికొడుకు భైరవకవి "పితురాచారము" నుజ్జగించి శ్రీరంగేశ్వరునిఁ బద్యములతోనే పూజించెను. అంతదూరమేల! ప్రథమద్విపదాచార్యుఁడైన సోమనాథుఁడే వారియవతారపురుషుఁడగు బసవేశ్వరునిపాదములను జంపకోత్పలములతో నర్చించెను. కావున ద్విపదలు శైవులసొత్తనియుఁ, బద్యములు శైవేతరుల ధనమనియు నేర్పాటుచేయుట పొసగనిసంగతి. ద్విపదరచనలకును కులగోత్రములకును సంబంధమేమియులేదు. దానికిఁ గాలప్రభావముతోఁగూడఁ బొత్తులేదు. పోఁగా, ఆయా

కవులయుఁ గవిపోషకులయు నిశ్చయాభిరుచిగలిగి ఆయావాఙ్మయలతలకు ఆలవాలము లనుకొనుట లెస్స.

సోమనాథుని ద్విపదలు అనేక కారణములచే సర్వజనసంసేవ్యములు కాక పోయెను. రామాయణరచనారూపమున ద్విపదకు సార్వజనీనత కల్గించినవాఁడు గోనబుద్ధారెడ్డి. ఈతని రామాయణము నన్నయభారతముతో సమానమైన ప్రతిపత్తిని ఆర్జించుకొన్నది. ద్విపదకవిత్వమున కితఁడు ద్వితీయాచార్యుఁడు. ఈసోమన బుద్ధనలిర్వురును ద్విపదకావ్యసృష్టిస్థితులకుఁ గారకులు.

అర్వాచీనులగు కొందఱుకవులు తమస్వరచనాకుతూహలమును బట్టియో, పద్యప్రబంధములకున్న ప్రచారము ద్విపదకావ్యములకుఁ బండితలోకమున లేదని గ్రహించుటఁ జేసియో, కృతిపతుల యాదేశమునకు లోఁగియో, వీరిరువురి ద్విపద కావ్యముల ననుకరించి పద్యకావ్యములను సృష్టించిరి. భాస్కరరామాయణము రంగనాథరామాయణమునకు ఈవిధమగు ననుకరణసృష్టి. సోమనాథుని బసవపురాణము పిడుపర్తి బసవనయు, పండితారాధ్యచరిత్రమును శ్రీనాథుఁడును ఆరీతిగనే రూపాంతరమును బొందించిరి. ఈసమాచారమంతటితో నాఁగలేదు. భాషలోఁ బుట్టిన ప్రతిద్విపదకావ్యమునకును ఇంచుమించు ఈదశ యేపట్టినది. శంకరకవి హరిశ్చంద్రయు, తిమ్మభూపతి పరమయోగివిలాసమును, ... మాహాత్మ్యని గయోపాఖ్యానమును ద్విపదకావ్యములు పద్యప్రబంధములైన ప్రక్రియకు ముఖ్యోదాహరణములు.

ఈవింతమార్పు కన్నులయెదుట జరుగుచున్నను ద్విపదకవులు తమ వాఙ్మయమును ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిగాఁ గొనసాగించుచునే యుండిరి. పద్యవాఙ్మయములో నెన్ని కావ్యజాతులుకలవో యించుమించుగ నన్నిజాతులను వీరుకూడ సృష్టించిరి. అంతమాత్రమే కాదు, వారిలోఁ గొందఱుసమర్థులు పద్యప్రబంధరాజ్యముపై దండెత్తి యాభూములను గొన్నిటిని దమద్విపదరాజ్యమునకుఁ గలుపుకొనఁజొచ్చిరి. వారిసొత్తు వీరు, వీరిసొత్తు వారు నాత్మాయత్తమొనర్చుకొనుట యొకపరిపాటియైనది. ద్విపదకావ్యమును ప్రబంధీకరించి యాకథను నవీనమార్గకవితామండలమునకుఁ (Neo-classical field) గొంపోవలెనని ప్రబంధకర్తలు ప్రయత్నింపగాఁ బ్రబంధములను ద్విపదీకరించి ఆయితివృత్తమును దేశికవితాభూమికిఁ (Popular field) గొని తేవలెనని ద్విపదకర్తలుద్యమించిరి. ఈ వినిమయములో నొండొరులయెడ

వారికి స్పర్ధమాత్రము లేదు. మహాత్ముల భక్తితో ననుసరించి తమరచనలను తల్లిచాటు పిల్లలుగాఁ గనపఱుపవలెననియే యీయనువాదకులు ముచ్చటపడిరి. ఈజంటలో దేనిని పరిశీలించి చూచినను మాతృకలోని ఛాయలు ప్రతిఫలించుచునే యుండును. ఛాయమాత్రమే కాదు, అసలులే వినఁబడుచుండును. ఒకరొకరికి నొండొరుల యెడఁగల యీ విధేయతమూలముననే వారికి స్పర్ధ లేదనుట. స్పర్ధ లేకపోవుటయే కాదు; పరస్పరభక్తిగౌరవములు గలవు. లేనిచో నింతసంపూర్ణానుకరణమే పొసఁగదు.

పద్యప్రబంధములలో సుప్రసిద్ధగ్రంథములనిపించుకొన్న పురాణేతిహాసములను ద్విపదీకరించిన పెద్దలలో నబ్బటెనాటితిరుమలార్యుఁడు మొదటివాఁడు. పురాణేతిహాసములలో ముఖ్యమైనవి భారత భాగవత రామాయణములుగదా! వానిలో రామాయణమును గోనబుద్ధారెడ్డి స్వతంత్రముగనే సంస్కృతమునుండి తెనుఁగునకు ద్విపదగా నవతరింపఁజేయఁగా, మిగిలిన రెండిటిలో భారతమును తిమ్మయయు, భాగవతమును తేనాలి రంగశాయియును నాంధ్రపద్యగ్రంథములనుండి ద్విపదకు అవతరింపఁజేసిరి. తెనుఁగున బుద్ధారెడ్డి తిమ్మయకు, తిమ్మయ రంగశాయికి మార్గదర్శకులు.

భారతాదిమహాగ్రంథములలోని పరమార్థమును జనబాహుళ్యమునకు సుబోధము చేయవలెననెడ యాశతో దక్షిణాంధ్రయుగమునకుఁజెందిన కొందఱుకవులు పద్యగ్రంథములను వచనములుగా ననువదించిరి. వానియనువాదము మూలమునకు కేవలదండాన్వయప్రాయమైన ప్రతిపదపరివర్తనముగానుటచే, వారాశించిన ప్రయోజనసిద్ధి సంశయాస్పదమైనది. కాని, వారివలనఁ దెనుఁగునఁ బ్రత్యేకవచనరచనలు లేని లోటుమాత్రము తీరినది. కళువె వీరరాజు వచనభారతము, సముఖము వెంకటకృష్ణప్పనాయనివచన జైమినిభారతము ఈజాతిలోనివి.

ఈద్విపదభారతము వచనభారతమువలె అస్వతంత్రపరివర్తనముమాత్రము కాదు. వ్యాసభారతమునకుఁ గవిత్రయభారత మెంతవిధేయమో, వారిభారతమునకు నిదియు నంతే విధేయము. అనఁగా, నదియు నిదియు మూలమునకు యథోచితానుసరణములే కాని యథామాతృకములుగావు. ఒక్కొక్కయెడ మూలానుసరణములో నన్నయకంటె తిమ్మయయే విశృంఖలముగా విహరించెనేమో యనియుఁ దోఁచును.

సంస్కృతపురాణకర్తలు, బహుప్రాచీనకాలమునుండియుఁ బరంపరాగతములై వారిచెవిసోకినయనేకచరితములను, అర్థవంతములు నీతిదాయకములునని వారికిఁ దోచినవానిని, భారతాదిమహాగ్రంథములలో నెట్లో సందర్భములు గలిగించి, పురాతనేతిహాసములను జేరఁ గథతోనటికి వానియునికికి స్థిరతచేకూర్చిరి. చిన్నవియుఁ బెద్దవియునైన యీయుపాఖ్యానములమూలముగఁ బ్రధానగ్రంథము, ఆవశ్యకతకు మించినవిపులత తాల్చెను. వ్యాసునిభారతము చాలవఱకు నీవిధముగాఁ బెరిగినదే. అందును అవతారికాప్రాయమైన మొదటిరెండుమూఁడు ఉపపర్వముల గ్రంథము మహాగహనమువలె నీరంధ్రముగా నల్లుకొనినది. భారతకథారంభమునకును ఈభాగములలోని కొన్నిప్రకరణములకును దూరబంధుత్వమే కాని దగ్గఱచుట్టఱికము లేదు. మఱియు, బ్రహ్మకోశమువలె లౌకికవాఙ్మయమునైతము శ్రుతముగానే నేర్వఁబడి శాశ్వతముగాఁ గాపాడఁబూనిన యాకాలములో, గ్రంథసందర్భమునకు విషయసూచిక కాఁదగిన యంశములుకూడ సంస్కృతభారతగ్రంథములో నంతర్భాగములే కావలసిన యావశ్యకతకల్గినది. పర్వసంగ్రహ పర్వానుక్రమణికాది కథనమంతయు ఆజాతిలోనిదే. ముద్రణసౌభాగ్యమును—ముద్రాముదనుక నేల—వ్రాతనేర్పునేయెఱుఁగని మనపూర్వులు గ్రంథసంరక్షణార్థము పడినపాట్లకుఁ బన్నినయుపాయములకు నిదియొకదృష్టాంతము. భారతాదిపురాణేతిహాసములు దేశభాషలలోని కవతరించుకాలమునాఁటికి ఆవిషయసూచికాదుల యావశ్యకతగాని, అనేకోపాఖ్యానములప్రస్తుతత్వముగాని యంతగానుండదు. ఈధర్మమును గుర్తెఱిఁగియే నన్నయభట్టు వ్యాసునిగ్రంథావతారికాగహనమును జాలవఱకు ఛేదించి మార్గమును సుగమము చేసెను. ఈతిమ్మయ ఆమార్గము మఱింత చక్కఁజేసి రాచబాటనేర్పఱచెను.

ఈతఁడు, తనకప్రస్తుతములనితోఁచిన యుపపర్వాశమంతకాక్షౌహిణీసంఖ్యాకథనము, దేవశునివృత్తాంతము, చ్యవనునిచరిత్ర, ప్రమద్వరాకథ మొదలగు ప్రకరణములను నామమాత్రముగనైనను స్మరింపక, సూచ్యార్థసూచనగా, భారతకథను బ్రస్తావించి, సాక్షాత్కథాప్రవర్తనకుఁబూర్వరంగమైన యుదంకునిజనమేజయాస్థానప్రవేశముతో నుపక్రమణముగావించి, భారతకథాశ్రవణకుతూహలపరులైన సభాస్తారులకు దుస్సహకాలయాపన గలుగకుండ వీనులవిందొనర్చిన నిపుణసూత్రధారుఁడు.

కథాగమననిర్వక్రతకై యీతఁడుకల్పించుకొన్న యీప్రణాళికయే ఆది పర్వరచనకంతకును వ్యవస్థానసూత్రమైనది. ఆసూత్రము వెంటనడచిన యీతని భారతకథాసరస్వతి, దేవదానవులయుత్పత్తిక్రమమును, పురూరవాదిరాజవంశచరిత్రలను దెలిసికొనవలెనని వారివంశవృక్షములను వెదకలేదు; వ్యాషితాశ్వశ్వేతకేతులకు, దీర్ఘతమునకు, దూరమునుండియే నమస్కారముసమర్పించి తరలిపోయినది; సుందోపసుందమందపాలాదుల నొక్కమాటతో మాత్రమే సాగనంపినది; దుర్వహమైన శాస్త్రప్రసంగభారమును దానుమోయఁగలిగినంతే వహించి తక్కినది విసర్జించినది.

ఈతఁడుచేసిన స్వైరవిహారములోఁ జాలవఱకు దారిచూపినది రంగనాథ రామాయణము. బుద్ధారెడ్డి, ఆంధ్రపురాణేతిహాసములను దెనిఁగించినకవులలో నతిస్వతంత్రుఁడనియు, రామాయణములో నతఁడుచొప్పించిన యమూలకగాథాకల్పనలవంటివానిని మఱియేయనువాదకుఁడును గల్పింపలేదనియు, ఆరామాయణపీఠికలో నిదర్శనపూర్వకముగా నుగ్గడించియుంటిని. కొంతవఱకు ఆలక్షణమే యీద్విపద భారతమునకును బట్టినది. ఈతఁడుచేసిన మొదటి యమూలకల్పన దుర్వాసశ్శాప వృత్తాంతము. సముద్రమథనమునకు మూలకారణమైన ఈయితివృత్తమును వ్యాస భారతముగాని, నన్నయభారతముగాని యెడవలేదు. అయ్యెడ సముద్రమథనోప క్రమము హఠాత్సంభవముగానున్నది. విష్ణుపురాణాదిగ్రంథములలోఁ బ్రథితమై యున్న యీకథాంశమును తిమ్మయ సముద్రమథనమునకుఁ బూర్వరంగముగాఁ బొందుపఱచి ఆయితివృత్తమును సోపపత్తికముచేసెను. ఈఘట్టములో దేవదానవులకుఁ బొత్తుకూర్చుటకై రాయబారమునడపిన బృహస్పతివాక్యనిపుణత, ఈకవి లోకజ్ఞతకును, ఈతనిశైలిలోని సంభాషణచాతుర్యమునకును బ్రబలనిదర్శనముగా నున్నది:

“ నావుడు నాదైత్యనాథులతోడ–నావిబుధాచార్యుఁడనియె నేర్పెసగ :
అమరవల్లభుఁడు మీయందఱతోడ–సముచితముగఁ గూడిచరియింపఁదలఁచి
పవిపాణి మీతోడఁ బలుకుమన్నట్టి–వివరంబు చెప్పెద వినుఁడు మీరెల్ల.
తాము నేమును నన్నదమ్ములమయ్యు–నీమాడ్కి–నన్యోన్య మీసుగానేల !
జగతి నేప్రొద్దో గోచారాన మనకు–జగడంబువచ్చినఁ జనునె పాయంగ !
నుభయవాదులముఁ గూడుండిన మనకుఁ–ద్రిభువనంబుల నెదిరింపంగఁ గలరె !

యొనరంగ మనమెల్ల నొక్కటై దివిజ-దనుజభటాళిచేఁ దడయక యిపుడు
తోయధిమథియింప దొరకును నమృత :-మాయమృతముఁ ద్రావునంతనె మనము
చావును దెవులును జరయును నెవ్వి-భావింపఁగా రాక భాసిల్లఁగలము.
మాయెగ్గులేమియు మదిలోన నిడక-యీయెడ మీరెల్ల నీకార్యమునకు
....
కించిత్తు మేలును గీడును లేదు-పంచుక యనుభవింపఁగఁ గీర్తిగలుగు.
అనిచెప్పి ప్రార్థించె; నదియును గాక,-యొనయంగ మీరెల్ల నేకరూపమున
వినుఁడు నామాట; యీవిధమున నడప-ననుకూలమైవచ్చు నన్ని కార్యములు."
అని వారుపల్కి-నసురులకెల్ల-మొనసి ప్రత్యుత్తరంబులు చెప్పి తీర్చి. ద్వి. భా. 40. పు.

ఆజన్మవిరోధులతోఁ గార్యదశయందు మైత్రినెఱపఁదలఁచిన కార్యవాది సకు యజ్ఞుఁడై యెట్టిసల్లాపములాడఁగలఁడో ఊహించునో ఆనందనాదముత్కారమునకు, దేవగురుని యీయుపన్యాసము మూర్తరూపము.

నిసర్గరమణీయమైన ఈభావపొంకమే కావ్యశిల్పమునకుఁ బ్రాణము. అవి వ్యక్తమైనఘట్టములనే యాంతర్యసంపన్నములని, విమర్శకులు కొనియాడుదురు.

హేయమైన తల్లి దాసీత్వమును జూచి, తనదైన్యమును దలఁచి, రెంటికినివగచి, "అమ్మా! మనకీగతియేమి!" అని సమాధానమునుపృచ్ఛించుగరుడుని దీనవాక్యములలో నెట్టిసహజసల్లాపములున్నవో సహృదయులు గ్రహించి యానందింతురుగాక:

"అప్పుడు కద్రువ యతిరాజసమున-నెప్పటిపోల్కి- నయ్యిరువురచేతఁ
బనిగొనుచుండ, నాపన్నగాంతకుఁడు-జననికి నొకనాఁడు సద్భక్తి మ్రొక్కి:
తల్లి! నిన్నిదియేమి తవిలి మీవార-లిల్లాదిగా వీరికిచ్చిరో తెలప!
కాదేని, నీకొండుకడ దిక్కు-లేమి-నీదెసపొంది నీవిడుమఁ బొందెదవో!
కాకున్న, ననదవై కడుపుఁగూటికిని-ఈకద్రువకుఁ బను లిట్లుచేసెదవో!
అదిగాక, ప్రతినకునైపూని తగవు-వదలక యిట్లుండవలసెనో నీకు!
కులిశసన్నిభ పటుక్రూర తుండాగ్ర-దళిత నిష్ఠుర ధరాధరుఁడనై వీరిఁ
జేపట్టి కుచ్చితు చెలువున నేను-ఈపాఁపకొదమల నిట్లు మోచుటకుఁ
బనియేమి? చెప్పుమేర్పడ నాకు!"-........................ ద్వి. భా. 69. పు.

ఈపంక్తులుచదువుచున్నపుడు గరుడుని యశ్రుప్లావితనేత్రములును గద్గద కంఠమును భావుకుని మనోనయనమునకును సూక్ష్మకర్ణేంద్రియమునకును గోచరింపక యనుటకు సందియము లేదు.

నేలవములైన వస్తువేశములన్నైనను స్వప్రజ్ఞాబలముచేతనే యీకవి చమత్కరించి రసవంతములనొనర్పఁజాలఁడు. పైతృకమైనధనములోనయు దక్కఁగొని తానే యనుభవించుచున్న విభావమును సుప్రతీకుఁడనుతమ్ముఁడు తనవంతునకై నిలబెట్టి యడిగినమాటలు ఎంతలోకస్వభావానుగుణముగా నున్నవో చిత్తగింపుఁడు.

సుప్రతీకాఖ్యుఁ డచ్చోటికి వచ్చి—..............................

..............................—చేరియిట్లనియె: ‘ నొచ్చితిఁ ; జేదనైతిఁ ;
బితృపితామహులెల్లఁ బెంపారఁ దొల్లి—యతులధనాఢ్యులై యందఱు నేఁగ
బాఁచినయర్థమంతయు నొక్కరుఁడవె—చూచి చేకొంటి, వచ్చుగ విభాగించి
నాకు నీవలదె ధనంబులో సగము !—చేకొని తండ్రిచేసిన ఋణంబున్న
వడిఁబంచి నాకిచ్చువాఁడవు గావె !—గనుఁగొనరితనమేల ! కన్నవారెల్ల
నగుదురు ; గాన సన్నకుసన్న ధనము—సగమిమ్ము................’ ఆది. ప. 75. పు.

నేనుదాహరణముల నిచ్చుటలోని యుద్దేశము కవిని వాక్స్వభావమిట్టిదని చూపుటకే కాని, యీపర్వమంతయు నిట్లేయుండునని పాఠకులను వంచించుటకు గాదు.

లోకములో జరిగిన యొకవృత్తాంతము పురాణేతిహాసనిబద్ధమగునపుడు ఆకథ తొలిదియైనయాకారము కలదు, అదియే ప్రబంధీకరింపఁబడినపుడు తొల్చుస్వరూపము నకును ఎంతో వ్యత్యాసముండును. పురాణేతిహాసములలోనికథ ఉన్మీలితముకాని యాకారరేఖమాత్రమే. అకవి దానియున్మీలనార్థము పరిశ్రమింపఁడు. అది యాగ్రంథధర్మమును గాదు. ఏధర్మనిదర్శనార్థమో, ఏరాజవంశచరిత్రాంగముగనో చెప్పఁబడిన ఆయుపాఖ్యానమును బురాణకర్త సర్వాంగసుందరముగా దిద్దవలెనని పాటుపడిన సాగదు. కాని, ఆయుపాఖ్యానమునే కైకొని ప్రత్యేకకావ్యనిబద్ధము చేయుకవి, ఆయస్థిపంజరమును సర్వావయవసౌష్ఠవముగల మాంసలాకృతిగా నలంకరించి ప్రదర్శించును. నేపథ్యరచనానిపుణుఁడైన యీకవియే ప్రబంధకర్త. ఆతనిచేతిలో శుష్కమైనపురాణోపాఖ్యానము సజీవమును రసస్యందియు నగును. ఆతనివర్ణనాప్రజ్ఞకు ఫలితమే కథకుఁగలుగు ఈరూపాంతరలబ్ధి. ప్రబంధములోఁ గథాప్రవర్తనకు రంగమైన స్థలము, దానిపరిసరములు, కథాప్రవర్తకములైన పాత్రలు, వానియాకారచిత్తవృత్తులు, లోనగుసమస్తావయవములును యథాభావరసావస్థముగా వర్ణింపఁ

బడుటచేతనే యీసుందర రూపాంతర పరిణతి కలుగుచున్నది. ఈయర్థమునఁ ప్రబంధమనఁగా 'వర్ణనాత్మకమైన కావ్యము' అని చెప్పవచ్చును.

మనవాఙ్మయములో ఈకావ్యజాతి యొకస్వతంత్రశాఖగా 16వ శతాబ్ది నుండి విస్తరించినది. దానికే ప్రబంధయుగమని పేరు. ఈతిమ్మయ ఆకాలము కవి యగుటచేతను, ప్రబంధాభిరుచి మరగినవాఁడగుటచేతను, ఈభారతమున ఆయా ఘట్టములను ప్రబంధోచితములైన వర్ణనలచే నలంకరించి కాలప్రభావమునకు లోఁగినవాఁడాయెను. ఈతఁడే కాదు, ప్రబంధయుగమునఁబుట్టిన యేపురాణకర్తయైనను దనరచనను ప్రబంధలక్షణమిశ్రితముగానే యొనర్చును. కంకంటిపాపరాజు నుత్తర రామాయణమీధర్మమునకుఁ బ్రబలదృష్టాంతము. ఏకవియైనను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ గాని, అప్రతర్కితముగాఁగాని కాలప్రభావమునకు వశుఁడగుచునే యుండును.

ఈ యాదిపర్వాంతర్గతములగు ననేకోపాఖ్యానములు సుందరప్రబంధవర్ణనలతో ననతివిస్తృతములైన కావ్యములుగాఁ జమత్కరింపఁబడినవి. ఉపరిచరవసు వృత్తాంతములోని శుక్తిమతీనదికి మానవనాయికాత్వమారోపించి యీతఁడు చిత్రించిన చిత్రణము వసుచరిత్రకారుని రూపకల్పనకుఁ బ్రతిద్వంద్విగా నున్నది. ఆసొగసుఁగత్తె సంచారవిలాసమును జూచి యానందింతురుగాక :

'అరయ నొక్కొయె జాతిపురము-చేరువఁబాఱు విశేషసంపదల,
చూచు నొక్కొకమాఱు సుకుమారమీన-లోచన శుభగుణ లోలదృష్టులను ;
పలుకు నొక్కొకమాఱు బకచక్రవాక-కలహంస మధుకర క్రౌంచనాదముల ;
మెలఁగు నొక్కొకమాఱు మృదులమృణాల-వలన హస్తవిలాస వైభవం బొప్ప ;
వెలయు నొక్కొకమాఱు వీచిసంక్షోభ-కలిత కైరవ ఫేన కమలహాసముల ;
వనవారణములు ప్రవాహమధ్యమున-మునుఁగఁ గుంభకుచాగ్రములును గాననైన
భయవతిగతిఁ బద్మపత్రాంబరమున-నయమతిఁ గప్పు నున్నతి నొక్కమాఱు ;
నిగిడిన యిసుకతిన్నియపిఱుందునకుఁ-దగు మొలనూలని తజ్ఞు లెన్నంగ
దరి నోలి రాలిన తరుముకుళముల-యురుపంక్తి శోభిల్లు నొక్కొకమాఱు ;
అరవిందములమీఁద నళిసమూహంబు-సరసవైఖరి వ్రాలి సందడించుటయు
రాజిత కల్హారరాజి హస్తముల-నోజతోఁ దొలఁగించు నొక్కొకమాఱు'. ఆ. ప. 102. పు.

యయాతిచరిత్రలోని దేవయానివసంతవనవిహారము ప్రబంధకర్తలందఱు ప్రోదిచేసి పెంచిన యుద్యానవనములలోని విహారమే :

‘అంత నాభార్గవి యాట నొక్క-నాఁడు-కొంత శర్మిష్ఠాదికాంతలు గొలువ
వనకేళి చేయుచో వలనొప్ప నపుడు-వనమున నొప్పయ్యె వాసంతలక్ష్మి.
మాకంద మందార మధుక మాలూర-శాఖోట పాటల చంప కాశోక
సల్లకీ బిల్వాది సకలభూజములు-మొల్లంబుగాఁ బూచె ముద మొంద నలులు.
విరహులపై దండు వెడలంగ మదనుఁ-డీరవుతో మునుబంచు నెలగోలనంగ
మిండతుమ్మెదపిండు మించుఁబూఁదేనె-కండక్రొవ్వునఁ గ్రోలి కలగుండు వెట్టె.
“మానినీమణులార, మానంబు మాని-మానుగాఁ గవియుఁడు మగల” నన్నట్లు
మావితేఁజివురెల్ల మత్తిల్ల మెసవి-కోవిలకదుపులు గొణఁగంగఁ దొడఁగె.
ఫలరసధారలు బాసుగాఁ గ్రోలి-చిలుకమూఁకలు గూడి చెరలుగొట్టుచును
పంచబాణుని తేరి వార్వాలమనుచు-ముంచి పాంథులమీఁద మొగ మెత్తఁజేసె,
విరహుల విరహాగ్ని విదితంబు సేయ-మరుఁడు పుత్తెంచిన మందిది యనఁగ
మలయాద్రిచలిగాలి మధురసౌరభము-వలనొప్పఁ బొలసె నవ్వనవీధులందు.
అప్పుడు భార్గవి యతిసంభ్రమమున-నుప్పొంగి చెలులతో నుద్యానవీధి
విహరించి.................................” ఆ. ప. 126-127. పు.

దుష్యంతునిమనస్సు హరఁగొన్న శకుంతలమనోహరరూపము పినవీరన సృష్టికిఁ బ్రతిబింబము :

“ ......కణ్వునిపర్ణశాలకే తెంచి-............ ....
నెమలిబర్హముకంటె నెఱిఁగల్మిఁ గలిగి-యమరినకొప్పున నమరినదానిఁ,
వదియాలుగాఁ జంద్రు భంగమొందించు-వదనపద్మమ్మున వలనొప్పుదాని,
దొండపంటికి సిగ్గు దొడరంగఁజేయు-దండికెంపులమోవిఁ దనరెడుదానిఁ,
జిలుకకోవెలలకుఁ జెలఁగువీణెలకుఁ-బలుకులఁ దలవంపుఁ బాటించుదాని,
మరుఁడు జయంబంది మహిమఁబూరించు-కరశంఖగతినొప్పు కంఠంబుదానిఁ,
గవజక్క-వలఁ గవకవ నవ్వఁజాలు-సవరనిచనుదోయిఁ జానొప్పుదాని,
నిగురించులతలతో నెకసక్క-మాడు-జిగిబిగిగల మేనిచెలువంబుదానిఁ,
గన్నియ లావణ్యగౌరవంబునను - వెన్నునవిహరించు విపులంపువేణి
యుదరంబుపైఁ దోఁచెనోయనఁజాలు - నొదవిన రోమాళి నొప్పారుదానిఁ,
బలుపైన చనుదోయిభారంబువలన - సరిఁ బేదమధ్యంబుజడియ, నానాభిఁ
బసిఁడిశలాకచే బంధించిరనఁగఁ - బస మూఁడువళులను భాసిల్లుదాని,
మరునిజైత్రరథంబు మార్కొ-నఁజాలు - వరజఘనంబున వాసైనదాని,

ననఁటికంబంబుల నదలించుతొడల–నొనరినపిక్కల నొఱపైనదాని,
రాయంచగములతో ఱంతుగావించు–ప్రాయంపునడపులఁ బరఁగినదానిఁ,
గుటిలకుంతలను శకుంతల నతఁడు–పలుమాఱు చూచుచు......
చెలువల నాబ్రహ్మ సృజియించుచోట–నలరు ఘుణాక్షరన్యాయాన దీని
సృజియింపఁబోలు నీక్షితి; నట్లుగాక–యజునకు నీనేర్పు నందవౌనేని
యింక నొక్కతెఁ గాంత నీయింతిసవతుఁ–గొంకక మఱి యేలగూర్పంగ లేఁడు !
శృంగారరసమెల్లఁ జెన్నారఁ గూర్చి–యంగజుఁ డిచ్చోట యంత్రించెఁగాక
వితత వేదాభ్యాసవికలుఁడైనట్టి–చతురాననున కిట్టిచతురత గలదె !”

ఆది. ప. 147–149. పు.

పాండురాజుచరితములోని కిరాతాగమనము మృగయావినోదము, మనుచరిత్రశృంగారశాకుంతలములలోని వేఁటవర్ణనలకు సైదోడు :

“ అంతఁ జంద్రునిలోని హరిణంబునైన–వింతగా నలయించి వెసఁబట్టనేర్పు,
నింగినైనను జొప్పునెమకంగనేర్పు–సింగమైనను వ్రేయఁజిక్కనేర్పు,
..........................–గలుగుకిరాతులొక్కట నొక్కనాఁడు
కోకతాలికతలల్ కోరచిందములు–వాఁకైనయురితీఁగె వట్టుబొంగులును
నెఱయఁ జొత్తిల్లిన నిడుఁదకన్నులును–గఱకులై మిడిసిన కావిమీసములు
నమలియీకెలునిల్వనాటినతలలుఁ–జుమచుమనైన నెత్తురుచుక్కబొట్లు
..........................–..........................
బీరనరంబులు బిగువుపిక్కలును–దోరవన్నియచెప్పుదోయిని గలిగి
..........................–..........................
యరుదెంచి పాండున కతిభక్తిమ్రొక్కి–కరముచక్కనితూపు కానుకయిచ్చి,
నాదారుటెఱుకుల కాధారమైన–యాధారుణీపతి కప్పుడిట్లనిరి :
‘ ఏమున్న యడవిలో నిభపురాధీశ !–భూమికివ్రేఁగైన భూరిజంతువులు
..........................–..........................
అందలిమృగములయదటుగర్వములుఁ–పొందుగా నవధరింపుము ; ధాత్రిఁ గొంత
త్రవ్వి, పాతాళవరాహంబుఁదెచ్చి–క్రొవ్వునఁ దమకదుపుఁ గూర్తుమన్నట్టు
లబ్బులావెసఁగ మహావరాహములు–మిబ్బుపల్లముగాఁగ మేదిని గ్రుచ్చి
యెత్తినబిగువున నించుకతడవు–నెత్తిభారముమాన్చు నిజము శేషునకు
..........................–..........................
ఆశచేసెదమన్న నడఁగవు మాకు–మాశరమ్ములవాఁడి మాసె రమ్మనిన

పాండుభూపతివేఁటపైనాసపుట్టి-పాండువచ్చెదననిబోయలఁబనిచి

....

గొల్లెనకంబాలు గొడుగులుఁ బడగ-లల్లికవలమోపు లమ్ములబండ్లు

....

పరిచారకులుఁ బాడిపసులు బియ్యములుఁ-బరిమళవస్తుసంపదలు నేతేర

....

దారుణ హిమశైల దక్షిణాటవుల-వీరప్రతాపుఁడై వేఁటలాడుచును

....

గంటవేఁటయు వేడ్క-గల కోలవేఁట-జెంటవేఁటయు నిడువేఁటయు నాడి,

యొఱపులై క్రొవ్వి మిన్నొరయుజంతువుల-నఱికిఁ వ్రేసియు మఱి నాటనేసియును,

....

ఉంకించియెగసిన యుగ్రపుమృగము-కొంకులునఱికియు, గొందిలోనిఱికి

గవిలోనజెడలక గాఱించుమృగము-దనిలిపట్టించియుఁ దగులనేసియును ”

ఆది. ప. 198-204. పు.

ద్రౌపదీస్వయంవరమండపము రఘువంశమునందలి యిందుమతీపరిణయమండపమును, నైషధమందలి దమయంతీస్వయంవర మండపమును జూచి నిర్మించినదే.

“ అటమున్న ద్రుపదుండు నఖిలదిక్కు-లకుఁ-బటులీలఁ గల్యాణపత్రికల్ వ్రాసి

క్షత్రకోటికిఁజెప్పఁ జయ్యన వారు-యాత్రామహోత్సవ లందంద మ్రోయఁ

దమతమగొడుగులుఁ దమతమపడగ-లమితశైఖరి మెఱయ నాప్రొద్దె కదలి

వచ్చెచో శల్యుండు వజ్రతుల్యుండు-నచ్చినభుజబలోన్నతిఁ బెచ్చుపెరిగి,

‘ విలువంతు గుఱిఁద్రుంతు వెలఁదివరింతుఁ-బలుకులే !’ లనివచ్చెఁ బాంచాలుపురికి

శిశుపాలుఁ డతిరథశ్రేష్ఠులతోడ-దశదిశలద్రువఁ బ్రతాపించి కదలి

తగినకోమలిగల్గెఁ దనశయ్యకనుచు-నగియెడివారిఁ గానక వచ్చెనటకు

....

అలివేణిఁ బొందాస నంగాధిరాజు-నలుఁగడఁ గవికీర్తనంబులు చెలఁగ

విజయుఁడుర్వరలేనివేళ నేఁడెత్తు-గజయాన ననివచ్చెఁ గాంపిల్యపురికి.

....

అటమున్న ద్రుపదరాజాత్మసంభవను-బటుతరకల్యాణభాగ్యయోగ్యతలఁ

గైసేయఁబనిచినఁ గలికిజవ్వనులు-చేసూటి బోటిమెచ్చినపరిపాటిఁ

జంపకతైలంబు చారుధమ్మిల్ల–సంపద కింపుగా సకియకునంటి
..........................–..........................
తిలకంబు బాలికాతిలకంబునుదుట–నలికంబుగాఁ బెట్టి నగవంకురింప
..........................–..........................
మృగనాభి కప్రము మేళనచేసి–మృగనేత్ర చక్కని మెయిదీఁగె నలఁది
..........................–..........................
బవిరె లుంగరములుఁ బల్లేరుపువ్వు–లివియాదిగా సొమ్ము లింతికిఁదొడిగి
వాలికరైన నివ్వాళికయెత్తి–బాలికామణికి సౌభాగ్యదర్పణము
చూపిన..........................–..........................
రాజలోకముచూడ రాజబింబాస్య–కాజాడచూపుచు నగ్రజుండనియె :
మలయజగంధి, యీమనుజేశుఁ జూడు–మలవడ ముత్యాలహారముల్ వైచి
పన్నగపతివోలె బాహువిస్ఫూర్తి–నున్నవాఁడితఁడు పాండ్యుఁడు నీరజాక్షి !
కుంతలపతి వీఁడె కుటిలకుంతలుల–చింతాస్థలులఁగాని చేయఁడు విడిది ;
స్వారాజునకు నాత్మ చలియింపుచుండఁ–బారియాత్రాపురిఁ బాలించునితఁడు.
మాళవేశ్వరుఁ జూడు మదిరాయతాక్షి !–బాలార్కనిభమౌళి భరియించువాఁడు ;
వీనియౌవనమున విహరింప రంభ–మేనక యూర్వసి మెఱసి కోరుదురు
తరుణి! యీతఁడు పరంతపుఁడనువాఁడు–మరహాటకామినీ మదనమంత్రంబు
వీని శాత్రవగేహ విపినమధ్యమున–నీనినపులులుండు నెందునుబోక.

ఆది. ప. 378—384 పు.

అతివిస్తరభీతిచే నింతతోఁజాలించుచుంటినిగాని, లేనిచో నీతఁడుచేసిన సర్వప్రబంధసామాన్యములగు నానావిధవర్ణనలకు నెన్నేని యుదాహరణము లీయవచ్చును. ఇంకొకమాట, ముదురునారికేళపాకమునఁబడిన కొన్నిప్రబంధములలోని వర్ణనలవలె గహనములుగాక, యీకవివర్ణనలు సహజసుకుమారమైన తనద్విపదసరస్వతికనురూపమైన సౌకుమార్యముకలిగి యుండును. ఇది మిక్కిలిప్రశంసింపఁదగిన విషయము.

సాధారణముగాఁ గవులెల్లరుఁ బూర్వకాలికములగు గ్రంథములను బట్టియే కాక, తమనాఁటి లోకవ్యవహారము ననుసరించియుఁ దమకలవడినభాషనే గ్రంథములలో వాడుదురనుట సహజధర్మము. ఆగ్రంథములందలి ప్రయోగవిశేషములను బరిశీలించి, వానికొకయనుగతికల్పించుకొని, తమకుసమ్మతమగురీతిని వాని సాధుత్వాసాధుత్వములను నిరూపించుట లాక్షణికులపని. మనతెనుఁగులాక్షణికుల త్రోవలు

పరిశీలింప భిన్నభిన్నములుగాఁ గానవచ్చును. వీరిలో నొక్కరును ప్రాచీనగ్రంథములను సాకల్యముగఁబరిశీలించి లక్షణములను గల్పించినవారు కారు. అది యేయొక్కనికిని సాధ్యమైనపనియును గాదు. అదిగాక దేశములో వివిధప్రాంతములందు భిన్నభిన్న గతులతోఁ దాండవించుచు, నానావిధములగు పరిణామములనొందుచున్న దేశభాష లకు లక్షణమిదియని సూటిగా నేర్పఱచుట మిక్కిలియసాధ్యము. కావుననే యొక కాలమున నొకరుచెప్పినలక్షణము వేఱొకకాలమున నపలక్షణమగుటయు సంభవించు చుండును. దీనినిబట్టియే తెలుఁగులక్షణగ్రంథములాంధ్రభాషాస్వరూపమును సాకల్య ముగా నిరూపింపఁజాలవనియు, నసమగ్రములనియు మనమనుకొనుట.

సర్వజ్ఞులును మహర్షులును అనిపించుకొన్న పాణిన్యాదులకే సంపూర్ణ భాషాస్వ రూప నిరూపణము దుశ్శకమైయుండ, దేశభాషా లాక్షణికులకీవిషయమునఁ గొఱఁత నారోపింపనేల ? వారునిరూపించినసంగతములగునంశములను శిరసావహించి, కొఱ వడినభాషావిశేషములను బూర్వగ్రంథములనుండి గ్రహించుటయే మనకర్తవ్యము.

తెలుఁగువ్యాకరణములందుఁ, గానరాని ప్రయోగవిశేషములు మనగ్రంథము లందుఁ దండోపతండములుగాఁ గలవు. అట్టివానినిసైతము గ్రహించుట భాషాలక్షణ జిజ్ఞాసువులకావశ్యకము.

ఈద్విపదభారతమున జిజ్ఞాసాచోదకములగు నట్టిప్రయోగవిశేషములు చాలఁ గలవు.

వ్యాకరణముల యడుగుజాడలనుమాత్రమే యాశ్రయింపక, కొంతవఱకుఁ బదప్రయోగమునెడ స్వాతంత్ర్యమువహించిన యాంధ్రకవులెందఱో ప్రాచీనులుగలరు. అందును సోమనాథుఁడుమొదలగు ద్విపదకవులతిస్వతంత్రులు. ఈతిమ్మయయు ఆజాతికిఁ జెందినవాఁడే. ఈతనిరచనకుఁ బ్రాచీనద్విపదవాఙ్మయమే చాలవఱకు నొరవడియైనది. వ్యాకరణనియమములతోఁబాటు ఇతరద్విపదకావ్యకర్తలవలెనే ఛందోవిషయమున సైతము నీతఁడు స్వచ్ఛందుఁడుగా నగపడును. చూడఁజూడ నీద్విపదవాఙ్మయకర్తల త్రోవయే స్వచ్ఛందమని తేలును.

ఉదాహరణార్థ మాప్రయోగవిశేషములలోఁ గొన్నిటిని స్థాలీపులాకన్యాయ ముగాఁ దిలకింతము.

I. సంధి :—

(1) 'సరస సుభద్రుపచారముల్ సేయ'. 469. పు.

'చక్రిహింసిదియేల చక్రిభక్తుఁడవు. 198. పు.

'మానవనాథనుమానంబు లేదు'. 100. పు,

ఇందు స్త్రీవాచక తత్సమాకారసంధికి గ్రంథములందుఁ గొంత ప్రచారము లేకపోలేదుగాని, సంబోధనాంతసంధి మిక్కిలివిరళమనఁదగును. 'ఓడులారేటికి'. 'జైనులారెన్నఁడు' (బ. పు. 184. పు.) మొదలగుసంధులు సోమనాథాదులరచనలందుఁ గాననగును.

(2) 'అనియర్జునుఁడు విప్రులనుమతి వడసి'. 395. పు.

'రూఢి నేకాదశరుద్రులంశమున'. 113. పు.

అనుసీరీతిని లడాగమాకారసంధులు భాషలో విరళములేయైనను, పెద్దనాది మహాకవులకు సమ్మతములే. 'తామరసనేత్రలిండ్లు'. మను. చ. 'మాభక్తులోర్ద', 'ఇతరులిండ్లు' (బ. పు. 240. 240. 155 పుటలు) మొదలగునవి బసవపురాణాదులలోఁ బెక్కులుగలవు. ఈసంధిని అధర్వణాహోబలులుకూడ సమ్మతించిరి.

(3) 'ఉభయవాదులము గూడుండిన. 41. పు.

'చనుదేరఁ జూచదృశ్యంతి.' 367, పు.

క్త్వార్థకసంధినిఁ గొందఱు నిరసించినను, ఆమోదించినలాక్షణికులును బ్రయోగించినకవులును గలరు. 'ఏవేళ వెఱచుండుము'. 31. పు. 'ఊచవోయున్న భావమున'. 76. పు. ఈమొదలగునవి బసవపురాణాదులలోఁ గలవు.

(4) 'నీయనుగ్రహము' అనుచోఁ ద్రికసంధికార్యమువంటి హ్రస్వద్విత్వములు గావించి 'నియ్యనుగ్రహము' అని ప్రాసస్థానమునఁ బ్రయోగించినాఁడు.

'అయ్య వేదవ్యాస, ఆగమావాస,
నియ్యనుగ్రహములు నిఖిలవేదములు'. 99. పు.

ఇట్టియెడ, 'ఈయనుగ్రహము'—'ఇయ్యనుగ్రహము' ఇత్యాదులందును, 'తీయము'—'తియ్యము' 'వీయము'—'వియ్యము' ఇత్యాదులందును బ్రసిద్ధములగు రూపాంతరములసామ్యము ప్రేరకమైయుండును.

సోమనాథుఁడును,

'అయ్యాయనఁగ నేమి యయ్యాయనెడు త-దియ్యవాక్యంబు నజ్జియ్య యడంచి'

బ. పు. 129. పు.

ఇత్యాదులు పెక్కులు ప్రయోగించినాఁడు.

(5) అయ్యున్న :—

................................ఇంద్రుఁ

డయ్యున్న నింక రెండవయింద్రుఁడైనఁ-జయ్యనఁ ద్రైలోక్యజనులకు......' ద్వి. భా. 18. పు.

అని ప్రాసస్థలమునఁ బ్రయోగించినాఁడు. అయి+ఉన్న, అయి+యున్న, ఇత్వలోపము కలిగినచో 'అయ్యున్న' అను రూపము కాఁగలదు. కాని యిచట 'ఇ' త్వలోపమును లాక్షణికులెవ్వరును విధించినట్లు కాన్పింపదు. 'అయ్యున్' (అయి+యున్) అనురూపము భారతాదులయందనేకస్థలములఁ బ్రయుక్తమై యున్నది. లాక్షణికులుపలువురు దీనినిఁబ్రతిపదోక్తావ్యయముగా గ్రహించియుండిరే కాని, ఇత్వలోపమును సాధింపరైరి. 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' అను నీరెండును ఇత్వలోపవిషయమున సజాతీయములు. 'అయ్యున్' అనుదానిని సమ్మతించినమనము 'అయ్యున్న' యనుదానిసాధుత్వమును శంకింపఁబనిలేదు. నిదానించినచో నిచటి 'ఇ' త్వలోపమున కొకయుపపత్తియు గోచరించెడిని. 'అయి' అనుదానికి 'ఐ' అనునది రూపాంతరముగదా! 'ఐయున్' 'ఐయున్న' యనురూపము లెల్లరు నంగీకరింపవలసినవే గదా! ఈరెండింటియుచ్చారణమునందును 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' యనురీతిని 'య' కారద్విత్వము శ్రుతిగోచరము కాకతప్పదు. అట్టిశ్రుతినిబట్టియే వ్రాతలందును 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' యని ఇకారలోపరూపములేర్పడియుండును. ఇట్టిప్రయోగములు మఱికొన్నిగ్రంథములందును గలవు:

'అయ్యుండి రప్పు డయ్యసురేశుఁ జూచి-చయ్యన రణమున సైరింపలేక'

రం. నా. రా. 552. పు.

(Andhra University edition.)

'చయ్యన బహువేద శాస్త్రపారీణు-లయ్యున్న నాశిష్యులందఱలోన'

గౌరన : హరిశ్చంద్ర.

(6) సకారాంతశబ్దములను అదంతములుగ భావించి సంధిరూపములను గూర్చి నాఁడు.

'సిద్ధసాకేత, లక్ష్మీమనోపేత.' 2. పు.

'పరమతపోన్నతిఁ బ్రాభవశక్తి.' 16. పు.

సంస్కృతమున సాంతములుగఁ బ్రసిద్ధములగు కొన్నిశబ్దములకు 'అ' దంతము లగు రూపాంతరములుండుట యరుదుగాఁ గలదు. ఆపద్ధతినూఁతగాఁగొని యీతఁ డిట్లు ప్రయోగించియుండవచ్చును. ఇట్లే సోమనాథుఁడుగూడఁ బండితారాధ్య చరిత్రలో 'దుర్వాసముఖ్యులు.' 25. పు. అని ప్రయోగించినాఁడు.

II. విసంధి :—

'కొడుకులులేనట్టి గొడ్రాలిమనువు–అడివిఁగాచిన వెన్నెలైపోవఁగలది.' 232. పు.

'పడఁతులతోఁ గూడి పాండుభూవిభుఁడు–అడవికి వేఁటమై నర్గిఁ బోవుటయు.' 234. పు.

పాదమును వాక్యమును సమాప్తములైనతావున సంధిచేయఁబనిలేదని లాక్షణి కులమతము. ప్రాచీనప్రయోగసరణియు నట్లే కాననగును. ఈతఁడు వాక్యపరి సమాప్తినిఁబాటింపక పాదావసానమునఁ బైరెండుతావులందును సంధిమానినాఁడు. ఇంతియగాక పాదమధ్యమునసైతము విసంధిగా విడిచివైచినతావులును గలవు :

'ఒకమహాగ్రాహంబు ఒడిసిపట్టుటయు'. 282. పు. (గ్రాహముకర్త)

ఇట్టివిసంధులు ద్విపదకావ్యములందుఁ బెక్కుచోట్లఁ జూపట్టును.

'వసుధేశసుతుఁడు–అచ్చుగా నెదురేఁగి'. నవనా. చ. 44. పు.

'భూకాంతుఁడితఁడె పోలుఁ బోలదు–అనక'. నవనా. చ. 64. పు.

'స్వాద్వైక–ఆసురాణీయాహ్వాయ', పండి. చ. 15. పు.

'ఖాండిక్య–ఆసురాణీయ', పండి. చ.

పైసోమనాథప్రయోగములందువలె నిందును సిద్ధసమాసమధ్యమునసైతము సంధిలేని తావులుగలవు.

'ముద్గరచక్ర–అసిశూల'. 290. పు.

'విదురాది అప్తులతోడ'. 196. పు.

'శశిరవి అగ్నిలోచనుఁడ'. 46. పు.

iii. రూపవిశేషములు :—

(1) 'దొండపంటికి సిగ్గు దొడరఁజేయుచును'. 148. పు.

పండుశబ్దమునకు జౌపవిభక్తికత్వము విరళము. కాని మఱికొన్నిగ్రంథము లందును ఈపదమున కిట్టిప్రయోగము చూపట్టుచున్నది.

'ఆసాసల నఱుచాచెదవె యందనిపంటికి'. పాం. రం. మా. 5. 230.

'అఱచేలోపలి నిమ్మపంటివలె'. సారం. చ. 2. 113.

(2) కల్హారము 'అర్హము' వీనిలోనిసంయుక్తవర్ణములను విడఁదీసి, 'కలహారము' 'అరహము' అనురీతి నీతఁడు ప్రయోగించినాఁడు :

'కలహారదళనేత్ర కడకంటిచూడ్కి'

రొలసిముట్టినచిత్తము త్తలంపడఁగ. 263. పు.

'ధరణీశ్వరులకు గాంధర్వవివాహ

మరహంబు ... ...' 463. పు.

ఇట్టిసంయోగశిథిలత 'మర్యాద'—'మరియాద' మున్నగు పెక్కుతావులఁ గలదు. వీనిలో 'కల్హార' శబ్దము సిద్ధసమాస మధ్యగతమగుటవలనను, ఇట్టిప్రాసములు మఱికొన్ని యాతనిరచనమునఁజూపట్టుటవలనను, 'కల్హార' అనుసంయుక్తరూపమే ముద్రణమునఁ జేర్పఁబడినది. రూపుమాయకుండ మూలపాఠ మాపుటయడుగునఁ జూపఁబడినది.

(3) వ్రయము :—'వ్రయముగాకుండ నేర్పడఁ బాతిబాఁచి'. 75. పు.

వ్యయమనుటకుమాఱుగా 'వ్రయము' అనుపదము లోకవ్యవహారమున మిక్కిలిరూఢమై యున్నది. పైనఁజూపినయతిస్థానమున నీతఁడు రేఫసంయుక్తముగ దీనినిఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'పవ' లకు అభేదవర్గయతిని బ్రయోగించెనని తలంచుటకు వీలున్నను, మఱికొన్ని ప్రామాణికప్రయోగములగపడుచుండుటచే దీనిని రేఫయుక్త ముగనే గ్రహించెననుకొనుట యుచితముగాఁ దోచెడిని. బ్రౌను తననిఘంటువులో రేఫయుక్తముగను గ్రహించినాఁడు. తిక్కనయు శాంతిపర్వములో ఈపదమును యతిస్థానమునఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు :

'వ్రయమగుటెఱుఁగఁడు వితత జ—రా వ్యాధులచేన్'. శాం. ప. 4. 345. ఇట 'వ్యయమగుటెఱుఁగఁడు వితత జ—రాది వ్యధలన్.' అనుపాఠాంతరముకలదు గాని, ఏదికవిప్రయుక్తమో పరిశీలింపవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణములోఁ గూడ 'విప్రా, సకలధనంబులు వ్రయమైపోయె.' అని గద్యలోఁగలదు.

(4) చనుమానము :—

'అనుమానమటుమాని యాలేమఁ గదిసి
చనుమానమున వేడ్క సలుపలేనైతి.' 354. పు.

'చనవు' అనునర్థమున ఈపదము వ్యవహారరూఢము. శబ్దార్థచంద్రికలో నీపదము గ్రహింపఁబడినది. కవులుకొందఱు వాడియున్నారు.

'చనుమా చనుమానముతోడ నావుడున్' సారం. చ. 2. 62,

'ఏ-మానవుఁడైనఁగాని చనుమానమునన్ బహుమానమందు.' నా. రా. సం.

శ్రీములుగు పాపయారాధ్యుల దేవీభాగవతమునఁగూడ నిట్టిప్రయోగము గలదు.

(5) ఆయివారము :—ఇది యాయావరశబ్దభవముగాను, 'య' కారఘటితము గాను శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ గాననగును. కాని, 'యాయివారము' 'ఆయి వారము' అని 'యి' వర్ణఘటితముగా వ్యవహారరూఢి గలదు. దానినిబట్టి యాతఁడు,

'ఆయివారముల హీనాశయవృత్తి' 75. పు.

అనియే ప్రయోగించి యుండును.

(6) తరువాయి :—వ్యవహారములోనున్న 'సంప్రదాయము' 'పాటి' యను నర్థములలో నితఁ డీపదమును బ్రయోగించినాఁడు :

'తనకు భరద్వాజుతరువాయి వచ్చి' 263. పు.

(7) సంధాయి, ప్రదాయి :—

''నిర్వాణసంధాయి నిఖలప్రదాయి
గౌరి మాహేశ్వరి...........'' 227. పు.

'అరుదుగాఁ బుత్త్రార్థియై యొకగ్రుడ్డు
తెరలుచు నవియించెఁ దెలఁప నేరమిని' 19. పు.

ఇట్లీతఁడు స్త్రీవాచకవిశేషణరూపములను బుంలింగములుగాఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. ఇట్టివి సోమనాథుని రచనయందునుగలవు :

'కొడుకులులేమికిఁ గడుదుఃఖియగుచు.' బ. పు. 13. పు.

'వనిత యపూర్వలాంఛనధారి గాఁగ.' „ 16. పు.

(8) పాండులు :—

'పోరఁబాండులకుఁ దోడువోయెడు శల్యుఁ
గురుపతి తా నెట్లుకొలిపించుకొనియె.' 7. పు.

ఇందు 'పాండులు' అనుపదమునకు 'రఘూణామన్వయంవక్ష్యే' ఈ మొదలగు కాళిదాసాది ప్రయోగములందు సంస్కృతశాబ్దికులుత్రొక్కిన మార్గమున 'పాండుపుత్త్రులు' అనునర్థమును లాక్షణికముగ గ్రహింపఁదగును.

(9) బ్రాహ్మలు :—

'ప్రకటించి యసిచూపి బ్రాహ్మలచేత
నొకకాసు మొదలుగా నొల్లరు నృపులు.' 33. పు.

బ్రాహ్మణులు అనునర్థమున 'బ్రాహ్మలు' అనురూపము సార్వత్రికవ్యవహారరూఢమై యున్నది. చతుర్ముఖవాచక 'బ్రహ్మన్' శబ్దమునకు సంబంధార్థమునఁగాని, విప్రవాచకమగు 'బ్రహ్మన్' శబ్దమునకు స్వార్థమునఁగాని 'అణ్' ప్రత్యయము చేసినయెడల 'బ్రాహ్మ' అను ప్రాతిపదికము (బ్రాహ్మణపర్యాయముగా) సిద్ధింపఁగలదు. కాని దీనితత్సమరూపములగు 'బ్రాహ్మఁడు' 'బ్రాహ్మలు' అనువానిలో ఉత్వము రాకుండుటకు వ్యాకరణరీతిచే మార్గముచింత్యము. 'రాయఁడు'—'రాయలు' ఇత్యాదులందలి ఉత్వాభావమే పైదానికాధారమనుకొనుట స్థితగతిచింతనమగునేమో !

(10) సర్పపేరు, కల్యాణపాట :—

'పేరురంబున సర్పపేరు నటింప.' 46. పు.

'భాసిల్లఁగల్యాణపాట పాడుచును.' 48. పు.

కేవలసంస్కృతపదములకు దెలుగుశబ్దములతో నిట్టిసమాసములను లాక్షణి కులు సమ్మతింపరు గాని, 'ప్రాణగొడ్డము' 'జీవగఱ్ఱ' ఇత్యాదులగు ప్రామాణికప్రయోగములను భంగ్యంతరముగా నంగీకరించియే యున్నారు. ఇట్టిసమాసములుకూర్చిన కవులును బెక్కురు గలరు :

'ముల్లోకవంద్య', 'నిత్యనేమము' బ. పు. 26. 44. పుటలు.

'క్రందు మహామంచిదనుచు గణుతించిరోగిన్.' భాస్క. రా. అయో. కా. 17. పు. 12. ప.

పై నఁ జూపఁబడినవేగాక మఱికొన్ని విలక్షణసమాసములను గూర్చినాఁడీ తిమ్మయ :

'అనురాగదయుఁడు.' 121. పు. (అనురాగము, దయ గలవాఁడు)

'మానసాయకువేఁటకాఁడు.' 241. పు. (మన్మథుఁడనెడి వేఁటకాఁడు)

'వజ్రనూటిబాణములు.' (వజ్రమువలె వాడియగు బాణములు)

(11) తమసామరారి :—

'తమసామవారి యుద్ధము సేయఁ దివిటి
వాడిమల్కులతోడ వరబాణసమితి' 59, పు.

పై సమాసములోని తమశ్శబ్దమును అంధతమసశబ్దసామ్యమునుబట్టి బుద్ధిపూర్వకముగానే 'తమసామరారి' (చీఁకటియనురాక్షసుఁడు) అని కవి ప్రయోగించి యుండునేమోయని దానిని సవరింపసాహసింపనైతిని. మార్పఁదలఁచినచో 'అంధతమసామరారి' అని సులువుగా మార్పవచ్చును.

పైనిచూపినవిగాక— 'ఎల్లేరువు', 'కఱత', 334. పు. 'ఎల్లగాఁడు' 593. పు. మొదలగుపదములు కోశములకెక్కనివి యిందుఁగలవు. అట్టివి ప్రకరణమునుబట్టి అర్థవంతములగుటచేతను, మాండలికములై యుండునని తోఁచుటవలనను అట్లేయుంచితిని.

(iv) ఛందస్సు :—

(1) గణములు :—

ద్విపదలలో లాక్షణికప్రోక్తములైన సూర్యేంద్రగణములస్వరూపముపై నే ప్రధానదృష్టి నిలుపక, తాళగతికిని గానఫణితికిని అనుగుణ్యముసంపాదించుటయే

ముఖ్యముగ నెంచి తిమ్మయ రచనముసాగించినాఁడు. ఈరచనమునఁ గొన్నియింద్ర గణముల తావులందు మాత్రాసంఖ్యసరిపడు చంద్రగణములు కానవగును.

'భూధరేంద్రము బుడబుడరవముతోడ'. 43. పు.

'తెల్లచంద్రిక దెగడు దేహంబుతోడ'. 57. పు.

'వినతకొడుకని కాద్రవేయులు గరుడు.' 68. పు.

ఇట్లే తాళగతికిని గానఫణితికిని అనుగుణముగారచించుటలో గొన్నిపట్ల హ్రస్వములను దీర్ఘముచేసి శబ్దస్వరూపము మార్చినాఁడు :

'అజాఁడంతేఁ దనదు సత్యాలోకమునకు.' 55. పు. (Foot note)

''నకులసహాదేవ సామిముల్ వారు.'' 246. పు.

'గౌతమాంగీరస కశ్యపనీల.' 45. పు.

శబ్దరత్నాకరాది కోశములలోఁ గొన్నిట 'ఆంగీరస' పదము 'ఈ' కార వంతముగానున్నది.

గణములతబ్బిబ్బును గణింపక తాళగతినే ప్రధానముగ నెంచి, యిట్లు ఛందస్స్వాతంత్ర్యముచూపుట ప్రాచీనులగు మఱికొందఱుద్విపదకవులందును గలదు.

'దాపటనన్నంబు తాఁగుడిచి యంత.' నవనా. చ. 29. పు.

'మనసిజుదేవిదా మధ్యమొక జోక.' ,, 55. పు.

మఱియొకచో, 'తలఁచికృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రి.' 313. పు. అని యొక పాదము గణభంగముతోఁగలదు. అదియుఁ బైరీతినే తలఁచి 'కృష్ణాచతుర్దశినాఁటి రాత్రి.' అని దీర్ఘయుక్తముగాఁ బ్రయోగించియుండునేమో !

(2) యతివిశేషములు :

(1) కొందఱుప్రాచీనద్విపదకవులవలె నితఁడును ప్రాసయతిప్రాయికముగా వాడియున్నాఁడు.

'అనయంబు శైవదూషణ మాని.' 34. పు.

'అని యింద్రుఁడుర్వికేఁగినను......' 37. పు.

'మిత్రావరుణ సార దాత్రి సౌవర్ణ.' 45. పు.

సోమనాథుఁడీయతిని ప్రయోగించినాఁడు. గౌరన నవనాథచరిత్రలోఁగూడఁ గలదు:

'విరులరేకులును జాంజురుజెంద్రుకలును.' నవ. నా. చ. 36. పు.
'సన్నపుఁగటిమీదఁ జెన్నొందువాని.' ,, 42. పు.

(2) అఖండయతులను బెక్కురీతుల నీతఁడు వాడియున్నాఁడు:

'నాఁడుదర్భలునాక నాసర్పములకు.' 90. పు.
'నీకాంతనయ్యెద నెలమిఁగైకొనుము.' 130. పు.
'రువ్వనవచ్చితి రుత్తమోత్తములు.' 256. పు.

మఱియు నీతఁడు కొన్నియతిస్థానములందు భ్రమప్రమాదములకు లోనైనట్లును గాననగును:—

'పయ్యెద — పయ్యద' ఇత్యాదులందలి ద్వైరూప్యమును బట్టియు, నుచ్చారణ సామ్యమునుబట్టియు 'అయ్యెడ' అనుదానిని 'అయ్యడ' గా భావించి — 'అల్లియ దునిమి యయ్యెడ నొక్కకోల.' 215. పు. యని ప్రయోగించినాఁడు. ఇట్లే యుచ్చారణ సాదృశ్యమునుబట్టి 'చెదరక' యనుదానిని 'చదరక' యనియు, 'జటలు' అను దానిని 'జెటలు' అనియు గ్రహించి,

'చెదరక చంచలించక నిల్చుఁగాన.' 215.
'జటలెల్లఁజెటికిన సింగమోయనఁగ.' 272. పు.

అని యతులుకూర్చియున్నాఁడు. ఈరీతినే గౌరనయు 'పొచ్చమును' 'పొచ్చెము' గఁ దలఁచి, 'చలికొండకూతు పొచ్చెములేని ప్రేమ.' (నవనా. చ) అని ప్రయోగించినాఁడు.

సాధారణముగఁ బదాదినున్న ఉ ఊ ఒ ఓ లు వకారాదులుగ శ్రుతిగోచరములగుట సహజము. ఆసాదృశ్యముచే భ్రాంతిపడి:

'ఓజమై జరయుఁ జావును దెవుల్ లేని.' 21. పు.
'ఉడిపికోఁబూని పోవుచునుండి.' 75. పు.

అని యతిస్థానములు కూర్చినాఁడు. ఇట్లే గౌరనయు 'వొక్కని' 'వుండఁగ' అనిభ్రమపడి

'ఒక్కని డించిపోవుటయు భీతిల్లి.' నవనా. చ. 92. పు.
ఉండంగఁదగినతావులను విశ్వాస్యు.' 177. పు.

అనిప్రయోగించినాఁడు. మఱియు, ఎవఁడు ఎప్పుడు ఇత్యాదులందుఁబదాదిని 'య' కారము వినఁబడుచుండుటయు, అట్టియుచ్చారణస్వభావమునుబట్టియే కొందఱు లాక్షణికులు పదాది 'య' కారమంగీకరించుటయు సంభవించినది. తిమ్మయ 'ఎనసిన' అనుదానిని 'యనసిన' యనిభావించి 'ఎనసినవేడ్కతో సమ్మునీశ్వరులు.' 99. పు. అని కూర్చియున్నాఁడు. ఇవిగాక యీతఁడు ప్రమాదవశమున యతిస్థానములు తప్పించినతావులును గలవు:

'పురుకుత్స సగర పురూరవులాది.' 198. పు.
'చుమచుమ నైననెత్తురు చుక్కబొట్లు.' 199. పు.
'ఎన్ననాతరమేడ నీతరమేడ.' 268.

(2) ప్రాసవిశేషములు:—ఒకప్రాసస్థానమున రెండుమూఁడువ్యంజనములున్నచోటఁ దక్కినప్రాసములందు వానినన్నిటిని ఆవర్తింపఁబనిలేదనియు, వానిలో నేయొక వ్యంజనమైనను సరూపమై సరిపడినఁ జాలుననియుఁ బ్రాచీనద్విపదకవులు తలంచినట్లగపడును. ఆమతముననుసరించిన కొన్నిప్రయోగము లీతనివి గలవు:

'శూద్రుఁడపై పుట్టు—నుద్వృత్తకోపుఁడై.' 190. పు.
'నేర్చితిమతనిచే—రాచచిత్తంబులు.' 256. పు.
'హర్షాద్భుతాక్రాంతులై—శరగురు.' 260. పు.
'చంచరీకములు—నిల్చి...........'

పైతావులలోఁ గొన్నిట 'ఉద్రిక్త', 'నేచితిమి' ఇత్యాదిగా అల్పములగు మార్పులు ప్రాసస్థానముల నెట్టివిలక్షణతయులేకుండఁ గుదురుచున్నను, మూలపాఠములనుబట్టియు, నిట్టిప్రాసలు ప్రాచీను లనుమోదించుటఁబట్టియు వీనిసవరింప నొల్లక యట్లే విడిచితిని. క్రిందిప్రయోగములఁ దిలకింపుఁడు:—

సర్వజ్ఞ భక్తి విరహితు — డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికిఁగొఱయే.' శివతత్త్వసారము.
'అక్షణంబునఁ బంచభక్ష్యముల్ గుడిపి.' బ. పు,
'కర్జంబునావుడు బిజ్జలుండంత.' బ. పు.

ఈతఁడు 'పవ' ప్రాసమును సమ్మతించినాఁడు :

'నాపుత్రికుదయించు నందనునంద
యువరాజభారంబు నున్పనోపుదువె!' 173. పు.

కొన్ని తావులఁ బ్రాసపూర్వాక్షరగురుత్వలఘుత్వతౌల్యమును ఈతఁడు పాటించి నట్లగపడదు :

'అదర విప్రద్వేష మాచరించితిరో!
వేడినయర్థుల వృథగఁ బంపితిరో!' 31, పు.
'తాఁడెక్కుమానినిఁ దగఁ గ్రిందవట్టి
యొడగాఁగఁ ద్రోయంగ నెవ్వరితరము.' 121. పు.

* * * * * * * *

దక్షిణతీర్థములను సేవింపఁబోవునాంధ్రులు దర్శింపవలసినముఖ్యతీర్థము తంజాపూరుసరస్వతీమహాలులోని పుస్తకభాండాగారము. ఆయాలయమునునిర్మించిన ఆంధ్రనాయకరాజులు అందుప్రతిష్ఠచేసిన దేవి ఆంధ్రసరస్వతి. కాలక్రమమున ఆదేవికినిరుపార్శ్వముల నితరభాషామూర్తులును నెలకొల్పఁబడినవి. అయినను మూలపీఠమున దర్శనమిచ్చు దేవి ఆంధ్రసరస్వతియే. ఆతీర్థసంసేవనము ఆంధ్రులెల్లరును, విశేషించి సాహిత్యోపాసకులును ముఖ్యముగా ఆచరింపఁదగినది.

చోళమండలమును 140 సంవత్సరములు అవిచ్ఛిన్నముగాఁ బరిపాలించిన యాంధ్రనాయకరాజవంశములో మూఁడవపురుషుఁడును అపరకృష్ణరాయలునయిన రఘునాథరాయలే యీభాండాగారమును దొల్తనెలకొల్పినవాఁడని పెక్కుమంది యభిప్రాయము. ఆతని తాతతండ్రులైన చెవ్వప్పనాయకుఁడును, అచ్యుతనాయకుఁడును ఆతనివంటి కవితారసికులును గవిపోషకులును గారు. లక్ష్మీపూజతోఁబాటు సరస్వతీపూజయుఁ బ్రారంభించిన మహారాజు రఘునాథరాయలే. కావున భాండాగారనిర్మాత ఆయనయే కావచ్చు. రఘునాథరాయనిపుత్త్రుఁడు విజయరాఘవుఁడు రాజ్యపాలనాదులయందెట్లున్నను సంగీత సాహిత్యలోలత్వమునఁ దండ్రివంటివాఁడే. ఆతనికాలమున ఆభాండారము మఱింతవృద్ధియైనది. 1673 వ సంవత్సరములో ఆరాజులపరిపాలనయంతమైనది. 1675 లో మహారాష్ట్రులు ఆకోటను స్వాధీనమొనర్చుకొనిరి. వారు అన్యరాష్ట్రీయులేయైనను బరజాతీయులుకారు గనుక ఆభాండాగారమునెడ పూర్వరాజులభక్తిగౌరవములనే చూపి, యథాశక్తి పోషించుటకును బెంపొందించుట

కును బొటుపడిరి. వారిలో రెండవమహారాష్ట్రప్రభువైనశాహాజీయు (1684–1712), నాల్గవవాఁడైన తుక్కోజీయు (1729–1735), తదుపరి ప్రతాపసింహుఁడును (1740-1764), అపై రెండవశరభోజియు (1800-1832), భాండాగారపోషణకర్తలలో ముఖ్యులు. నాయకరాజులవలెనే వీరును స్వయముగాఁ గొన్ని తెనుఁగుకావ్యములను వ్రాయుటయేకాక, తమతమయాస్థానకవులచే వ్రాయించి సత్కరించినసాహితీరసజ్ఞులు. మఱియు, వారియడుగుజాడలనే నడచి నానాదిశలనుండి నానాభాషలలోని ప్రశస్త గ్రంథములకుఁ బ్రతులువ్రాయించి తెప్పించి గ్రంథాలయమును విస్తరింపఁజేసిన యుదార శీలురు. ఆసంప్రదాయములో శాహజిచేవ్రాయింపఁబడినదే యచ్చట మాకులభించిన యీద్విపదభారతప్రతి.

ఈగ్రంథాలయప్రాశస్త్యమునుగుఱించి యొకప్పుడు పత్రికలలో వ్రాయుటయే కాక, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునఁ బ్రవేశించినవెంటనే నేను, సర్. రాధాకృష్ణన్ గారితో మనవిచేయఁగా, వారా గ్రంథసంపుటికి కేటలాగు తయారుచేయించి ప్రకటిం పించిరి. తదుపరి సర్. డాక్టరు. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు ఆగ్రంథసముదాయ ములో అముద్రితములైన, పదములు, ద్విపదలు, కీర్తనలు, యక్షగానములు, వచనములు మొదలగు నానావిధ గ్రంథజాతులకుఁ బ్రతులువ్రాయించి తెప్పించి ప్రకటింపఁబూనుకొనిరి. ఆమహాకార్యప్రారంభమే యీద్విపదభారతప్రచురణము. భారతకథయెడను అండలికర్మయోగమునెడను శ్రీరెడ్డిగారికిఁగల భక్తితాత్పర్యము లాంధ్రులెల్లరెఱిఁగినదే. దానింబట్టియే మొదటిప్రచురణముగా వీరు భారతమును వెల్వరింపఁబూనుట. ఈకార్యము తుదముట్టసాగించవలెనని వారికెంతోయుత్సాహము గలదు. దైవానుకూల్యముకలిమి నదిసఫలముకావలెననియు, నేనును యథాశక్తి నావంతుభారము నిర్వహింపవలెననియుఁ గోరుచున్నాను.

ఆంధ్రసహృదయులు నేను మనవిచేయు నొక్కసంగతిని జిత్తగింతురుగాక. ఈభారతమును గవిత్రయభారతముతోఁ బోల్చిచూచి యిందు 'అవిలేవివిలేవ'ని యీసడింపకుందురుగాక. దానిస్వరూపమువేఱు — దీనిస్వరూపమువేఱు; దాని ప్రయోజనమొకటి — దీనిప్రయోజనమింకొకటి; అదిపుట్టినదొకజాతిపాఠకలోకము నకు — ఇదిపుట్టినదియింకొకజాతివారికి. కావున నొకజాతివాఙ్మయమునకుఁజెందిన యీగ్రంథమును వేఱొకజాతిదైన కవిత్రయభారతముతోఁ బోల్పయత్నింపక, దీని

గుణమును బట్టియే దీని నాదరింపఁజూచుసరసులకు, ఇదిమెచ్చుగోలుపునేగాని నిరసన భాజనముగాదు.

ఈతిమ్మయవంటివారే భారతభాగవతాదులను బాటలుగా ఆటలుగాఁ బదము లుగా శతకములుగా వెలయించి, వానిపరమార్థమును సంఘమున నెవరికిఁదగినట్లు వారికిఁ బంచిపెట్టిన నిష్కామయోగులు. అరచనలన్నియుఁ బామరములనియు నప్రౌఢములనియు దోషభూయిష్ఠములనియు, నిప్పుడువానిసంస్మరణమున్నైతము మఱచిపోయితిమి కావుననే మనవాఙ్మయశరీరమున నొకపార్శ్వము పక్షవాతపీడితమై చచ్చుపడినది. దానినిఁ బునరుజ్జీవింపజేయుట మనకు మానరానికర్తవ్యము.

ఇదియొకప్పుడు పేరువడినగ్రంథమే యనియు, దీనిప్రతులు ఆంధ్రదేశమెల్లెడలఁ వ్రాకినవనియుఁ జెప్పుటకు సందియములేదు. కానిచో విరాటపర్వప్రతి యొకటి తంజావూరిలో, నింకొకటి నైజామురాష్ట్రములో నెట్లులభింపఁగలవు! కావ్యజీవము నకు వ్యాప్తియేకదా పరమప్రమాణము! ఇది యాంధ్రదేశమెల్లెడలను సంచరించుచు సజీవమైయున్నది. కవిత్రయభారతముముందుఁ దలయెత్తుకొని యిది సల్పియుండు టలోఁగలవిశేషమేమో సహృదయులే యూహింతురుగాక.

ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథములను సంస్కరించి ముద్రింపఁబూనుకొనువారికిఁ గావల సినసదుపాయములలో మొదటిది ప్రత్యంతరలబ్ధి. వివిధప్రతులసాహాయ్యమున్నచో వానియందలిపాఠాంతరములఁ బరిశీలించి, "యేది సాధువు—ఏది యసాధువు, ఏది కవిది—ఏది కాదు" అనువిషయములను నిర్ణయించుకొని, గ్రంథమునంతయుఁ గవి హృదయానుసారముగా నొకసూత్రమునకుఁ దెచ్చుటకు వీలగును. ఆసాయములేని నాఁడు సంపాదకుఁడుపడుక్లేశము అతనికేయెఱుక. ఈద్విపదభారతసంస్కరణమున నాబుద్ధికట్టిశ్రమయే కలిగినది.

ఒక్కతంజావూరిలోఁదప్ప సీయాదిసభాపర్వములకు వేఱొకప్రతి యెచ్చటను దొరకలేదు. దానికిఁదోడు ఉన్నయొక్కప్రతియు వివిధలేఖనప్రమాదములతో నిండి యున్నది. అందుచే ననేకపదములస్వరూపము, వాక్యములయన్వయముఁ దాఱు మాఱైయున్నది. వానిని సాధ్యమైనంతవఱకు సుగ్రాహ్యములుగను అన్వితములుగను జేసితిని. ఒక్కొకచోట ఆలేఖనప్రమాదము అగమ్యగోచరమైనపుడు విడదీయరాని గ్రంథులవలెఁ గొన్నిపదములు, వాక్యములు మిగిలినవి. అట్టివానిని సవరించుట నేను

సొంతకవిత్వము చెప్పుట. కవియెడ నట్టియపచారము చేయలేక పాఠకలోకమో, యేనాటికేని ప్రత్యంతరమో నిర్ణయింపవచ్చునని వానినట్లే విడిచితిని.

ఇవిగాక, లక్షణగ్రంథానుసారముగా సవరింపఁబూనినచో సంస్కరింపఁదగిన పదప్రయోగములెన్నియో కలవు. అవన్నియు నపశబ్దములుగానే పండితులు భావింపవచ్చును. కాని, ఈద్విపదకవులభాష సర్వథా లక్షణగ్రంథవిధేయము కాకుండుటచేతఁ గవిసమ్మతములైన ఆయారూపములను నేనుబొడవడఁగింపసాహసింపక యథాతథముగా విడిచితిని.

ఒక్కొకచో మూలపదమునకు నేదోయొకయర్థమున్నను, ప్రకరణమునుబట్టి యది కవిప్రయుక్తమైయుండదనితోచియు, స్వారస్యమపేక్షించియు వేఱొకపదమును గ్రంథమునఁజేర్చి, మూలపదమును ఫుట్‌నోట్సులోఁ జూపితిని. నాసవరణకన్న మూలపదమే బాగున్నదనుకొనువారు దానినే గ్రహింపవచ్చును.

కొండఱకు, అక్కడక్కడ నేనుచూపనిసవరణలు నైతము తోచవచ్చును. అది సహజమే. అచ్చు పూర్తియైనతరువాత మరలఁ జూచుటలో నాయూహకే కొన్ని తట్టినవి. చూచినకొలఁది అట్లే తోచుచుండునుగాఁబోలు ! ప్రత్యంతరములభించువఱకు ఈవికల్పములకు నియతిచేకూరదు.

అనన్వితమును, అపరూపమునగుమూలపాఠమును సవరించుటలోఁ గొన్నిచోట్ల రెండుమూఁడుమంచిపాఠములు మొదట నూహించివ్రాసితిని. అందొకటి గ్రంథమునఁ గూర్పఁబడినది. రెండవది ఫుట్‌నోట్సులో, అసలుమూలపాఠముండఁదగినతావునఁ బ్రమాదవశమునఁ బడినది. ఈతబ్బిబ్బులో అసలుమూలపాఠము ఫుట్‌నోట్సులోఁ జేరనేలేదు. అట్టిపాఠములు తప్పొప్పులపట్టికతుదిని జూపితిని.

మూలమునకు దూరముతొలఁగిపోకుండ నత్యల్పసంస్కారముతో నుచిత పదములనుసరిపెట్టుటలో, అక్కడక్కడ, కొన్నిపాదములలో యతిపోయినది. ఇది ప్రమాదముగాదు ; బుద్ధిపూర్వకము. యతిభంగమీతనిసంప్రదాయము గనుక.

ప్రూఫులు నేనుజూడకపోవుట పొరపాటేయైనది. అక్షరవ్యత్యాసములు, అనవసరప్రశ్నార్థకచిహ్నములు, అర్థములేనిఆశ్చర్యార్థకచిహ్నములు, అక్కఱలేని అర్ధానుస్వారములు మొదలగు అనుకొననియచ్చుతప్పులక్కడక్కడ దొరలినవి. వానిని జాలవఱకు శుద్ధపత్రమున సవరించితిని. అందుఁజేరనివియు మఱికొన్ని యుండవచ్చును.

పాఠకులు మన్నింతురుగాక. ఈగ్రంథమునకు రెండవసారియచ్చుపడుభాగ్యము పట్టునేని యీలోపములన్నియు నందు సవరింపఁబడును.

ఈసంపుటములోని బాలసరస్వతీశ్వరుని సభాపర్వమందలిరచన కేవలబాలకవిత్వమువలె నున్నది. గ్రంథసంపూర్ణతకు వెలితిలేకుండుటకై యీసభాపర్వము ప్రకటింపకతప్పినదికాదు. పైఁజూపినగుణవిశేషములన్నియు తిమ్మయకవిత్వమునకు సంబంధించినవేకాని యీతనిరచనలోనివి గావు.

తంజావూరినుండి యీప్రతి వ్రాసితెచ్చుటకై ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయముచే నియుక్తులైనవారు శ్రీ. కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మగారును, శ్రీ. టి. రామచంద్రాచారిగారును. ప్రతివ్రాయుటలో వారుచూపినశ్రద్ధకు నే నెంతో సంతోషించితిని. ఊరక జీతముకొఱకే పనిచేయువారట్టిశ్రద్ధ చూపలేరు.

ఈయిర్వురిలో జోగయ్యశర్మగారు ఇంచుమించునేఁటివఱకు నాకు చేఁదోడు వాఁదోడుగా నుండి, యీకార్యనిర్వహణములో నాతోసమానమగుసభినివేశమునే చూపిరి. ఈయనుచరునికతమున నే దుస్సహమైననాశ్రమ కొంతసహ్యమనిపించినది.

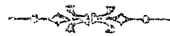
ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు,
6 - 2 - 1943.

పింగళి లక్ష్మీకాంతం.

ఉపోద్ఘాతమునకు తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
9	5	రణజాల	గుణజాల
17	3	సంచరించును	సంచరించుచు
17	27	నేర్పాటు	వేర్పాటు
19	1	తల్లివాటు	తల్లిచాటు
23	16	తాలెడ్చి	తాల్చెడి
24	22	పద్మా	పద్మ
25	23	నోయి	దోయి
28	16	యూర్వసి	యూర్వశి
32	1	అదంతములగ	అదంతములుగ
36	13	దివిటి	దివిరి
,,	25	లాక్షణిత	లాక్షణిక
42	19	సూత్రముపకు	సూత్రమునకు
43	10	ఫ్రుట్	ఫుట్

విషయసూచిక

ఆదిపర్వము -- ప్రథమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము -- ద్వితీయాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — తృతీయాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — చతుర్థాశ్వాసము

ఆదిపర్వము – పంచమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — షష్ఠాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — సప్తమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — అష్టమాశ్వాసము

సభాపర్వము — ప్రథమాశ్వాసము

సభాపర్వము — ద్వితీయాశ్వాసము

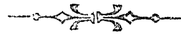
ద్విపద భారతము

౧

ఆ ది ప ర్వ ము

(తి మ్మ య)

ప్రథమాశ్వాసము

కృత్యవతరణిక

శ్రీరామ, రఘురామ, సీతాభిరామ,
ధారుణీపతిరామ, దశరథరామ,
సౌమిత్రిసహాచార, జగదేకవీర,
శ్యామనిర్మలగాత్ర, సత్యచారిత్ర,
కౌశికయాగ రక్షాపుణ్యయోగ,
కౌశికకోదండ ఖండనోద్దండ,
జానకీకల్యాణ, శర్మధురీణ,
మానిభార్గవకోప మథనప్రతాప,
పాలితలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న,
లాలిత [1] గురువాక్య, [2] లక్ష్మణాలోక్య,
గుహానుతవైదుష్య, కుహనామనుష్య,
విహితభరద్వాజ విపులవాక్పూజ,
చిత్రకూటవిహార, చిరకీర్తిహార,
పాత్రనుతాద్వంద్వ పాదుకాద్వంద్వ,
ఖచితపావన దండకావనభవన,
రచితాపరాధ విరాధవిరోధ,
శరభంగమునిసంగ, శరభంగభంగ,
శరభంగసంస్థాన, జాహ్నవీస్నాన,
కలశభవన్యస్త కార్ముకహస్త,
కలుషిత శూర్పణఖా [3] ముఖదర్ప,

---

1. గుణ. 2. లక్ష్మణశ్లోక్య. 3. ముఖ-(మూ)

ఖరదూషణాది రాక్షససంవర్తభేరి,
మారణాశ్లేషిత తుంగ మాయాకురంగ,
సీతావియోగ, సుశ్లిష్టయోగ,
ధానేకబంధ పాతక పంకబంధ,
సుగ్రీవసఖ్యసంసక్త, సుపవిత్రసౌఖ్య,
ఉగ్రహస్త్రయము వాలివిదళనశౌరి,
సంచారసరస్థిర ఘనకపివిహార,
సంపాతికృతి మార్గ [illegible] వర్గ,
సీతాన్వితోత్పత్య శ్రీలిబుధసంస్థ,
అతిలీలలంకా ప్రవేశానుశంక,
పరమవిభీషణ స్థాపనవిశ్రుత,
శరధిసిద్ధిబంధ, సాధుసంబంధ,
క్షపితరావణ కుంభకర్ణ సంరంభ,
కపిసైన్యజీవనత్రాణ, గతదైన్య,
నిష్పాప మైథిలీ నియమసంతోష,
పుష్పకారోహణా భోగసర్వ్యహణా,
[1] యుద్ధవిభ్రాగ్రామ, యినకులసోమ,
సిద్ధసాకేత లక్ష్మీసమేత,
జయ జయ గుణధామ, జయ రఘురామ,
జయ విశ్వకల్యాణ, దశదిశసంత్రాణ,
నీకు నేఁ జెప్పఁబూనిన కథాక్రమము
చేకొని విన్నవించెదఁ జిత్తగింపు.
అని నిర్మలధ్యాన మహాత్ములోఁ బలికి
వినఁగొంటిఁ ; సత్కథాక్రమమెట్టిదనినఁ ;
భూమిలో సారమై పొలుపొందునట్టి
నైమిశారణ్య పుణ్యక్షేత్రమునను

1. ఇద్ధనభాగాము ఇనతలస్తోము.(మూ)

శౌనకాదులు మున్ను సత్త్రయాగంబు
సానినరతిఁ జేయుచున్న, నచ్చటికి
సౌతి నాఁడు వేడ్కతో నుగ్రశ్రవుండు
సకలపురాణార్థ సరసుఁ డేతెంచి,
యనుపమభక్తి సాష్టాంగప్రణామ
మొనరించి, వారితో నోలి నందంద
నభినుతులొనరింప, నా శౌనకాదు
లభినవోత్సాహులై యతనిఁ బూజించి,
కుశలపీఠంబునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి,
కుశలంబులడిగి కోర్కులు దోపనగిరి :
" ఇచ్చఁదలంచువో నింతలో నేఁగ
వచ్చితివో సూత, వరకథాజాత.
ఆపరాశరసూతి కాత్మశిష్యుండు
మాపింప విఖ్యాతుండ్రి రోమహర్షణుఁడు.
తనుఁగొని నివెఱుంగని పుణ్యకథలు,
విననియర్థము లేదు విశ్వంబులోన.
నవిరళమహిమము మహాభారతంబు
చెవులకుఁ జవులుగాఁ జెప్పవే సూత.
అనఘ, గరుత్మంతుఁ డవనిఁబుట్టుటయుఁ,
వెనుక తాఁ దల్లిదాసీత్వంబు దీర్పఁ
దలఁచి యాఘనుఁ డమృతంబు దెచ్చుటయుఁ,
గొలఁదిఁ దజ్జననిఁ దోడ్కొని పోవుటయును,
అసురదానవముఖ్యు లంబుధిఁ ద్రచ్చి
యమృతంబుఁ బడసినయట్టి హేతువును,
వైనతేయుఁడు విష్ణువాహనంబైన
యానిమిత్తంబును, నదిగాక మఱియు,
లలి నట్టికథకు మూలస్తంభమగుచుఁ
బొలుచు వేదవ్యాసుపుట్టువేలాగు ?

శంతనునకు గంగ సాధ్వి యేలాగు?
శాంతి భీష్ముఁడు బ్రహ్మచారి యెట్లయ్యె?
నతఁడు చిత్రాంగదుఁ డరిగినపిదప,
క్షితి నెట్లునిలిపె విచిత్రవీర్యునిని?
ధృతరాష్ట్రపాండుల దేవరన్యాయ
గతిఁ బరాశరసూతి గన్నలాగెట్లు?
విదురజన్మము, పాండవేయకౌరవుల
యుదయప్రకారంబు నుర్వి నేలాగు?
ఆరాజసుతుల కెట్లస్త్రంబు లబ్బె?
నేరీతి దుర్మంత్ర మెన్నె రారాజు?
వారణావతమున వహ్నిలోఁ బడక
యేరీతి వెలువడి రెల్లపాండవులు?
మొగి నెట్లుగాంచె భీముఁడు ఘటోత్కచునిఁ?
దగవొప్ప బకుని నాతం డెట్లుచంపె?
శ్వేతాశ్వములు మఱి శ్వేతవాహనున
కాతతగతి నెట్లు లరయ సిద్ధించె?
సంచితగతి మత్స్యయంత్ర మేయించి
పాంచాలి యేవురిభార్య యెట్లయ్యె?
ద్రౌపదిపెండ్లికిఁ దాఁబోయి శౌరి
యా పాండుసుతుల నేమని యాదరించె?
నప్పుడు వారల నాంబికేయుండు
రప్పించి మఱి యర్ధరాజ్య మెట్లిచ్చె?
మానినిఁ గవియుచో మఱి పాండవులకు
మాని నారదుఁ డేమిమర్యాద చేసె?
నంత నర్జునుతీర్థయాత్ర యెట్లాదవెఁ?
గాంత సుభద్ర నాఘనుఁ డెట్లుదెచ్చె?
ఖాండవ మగ్నిచేఁ గాల్పించి, క్రీడి
గాండీవమును దేరు గన్నలా గెట్లు?

ఆమహాగ్నిని దప్పి యెలుకమైఁ బోయి,
పామెట్లు కర్ణుఁ బాణమై నిలిచె ?
నలమి పార్థుఁడు గావ నయ్యగ్నిశిఖలు
వెలువడి, సభ యెట్లు నిరచించె మయుఁడు ?
ఆకొల్వులోపల నమరసూతిం జోడఁ
బ్రాకటలీల నారదుఁ డేమి చెప్పె ?
రాజసూయాధ్వర ప్రారంభ వేళ
నాజరాసంధుని హరి యేమి చేసె ?
శౌరికి నగ్రపూజలు చేయునెడ
యేరీతి శిశుపాలుఁ డీల్గె గర్వమునఁ ?
గొలువులోనికి వచ్చు కురురాజుఁ జూచి,
యెలనవ్వుగా భీముఁ డేటికి నవ్వె ?
ద్యూతంబు తలపెట్టి, దుర్యోధనుండు
ఏతెఱంగున గెల్చె నెల్ల పాండవుల ?
ద్రౌపదిఁ దొడలమీఁదకు రమ్మటంచుఁ
బాపాత్ముఁ డెట్లాడెఁ బతులసన్నిధిని ?
అతివఁ దోడ్కొని యంత నడవి కేఁగుచును
ప్రతిన లేమేమని పట్టిరి వారు ?
అమ్మహావనములో నవిలజుచేతఁ
గిమ్మీరుఁ డేరీతిఁ గెడసెఁ బోరాడి ?
వారియును ద్రుపదుండు నంతఁ బాండవుల
నరయుదమని పోయి యచట నేమనిరి ?
పాశుపతాస్త్రంబుఁ బడయుంగఁ గోరి,
యీశానుతోఁ గ్రీడి యెట్లు పోరాడె ?
నాతఁ డాపాశుపతాస్త్రంబుఁ బడసి
యేతెఱంగునఁ బోయె నింద్రునిఁ జూడ ?
రోమశువలనఁ బార్థుని సేమ మెఱిఁగి
యేమితీర్థములాడె నిట ధర్మరాజు ?

పూని యాగవేళ దుర్బుద్ధియై పవన
సూనుచే నెయ్యాసురుం డెట్లు చచ్చె ?
మానుషుండంతటి భీముఁ బట్టెఁ గూడె ?
భీముఁడు సేనాపతిఁ దా నెట్లు చంపె ?
సంతస మాతఁడు వోయి యక్షుల గెలిచి,
కాంతకై సౌగంధికము నెట్లు దెచ్చె ?
నతిని యుద్ధతిఁ జూచి యమసూతితోడ
హితమతి ధననాథుఁ డేబుద్ధి చెప్పె ?
దివి నస్త్రములు గాంచి తిరుగుచో నివాత
కవచుల నేరీతి ఖండించెఁ గ్రీడి ?
మఱి పాండవులు గంధమాదనంబరిగి
కొఱఁతగా కేవురుఁ గూడు లేలాగు ?
పాముచేఁ దగిలి, యప్పవమానసూనుఁ
డేమియుఁ గాక తా నెట్లు వెల్వడియె ?
వారి యంతఁ బార్థుల సరయుఁబోవుటయు
హరిదేవి యేమాటలాడె ద్రౌపదిని ?
రారాజు ఘోషయాత్రకు నేఁగి తగుల
నేరీతి విడిపించె నింద్రనందనుఁడు ?
ప్రాయోపవేశంబు పన్నగధ్వజుఁడు
చేయఁ, గర్ణుం డేమి చెప్పెఁ దైన్యార్తి ?
ద్రౌపదిఁ గొనిపోవు దుండుసైంధవుని
నేపునఁ బావని యెట్లు భంగించె ?
ఘనులు పాండవు లంతఁ గ్రమ్మఱ ద్వైత
వనమున కేరీతి వచ్చి రందఱును ?
దివిజదేవుండు భూదేవుఁడై పోయి
కవచకుండలములఁ గర్ణు నెట్లడిగె ?
యమధర్మరాజుతో నాధర్మరాజు
రమణ నేమని యుత్తరంబులు పలికె ?

మొన్ని యాగముం జేసెంత మేదినీశులకు
నిచ్చినవరము లేమేమి యెవ్వరికిఁ?
బోయి పార్థులు మత్స్యభూమీశుని పంచన
నాయుధంబులు దాఁప శమి నెట్లు గనిరి?
ఏ వేషములు దాల్చి యెవ్వరు విరటు
భూపతిఁ గొలిచిరి పూఁబోఁడితోడ?
ఎట్లు భీముఁడు కీచకావళి నెల్ల
నిందుబింబాస్యకై యెట్లు మర్దించె?
బలిమిఁ ద్రిగర్తులు పశులఁబట్టుటయు,
కలఁగి విరాటుఁ డెట్లాజికిఁ బోయె?
మాఱునాఁడు గోవుల మఱియుఁ గౌరవులు
తఱిమిపట్టినఁ గ్రీడి తా నెట్లువడలె?
గోవుల మరలించి, కురురాజు దొరల
నేవిధంబున గెల్చె నింద్రనందనుఁడు?
ఆమత్స్యపతికూఁతు రభిమన్యు నెట్లు
తామరసాక్షి యుత్తర పెండ్లియాడె?
నంత రణోద్యోగులై పాండుసుతులు
వింతగా నెచ్చోట విడిసిరి మెఱసి?
కయ్యంబునకుఁ దోడుగా నిందునందు
నెయ్యులై కలిసిన నృపతు లెవ్వారు?
ఒక్కట హరిఁబిల్వ, నురగకేతనుఁడు
నక్కిరీటియుఁ బోవ, హరి యేమిచేసెఁ?
బోరి [1]పాండవులకుఁ దోడుపోయెను శల్యుఁ
గురుపతి తా నెట్లుకొలిపించుకొనియె?
దూతయై పోయి, పార్థులఁజూచి, మరలి
యేతెంచి సంజయుం డేమని చెప్పె?
నప్పుడు నీతిగా నాంబికేయునకుఁ
జెప్పిన విదురునిసిద్ధాంత మెట్లు?

1. ‘పాండవేయు’లను నర్థములో వాడియుండును.

హరి యంత దూతయై హస్తినాపురికి
నరుదేర, రాజరాజప్పుడేమితలఁచె ?
రూపింపఁ దనవిశ్వరూపంబు చూపి
యాపద్మనాభుఁ డేమనియెఁ గౌరవుని ?
మాధవుచేత జన్మముఁ జెప్పఁ వినియు
రాధేయుఁ డేల ధర్మజుఁ గూడఁడయ్యెఁ ?
దను నర్ధరథులతోఁ దగుల నెన్నుటయుఁ,
గినిసి కర్ణుండు గాంగేయు నేమనియె ?
జాణొప్ప ' భీష్ముండు సమసిన దాఁక
రా ' నని కర్ణుండు రణమెట్లు మానె ?
నంత శిఖండిజన్మాఖ్యాన మెట్లు ?
చింతింప నెవ్వరు సేనాధిపతులు ?
ఏచి వారును వీరు నెదురు వేలములు
వైచుట యెచ్చోట ? వరసేన లెన్ని ?
' వైరుల నెన్నాళ్లవధియింతు ' రనిన
వీరు లేమాటలు విభులతో ననిరి ?
' ఇందు నిందఱు విందు ; లేఁజంప '; ననిన,
నిందిరాపతి క్రీడి కెట్లు బోధించెఁ ?
బడక గాంగేయుండు పదివాసరములు
నెడపక రిపులతో నెట్లు పోరాడెఁ ?
దమకించి భీముఁ డాతఁడు గావఁగావ,
రమణ నెందఱధార్తరాష్ట్రులఁ జంపెఁ ?
దనుజంప నంతయు ధర్మరాజునకుఁ
గినియక యెట్లు గాంగేయుండు చెప్పె ?
గాండీవి యంత శిఖండి వెన్వెనుక
నుండి యేగతి భీష్ము నుర్విపైఁ గూల్చె ?
నంత సేనకు ద్రోణునధిపతిఁ జేయఁ,
బంత మేమనియాడెఁ బలితోడ నతఁడు ?

భర్త తమ్మనిపినఁ, బ్రత్యేకసమర
కర్తలై నరునిఁ ద్రిగర్తు లేమనిరి?
శూరుఁడై భగదత్తుసుప్రతీకమును
నేరీతి మర్దించె నింద్రనందనుఁడు?
తొడరి పెక్కండ్రు యోధులు దొమ్మిసేసి
గెడపినవిధమెట్లు క్రీడినందనుని?
శతమఖసూనుండు సైంధవుఁజంపఁ
బ్రతిన లేమనిపట్టె బహుశోకమునను?
ప్రతిన తీర్చిననాఁటి బవరంబులోన
జతిఁ జెట్లుగూల్చె నేడక్షోహిణులను?
ద్రుపద ఘటోత్కచ ద్రోణ విరాటు,
లుపమన్యువును, శ్రుతాయువు, నలంబసుఁడు,
నెలకొని నారాయణీయ గోపాల
కల సోమదత్తులుఁ జచ్చుటేలాగు?
ద్రౌణి నారాయణాస్త్రము పాండుసుతుల
ప్రాణంబునకు నల్గి పఱపుట యెట్లు?
కడుదైన్యమున శల్యుఁ గర్ణునిరథముఁ
గడప నేమనిపిల్చెఁ గౌరవేశ్వరుఁడు?
కర్ణుని శల్యుండు కదనమ్ములోనఁ
గర్ణశల్యమ్ములుగా నెట్లు పలికెఁ?
దడయక గాండీవి ధర్మజుఁ జంపఁ
గడఁగినఁ, జూచి యేగతిమాన్పె శౌరి?
జీర్ణసేనుని వృషసేనునిఁ దక్క
కర్ణసూనుల నెట్లు గాండీవి చంపెఁ?
జెచ్చెఱ మఱి దుస్ససేనువక్షంబు
వ్రచ్చి నెత్తురు నెట్లు వాయుజుండానె?
మురవైరి నాగాస్త్రమునఁ గ్రీడిశిరము
దొరుఁగకుండఁగ నెట్లు ద్రొక్కెను రథము?

సుతులను ద్దేశించి, సూర్య దేవేంద్రు
లతిరోష భాష లేమనియాడుకొనిరి ?
అంతఁ గర్ణునిఁ జంపి, యా సూతకులము
నెంతయు గాండీవి యెట్లు చెండాడె ?
రారాజు శల్యునిరణమహోదగ్ర
భారంబునకు నెట్లు పట్టంబుగట్టె ?
మహితాత్ముఁ డతని ధర్మజుఁ డెట్లు చంపె ?
సహదేవుఁ డేరీతి శకునివధించె ?
శకునిసూనులనెల్ల సహదేవుఁ డలిగి,
యొకనిఁ బోనీక యె ట్లుర్విపైఁ గూల్చె ?
మఱిపోయి రారాజు మడుఁగులోఁ డాఁగి,
చుఱుకుమాటల కెట్లు శూరుఁడై వెడలె ?
సమరంబులోన సంజయునిఁ బట్టించి
శమననందనుఁ డేలచంపకవిడిచె ?
నెడచూచి, గద వేసి, యిభపురాధిపుని
తొడ లెట్లు గూల్చె వాతూలనందనుఁడు ?
చొచ్చిపోయిన పాండుసుతులు, సాత్యకియు,
నచ్చుగా హరియు నెట్లగపడరైరి ?
ఉపపాండవులు చావ, నుడుకుమైఁ గృష్ణ
కుపితయై యేమని కూడుగ్గఁబట్టె ?
భాసిల్ల ద్రౌణిఁ 'యపాండవం' బనుచు
నేసినదివ్యాస్త్ర మేరీతిఁ దునిసె ?
డాకొని శౌరి పాండవకులక్షయము
గాకుండ నేరీతిఁ గరుణవారించె ?
వ్యాసులు వచ్చి యశ్వత్థామఁ గినియు,
నీసున శాపంబు లేమేమిపుట్టెఁ ?
గర్ణునిజన్మంబు కౌంతేయుఁ డెఱిఁగి,
ఘూర్ణాయమానుఁడై కోపించు టెట్లు ?

దార లప్పూడువచ్చి, తమతమ మగల
కేరితి శోకించి రిలసంచలింపఁ ?
బార్థులమీఁదఁ గోపప్రసాదమ్ము
లర్థి నేగతిఁజూపె నాంబికేయుండు ?
అనలసంస్కారాదు లఖిలవీరులకు
మనమార నెట్లు ధర్మజుఁ డాచరించెఁ ?
బట్టాభిషేకంబు పాండవాగ్రజున
కెట్టివైభవముల నిలచూడనమరె ?
రసికత నిభపుర రాజవేశ్మముల
వసుధేశుఁ డెవ్వరెవ్వరి విడియించెఁ ?
జుట్టాలఁజంపినశోకంబు మాన,
నెట్టిమాటలు భీష్ముఁ డెఱిఁగించెఁ బతికి ?
నంత సూర్యున కుత్తరాయణంబైన,
శంతనసుతుఁ డెట్లు స్వర్గస్థుఁ డయ్యె ?
నాయెడ ధర్మజుం డశ్వమేధమున
కేయత్న మొనరించె నిలయెల్లఁబొగడఁ ?
దమ్ములుదెచ్చినధనము లానృపున
కిమ్ముల రాసులై యెట్లువర్థిల్లె ?
హరికృప జీవితుండై పరీక్షిత్తు
కరమర్థి నుత్తరాంగన కెట్లుపుట్టె ?
వెస బభ్రువాహన శ్వేతవాహనుల
కసమాన సంగ్రామమైనలాగెట్లు ?
అంత గాంధారియు, నాంబికేయుండు,
వింతగాఁ గుంతియు, విదురసంజయులు,
నాశ్రమవాసులై యరిగినపిదప,
నశ్రాంతసుఖ వ్యాసుఁ డచటికివచ్చి,
ధార్తరాష్ట్రులనెల్లఁ దనతపోమహిమ
మూర్తిమంతులఁజేసి మొగినెట్లుచూపెఁ ?

జూపుటయును, వారు శోకంబులుడిగి
యేపుణ్యగతులకు నేఁగిరి ప్రీతి?
మదిరామదాంధులై మౌసలకమున
యదురాజ లోకక్కటహతులౌట యెట్లు?
అంత నారదుచేత నావార్త యెఱిఁగి,
యంతకసూనుఁ డేమనివిలపించె?
ధర నరాజకమైన ద్వారకాపురికి
నరిగి, పార్థుఁడు వారి నటసంస్కరించి,
యాదవసతుల నొయ్యనఁ దెచ్చుచోట
నాదటఁ దను బోయలాక్రమించినను,
విలువంపలేక నిర్విణ్ణుఁడై యపుడు
తలకొని యుండుఁ గొందఱనెట్లుగాచె?
వరశక్తిఁ దఱిఁగిన, వైరాగ్యమహిమ
నరుఁడంత నెట్లు సన్న్యాసంబు గొనియె?
కర్ణుండొకట నరకప్రాప్తుఁడయ్యెఁ
బూర్ణభోగస్వర్గమున కెట్లువోయెఁ?
గర్మవిపాకంబు కాలునిచేత
ధర్మజుఁ డేరీతిఁ దప్పకవినియె?
సమరలోకంబునకరిగి, పాండవులు
తమపూర్వతనువులు దాల్చుట యెట్లు?
అనఘాత్మ, మాకు మహాభారతంబు
విన వేడ్కయయ్యెడు; వివరింపవయ్య!
ఆదిపురాణ శాస్త్రార్థ రహస్య
వేదివి; నీకంటె విజ్ఞానిలేఁడు.
ఒనరంగఁ జెప్పవే! యుగ్రశ్రవుండ,
జననంబు మాకెల్ల సఫలత నొంద."
ననుచు వాక్రుచ్చిన, నమ్మహాత్మకుఁడు
వినయముతో వారి వీక్షించిపలికె:

“ రసపూర్ణమైన భారతసముద్రంబు
వసమె [1] చెప్పఁగ నెంత వారలకైన !
ఐనను, మీరు నన్నడుగుటఁ జేసి
యేనువిన్నంత మీ కెఱుఁగఁ జేసెదను. ”
అనుచు, నా వ్యాసమహామునీశ్వరుని
మనమున నిలిపి, నిర్మలచిత్తుఁ డగుచు,
నాకథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కాకథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె :
“ ఋతులార, వినుఁడు ; మహాభారతంబు
శతపర్వరూపమై చాల నొప్పారు.
[2] నొదవ నూఱును నేను నొక్కటియయ్యెఁ,
బదునెనిమిదియయ్యెఁ బర్వంబు ; లందు
వరుసతో నాదిపర్వము, సభాపర్వ,
మరుదార నారణ్య, మట విరాటంబు,
జగతినుద్యోగ భీష్మ ద్రోణములును,
మొగిఁ గనన్ శల్యాఖ్యమును, సౌప్తికంబు,
జానొప్ప స్త్రీపర్వ శాంతిపర్వంబు,
లానుశాసనికాఖ్య, మశ్వమేధంబు,
పటుమౌసలిక మహాప్రస్థానికములు,
నటు నాశ్రమావాప్తి, స్వర్గారోహణంబు,
పరినిది యష్టాదశప్రబంధముల
సరహస్య వేదార్థ సారబంధంబు.
విన్నఁబుణ్యము, దీనివినినయుత్తములఁ
గన్నఁబుణ్యము పుణ్యైకతమైనకతన.

1. ‘ దాటఁగ ’ అని యుండుట మేలు. 2. ‘ ఒదవనాఱును నేను నొక్కటియయ్యె ’ అని మూలము. అవాంతరపర్వములతోఁగలిసి 106 అగుటచేఁ బైరీతిగా సవరింపఁబడినది.

ఏవేదములు పఠియించుటకంటె,
నేవెంటఁ దీర్థంబులేఁగుటకంటెఁ,
బాపహారంబైన పంచమవేద
మేపార వినిపించి యేఁ బుణ్యుఁడగుదు.

ఉదంకుఁడు జనమేజయునియొద్దకేఁగుట

వినుఁడు, భారతవంశ విఖ్యాతుఁడైన
జనమేజయుఁడు తొల్లి జగతియేలుచును,
అతిరాత్రమనుయాగ, మశ్వమేధంబు,
ధృతి వాజపేయంబు, దీర్ఘసత్రంబు
మొదలైన యధ్వరంబులు పెక్కుచేసి,
సదమలచిత్తుఁడై సద్గోష్ఠి నుండ,
నారాజుకడకు నుదంకుఁడన్మౌని
యారూఢనియతిఁ గార్యార్థియై వచ్చి,
యధిపుచేఁ బూజితుండై, యాతఁడిచ్చు
బుధయోగ్యపీఠకంబునఁ గూరుచుండి,
కన్నులఁ గోపాగ్ని గదుర నిట్లనియె :
“ జన్మంబులిన్నియు జననాథ, యేల !
పగవగమైయుండ భండారమెల్ల
జగతీశ, తగనివెచ్చంబుచేసెదవు !
వ్రతధారివై చేయవలసినయట్టి
క్రతువుండ, వేఱొకక్రతువేల నీకు !
తరమెఱుంగక కొండ తప్పఁగానేసి (?)
ధరణీశ, వెండ్రుకదాఁకనేసెదవు.
[1] నడికెదు కటకటా ! ననువంటిమునివె !
వెడ నీకుఁ గోపంబు వెదకినలేదు !
తక్షకుండనుపాము తనవేఁడికోర
దక్షతఁగఱచి మీతండ్రినిఁజంపె.

1. నడినేదు కలుకదీ ననువంటి మునివె. (మూ)

మేలుచేయనుబోయి మొయిమొయి నుంటి ;
మేలు నీశాంతంబు మేదినీనాథ !
శత్రుని సాధింపఁజాలని రాజు,
పుత్రసంతానంబుఁబొరయనిమనువు,
నురుకీర్తిలాభంబు నొరయని ధనము,
చిరశౌర్య, పృథయనిచెప్పఁగావినవె !
[1] సోముండు రాజని శ్రుతులుఘోషించు ;
నా మేటి దిగ్విజయము తొల్లిచేసి,
రాహువుఁ బగవాని [2] రక్షోవిశేష
దేహంబుతోఁబాపె దివ్యయత్నమున.
ఆసోమకులవార్ధి నధిప, జన్మించి
యీసుదలంప ; వీవెట్టిభూపతివి !
ఒంటికంబముమేడ లోగి మీఁదమీఁద
మింటితోఁ [3] జేరంగ మేదినిఁగట్టి,
యామేడలకుఁజుట్టు నగడత పన్ని,
యామయామవిబుధు, లౌషధకరులు,
శస్త్రవైద్యులు, మంత్రశాస్త్రసంపన్ను,
లస్త్రపాణులు నుండ నధిపునిఁదరిసి,
కపటభావంబునఁ గఱచి వధించి,
తపనుండుసాక్షిగాఁ దనపేరువాడి
పోయినపగవాఁడు బొందితోనుండ,
నీయునికిచూడ నిన్నెమనఁగలదు !
ఎవ్వరు నిది నీకు నెఱిఁగింపకునికి
నివ్వెఱఁగయ్యెడు ! నీచిత్తమెట్లొ !
హితముచెప్పెదఁ ; గాని, యేను నీతోడ
నతిసాహసపుమాటలాడుటయెఱుఁగ.

---

1. సోముండు రాజనిశృతుని పోషింప. 2. రక్షావిశేష. 3. జేయంగ. (మూ)

కుండలాపహరణకథనము

గురుసేవ యోఁజేయు, గురుపత్ని దన్ను
నురుతరప్రార్థన నొకనాఁడు చూచి :
" పుష్యరాగపుఁగర్ణపూరయుగంబు
పౌష్యమహారాజుపత్ని యొప్పఁగను
ధరియించునది నాకుఁ దగయు, తె." మ్మనిన
గురుపత్నితో నియ్యకొని, యేనుగదలి
పాతాళమునకేఁగి, పౌష్యునియింట
నాతిథ్యమొనరింప నతనిసన్నిధిని
గొనియుండి, మెప్పించి, కోమలిచేత
నొసరిన తాటంకయుగ మందికొనుచు
వచ్చుచో, వెంటనేవచ్చి తక్షకుఁడు
ముచ్చిలి తివిసె నేర్పున నటత్రోవఁ.
బాము లీవిధమునఁ బరువులుపెట్టి
యేమైనఁజేసిన నెవ్వరుదిక్కు !
భూలోక [1]నాయకా, భోగులనెల్లఁ
గాలునిఁగూర్పవె ! క్రతుముఖంబునను.
ఈరీతి నీయాగ మీవు సేయంగఁ
గారణమొక్కటి గల ; దదివినుము.

కద్రూవినతలు పుత్త్రులఁబడయుట

పరమతపోన్నతి ప్రాభవశక్తిఁ
బరువడి కశ్యపబ్రహ్మనాఁ బరఁగి,
ప్రకట సురాసుర ప్రముఖ జంతువుల
నకలంక తేజుఁడై యవనిఁ బుట్టించిఁ,

1. బాయుగా. (మూ)

దీప్తప్రభావుఁడై త్రిభువనంబులకుఁ
బ్రాప్తుఁడై నెగడె; నాపరమసంయమికి
దక్షుకూఁతులు త్రయోదశసంఖ్య లెలమిఁ
నక్షీణగతి భార్యలై విలసిల్లఁ,
గద్రువ వినతయుఁ గాంత లత్యంత
భద్రంపుసంపదఁ బడయుదమనుచుఁ
బతిఁగూర్చి నిష్ఠఁ దాత్పర్యంబుతోడ
వ్రతములు నోములు వరుసతోఁ సలిపి,
యతివలు బహుసహస్రాబ్దంబులకును
బతిఁ బ్రసన్నునిఁ జేసి భక్తితో మ్రొక్కి
నిలిచిన, నతఁడు నన్నెలఁతలఁ జూచి
పలికె నెంతయుఁ గృపాభరితుఁడై యపుడు:
"పడఁతుకలార, మీభక్తికి నేను
గడుఁ బ్రసన్నుఁడనైతిఁ; గామితార్థంబు
లడుగుఁడు మీకిత్తు"; ననినఁ, బ్రేమంబు
జడిగొనఁ బాణికంజంబులు మోడ్చి,
వనిత యాకద్రువ వలనొప్పఁ బలికె:
"ఘనదీర్ఘకాయులఁ గాంతిశోభితుల
వేవురఁ దనయులఁ వెలయని" మ్మనియె.
నావినతయు నంత నంజలి మోడ్చి:
"ఘనసత్త్వులగు వారికంటెను శౌర్య
ధనులను నాకు నిద్దఱఁ గుమారకుల
ని"మ్మని వేఁడిన, నిద్దఱికోర్కె
యమ్మహాముని కృపాయుక్తుఁడై [1] పూడ్చి,
పడఁతులకపుడు గర్భములిచ్చి పలికె:
"కడుఁ బ్రయత్నమ్మున గర్భముల్ రెండు
రక్షించుకొనుఁడ". డని రమణులననిపి,
యాక్షణంబునఁ బోయె నమరాద్రికడకు.

---

1. మోడ్చి. (మూ)

తరుణులిద్దఱుఁ దమతమ నివాసముల
కరిగి వేడుకనుండ, నాసమయమున
నాహారములఁ గాంక్ష లల్పంబులయ్యె;
దేహవల్లులు పాండుదీధితులయ్యె;
నారులుసోదలె; మధ్యంబు లారయ్యెయ్యెఁ
దోరంబులై కొఱప్పె; [1] వోరఁగొనెసలంత;
వళులు జీర్ణంబయ్యె; వరముఖాబ్జములు
కళలేదె; [2] మనము లొక్కట బీతువాఱెఁ;
బొలుపుదీపించ నాభులు వికసించెఁ;
బులుసులపైఁ జాలఁ బుట్టెఁ బ్రేమంబు;
పలుమాఱు మృత్తికాభక్షణం బొదవెఁ;
దలకొని చిట్టముల్ తెలుచుఁగాఁదొడఁగె.
నీరీతి నయ్యింతులిద్దఱు గర్భ
భారంబుదాల్చి, కొంప్పగుసురక్షితము
గాపించుచుండఁ, దద్గర్భమ్ములందు
భూవినుతంబుగాఁ బుట్టె నండములు;
పుట్టిన, నవి కుండములలోనఁ బ్రీతిఁ
బెట్టి రక్షింపంగఁ బెరిగె నొండొండ.
సరవియొప్పడఁ బంచశతవత్సరమ్ము
లరయంగఁ, గద్రువయండంబులెల్లఁ
దఱితోడ నందంద తమతామ యవిసి
సొరిదిమై శేష వాసుకి తక్షకాదు
లగుమహాభుజగంబు లందుఁ బుట్టుటయు,

అనూరు జన్మవృత్తాంతము

దగవేది వినతయుఁ దనదుగర్భమునఁ
బుట్టినయండము లొప్పదలమిచూచి,
చిట్టాడువగపున సిగ్గును బెరయ,

1. తురకొనెసెలంత. 2. బిసము. (మూ)

నరుఁడుగాఁ బుత్త్రార్థియై యొకగుడ్డు
తెరలుచు నవియించెఁ దెలుప నేరమిం
ఆయండమున నొక్కఁ డర్ధశరీరుఁ
డై యుదయించి, తా నతికోపుఁడగుచుఁ:
“ గడుపూర్ణ దేహునిఁ గాకుండ నన్ను
నడరుచు నడుమ నండంబు వ్రక్కలించి
వికలశరీరుఁ గావించితి ; గాన,
సకలవిస్ఫూర్తి నీసవతికి నీవు
దాసివిగ ;” మ్మని తనుగన్నతల్లి
నీనుస శపియించి యిట్లనిపలికెః
“ అమ్మ, యీరెండవయండంబునందుఁ
గ్రమ్మనఁబుట్టు నఖండవిక్రముఁడు ;
చెలువొంద నీదు దాసీత్వంబుఁ బాపి
వలనొప్ప రక్షించు ; వగవకుమింక ;
నయ్యండ మదితానె యవియుని ”. మ్మనుచుఁ
జయ్యనఁజని, యర్కుసారథియగుచు
నెమ్మి ననూరుండు నిజశక్తినుండె.
1 అమ్మగువయును నన్యాండంబు నంత
నతులయత్నమ్మున నరయుచు, మిగుల
జతనంబుగాఁగ నిచ్చలుఁ బ్రోచుచుండె.

కల్పకుసుమదామప్రదానము

ఉర్విలో నటమున్న, యుగ్రకోపనుఁడు
దుర్వాసుఁడనుముని దొరయనే తెంచి
చరియించుచును, నొకసమయంబునందుఁ
దరణితేజుఁడు తిలోత్తమయను పేరి

1. అమ్మగువయు నంత నయ్యన్యయండ. (మూ)

యప్సరోంగన భూమిఁజూచుండుఁ గ్రీడింప
లిప్పుడీరంగ నాళీనినహాత్ముఁ
దానును వచ్చుచోఁ, దరుణీలలామ
చేనున్న కల్పకక్షితిజప్రసూన
మంజరీ విమలదామమ్ము వీక్షించి,
సంజాత కౌతుకోత్సాహుఁడై చేరి :
"శుభమస్తునీకు నోశుభకాంత, మాకు
నభిమతమయ్యె నీయలరులదండ.
పొసఁగంగ బ్రాహ్మణబుద్ధిగా మాకు
నొసగుము నీ." వన్న, యుగ్మలి యప్పుడు
పటుభక్తిమైఁ బాణిపద్మముల్ మొగిచి,
నిటలంబుపైఁ జేర్చి, నెఱిసన్నుతించి :
"ఓమునినాథ, నీయుల్లంబులోన
నీమాడ్కిఁ బ్రియమైన నిదియెంతపెద్ద !
కో". మ్మనియొసగఁ, గైకొని మునీంద్రుండు
సమ్మదంబొదవ నచ్చరఁ బ్రస్తుతించి,
యాపుష్పదామకం బఱుత నుల్లాసుఁ
డై పూని విహరించునాసమయమున,
నేమహాత్ముని [1] దొడ్డి నెల్లకాలంబుఁ
గామధుగ్ధేనువుల్ కదుపులై యుండుఁ,
బారిజాతంబు లేప్రభువు క్రీడించు
నారామమున గుంపులై కనుపట్టుఁ,
దలఁపుఱాలెపుడు నేధన్యుగేహమున
నెలకట్టడంబులై నెలకొని వెలయు,
నచ్చర లేవేల్పునాస్థానసీమ
నిచ్చలుఁ గాసించి నిలిచియుండెదరు,

1. తోడి. (మూ)

ఓజమై జరియుఁ జూవును దెఘ్నలో తేగ
భోజసంబహురు నేపుర్వ్యాభాగునకు
నా నిత్యశుభసాంద్రుఁడ౯ సమాకేంద్రుఁ
డానందకందళితాత్మకుండగుచుఁ,
దన వేయుగన్నులఁ దనరుదీధితులు
నినుపారి పగలు వెన్నెలలు గాఁజేయఁ,
దనమౌళిరత్న సంతాన ప్రభాళి
యినకిరణాళితో నీడుజోడాడఁ,
దనచేత విలసిల్లు దంభోళిధార
ఘనతర దుష్టశిక్షకఁజాలి వెలయఁ,
దనపాదములు దేవతాకోటి మకుట
వినుతరత్నప్రభా వితతి వెలుంగఁ,
దనయొప్పిదము దివ్యతరుణీ కటాక్ష
జనితతృష్ణలకు నుజ్జ్వలభుక్తి నొసఁగఁ,
దనయశోరమను గంధర్వకిన్నరులు
మునుకొని కైవారములు బిట్టు సేయ,
లాలితోజ్జ్వల చంచలాలతా కలిత
కైలాస భూధర క్రమమునఁ బోలుచు
సలలిత కనకభూషణ కాంతిజాల
విలసితంబై జగద్విఖ్యాతి నొప్పు
ధళధళమను [1] చతుర్దంతకాండములు
గలిగినయట్టి దిగ్గజముపై నెక్కి,
సముదీర్ణ కంకణ ఝణఝణారావ
కమనీయ సురవధూకర [2] వీజ్యమాన
బహుళచామర [3] జాతపవన సంచలిత
మహనీయకుండల మండితుండగుచు,
నతిసమున్నత మౌక్తికాతపత్త్రంబు
నతులితస్థితి నభంబంతయుఁ బొదువ,

1. చుదుర్దంత. 2 దీప్యమాన. 3. జాత. (మూ)

వన లొగ్గి రాక్షసేంద్రాప్తుతి వాయు
ధనద శంకరులును, ముదంబుతో మీర
కానక మానస ఘనచక్ర వారిణి
భాసురాశ్వోత్త సంపదలెక్కి నడువ,
ససమానముగ సిద్ధ యక్ష గంధర్వ
వసు రుద్ర సాధ్య గీర్వాణ కింపురుష
కిన్నర మరు దశ్వి ఖేచ రాదిత్య
పన్నగ గుహ్యక ప్రముఖులు గొలువ,
¹ వరవీరులగు చక్రవర్తులు, రాజ
వరులును సంప్రీతి వరుస సేవింప,
ననుపమి తోఁ జైప్రిశ్వ సాశ్వరత్నంబు
మునుకొని పడివాగె ముందఱ నడువఁ,
గదిసి నిర్జరలోక కంచుకిజనము
ముదముతో నోంకారముఖరులై కొలువ
నేతెంచు నమరేంద్రు నీక్షించి, యర్థి
నాతఁడే దూర్వాసుఁ డట నెదురేఁగి,
పోలంగ నాననాంబుజము నిక్కించి,
లీలఁ జేతులు దోయిలిగఁ బట్టి చాచి:
" దిగ్విజయోస్తు; తే దీర్ఘాయురస్తు;
ప్రాగ్వర, సంకల్పఫలసిద్ధిరస్తు ".
అని యిట్లు దీవించి, యధిపుల గురులఁ
గని రిత్తకేల దగ్గఱ రాదుగానఁ,
దనచేతనున్న మందారప్రసూన
ఘనతరదామంబు కానుకగా నొసగ
'మునిలోకవర్య, నమోనమో' యనుచుఁ
గొనకొని చేతియంకుశ కొయ్యఁ జాచి,

1. వరతర. (మూ)

యీమునీశ్వరుఁడిచ్చు నలరులదండ
ప్రేమతోనందె యీత్రిదశనాయకుఁడు
కడఁక నైరావతకంఠదేశమునఁ
దడయకవైవ, నాదండతావులకుఁ
గలగొని చంచరీకములు ఝుంకార
ములతోడ నటుచుట్టుముట్టి కాటింప,
మదరాజబింబంబునుండి చలించి
కదుఁజుట్టుపట్టు చీఁకటిగుంపులట్లు
అలులతండము లసంఖ్యములుగా మూఁగి
పలుచందములఁ జెవుడ్పడఁగ మ్రోయఁగను,
దగ మును కటయుగ (దాన) ధారలకు
మిగులఁ గాటించుతుమ్మెదలకుఁ దోడు
దండతావులకు నుద్దండతఁ బొలయు
గండుతుమ్మెదలచేఁ గాసిలి యలసి,
చయ్యన నాదిగ్గజము కరాగ్రమున
నయ్యలరులదండ నవలీల నొడిసి,
మొరయుచు [1] నెల తేఁటిమొత్తంబులెల్లఁ
బరచి దిక్కులఁ బటాపంచలై చెదర
బిట్టుగా నింగికి బిరబిరఁద్రిప్పి,
'యిట్టిచందమున సురేంద్రునిలక్ష్మి
భ్రమణంబుతో నేలపాలగు నేఁడు
కొమరువో' నన్నట్లు కుంభినివైచి,
మండి [2] గాఢత దంతమండలిఁ గ్రుమ్మి,
తొండంబుచే వెండి తోడన యెత్తి,
యొక్క కాలునఁద్రొక్కి యుద్ధతిఁ ద్రుంచి,
చిక్కగా నలినలి చిద్రుపలై దొరఁగఁ
బటుభంగి నిలఁబెట్టి పదములఁ బ్రామి,
చటులత రూపనాశంబు గావించి,

1. నెలదిండి. 2. గాదల. (మూ)

గమికొన్న మేఘసంఘముచాయ మించు
[1]హిమశైలమునుబోలి యిభనాథుఁడమరె.

దూర్వాసుఁడింద్రుని శపించుట

అప్పుడు దూర్వాసుఁ డయ్యమరేంద్రు
నిప్పులుచెదరంగ నిబిడరోషమునఁ
బృథులాజ్యధారలపెల్లున నేయు
ప్రథితానలముభంగి భగ్గునమండి,
మోమున నెత్తురిమ్మునఁ గ్రమ్ముచేర
మోమును సర్వాంగములుఁ జెమరింపఁ,
బ్రళయాగ్నిరుద్రుని ఫాలాక్షివహ్ని
లలిఁబోల్చు బడబానలము నైర్కత్యమొదవి
మునిరూపమున నిట్లు మొనసెనో యనఁగఁ
గినిసి, యయ్యింద్రు నీక్షించుచుఁ బలికె:
“ నోరిమదాంధ, నీయున్న తైశ్వర్య
కారణంబున నీకుగౌరవంబొదవ
నేనుదీవించి నీ కిచ్చినయట్టి
మానిత పుష్పదామంబు గైకొనక,
కలిమిమై నిలఁ గల్పకంబులు పెక్కు
గలవని మదిలోనికండగర్వమునఁ
గడునల్లిదంబునఁ గరటికుంభమున
నిడితివి ; యే నీకు నింతయల్పుఁడనె !
ధరణిఁ జేయఁగరానితప్పొనర్చినను,
గరుణఁ గాచినయట్టి [2] గౌతముఁబుషినె !
అనుదివసంబుఁ బంచాంగంబుచెప్పి
పనులొనర్చెడు బృహస్పతిగఁ జూచితివె !

---

1. హేమశైలముంబోలి. 2. గౌతమీసతినె. (మూ)

పసల్గిచూఁచిన వీక్షణంబునను
జూచి కులాద్రులు పొడిపొడై రాలు ;
రవి శశి తారకా గ్రహసమూహంబు
లవలీల సిద్ధాత్మమై నేలవ్రాలుఁ ;
గలఁగి గుల్లలు నిసుకయును శేషించి,
జలనిధులేడు శోషతనొంది యుండు ;
జగతియంతయు జీవజాలంబుతోడ
మొగిఁ దిర్గి పాతాళమునఁ గూడియుండుఁ ;
బరగ సర్గ స్థితి ప్రత్యవహార
కరులైనమూర్తుల గలఁగి పాఱుదురు ;
పుడమిలోఁ గలిగిన భూరికోపంబు
వడఁగట్టి తెచ్చినవాఁడ నేననిన,
నీవెంతవాఁడవు ! నీబలంబెంత !
దేవతావలియెంత ! త్రిజగంబులెంత !
కొఱవిచేఁ దల గోఁకికొన్న చందమున
నెఱుఁగక నాకు నీ వెగ్గుచేసితివి ;
అహాహా ! మే." అని, యట్టహాసంబు తీవ్ర
దహనకీలా కళాతతిఁ గీడుపఱుపఁ :
“ జెముగ, నీయాచరించిన ఫలంబెల్లఁ
గుడుంతువుగా ”. కని ఘోరవాక్యముల
శతమన్యు వీక్షించి, శాపోదకంబు
లతిభీమగతి నేలనలికి యిట్లనియె :
“ నిలమీఁదఁబడినట్టి యీపూలదండ
నలఁగినగతి నీవు నలఁగు సొంపేది.
మానసీయుల నవమానంబొనర్పఁ
గా నీకు మహితమై కడుహెచ్చియున్న
భవదీయరాజ్యసంపదలు, నీభూరి
వివిధ పరిచ్ఛేద విభవంబులెల్ల,

జడనిధిలోన నాశ్చర్యంబుగాఁగఁ
బడఁగాక". యనుచు శాపంబొనర్చుటయు,
జగము లల్లాడె; భూచక్రబంధంబు
డిగియె; భూవలయంబు దిర్దిరఁదిరిగెఁ;
గులగిరిశ్రేణి యాకులతఁ గంపించె;
జలరాసులెల్లఁ జంచలమంది మ్రోసె;
భానుదీప్తులు మాఁగుబాఱె; నుల్కములు
సోనలై భువిరాలె; సురలు భీతిలిరి.
వెఱఁగును, శోకంబు, విహ్వాలంబొదవ
సురపతి సురసుర స్రుక్కి యావేళ
కరిమీఁదనుండి గ్రక్కున నుర్వికుఱికి,
కరములు మొగిచి, గద్గదకంఠుఁడగుచు:
"నోసంయమీంద్ర, నీయుల్లంబులోన
నీసుపుట్టిన నెవ్వ రెదురంగఁగలరు!
తనయుఁడజ్ఞానియై తప్పొనర్చినను
గినియక తండ్రి శిక్షింపంగఁ దగదె!
పశుమతినైన నాభావంబులోన
వశమె నీదగు ప్రాభవంబు నెఱుంగ!
తొలఁగక [1] సాపరాధులకైనఁ గీడు
తలఁపమిగా తపోధనులకు వన్నె!
దేవర యొసగిన దివ్యదామంబు
కావరంబున వైవఁ గరిమస్తకమున;
బాహుళ్య లోలంబ బాధకై కాని.
శ్రీహరిసాక్షి; మీచిత్తమే నెఱుఁగ.
నమలాత్మ, నేఁజేసినట్టి యీతప్పు
క్షమియింపు క్షమియింపు క్షమియింపు". మనుచుఁ
గరములఁ బాదయుగ్మముఁ బట్టుకొనిన,
విరసమందుచు మౌని విరసించిపలికె:

1. సావధానులకైన. (మూ)

“ వెనసి క్రాలినవహ్ని నెగఁదోయు భంగిఁ
బెనఁగొని సటసట ప్రియము సేయుకుము.
ఈ [1] వట్టిమాటలకెల్లను గరుణ
యేవెంట నామది నేల జనించుఁ!
జాలుఁబో చాలు! నిచ్చలుఁ బనిలేని
జోలిమాటలును మెచ్చులుగావు మాకు.
ఇంక నొండాడిన నిప్పుడు గశము
కొంకులుమాని [2] నిగుఱుతుమాయింతు;
వలవదు తల;” యనిపడి మూర్ఖవృత్తిఁ
బలుకుచు నామౌనిపతి వేగఁజనియె.

అమరలోకపతనము

అప్పుడు దేవేంద్రుఁ డాత్మలో శోక
ముప్పతిల్లఁగ, దైన్యమొదవనాస్యమున,
సకలనిర్జరసైన్యసమితియుఁ, దానుఁ
జకితమనస్కుఁడై చయ్యనఁ గూడి
యమరావతికి నేఁగునప్పుడు, పురము
కామరేది దూర్వాసకుటిలవాక్యముల
వరుసఁ జెప్పఁగఁ జూప వాక్రువ్వరాని
పరుసున నెంతయుఁ బాడొందెఁజూడ.
సురుచిర సురభూజ శూన్యంబులైన
పుర బాహ్యభాగ విస్ఫుటవనంబులును,
వర హేమ సన్మణి వజ్రముల్ లేని
గురునగర ద్వార గోపురంబులును,
సరవి నందంద రక్షకకోటి లేక
యరయంగ [3] నాఱడియైన వాకిళులు,

1. జెట్టి. 2. గుఱుత. 3. బారడి. (మూ)

రహితూలఁ గానంగ రంగభోగముల
మహిమ వాసిన దేవమందిరంబులును,
రత్నదర్పణవిభా రహితంబులైన
[1] నూత్న సమగ్ర మందిర గోపురంబులును,
హారి దుకూలధ్వజావళి లేక
సారంబులెడలు ప్రాసాదపంక్తులును,
లాలిత నర్తకీ లాస్యంబు లుడిగి
జాలిఁజెయున్న నాటకగేహములును,
ప్రచుర [2] వధూరత్న భాస్వద్విలాస
రుచిహీనమైన శిరోగృహంబులును,
లలనా కటాక్ష లీలావలోకములు
తళుకులు లేని వాతాయనంబులును,
మిడుకమానిసి లేమి మిగులఁ బాడొంది
యుడరి దయ్యాలుకొట్లాడు వీథులును
గలిగి, దగ్ధపటంబుకైవడిఁ దోపఁ
బాలుపేదియున్న యాపురమువీక్షించి :
'కటకట! తపసి తెక్కలివిధి యగుచు
నిటుచేసెనే!' యని యెంతయుఁ బొగిలి,
కరిడిగ్గి, దివిజసంఘము నెల్లఁజూచి,
వరుసతో 'నిచ్చోట వసియింపుఁ' డనుచుఁ
బలుకుచు నగరిలోపలి కొయ్య నేఁగి,
కలయంగ నలుదెస ల్గనుఁగొనునపుడు,
పూని రథంబు లద్భుతముగాఁ బోయె ;
ధేనువు మొదలనె దీపింపదయ్యె ;
నటుపోవ నెల్లచో నలవడియుండు
పటుదివ్యరత్నముల్ భాసిల్లవయ్యె ;
మఱియును జనిచూడ మాయంబులైరి
మెఱయు రంభోర్వశీ మేనకాదులును.

1. ధూత్న. 2. వధూతర భాసవిలాస. (మూ)

ఈచందంబున సర్వహీనమగు నగరు
చూచి, విస్మయమును శోకంబుఁగదుర
జడిముడి వెలికివచ్చినయంతలోన,
నడికి నైరావతోచ్చైశ్శ్రవంబేఁగె.
ఈవిధి సంపదలెల్ల నొండొండ
పోవుటచూచి యప్పుడు చాలవలిగి,
దహనార్క దనుజ యమాదఃపతి గంధ
వహ యక్షపతి వృషధ్వజులును దానుఁ
దలపోసి, తమ కాపదలు పొందినప్పుడు
తలఁగించుగుమని నత్తఱిఁ బిల్వఁబనిచి,
చనుదేర నందఱుఁ జయ్యన లేచి,
పనివడి భక్తిసంభ్రమమున నెఱఁగి,
యందఱు నొక్కచో నాసీనులైన
నందునురేంద్రుఁ డయ్యాచార్యుఁ జూచి
తారందఱును మహీస్థలికి నేఁగుటయు,
వారక యచట దుర్వాసుఁ గాంచుటయు,
నామునీంద్రుఁడు దామ మర్థినిచ్చుటయుఁ,
దా మది గజము మస్తమున వైచుటయు,
నఖులచేఁగాసిలి యలసి యాగజము
నలి రేఁగి యాదండ నలియమోఁదుటయుఁ,
బలుమాఱు విలపింప భావింపకతఁడు
చలమునఁ గోపించి శపియించుటయును,
దివిజాగములు వేల్పుదెఱవలు కామ
గవి దివ్యమణి సురగజతురంగములు
మాయమై చనినక్రమంబును, దెలుప
నామెడ వెఱఁగంది యాంగీరసుండు:
“ విధినిర్మితంబు నేవిధమునఁ గడవ
నధికులై తొలఁబోయు నధిపులెవ్వారు!

మనకెల్ల దిక్కు తానగుసాహసమంత ;
చని యమ్మహాత్ముని 'శరణా' న్న, నతఁడు
నలగొను నీదురవస్థలన్నియును
తొలఁగించు ; నటుపోఁబొండు." డని కదలి,

అమరులు బ్రహ్మయొద్దకేఁగుట

తడయక వారును దానును గూడి
కడువేగ బ్రహ్మలోకంబున కేఁగి,
ధర్మ తపో యజ్ఞ దాన దక్షిణలు,
నిర్మలశ్రుతి శీల నీతి సత్యాదులు,
పరమాత్ములగు సురబ్రహ్మసంయములు,
వరుసతోడుతఁ జక్రవర్తులు, నృపులు,
మునుకొని హస్తాబ్జములు ముకుళించి
వినయంబు మెఱయ సేవింపుచు నుండ,
వీణా [1] లసచ్ఛుకాన్విత పాణియైన
వాణీసమేతుఁడై వరసౌఖ్యలీలఁ
గమలభాసుర కర్ణికా విష్టరమున
రమణమైఁ గొలువున్న బ్రహ్మకు నెఱఁగి,
యతులితభక్తి హస్తాబ్జముల్ మొగిచి
పతితాగమోక్తుల వినుతించుటయును,
సారసభవుఁడు వత్సలతదీపింప
వారల వదనవైవర్ణ్య మీక్షించి:
"గురు శక్ర శిఖి యమ కోణప వరుణ
మరు దర్థపతి శివుల్, పదిఁజాలనలసి
వచ్చినయట్లున్నవారలై! యలఁతె
యెచ్చోటినుండి మీకిటుసంభవించె!

1. లసన్నుతాన్వితమైనపాణి. (మూ)

కడుకొని ధర్మమార్గంబు దప్పితిరో!
యొడపక గురునకు నెగ్గొనర్చితిరో!
అడర విప్రద్వేష మాచరించితిరో!
వేఁడినయర్థుల వృథగఁబంపితిరో!
తవిలి విశ్వాసఘాతక మొనర్చితిరో!
భువిలోనఁ బూజ్యులపూజ దప్పితిరో!
ఈలీల మీకేల యిటుచిన్నవోవ!
నాలోకమునను దైన్యము చేటు వగపు
దారిద్ర్య శోక సంతాప[1] వార్ధక్య
దారుణ మృత్యుబాధలు చెంద రాదు.
ఇందువచ్చియును మీరిందఱు నా
డెందంబులో సందడింపఁ దూలుదురె!
వెఱవక చెప్పుఁ; డేవిధముననైన
మొఱ మొఱమాన్పి మీమెచ్చు గావింతు".
ననిి కృపఁబల్కిన, నాబ్రహ్మపలుకు
విని, చిత్రవాక్యప్రవీణత మెఱయ
సరసమానవుఁడు వాచస్పతి యపుడు
కరములు మొగిచి వాక్పతిమ్రోలనిలిచి:
"నిఖిలాధినాయక, నీదుచిత్తమున
నఖిలలోకములవృత్తాంతంబులెల్ల
నుడవక కరతలామలకము; తెలియఁ
బడయక యుండునె! లోకభర్త! వాణీశ!
ఐనను, దేవ! నీవడిగితిగాన
నేనెఱింగినదాని నిట విన్నవింతు".
ననిి యింద్రుఁ డుర్వి కత్యంతహర్షమునఁ
జనుటయు, దూర్వాసుశపియించుటయును,
అలవడ నాదిమధ్యావసానంబు
దెలుపంగ, విని భారతీనాయకుండు:

1. నాధిక. (మూ)

“కటకట! దూర్వాసు కడు మొక్కలీఁడు!
కుటిలుండు! నన్నుఁగ్రాగి కొనఁజూచెదికిని!
ఆనిష్ఠురాత్ము[1] నెట్లుతకరింపుదురా!
నేను నిన్నే మననేర్తు నోయింద్ర!
ఎడపక క్రూరవన్యగేంద్రునికోర
లడరునుద్ధతిఁ[2] జేతనాడఁ జిక్కైన,
మదతరంగిత తీవ్రమాతంగవిభునిఁ
గదిసి తుండాగ్రంబుఁ గబళించినైనఁ,
గలిత[3] క్షుధార్తబుభుక్షంబు విదాసముల
నలవడఁబాదివి యుర్వ్యాలలూఁగినైన,
నుదిత కోలాహలాత్యుగ్ర కాలాహిఁ
బదమునఁ గ్రౌర్యమొప్పఁగఁ దన్నినైన,
నలఘుకీలానికాయాఖిలమైన
ప్రళయానలంబులోపలఁ జొచ్చినైనఁ
గ్రమ్మఱఁజని బ్రదుకఁగాఁబోలుఁ; గాని,
యమ్మూర్ఖుఁజెనకి యెవ్వాడు బ్రదుకవశము!
వఱలంగఁ బదివేలువచ్చెఁ! జాల్చాలు!
మఱియొండనాక యీమాత్రనెవిడిచె!
ప్రాణంబులుండ సంపదలేమిదొడ్డు!
త్రాణమై మనకు నారాయణుండుండ.
ఆదేవుతోడ నీయాపదలెల్ల
నాదట వినుపింత మటకుర.” మ్మనుచుఁ
జతురాస్యుఁ డాసభాసదుల వీడ్కొల్పి,
హితబుద్ధి నమరులనెల్లఁ దోడ్కొనుచు,
మాకాంతునకు నిత్యమందిరంబైన
వైకుంఠ పురవరద్వారంబు చొచ్చి,

1. నెట్లధికరింపుదురా. 2. చేరి యడరంగిర్యైన. 3. క్షుధాతవక్షుంబు. (మూ)

వైకుంఠపురవర్ణనము

పోవఁగా, నప్పుడు పుణ్యగేహమున
శ్రీవైష్ణవాస్పద శృంగారగరిమ
రతిమీఱు విష్ణుపురాణంబు భాగ
వతమును మొదలైనవైష్ణవకథలు
సారిదిఁబఠించు శిష్యులకు బోధించు
నురుపుణ్య భాగవతోత్తమ వ్రజము,
ననవరతంబు : "నారాయణా, కృష్ణ,
దనుజమర్దన, జనార్దన, వాసుదేవ,
శ్రీరామ, హరి, శార్ఙ్గి, శేషపర్యంక,
వారిజోదర, రమావక్ష, గోవింద"
యనుచును భువననాయకు విష్ణుదేవు
ఘన కృపాపాత్రులై కడుచెన్నుమీఱి,
కామ రోషాది వికారముల్మాని,
వ్యామోహకోటులు వదలించివైచి,
మొనసి పంచేంద్రియంబులు మూలకొత్తి,
మనమున హంకారమమతలు పాసి,
రాజస తామస ప్రబలంబు లుడిగి,
తేజిల్లు పరమసాత్వికమై చేపట్టి,
యురుదార నిజకృతంబగు క్రియలెల్లఁ
బరమాత్మునకు సమర్పణముగావించి,
సతతంబు శైవవైష్ణవసమర్చనలె
మతములుగా నప్రమత్తమార్గమున
సముచితోన్నతి మీఱ జరపువైష్ణవుల,
రమణ బ్రహ్మర్షి నారద పరాశరులఁ,
బ్రాకటంబుగ మంత్రపాఠక వైష్ణ
వైకాంతికులఁ, బరమైకాంతికులను

గనుఁగొని యేఁగుచోఁ, గమలసంభవుఁడు
నెనసిన వేడ్కతో నింద్రునకనియె:
"చూచితె యింద్ర, విష్ణునిమహామహిమ!
యీచందమని తెల్ప నెఱుఁగంగ రాదు.
అనయంబు విష్ణుదివ్యాలయంబులకుఁ
గనుకని నేఁగి కైంకర్యంబుచేసి,
దేహాభిమానముల్ దిరుగంగవిడిచి,
మోహతృష్ణాదులు మొదలంటఁబొడిచి
చరియించునట్టి సజ్జనుఁ డందుసుమ్ము
పరుసనెయున్న పావనశుభోన్నతులు.
దారిద్ర్య [1] శోక సంతాపంబు లొకటఁ
జేరిన నందుచేఁ జీకాకుపడక,
ధనధాన్యములు [2] పోఁకు దశలకుఁ బోక,
తనరెడు హరిభక్తిధనముగా వెలయు
ననమాన ధన్యాత్ములగువారు సుమ్ము
పొసఁగ నీయున్న సత్పూజ్యులు వజ్రి!
ఒలయ నేకాదశి నుపవాసముండి,
పొలుపుతో ద్వాదశిపొద్దు సాధించి,
భూసురారాధనంబులు చేసినట్టి
భాసురచరితు లీభవ్యాత్ములెల్ల.
జప తపస్ స్వాధ్యాయ సర్వధర్మాత్త
విప్రులకర్మంబుల విసువునవిడిచి,
యనయంబు వైష్ణవదూషణమూని, కీర్తి
లోనరంగ వెలసిన యుత్తముల్ వీరు.
[3] కుడువఁ గూడును, గట్టఁ గోకయు లేక
బడలిన హరిభక్తిపరులఁ జేపట్టి,

---

1. లోక. 2. లోకు. 3. కడుపెద్దలై గూడ కట్టకోకలును. (మూ) దీనిని "కడుపేదలై కూడుఁ గట్టగోకలును" అని సవరించుట మూలమునకు చాల సన్నిహితముగానుండును; కాని, ఆసవరింపుసైతము కొంత అనన్వితమగుటచే, మూల దూరమయ్యు దీనిని అంగీకరింపవలసివచ్చెను.

యున్న పాటాంబ రాద్యములఁ శోభింప,
సన్నుతిగన్న సజ్జనులు వీరేంద్ర !
పరికింపఁ బదికోట్లు బ్రహ్మకల్పంబు
లరిగెడునప్పు డీయచ్యుతపురము
గనుగొంద ; దేమియుఁగా దొకింతయును ;
వినువడు ; నొగులదు ; నేఁ బడదు ;
గరిమతో నపస్మృత్తకైవల్య మొసఁగు ;
వరశుభాకుంఠ మీవైకుంఠపురము.
మహిమతోఁ దద్దివ్యమందిరంబునకు
సహజసాహసులు, రక్షకులై యవార్య
దారుణ వికటాట్టసంప్రులు, సతుల
సార తేజులు, చతుష్షష్టిదంతులును,
ఘనతరమస్తక శతనోగ్రవక్త్రు,
లనుపమ చరణ శోభా సహస్రాఢ్యు
లరయంగ లక్ష కోట్లర్బుద పద్మ
వరశంఖసంఖ్య, లవార్యశోభితులు,
చండ[1] ప్రచండులు, చక్రికింకరుల
ఖండితు లేపొద్దుఁ గాచియుండుదురు. ”
అనియని చెప్పుచు నాపద్మభవుఁడు
మునికోని వచ్చుచో, మొగి నొప్పుమీఱ
మాండవ్య కపిల రోమశ భరద్వాజ
శాండిల్య భృగు పరాశర కుంభజన్మ
నారద వ్యాస శౌనక గౌతమాత్రి
వారిభుగ్గటిల పర్వత పైల సుబల
శుక మతంగాంగీరసులు మొదలైన
సకలమునీంద్రు లుత్సవలీలఁ గొలువఁ,

1. ప్రచండవిచక్ర. (మూ)

బరమపుణ్యులు విష్ణుభాగవతులును
గరిమతో నంతంతఁ గదిసి సేవింప,
భోగికులాధీశు భోగపీఠమున
రాగిల్లు శ్రీ రమారమణితోఁ గూడి

విష్ణుసందర్శనము

కొలువిచ్చియున్న యాకునలాభశ్యాము,
సలలిత వికచాంబుజాతాయతాక్షు,
నిరుపమ మణివిభా నిబిడకిరీటు,
సురుచిర [1] కుండల స్ఫుటగండభాగుఁ,
కౌస్తుభ శ్రీవత్స కలితోరు వక్షు,
శస్త పీతాంబరోజ్జ్వల దివ్యదేహుఁ
బొడగని, సాష్టాంగములు భక్తిఁ జేసి,
సడలనిభక్తి హస్తాబ్జముల్ మొగిచి:
"జయ జయ గోవింద, జయ చక్రహస్త,
జయ జయ లక్ష్మీశ, జయగదాపాణి,
నారాయ, ణాచ్యుత, నగధర, కృష్ణ,
వారిజోదర, భక్తవత్సల, శార్ఙ్గి,
వైకుంఠ, కేశవ, వరద, మురారి,
లోకేశ, హరి, కృపాలోల, ముకుంద,
యనిరుద్ధ, పాపసంహార, విష్ణుమూర్తి,
వనజాక్ష, కైవల్యపర, వాసుదేవ,
పన్నగశయన, యాపన్నుల మమ్ముఁ
గ్రన్నన రక్షించు కారుణ్యనిలయ!"
అని సన్నుతించు బ్రహ్మాదులఁ జూచి
వనజనాభుఁడు కృపావర్ధిష్ణుఁ డగుచు,
చిఱునవ్వుఁ గృపయును జెలఁగుచూపులను
బెరయంగ జలదగంభీరనాదమునఁ:

1. గండల. (మూ)

" బరమేష్ఠి గురు శక్ర పావ [1]కార్క్య సుర
వరుణ మారుత యక్షవర రుద్రులార!
కడుదురవస్థయుఁ, గార్శ్యదాహంబుఁ
బొడమెడు మీముఖంబుల నాకుఁజూడ;
వచ్చినపనియేమి వాక్రువ్వఁ? డిప్పు
డచ్చుగాఁదీర్చి మీయడలు వారింతు."
నని యానతిచ్చినయా దేవుపలుకు
విని, యటు శారదాధిభుఁడు కేల్మోగిచి:
" అధ్యాత్మవేద్య, నీయంతరంగమున
బోధ్యంబుగానిది భువిలోనఁగలదె!
శ్రీవర, యడుగంగఁ జిత్తగించితిరి;
గావున, వినుపింతుఁ గలతెఱంగెల్ల."
నని యింద్రుఁడుర్వి కేఁగినను దూర్వాసుఁ
జెనకి యాతనిచేతఁజేటొందినట్టి
విధమంతయును విన్నవించిన, నపుడు
మధుదైత్యమథనుఁ డామఘువునీక్షించి:
" యేమి దేవేంద్ర, నీవెఱుఁగవే యకట!
యామూర్ఖు (నతి) క్రూరుఁడని జనుల్ వలుక.
పిన్నబిడ్డవె నీవు! పెరిమె వెన్నడచి
నిన్నింక బుద్ధులునేర్పెదమన్న!
నొకరొక వేళ మాయున్నెడకతఁడు
వికలుఁడై యున్నత్తవిధమునవచ్చు;
నప్పుడు నేమెల్ల 'నాకుటిలాత్ముఁ
డెప్పుడుపోవునో యిట' నని యాత్మ
జలదరింతుము; గాని, స్వస్థత మదికిఁ
గలుగ దాతపసి డిగ్గనఁ బోవుదాఁక.

1. నైకసుర. (మూ)

పట్టిచంపఁగరాని పగఁద్రెంపరాని
యట్టిచందంబున నతఁడుదుర్నిర్భరుఁడు.
పినువుశ్లోకము ; ' బండిపజ్జెగినవాఁడె
కిడువెట్టిపోఁ ' డనఁగాఁ బోలదింక.
సొమ్ము పోనాడినచోటికె జారిగి
క్రమ్మఱ సాధించి కాంచినభంగి,
జడనిధిలో సమస్తముఁ గూలెఁగాన
పడవక యవ్వార్ధి మథియింపవలయు.
కవ్వంబు మంథనగంబుగా, దాని
కవ్వాసుకియె సూత్రమై యుండుటొప్పు.
నమరులు బలహీనులై యున్నవారు ;
తమకంబుతో నబ్ధిఁ దరువంగ లేరు.
సరవితో నొకప్రయోజనమైనయపుడు
బిరుదేది పగఱతోఁ బ్రియమాడియైనఁ
జేకూరఁ గార్యంబుసిద్ధించినపుడు
పైకొని వైరంబు పాటించుటురవు ;
కావున, సరిగి రాక్షసకోటితోడ
వేవేగ సంధిగావించుట యొప్పు.
వారు మీరునుగూడ వారిధిమథన
మారూఢిఁ గొనసాఁగు ; నగుఁబనులెల్ల. ”
ననిపల్క, యాదేవుఁ డప్పుడు ధిషణు
దనుజనాయకులయొద్దకుఁ బోవఁబనిచి,
గొనకొన్న వేడ్కతోఁ గొలువుచాలించి,
1 ....
సదమలాత్ముల మునీశ్వరుల నందఱను
ముదముతో నాశ్రమంబులకుఁ బోఁబనిచి,

---

1. ఇట్టిచోట్ల ప్రాసాక్షరమునుబట్టి ' పాదములేవేని లుప్తములైయుండునేమో ' యను సందేహమునకువీలున్నను, పూర్వాపరార్థసందర్భములు సరిపోవుటచే, నొక ప్రాసమును కవి మరచెననుటకును అవకాశమున్నది.

కరచతుష్టయమున ఘనశంఖ చక్ర
వరగదా నందక వ్రాతంబు వెలుఁగఁ,
బ్రాతరంభోజాప్తభాతిఁ గిరీట
మాతతకాంతుల నమరి దీపింపఁ,
దొలఁగక రవియుఁ జంద్రుఁడు ప్రకాశమునఁ
దెలివొంది కనులనుద్దీప్తిఁ బొల్పెసఁగ,
నమలినపీతాంబరాంచలద్వయము
కమనీయగతి రెండుగడలఁ దూఁగాడ,
హార కిరీట హేమాంబ రాభరణ
చారుభూషణ విభాచ్ఛటలుశోభిల్ల,
ఫణికులేశ్వర యక్షపతులు సభక్తి
మణిమయచ్ఛత్రయుగ్మము ధరింప,
నెమ్మి నీశానుండు నిర్జరేశ్వరుఁడు
ప్రమ్మి ముందఱ బరాబరిసేసి నడువ,
వరుణదేవుఁడు గంధవహుఁడుఁ గా [1]లూఁది
వరుసతోడుత నాలవట్టముల్ వైవఁ,
బ్రకటించి యముఁడును రాక్షసేశ్వరుఁడు
[2]నకుటిలమతితో జయము పెట్టుచుండ,
నరవిందసంభవుం డర్థిమై వెనుక
గురుతరభక్తిమైఁ గొలిచి యేతేర,
నుగ్రతేజులు ప్రతాపోగ్రమానసులు
నిగ్రహానుగ్రహనిపుణులౌ మునులు,
ఘనయశులైన కింకరులసంఖ్యములు
నెనసినభక్తిమై నెనసి సేవింప,
బ్రహ్మాండచయములఁ బాలించునట్టి
జిహ్మగశాయి యాశ్రితరక్షకొఱకు

1. కాలాది. 2. సకుటిలమతితోడ జయపెట్టుచుండ. (మూ)

నంచితలీల దుగ్ధాంభోధికడకు
నేంచేయఁగాఁ, గాంచి వెస నబ్ధిరాజు
తడయక యాచక్రధరునకు నొసఁగ
వడి నర్ఘ్యపాద్యముల్ వరుసతోఁ గొనుచు
నెదురేఁగి పూజింప, నెలమి నాహరియు
ముదముతోఁగొని యాసముద్రుమన్నించె.

బృహస్పతి రాయబారము

అయ్యవసరమున, నట బృహస్పతియుఁ
జయ్యననేఁగి యుజ్జ్వలనీతిశాలి
బలి కాలకేయోగ్ర బాష్పల భీమ
[1] నల విప్రజిత్ శకంధర తీవ్ర నముచి
పనస బిడాల శంబర శతమాయు
లనువారు మొదలైనయసురనాయకులఁ
బొడగాంచుటయును, నప్పుడు వారలెల్ల
నుడుగనిభక్తిఁ బ్రత్యుత్థితులగుచు :
" ననఘచరిత్ర, నీయరుదెంచినట్టి
పనియేమి? దయ మాకుఁ బస నానతీవె!"
నావుడు, నాదైత్యనాథులతోడ
నావిబుధాచార్యుఁ డనియె నేర్పెసగ :
" అమరవల్లభుఁడు మీయందఱితోడ
సముచితముగఁగూడి చరియింపఁదలఁచి,
పవిపాణి మీతోడఁబలుకుమన్నట్టి
వివరంబు చెప్పెద ; వినుఁడు మీరెల్ల :
' తాము మేమును నన్నదమ్ములమయ్యు
నీమాడ్కి నన్యోన్య మీసుగానేల !
[2] జగతి నేప్రొద్దో గోచారాన మనకు
జగడంబువచ్చినఁ జనునెపాయంగ !

1. నలివిప్రజిత్తకంధర. 2. జగతిపై ప్రొద్దు గోచరమున మనకు. (మూ)

నుభయవాదులముఁ గూడియుండిన, మనకుఁ
త్రిభువనంబుల నెదిరింపఁగఁ గలరె!
యొనరంగ మనమెల్ల నొక్కటై దివిజ
దనుజ భటాళిచేఁ దఱచుక యిపుడు
తోయధిమథియింప దొఱకును నమృత;
మాయమృతముఁ ద్రావునంతనె మనము
చావును, దెవ్వలును, జరయును, నెవ్వి
భావింపఁగా రాక భాసిల్లఁగలము.
మాయొగ్గు లేమియు మదిలోన నిడక
యీయెడ మీరెల్ల నీ కార్యమునకు
. . . .
. . . .
కించిత్తు మేలును గీడును లేదు!
పంచుక యనుభవింపఁగఁ గీర్తి గలుగు.'
నని చెప్పిపుత్తెంచె; నదియునుఁ గాక,
యెనయంగ మీరెల్ల నేకరూపమున
వినుఁడు నా మాట; యీవిధమున నడున
ననుకూలమై వచ్చు నన్ని కార్యములు."
నని, వారుపల్కినయందులకెల్ల
మొనసి ప్రత్యుత్తరంబులు చెప్పి తీర్చి,
యొడఁబర్చు నా వేల్పు టొజ్జలపలుకు
కడు నిశ్చయించి, 'యౌఁగాక' ని, యపుడు
బహుదైత్యదానవపటలితోఁ గూడి,
మహి పెల్లగిల్ల నమర్త్యారివరులు
నడిచిరి తమకు మున్ను నుండుచోటు
పొడగానక; ట్లు పో భువనంబులోన!
ఈరీతి నాదానవేంద్రులసేన
దారుణగతి నబ్ధితటమున కరుగ,

నత్తఱి సురలు నయ్యసురులుఁ గదిసి,
క్రొత్తగాఁ బరిరంభ కుశలప్రశ్నల
వందన ప్రియవచో వ్యాపారలీలఁ
గ్రందుగాఁ జెలఁగి యుత్కంఠవార్ధులైరి.
అప్పుడు హరియు, బ్రహ్మయు, సురాసురులు
నొప్పుగా మంథాద్రియొద్దకు నడచి.

సముద్రమథనము.

రయ్యెడ విష్ణుండు నంబుజాసనుఁడుఁ
జయ్యన నమ్మహాచలము ఛేదించి,
శేషుననుగ్రహించిన నాతఁడలరి,
భీషణతరమైన పృథివీధరంబు
నతిసత్వయుత దీర్ఘమైన పుచ్ఛమున
వితతంబుగాఁ బెల్లువేష్టించి పట్టి,
పెకలించె; నప్పుడా ఫెళఫెళధ్వనుల
సకలజగంబులుఁ జలియించి చెదరె.
నప్పర్వతము పాఁతునందుఁ గన్పట్టి
తెప్పక సప్త పాతాళంబు దోఁచె.
ఆరీతి శేషుఁ డయ్యచల మెత్తుటయు,
నారూఢి దివిజులు నసురులుఁ గూడి
తడయక దాల్చు సత్వముగానకున్న
యెడ, వారిజవసత్వ మెల్లఁ దూలుటయు,
వారలకపుడు సత్వంబును జవము
నారాయణుండు సన్మతిఁ గృపనేయఁ,
బొలిచి వా రతిరయంబున నద్రిఁ దెచ్చి
జలనిధిలోన భీషణభంగివైవ,
గుభులుగుభుల్లను ఘోషంబుతోడ
రభసంబుమై శిఖరంబుల వ్రేళ్ల

వెసఁ బెకల్చి యుండి[1] వివిధవృక్షములు
ఘనమూలమై పాతాళభాగంబునందు.
అత్తఱి వాసుకి నన్నగంబునకుఁ
దత్తరంబునఁ జేత్రాడుగాఁ జుట్టి,
యసురులు పుచ్ఛంబు, సురనాయకులు
సముదగ్రగతి ఫణాజాలంబుఁ బట్టి,
యమితగతిని గడఁకతో నొండొరులఁ గడ
వడి నసురులు సురలును దుర్వారులై పెలుచ,
నాకాంక్షితార్థులై యమృతార్థులై ఘన
భూధరేంద్రము బుడబుడ రవములెసఁ
నడఁకి పాతాళంబునకుఁ గ్రుంగిపోవ
నడర విష్ణుండు కూర్మమై యడుగు దాల్చె.
అతులప్రమోదులై యమరదానవులుఁ
ధృతి నంబురాశి మథించు నవ్వేళ,
శరనిధి మథన ఘోషము నింగిముట్టి
యురుతరమగు భంగి నుర్వికిఁ బుట్టె.
సురవిద్యాధర స్తోమాక్షిపుటముల
వరుస నాశామదావళశ్రవణముల [2] బ్రుగ్గె.
గరిమతో మథనవేగంబున, దగని
యురవడి దట్టమై యుదకబిందువులు
నెఱసి కప్పిన, రశ్మి నిరోధగతిఁ
పరఁగ భానుఁడు తాఁగువడి కుంటువడియె;
పొలుచు వాసుకి మొగంబునఁ బొగల్ వెడలె;
నిలువక మంటలు నిగుడి మిన్నంటెఁ;
దగ జవంబులుమాసి దనుజగీర్వాణు
లగణితవిషవహ్ని కతిభీతులైరి.

1. విశద. 2. ప్రోగె (మూ).

అప్పుడు గనుఁగొని యార్తసంరక్షుఁ
డప్పురుషోత్తముఁ డమరదైత్యులకు
నతిజవసత్త్వంబు లగ్గలంబొసఁగ,

హాలాహలోత్పత్తి

ధృతిమీఱి యప్పుడు దేవసంఘంబు
లాదానవులకంటె నధికసత్త్వంబు
తోఁ ద్రచ్చుటయును, వారిదోర్బలాటోప
భీకరమథన సంభృత దీప్యమాన
లోకభయంకర రాలోల విశాల
తర విస్ఫులింగోగ్ర దర్పిత [1] జ్వాల
లురుతరంబుగ మండి యుడువీథినిండి
రయొక్కట జగములాహుతిఁగొనఁజాలు
నక్కాలకూటమహాగరళంబు
బలువిడి ప్రభవించి పఱతేరఁ జూచి,
నలుఁగడ దేవదానవులెల్ల బ్రమసి
పాఱంగ, నప్పు డాపన్నగశాయి
వారలతో నొక్కవాక్యమిట్లనియె :
“ వెఱవకుఁ, డిప్పు డీవిషవహ్నిభయము
కఱకంఠుచేఁగాని కడతేఱిపోదు ;
చని, యమ్మహాదేవు శరణంబు వేడుఁ.”
డనిన, బ్రహ్మాయును దేవాసురావలియుఁ
గడువేగ రజతనగంబున కేఁగ,
[2]...........................
....
గజకర్ణ శార్దూలకర్ణాశ్వకర్ణ
విజయ ఘంటాకర్ణ విమలగోకర్ణు

1. జ్ఞాను. (మూ) 2. గ్రంథపాతమైయుండును.

లాదిగా బలసి సద్వైశ్వర్యలీల
నాదిప్రమథగణేంద్రావలి గొలువ,
శ్రీరేశ షణ్ముఖ విఘ్నేశ్వరులును
జేరి సన్నుతిసేయఁ, జెలువొప్ప మునులు
సనకసనందన సంయమీశ్వరులు
ననఁగులై నిజపాదపంకజములఁ బ్రణుతింప,
నుపమన్యు వాసుదేవ పవిత్రపాణి
కపిల కణ్వాగస్త్య కౌశిక సుబల
శ్వేత దధీచి వశిష్ఠ కణ్వాత్రి
గౌత మాంగీరస కశ్యప నీల
మాండవ్య హారీత మార్కండేయ పులహ
శాండిల్య వత్స కుత్స పులస్తి శక్తి
బాదరాయణ భృగు భగ జాబాలి భరద్వాజ శై
లాద మౌద్గల్య పర్ణాద శాకల్య
గర్గ శౌనక చతుష్కర్ణ మృకండు
భార్గ వాంగిరస విభాండక శునక
మైత్రేయ బల్లకి మంకణ చ్యవన
మిత్రావరుణ నార దాత్రి సావర్ణి
పైల సుమంతు సుబ్రహ్మణ్య మంద
పాల సుమిత్ర రైభ్యక సత్య సుమహ
పర్వత జైమిని పౌలస్త్య గార్గ్య
[1] దుర్వాసుఁ డాదిగాఁ దొడరిసంయములు
వెలయు నాశీర్వాద వేదనాదముల
నలరుచు నంతంత నలిఁ గీర్తిసేయ,
సుర నర దనుజు లచ్చుగ సిద్ధ సాధ్య
గరుడ గంధ ర్వోరగప్రకరంబు,

1. పూర్వపుటలోని "గజకర్ణ" మొదలు ఇంతవఱకు బసవపురాణములోని గ్రంథము. గ్రంథకర్త దానిని అనువదించియుండును.

ద్వాదశాదిత్యులు, వడి రుద్ర[1]సంఘము,
మాడిన బ్రహ్మ, లష్టవసువులుఁ,
దుంబుర నారదాదులును గీతమ్ము
తంబుల నెయ్యంబు దనర నోలార్పఁ
గడు వేగమునఁ బోయి, కలశభవాదు
లపరు వేమరుఁ గొలువైయున్న శంభుఁ
గనుఁగొని, ప్రణమిల్లి, కరములు మొగిచి
వినుతించి: "శంకర, విశ్వ, లోకేశ,
అభయంబు గౌరీశ! యభయంబు దేవ!
అభయంబు ఫాలాక్ష! యభయంబు రుద్ర!
అభయంబు సురహారార్చిత పాదపీఠ!
అభయంబు [2]సూర్యచంద్రాగ్నిలోచనుఁడ!
కాలకూటోదగ్ర గరళాగ్ని వలనఁ
జాలభీతిల్లి నీశరణుచొచ్చితిమి.
అమ్మహావిషవహ్ని నడఁగించి, కరుణ
మమ్ము రక్షింపుము మదనసంహార!"
అని మూర్తులగువారి కభయంబులిచ్చి,
మనసిజారియు సభామధ్యంబు వెడలి,
క్రొన్నెల మకుటంబుకొనఁ జెన్నుమీఱ,
మిన్నేఱు జడలలో మేకొని పొరలఁ,
భేకంబుల సర్పవేష నర్తింప,
గారవంబున [3]సర్పకటకంబు లమరఁ,
బూని భస్మంపుమైపూఁత రాగిల్ల,
మానిత సింహచర్మము కటినమర,
నతిసమున్నతి వృషభారూఢుఁడగుచుఁ,
దతిభంగిఁ బ్రమథులు తన్ జేరికొలువ

1. సంఖ్య—లా. 2. శశిరవి యగ్నిలోచనుఁడ. 3. సప్త. (మూ)

విచ్చేసి, యాంబికావిభుఁ డుగ్రభంగి
వచ్చునాగరళంబునవలను వీక్షించి,
నవ్వుచు నప్పుడు నతపాణిపద్మ
మవ్విషమునకెదురగాఁ జల్లు చాఁపఁ,
బరికించి విరిదమ్మిపై వ్రాలు తేఁటి
కరణిఁ దద్విషము తత్కరముపై వ్రాలె.
అంగజాంతకుఁ డప్పు డవ్విషానలము
నంగదఁగబళించి యుదరఁ బ్రింగుటయు,
భువనంబు లలరె; నప్పుడు వారలెల్ల
శివుఁ బ్రశంసించిరి చెలఁగి సల్లాపుం.
అవలీల వెండియు నసురులు సురలు
జవముదీపింప నాజలరాశిఁ దరువ,

ఐరావతాద్యుత్పత్తి

సురపతిప్రముఖులు చూచి మోదింప,
గరిమతోఁ నప్సరల్ గనుపట్టె; దంతి
నైరావతము, దేవహయమును, గల్ప
భూరుహపంచకంబును, సుధాకరుఁడుఁ
ద్రిదశేంద్రధేనువు, దివిజరత్నంబు
ముదముతోఁ గౌస్తుభంబును దోడుతోడ
నుదయించె; హరికృపనొందినవారి
కొదవుసంపద లిప్పుడొదవినకరణి.
సొరిది శృంగారవిస్ఫురణ రెట్టించి,
కరమునఁ బూదండఁ గడఁక ధరించి,
కరుణారసం బర్థిఁ గనులధరించి,
....
పాలిండ్లకొలపుగాఁ బైఁట గీలించి,
లీలఁ బేదల మొరాలించి లాలించి,

నవనిధానములు నున్నతిఁగొల్వ మించి,
భువనంబులెల్ల నప్పుడు వెలిఁగించి,
లాలిత జఘనవిలాస సంపత్తి
మై లక్ష్మియుదయించి యబ్జాక్షుఁగాంచి,
మందస్మితోత్సాహమండలి వెలయ
నిందిర యవ్విష్ణు నెలమితోఁ జేరి,
బింకంపుఁ బ్రియమును బ్రేమయు నొఱపు
నంకురింపఁగ రెప్పలల్లార్చి చేరి,
తనచేతి మందారదామ మాదటను
ననువార నద్దేవునఱుత వేయుటయుఁ,
జెలువారె నీలాద్రిశిఖరంబుఁజుట్టి
మలసిన తారకామాలికకరణి.
అంత వాణియు, గిరిజా, [1] శచి, దేవ
కాంతలు, దానవాంగన లటుచూచి
భాసిల్లఁ గళ్యాణపాటఁ బాడుచును
సేసలువెట్టి రూర్జితమైభవమున.
శూలియు నాతమ్మిచూలియు నొక్క
చో లీలఁ బంకజాక్షుని డాసియుండ,
నాపయోధీశ్వరు [2] ఁ డమలోదకముల
నాపద్మనేత్రు పాదాబ్జముల్గడిగి,
యమరగురుండు కన్యావరణంబు
క్రమముతోఁ బఠియింపఁగా ధారవోసె.
అటమీఁద శోభనవ్యాపారమెల్లఁ
బటుభంగితోఁ గొదవడక సాగంగ,
గురులీల నాజగద్గురులవివాహ
మరుదార భువనత్రయాధారమయ్యె.
ఆమాధవునకుఁ దోయధివల్లభుండు
భామనోహర కౌస్తుభాభరణ మొసగె.

1. శచీదేవి. 2. నమరలోకముల. (మూ)

అచ్చరల్, సురధేను, వైరావతంబు,
నుచ్చైశ్శ్రవంబు, దివ్యోర్వీజములును,
చింతామణియు సురశేఖరుకొసగె.
[1]నంతఁ ద్రిమూర్తులు నబ్ధినిఁబొగడ,
నయ్యెడఁ బ్రమథు లొయ్యనరాఁగ, హరుఁడు
చయ్యన విష్ణుకంజాతసంభవుల
వీడ్కొని, సురలెల్ల వినుతించి మ్రొక్క
వేడ్కతో నేఁగె నవ్వెండికొండకును.

అమృతోత్పత్తి

వెండియుఁ దరువ, నవ్విషధిమధ్యమున
నుండి ధన్వంతరి యురుకాంతిశాలి
ఘనతరంబగుసుధాకలశంబు చేతఁ
గొని రాఁగఁ, జూచి రక్షోనాథులెల్లఁ :
" కలిగిన వస్తుసంఘములెల్లఁ దారె
బలువిడిబాఱరె పాళ్లు గైకొనియు!
నిదియైన మనము గ్రహింత;" మటంచుఁ
గుదిసి తత్కలశంబు గొనిరింపుతోడ.
అప్పుడు వెఱఁగు నత్యంతదైన్యంబు
గప్పి, నిశ్చేష్ట మొగంబులు వాంచి
యున్న దివ్యుల హరి 'వాడకుం' డనుచుఁ,
గ్రన్నన మాయాప్రకారసంవేది
యొక్కకృత్రిమరూప మొనరు వధూటిఁ
దక్కకకల్పింపఁ [2]దలఁచి, తాఁ గాంతిఁ
[3]బొలుచు మోహనరూపమును, విభ్రమంబుఁ
దళుకొత్తఁ [4]జక్క గాంతారూపుదాల్చి,

1. అంతఁ ద్రిమూర్తులు నబ్ధులు సురలు–నయ్యెడఁ బ్రమథు లెయ్యెడహరుండు,
2. తనరు తత్కాంతి. 3. గలిగి. 4. చక్రి. (మూ)

పయ్యెద వెడఁజారి పాలిండ్లుదోప,
నొయ్యారికచభార మొయ్యొయ్యఁగదలఁ,
జరణనూపురములు ఝణఝణమ్రోయ,
గరిమతో రత్నమేఖలమాల పొలయఁ,
దనుజూచి దివిజులు దనుజులు మతుల
నెనసినభ్రమఁ జేష్ట[1] లేది యాక్షింప,
నల్లనల్లన దానవావలిఁజేరి
పల్లవాధర మృదుభాష నిట్లనియె:
"వీరదానవులార, వినుఁడు మీలోన
నీరీతి నపనమ్మి కేటికి[2] విడుఁడు;
తడయక, యీయమృతంబు నాచేత
నిడుఁడు; నేఁబంచెద నెలమి నేర్పొదవ.
నేనువడ్డించిన నెవరు మాటాడఁ
గా నోరులాడునె! కడఁకతో మీకు
వెడ్డుమీఱఁగ, మాఱు వేడక యుండ,
వడ్డింతుఁ; గరలాఘవంబు గన్గొనుఁడు;
తెం." డన్న, నప్పుడు దేవతారాతి
మండలి యమ్మాయమగువమాటలకు:

....

"[3] జన నిరో, జవఁబాటఁజాలము నేము;
వనిత, నీవేరీతి వడ్డించి తేని
మనముల నదియెల్ల మాకుసమ్మతము
గొ." మ్మ ని యమృతంపుఁగుండ నిచ్చుటయుఁ,
గొమ్మ సంప్రీతిఁగైకొని చేతఁబూని:
"బంతిసాగుఁడు దేవపతులు దానవులు;
వరుసతోఁ దరువాతవచ్చి వడ్డింతు".

1. వేది. 2. వినుఁడు. 3. జవరాని. (మూ)

ననుకాంతపలుకుల నమరులుఁ బుణ్యా
జనులును బంతులై సాఁగికూర్చుండ,
నమరేంద్రుఁడాదిగా నమరదిక్పాల
సమితికి, సకల నిర్జర సంఘములకుఁ,
గడఁగి కుత్తుకబంటిగాఁగ నయ్యమృత
మొడవక యెంతయు నిడుచు నేతేరఁ,
గని రాహువనువాఁడు గ్రక్కున నమర
తనుయుక్తుఁడై దేవతాకోటిలోన
ననువారఁగూర్చుండి యమృతంబుఁద్రావఁ,
గని, సుధాకరుఁడును గమలమిత్రుఁడును
దానవారాతికిఁ దద్విధంబెల్లఁ
బూనిచెప్పుటయు, నప్పురుషోత్తముండు
గనుఁగొని సుధ కుత్తుకకుఁబోకమున్న
తనచక్రమున రాహుతలఁ ద్రుంచివైచె.
సోలవక యమృతంబు సోఁకుటఁజేసి
తల వృద్ధిపొంది తత్తనువుర్విఁబడియె.
అదియాదిగా, రాహు వర్కేందువులకు
వదలక శత్రువై వర్తించుచుండె.
అసురులు తమచేతియమృత మీభంగి
విసువక విష్ణుండు విబుధులకిడిన,
నలుకదీపింపంగ నతికోపులగుచు
బలియులై బలిముఖ్యబహుదైత్యపతులు :
"ఓసురలార, మమ్ముటకరప్పించి
బాసదప్పఁగ మీకుఁ బాడియె తలఁప!
నన్నియులెస్సాయె! నందుకేమాయెఁ!
బన్నుగా మావంక పాపంబులేదు.
బీరంబుగా నాజిఁ బ్రీతిఁ గాలూఁది
పోరాడుఁ; డిట్టట్టు పోనీయమింక.

సురాసురసమరము

ననుచుఁ గోపాటోప మందంద నోలయు,
ఘనబాహుశౌర్య హంకారంబు లడర,
రథ రథ్య సుభట వారణముఖ్య చటుల
పృథు[1]ల పదాహతిఁ బృథివి గంపింపఁ,
బణవ భేరీ దివ్యపటహాది వాద్య
రణనచే నాశాంతరంబులు వ్రయ్యఁ,
జండ[2]నిశాత భీషణ హేతిచయము
మండుచు భానుబింబముఁ గప్పిపాఱ,
దారుణసింహనాదములచే నభము
బోరటిల్లఁగ, రయంబునఁ గిట్టి కినిసి,
శర శూల తోమర శక్తి కౌక్షేయ
పరశు గదాంకుశ ప్రాసాగ్ర ముసల
భిండివాలముల నాభీలసంరంభ
చండాంశులగుచు నిర్జరులఁ దాఁకుటయు,
వారును గడఁగి దుర్వారప్రతాప
సారులై పోరాడుసమయంబునందుఁ
గుదియక శరముల గుదులుగ్రుచ్చియును,
మదమున గదలచే మడియ మోఁదియును,
జదియంగ గజములచేతఁ ద్రొక్కించి
బెదరి పాఱఁగఁ గడుబిట్టదల్చియును,
గడలచే గ్రుచ్చి యాకసమునకెత్తి
నడుములు దునియంగ నఱికివైచియును,
బిడికిటిపోట్లను[3] బిమ్మిటి గొలిపి
తడఁబడ ముసలఘాతముల నొంచియును,
అంకుశంబుల గుండె లగలఁ దీసియును,
డొంకెనపోటుల డొల్లదీసియును,

1. రావణాహవ. 2. నిశాటహోషణ. 3. బిమ్మట. (మూ)

అశనులతోజ్జ్వల శిలాపాతులఁ జంపియును,
ధృతి శూలశక్తులఁ దొడరఁ గూల్చియును,
ప్రాసఘాతములచేఁ బ్రాణముల్ గొనియు,
నీసునఁ గుంతాల నెదిరిఁ జెండాడియును,
భిండివాలములచే బీరమాన్పియును,
దండితోమరముల ధరణిఁ గూల్చియును,
అదటుతో నుభయసైన్యంబులవారుఁ
గదనంబు మిగులభీకరముగాఁ జేయ,
సత్వము బలము ధైర్యంబు జవంబు
తప్పక పొదవిన దనుజయూథంబు
లరవాయిగొనక యమరయూథంబుఁ
దఱిమిన, వార లెంతయు బలంబెడలి,
కష్ట [1] దుష్టావస్థఁ గడుభీతిఁబొంది
యష్టదిక్కులకును నటు పాఱిపోవఁ,
బరవశంబున మీఱిపాఱెడు సేన
వెఱవకుండని భేరి వేయించి, కడఁకఁ
బురుహూత శిఖి యమ పుణ్యజనేశ
వరుణ మారుత ధనేశ్వర వృషధ్వజులు
చలముతోఁ గరి మేష సైరిభ మనుజ
జలచర మృగ హయోక్షములపై నెక్కి,
తనరంగ బలశక్తి దండ కౌక్షేయ
ఘనపాశ కేతు ముద్గర కుఠారములు
ధరియించి, దనుజయూథంబుపైఁ గదిసి
దురమున నొప్పంగఁ, దూలి దానవుల
బారెల్ల నెదురనిల్వఁగలేక భీతిఁ
బాఱంగ, నిజసైన్యపటలి నీక్షించి
బల భీమ శతమాయు బాష్కల నముచి
నల కాలకేయ కంధరులుగ్రులగుచు

1. దురావస్థ. (మూ)

నురవడి నని సేయుచున్న దిక్పతుల
యురదంబు లెదురుగా నడరి తోలించి,
పఱచు సేనలఁ గూడఁబఱచి, [2]ధైర్యంబు
మొఱయఁ గొండలఁగప్పు మేఘంబులట్లు
లలితోగ్ర దృఢ ముష్టిలాఘవలక్ష్య
బలశౌర్యములు మీఱ బాణజాలములఁ
గప్పి, స్రుక్కించి, యఖండశౌర్యమ్ము
లుప్పతిల్లఁగ నింగియుదరఁ బెల్లార్చి,
యంతటఁబోవక యమరవల్లభుని
దంతితోఁగూడ మదంబుదక్కించి,
యనలుఁ బొట్టేటితో నదరంటఁదోలి,
యెనుబోఁతుతో యమునేఁపుదూలించి,
నరునితో నిర్ఋతిమానము తూలపుచ్చి,
వరుణు నక్రంబుతో వడిఁబాఱఁదోలి,
పవమాను నిఱ్ఱితోఁ బట్టిభంగించి,
తవిలి యశ్వమ్ముతో ధనదునిఁబఱపి,
యెద్దుతో నీశాను నేపడఁగించి,
యద్దెసఁజిక్కిన యమరులఁజదుప
గర్వితులైన రాక్షసులతో ననికి
నోర్వక వెసఁ బాఱుచున్నయా వేళ
నమరులఁజూచి, దయాగుణోల్లాస
మమర 'నోడకుఁ' డని యభయంబులిచ్చి,
చక్రంబు నురుదివ్య శర చాపములను
విక్రమంబునఁ బూని, విమతులు చెదర,
నతి [2]కుపితాత్ములై యసురవర్గంబు
[3]సంహార మొనరింప, సకలరాక్షసులు
విహ్వలులై పాఱి విషధిలోఁబడిరి.

---

1. సైన్యంబు. 2. కుటిలాత్ములై. (మూ). 3. "నరనారాయణులు" అను కర్తృపదము అధ్యాహారము.

ఆవేళ బ్రహ్మయు, నమరసంఘంబు,
నావీరవరుల నారాయణు నరునిఁ
బలు తెఱంగులఁ బ్రీతిఁ బ్రస్తుతిచేసి;
రెలమితో భువనంబు లెంతయు నలరె.
అమరు లప్పుడు ప్రమోదాత్ములై మించి.
రమర శేషుఁడు మంథరావనీధరముఁ
గొనిపోయి, తొల్లింటికుదురుపట్టున నె
యను వార నిలిపె సత్వాన్వితుండగుచు.
అయ్యెడ, సురలెల్ల నాసుధారసము
చయ్యన మంథరాచలమున దాఁచి,
కడుజతనంబునఁ గావలివెట్టి,
తడయక యా రమాధవుని సేవించి
నడవ, నద్దేవుఁ డున్నతవైభవమ్ము
పొడమఁగ వైకుంఠపురమున కేఁగి,
యరయ నబ్జజ సురేంద్రాదులనెల్లఁ
బురడించి నిజపురంబులకుఁ బోఁబనిచి,
మానుగా శ్రీవధూమణితోడఁ గూడి
పూని లోకంబు లింపుగనేలుచుండె.
అజుఁ డంతఁ దనదు [1] సత్యలోకమునకు (?)
నజితసౌఖ్యంబుతో నమరులుగొలువ,
విచ్చేసి, యమరులవీక్షించి, కరుణ
నచ్చుగా వేర్వేఱ నర్థి వీడ్కొలిపి,
శారదాసహితుఁడై సతతసౌఖ్యములు
మీఱ లోకములు నిర్మింపుచునుండె.
పరఁగ నింద్రుండు దిక్పతులెల్లఁగొలువఁ
దిరముగా నమరావతీపురి కేఁగి,

1. సత్యా. (మూ)

యకలంక శోభనాయతిఁ దొంటియట్లు
సకలసౌభాగ్యవిస్తారమై వెలయు
నమరావతీపురి నభిషిక్తుఁడగుచుఁ,
గమనీయ భోగసౌఖ్యంబులచేత
నలఘుసంతోషుఁడై యఖిలదిక్పతులఁ
బొలుపార నిజపురంబులకు వీడ్కొలిపి,
పౌలోమియును దాను భాసిల్లఁగూడి
లీలతో దివము పాలింపుచునుండె.

కద్రూవినత లుచ్చైశ్శ్రవముఁ జూచుట

ఆరీతిఁ గలశాబ్ధియందుద్భవించి
భూరివిఖ్యాతితోఁ బొలుపొందునట్టి
వాసవతురగంబు వనరాశిపొంత
భాసురగతిఁ జరింపఁగ, నొక్కనాఁడు
వినత కద్రువయు సద్వినుతచారిత్ర
మున యథేచ్ఛవిహారమునఁ జరియింపఁ
దలఁచి, వేడుకమదిఁ దరుణులయ్యెడను
వెలయంగ సఖులు సేవింప, నుత్ఫుల్ల
కుసుమపరాగ సంకులలసద్భ్రమర
[1] కిసలయాహార కోకిలశుకధ్వనుల
వలనొప్పుచున్న యవ్వనిఁ గేళి వేడ్క
సలుపుచు, నొండొండ జలజలోచనలు
చతురతదీపింపఁ జయ్యననరిగి,
క్షితి [2] సతిచేలంబు, జితకిల్బిషంబు,
గ్రావాశ్రయంబు, గీర్వాణాశ్రయంబు,
శ్రీవరు శయన సుస్థితి నివాసంబు,

1. విసరకాసారకోకిల. 2. పతిచెల్వంబు, (మూ)

నవనవరత్నజన్మప్రదేశంబు,
భువనసంస్తుత పుణ్యభువనాకరంబు,
క్రూరకర్కటసంఘ కుగ్రాహకంబు,
ఘోరాహి మకర [1]కుర్కుర దర్దురాది
యాదోన్వితంబు, మర్యాదాన్వితంబు
నై [2]దట్టమైన బృహత్తరంగములు
నొదవి, పెల్లొదవునయ్యుదకబిందువులు
[3]చదునైన ముత్యాలసరములు గాఁగఁ,
గమలంబులకు మూఁగు గండుతుమ్మెదలు
సముచిత నీల కేశంబులు గాఁగఁ,
[4]గలఁకమైఁబొదలు చొక్కంబైన నురువు
పొలుపైన వెలిపట్టుపుట్టంబు గాఁగఁ,
గడఁకతో వాహినీకాంతలు దన్నుఁ
గడునెయ్యమునఁగొల్వ గంభీరయుక్తిఁ
దనరు నంభోరాశితటమున మెలఁగు
వననిధిజనిత గీర్వాణహయంబుఁ
గని, చోద్యమంది, యాకద్రువ వినతఁ
గనుఁగొని పల్కెను గర్వవాక్యములఁ:
“ అల్లదె! చూచితె! యశ్వరత్నంబు;
తెల్లచంద్రికఁదెగడు దేహంబుతోడ
లాలితంబైన వాలప్రదేశమున
నీలమైయున్నది నెఱిఁజూడు ”. మనినఁ
గనుఁగొని, నవ్వి, యాకద్రువతోడ
వినత యిట్లనియెఁ బ్రవీణతతోడ:
“ ఏ తెఱంగునఁజూచితే తురంగంబు!
బ్రాఁతిమైఁ దారహారంబులపోలుపు,

1. దుర్గుర. 2. దట్టమై ద్రుహంతారంగములను. 3. చదురులై.
4. గదలమై. (మూ)

8

హార పటీర నీహార మరాళ
శారదా నారద చంద్రికాకాంతిఁ
గైకొని, నిష్కళంకంబగు మేన
నేక్రియ నల్పు! నీవెక్కడఁగంటి!"
వనవిని, కద్రువ యుప్పు డావినతఁ
గనుఁగొని మఱియుఁ దక్కకయిట్టులనియెఁ:
" వెలిఁగన్నఁదోయిఁ జెందినయట్టి నలుపు
పొలుపున, శశిమేనఁబుట్టినకందు
లాగున, నీలవాలము శుభ్రతనువు
బాగుమీఱినయది పలుకులేమిటికి!
సొలవక నిజముగాఁ జూచి, వాలమున
నలుపులేదని నీవు నాతోడ నొక్క
పన్నిదంబాడుము పంతంబుతోడ;
నున్నమాటలునుగా వాడఁబాటుమునకు".
ననవుడుఁబ్రియమంది, యప్పుడవ్వినత
తనమాటగెలుపు తథ్యంబనికడఁగి:
'పడఁతి, నీచెప్పిన పన్నిదంబునకు
నొడఁబడితొద'. నన్న నుదరికద్రువయు:
'లలితాంగి, హయమువాలము శుభ్రమైనఁ
దలఁగక యే నీకు దాసినౌదాన;
నలుపుగల్గినయేని నాదాసివగుము;
తలకొంటి; వీమాటఁదప్పకు'. మనిన
నట్లకానొడఁబడి, యప్పుడావినత:
'యుట్టైన నచ్చోటికరిగి యాహయముఁ
గదిసి వీక్షింతముగాక ర.' మ్మనినఁ,
జెదరక దానివీక్షించి యిట్లనియె:
'వేఁడిమిమందమై వెలుఁగుభానుండు
వాఁడి యస్తాద్రిపై వ్రాలుచున్నాఁడు;

గావున నిదివేళగాదు ; వే మఱుడి
పోవుట మేల యీప్రొద్దున ; కింకఁ
బోదముర.' యని పొలఁతుకఁ గూడి
యాడదట నింటికినరిగె నవ్వినత.
అంతలో సూర్యుండు నస్తాద్రికరుగ,
సంతసంబునుదక్కి జలజసంఘంబు,
తమవల్లభుఁడు లేమిఁదలఁచి, యుల్లమున
[1] రమణేది కందినక్రమము దీపింప,
మూఁగినషట్పదంబులు లోనఁజిక్కి
నాఁగుచు ముకుళించె నమరఁజిత్రముగ ;
తమమీఁదఁ జంద్రుఁడు దాడివచ్చుటయుఁ,
దమసామరారి యుద్ధము సేయఁదివిటీ
వాఁడిములుకులతోడ వరబాణసమితి
పోఁడిగాఁగూర్చిన పొలుపుదీపింప.
'పగలెల్లఁదిరిగి మాపటికస్తశిఖరిఁ
దగఁబ్రవేశించెఁ బతంగుఁడు ; మనము
నతని పేరిటివార ; మటుగాన, దిరుగ
మతముగా ;' దని గూండ్ల మాటి పక్షులడఁగె.
'కద్రువకిష్టంబుగా వాలదీప్తి
ముద్రించి నాపెంపు మునుమిడిచూపి,
వినతనోడించెద వేవేగఁ బోయి'
అనివచ్చెనో యన, నంధకారంబు
కడుదట్టమై యిర్లుగదిసి యేతెంచె.
'తడయక ద్విజరాజు తగఁ బూర్వశైల
శృంగసింహాసనస్థితుఁడగు' ననుచుఁ
....

1. క్రమమేది. (మూ)

జనుదెంచి పొల్చినచందంబు దోప
వినువీధిఁ జుక్కలు వెలుఁగుచునుండె.
'వినతగన్గొనువేళ విబుధహయంబు
గనుపట్టియుండె నీక్రమమున' ననుచుఁ
బూర్వదిక్కాంత నేర్పున రచియించి
పర్వి చూపిన మంచుపగిది, కళంకు
బెరసి చంద్రిక మింటఁ బేరి పొంపెక్కె.
విరహులహృదయంబు వేఁపెడిమంట,
యలచకోరంబుల యామనిపంట,
కొలఁది నొక్కటఁ గళల్ [1] గూర్చుడుదంట,
యీశుజూటంబుపై నేప్రొద్దు నుంట,
భాసిల్లు నలపంచబాణుని గంట
చంద్రుఁడు పొడిచె దిక్చక్రంబు వెలుఁగ
సాంద్ర నిర్మలతరజలధి యుప్పొంగ.
యామినీకాంత సాయంకాలవేళఁ
గామించి పొంచినగాఢభూతంబు
విడుపింప వెన్నెలవిబూది మేనఁ
గడునొప్పఁగాఁ, గళంకపుఁదిలకంబు
నొనరంగఁ, బరివేషయోగపట్టియును
మునుమిడి నక్షత్రములసంకుపూస
లగణితంబుగఁదాల్చి, యఖిలలోకములఁ
బొగడొందుచును జగత్పూజ్యుఁడై కళల
వృద్ధిఁబొందిన మంత్రవేదియై, భూప్ర-
సిద్ధుఁడై దగు మంత్రసిద్ధుఁడోయనఁగ,
బలువిడి నధికసంభ్రమ మగ్గలింపఁ
గలువలవిందు శీఘ్రంబున నెక్కె.

1. గూరడుతంట. (మూ)

కద్రూకృత కపటప్రయత్నము

అప్పుడు కద్రువ యాత్మసంభవులఁ
దప్పకపిలిచి యందఱితోడఁబలికె :
ఈ తనయులుగల్గుట తల్లిదండ్రులకు
మును దారొనర్చినపుణ్యాఫలంబు
లగు ; నైనఁ, దత్పుత్రు లతిబలశౌర్య
సుగుణగాంభీర్య విస్ఫారణారంజిల్లి
పితృమాతృభక్తిచేఁ బెంపొందిరేని,
సుతులని కొనియాడఁ జొప్పడు ; గాన,
వినుఁడు నే మీము వేఁడువిధము సర్వంబు
ఘనులుమీారందఱుఁ గడముట్ట నిపుడు.
నాతనూభవులార, నాగేంద్రులార,
మీాతల్లి నేను నమ్మితి మిమ్మునొకటి ;
సకలరూపంబులఁ జరియింపనేర్తు ;
రొకచోట నల్లనై యుండరే పోయి !
అమరులు నసురులు నంభోధిఁద్రచ్చి,
యమితని ర్మలమైన హయముఁ బుట్టించి,
దాని నయ్యంభోధితటినుంచి పోవ,
నేనును, వినతయు, నిటప్రొద్దుపోక
సవతిపొత్తునఁగూడి చరియింపుచుండి,
రవిక్రుంకువేళ వారాశితీరమున
నట్టిశ్వేతాశ్వంబు నల్లంతఁజూచి,
యిట్టంటి వినతతో నే విచారించి :
'అల్లతెల్లని జవనాశ్వంబులోఁక
[1] నల్లనై యుండెఁగా ! నవుఁగా లతాంగి !
యేఁగంటె ' ; ననిన, 'నిహీ ' యునినవ్వి :
'రాఁగదెపోదము రమణి, యచ్చటికి ;

1. నల్లనైయున్నది నవుగా లతాంగి, (మూ)

నీకంటెఁజూచితి! వింటేదినలుపు!
[1] నాకంటెనీకంటెనా! కంటేఁదెలివి'!
అని పక్షిమాత నన్నాడినఁజూచి,
వినతతోఁ 'గల' దంటె, వినత 'లే' దనియె.
నంత: 'నేఁజూపెద; నటు చూపకున్నఁ
బంతమాడెద; నీకు బానిసనగుదు;
చూపుము మఱి నీదుచుట్టఱికంబు
[2] తేపు; వెన్ దీయకు; ప్రేయముకరము'.
అనిపన్నిదము వేసి, యటపోయిపోయి,
దినపతిక్రుంకు-చోఁ దిరిగివచ్చితిమి.
అగునెల్లి జయమైన నపకీర్తియైన;
నగుఁబాటు మాన్పరే నను గటాక్షించి!
చని హయవాల మచ్చట నల్పుచేసి
చనుదెంచుమీరు; వంచనచేయరేని
వినతకుదాసినై విహరింపవలయు;
నెనయ నాకోర్కుల నీడేర్పరయ్య!"
అని వేఁడుకొనుటయు, [3] నాయకార్యంబు
నొనరింపనేరక యొఱగొడ్డమాడి,
తమకించి చూపులఁదమ వక్రగతులఁ
దమరోషవిషములఁ దఱచుగాఁజూపి,
వెనుకొని యందఱు నెఱఁగంది: 'యిట్టి
పని యధర్మస్థితి భావించిచూడ;
జామరో, యిటు సేయఁజనునె యెవ్వరికిఁ!
గ్రమమొప్ప నెచట 'ధర్మోజయం' బనుచుఁ
బలుకు వేదంబు లేర్పడ మున్నువినవె!
వలవదుతల్లి! నీవాక్యంబు నేము

1. నాకంటనీకంట నాకంట దెలివి. 2. ప్రేపు నేదీనియు ప్రేయముకరము.
3. నభ్యూర్జశక్తి. (మూ)

వలనేది చేయనివారము గాము.
తలపోయఁ గపటకృత్యంబులనేఁత
బలిమిమిక్కిలి యిహపరహానిసేయు '.

....

నని యధర్మంబున కందఱు నోడి
తనపంపుసేయక తగనూరకునికి
చూచి కద్రువ తనసుతులకిట్లనియె :
" నీచభావంబున నే నింక సవతి
దాసినై యుండుట తలపోయ మీకు
వాసితక్కువయు నెపంబునుగాదె!
అన్నదమ్ములు మీరలందఱు నిట్లు
మిన్నకుండిన నిటమీఁద నే నింక
నెవ్వరినడుగుదు! నెవ్వారుదీర్తు!
రెవ్వారు మీకంటె హితులు నాకెన్న.
నకట! వేవురఁగన్నయట్టినాకిప్పు
డొకఁడైన నీపని కొదవంగవలదె!
తొడిఁబడ నొకకీడు దొడరినచోటఁ
దడవుసేయక దానిఁదప్పింపవలదె!
నైకొనిచేయుఁ డీకార్యమెట్లైన
నాకొఱ ". కనుచు మానక వేఁడుకొనఁగ,
నప్పుడు తల్లితో ననిరిక్రమ్మఱను :
" దప్పులెన్నుటగాదు తల్లి, మాచిత్త
మొప్పదీపనిసేయ ; నుచితంబుగాదు ;
తప్పదు పాపంబు తలఁపంగమాకు.
నీకుఁబ్రియంబని నిజములుకల్ల
లేక్రియఁజేయుదు! మిది మాకుఁదగునె!"
అని యిట్లుపలుకుచు నందఱుఁగూడి
ఛనఁజనఁజూచి, యుచ్చలము రెట్టింపఁ,

గరుణ యించుకలేక కద్రువయలిగి :
“ గురుకార్యవిముఖులు క్రూరులు మీరు
నాపుత్త్రులని నేను నమ్మితిఁగాక.
యీపొత్తు లేమెత్తునే మత్తులార !
జనమేజయుఁడు సేయు సర్పయాగమునఁ
బనివడి భస్మమై పడుదురుగాక ; ”
అని శాపమిచ్చెఁ బాయక [1] పుత్త్రులకును.
ఘనతపఃఫలములు గడతేర, నపుడు
పెలుచ నీరీతి శపించిన, మదినిఁ
గలఁగి, యెంతయుభీతిఁ గర్కోటకుండు
శాపభయంబున సంప్రీతిదోప
నేపునఁ దల్లితో నిట్లనిపలికె :
‘ జనని, నీపంచినజాడ నేఁ బోయి
ఘనహయవాలభాగముఁ గప్పువాఁడఁ ;
బెనఁగిచేసెద. ’ నన్నఁబ్రియమంది యనుపఁ,
గొనకొని కర్కోటకుండేఁగి యపుడు
కామరూపమునఁ దురగమువాల మలమి,
రోమము ల్గడునీలరుచులఁ గావించి
కొనియుండె వేడ్కఁ గర్కోటకుం. డంతఁ,
గనుపట్టెఁ బూర్వదిక్కాంత భానునకు
మొనసి కానుక మొల్లమొగ్గలబంతి
ఘనముగాఁ జేసినగతి వేగుఁజుక్క.
పొడిచినశశికాంతిపొడుపు లోలోన
నడఁగంగఁ, గుముదంబు లంత ముడుంగ,
భీతిఁ జీఁకటి కకాపికలుగాఁ బాఱఁ,
బ్రీతి నిశాకాంత పెద్దకాలంబు

1. క్రూరులకును. (మూ)

భోగింప రహిఁ జెడ్డ ముత్యంబులనఁగ
బాగైనమించులఁ బ్రబలక తార
లాఁగి నాకసమున నొండొండ యడఁగె.

. . . .

మొదలి గ్రహంబు, త్రిమూర్త్యాత్మకంబు,
చదువులముద్ద, శాస్త్రంబులపెద్ద,
కమలాప్తుఁ, డేకచక్రరథస్థితుండు,

. . . .

కాలచక్రంబవక్రతఁ ద్రిప్పుప్రోడ,

. . . .

పద్మరాగపుసానఁబట్టి కెంపెక్కె.

. . . .

అప్పుడు కద్రువ, యావినతయును,
నొప్పుగా గెలుపులొండొరులు [1] పేర్కొనుచుఁ
[2] దలరి, యాందోళచిత్తాకులత్వమున
జలనిధితీరభూస్థలికి వేవేగఁ
జని, డాసిచూడ, నుచ్చైశ్శ్రవంబపుడు
గొనకొని కర్కోటకునిమాయవలన
సితదేహమున మహాసితవాలమునను
నతులమైయుండెను ; అప్పుడావినత
లజ్జించి: "మిగులనేలా మాటలింక!
నొజ్జమై విధి నన్ను నాఁగి నింతచేసె!
అలసి, యనూరుశాపాధిదైవతము
కొలఁది కద్రువకనుకూలమై మాయ
పన్నుటెఱుఁగక, పన్నిదంబాడి
విన్ననై వగలచే వేఁగంగవలసె."

1. వేడ్కొనుచు 2. తరలియాందోళచిత్తానుకూలమున. (మూ)

ననుతలవాంచి, తా నాకద్రువకును
గొనకొని సితితోఁ గోరినపనులు
కాలూఁద నడలేక దైకొని మిగులఁ
దాలిమిఁ జేయుచోఁ, [1] దరలెను బంచ
శతవత్సరములు. వేసట లేక యుండ,
మతిలోనఁ గాంతుకోన్మాదయై, యిప్పుడు
పన్నగకులమాత పక్షీంద్రుమాత
నెన్నిక పనిగొని యేలుచునుండె".
అని యిట్లు జనమేజయక్షితీశునకు
మునిచెప్పె నని చెప్ప మొదలిడి మునులు :
'అనఘాత్మ, పిదపవార్తనైనవృత్తాంత
మనవొందఁ జెప్పవే!' అనిన వేఁడుటయును,
సౌమిత్రిసంక్షేప, సమరాంకచాప, (?)
రామ, గయాక్షేత్రరచనా విధిజ్ఞ,
శూద్రతపోవిఘ్న, సురకార్య [2] మగ్న,
యద్రీంద్ర రచిత మహాసేతుబంధ,
దశకంఠనాభి సుధాగ్రాహి విశిఖ,
దశరథ శాసనోత్సవ దత్తచిత్త,
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొక్కటి యొప్పె.

---

1. దరలక. 2. నిఘ్న. (మూ)

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీలక్షితాకార, శ్రీగజటాధార,
లాలితగుణధామ, లంకావిరామ,
శరణనితలఁచు సంసారభీరులకు
వరములీనేర్చు దేవా! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె:

గరుడోత్పత్తి

“అత్తఱి నొక్కనాఁ డతివిచిత్రముగ
నుత్తుంగ [1] తైజసయోగాప్రమేయ
మయ్యున్న యండంబు పగిలిన, నందుఁ
జయ్యన సూర్యతేజఃప్రకాశుండు,
వితత [2] పక్షాంచలావిర్భూతవాత
హతసప్తశైలసంఘాతుఁడు ధీమంతుఁ
డుదితుఁడై, పవిచేత నూఁటంబుగాని
ఛదములుగల కులాచలసమానసంగ
దిగ్గన నెగసి, యేతెంచి వేగమున,
నగ్గరుడుఁడు తల్లికందంద మ్రొక్క,
వినమితుండగు పక్షివిభు [3] సవతితల్లి
కనుఁగొని సంతోష [4] కలితయై పలికె:
“వినుము నీడోద్భవ, వినతకు నింటి
పనులుదీర్పఁగవలెఁ; బడుచులఁబట్టఁ
దీఱదు; వీరినెత్తికొని చరింపు;
సారెకు నీకు నిచ్చలుఁజెప్పవలదు.

1. తేజసంయోగప్రయోగ. 2. పక్షానిలా. 3. జూచితల్లి. 4. కలితుండై. (మూ)

అనిప్రభుత్వంబుగా నాను వాక్యములు
విని, యొంటునాక యవ్వినతాసుమతినిఁ
జరమభాగమున నాసర్ప[1] శాబకుల
నిరవుగానిడికొని యేఁగి, శైలములు
వనములుఁ బురములు వరుస దీవులును
వనధులు దిశలు భూవలయంబు నదులు
నొండొండ చూపుచునుండఁగా, బాఁప
తండంబు వేగ నుద్ధతకోపులగుచు
వినతకొడుకని కాద్రవేయులు గరుడుఁ
బనులుపంపుచు, వీపుపై నెక్కికొనుచు,
నొకనాఁడు దమకు సూర్యునిఁజూపుమనఁగ,
వికటభోగులఁ బక్షి వీపునఁదాల్చి
సప్తమారుతజవసత్వుఁడై యెగసి
సప్తాశ్వమండల స్పర్శుఁడౌటయును,
బన్నగావలి చండభానువేఁడిమికి
నన్నియుఁ బెటపెటమని ప్రేలి మునిఁగి
ధరమీఁదఁబడి మూర్ఛదగిలియుండుటయు,
గరుడనిఁగోపించి కద్రువవగచి :
"యుసురుచాలనిపుత్త్రు లొకవేవురేల !
యసమశౌర్యుఁడు చాలఁడాయొక్కఁ !" డనుచు
వినతాత్మజునిలావు వినుతించి, యంతఁ
దనయులదెసకు నెంతయుఁ జిన్నవోయి,
యొసగిన యినరశ్మి నిందఱుఁ గమరి
వసుధపైఁ ద్రెళ్లిన వారలఁజూచి,
యింద్రునిఁబ్రార్థించి హిమసుధావృష్టి
సాంద్రతఁగురియించి సమసినవారి

1. బత్తములు. (మూ)

నిర్యోడంజాకుండ నేండ్గి నేం
జయ్యాన బ్రదికెంతుం జలమున." ననుచుం
దనరిన భక్తి వృద్ధశ్రవుం గూర్చి
వినయంబుతో నిట్లు వినుతియొనర్చె :
" దేవతాధీశ, యతిస్తోత్రపాత్ర,
పావకప్రభృతి దిక్పాలకసేవ్య,
శ్రీపతిసత్కృపాశ్రీయుత, వజ్రి,
పాపవిదూర, సౌభాగ్యసంపన్న,
మాపాలం గృపగల్గి మమ్మురక్షింప
నీపాంపకోదముల కిమ్ము ప్రాణంబు."
లనిన నింద్రుండు కృప నాశీవిషముల
తనువులు దడుపుసుధాధారవృష్టి
గురియింప, మూర్ఛ గైకొనినసర్పములు
వరుసతో బ్రతికె నవ్వాసవుకరుణ.
నప్పుడు కద్రువ యతిరాజసమున
నెప్పటిపోల్కి నయ్యురువురిచేతం
బనిగొనుచుండ, నాపన్న గాంతకుండు
జననికి నొకనాండు సద్భక్తి మ్రొక్కి :
"తల్లి, ని న్నిదియేమి! తవిలి మీవార
లిల్లాదిగా వీరికిచ్చిరో వెలకుం!
గాదేని, నీకొండుకడ దిక్కులేమి
నీదెసపొంది నీ విషమం బొందెదవా!
కాకున్న, [1] ననదవై కడుపుం గూటికిని
ఈకద్రువకుం బను లిట్లుచేసెదవా!
అదిగాక, ప్రతినకునై పూని తగవు
వదలక యిట్లుండవలసెనో నీకు!

---

1. నవతమై. (మూ)

కులిశసన్నిభ పటుక్రూర తుండాగ్ర
దళితనిష్ఠురధరాధరుండనై వీఁకఁ
జేపట్టి, [1] కచ్ఛపముఁ జెలువున నేను
నీపాఁపకోదమల నిట్లునాగాచుటకుఁ
బనియేమి! చెప్పుమిప్పుడె నాకు.” యనిన,
వినతయగ్గరుడని వీక్షించి పలికె:
“ఖగనాథ, వినుమయా! కద్రువ నన్నుఁ
బగగొని కపటంపుఁబన్నిదంబునను
గెలిచి యోడింప నీక్రియను దాసినైతిఁ;
దలకొని నాకు నీదాసీత్వముడిపి
గైకొని రక్షింపు; గలరె నీకంటె
నాకు దిక్కొరులు పన్నగవైరి!” యనిన,
మనమున మిగులనుమ్మలికంబుఁ బొంది:
“జనని, నీవింక విచారింపవలదు;
ఇప్పని చింతింప నెంతటిభార!
మిప్పుడేఁ దీర్చెద; నదెచూడు!” మనుచు
నలవుమీఱఁగ మారుతాశనజననిఁ
బలికెఁబ్రియోక్తితోఁ బక్షినాయకుఁడు
దలపోసి: ‘నీవు మాదాసీత్వముడుప
వలయు; మీమదిలోని వాంఛితంబేమి!
కోరుఁ; డట్టిది మీకుఁగొనివచ్చియిత్తు
వారిధికన్న దేవతలచేనున్న’.
ననవుడుఁ బ్రియమంది, యహిరాజజనని
వినతాతనూజు భావించి, దీవించి,
యూనైన తేయుకిట్లనియె: “నోగరుడ,
వేవేగఁబోయి తె వెస నమృతంబు.

---

1. కుచ్ఛంబు (మూ)

ఘనపరాక్రమము వేగంబును గలిగి
వినుతిఁ జెంపొందిన విహగముఖ్యుఁడవు ;
దాస్యంబుఁ బాపుకోఁ దలఁచెద వేసి
దాస్యంబుఁ బొందక యమృతంబు నాకుఁ
దెచ్చియి." మ్మనవుడుఁ దెచ్చెద ననుచు
నచ్చుగా నైకొని, యంత దల్లికడకుఁ
జనుదెంచి తత్ప్రయోజన మెఱిఁగించి :

అమృతాహరణము

'చని తెత్తు నమృత మీక్షణమున.' ననినఁ,
దనయుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి తగ నాదరించి,
తనరార నొండొకతడవు వీక్షించి :
"కలఁగక యట్టి దుర్ఘటమైనపనికిఁ
దడయక నైకొని తనయ, వచ్చితివి.
అమరులసాధింప నలవియె మనకు!
నమృతంబు సాధింప నలవియె నీకు!
నెలమి నేఁ బెక్కువేలేఁడులు తపము
నలయక చేయఁ, బుణ్యానుకూలమునఁ
గలిగిన నాదైనగర్భంబునందుఁ
బొలుపార రెండండములు పుట్టుటయును,
దవిలినఘాత్రివత్సలత నందొకటి
యావిఱుంప నేరమి నయ్యండమునను
గొడుకొక్కరుఁడు [1] పిచ్చుకుంటయైపుట్టి,
పెడఁబాసిచని యేఁ గోపించి శపించి.
దానిచేసుమ్మి యీదాస్యంబు నాకు
జానొప్పఁ దలఁగక సంభవించుటయు,

1. పిచ్చగుంటయైపుట్టి. (మూ).

సిడుములఁగుడిచి, యేసిటనిన్ను గాంచి,
యుడుకాతి వగదప్పియుండితిఁ; బిదప
నినుబాసి యేరీతి నిలువంగనేర్తు !"
ననవుడు తల్లితో ననియె మోదమున:
"నమరలోకంబెంత ! యస్వాప్సులెంత !
యమృతంబుసాధించుటదియెంత నాకు !
నీకేల మదిలోన నేఁడింతచింత !
గైకొని యమృత మీక్షణమునఁదెత్తు.
ననవుడు ప్రియమంది, యప్పుడావినత
గొనకొని యాత్మలోపలఁ బతిఁదలఁచి,
తనయునితనువు హస్తంబున నిమిరి,
తనరారువేల్పులఁదలఁచి యిట్లనియె:
"అనిలుండు నీఱెక్కల, నలుండు శిరము,
తనువు సూర్యుఁడు, వీఁపు తారకావిభుఁడు
కాతురు; వేల్పులు కరుణతోనిన్ను
బ్రోతురు; విజయంబు పొందునీవనఘ !"
అనుచుదీవించినయమ్మకు మ్రొక్కి:
"జనని, యే నమృతంబు సాధించునపుడు
ఘనజవసత్వంబు గలుగంగవలయుఁ;
గనుఁగొన క్షుత్తుచేఁ గాదు కార్యంబు;
ఆహారమేది పద్మాక్షి, నా?" కనిన:
"సాహసబలుఁడ, నీచనుత్రోవ జలధి-
లోఁ గిరాతాలి వాలుచునుండు; వారు
లోఁగక జనుల సుశ్లోకుల నెపుడు
కారించి, యేపుచుఁ, గడుప్రొవ్వి, గణన
మీఱి, దుర్వారులమేయప్రతాపు
లగ్గలమైయుందు; రలకిరాతులను
భగ్గించి, యందఱిభక్షింపు; మప్పు (?)

డందు విప్రుండు నీకనశనంబగును ;
ఎందు నీకను జయుం బెసగు ఖగేంద్ర !"
అనుడు : 'నచ్చట విప్రుఁడని తెలియంగుటకు
వినిపింపు గుఱుతైనఁ బథము.' నావుడును :
'పక్షీశ, బోయలభక్షించునప్పుడు
కుక్షిలోనికిఁ బోక, కుత్తుకయందుఁ
జిక్కు గాలము క్రియఁ, [1] జిచ్చుపైఁ బోలె
నిక్కిలిమండుచు మొఱయుచునుండు.'
అని బ్రాహ్మణుని గుఱుతంతయుఁ జెప్ప,
విని ముదమంది యావిహగవల్లభుఁడు
వినయంబుతోఁ దల్లికిఁ దొక్కి, ధరణి
ననువొంద నిలిచి, యాయతపక్షయుగము
గొండొకయల్లార్చి, కుప్పించి, యమర
మండలియును మర్త్యమండలి పొగడ,
దిగిభముల్ చెదర, భీతిలి శేషుఁడదర,
జగములన్నియు వణంక, శైలముల్ బెణఁక,
జవమున నెగసి నక్షత్రమార్గమునఁ
బవనవేగమున నిర్భరగతిఁ బఱచి,
వారిధిలోన నెవ్వారి కభేద్య
శూరులై వాలి యస్త్రశౌర్యమున
మత్తులై త్రిదివసామ్రాజంబునైన
నొత్తిగెల్వఁగఁజాలు సురశక్తిగలుగు
శబరవే[2]షులఁగాంచి, చటులవేగమునఁ
బ్రబల గుహానిభ వక్త్రంబుఁ దెఱచి,
బలువిడిఁ బెక్కండ్రఁబట్టి యొండొండ
తలఁగక మ్రింగ, నత్తఱి గళబిలము

1. చిక్కున. 2. వేషము. 3. మహాభవక్త్రంబటు. (మూ)

చొచ్చి లోనికిఁబోవ సుడిసి కార్చిచ్చు
నచ్చున నేర్చిన, నట వానివిప్రుఁ
డని మదినెఱిఁగి విహంగపుంగవుఁడు
వినయవాక్యంబుల విప్రుతోఁబలికె:
'అనఘచరిత్ర, బ్రాహ్మణుఁడ, వెల్వడుము
నినుమ్రింగ'; ననిన భూసర్జరుండనియె:
"ద్విజకులోత్తమ, యేనుద్విజకులోత్తముఁడ;
సుజనమాన్యుండఁ; బ్రసూనాస్త్రుబారిఁ
బాఱి, నిషాది నాపత్నిగాఁజేసి,
వీరిలోపలఁగూడి విహరింతు; నన్ను
నీవెఱింగితి; ధర్మనియుతు నీకంటె
భావించి కాంచు నేర్పరులెందుఁగలరు!
నాకూర్మిసతి కంఠనాళంబుచొచ్చి
నీకుక్షిలోపల నిలిచియున్నదియు;
ఆకాంత రాక నేనవలరాఁదగదు;
నీకృపకలిమి మన్నించి నాకిమ్ము
విహగేంద్ర!" యనవుడు, విప్రునిమ్రింగ
విహితంబుగాదని వెలయు నిషాది
మగుడింపరామియు మదిలోనఁదలఁచి,
తగిలి భూసురుని ప్రార్థనమును జూచి:
'అనఘాత్మ, మోధరామరవర్య, వేగ
చనుదెండు వెలువడి సతియునునీవు.'
అనవుడుఁ బ్రియమంది, యవనీసురేంద్రుఁ
డనురాగముప్పొంగ నపుడు నిషాది
సహితుఁడై వెలువడి సద్వృత్తినరిగె.
విహగాధిపతి బోయవీడెల్లమ్రింగి,
పోయి సురాచలంబున నిష్ఠతోడఁ
బాయక కశ్యపబ్రహ్మకు నెఱఁగి:

"కరుణావిధేయ, జగజ్జనని,
కరమొప్ప మాతల్లిఁ గద్రువ తనకు
మరియాదమాలి, నెమ్మది దాసిఁ జేసి,
పరికింప నన్నును బంటుగా నేలి
కొనియుండ, నయ్యురగులకు నమృతము
గొని తెచ్చియిచ్చి, మేకొనఁగ దాసీత్వ
ముడిపికోఁబూని పోవుచునుండి, జలధి
నడుమనున్నట్టి కాననచరావలుల
ఘనబుభుక్షార్తిఁ బెక్కండ్ర మ్రింగినను
దనివిలేకున్నది ; తవిలి యాహార
మనఘాత్మ, దయచేసి యర్థి నన్ననుపు."
మనుడు నాకశ్యపుఁ డాత్మసంభవునిఁ
గనుఁగొని, యాతని కడఁకకు మెచ్చి :

సుప్రతీకవిభావసుల శాపవృత్తాంతము

"మును విభావసుఁడను మునివరుఁడొక్కఁ
డపరిమితంబైన యర్థంబుఁ బడసి,
విపులలోభాత్ముఁడై, పిసంబు నందు
[1] వ్రయముగాకుండ నేర్పడఁ బాఁతి దాఁచి,
దయలేక శిశువులు దగఁగూటికేడ్వ,
[2] నాయివారముల హీనాశ్రయవృత్తిఁ
బోయినంతనె పొద్దుపుచ్చుచు, దినము
లోకరీతి గడుపుచు నున్నచో ; నంత,
నొకనాఁడు వానిసహోదరుండైన

1. 'వ్యయమ'ని సవరింప వీలున్నను, తిక్కనప్రయోగము 'వ్రయమ'ని యుండుటచే నట్లేయుంచఁబడినది. చూ. తిక్కన. శాంతి ప. 4 ఆ. 345 ప. 2. 'యాయావర'మను సంస్కృతపదమున కియ్యది వ్యావహారికరూపమై యుండును.

సుప్రతీకాఖ్యుఁ డచ్చోటికి వచ్చి
యప్రయాసంబున నతనికి నిత్త
మేరాళముగఁగల్గు మెఱిఁగి తొంగోసిఁ
జేరి యిట్లనియె: “నొచ్చితిఁ; జేవనైతిఁ;
బితృ [1]పితామహులెల్లఁ బెంపొంది దొల్లి
యతులధనాఢ్యులై యుండఱు నేఁగ,
దాఁచినయర్థమంతయు నొక్కరుఁడవె
చూచి చేకొంటి; వచ్చునవి భాగించి
నాకు నీవలదె ధనంబులో సగము!
చేకొని తండ్రి చేసినఋణంబున్న
వడిఁబంచి నా కిచ్చువాఁడవుగావె!
గడుసరితనమేల! కన్నవారెల్ల
నగుదురు; గాన, నన్నకు నన్న ధనము
సగమి.” మ్మటంచు వేసరక వేఁడుటయు,
నలిగి, విభావసుం డర్థలోభమునఁ
బెలుచఁ దమ్మునిజూచి ‘పృథివిపై గజమ
వై యుండు’ మని శాపమర్థి నిచ్చుటయు,
నా యెడ సుప్రతీకాఖ్యుండుఁ గనలి,
శాపించె మఱలఁ గచ్ఛపముగా మిగులఁ
గోపించి మదిఁగొంకుఁ గొసరును లేక.
సరవి నట్లన్యోన్యశాపముల్ వార
లిరువురుఁగాంచిరి; యేనుఁగౌ వాఁడు
మొగి నాఱుయోజనంబుల విస్తృతంబు,
తగనున్నతంబు ద్వాదశయోజనములుఁ
గలిగి, యొక్కెడ నొక్కకానలోనుండఁ,
జలముతో నంతఁ గచ్ఛపమగువాఁడు

1. మాతా. (మా)

నలువారఁ బడిశోణజలంబులఁ దొరిపి,
పొలుపార రౌద్రాననంబులు మాఁటిపొడవు
ధరియించి, తొంటిక్రోధంబునఁ జేసి
సరిఁగలహింతు రచ్ఛలముతో; నెప్పుడు
నారెండు నాహారమగు; నట కేఁగ
నారయ జయసిద్ధియగు నీకుఁ బుత్ర!"
యనవుడుఁ బ్రణమిల్లి, యచ్చటి కేఁగి,
కనియె నాగరుఁడందు గజకచ్ఛపముల;
గగనంబు నీలమేఘంబు నొక్కటనె
తెగి కలహించున త్తెఱఁగున నుభయ
వనములలోని జీవంబులం బెగడఁ
గనలుచు నొండొంటిఁ గదసి తాఁకియును,
దాక్కియుఁ, గఱచియు, దోఁగ నీడ్చియును,
నొక్కటఁ బిగిడియు, నొరసియు, నిల్చి
వెక్కసంబుగఁ బోర వీక్షించి, వాని

గరుడఁడు గజకచ్ఛపములతోఁ గశ్యపునొద్ద కేఁగుట

ఱెక్కల నడఁచి, యారెంటిని గాళ్లఁ
బెనచి, నభోవీధి బిట్టులంఘించి
చనుచోట గాంచె భీమనగమానంబు;
తనరు కైలాసభూధరమును బోలె
ననుపమలీల శివాన్వితంబగుచు,
రమణ ధనదుని మందిరంబును బోలె
నమలిన కాంచనాయత పూర్ణమగుచు,
దండిమై మునిజనస్థానంబుఁ బోలె
శాండిల్య కౌశిక సంయుక్తమగుచు,
జలజమిత్రుని దినచక్రంబు పోలె
విలసిల్లు రాజార్క [1] విన్యాసమగుచుఁ,

1. విశ్వాస. (మా)

బురణింప ఘనరుద్రభూమియుఁ బోలె
నరుదారఁ బ్రబలభూతావాసమగుచు,
వేదప్రవర్తిత విప్రాళి పోలె
మోదమై గాయత్రిముఖ్యతఁబొల్చి,
కనుఁగొనఁగా వర్షకాలంబుపోలె
మునుకొన్న జీమూతములఁ దేజరిల్లి,
గుఱుతైన దేవేంద్రుకొలువును బోలె
వరుస నొప్పగు పక్షివరుణులు గలిగి,
సలలితంబైన కాసారంబు పోలెఁ
బొలుపైనయట్టి యంబుజములు గలిగి
విలసిల్లుచున్న యవ్విపినమధ్యమున
లలి నొప్పుచుండు నలంబతీర్థంబు.
అచ్ఛోట రోహిణంబను వటభూజ
మచ్చెరువై విహాయసమెల్లఁ గప్పి
తేజరిల్లుచు వైనతేయునిఁజూచి:
"యోజగన్నుతశీల, యొనర నాయందు
శతయోజనంబుల శాఖలుగలవు.
జతనమైయుండి కచ్ఛపమును గజము
నాహారముగఁగొని యరుగుము; నీకు
నూహింప నిదిగాని యొండిమ్ములేదు."
అనవుండు పక్షీంద్రుఁ 'డౌఁగాక' యనుచుఁ
దనపాదయుగళంబు తరుశాఖ నూఁద,
ఫెళఫెళధ్వనులఁ బెంపెక్కి యొక్కింత
నిలువక విలయాభ్రనిర్ఘోషఘోష
ములఁ గొమ్మవిఱుగ, నప్పుడు ఖగేంద్రుండు
నెలవుగాఁ దరుశాఖనిలిచి తపంబు
నతినిష్ఠఁజేయుచు నసశనస్థితులు
వ్రతములుగానున్న వాలఖిల్యాది

యతులకు నుపహతియగునని, శాఖ
క్షితిమీఁదఁ బడకుండఁ జెలువొంద దానిఁ
గఱచిపట్టుక, గజకచ్ఛపంబులను
నిఱికిపట్టుక దివినేఁగుచో, నెచట
నిలువనాధారంబు నెఱఁ గానలేక
పలుశాఖతోడుతఁ బలువిడి తండ్రి-
కడకేఁగి మ్రొక్కనఁ, గశ్యపబ్రహ్మ
కొడుకులావునకు నెక్కుడు ముదంబంది,
యమ్మహాశాఖయుం దతనిష్ఠనున్న
యమ్మునీశ్వరులఁ బ్రియంబునఁజూచి :
" యలఘుబలోదాత్తుఁడగు నీసుపర్ణుఁ
డలమి యీశాఖ మీకగుబాధకులికి
విడువకయున్నాఁడు, వీనిమన్నించి
కడఁకమై మీరొండుకడ కేఁగవలయు. "
ననుచుఁ బ్రార్థించిన యతనివాక్యములు
విని, యతుల్ తరుశాఖవిడిచి శీతాద్రి
కరిగిన, గరుడఁ డత్తఱిఁ దరుశాఖ
ధరణిపై విడువక తండ్రికిట్లనియె :
' ఈశాఖ విడిచిన నిందుచే జనులు
నాశమ్ముగాని కానసమానతిమ్ము. '
అనవుడు విని : ' తుహినాద్రిప్రాంతమున
ఘనత నిష్పురుషనగంబున వైవు ;
చను మదిలక్ష యోజనములదూర. '
మనిన గరుత్మంతుఁ డతులవేగమునఁ
జని, తరుశాఖయచ్చట దిగవిడిచి,
ఘనుఁడు శీతాద్రిపై గజకచ్ఛపములఁ
దనివోవభక్షించి తగఁదృప్తిఁబొంది,
యనఘుండు మఱి తుహినావనీధరము

చలియింప నురవడిఁ జరణంబులూఁది,
బలువిడి గంపింపఁ బద్మజాండమ్ము
భల్లున నవియు భూభాగంబులద్రువఁ
దల్లడించుచు జీవతతి మొల్లఁ దూల
నురవడి మింటికి నుప్పరం బెగసి,
కరువలికంటె వేగము పోవుచుండ,
నప్పుడా సురపురియందు నెల్లెడలఁ
దప్పక దుర్నిమిత్తంబులు దోప,
వెఱఁగంది ధిషణు రావించి యింద్రుండు:
'సరవి నుత్పాతసూచనకుఁ గారణము
నెఱిఁగింపుఁ' డన మతి నెఱిఁగి యాగురుఁడు
తెలుఁగొప్పఁ బలికె నాదేవేంద్రుతోడ:
"శతముఖ, వినుము; కశ్యపువరంబునను
నుతకీర్తి వినతాతనూజాతుఁడగుచు
జలనిధిలోనున్న శబరుల నెల్లఁ
గలగొని మ్రింగి, యాగజకచ్ఛపముల
నొక్కట మెసవి, మహోగ్ర తేజమునఁ
జక్కనఁ దల్లిదాస్యంబెడఁబాపు-
కొఱకునై, యురగముఖ్యులకమృతంబు
తెలుఁగొప్పఁగొనిపోవఁ దివికి యిచ్చటికి
వచ్చుచున్నాఁడు వైనతేయుండు.

* * * * *

నీకు నసాధ్యుండు నిర్జరనాథ,
వైకొని నీవు నగ్గరుఁడని మహిమ

గరుడని మహిమ

మెఱుఁగుము; వెట్లన్న నెఱిఁగింతు వినుము.
వఱలంగఁ దొల్లి భవన్ముఖ్యదేవ

గణములు దనకొని నొక్కెడు సహాయములుగ,
గణనమీఱినమునిగణములతోఁ
బరమపుణ్యుండు కశ్యపబ్రహ్మ వేడ్క
పురణింప సమర్థుఁడై పుత్త్రకామేష్టి
సలుపుచో, నిష్ఠ బద్ధులతోఁ గూడి
యొలమిరాఁ, [1] బాదము లిట్టట్టు నడచు
మానితాంగుష్ఠప్రమాణదేహములఁ
బూనిక ఫలమూలములు సమిధలును
వరుసతోఁ గొనివచ్చు వాలఖిల్యాది
పరమసంయములఁ నేర్పడఁ జూచి నగినఁ,
గనుఁగొని, రోషించి, ఘన మునీశ్వరులు
చనుదెంచి, నీమీఁదిచలమున నప్పు
డతివీర్యవంతంబులైన మంత్రముల
నతినిష్ఠ ననలున కాహుతుల్ వ్రేల్చి :
'శతమఖుకంటెను శతగుణవీర్య
యుతుఁడు కశ్యపునకు సుదితుఁడై, యాతఁ
డింద్రునకింద్రుఁడై యొప్పుత.' మనిన
నింద్ర, నీ వంతయు నెఱిఁగి భీతిల్లి,
వాలఖిల్యులఁ జేరి వరుసఁ బ్రార్థింప,
నాలోనఁ గశ్యపుఁ డమ్మునివరులఁ
గనుఁగొని : "మీ రిట్లుగా నియమింపఁ
జనునె! యాతఁడు బ్రహ్మసమ్మతి నింద్రుఁ
డయ్యున్న నింక రెండవయింద్రుఁడైనఁ,
జయ్యనఁ ద్రైలోక్యజనులకు బాధ
యగుఁ ; గాన, వేఱొక్కయనువున నతని
'ఖగములకింద్రుఁడౌఁ గాక' యనుఁ డన్నఁ

1. దపములు. (మూ)

గాదు; మీపలుకమోఘముగానఁ, బిదప
నాదినాకాధిపు నమరత్వముడుగు ;
నదిగానఁ గరుణింపుఁ". డన మహామునులు
ముదమంది నీకు నిమ్ములఁ గరుణించి,
యాపుత్త్రకామేష్టియందు జనించు
నాపుత్త్రకునిఁ బతంగాధ్యక్షుఁ జేసి.
రట్టి యామునుల మాహాత్మ్యంబువలనఁ
బుట్టిన తార్క్ష్యుఁ డిప్పుడు వచ్చుకతనఁ
బూని మహోత్పాతములు పుట్టె." ననిన
నానిర్జరాధీశుఁ డమృతరక్షకులఁ
దగఁ బిల్చి: "కడుఁ బ్రయత్నమున మీరెల్ల
ఖగపతి యమృతంబు గైకొనకుండ
రక్షించుకొని, లావు ప్రకటించి నిలిచి,
పక్షి నాహవమునఁ బఱపుఁడీక్షణము."

గరుడఁ డమృతరక్షకులతో యుద్ధమొనర్చుట

యనవుండు నట్లకాకనుచు వారేఁగి,
మును నిశితాయుధంబులు పూని రేయుఁ
బవలును నమృతంబు పటుభంగిఁ గావఁ,
బవమానవేగుఁడై పక్షీంద్రుఁ డపుడు
బెడిదంపు మ్రోఁతలఁ బిడుగును బోలెఁ
గడఁకమై విష్ణుచక్రంబును బోలె
ఱెక్కలుగల మహాద్రియుఁ బోలె రభస
మెక్కుడై వచ్చెఁ; బక్షీంద్రుని పక్ష
వాతూలగతి రెండువ్రయ్యలుగాఁగ
నాతతలీల మహాభ్రముల్ దునిసి
తునుకలు నలుదెసఁ దూలి పాఱంగ,
వెనుఁబడి ఖేచరవితతి కలంగ,

వరుస మహావేగవాయువేగమునఁ
బరతేరఁ, దత్సుధాపాలుర భీతిఁ
గలఁగుచుఁ బాఱిపోగమకించి, నిలిచి
బలపరాక్రముఁడైన పక్షీంద్రుఁ గనిరి.
కని యనల్పక్రోధగర్వాత్తులై తాఁకి,
పనుగొని నిశితాస్త్రపంక్తులు దాల్చి
తడఁబడ నేసియుఁ, దాఁకనేసియును,

* * * * *

మొత్తియు, నొత్తియు, ముసలఘాతముల
నొత్తియుఁ, దాఁచియు, మదరి తాఁకియును,
ఘట్టించియును మహోద్ధతి నిట్లు పోరు
నట్టినిలింపుల నరవాయిగొనక,
పక్షవిక్షేపణ [1] ప్రసృత రేణువులఁ
జక్షులఁగప్పి, చంచలముఁ జేసి,
విదితకోపోద్రేక విస్ఫులింగములఁ
బదనఖ తుండాగ్రపక్షఘట్టనలఁ
గనుకని రక్తమంగంబులఁ దొరఁగఁ
దనువులుచించి, యుద్ధవిక్రమిలింప,
నమరులు, వసువులు, యక్షకిన్నరులుఁ,
గమలబాంధవులు, నేకాదశరుద్రు
లందఱు నొక్కట నాజిచాలించి
యందందపాఱిన, నటపక్షివిభుఁడు
సమరకేళీలోలచతురుఁడై యప్పు
డమృతంబుకడకేఁగి, యచ్చట ఘోర-
తరసమీరణప్రేరితంబైన యగ్ని
దరికొని మిన్నులుదాఁకెడిశిఖలు

1. ప్రసవ. (మా)

గలిగి తన్నటుపోఁ గాంచి యయునికి
దెలిసి, దక్షిణావార్ధి దివ్యజలంబు
పుక్కిటఁగొనివచ్చి పోసి చిచ్చార్చి,
తక్కకచని, తీక్ష్ణ [1] ధారమై దేవ-
కల్పితంబైన చక్రంబు సంభ్రమాన
నల్పాంగుఁడై చొచ్చి, యచట మహాఘోర-
గరళాగ్నికీలసంఘటితవిస్ఫురణ
నరుణారుణాక్షివిధాగ్నులఁ జూపు-
మాత్రనె పతుల భస్మము సేయు నుగ్ర-
గాత్రమై యతిభయంకరలీలనున్న
భుజగయుగంబును బొడగాంచి, తనదు
నిజపక్షయుగముచే నేత్రముల్ గప్పి,
నలిరేఁగి వానిఫణంబులు ద్రొక్కి,
చెలఁగుచు నమృతంబుచేకొని వెడలి,
దివికిలంఘించి యుద్దీప్తబలుండు
దివిజులనెల్లను దృణలీలఁ గెలిచి

విష్ణువు గరుడు ననుగ్రహించుట

పోవుచోఁ, నప్పు డంభోరుహనాభుఁ
డావైనతేయు పరాక్రమశక్తి
కెంతయుఁ బ్రియమంది, యిచ్చలో నతని
సంతతసత్కటాక్షంబున నునుపఁ
దలఁచి, సన్నుతులు బృందారకానీక
ములు వందడింపుచు ముందఱనడువ,
వాణీశ్వరుండు గీర్వాణేశ్వరుండు
కాణింప నుభయపార్శ్వంబుల నడువఁ,

1. ధామమై తెగ. (మూ)

జల్లనిచూపుల సకలలోకములఁ
దల్లియై ప్రోచు పద్మాదేవి దనదు
వక్షస్థలంబున దనశుభోన్నతిఁ
సాక్షాత్కరించి ప్రసన్నయై యుండ,
దివ్యరత్నోజ్జ్వల దీప్తులతోడ
భవ్యమై కౌస్తుభాభరణంబు వెలుఁగ,
నొసపరిలాగున నొప్పైనయట్లు
పసిఁడిచాయలచీర పసమీఱఁ గట్టి,
మహితప్రభావ స్వర్ణరత్నముకుట
బహువిధాలంకార భాసుప్రకాశ
పరిపుష్పకంబెక్కి, వైభవోత్సాహ
తరసముగతినొప్పు దనచిత్తమునకు
మెచ్చులువొదలంగ మెఱసి యక్షేశుఁ
డిచ్చెను : 'నవధారు హే [illegible]ద్రధీర,
సకలలోకారాధ్య, సన్మునిస్తుత్య,
మకరాంకశతకోటిమహిత, పరాకు!
సందీప్తఘనచక్రసంహృతదనుజ,
యిందిరానాయక, హెచ్చరిక!' యనఁగ,
దేవదేవుఁడు సర్వదేవనాయకుఁడు
వేవేగనే తెంచి, విహగవల్లభున
కాదటఁ బ్రత్యక్షమై నిల్చినంత,
నా దేవదేవు శుభాకృతి భక్తి
భావించి పులకించి ప్రణయంబుతోడ :

....

"పద్మాలయాపద్మ, పద్మపత్రాక్ష,
పద్మజవినుత, పద్మాసనాశ్రిత,
సత్యస్వరూప, నిశ్చలసత్త్వరూప,
నిత్యనిరాలంబ, నిర్వాణనిపుణ,

భక్తలోకాధార, [1] ప్రణవస్వరూప,
నక్తంచరాంతక, నాగేంద్రవరద,
నీదయాదృష్టిచే నిఖిలలోకములు
ప్రోదియై నుతికెక్కి పొదలుచున్నవియు.
లోకంబులకు నీవు లోనుగానేర్తు ;
లోకంబులెల్ల నీలో నున్ననేర్తు ;
వాదిదేవుఁడవు ; సర్వాత్మకపరుఁడ ;
వాదట బ్రహ్మమవైన నీమూర్తి
కనఁగ నెంతటివాఁడ ! కమలాధినాథ !"
అని సన్నుతించినయావైనతేయుఁ
గనుఁగొని మనమున గారవంబార :
"వినతాతనూజ, నీవిక్రమక్రమము
లావును జవమును జలంబు సద్భావ
మేవలనను మేల ; యెవ్వారు నిన్నుఁ
బోలరు మగఁటిమి బొంకుటగాదు ;
మేలువరంబిత్తు మెచ్చితి నడుగు."
మని ప్రసన్నాత్ముఁడై యానతిచ్చుటయు,
మనమునఁబొంగి, సామజవరదునకు
వినతుఁడై కరములు వెరవొప్ప మొగిచి
తనర నిట్లనియె : "నీదయ నాకు నెపుడు
నమృతంబుగోరక యజరామరంబు
సముచితంబుగనిచ్చి, సకలలోకముల
కగ్రణివైన నీయగ్రంబునందు-
దగ్రతేజత నిన్ను దయఁగొల్చియుండ
వరమిచ్చి కరుణింపు వరదయామూర్తి,
పరమకృపాలోల, భక్తవత్సలుఁడ !"

1. ప్రణవాసుకార. (మూ).

యనఘుండు దయచేసి, హరి ఖగేశ్వరునిఁ :
'దనకు వాహనమై ధ్వజమై యుండు.'
మనుటయు, నతఁడు 'మహాప్రసాద' మని
వినతుఁడై లక్ష్మీశు వీడ్కొని పోవ,

గరుత్మదింద్రుల మైత్రి

మగఁటిమి వాటించి మఱియు నింద్రుండు
ఖగపతిపై మదోత్కటవృత్తి వచ్చి
భిదురంబు వైవ, నాభీలరవంబు
లొదవంగ మండుచు నురవడి వచ్చి
గరుడని వక్షు ముగ్రతఁ దాఁకుటయును :
* * * * *
"నీవెటు నను నొంప నేరవు ; వినుము,
వావిరి మునిసంభవంబవు, నింద్రు
వైదువవును గానఁ, గడుఁ జిన్నబుచ్చఁ
గాదు ; కావున; నీవు కడఁగి మదేక
పర్ణంబు ద్రుంపు ; దోర్బలశక్తి నే సు-
పర్ణుండఁ గాఁగ నీబలిమి యీపాటి
గానిలే". దనిన, నక్కడి భూతసమితి
మానుగా ఖగపతి మగఁటిమి చూచి,
1. ....
చెందినఁ జూచి, శచీపతి యప్పు
డచ్చెరువడి పల్కె : "ననఘు, నీతోడ
నచ్చిన వేడ్కఁ మానక చెల్మి సేయ
నిష్టమయ్యెడు నాకు ; నిట్టి విక్రమము,
శిష్టధీరత నీకుఁ జెల్లెఁగా ; కెందు

---

1. "అచటి భూతము లెల్ల గరుడని యెక్కుల బలిమి కచ్చెరువడి, యాతని 'సుపర్ణుఁ'డని పిలిచిరి" అనువిషయము లుప్తమైయుండును.

నెవ్వారలకుఁ గల్గునిట్టిసామర్థ్య!
మెవ్వారలకుఁ గల్గు నీశక్తి పెంపు!
అమరుండ, వజితుండ, నజరుండ, వెందు
సమరుఁడవైన. నీ కమృతమ దేల!
అమృతసేవకుల నాహవమున గెలిచి
క్రమమున విజయంబు గైకొన్న నీకు
నమృతాభిలాష లే; దస్మలకొఱకుఁ
దమకించి గొనిపోవఁదగదు పక్షీంద్ర!
ఇతరుల కీసుధ యిచ్చిన, వార
లతిబలవంతులై యమరసంఘముల
కరయఁ జోర నసాధ్యులగుదురు; గాన,
దిరుగనిమ్మిది వైనతేయుఁడ, మాకు;
నీకు నిష్టావాప్తి నెఱినిత్తు" ననిన,
నాకౌశికునితోడ ననెఁ బక్షివిభుఁడు:
"అనఘ, మదీయాంబ కైన దాసీత్వ
మనువుగా ననుపుదునని పన్నగులకు
'నమృతంబుదెచ్చిత్తు' నని పూసి నోడివి,
క్రమముతో నమృతంబు గైకొంటి; దీని
నయ్యురగులకిచ్చి యంబదాసీ[1]త్వ
మెయ్యనఁ బాపిన, నురగముల్ దీని
సేవింపకుండ శచీనాథ, మాఱి
నీ వెత్తుకొనిపొమ్ము నేర్పున." ననిన
గరుడనికడిమికిఁ గడుసంతసిల్లి,
పురుహూతుఁ డతని నింపునఁ జూచి పలికె:
'గరుఁడ, నీబలపరాక్రమములు వినఁగఁ
బరితోషమయ్యెడుఁ; బక్షీశ, తెలుపు'.

1. దాసీత్వ—చయ్యనఁబాపిన సర్పముల్ దీని. (మూ)

మనవుండు నిట్లను : “ నాత్మసంస్తుతియుఁ,
దనరంగ నితరనిందయును సత్పురుష
గుణములుగా ; వైనఁ, గొనకొని నాదు
గుణములు గల తెఱంగును విన్నవింతు.
స్థావరజంగమాత్మకములతో భూమి
లావునఁ దాల్తు ; సకలాంబుధ్యాప మహాంబోధి
వారిరాశులతో వరుసఁ జల్లుకొను ;
మీఁటిన పక్షసమీర వేగమున
వరుస ముజ్జగములు వడిఁ జుట్టివత్తు ;
నరయంగ మేరువునైన నా పక్ష
హతి నుగ్గు సేయుదు.” నన సంతసిల్లి :
‘ పతగాధిపతి, నాకు బద్ధసఖ్యుండ
వై యుండు ; మిగులనస్యూంబార నిత్తు
నేయది నీకిష్ట మొఱఁగింపు.’ మనినఁ :
“ పాకశాసన, భవత్పాలితంబైన
లోకంబులందుఁ బెల్లుగ భుజంగములు
తిరుగుచు జీవులఁ దెగటార్చు ; నట్టి
యురగు లాహారమై యుండువరంబు

వినతాదాస్యవిమోచనము

నాకిమ్ము ;” నావుడు నాకేశుఁ డొసగె.
ఆకశ్యపాత్మజుం, డమరనాయకుఁడు
విడువ కదృశ్యుఁడై వెంటనే తేరఁ,
దడయక కద్రువతనయులకడకు
బృందారకులకూటిబిందెను గొనుచు,
నెందునుగదలక యేపుమై ధరకుఁ
జనుదెంచి, సుధకలశము దర్భమీఁద
నునిచి యిట్లనియె నయ్యురగులతోడ :

“ఁ మరనాయక భోజ్యమైనట్టి యమృత
మమరులుసాక్షిగా నర్థితోఁ దెచ్చి
యిచ్చితినిదె మీకు ; నింక మాతల్లి
నచ్చుగా దాసీత్వమది పాసె నుష్ణ-
కరహిమాంశులు గుఱిగాఁగ ; మీరిపుడు
కరమొప్ప స్నానాదికర్మముల్ దీర్చి
యొదవువేడుక నుపయోగింపుఁ.” డనుచు
ముదముతోఁ దల్లి మూఁపున నునిచి,
వినతుఁ జేసి, దర్వీకరారాతి
వినతఁదోడ్కొని పోయె వినువీథి. నంతఁ,
గొనకొని యయ్యురగులు [1] రోసముడిగి,
[2] యనఘులౌట జలాశయమ్మున కేఁగి
స్నానంబుచేయ, నచ్చట మున్నదృశ్యుఁ
డై నిల్చియున్న యయ్యమరనాయకుఁడు
సుధయెత్తుకొనిపోయి, సురలతోఁ దొంటి-
విధమున నునిచి ప్రవీణుఁడై యుండె.
అంత నాయురగు లయ్యమృత మచ్చోట
నంతయు వెదకి తా రటుగానలేక,
యమృతకుంభస్థితి నమరినదర్భ
లమృతంబుమాఱుగా నందఱుఁదలఁచి
నాఁడు దర్భలునాక, నాసర్పములకుఁ
[3] వాఁడిమై జిహ్వలు పాయగాఁద్రెవ్వి
చిరతరలీల ద్విజిహ్వలునాఁగఁ
బరఁగి ; రమృతస్థితిఁ బరమపవిత్ర
మయ్యెదర్భయు ; విహగాధిపుఁడంత
నయ్యురగులఁ బాసి, యమృతాంబురాశి-

1. రోసగులుడిగి. 2. అనఘులు పన్నగులాయంబు కేగి. 3. పోడిగా జిహ్వలు పోలిగాఁద్రెవ్వి. (మూ)

కడఁ దల్లినుసిచి, యాకశ్యపబ్రహ్మ
కడకేఁగి యతనికిఁ గడుభక్తి మ్రొక్కి,
వలనొప్పఁ దనపోయివచ్చిన తెఱఁగు
తెలియంగ వినిపించి దీవనలంది,
కమలాక్షుకృపఁ ద్రిజగంబులయందు
విమలవిఖ్యాతిచే వెలయుచునుండె.
గరుడని విజయంబు కడుభక్తి విన్న
నరులకు ఘనప్రసన్నత మహిమలలరు.
బహుళతీర్థస్నానఫలము, గోదాన
మహనీయఫలమును, మహితభూదాన
ఫలముఁ, గన్యాదానఫలమును గలుగు ;
వెలయుదు రాపూర్ణవిభవసంపదల
నటుగాన జనమేజయక్షమారమణా,
పటుతర భక్తిసంపదతోడ వినుము.
కావక శాపాగ్నికలుగుపన్నగుల
దేవతాద్రోహులఁ దీర్పవే దేవ!
ఈరీతి క్రతువు మున్నెఱిఁగియొకాదె
చేరిరి హరి నీకు శేషవాసుకులు!
ఒకఁడు వంశముపెంచు ; నొకఁడు హరించు ;
నకట ! తక్షకుచేత నణఁగునీకులము.”

సర్పయాగ సంకల్పము

అనినఁ, గోపాటోప మాత్మ రెట్టింప
జనకునిఁదలచి, తక్షకుకీడుదలఁచి,
జనులెల్ల వలదనిచాటిన వినక,
జనమేజయుఁడు సేయ సర్పయాగమ్ము
నారతిఁగోరి, యుదంకువీడ్కొలిపి,
దారుణయజ్ఞంబు దగఁ జేయఁ దలఁచి,

జాబాలి జమదగ్ని జహ్ను శాండిల్య
కౌబిల మాండవ్య కణ్వ వశిష్ఠ
కపిల భరద్వాజ కశ్యపుల్ మొదలు
తపసుల సత్తమోత్తముల రప్పించి,
పుణ్యాహవాచక పూర్వంబుగాఁగఁ
బుణ్యాంగనలఁగూడి పుణ్యులఁగూడి,
దురితవిదూర బంధురకురుక్షేత్ర
విరచితశాలా ప్రవేశంబుచేసి,
యాతంత్రమున బ్రహ్మ [1] యధ్వర్యుఁ డనఁగ
హోత యుపద్రష్ట యుద్గాత యనఁగ
వలయుతావుల విప్రవరుల వరించి,
కులకాంత [2] క్రేవలఁగూడి వర్తింప,
ఫలసూపములు, నెయ్యి, పాయసాన్నములుఁ,
గలపులు, శాకముల్, కపురవిడెములుఁ,
గార్పాస [3] రాజత కనకవస్త్రములుఁ,
గర్పూర కస్తూరికా కుంకుమలును,
కుశ కూర్చ సమిధలుఁ, గుసుమాక్షతలును,
వశు పాత్ర పూర్ణకుంభములాదిగాఁగ
యాగోపకరణంబులన్నియుఁ గూర్చి,
భోగిభీకర మంత్రముల వ్రేల్చునప్డు
డందండ యాగాగ్ని యందంతమగుచు
దందశూకావలి తమదుచొప్పెడలి
తొరఁగె దీర్ఘములైన తోఁకలతోడఁ,
దరణికన్నులుఁగని తనువులతోడ,
గుబులైన క్రొవ్వాఁడి కోఱలతోడ,
నెఱినిప్పు లురలెడు నేత్రాలతోడ,

---

1. ఇధ్వర్యులనఁగ. 2. కోకిల. 3. కాయత. (మూ)

మత్తిల్లి ఫణిఫణా మణిదీప్తితోడ,
చిత్తరమ్ములు చిమ్ము పెటపెట్లతోడ,
నక్కు నాలుకను దంటనాల్కలతోడ,
మక్కళించిన పొట్టుపడగలతోడ,
మాయపుఁ బుసవన్నె బుస్సలతోడఁ
బాయక చుఱచుఱఁగుప్పసములతోడఁ
దొరఁగునప్పటి హోమధూ [1] మమ్ము తాఁకఁ
దిరమేది మూర్ఛిల్లె దేవలోకంబు ;
హోతలు శాలలో నుండలేరైరి ;
యూతాపమునఁ గ్రాఁగె నఖిలదిక్కులును ;
మడిసిరి కొందఱుమనుజులావేళ ;
నడుమింట రానోడె నక్షత్రకులము.
నెలయు నధ్వరవహ్ని విషవారిఁదోఁగి
మలినమై రాఁజెఁ, గ్రమ్ముఁ బ్రజ్వరిల్లఁ,
గుటిలఫణారత్నకోటులు చిటిలి
పెటపెటధ్వనిఁ బాఱెఁ బ్రిదిలి యొక్కసలికిఁ,
జెలచెల నురియు మాంసములచప్పళ్లు
చలములుగొని కులాచలములఁ బొదివె.
చచ్చియు, నొకకొన్ని సామగానముల
పచ్చితీపుల నిల్పెఁ బ్రాణవాయువులు.
కాలకంఠుఁడు చూచెఁ గడయంబుముట్టి ;
నీలకంఠముఁ బట్టె నెఱవైనభయము.

తక్షకుఁ డింద్రు శరణుచొచ్చుట

అప్పుడు, తక్షకుం డార్తరావంబు
ముప్పిరిగొన దర్భముఖముల గఱచి,

---

1. ధూమ్రమమ్ము. (మూ)

యింద్రుకొల్వున కేఁగి యిట్లనునతని:
"యింద్ర, రక్షింపవె! యేను దక్షకుఁడ;
నొడలుండఁబట్టక యురగవంశంబు
సుడియింపఁదలఁచిన మత్తాత్మకుఁడను,
ఎవగొని యొక్కనాఁ డేఁ బరీక్షిత్తుఁ
గఱచితి మీఁదెఱుంగని పాపమునను.
[1] నోళ్లవలన మున్నను నక్కలుండ
వ్రాళ్లనసుకాంట వోనఁగూడెమాకు (?)
దర్పించి యారాజతనయుఁ డొక్కరుఁడు
సర్పయాగంబిప్డు జరపుచున్నాఁడు.
చచ్చినసర్పంబు సంయమిగ్రీవ
నచ్చలంబునవైచె నాపరీక్షిత్తు.
అతనిచే నట్లు మహాశాపమందె;
నితఁడదితలఁప కిట్లేఁపుచున్నాఁడు.
[2] ప్రోవుగా మాసర్పములు గూలెనగ్ని;
నేవెరవునఁ దప్పు నీబారి నాకు!
దయమాలి మంత్రాధిదైవంబు నన్నుఁ
బయనమై యున్నది పట్టుకపోవ.
జీవరక్షార్థమై శేషవాసుకులు
శ్రీవిష్ణు నభవునిఁ జేరిరి మున్ను.
సకలలోకైకరక్షకుఁడవు గాన,
'నొకఁడ నేవచ్చితి [3] నోము న'న్ననుచుఁ
గోర, దేనికి మందుగోరని యమృత
ధార దాఁచితి; రది తగిలె మీచేతఁ;
బుడెసెఁ డాయమృతంబు పోయింపు నాకుఁ;
గడపెద నీ బారి కరుణావిధేయ!"

---

1. ఈద్విపద అనన్వితముగా నున్నది. ఇట్లు సవరించినఁ గొంతసరిపడునేమో!
'తోళ్లనమలిన జిత్తులనక్కలుండ–నూళ్లఁగుక్కలమోఁదు టొనఁగూడె మాకు.'
2. పోనెనాసా. 3. నోడకు మనుచుఁ గోరనేటికి. (మూ).

అనిచొచ్చిపోయి, దైన్యంబున నతని
కనకమహాపీఠకముఁ జుట్టి యుండె.
ఆవిధంబున సర్పయాగ మానృపతి
గావింప, నాగలోకమున నింటింట
బాలవృద్ధాంగనల్ బలసి వాపోవ,

ఆస్తీకుఁడు సర్పయాగమును వారించుట

నాలించి, యాస్తీకుఁడనుమహామౌని
యనఘు, జరత్కారుఁడనుమునీంద్రునకు
నెనయు జరత్కారువను నాగసతికి
జనియించినట్టి యాసంబంధమునను
వినయంబుతో సర్పవితతి ప్రార్థింప,
‘ మాతృవంశమువారి మరణభయంబు
నే తెఱంగున నైన నే మాన్తు’ ననుచుఁ,
జలశాకపత్రులసంయమివరుఁడు
చెలులును శిష్యులు సేవింపఁ గదలి,
జనమేజయునియాగశాలకుఁ బోయి,
వినయసంపూర్ణుఁడై, వేగిరపడక,
మునుల నానాతంత్రములనున్నవారిఁ
గొనియాడి, తజ్జ్ఞులఁ గోరికీర్తించి,
పాత్రంబులొడ్డినఫణితి నుతించి,
ధాత్రీశు నియతచిత్తమునకు నలరి,
మఱియుఁ బదార్థసామగ్రి నుతించి,
నలిఁ దొంటిక్రతువులనన్ని పోనాడి
మెచ్చించుటయుఁ, బల్కె మేదినీనాథుఁ :
“ ఇచ్చెదనీకోర్కి యేమైన నడుగు ;
నిక్క ; మెవ్వఁడవయ్య ! నీదేహకాంతి
పిక్కటిల్లఁగఁజొచ్చెఁ బృథివినల్లెడల.

నీవయస్సులవారు నీతోడిమునులు
దేవతామూర్తులు దీప్తిసమ్మితులు.
. . . .
నీవాక్యవిభవంబు నీచిత్తశాంతి
భావించి యాశ్చర్యభరితుండనైతి."
ననవిని, యాస్తీకుఁడనియె: "రాజేంద్ర,

ఆస్తీకజన్మవృత్తాంతము

తనయుండ నే జరత్కారుసంయమికి;
నాతండు బ్రహ్మచర్యంబు వేదంబు
ప్రీతివ్రతంబుగాఁ బొందుచోటఁ,
బితరు లాతనిఁగాంచి పెంపారననిరి:
'ధృతిమంత, యిట్టిప్రతిజ్ఞలు గలవె!
ఉత్తమాంగములేని యొడలునుబోలె
సత్తనయుఁడులేని సంసారమేల!
నెఱి నిట్టినియమంబు నీవు చేకొనఁగ
నరయుచున్నారము నరకాననుండి;
చేయంగదే! దారచింతనం.' బనిన,
నాయుత్తముఁడు వారియాజ్ఞకువెఱచి:
'నాకిది [1] సేయ, మన్నామకకన్య
నాకునొఁగాని యున్నస్థితిఁగాదు.
కలుగునొకో జరత్కారు వెందైన!
నిలిపెదఁ గుల;' మని నిఖిలంబు నరసి,
యుట్టిది నాగకన్యక గల్గుటయును
నెట్టననెఱిఁగి, పాణిగ్రహణంబు
చేసి. . . . .
. . . .

1. నాయ. (మూ)

మానినికిట్లను : " మగువరో ; యొకటి
నేనీకుఁ జెప్పెద నిర్ణయంబిపుడు ;
ఎప్పుడు నీవు నాయనుజ్ఞనొప్పింతువొ
వప్పుడు నినువీడి యరుగుదుఁజువ్వ".
అనియొడంబఱచి, సంయమి జరత్కారు
నానరఁ బెండ్లియాడి యుండెఁ. నంతటను
నొక్కనాఁడువిద సూర్యుండు గ్రుంకు వేళ
పటుక్కవనిద్రించు మగని వీక్షించి :
" తెలుపకుండిన నెట్లొ ! తెలిపిన నెట్లొ !
యలర నివ్వాలఁగర్మ మవ్వాలసుఖము !
ఏమిసేయంగ నా కేమియయ్యెడినో !
పాముతోఁజెలిమయ్యెఁ బతితోడనాకుఁ !
గదలి సాయంతనకర్మంబు [1] దీర్ప
నిదె సర్వమునులు నేఁగెదరు గాతమికి ;
నలిగిననలిగెఁ ; గార్యముచూతు." మనుచుఁ
దెలిపిన, మాతండ్రి దృష్టిఁగెంపొదవ :
" నే నిద్రపోవుచో నిచుఁదెల్లుగ్రుంకుఁ !
బూని కార్యము తలపోయలేవైతి !
సుఖ మేలచెఱిచితి ! సుప్తిఁబోలంగ
సుఖమెందుఁగలదు ! సుస్థిరమతి ;" యనుచుఁ,
' బతియిచ్చయెఱుఁగని పడఁతి కాపురము
ధృతిఁ దోవతప్పిన తెరువరియాత్ర ;
గావున, నోడఁబాటుగల నిన్ను డించి
పోవనతగు నాతపోవనంబునకు.
కలఁ డుదయింప నీగర్భగోళమునఁ
గులదీపకుండైన కొడుకు భీతిలకు '.

1. దప్ప. (మూ).

అని చెప్పి ముని పోయె; నాతనిసుతుండ;
దినకరతేజ, యాస్తీకుండ నేను.
నన్ను మెచ్చితివంటి; నామాతృకులము
మన్నింపవే! యిట్టిసుఖ మింక వలదు.
ఘనుఁడ, నీచేయునాగప్రళయమున
*కనిలుండు, నీలుండు, నాశరభుండుఁ,
కర్కోటకుండును, గాలదంతుండుఁ,
దర్పింపఁ బారావతంబను పాము,
నక్షతుఁ, డశ్రుతుం, డాక్షకుండు,
లక్షింప శంఖపాలుఁడు, ధనంజయుఁడు,
మణినాగ శబల వామన కిటింజయ శ-
రణ శకునులుఁ, బాండరము ననుఘణులుఁ,
బూనర నేరక ప్రాతమ్మ్కరకంబు
లనునివి మొదలుగా నన్నియు వడలెఁ.
గద్రువ మేనెఱుంగక మూర్ఛపోయె.
రౌద్రమింకేటి! కుర్వర మోవవలయుఁ!
జక్రిహింసిదియేల! చక్రిభక్తుఁడవు!
విక్రమంబిదియేల! ద్విజులుపన్నగులు.
గుహచొచ్చి, పవనంబుగ్రోలుచుఁ జొక్కి,
తుహినాంశునిజకాంతి తూగొనఁగలిగి,
కంచుకమోక్షంబుగలుగు భోగీంద్ర
లించుకవెల్తి యోగీంద్రులుగారె!”
అనుటయు, జనమేజయక్షితీశ్వరుఁడు
కనికరం బెంతయుఁ [1] గలిగి నవ్వుచును
ఆక్షణంబున సర్పయాగంబు మానెఁ.
దక్షకుం డావేళ, దాను నింద్రుండు

---

* ఈ పాముల పేర్లపట్టిక, తుదిమొదలులేక చీకాకుగానుండుటచేఁ, గొంతవఱకు నక్షరములపోల్కినిబట్టి కవిత్రయభారతానుసారముగా సవరింపఁబడెను.

1. గనలి. (మూ).

నిట 'తక్షకాయ సహేంద్రాయ' యనెడు
కుటిలమంత్రంబుల గుట్టులు పడలి,
హాహారవంబుతో సంతప్తమున
నాహుతిదిరుగుచు నగ్నిలోపలికి
నేతేర, నాస్తీకుండొంగెత్తి నిలిపి,
పాతాళమునకంపె భయముమొల్ల మాన్పి.
ఎనయంగ నాస్తీకముని పుణ్యచరిత
వినినవారికి లేదు విషధరభీతి.
ఆస్తీకముని పేర్పు, కల్కుయాగంబు
ప్రస్తరింపుటమాని, పరీక్షితుండు
నిగమార్థవిదులకు నిఖిలహోతలకుం
దగవొప్ప సంపూర్ణదక్షిణలిచ్చి,
యొనసిన వేడ్కతో నమ్మునీశ్వరుల (?)
ననుపక తనయూరికరుదెంచి, యందుం
బదివేలపసిండికంబములకూటమున
మృదులతల్పంబున మెఱసికూర్చుండి,
యుచితాసనంబులసునిచి సన్మునుల
సుచిరతేజస్కుల సొంపొరం బూజించి,
వ్యాసు నశేషభావనంబూనఁజేసి,
యాసంయమికి మ్రొక్కి యంజలిచేసి :
" అయ్య, వేదవ్యాస, ఆగమావాస,
నియ్యనుగ్రహములు నిఖిలవేదములు ;
నీవాక్యసీమలు నిఖిలశాస్త్రములు ;
భావింప నూతనబ్రహ్మవు ; గాన,
బంచమవేదంబు భారతాఖ్యంబు
మించినవేడ్క భావించినకవివి.
అది నాకు సర్వంబు నానతీయాలె!
ముదమొప్ప వినియెద మునులసన్నిధిని.

నాకలోకంబున నాగలోకమునఁ
జేకొని చదువఁబంచితిని శిష్యులను ;
ఈలోకమున నాకు నెఱిఁగింపనయ్యెఁ
త్రైలోక్యమున నడిఁ తేనఁ నట్లుగను. "
అనిన, వేదవ్యాసుఁ డతనిప్రార్థనకు
ననుకూలచిత్తుఁడై యుండఁ జూచి,
వారివారికి వేడ్క వర్తిల్లు నెఱిఁగి,
యారాజవరున కిట్లని యానతిచ్చె :
" ఆనిన బ్రహ్మహత్యాది [1] పాపముల
కేను బ్రాయశ్చిత్త మిది చేసినాఁడ.
వినియెడు వేడ్క దా వినను నెవ్వరికి
జనియించు నాతండు జగతి నావాఁడు.
నీనిమిత్తంబున నిఖిలమానవులు
నానుకయున్న భవాంబుధి గడచి
శ్రీనిధిపదభక్తి చెందఁగలారు ;
మానవనా, థనుమానంబు లేదు.
కావున, నీపుణ్యకథ కడముట్ట
సావధానమున వైశంపాయనుండు
చతురుండు సకలశాస్త్రార్థకోవిదుఁడు
హితమతి నన్నియు నెఱిఁగించు నీకు. "
నని వానిఁజూపి సంయమిపోవుటయును,
జనలోకపతి వేడ్కసంధిల్లనున్న,
వదలక యతనికా వ్యాసజన్మంబు
మొదలుగా నక్కథ ముని చెప్పఁదొడఁగె :

ఉపరిచరవసు వృత్తాంతము

" వసువనియెడు రాజు వనధిపర్యంత
వసుధ యేలుచు, నూఱువర్షముల్ తొల్లి

1. పాతకుల. (మూ)

తపసుఁ గర్థితోఁ బసనాఁ జరింప,
విపులాంశుఁడైన యవ్వేలు ప్రక్కృపను
ననలభానుసమానమగు విమానంబు
వినువీథి నెప్పుడైన విహరించు దానిఁ
గాంచి యాకాశమార్గమునఁ జరింపఁ,
గాంచనరుచులు లోకములెల్ల నిండ
నుపరిచరుండయి, యుర్వి నా రాజు
నపరిమితానందుఁడై యొప్పుమిగిలె.
అరయ నొక్కయే డాతనిపురము
చేరువఁ బాఱు విశేషసంపదలఁ.
జూచు నొక్కొకమాఱు సుకుమారమీన
లోచన శుభగుణ లోలదృష్టులను ;
బలుకు నొక్కొకమాఱు బక చక్రవాక
కలహంస మధుకర క్రౌంచనాదముల ;
మెలఁగు నొక్కొకమాఱు మృదుల మృణాళ
వలనహస్తవిలాస వైభవంబొప్ప ;
నెలయు నొక్కొకమాఱు వీచిసంక్షోభ
కలిత కైరవ ఫేన కమలహాసముల ;
వన వారణములు ప్రవాహమధ్యమున
మునుఁగఁ గుంభకుచాద్రులును గానరైన,
భయవతిగతిఁ బద్మపత్రాంబరమున
నయమతిఁ గప్పు నున్నతి నొక్కమాఱు ;
నిగిడినయిసుకతిన్నియపిఱుందునకుఁ
దగుమొలనూలని తజ్జ్ఞులెన్నంగ,
దరి నోలిరాలిన తరుముకుళముల
యూరుపంక్తి శోభిల్లు నొక్కొకమాఱు ;
అరవిందములమీఁద నళిసమూహంబు
సరసవైఖరి వ్రాలి సందడించుటయు,

రాజిత కల్హారరాజిహస్తముల
నోజతోఁ దాలిచియుండు నొక్కొకమానులు;
వీక్షింప నీరీతి విలసిల్లు నేఁడు
లక్షించి, కోలాహలంబునుకొండ
రతిరాజవశత నేర్పడఁ జొంతు గలఁగి,
'సుతభిక్ష మిడవ! నేఁజూచెద' ననుచు
నెడపక యుద్యోటి కెలకు నడ్డంబు
పడిన, బ్రవాహంబు పాఱిక నిలిచి,
'యుచితనాథునిఁగూడి యుబ్బెనో' యనఁగఁ
బ్రచురంబుగానుబ్బి పట్టాంబునకు
బెనకువుట్టించిన, బృథివీశుఁ డెఱిఁగి
తుదిశాల నక్కొండఁ దోలఁగఁద్రోచినను,
అక్కొందనున్నవా రటువారున్న పుట్టి
రొక్కకూఁతురుఁ బుత్త్రుఁ డుత్తమాకృతులు.
మగవాని రాజుగా మత్స్యరాజ్యమునఁ
దగనిల్పి నృపతి. యాతన్వికిఁ జొక్కి:
"గిరికిసిబుట్టి నాగిరిజయుఁబోలె
గిరిశాభిధానంబు కృతముతిఁదాల్చి,
నాథరక్షపత్నివై, నవరత్నఖచిత
సౌధవీధులయందుఁ జరియించు కాంత!"
అని దాసిఁబెండ్లియై, యనమాత్రరతులఁ
దనియక, యొకనాఁడు ధరణీశ్వరుండు
వేఁటలోనుండియు, విరహతాపంబు
గాటమైయుండ నక్కాంతనే తలఁచె.
తలఁచినతలఁపు ప్రత్యక్షంబుకంటె
నెలకొని నిజమైన నెఱి నోర్వలేక,
మనసున రతిచేసి మదనాంబుధార
వినయంబుచాలక వెడలించి, దానిఁ

జయ్యన దొప్పలోఁ సవరించి, యంత
నయ్యెడ సకలభాషాభిజ్ఞుఁడగుట
నొకడేగకప్పించి యుర్వీశుఁడనియెఁ :
" బ్రకటితపురుషార్థపరుఁడ వోపక్షి,
విష్ణువాహన వంశ[1] విదితుఁడ వీవు ;
విష్ణుభక్తుఁడ నేను ; విను మొకమాట.
చిత్తజాజలము నించితి మనమఱచి ;
రెత్తెఱంగొనరింతు ! నిదియమోఘంబు !
కట్టెద నీమెడఁ ; గడువేగఁ బోయి,
నెట్టన నీవయ్య నీచెలియలికి.
ఘనతఁ బత్త్రంబులు గలిగినవాని
తనయుకు నీదు బాంధవ మెంచఁగలదు ! "
అనుచు దగ్గఱఁబోయి యావీర్యపాత్ర
యనఘుండు మెడఁగట్ట, నది మీఁదికెగసి
పోవఁబోవఁగ, మాంసబుద్ధి నచ్చటికి
నావల నొకపక్షి యడ్డంబువచ్చి
యాలంబుసేయు, వీర్యంబుదొలంకి
కాళిందినడునీటఁ గాఱెఁ ; గాఱుటయు,
నదిమ్రింగి గర్భమై యందొకమీను
చదురైనవిధియాజ్ఞఁ జరియింపుచున్న,

మత్స్యగంధి జనన వృత్తాంతము

నంబుధిలోన జాలంబులువన్ని
పంచినయామీనుఁ బల్లెవాఁడొకఁడు
వేఁటలాడుచుఁబట్టి వేతెచ్చి యింట
వాటంపుఁగూరకు వాలుగఁదఱుగ,

---

1. విదుడవునీవు. (మూ)

ముత్తెంపుఁజిప్పలో మాణిక్యమున్నట్లు
చిత్తజదీపమై చెలువ యొకర్తు
కానవచ్చిన, [1]నిధిగన్నని ర్వేద
పూనిక నాత్మలోఁబొంగి, [2]ధీవరుఁడు
సబ్బాలికామణి నాలిచేనొసగ,
గుబ్బుగుబ్బునఁ జన్నుగుబ్బలుచేఁపి
పడఁతియిట్లనుఁ: "దీని భవుఁడిచ్చెఁగాక!
మడుఁగెట్లు! మీనెట్లు! మఱబిడ్డయెట్లు!
అనపత్యతాదోష మణఁగెఁబో నేఁడు!
పౌనరఁ బొందెదుసొమ్ము పొందుకొందున్న.
రక్షించి మన యొకరాజున కిత్తు;
మత్తుణంబునఁ దీఱు నక్కఱలెల్ల.
మత్స్యమారణ మింక మానుము నీవు;
మత్స్యగంధనునామ మలరు దీనికిని;
బూనిపెంతముగాక పూఁబోఁడి". ననుచు

. . . .

ఇరువురుఁ బ్రియమునతో నేకతమ్మునను
నరయు, నిత్యము నది యభివృద్ధిపొంది,
కరువునఁబోసిన కనకంపుఁబ్రతిమ
కరణి యౌవనవేళఁగనుఁజూడనొప్పెఁ,
గాళిందిలో నోడఁగడప నయ్యతివఁ
జాలించెఁ గైవర్తచక్ర[3]వర్తియును.

వేదవ్యాసావతారము

అంతట, నొకనాఁడు హరిపరాయణుఁడు
శాంతిశీలుఁడు పరాశరమునీశ్వరుఁడు,

---

1. నిదిగన్ననిర్వేద. 2. దేవలుండు. 3. వర్తులును. (మూ)

మాససహస్రంబు మఱి తీర్థయాత్ర
చేసి, యచ్చోటికిఁ జెలువొప్పవచ్చి,
లోలవీచుల నాకలోకంబుఁ బ్రాఁకు
కాళిందిదాట నక్కడఁ ద్రోవలేక
'యోడవారెచ్చోటనున్నారొ'! యనినఁ,
జేడియవిని వచ్చి చేతులు మొగిచి:
"యేతెంచి మునినాథ, యెక్కవే యోడ;
చూతువుగాని నా [1] సూటి యోపనికి;
వావిరి యమునాప్రవాహంబు దాటి
యావలనున్నాఁడవని విచారింపు.
దట్టపుభవవార్ధి దాటెదునీకు
నిట్టికాలువలెంత! యేతెంతుగాక."
యనిన నాయింతి నయంబుఁ బ్రియంబుఁ
దనుకాంతియును జూచి, తాపసోత్తముఁడు
కన్నులతళుకులఁ గల్కిమొగంబు
నన్నువనడుము ధైర్యముఁ జుట్టికొనఁగ,
నతివలావణ్యప్రవాహంబునందుఁ
బతితుఁడై యాకాశపథము చూచుచును,
జాపలంబున బ్రహ్మచర్యధనంబు
తీపువిల్కాఁడను తెక్కలి గొనఁగ,
నేమియుననక, మునీంద్రుఁ డయ్యోట
భామినివలకేలు ప్రాపుగాఁబట్టి,
యుచితాసనంబుననుండి, యాయతివ
కుచములపొంగును, కురుల తేటయును,
నయనవిభ్రమమును, నడుములేమియును,
బ్రియదర్శనంబైన పిఱుఁదుఁ, బిక్కలును,

1. నూలునావనికి. (మూ)

ముంగొంగుతెగఁద్రోచి మోఁకతించుటయుఁ,
దొంగలించెడు మిసిమితొడలక్రొమ్మించు,
దర్విచే నుదకంబు తప్పించునపుడు
పర్వి కానఁగవచ్చు బాహుమూలములు,
బలువున మునివ్రేళ్లఁ బలకత్రొక్కుటయుఁ,
దలదిండులైన పాదములపెంపులును,
గిన్నెరశ్రుతినాడు కృష్ణాహిపోలె
వెన్నున విహరించు వేణియుఁ జూచి,
కౌతుకంబున నోడగడపక యుండఁ
జేతులు ముని పట్టి చెలువకిట్లనియె :
" అంగజు [1] సాక్షిగా నబల, యిచ్చోట
సంగమమగుఁగాక సరి నీకునాకు.
ఉత్తమసతితోడ యోగమానేని,
హాత్తినబ్రహ్మచర్యము చెర్గి [2] పోదు ;
చెరిగిపోయినఁబోయెఁ ; జెప్పెడిదేమి ?
తెఱవ, నీపొత్తుసంధిలవలె నాకు.
చూచితిశర్వాణిఁ ; జూచితిరతిని ;
జూచితిహరిరాణిఁ ; జూచితిరంభ ;
వింతపుట్టియెఱుంగ ; వేయేల ! నేఁడు
కాంత, నీయెడనయ్యెఁగన్నుల మరులు. "
అనిన, ధైర్యముఁబట్టి యబల యిట్లనియె :
" ననునేలపట్టెదు ! నాకులమెంత !
యేముపల్లియవార ; మీవుసన్మునివి !
రాములులేరె ! పరాశరబ్రహ్మ !
[3] చెలువుదైవమెఱుంగుఁ ! జిఱుమీనుపొలసు
వలచునా దేహంబు పతి కయోగ్యంబు.

---

1. కాంతిగా 2. చిర్వవోదు. 3. చిలువదైవ మెరుంగు చిరుమేనుపొలసు. (మూ)

[1] అట్టులె గాక, మత్స్యంబుగర్భమునఁ
బుట్టితి ; మానుషబుద్ధి నెన్నకుము.
గుణదోషములలోన గుణములల్పములు ;
గణుతింప నేను నీ కాంతికేఁ గలన!
అతివలయెడలఁ బాత్రాపాత్ర[2] చింత
యతనుండు తా నెఱుంగఁగనీఁడు మొదల ;
ఆపాటివారమే! యటువిడు." మనినఁ,
దాపసారాధ్యుఁ డాతరుణి కిట్లనియె :
"లీల నీతనువు పల్లియవంశమునను
నేలపుట్టఁగ నేర్చు నిభరాజగమన!
నీచరిత్రం బేను నిజయోగదృష్టిఁ
జూచితి ; నొక్క-రాజునకీవుసుతవు.
'మీనగంధము పోదు మేదీఁగె' ననుచు
మానిని, నీవనుమానింపవలదు ;
ఘనసార మృగమద ఘనగంధసార
ఘనసార రసములు గలుగునెత్తావి
చుట్టుయోజనమున జోడుముట్టంగ
నెట్టనఁ గలిగింతు నీశరీరమున ;
జనులెల్ల నీవు యోజనగంధివనఁగ
వనితాలలామ, ప్రవర్తింతుగాక."
అనుచంత, నతనివాక్యప్రభావమునఁ
దనమేన సౌరభ తతులుల్లసిల్లి
యోలువసల్లింప, నించుకసిగ్గు
జాలివట్టంగ నాజవ్వనిపల్కెఁ :
"గట్టినవలువప్రూడ్చి, కాంతునితోడ
నెట్టి[3] ప్రౌఢలకైన నీపట్టపగలు

---

1. అందునగాఢమత్స్యంబు. 2. మింత. 3. ప్రౌఢులకైన. (మూ)

రతిసల్పవచ్చునె! రాత్రిగా; దీవు
[1] యతిపతి; వసుగాక, యోజనగన్ధికను;
ఈవు మున్నలిగిన నెసఁగదా వాగ్ని;
గావున, నేమిపల్కఁగ నేమియగునో!"
అనుటయు, మునిచంద్రుఁ డంధకారంబు
కెనయైనమూఁడ [2] మంచు చటఁగల్గఁజేసి,
కాంతియుఁ గన్నెతనముఁ జెడకుండఁ
గాంతకువరమిచ్చి, కస్తూరితోడ
పరదనొయ్యనవచ్చి, నడి నొక్కచోట
నొరగినయామోద [3] నొడ్డునఁజేర్చి,
'రమ్మ'ని కామినీరత్నంబు డించి,
సమ్మదంబున దర్భశయ్య గావించి,
యుచిద మన్మథకేళి నోలలాడింప,
ధ్రువకీర్తి యుపుడు సద్యోగర్భమునను
నుత్తుంగభుజములు, యోగదండంబు,
జొత్తిల్లుజడలును, సోగకన్నులును,
నీలాభ్రరుచులును, నెఱిఁగృష్ణమృగము
తోలుపుట్టంబు, వర్తులకమండలము,
లీలముక్తాక్షమాలిక, జన్నిదంబు,
వేలఁబవిత్రంబు వెసఁ దోడ మొలవ,
బ్రహ్మాంశమునఁ దాఁ దపస్వియైపుట్టె
బ్రహ్మాఖ్యుఁ డావ్యాసభట్టారకుండు.
ద్వీపంబునందు సంధిల్లుటఁ జేసి
ద్వైపాయనాఖ్యగాఁ దండ్రిగావింప,
ధర నిట్లుజనియించి తల్లిదండ్రులకుఁ
గరములు మొగిచి: "యోకసునాథ్యులార,

1. యోతిరిత. 2. మచ్చుట. 3. నొయ్యన. (మూ)

తపమున కేఁగెద ; దయతోఁ దలఁపుఁడీ
దపరిమితోత్సాహుఁడై యున్న నాఁడు.
మీనిమిత్తంబున మేనుసిద్ధించె ;
నేనుజేసినపుణ్యమెల్ల మీసొమ్ము.
పలుమాఱు వేయేల ? పనిగల్గునప్పుడు
తలఁపుఁడు వచ్చెదఁ దాత్పర్యమునను ;
ననిచెప్పి మ్రొక్కి, [1] హిమాద్రిమహాస్థలికిఁ
జనియె నాతఁడు దేవచక్రంబు పొగడ.
అట పరాశరుఁడును నద్యోఘముఁ దాఁటి,
కుటిల [2] కుంతలను విడనాడి వేగసరిగా.
ఆవిధమునఁ దప మయ్యద్రి నతఁడు
గావించి, మఱి పెక్కుకాలంబునకును
ఆదిమబ్రహ్మఁ బ్రత్యక్షంబుచేసి,
యా దేవుచే విద్యలన్నియు నేర్చి,
యాదరంబున లెక్కకధికంబులైన
వేదంబు లొండొండ [3] విభజించి తీర్చి,
సారబంధంబుగా జనులకుఁ జదువ-
నేరవచ్చినపాటి నెఱి నాల్గుశ్రుతులు
విరచించి, పిదపఁ గావించె భారతము
సరవి సపాదలక్షశ్లోకములను.
అంతట నదె మాకు నానతియిచ్చె ;
నింతయు నీకు నే నెఱిఁగింతు వినుము.
పంచాక్షరియుఁ బోలెఁ బరఁగినకథను
బంచమవేదంబు పాయక వినినఁ,
బంచపాతకములు పాయు భూనాథ !
పంచ [4] వక్త్రుండిచ్చుఁ బరమసంపదలు.

---

1. హేమాద్రి. 2. కుంతలిని. 3. విభగించి తిగిచి. 4. వర్ధుండిచ్చు. (మూ)

పరగఁ ద్రేతాయుగపరిణతిఁ దొల్లి
గురువధ నుగ్రుఁడై కువలయాధిపులఁ
బరశురాముఁడు తనపరశువుధార
నిరువదియొక్కమా ఱేచి చెండాడి,
[1] పేరిననెత్తుటఁ బితృతర్పణంబు
గోరినట్లనె చేసి కోపంబుమాని,
తెలిసి ధారుణియేడుదీవులు నపుడు
లలిమీఱ బ్రాహ్మణులకుధారవోసి
తపమునకేఁగంగ, దైన్యంబుతోడ
నృపుల భార్యలువచ్చి, నెఱిదిక్కులేక
తడయుచు, దాఁగుచు [3] దరిసి, కశ్యపునిఁ
బొడగాంచి వేడ్కఁ దత్పుణ్యునకెఱఁగి:
"పావకముఖములఁ బతులతోఁగూడఁ
బోవ మాకబ్బకపోయెఁ బూర్వమున;
నింక నేగతిఁబోదు! మేదియాధార!
మంకిలిగాకుండ నానతియీవె!
కన్నగానక క్రొవ్వి కార్తవీర్యుండు
పన్నినకలహంబు ఫలియించెమాకు."
అనినఁ, గృపారాశియగు కశ్యపుండు
వనితలఁబలికెఁ దత్త్వము విచారించి:
"కులమునిల్పుటకంటెఁ గువలయాత్ములకుఁ
గలవె ధర్మంబులు కలకంఠులార!
తప్పులుపట్టక, దయ నేను మీకుఁ
జెప్పెదధర్మంబు చెవిదూఱ వినుఁడు.
వెరవొప్ప నిండఱు విప్రవీర్యంబు
ధరియింపఁగలరె సంతానసిద్ధికని!

1. పెరిగిన. 2. తాకుచు. 3. దడసి. (మూ)

ఏవగింపక సేయుఁ ; డిదిహోమధర్మ
మేవిధంబులయందు నే వినియుండు ;
నేయుగంబునఁ జేయ రెవ్వారు మున్న ;
నాయాజ్ఞ నిది మీరునడపుఁడు మేలు. ”
అనుడు నమ్మునియాజ్ఞ యందఱుఁ జేసి
తనయులఁగాంచ, నత్తనయు లింటింటఁ
బెరిగి విప్రులయాజ్ఞఁ బృథివి రక్షింపఁ,
బరఁగిన ధర్మప్రభావంబువలనఁ
గురిసె వర్షంబులు గోరినయట్లు ;
ధరణి సస్యములెల్ల ధాన్యమై [1] యొఱగెఁ ;
బెల్లుగా మొదవులు పిదికెఁజన్నవిసి ;
కల్ల [2] పేదఱిమి రోగములస్తమించె ;
నిరువురఁగూఁతుల నెనమండ్రసుతుల
నిరపాయులగువారి నెలఁతలు గనిరి ;
పదివర్షములనాఁడె బ్రహ్మచారులకుఁ
జదువక ప్రాపించె సర్వవిద్యలును ;
ముదిసియు, నౌషధంబులలావువలన
వదలరుతఱుచు ; చావరు మహీజనులు.
ధరలోన నగ్నిహోత్రములేని ద్విజుఁడుఁ,
బురుషునిఁబాసినపొలఁతియు లేదు.
వన్యధాన్యంబుల వనచరుల్ దనిసి,
సన్యసించిరి హింస జంతువులందు.
హరులును గరులు వాహనములుగాని,
నరవాహములులేవు [3] నరుల మోయుటకు.
ఇట్టివైభవముల [4] నెనసి మానవులు
పుట్టుచూనినయట్లు భూమిఁ గిక్కిఱియు,

1. మెరగి. 2. పెదరమి. 3. నరులుమోవమిని. 4. నెంచి. (మూ)

గిరి శేష మాతంగ కిటి కూర్మములకు
ధరియింపరాక యెంతయు భారమైన,
ధర నిండుచూలు కాంతయుఁబోలె నలసి,
శరధిలో నాగేంద్రశయనుఁ గనఁబోయి,
నామంబునొడివి ప్రణామంబుచేసి
లేమ యల్లన లక్ష్మి లేనెత్తి లేచి,
నడుఁకుచునిట్లనె: "నాప్రాణనాథ,
జడిసితి మాన్పవేజంతుభారంబు!
నాకునై కిటివైతి; నలిఁ గూర్మమైతి;
నీకుఁబోవునె దేవ, నేఁటిపట్టునను.
పుక్కిటఁ బదునాల్గు భువనంబులందు
... ...
ఏనిదే లెక్కకునెక్కుడైనట్టి
మానవమాత్రుల మతిమోవఁజాల.
[1]ఖిలమైన ధర్మ మీక్రియ రాజసుతులు
చెలువార నాచరించిన ప్రభావమున
శాఖోపశాఖలై చెలుఁవుప్పతిల్ల
లేఖపూజిత, ముప్పులేకయున్నారు.
ఇన్నియు నీమూర్తు; లివి యింకఁ గొన్ని
నిన్నుఁ గూడినఁగాని నిలువవే." యనినఁ
గరుణించి, ధరఁజూచి కమలాక్షుఁడనియె:
"నరులుప్రేఁగైరని నాతి, యోడకుము;
నచ్చునియీప్రేఁగు నరుఁడనై పుట్టి
పుచ్చెద మిల మింటఁబుచ్చినయట్లు.
ఏనట్లుపుట్టిన, నింద్రాదు లమర
[2]యోనులు నరులుగా నుదయింపఁగలరు.

1. కిల. 2. యోనుల నేరులఁ. (మూ)

తెలిపి వారలరెంపు తెగటార్చునట్లు
కలహింపఁజేసెదఁ గర్వాంధులను
అందఱ నిందునుగూడ యుద్ధసహాయులు
మ్రందుదు ; రంత నెమ్మది నుండుఁ డనుచు
అని భూమిపీడఁ గొల్చి, హరి యంత వేడ్క
మనుజుఁడై, శ్రావణమాసకృష్ణపక్షమున
నష్టమి రోహిణీ నక్షత్రమున
దృష్టింప వసుదేవదేవకులందుఁ
బన్నగేంద్రుఁడు బలభద్రాఖ్యుఁ డనఁగ
నన్నయై మునుపుట్ట, యదుకులాంబుధిని
[1] కృష్ణ నారాయణ కేశవ జిష్ణు
విష్ణు నామసహస్ర విభవంబు దను
రామ రామాంతర రామావతార
సామర్థ్యరూపమై జనియించె నంత.
హరిజన్మ మదివిన్న నఖిలపుణ్యములను
హరిరూపులై యుందు రందును నిందు.

సురాసురులయంశమున భీష్మాదివీరులు జనించుట

హరి యిట్లు జనియింప, నసురులు సురలు
[2] హరివాక్యమున ధాత్రి నటపుట్టుచోట,
వసువులయంశముల్ వలనొప్పఁ దాల్చి
పొసఁగ భీష్ముఁడుపుట్టెఁ బుణ్యమానసుఁడు ;
ద్రోణుండుపుట్టె శుక్రునియంశమునను ;
క్షోణిఁ గర్ణుఁడుపుట్టె సూర్యాంశమునను ;
రూఢి నేకాదశరుద్రులంశమున
[3] గూఢముగ నుదయించె గుణమూర్తి కృపుఁడు ;
మహిని గామ క్రోధ మద మత్సరముల
సహవాసలీల నశ్వత్థామపుట్టె ;

1. సహస్రనామకుఁడగు విష్ణునవతారములలో రామత్రయ సామర్థ్యము గలిగి కృష్ణుఁడు జన్మించెనని కవితాత్పర్యమేమో ! 2. హరిలోకమున. 3. గూఢగా. (మూ)

ఉరుశక్తి ద్వాపరయుగము నంశమున
ధరఁ బుట్టె శకుని జూదపునేర్పుతోడ;
[1] ఘనుఁడు హంసుండను గంధర్వునంశ
మున ధృతరాష్ట్రుండు పుట్టె భూవిభుఁడు;
విను మంత [2] మతియను వేల్పునంశమున
జనియించె గాంధారి శతపుత్త్రమాత;
కలియుగాంశంబునఁ గడుఁగ్రూరుఁడగుచుఁ
దులితార్కుఁ డుదయించె దుర్యోధనుండు;
తనరఁ బౌలస్త్యసోదరులు నూర్వురును
ననుజులై యుదయించి రాకౌరవునకు;
శిశుపాలుఁ డుదయించెఁ జెలఁగి హిరణ్య-
కశిపునంశంబునఁ గడుఁగ్రూరుఁడగుచు;
అనువొప్ప సహ్లాదుఁడను దైత్యునంశ
మున శల్యుఁడుదయించె భుజబలోన్నతుఁడు;
తగవొప్ప బాష్కలదైత్యునంశమున
భగదత్తుఁ డుదయించెఁ బరమవైష్ణవుఁడు;
విప్రచిత్తను యక్షవిభుని యంశమున
సప్రతాపుఁడు జరాసంధుండుపుట్టె;
ననఘ! నపుంసకుండగు [3] గుహ్యునంశ
మునఁదోచె మలకంటి (?) మొండిశిఖండి;
మానుగాఁ బుట్టిరి [4] మరుదంశమునను
శైనేయ విరట పాంచాలురన్నృపులు;
సదయాత్ముఁడైనట్టి జమునియంశమున
విదురుండు జనియించె విష్ణుభక్తుండు;
అదె బ్రహ్మయంశంబునందుఁ బాండుండు
నుదయించె నెంతయు నుర్వి మోదింప;

1. ఘనుడై ననఘుడై గంధర్వయంశ. 2. మయయను. 3. దైత్యునంశ.
4. మను దేశమునను. (మూ)

సిద్ధి బుద్ధి యనంగ సిద్ధకామినుల
యిద్ధాంశములఁ బుట్టి రిలఁ గుంతి మాద్రి ;
ధర్మాత్ముఁడైన యంతకునియంశమున
ధర్మరా జుదయించె ధరయెల్లఁబొగడ ;
నామహాత్ముని తమ్ముఁ డనిలునంశమున
భీమసేనుఁడు పుట్టె భీమప్రతాపి ;
నరుఁడనుముని వచ్చి నాకేంద్రునంశ-
భరమునఁ గ్రీడియై ప్రభవించి మించె ;
[1] సహజు లశ్వినులయంశమ్మున నకుల
సహదేవు లొదవిరి జగతినిఁ గవలు ;
శ్రీయంశమున యాజ్ఞసేని జన్మించె ;
నాయెధృష్టద్యుమ్నుఁ డగ్నియంశమున ;
వివరింప భారతవీరులు మఱియు
దివిజాంశ దనుజాంశ దృష్టరూపముల
నవతరించిరి ; యందు నమరాంశులెల్ల
రవితేజుఁడైన ధర్మజుని వారైరి ;
యసురాంశభవులెల్ల నాసుయోధనుని
వసమున నుండిరి వైరంబుదలఁచి.
అట్టిభారతవంశమనుసముద్రంబు
పుట్టెఁ జంద్రునినుండి బుధుఁడాదిగాఁగ.
జలరాశిఁ జంద్రుండు జనియించెఁగాక ;
జలధి చంద్రునియందు జనియించుటరుదు !
మఱికొక్క దుర్యోధనుఁడు బడబాగ్ని ;
యతిరథ సమరథు లందు జంతువులు ;
సొరిదిఁ బుట్టినరాజసుతులు రత్నములు ;
అరయ వారలకీర్తి యమృతరసంబు ;

1. సహ్యాదయు లశ్వినులంశమున. (మా)

మొగి ధర్మసుతునితమ్ములు తరంగములు ;
తగఁ జెలియలికట్ట ధర్మజుతాల్మి ;
కలహాసహాయులు కలిసిననదులు ;
తలకొన్న శకునిజూదము దానివిషము ;
అరయ మధ్యస్థుఁడై వినోదించు
నారాయణుం డాదినారాయణుండు.
సకలభూతోద్భవము సరవితో విన్న,
సకలసంపదలిచ్చు సర్వేశ్వరుండు.
ఇట్టివంశమున ననేకులు నృపులు
పుట్టి, యీయిలయేలి పోయిన వెనుక,

యయాతి చరిత్ర

నహుషాత్మజుండైన నవకీర్తిశాలి
యహిమాంశునిభుఁడు యయాతిభూవిభుఁడు
సకలరాజ్యంబును సవరగా నేలి,
ప్రకటించి క్రతువులు బహుభంగిఁజేసి,
యతఁడు శుక్రునికూఁతు నసురేశుకూఁతు
మితి దేవయాని శర్మిష్ఠలన్వారిఁ
బరఁగవరించి, యాభార్గవియందు
వరుసతో యదునిఁ దుర్వసువునిఁ గాంచె.
సహ్యాధర్మాత్ముఁ డాశర్మిష్ఠయందు
ద్రుహ్యానుపూరుల దొరయంగఁబడసె.
అంత, శర్మిష్ఠపై నవనీశుకూర్మి
కొంతకాలమునకు శుక్రునికూఁతురెఱిఁగి,
కోపించి జనకుతోఁ గుందిచెప్పుటయుఁ,
దాపసుండాకవి తద్దరోషించి :
'నాకూఁతు నవ[1] మాననము చేసెఁగానఁ,
జేకూరు వీనికి శిథిలంపుముదిమి.'

1. అవమాన్యత. (మా)

అని శాపమిచ్చిన నతఁడునట్లనుచుఁ
దనయులకిట్లనుఁ దా : ' సుతులార,
మీ జవ్వనంబిచ్చి మీలోన నొకఁడు
నా జరఁ గొనుఁ '. డన్న నలుగురు సుతులు
' నోపము పో ' మ్మన్న, నొనరఁ బూరుండు
చేపట్టె జర, తనచిన్ని ప్రాయంబు
జనకునకిచ్చిన, జననాథుఁ డలరి
తనపంపు సేయుని తనయుల విడిచి,
తన రాజ్యమునఁ బూరుఁ దగ నొప్ప నిలిపి
ఘనతపోమహిమ నాకంబున కేఁగె ".
అనవిని జనమేజయావనీనాథుఁ
డనఘు వైశంపాయనార్యు కిట్లనియె :
" విను తాత, మా వంశవృద్ధులందఱును
ఘనధర్మపరులని కలయ నెన్నుదురు.
రాజయ్యుఁ దా నెట్లు రమణ యయాతి
రాజ శుక్రునికూఁతు నుద్వాహమయ్యె !
నీసందియము నాకు నెఱుఁగంగఁ జెప్పు ;
మే సమ్మతులఁ జూడ నిది యధర్మంబు ".
అనిన నా నృపుఁ జూచి యమ్మౌని పలికె :
" విను మేర్పరింతు నావృత్తాంత మెల్ల ;
మును వృషపర్వుండు ముదమొప్ప దనుజ
ఘన రాజ్యమంతయుఁ గడిమి నేలుచును,
నొనరిన దానవయోధులఁ గూడి
తనర స్వర్గముమీఁద దండెత్తిపోయి,
యమరులుఁ దానును నతిఘోరరణము
నమితంబుగాఁ జేసి యపజయంబొదవి,
యేతెంచి, తమపురోహితునకు నపుడు
[1] బ్రాఁతితోఁ బ్రణమిల్లి భక్తి నిట్లనియె :

1. భ్రాంతితో. (మా)

" భార్గవ, యెప్పుడు బవరంబులోన
స్వర్గధీరులు మాకు జలదరింపుదురు.
నేఁడిదె దైత్యుల నిర్జరోత్తములు
పోఁడిమిఁ జంపిరి పుణ్యాత్మ, వారి
సంజీవనీమంత్ర సామర్థ్యమునను
సంజీవితులఁ జేసి జయమిమ్ము మాకు ".
ననుచుఁ బ్రార్థన సేయ, నలరి శుక్రుండు
తనమంత్రశక్తిచే దనుజులఁ గాచె.
ఈవిధంబున మఱి యెల్లరాక్షసుల
నేవెంట నా శుక్రుఁ డెలమి రక్షింప,
బ్రదికి దానవులెల్లఁ బ్రబలులై సురలఁ
బ్రిదులక చంపంగ, భీతులై వారు
తమకు సంజీవని తగులమిఁ జేసి
తమసేన పొలియుట తర్కించి చూచి,
తమపురోహితు నాజ్ఞఁ 'దత్పుత్రుఁ గచుని
[1] నమర నీమంత్రార్థ మర్థింత' మనుచుఁ
గచుఁ డున్నకడ కేఁగి, గౌరవం బొప్ప
నుచితంబుగా వించి యొనర నిట్లనిరి:
" ఓమహాత్మక, నీవు యోగ్యవిప్రుండ;
వేము మాశిష్యుల; మిందు వచ్చితిమి;
శుక్రసంజీవనీ సురుచిరస్ఫూర్తి
విక్రాంతి దైత్యులు వెఱవరు మాకు;
వారిచేఁ దెగిన మా వరసేన లెల్లఁ
బోరిలోఁ బోయినపోక యైచనిరి;
కావున, నీ విం కఁ గౌశలం బొప్ప
నేవిధంబుననైన హితమాచరించి,

1. అమరని మంత్రంబు లందింతు మనుచు. (మూ)

శుక్రుచే సంజీవి [1] శుభదమంత్రంబు
సక్రమంబునఁగాంచి జరగిరావయ్య!
అట్లైన, మాకు నీయమరరాజ్యంబు
నెట్టనసిద్ధించు నీప్రసాదమున."
ననుచు దేవతలెల్ల నర్థిఁ బ్రార్థింప,
ననయంబుఁ గచుఁడును 'నవుఁగాక' యనుచుఁ
జనుదెంచి, యాశుక్రసంయమీంద్రునకు
వినతి దండము వెట్టి వేడ్కనిట్లనియె :

కచుఁడు సంజీవనీవిద్యకై శుక్రునొద్దకేఁగుట

"ననఘాత్మ, యేను బృహస్పతిసుతుఁడ ;
నొనరంగఁ గచుఁడ ; మీయొద్దనె విద్య
లన్నియుఁ జదువంగ నరుదెంచినాఁడ ;
నన్ను శిష్యునిఁగాఁగ నడుపవే!" యనినఁ,
గావ్యుండు 'నట్లనె గావింతు' ననుచు
భావ్యంబు మదిలోనఁ బరికించి చూచి :
'రూఢి వీఁ [2] డమరపురోహితుకొడుకు
ఈడఁజదువుట నాకు నెన్నిక ;' యనుచు,
నాకచునకు వేడ్క నఖిలశాస్త్రములు
జోకగాఁ జెప్పుచు శుక్రుఁడున్నంతఁ,
గచుఁడును గురుసేవ కడఁకఁ జేయుచును
నచట శుక్రునికూఁతురగు దేవయాని
నిచ్చలుఁ దనతోడ నెయ్యంబు సేయఁ,
గ్రచ్చఱ నొకనాఁడు కాననంబునను
హోమధేనువుఁ గాచుచుండంగఁ జూచి,
తామసులైనట్టి దానవులలిగి,

---

1. సంపద. 2. విందమర. (మూ)

‘పగవారిఁ బాఁపనివట్టిపేఁ’ డనుచుఁ
దెగిచంపి; రంతలో దినపతిగ్రుంకె.
హోమధేనువులెల్ల నొగిఁ దోవఁబట్టి
తామె యింటికి రాఁగఁ, దనసఖుఁ గచునిఁ
గానక భార్గవి కలఁగి శోకింప,
దానవాచార్యుండు తనయ కిట్లనియె :
“శోకింపనేటికి సుదతి, నీకిష్ట
మేకోర్కెయైన నే నిచ్చెదనడుగు;”
మనిన, నాతండ్రితో నతివయిట్లనియె :
“అనఘాత్మ, నేఁ డేను యావులవెంటఁ
గచుఁడు రాఁడాయెను! కానలోపలను
[1] ప్రచురంపు మృగకోటి పాలాయెనొక్కొ!
ఏవిధంబుననైన నెఱిఁగి, నీమహిమఁ
దేవయ్య వాని నాదృష్టిభూమికిని.”
అనుడు శుక్రుఁడు తనయార్తిఁ జింతించి,
దనుజులచేనొచ్చి ధరనుండు టెఱిఁగి,
సంజీవనీవిద్య చయ్యనఁబుచ్చి
సంజీవితునిఁ జేసి, సామర్థ్య మొప్ప
రప్పింపఁ, గచుఁ జూచి రామ భార్గవియు
నుప్పొంగె హర్షాశ్రులొలుకంగ నపుడు.
వెండియు నొకనాఁడు వికటాటవులను
దండినావులఁ గావ, దనుజులు కినిసి
కచునిఁ జూర్ణముచేసి కలితమద్యమున
నుచితంబుగాఁ గూర్చి యుశనునకొసగ,
దానవాచార్యుం డుదగ్రుఁడై త్రావి
తానుదన్నెఱుఁగక దర్పించియుండె.

1. ప్రచితంపు. (మూ)

అంత మాపటివేళ నావులవెంట
నెంతయుఁ గచుఁగానక కిట దేవయాని
జనకునకిట్లను : "జనక, యిదేమి !
ఘనుఁడు నీశిష్యుఁ డెక్కడఁబోయినాఁడు ?
అసురులు నేఁడును నడవిలోఁ బట్టి
[1] మిసిమింతుఁజేసిరో మిన్నక వాని" !
అనవుడు భార్గవుఁ డాత్మజకనియెఁ :
"దనయ, యావటువుపై దానవులెల్లఁ
జలముగొన్నారు ; నేఁ జాల రక్షింప ;
నలయక కచుఁడింక నరుగునే దివికి.
తాఁ డెక్కుమానిసిఁ దగఁ గ్రిందుపట్టి
యెడగాను ద్రోయంగ నెవ్వరివశము !"
అనినఁ, దొయ్యలిపల్కు : 'నతఁడు లేకున్నఁ,
గొన నన్నపానముల్ కుందుచు.' ననుచుఁ,
దనయపై ననురాగదయఁ దొటఁజేసి
విని, భార్గవుండు వివేకించిచూచి,
యన్నిలోకంబుల నతఁడు లేకున్నఁ
గ్రన్ననఁగని, తనకడుపులోఁ జూడఁ
బోవంగ నందులో [2] బుగ్గియైయుండె ;
గావున, సంజీవిఘనమంత్రశక్తి
బ్రదికించి, వానికిఁ బ్రాణమంత్రంబు
లాదవినదయతోడ నుపదేశమిచ్చి :
'యిందాఁక నాజ్ఞాన మెడలించెమధువు ;
నిందితంబగుఁగాక నెటి నింతనుండి ;
[3] వరఁగ మధుపానంబు పాతకం.' బనుచు
గురుసమయముచేసి గురుపుత్త్రుఁబలికె ?

1. మిసిమిగా. 2. బుద్ధి. 3. పరగని మధుపానపాతకుండనుచు. (మా)

"ఓవత్స, నీవు నాయుదరంబు చించి
వేవచ్చి యీమంత్రవిభవంబుచేత
ననుబ్రదికింపుము నయవిధి." ననిన
ననయుంబు నాతండు నట్లకాఁ జేసి,
దండప్రణామంబు తగ నాచరించి
కొండంతభక్తితో గురునకిట్లనియె:
"అనఘాత్మ, నీచేత నఖిలవిద్యలును
దనరంగ నేర్చితి ధర్మమార్గమున;
భారతీదానంబుఁ బ్రాణదానంబు
నేరుపఁగల నింక నెఱయ నన్యులకుఁ;
బోయెద నే;" నన్నఁ బొంగి భార్గవుఁడు
ధీయుక్తి నాకచు దీవించియనిపె.

కచదేవయానుల పరస్పర శాపప్రదానము

అనిపిన నాదేవయానికిఁ జెప్పి,
చనియెదనని పోయి జవ్వనిఁబలికె:
"గురుఁడురమ్మని నాకుఁ గోరిపుత్తెంచె;
గురునిచే నంపించుకొని వచ్చినాఁడ;
నెఱి నింకఁ బోయెద నిజగేహమునకు;
నెఱిఁగింపవచ్చితి నింతి, నీ." కనిన,
ననఘు నాకచుఁజూచి యాదేవయాని:
"వినుమయా కచ, నీవు విభుఁడవై నాకు
నుండుదుగా; కింక నొండుతావునకు
దండికూరిమిమాని తగునె నీకేఁగ!"
అనవుడుఁ, గచుడు నెయ్యముమాని పలికె:
"ననునిట్లు నీవాడ నాయమె ముగ్ధ!
గురుపుత్రి వరియించు కుమతులుగలరె!
తరుణి, ధర్మములెల్లఁ దప్పనాడెదవు!

బనఁగూడ వీమాట లుడుగుమీ." వనినఁ
గనలి, యాభార్గవి కచునకిట్లనియె :
"ఓదురాత్మకుఁడ, నీవును బ్రాహ్మణుఁడవె!
నీదురుక్తులు నమ్మి నేవెఱ్ఱినైతి.
నీతోడఁజేసిన నెయ్యమింతయును
[1] నీ తెఱంగునననెయ్యె నీటివ్రాల్పగిదిఁ!
గావున, మాతండ్రి కరుణించినట్టి
జీవమంత్రము నీకుఁ జెడిపోవుఁగాక."
అనుచుశపించిన నాకచుండలిగి,
యెనయ నాసతిఁజూచి: "యింతి, నేనిట్లు
ధర్మవాక్యము నిన్ను వారక నాడినను
ధర్మమే శపియింపఁ దరుణికి నీకుఁ!
బ్రాణమంత్రము నాకుఁబనిసేయకున్నఁ,
ద్రాణ నాశిష్యులు [2] తామొనర్చెదరు.
ఎనయంగ నీకును హితుఁడైన మగఁడు
మనుజేశుఁడగుఁగాక మహిమీఁద." ననుచుఁ
గ్రమ్మఱశపియించి కచుఁడు పోవుటయు,
నమ్మానినియు నుండె నాత్మవగచుచును.
అంత, నావృషపర్వునాత్మజయైన
కాంతశర్మిష్ఠ భార్గవపుత్రిఁగూడి
పరిచారికలు పెద్దపరిచర్యసేయ
నరుదెంచి, వనములో నలరఁగ్రీడించి,
చీరలుధరఁబెట్టి శీతాంబుకేళి
వారకగావించి వారిలోవెడలి
శుక్రకూఁతురుచీరఁజుట్టెఁ ; జుట్టుటయు
నక్రమంబున, దేవయాని యిట్లనియె :

---

1. నీ తెఱంగుననీటనెత్తి వ్రాయుపగిది. 2. తామెనేర్చదరు. (పాఠా)

"నాపుట్టమిది; గట్ట నాయమె నీకు!
నేపున నీకట్టునీమైలనాకుఁ
గట్టవచ్చునె! నాతిక్రమముఁదప్పితివి".
[1] ఇట్టన, మైమయి నేచి శర్మిష్ఠ
కవిపుత్రికిట్లనుఁ: "గాంత, నేఁజాల
వివరింప కిటఁగట్ట పీడనాడెదవు!
రాచకూఁతుర నేను; రమణ నాయొద్ది
గోఁచిబాఁపనికీవు కూఁతుర వింతె!
నీచీర నేఁగట్ట నెఱిగాదుగాక;
నాచీరగట్టిన నాతి, నీకేమి?"

యయాతి, నూతఁబడిన దేవయాని నుద్ధరించుట

అనుచువివాదించి, యసురేంద్రపుత్రి
గొనిపోయి భార్గవిఁ గూపంబులోనఁ
ద్రోయించి, యడవిలోఁ ద్రోడనెవచ్చి
ధీయుక్తిఁ బురములోఁ దెమలకయుండె.
అటమున్నె, యాకొనయందు యయాతి
[2] పటురీతి మృగకోటిఁబట్టి వేటాడి
యానూతిచేరువ నటపోవ, నేడ్పు
వీనులసోఁకిన, వేఁటచాలించి,
తరుణిగాఁదలపోసి, తద్దయువగచి,
పరికించి నూతిలోపలఁ జూచునపుడు,
కనుఁగవఁ గన్నీరు కడునించి యేడ్చి
కొనగోరఁ గన్నీరుగొని మీటుదానిఁ,
బడినభారంబునఁ బయ్యెదజారి
కడలేనికుచకాంతి గప్పినదాని,

---

1. రొట్టైననేమైనరోవి.   2. పటురిపు. (మూ)

నెడగల నుడివోలె నింపైన నాభి
బడుగు నెన్నడుముతోఁ బ్రకటించు దానిఁ
గనుఁగొని, యా రాజు కరుణాత్ముఁడగుచు
వనిత వేవెడలించె వలకేలుపట్టి.
ఆరీతి నాకూప మా దేవయాని
వారక వెడలి, యా వసుమతీశునకుఁ
దనచరితంబెల్లఁ దప్పక చెప్ప,
వనము వెల్వడివచ్చి పతి యయాతియును
దనపురంబున కేఁగె దళముతోడ.
చనినంత, భార్గవి చనక యూరకిని
ఘూర్ణికయను చెలిఁ గొనిరావించి :
"నిర్నిమిత్తము నన్ను నేఁడు శర్మిష్ఠ
నూతిలోపలఁ ద్రోచి, నూర్గురుఁ దాను
నేతెంచెఁగాన నేనింటికిరాను.
ఈ తెఱంగంతయు నీవిప్పుడేఁగి
మాతండ్రికెఱిఁగింపుమా! చాలు." ననిన,
నదియును 'నగుఁగాక' యని పోయి, యతని
కాదవంగ నంతయు నోడక చెప్పెఁ ;
జెప్పిన, శుక్రుండు చేరంగఁబోయి
తప్పక కూఁతుతో దయనిట్లు పలికె:

శర్మిష్ఠ దాసియై దేవయానిఁగొలుచుట

"ఓబాల, నీకేల యుగ్రకోపంబు!
[1] ఈబాము లేనుండ నెట్లురావచ్చు!
శర్మిష్ఠచేసినసాహసంబెల్లఁ
గర్మవశం ; బింతె! కందంగవలదు.

1. ఈబాములనునుండ. (మూ)

ఇల్లు [1] వట్టుము ; నీకు నిచ్చోటనుండఁ
దల్లి, ధర్మముగాదు ; తరుణివినీవు. ”
అని యొడంబఱుచుచో, నంతట దైత్య-
ఘనుఁడైన వృషపర్వ [2] క్రవ్యాదవిభుఁడు
తనతనయ చేసిన దంటతనంబు
మనమున నెఱిఁగి, యమ్మగువఁ దోడ్కొనుచు
వచ్చి యాగురునభివందించి పలికె :
‘ హెచ్చి మాశర్మిష్ఠ యీయింతి కెగ్గు
లొనరించె ; దీనినేలుఁడు దాసిగాఁగ ; ’
ననిన, నాశుక్రుండు నంగీకరించె.
అప్పుడు వేడ్కతో నా దేవయాని
యుప్పొంగి, శర్మిష్ఠ యొగిఁదన్నుఁగొలువ,
జనకుండు వృషపర్వసహితుఁడై యగ్ర
మునఁబోవ, నేతెంచెఁబురవరంబునకు.

దేవయాని వసంతవన విహారము

అంత, నాభార్గవి యట యొక్కనాఁడు
కాంతశర్మిష్ఠాదికాంతలు గొలువ
వనకేళిచేయుచో, వలనొప్ప నపుడు
వనమున నొప్ప [3] య్యె వాసంతలక్ష్మి.
మాకంద మందార మధుక మాలూర
శాఖోట పాటలి చంప కాశోక
సల్లకీ బిల్వాది సకలభూజములు
మొల్లంబుగాఁ బూచె ముదమొంద నలులు.
విరహులపై దండు వెడలంగ మదనుఁ
డిరవుతో మునుబంచె నెలగోలనంగ,

1. వట్టాట. 2. గంహారి. 3. యౌవ్వనవసంతంబు. (వూ)

మిండతుమ్మెదపిండు మించుఁబూఁదేనె
కండక్రొవ్వునఁ గ్రోలి [1] కలగుండుపెట్టి;
'మానినీమణులార, మానంబుమాని
మానుగాఁ గలియుఁడు మగల' నన్నట్లు,
మావిలేఁజివురెల్ల మత్తిల్ల [2] మెసవి
కోవిలకదుపులు గొణఁగంగఁదొడఁగె;
ఫలరసధారలు బాగుగాఁ గ్రోలి,
చిలుకమూఁకలు గూడి చెరలుగొట్టుచును,
పంచబాణుని తేరి [3] వార్యాలమనుచు
ముంచి పాంథులమీఁద మొగమెత్తుచేసె;
విరహులవిరహాగ్ని విదితంబుసేయ
మరుఁడుపుత్తెంచిన మందిది యనఁగ
మలయాద్రిచలిగాలి మధురసౌరభము
వలనొప్పఁ బొలసె నవ్వనవీధులందు.
అప్పుడు భార్గవి యతిసంభ్రమమున
నుప్పొంగి, చెలులతో నుద్యానవీథి
విహరించి, యెంతయు వేడ్కలింపార
బహుపుష్పవితతులు బహుభంగిఁగోసిఁ
పోగులుపోయించి, పుష్పాస్త్రునచట
బాగుగానొదవించి భక్తిప్రాయించి,
పూజించి యవ్వేల్పుబోఁటికిమ్రొక్కి
యోజతోఁ గొనియాడె: "నోరతిరాజ,
చిగురుఁగైదువుచేతఁ జిత్రంబుగాఁగ
జగములన్నియుగెల్చు జగదేకవీర!"
... ...
... ...

1. కడుగుండుపెట్టి. 2. చెమసి. 3. బాణాల. (మూ)

యయాతి దేవయానిని వివాహమగుట

అనుచుఁ బ్రార్థనచేసి యంజలిచేసి
మనమున నలరి నెమ్మదినుండె. నంత,
నట యయాతియు వేటలాడంగఁ బూని,
బటురీతిఁ జతురంగబలముతోడ
వేటకుక్కలు వలల్ వెస [1] బోయవాండ్రు
వాటంపుడేగలు వలనైన తెరలు
మొదలైన సాధనంబులు చాల గలిగి,
పదిలుఁడై యడవికిఁ బసతోడవచ్చి,
తెరలును వలలును దివిఱిపన్నించి,
చులుకుగా మృగముల జోకువెట్టించి,
పటహ భేరీ శంఖ పణవ నిస్సాణ
పటువాద్యములు చెవుల్ పగుల మ్రోయించి,
బెదరిన మృగరాశి ప్రిదులక డాసి,
వదలక కుక్కలఁ బాఱంగవిడిచి,
బాణజాలము లేసి పార్థివోత్తముఁడు
త్రాణతో శరభాలి ధరమీఁదఁ గూల్చి,
సింగాలవధియించి, చెండిబెబ్బులుల,
భంగించి యులుగులఁ, బందులఁ గ్రుచ్చి,
మన్నుబోతులఁ ద్రెంచి, మహిషాళిఁ ద్రుంచి,
చిన్ని [2] కొర్నవగండ్లఁ జెలఁగి ఖండించి,
కడతులఁ గారించి, ఖడ్గజంతువుల -
మడియించి, చిఱుతలమదమెల్లఁ ద్రెంచి,
దుప్పులఁ దెగటార్చి, తూఁటాడి కరుల,
నొప్పించి యెద్దుల, నుడుగక మఱియుఁ,

1. బోవు. 2. కొరుప్ వశెళ్ల. (మూ)

దక్కనమృగములఁ దవిలి చెండాడి,
వెక్కసంబుగ జేగవేటయు నాడి,
తనసేనలును దాను ధరణినాయకుఁడు
వనములో వేడ్కమై వర్తించునంత,
విరిజమ్మివిరులపై విహరించి, యలరు
తరుణుల నునుగురుల్ తరళింపఁజేసి,
వనపుష్ప సౌరభ వాసితంబగుచు
మనుజేశుపై వీచె మందమారుతము.
తరుణుల చమురులు, దంటమాటలును,
బరిహాసములు వినఁబడెఁ; బదుటయును,
చెవులలో నమృతంబు చిలికినట్లైన
నవలీల నేతెంచె నరనాయకుండు.
చుక్కలలోనున్న శుభ్రాంశు కలికి
చక్కఁదనంబున [1] జవ్వనంబునను
చెలులలోపల నెల్లఁ జెలువమై మిగుల
లలితభావంబున లలినొప్పుదాని,
నెఱిగలకురులును నిడుదకన్నులును,
మెఱుఁగుఁజెక్కిళ్లును, మించిన మోవి,
నగెనగెననియెడి నవకంపుమోము,
జిగిబిగి గలిగెడి చిన్నిచన్నులును,
డగెఁడగెననియెడి [2] తెలికనడుము,
ధగధగమనియెడి తను [3] వల్లరియును,
నూఁగారు [4] సారు, నన్నువలైనవళులు,
బాగైనపిఱుఁదును, [5] బసిమిపాదములుఁ
గలిగి కాంతలకెల్లఁగాంతియై [6] నిలిచి
యలరెడు నా దేవయాని నానృపుఁడు

1. జవ్వనియగుచు. 2. తెలివిసన్నడుము. 3. వల్లకి. 4. సారు. 5. బసని.
6. గలిచి. (మూ)

గనుఁగొని, యాశ్చర్యకలితుఁడై మున్ను
మనమున నెఱుఁగనిమాడ్కి నిట్లనియె :
"ఇందీవరాక్షి, నీ వెవ్వరిదాన !
వెందుండి వచ్చితి విచ్చటికిపుడు ?
వెస నీకుఁ బేరేమి ? వీర లెవ్వారు ?
మసలక చెప్పు మామనసు మోదింప."
అనిన, భార్గవినవ్వి యతనికిట్లనియె ;
"విను, మఱచితె నన్ను విజ్ఞానివయ్యు ! ;
శుక్రుండు మాతండ్రి ; సురుచిర తేజ (!)
విక్రాంత, నాపేరు విను దేవయాని ;
పరిచారికలు నాకుఁ బరఁగ వీరెల్ల ;
సొరిది నీవన [1] శోభఁ జూడవచ్చితిమి.
మున్ను నే నూతిలో మొఱవెట్టుచుండఁ
గ్రన్ననఁ గడఁక నాకడ కేఁగుదెంచి,
నావలచేయి యున్నతి వడిఁ బట్టి,
వే వెడలించితి విపినకూపంబు.
కావున, నదియుఁ బో కరుణావిధేయ,
భావింప నాకయ్యెఁ బాణిపీడనము.
నాఁటనుండియు నిన్ను నాటినకూర్మి
వాటమైయున్నది వదలింపరామి.
ఈకాంత [2] లిందఱు నెలమి సేవింప
నీకాంతనయ్యెద నెలమిఁ గైకొమ్ము."
అనిన, యయాతి [3] శంకాయత్తుఁడగుచు
మనమున ధైర్యంబు మఱువెట్టి పలికె :
"ఓముగ్ధ, యీమాట లోనఁగూడ దెందు ;
నేము రాజన్యుల ; మీవు బ్రాహ్మణివి ;

1. కేళి. 2. లిద్దఱు. 3. కామ్యకచిత్తుడగుచు. (మూ)

కాన, వివాహంబు కాఁగాఁదు నిన్ను ;
నేను ధర్మముదప్పనెట్లు సేయుదును ! ”
అనవుండు నయ్యింతి యనుకూలయగుచు,
మనమునఁ దమతండ్రి మహితాత్ముఁదలఁచెఁ ;
దలఁచిన, శుక్రుండు తడయకవచ్చి
[1] నిలిచె నాపుత్రికాన్నృపుల కిట్టిదుర.
అప్పుడా రాజన్యుఁ డా దేవయాని
యుప్పొంగి ప్రణమిల్ల, నుబ్బి భార్గవుఁడు
ఆసీనుఁడై వేడ్క నవనీశుఁబలికె :
“ భాసురాత్మక, నీవు పరమపుణ్యుఁడవు ;
రాజవు ; సద్ధర్మరతుఁడవు ; గానఁ,
దేజిత నాకూఁతు దేవయాన్యాఖ్య (?)
నిచ్చితిఁబత్నిగా ; [2] నీమె యెల్లెడల
నచ్చినధర్మంబునకు నగు నీకు.”
అనుచుఁ బార్థివచంద్రు ననుమతుఁజేసి,
తనపురంబునకు నాతనయతోఁగూడఁ
దోకొని, వేడుకఁదూర్యముల్ [3] మొరయ
భూకాంతునకుఁ బెండ్లి పుత్రికఁజేసి,
దివ్యభూషణములు దివ్యాంబరములు
దివ్యగంధములుఁ బుత్రికి నల్లునకును
గట్టంగనిచ్చి, యాకావ్యుండు వారిఁ
బట్టణంబునకంపి, పార్థివేంద్రునకు
శర్మిష్ఠఁజూపి సంశయమేదిపలికె :
“ ధర్మాత్మ, వృషపర్వదానవేంద్రునకుఁ
గూఁతురీకోమలి ; కోమలగాత్రి ;
బ్రాఁతి నాపుత్రికిఁబరిచారికనక,

1. నిలిచె నాన్నృపతిలకా పుత్రిక ట్టిదుర. 2. నీ వెల్లయెడల. 3. మెఱయ. (మూ)

శయనంబు వెలిగాఁగ సర్వభోగములు
నయవిధి దీనికి నడుపుము నీవు."
అని చెప్పి భార్గవుండటపోయెఁ; బోవ,
మనుజేశ్వరుండును మదిలోనసలరి,
దేవయానియుఁ దాను దేవేంద్రుభాతి
భావజరాజ్యసంపదలందుచుండె.
అంత, గర్భిణియైనయా దేవయాని
కెంతయు నరుచితో నెసగె వేవిళ్లు;
మోము వెల్వెలఁబాఱె; మురిపెంబుదక్కె;
వేమాఱు నయనముల్ [1] వెల్లనై తోచెఁ;
బాలిండ్లముక్కులపస నల్లనయ్యె;
బాలకి యాలోనఁ బదియగునెలను
యదుఁడు తుర్వసుండను నిరువురసుతుల
ముదమొప్పఁగాఁగాంచె; మోదించి నృపుఁడు
పుత్త్రోత్సవంబులు పొలుపారఁజేసి,
ధాత్రియేలుచునుండె ధర్మమార్గమున.
పుత్త్రులులేని యాభూజనులెల్లఁ
బుత్త్రులఁగాంతు రీపుణ్యకథవినిన.

యయాతి, శర్మిష్ఠకుఁ బుత్త్రదానంబుసేయుట

ఒకనాఁడు వేడ్కతో నుద్యానవనము
కొకఁడునే తెంచుచో, నొంటిమై నచటఁ
జీఁకటిలోనున్న శీతాంశురేఖ
తేఁకువ నొప్పెడు దేహంబుదాని,
నస్మృతి ఋతుశుచిస్నాతయై వచ్చి
కమ్మనితావులఁ గరమొప్పుదానిఁ,

1. వేడ్కనై. (మూ)

జలుమాఱు పయ్యెద పాటించుకొనుచు
జిలిబిలిసిగ్గునఁ జెలువైనదాని
నమలాంగి శర్మిష్ఠ నారాజు చూచి
తెమలియుండఁగఁ, గాంచి తెఱవయుఁగదిసి
ప్రణమిల్లి పలికె: "నోపార్థివచంద్ర,
గణుతింప దైత్యేంద్రకన్యను నేను;
వెసఁ గానలోఁగాయు వెన్నెలపోలెఁ,
బస దేఁటిగొననిపుష్పము తావిపోలె,
నవనిఁదాఁచిన రత్నహారంబు పోలె,
ధవుఁబాయు కామినీతండంబుపోలె
నాజవ్వనంబెల్ల నానాఁటికిట్లు
లోఁజ నూరకపోయె నోదయాధార!
ఋతుమతినై యేను నిట్లున్నదానఁ;
జతురత నాకోర్కె సలుపవే దేవ!"
అనుటయు, రాజన్యుఁ డబలకిట్లనియె:
"వినుము, నీమాటలు వినఁగూడదిపుడు;
శుక్రుండు నిను మున్ను జూపి [1] చెప్పుచు, న-
వక్రముగ నాకునే వాక్యంబుచెప్పె
నావిధంబున నేను నరుగుదుఁ; గాని,
యేవెంట నామాట లేదాటవెఱతు."
అనవుడు శర్మిష్ఠ: "యశ్లోల! దీనఁ
దనరిన సత్యంబు దలఁగదు నీకుఁ;
'ప్రాణసంకటముల, బ్రాహ్మణక్రియల,
రాణతోఁ బెండ్లిండ్ల, ద్రవ్యభంగముల,
నతివయు ఋతుమతియైయుండుచోట్లఁ
బతి కల్లలాడినఁ బాపంబులేదు'.

1. చెప్పుమను—వక్రంబుగా. (మూ)

అని చెప్పవిందు నే నఖిలశాస్త్రములు ;
విను నీవు బొంకితి వెసఁ బెండ్లియందు."
అనియొడంబఱచిన నతఁడిచ్చగించి,
[1] రొనరిన రత్నంపుటోవరులందు
నిపుణత బహుపుష్పనిర్మితశయ్య
నపరిమితోత్సాహుఁడై పవ్వళించి,
శర్మిష్ఠనీక్షించి, సరసంబులాడి,
మర్మంబులన్నియు మఱి యంటియంటి,
మెఱుఁగుఁ జెక్కిలిగీఁటి, మించుఁబాలిండ్ల
గుఱుతులుగాఁ గొనగోళ్లు నాటించి,
బిగియఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి, బింబాధరంబు
తగ నొప్పఁ జవిగొని, తద్దహర్షమున
యువతి మన్మథకేళి నోలలాడించి
యవనీశ్వరుఁడుపోవ ; నపుడు శర్మిష్ఠ
వలుదక్రొమ్ముడి వీడి, వదనంబు వాడి,
తిలకకస్తురిజారి, దిటవెల్ల దారి,
తెఱచావులింపుచు, ధవళనేత్రముల
నెఱికెంపుదోపఁగ, నిలుగుచు, మఱియుఁ
బొదవిన సంభోగభూరిచిహ్నమ్ము
లొదవంగ, గర్భమై యోగ్యంపుఁదిథుల
దృహ్వ్యనుపూరుల ధ్రువకీర్తియుతుల
సహ్యాద్రిధైర్యులఁ గాంచె సత్క్రమంబునను.
అంతట, నొక్కనాఁ డాదేవయాని
కాంతుండుఁ దానును గదియంగనుండి,
శర్మిష్ఠకొడుకులు చదురొప్ప నచటి
కర్మిలినేతెంచి యాడుచుండఁగను,

1. రొనరినరత్నంబుటోపరిగలిగి – నెపురైనబహుపుష్పనిర్మితశయ్య. (మూ)

రూపవై భవకళారూఢి నారాజు-
రూపంబులై యున్న, రోషించిచూచి
మగనితోనిట్లను : 'మనుజేశ, వీరు
తగవొప్ప నెవ్వరితనయులో!' యనిన
రాజూరకుండిన, రమణి యాసుతుల
నోజతోనడిగె ని : 'ట్లో బాలులార,
మీతల్లిదండ్రుల మృదురీతి నాకుఁ
బ్రీతిఁజెప్పుఁడు మీకు బెల్లమిచ్చెదను.'
అనిన బాలురుపల్కి : 'రతివ, మాతండ్రి
తనర యయాతి; మాతల్లి శర్మిష్ఠ.'
అనవిని భార్గవి యతిశోక కోప-
వినతయై, యుచ్చాటపీడ్కొనిపోయి
తనతండ్రికంతయుఁ దప్పక చెప్పఁ,

శుక్రుఁడు యయాతిని శపించుట

గనలి, యాశుక్రుఁ డాకన్యనూరార్చి :
"నిను డాఁగురించి యానృపతి శర్మిష్ఠ
ననుభవించినయట్టి యాపాపమునకు
వదలజవ్వన, మెల్ల వాసియుఁదక్కి
ముదిమినొందు"; నటంచు ముని శాపమిచ్చె.
నిచ్చిన, వివశుఁడై యెఱిఁగి యయాతి
యచ్చుగా శుక్రుని కందంద మ్రొక్కి,
యనయంబు భక్తితో నంజలిచేసి :
"యనఘాత్మ, చేసితినపరాధమేను ;
గావవే! ముదిమి నేఁగడవంగనోప ;
భావింప విషయానుభవకాంక్ష గలదు."
అనియనిప్రార్థింప, నతఁడు చింతించి
తనలోన నొక్కింత దయచేసి పలికె :

“ భూప, యీముదిమి నీపుత్త్రులలోన
నేపుత్త్రునకునైన నిచ్చి, నీవిపుడు
వానిప్రాయముగొను ; వలనొప్ప వెనుక
పూని రాజ్యభరంబు పూనునువాఁడె”.
అననియ్యకొని, నృపుఁ డతనివీడ్కొనుచుఁ
దనపురికేతెంచి తరుణియుఁ దానుఁ,
గొడుకులనేవురఁగూర్చి యిట్లనియె :

యయాతి యదుప్రభృతుల శపించుట

“ వెడగైన ముదిమిచే విహరింపఁజాల ;
నుడుగదు భోగేచ్ఛ యొగి నింక నాకు ;
నడుకక మీలోన నలి నెవ్వఁడైన
జవ్వనంబిచ్చి నాజరగొనుం ”. డనిన
నవ్వి, యిట్లనిరందు నలుగురు సుతులు :
“ విభువర, నీకేమివెఱ్ఱిపట్టినదొ !
విభవులై చరియించు విభుకుమారకులు
చిన్నిప్రాయంబిచ్చి, పెద్దయీముదిమి
క్రన్ననఁదాల్తురే కడఁకనెందైనఁ !
గొంచక యెటువంటి కూళ[1] మానిసియుఁ
బంచదారకుఁ దాడు ప్రతి[2] విల్చుకొనునె !
అని విడనాడిన, నారాజు కినిసి
తనయుల నలువురఁ దప్పకపలికె :
“ పుత్త్రులా మీరలు ! భువి మత్తులార !
శత్రులుగాక ; యేజనకుఁడ మిమ్ముఁ
బనిచినఁ, జేయంగ భావ్యంబుగాదె !
తనరఁ దండ్రికిఁగానితనయులేమిటికి !

1. మానవులు. 2. విల్చు.

నాచార [1] విగతులై యతినింద్యులగుచు
భూచక్రమున మ్లేచ్ఛభూమి పాలింపుఁ;"
ననుచు యయాతి ద్రుహ్యానుతుర్వసుల
కొనరంగ యదునకు నొసగె శాపంబు.
అప్పుడా పూరుండు నాతండ్రికెఱఁగి,
తప్పక కేల్మోడ్చి తనకిట్లు పలికెః
'పూనెద నీజర భూనాథ, నాకు
జానొప్ప నిమ్ము నీజవ్వనంబనిన.'
అనవుడు రాజన్యుఁ డతనిహర్షించి,
తనజరాభార మాతనయునకిచ్చి,
వానియౌవనశక్తి వలనొప్పఁ దాల్చి,
మానుగా రాజ్యంబు మహిమదీపింపఁ
బెక్కుకాలంబులు పెక్కురీతులను
దక్కక [2] పాలించి ధర్మమార్గమునఁ,
దనయనుభవవాంఛఁ దనిసి మానుటయుఁ,
దనయుని ప్రాయంబు తనయునకిచ్చి,
తన వార్ధకంబంది, తన్నాదరించి,
యనువొప్పమన్నించి, యాప్తమంత్రులను
విప్రుల రావించి విత్తంబులొసగి,
సుప్రశస్తంబైన శుభముహూర్తమునఁ
నొనరంగఁ బూరుని యుక్తమార్గమునఁ
దనరఁ బట్టము గట్టి, ధరణీవిభుండు
రాజధర్మంబులు రాజనీతులును
రాజైనసుతునకు [3] రాజిల్లఁ జెప్పి,
మునివృత్తిఁ గైకొని, మునులును దాను
వనములకేఁగి, యాశ్రమములలోన

1. నియతులై. 2. కావించి. 3. రాజిల్ల. (మూ)

బహువత్సరంబులు బహువిధంబునను
బహుతపంబులుచేసి, పార్థివోత్తముఁడు
స్వర్గలోకముచేరి, శంభులోకమును
దుర్గమంబైనట్టి ద్రుహిణలోకంబు
మొదలుగాఁగల లోకములయందుఁ బ్రీతి
వదలక కొన్నాళ్లు వసియించి, తిరిగి
సాంద్రవైభవములు చాలఁగైకొనుచు
నింద్రలోకంబునకిఁ బొందవచ్చె.
వచ్చినఁజూచి యవ్వాసవుండలరి
యచ్చుగాఁబూజించి యాసీనుఁజేసి,
పలికెఁ బార్థివుఁజూచి పరమమోదమున:

యయాతి స్వర్లోకభ్రష్టుఁడగుట

"కలితాత్మ, నీవంటి ఘనపుణ్యచరితు,
మాన్యైన బహువిధమఖ సోమయాజిఁ
గానమెచ్చోటను; గాంతివిశాల,
నీవుచేసినతపం బేలాటితపము!
భావించిచెప్పు తప్పక నాకు." ననినఁ
దనలోన నెంతయుఁ దలఁచి, యయాతి
వినతుఁడై హరిఁజూచి వేడ్కనిట్లనియె:
"ఎట్టిదేవతలును, నెట్టిదానవులు,
నెట్టిమునీంద్రులు, నెట్టిరాజులును
జేయంగలేరు నేఁజేసినతపము;
నాయజుండెఱుఁగును నన్యులెఱుఁగుదురె!"
అనినఁ, గోపంబెత్తి యమరనాయకుఁడు
మనుజేశునిట్లను: "మదియించి, నీవు
పెద్దలతపమెల్ల బీరుచేసితివి;
తద్దయు ధర్మంబుఁదప్పితి; గాన,

బోయి యధోలోకమున నుండు." మఱిన,
నాయయాతి తలంకి యాతఁ డిట్లనియె :
" అనఘాత్మ, చేసినయపరాధ[1] మునను
ననుగట్టఁ దెచ్చితి నలి నీవె త్రాళ్ల ;
భూలోకమున కేను బోవఁ గనోప ;
నోలి సత్పథమందు నుండెద నిత్యము."
అనుచుఁ బ్రార్థనచేసి యంజలిసేయఁ,
గనికరంబున వజ్రి గైకొని యనిచె.
ననిచిన, నారాజు నాకాశవీథి
గొనరంగనే తెంచి యుండుచో ; నంత,
నతనిదౌహిత్రకు లాయష్టకాదు
లతులితతేజస్కు లందుండివచ్చి,
యారాజుఁబొడగాంచి యంజలిచేసి
ధీరతఁబలికిరి : " దేవ, నీవిప్పు
డెందుండివచ్చితి ? వెవ్వరవయ్య !
యెందులకే తెంచి ? తెలిఁగింపుమాకు."
అనవుడు రాజన్యుఁ డష్టకాదులకుఁ
దన తెఱంగంతయుఁ దప్పకచెప్పె.
చెప్పిన విని, వారు చెలఁగి హర్షమున
నుప్పొంగి, దండంబు లోలిఁ గావించి :
'యెనయంగ మీకు దౌహిత్రులమేము
మనుజేశ, చెప్పవే మాకుధర్మముల !'
ననుడు యయాతి యయ్యష్టకాదులకు
ఘనతరమహిమలు గలుగంగఁజెప్పి,
ధర్మంబులన్నియుఁ దగ నేర్పరించి,
కర్మంబులన్నియుఁ గడముట్టఁ దెలిపి,

1. మేను. (మూ)

కొంతకాలము వారిఁగూడి యచ్చోట
సంతసంబుననుండి, జగదీశుఁ డంత
మనుమలుఁ దానును మఱియును వేడ్క
పౌనరంగఁ బ్రాపించెఁ బుణ్యలోకములు.
ఇట పూరుఁడును శాస్త్రహితమార్గమునను
బటుబుద్ధిఁ గ్రతువులు బహుభంగిఁ జేసి,
నడవడి రాజ్యాధినాథులౌనట్టి
కొడుకుల నెక్కుడు కొమరొప్పఁబడసి,
ధర్మమార్గమ్మున ధరణియంతయును
ధర్మాత్ముఁడై యేలి ధన్యుఁడై యుండె.
ఈయయాతిచరిత్ర మెవ్వరువిన్నఁ,
బాయుఁబాపంబులు; ప్రబలుఁబుణ్యములు;
అతఁడువోయిన వెన్క నవనినాయకులు
చతురతఁ బెక్కండ్రు చని." రని వేడ్క
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
మును చెప్పెనని చెప్ప మొదలించి వార:
'లనఘాత్మ, తరువాతనైన వృత్తాంత
మనువొప్పఁజెప్పవే!' యనియడుగుటయు,
[1] గౌరీశ పూజాధిక మతానుచార,
చారణ (సంస్తుత) చరితానుసార,
సారస్వతామృత సాధనధీర,
ధీరాంగరంజితాద్భుతశుభాకార,
కారాగృహాగత ఘనశత్రుశూర, (?)
శూరతాలంకార, సుజనమందార,
భారతాధిప, నీకుబహుళార్థసిద్ధి.

1. గౌరీపూజాభిక మతాభిచార. (మూ)

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మననామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాసము ప్పెరెండవది.

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీతనయాకార, సితకీర్తివిహార,
చాతుర్యఘన, రామ, జానకీరమణా,
కల్పవృక్షము భాతిఁ గవులకోరికలు
కల్పించుఘనదాత, కడఁక నాలింపు ;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.

దుష్యంతచరిత్ర

అట్టిపూరుని వి (మలాన్వ) యంబునను
నెట్టన దుష్యంతనృపుఁడుద్భవించె.
గుబ్బలిపెకలించి గుబ్బలిమీఁద
గుబ్బున వైచును గ్రొత్తలావునను ;
గజములఁజేపట్టి కడిమివాటించి,
భజనశాకసముపైఁ బాఱంగమీటు ;
నలఘుసత్త్వంబున ననిలునకైన
జళుకుపుట్టించును జాతుర్యలీల ;
బలభేది కెంతయుఁ బరిణామమెసఁగ
బలిమిమై రాక్షసబలముఁ గారించుఁ ;
బగతురఁదెగటార్చి బహుళవిస్ఫూర్తి
జగమెల్ల నేకశాసనముగా నేలి,
వరుస బ్రహ్మక్షత్త్ర వైశ్య శూద్రులను
సరి నిజధర్మముల్ సలుపంగఁజేసె.
ఒనరినవేడ్కతో నొక్కనాఁడతఁడు
'తనరాజచిహ్నాలై తనరినయట్టి

తగఁ బుండరీక[1] భూదార భాసురములు
జగతి ఖడ్గిత్వంబు చామరత్వంబు
వనమృగంబులు దాల్చి వర్తించుచుండు'!
లని మృగంబులమీఁద నలిగెనో! యనఁగ
వేటలాడఁగఁబూని వెడలి, యారాజు
గాటమై సేనలు కదిసి సేవింప,
వందిబృందంబు కైవారంబుసేయ,
నందంద మ్రోయంగ నఖిలవాద్యములుఁ,
త్రిజగంబు వ్రేల్మిడిఁ జిగిరాఁ గ్రోవు
నిజ జవాశ్వరథంబు నెమ్మితో నెక్కి,
సకలసాధనములుఁ జనుదేర వెంట
నకలంకగతి నేఁగె నడవిలోపలకు.
శరభ వాహ వరాహ శార్దూల గవయ
రురు శల్య భల్లూక రోహిత వృషభ
కరివైరి వారణ ఖడ్గ గంధర్వ
హరిణాది మృగకోటి నవలీలఁగదిసి
చించియు, నొంచియుఁ, జెదర నేసియును,
ద్రుంచియు, దంచియుఁ, దూల నేసియును,
గెడపియు, నెడపియుఁ, గీటడంచియును,
బొడిచియు, నడఁచియుఁ, బోకకుమ్మియును,
నులిచియుఁ, బఱచియు, నొగులనేసియును,
బలువిడి నీరీతి బహువిశమార్గముల
విలువిద్య యెంతయు వేడిమిచూపి,
కలమృగంబులనెల్లఁ గలగుండుపెట్టి,
పట్టినమృగకోటిఁ బట్టణంబునకుఁ
బెట్టిపుత్తెంచుచుఁ, బృథివీశుఁ డంతఁ,

1. సుధార. (మా)

జంద్రునిలోనున్న సారంగ మటకు
సాంద్ర [1] రయంబునఁ జనుదెంచె ననఁగ
శివునిచే వెలువడి చెలువంపుటిఱ్ఱి
యవలీల నచ్చోటి కరుదెంచెననఁగ
బంగారుకెంజాయ భాసిల్లు మేన
రంగైనయొకయిఱ్ఱి రాజిల్లఁ జూచి:
‘చోరవర్తనము లీక్షోణి లేకుండ
నీరీతి నాజ్ఞ నేనేలుచునుండఁ,
గాంతకన్నులకాంతిఁ గడఁగి [2] చోరించి
వింతగా నీయిఱ్ఱి విపినంబులోన
దాఁగియున్నదటంచు [3] ధాటితో డాసి
యేఁగి చంద్రుఁడుపట్టె నెసగెనో,' యనఁగఁ (?)
జలమునడాసి, దుష్యంతభూవిభుఁడు
బలములచే దానిఁ బట్టింపఁబోయెఁ.
బోయిన, నాయిఱ్ఱి పొడవుగా నెగసి,
వాయువేగంబున వలలెల్ల దాటి
పఱవఁగఁ గనుఁగొనెఁ బార్థివోత్తముఁడు.

....

అంతంతఁ బఱచుచు, నఖిలదిక్కులను
వింతగాఁ బలుమఱు వెఱచిచూచుచును,
గొరిసెచేఁ జెవిక్రింద గోఁకికొనుచును,
ధరణీశు నలయించి దవ్వగాఁజనియెఁ;
జనిన నా రాజును జలమునఁ గొంద
ఱనుచరులును దాను హరిణంబువెంటఁ
బోవఁబోవ, మృగంబు పుణ్యాశ్రమంబు
వేవచ్చిచొచ్చిన, వీక్షించి మాను

1. రూపంబున. 2. గోరించి. 3. ధారతో. (మూ)

లడ్డంబుగావచ్చి యతఁదీవించి
దొడ్డప్రియంబులుదోప నిట్లనిరి :
“ చనదుచంపఁగ దీనిఁ ; జాలునీయలుక ;
[1] యనఘాత్మ, యిదిమదీయాశ్రమమృగము.
ధూర్తులఁదెగటార్పఁ దొడరునీబలిమి
యార్తులరక్షింప నందంబుగాదె ! ”
అనిన, వారలమాటలంగీకరించి
మనుజేశుఁడిట్లను : ‘ మహితాత్ములార,
దవ్వులనే వేడ్కఁదనరంగఁజేయు
నెవ్వరియాశ్రమంబీపుణ్యభూమి ? ’
అనవుడు మౌనీంద్రులతనికిట్లనిరి :
‘ వినుమయా రాజన్య, విఖ్యాతుఁడగుచు
దేవదానవులకు ధృతిఁదండ్రియగుచు
భావజ్ఞ కశ్యపబ్రహ్మసంయమికిఁ
దమ్ముఁడై, ఘనతపోధర్మాత్ముఁడైన
యమ్మహాత్ముఁడు కణ్వుఁ ; డతనియాశ్రమము. ’
అనిచెప్ప, దుష్యంతుఁడలరిచిత్తమున :
‘ మునిచంద్రుసేవించి, ముదమొప్ప నిందు
ఘనతపోమహిమలు గలయనీక్షించి,
నను బుణ్యుఁజేయుదు ననువొప్ప. ’ ననుచు
మనమునఁదలపోసి, మంత్రుల భటుల
నునిచి యచ్చోటికి నుర్వీశుఁడేఁగె.
దారుక మాకంద దాడిమీ నారి-
కేర కేసర నాగకేసర గ్రాహి
జంబీర శింశుపా జంబూ కదంబ
నింబ ప్రియక నీల నిచుల కుద్దాల

1. రౌనఘుంగనిది. (మూ)

బంధూక నారంగ ఫలపూర పనస
సిందుర చామర కేలు ఖర్జూర
చందన ద్రాక్షానుస్యందనాశ్వత్థ (?)
కుంద వాసంతికా కురవక నికుచ
మల్లికానన నవమల్లికా ముఖ్య
వల్లరీతరువుల వారక యొప్పుచు
పువ్వులు ఫలములుఁ బూవలుఁ గలిగి
నివ్వటిల్లుచునుండ నెగడినదానిఁ,
దనియంగ మునులు సంధ్యలువార్వ జలము
గొనిపోవుకపులచేఁ గొమరొప్పుదాని,
మునిపుత్త్రులకుఁ గందమూలాదు లెపుడుఁ
దనియంగఁ దమిఁబూని తద్దయు వేడ్కఁ
దప్పక కొమ్ములఁ ద్రవ్విచ్చునట్టి
దుప్పుల నిట్టులఁ దొడరినదానిఁ,
జెలఁగి ధేనువులకుఁ జెలువంపుఁబూరి
చెలిమితో మేపెడు చిఱుతబెబ్బులులు,
నెమలిబర్హముక్రింద నిద్రకొప్పుదును
నెమకివచ్చుచునున్న నిడుదపాములును,
మూషికశిశువుల మొగి మేఁతవెట్టి
పోషించుచున్నట్టి పోతుపిల్లులును,
వెండియుఁ దమలోన విరసంబుమాని
దండిగేహంబులఁ దనరు జంతువులు,
నెఱి నెండఁబోసిన నివ్వారివడ్లు
గఱగఱగామేసి కౌశలంబొప్ప
సకలశాస్త్రంబులుఁ జదువుచునున్న
శుకశారికాతతి శోభిల్లుదాని,
హోమధూమమ్ముచే నొగిఁ గెంపుచెడిన
శేమావినల వేల్లితమైనదాని,

జపమాలికలుదెచ్చి సంయమీంద్రులకుఁ
గృపనిచ్చు చెంచులఁ గీల్కొన్నదాని,
వాదించి చదివెడువటువుల వివిధ
వేదఘోషంబుల విలసిల్లుదాని,
మునుకొని వివిధంపుముగ్గులుగూర్చు
మునికుమారికలచే మొనసినదాని,
నేరుమద్దులమీఁద నెండుచునున్న
నారపుట్టముల నున్నతమైనదాని,
భోగంబులన్నియుఁ బో విడనాడి
యోగమార్గంబెల్ల నొప్పుగాఁదెలిసి
యొదవ శిష్యులకు బ్రహ్మోపదేశంబు
తుదిచేయు మౌనులఁ దొడరినదానిఁ,
బుణ్యఫలముల కెల్లభూమియై మిగుల
గణ్యధర్మంబుల ఘనమైనదాని,
ఘనతపోధనుఁడైన కణ్వమునీంద్రు
ననఘాశ్రమస్థాన మధికమోదమునఁ
గనుఁగొని, యాశ్చర్యకలితుఁడై నృపతి
మునుకొని యచ్చోటిమునులకందఱకుఁ
బ్రణమిల్లి, వారిచే బహుమానమంది,
[1] గుణవంతుఁ డందలి క్రొత్తలన్నియును
బరికించిచూచుచు, భక్తిదీపింప
సరవిఁ గణ్వునిపర్ణశాలకేతెంచి,
నెమలి [2] బర్హముకంటె నెఱిఁగల్గిగలిగి
యమరినకొప్పున నమరినదానిఁ,
బదియాఱుగాఁ జంద్రు భంగమొందించు
వదనపద్మమ్మున వలనొప్పుదాని,

1. గుణవంతులందఱు. 2. బర్హము. (రూ)

దొండపంటికి సిగ్గు దొడరంగఁజేయు
దండికెంపులమోవిఁ దనరెడుదానిఁ,
జిలుకకోవెలలకుఁ జెలఁగువీణెలకుఁ
బలుకులఁ దలవంపు పాటించుదాని,
మరుఁడు జయుంబంది మహిమఁబూరించు
కరశంఖగతి నొప్పు కంఠంబుదానిఁ,
గవజక్కవలఁ గవకవ నవ్వఁజాలు
సవరని చనుఁదోయి జానొప్పుదాని,
నిగురించులతలతో నెకసక్కెమాడు
జిగిబిగిగల మేనిచెలువంబుదానిఁ,
గన్నియ లావణ్యగౌరవంబునను
వెన్నున విహరించు విపులంపువేణి
యుదరంబుపైఁ దోచెనోయనఁ జాలు
నొదవినరోమాళి నొప్పారుదానిఁ,
బఱపైన చనుఁదోయిభారంబువలన
సరిపేదమధ్యంబు జడియ, నానాభిఁ
బసిఁడిశలాకచే బంధించిరనఁగఁ
బన మూఁడువళులను భాసిల్లుదాని,
మరుని [1] జైత్రరథంబు మార్కొనఁజాలు
వరజఘనంబుల వాసైనదాని,
ననఁటికంబంబుల నదలించుతొడల
నొనరినపిక్కల నొఱపైనదాని,
రాయంచగములతో ఱంతుగావించు
ప్రాయంపునడపులఁ బరఁగినదానిఁ,
బటురీతిఁ జెలులతో భాషించుదానిఁ
గుటిలకుంతలను శకుంతల నతఁడు

1. చైత్ర. (మూ)

పలుమాఱు చూచుచు, భావంబులోన
వలరాజుతూపులు వాటమై నాటఁ,
బదరి తద్గుణపాశబద్ధుఁడై, కదల
మెదలంగ నేరక మిన్నకయుండె.
మనసు మానినిమీఁద మరగియుండంగ
నెనయంగఁ దన్నుఁ దా నెఱుఁగంగలేక,
తరుణిలావణ్యామృతంబుఁ గ్రోలంగ
సరి ననిమేషత సంధిల్లెననఁగఁ
గనురెప్ప వెట్టక కడువిస్మయమునఁ
దనమనంబున నిట్లు దలపోయఁదొడఁగెఁ :
"చెలువల నా బ్రహ్మ సృజియించుచోట
నలర ఘృణాక్షర న్యాయాన దీని
సృజియింపఁబోలు నీక్షితి ; నట్లుగాక
యజునకు నీనేర్పు నందమా నేని,
యింక నొక్కతెఁ గాంత నీయింతి[1] సవతుఁ
గొంకక మఱి యేల[2] కూర్పంగలేఁడు !
శృంగారరసమెల్లఁ జెన్నారఁ గూర్చి
యంగజుఁ డిచ్చోట యంత్రించెఁగాక !
వితత వేదాభ్యాస వికలుఁడైనట్టి
చతురాననున కిట్టిచతురత గలదె !
ఈయింతికౌఁగిలి యెవ్వానికబ్బె,
నాయుత్తమునకబ్బు నమరరాజ్యంబు.
పటురీతి సరిచేయ భావ్యంబుగాదు
కుటిలకుంతలుల నీకోమలాంగికిని."
అని యిట్లుతలపోయు నవనినాయకునిఁ
గనుఁగొని, మునిపుత్రి గారవంబునను

1. సతికి. 2. కూర్పఁగల్గఁడొ. (పూ)

ఆతిథ్యమొనరించి, యాసీనుఁజేసి,
చేతులు మొగిచి యాక్షితినాథుకనియె :
'ఓరాజ, నీవెందునుండివచ్చితివి ?
నీరాకయిందేల ? నీకుఁ బేరేమి ?'
అనినఁ, దొయ్యలిఁజూచి యవనీశుఁడనియె :
"విను, నేను దుష్యంతవిభుఁడనువాఁడ ;
వేఁటకై సేనతో వెడలి యేతెంచి,
గాటంపుభక్తితోఁ గణ్వసంయమిని
సేవింపవచ్చితిఁ జెలువ, నేనిచటి ;
కావిప్రవరుఁడున్నయచోటు చెపుము."
అనుడు, శకుంతల యతనికిట్లనియె :
"మునినాథుఁ డింతటిమున్నగాఁ గదలి
సమిధలు దర్భలు శాకముల్ పండ్లు
నమరంగఁ గొని తేర నడవికిఁజనియె ;
మీరువచ్చుటవిన్న, మీఱినవేడ్క
వారక యేతెంచు వనములో వెడలి."
అనుటయు, రాజన్యుఁ డాయింతిఁజూచి
మనమున నిట్లను : "మహనీయకన్య
మునిపుత్రియెట్లయ్యె ! మొగి దీనిమీఁదఁ
గనుకూర్మి నాకెట్లు కడముట్టఁబుట్టెఁ !
గానివస్తువుమీఁదఁ గాంక్ష డెందమున
నూనదెన్నఁడు మఱి యుచితంబు దక్క !
దీనిజన్మపథంబు తెలియక నాకు
నూనినసందేహ ముడుగదెంతయును."
అని యిట్లుదలపోసి యబలకిట్లనియె :
"వనజాక్షి, యడుగంగవలసె నిన్నొకటి ;
[1] బ్రహ్మవిదుండన బ్రహ్మణ్యుఁడనఁగ
బ్రహ్మచారియనంగఁ బరఁగుఁ గణ్వుండు ;

1. బ్రహ్మవిదండనంగనగణ్వుండనంగ. (మూ)

అతనికి నీ వెట్టులా త్మజవైతి!
హితమతి నీక్రమం బెఱిఁగింపవలయు."
అనిన, శకుంతల యారాజుకనియె:

శకుంతలాజన్మవృత్తాంతము

"విను, మేను విన్నట్టివిధము చెప్పెదను;
అనఘ, విశ్వామిత్రుఁడనురాజమౌని
మును దపంబుండంగఁ బురుహూతుఁడలిగి,
తనరాజ్య మాతండు తడవునన్ భీతి
ఘనముగా నంకిలిగావింపఁ దలఁచి,
మేనకయనుదాని మృగరాజమధ్య
మానుగా రావించి మన్నించి పలికె:
'ఓకాంత, నీవేఁగి యుగ్రతపంబు
చేకొని సేయు కౌశికమునీంద్రునకు
వివిధభావంబుల విఘ్నంబుచేసి
యువతి, యేతె;' మ్మన్న నువిదయిట్లనియె:
'ఓదేవ, నీమాట యొనఁ [1]గూర్పనోపఁ;
గాదు నాచే నింతకార్యంబు సేయఁ;
దగ దూడలోపునే దంటుమేయంగ!
మగువలతరమె యమ్మహితాత్ముఁగలఁప!
నెఱిఁగియుఁ బాఁతఱ నెవ్వఁడుగూలు!
వెఱతు నేఁ బోవ నావిమలాత్మకడకు.'
అనిన నింద్రుఁడుపల్కెఁ: 'నశ్లేల! నీకు
ననువగునీకార్య; మతివ, భీతిలకు;
గానికార్యములకుఁ గళ్యాణి, నిన్ను
బూనుదు నే! వేడ్కఁబొ;' మ్మన్న నదియుఁ
గైకొని యేతెంచి, కౌశికునెదుటఁ
దూకొన్నమధులక్ష్మితోడుగా మెఱసి,

---

1. గూడ. (మూ)

బహువిలాసంబులు బహుగీతతతులు
బహునాట్యకళలును బహుభంగిఁజూపఁ,
దలయెత్తి యటుచూచి, తపమెల్ల మాని,
వలరాజునకుఁదక్కి, వలవంతఁజిక్కి,
మేనెల్ల మఱచి, యమ్మేనకఁగూడి
మానైన మరుకేళి మదమొప్పఁజేయ
వనితపుట్టిన, దాని వసుధపై విడిచి
వనితమేనక యేఁగె వాసవుపురికి.
కౌశికుండును, నంత ఘనతపంబునకుఁ
గౌశలంబున నేఁగె గర్వంబుదక్కి.
ఇట యేడ్చుచుండంగ నింత నా బాలఁ
జటులశకుంతాలి సంరక్ష సేయ,
నొకనాఁడు కుశనది కొగిఁగణ్వమౌని
యకలంకగతి నట కరుదెంచిచూచి,
కొనిపోయి యబ్బాలఁ గూఁతుగాఁబెనిచి,
తన [1] చెలియలిచేత స్తన్యమిప్పించి,
రమణ శకుంతాలి రక్షించెఁగాన
నమర శకుంతలయను పేరు పెట్టె,
హోమకుండును దండ్రి భువినగునడి
భామఁ గణ్వుఁడు నాకుఁ బసఁ దండ్రియయ్యె.
ననినాదు వృత్తాంత మాద్యులు చెప్ప
వినియుందు నీరీతి విశ్వంభరేంద్ర!"
అనిన, నాదుష్యంతుఁ డధికహర్షమున
మనసిజుండేప నమ్మగువకిట్లనియె:
"వనిత, నిజంబె కావలయు నెంతయును;
మనుజకాంతల కిట్టిమంజిమ గలదె!

1. చెలిచేతను. (మూ)

మెఱయ నాకసముపై మెఱుఁగారు మెఱుఁగు
నెఱయుంగఁ దోఁచునే నేలపై నెందు !
నింక నొక్కటి నాకు నిందీవరాక్షి,
కొంకక సమకూర్పఁ గూడును నీకుఁ;
గ్రుంకుగుబ్బలి పొడుపుగుబ్బలికడల
నంకితంబైనట్టి యవనిమండలికి
నాయకుండననొప్పునాకు నోతన్వి,
నాయికవగుము [1] మన్మథశాస్త్రవిధిని. ”
అనిన, శకుంతల యవనీశుఁబలికె :
' మునిలేనిపిమ్మట ముదితాత్మ, నాకు
స్వాతంత్ర్యమున నీకు సమకూరనగునె !
మాతండ్రిరానిమ్ము మఱి యగుఁగాక '.
అనవుడు రాజన్యుఁ డబలకిట్లనియె :
“ వినుము, నీకేటికి వెఱవంగ ముగ్ధ !
యెనయ వివాహంబు లెనిమిదియందు
ఘనత క్షత్రియులకు గాంధర్వసరణి
యొఱుఁగ వధూవరులిద్దఱుఁదక్క
మఱి యన్యులెఱిఁగిన మతముగా ; దదియు,
వసుధ గాంధర్వవివాహంబు మున్ను
వసుధేశకన్యకావరుల కబ్బినది ;
మీతండ్రివిన్నను మిగుల [2] మోదించు ;
నేతెంతుగా. ” కన్న నింతి యిట్లనియె :
“ నా కుమారుని రాజ్యనాథునిఁజేయ
నీకుఁగూడిన, నేను నీచెప్పినట్లు
చేసెదఁ ; గాకున్నఁ, జేయంగఁగూడ ;
దీసమయము నాకు నీడేర్పఁగలవె ! ”

---

1. నన్మథశాస్త్రవిధికి. 2. బోధించు. (మూ)

అనిన, దుష్యంతుండు నంగీకరించి
వనితకోరినలాగు వారక సలిపి,
మదనుండు మెచ్చంగ మగువతోఁ గూడి
వదలనికూర్మి జవ్వనికి నిట్లనియె :
" పోయెద నో కాంత, పురమున కేను ;
నాయెడ నెయ్యంబు నాతి, మరువకుము.
పిలువఁబుత్తెంచెద బింబోష్ఠి, నిన్ను
నలరఁ దండ్రికిఁజెప్పి యరుదెమ్ము నీవు. "
అనుచు వీడ్కొనివచ్చి, యటనేనఁ గూడి
తనపురంబున కేఁగె ధారుణీవిభుఁడు.

భ ర తో త్ప త్తి

అట కణ్వమునియు, నయ్యడవిలోనుండి
పటురీతి సమిధలు ఫలములుఁ గొనుచుఁ
బర్ణశాలకువచ్చి, పరమహర్షమునఁ
బూర్ణచంద్రాననఁ బుత్రికఁజూచి,
సిగ్గును, వెఱపును, జడిముడిపాటు,
నగ్గలికయుఁ, గాంతి, యలసభావంబు,
గర్భచిహ్నము, మఱి గర్భస్థుఁడైన
యర్భకువిభవంబు [1] నంతయునపుడు
తనదివ్యదృష్టిచేఁ దప్పకదెలిసి,
మనమునవలరి సమ్మతి నూరకుండె.
అంత, శకుంతల హర్షంపుఁదిథిని
గాంతిమంతునిఁ బుత్త్రుఁ గనిన, నమ్మౌని
తడయక యేతెంచి, దౌహిత్రునకును
గడునేడ్కఁజేసి సంస్కారంబులెల్ల :
[2] " సత్త్వాల బలిమిమై సమయించుఁగాన,
సత్త్వదమనుండగు శైశవంబునను ;

1. నాతండెఱింగి. 2. సత్త్వదబలిమియు సమయంబుగాన. (మూ)

బరఁగ నామీఁద భూభరణంబుసేయు
భరతనామకుఁడనఁ బ్రబలు వీఁ." డనుచు
నామధేయంబును నలువొప్పఁబెట్టి,
ప్రేమతోఁబెనువంగ, బెరిగి యాసుతుఁడు
సింగంపుఁగొదమల సిగపట్టితిగిచి,
భంగించి యావలఁబాఱంగఁ ద్రోలు ;
నెలుగుపిల్లలఁదెచ్చి యింటిబాలకుల
నలబూచిబూచని యాడించుచుండు ;
నీరీతి మఱియు ననేకలీలలను
వారక సేయుచు వర్తింపుచుండె.

శకుంతలను హాస్తినాపురికనుపుట

అంతఁ, గణ్వమునీంద్రుఁ డనుఁగుఁగూఁతునకుఁ
గాంతి రాచూలికిఁ గడువేడ్కతోడ
దివ్యభూషణములు, దివ్యాంబరములు,
దివ్యగంధంబులు దీపింప నొసగి,
తనశిష్యగణములఁ దగఁ దోడుగూర్చి
యనఘుఁ డల్లునియూరి కనిచిపుత్తెంచె.
ఆరీతి మునిపంప, నాశిష్యవరులు
దారకతోఁగూడఁ దరుణిఁదోడ్కొనుచు
హాస్తినాపురమునకరుదెంచి, యధిపు
శస్త్రంపుమొగసాలఁ జదరొప్పనిలిచి,
దౌవారికులచేతఁ దమరాక తెఱఁగు
భూవరునకుఁజెప్పిపుత్తేర, నతఁడు
నతిభక్తితో వారి నటకురావించి,
చతురతఁబూజించి సన్నుతిఁబలికెఁ:
" అనఘాత్ములార, మీరరుదెంచుకతన
ఘనతపోధర్మాత్త కలితుండనైతి.

మహితాత్ముఁడగు కణ్వమౌనిచంద్రునకు
బహుభంగిఁ దపములు పరఁగునె యెపుడు!
దేవ విప్రార్థమై ధృతిఁ గూడఁబోయు
నీవారధాన్యంబు నెలవుగాఁగలదె (వె)!
కందమూలంబులుఁ, గమ్మనిపండ్లు,
నందంద యతిథులకబ్బునే పెట్టఁ?
బరమేశుఁబూజింపఁ బత్రపుష్పములు
వరనదీజలములు వారకకలవె?
మఱియును దక్షిణమహితకృత్యములు
[1]దరలక మౌనికిఁ దనరునె యచట?
ఆమహాత్మకుఁ జేమియూనతియిచ్చె?
నేముగావించెద మిటుచెప్పవలయు."
ననవుడు, మునిపుత్త్రులతనికిట్లనిరి:
"ఘనుఁడ, కౌరవ వంశకర్తవు నీవు
ఇలయేలుచుండంగ నెల్లవస్తువులు
నిలయానువిధమున నెసగునెల్లెడలఁ;
బ్రజలకందఱకును బరిణామమెపుడు;
నిజధర్మములుచెల్లు నిఖిలభూములను;
గావున, నెప్పుడుఁ గణ్వసంయమికి
భావింప సుఖముతోఁ బ్రబలుఁదపంబు.
అమ్మౌనివాక్యంబు లాదటవినుము:
'నెమ్మి నేలేనిచో నీవనంబునకు
సమరంగ వేఁటకై యరుదెంచి, నీవు
కౌమరి నాకూఁతు శకుంతలాకన్య
గాంధర్వమునఁ బెండ్లికడఁకతో [2]నాడి
బాంధవంబుగఁజన్నపద్ధతిక్రమము

1. దసర. 2. గూడి. (మూ)

మనమున నెఱిఁగి సమ్మతిచేసి, పిదపఁ
దనయుఁడెదిగినదాఁక దనయునిల్పితిమి ;
[1] ఇంకీకుమారకు నిల్లాలి నీవు
గొంకక యొప్పుగాఁ గొను.' మనిచెప్పి
పుత్త్రుంచెమమ్ము నోభూపాల !" యనిన,
నత్తఱి వికలుఁడై యవనీశుఁడనియె :
" ఈకన్య నెన్నఁడు నేఁబెండ్లియైతి !
నాకు నీబాలుఁ డెన్నటికుమారకుఁడు !
ఏ నేమియునెఱుంగ ! నీభంగి నాకుఁ
గానక కొఁడిమెలు గట్టంగఁదగునె ! "
అనిన, వారలు రాజు కలుక నిట్లనిరి :
" మనుజేశ, యూరకే మఱపుగైకొంటి ;
వేము చెప్పఁగనేల ! యీరహస్యములు ;
శ్యామశకుంతల సర్వంబుఁదెలుపు ".
ననిన శకుంతల యవనీశుఁబలికె :
" వినుతాత్మ, మఱచితే విజ్ఞానివయ్యు !
మున్ను దపోవనంబున వేడ్క నన్నుఁ
గ్రన్ననఁ గామార్థిఁ గడముట్టఁగూడి,
రాజ్యానుభవమున రాజిల్లి యిపుడు
పూజ్యుండవై యుండి బొంకంగఁదగునె !
ధర్మంబులన్నియుఁ దగఁజేయుకంటెఁ
గర్మోక్తమున నొక్కక్రతువు మేలండ్రు ;
ఆక్రతువులు నూఱు నటుసేయుకంటె
నక్రమస్తుతుఁడగు సుతుఁడు మేలండ్రు ;
ఆసుతశతకంబు నందుటకంటె
వాసిగా నొకసత్యవచనంబు మేలు ;

1. ఇంక కొమారిక యిల్లాలినీకు. (మూ)

సకలధర్మంబులు సరసితో వ్రాసి
యొకవంక నిడి, సత్యమొకవంకఁ బెట్టి
త్రాసునఁ దూఁచిన, ధర్మంబులకంటె
వాసియయ్యెను సత్యవచనంబు తొల్లి;
కావున, సత్యంబు గడచిపోనాడు
భూవిభు గావించు పుణ్యంబులెల్ల
నొనర బూడిదలో నిహోమంబుగాదె!
మనుజేశ, కల్లలు మానుము నీవు".
అనిన, మానినిఁ జూచి యవనీశుఁ డనియె:
"వినరానిమాటలు వెలఁది, యాడెదవు;
నలి నసత్యముగాఁగ నామాటలెల్ల,
వెలఁది, నీమాటలు వేదంబొ చెపుమ!
మటుమాయప్రోగులు, మదనమోహినులు,
నటమటంబుల తావు, లనృతభాషిణులు,
కన్నుండఁ గనుపాపఁ గడఁకతోఁ దివియు
కన్నగాండ్రులుగారె! కాంతలన్వారు.
సత్యంబులెల్ల నసత్యంబు సేయు,
నిత్యమనిత్యంబు నిజముగాఁ జేయు
నేరుపు సంధిల్లు నెలఁతలకెల్ల;
సారెకు నీమాట చాలించి యుసుగు".
మనిన, శోకంబుతో నతివయిట్లనియె:
"వనములోపలనుండు వనితాజనంబు
పలుకుల సత్యంబు పాటిగాదయ్యెఁ!
గలకాలమును శత్రుగణములఁ జెఱుచు
కుచ్చితంబులు నేర్చు కువలయాధిపులు
నచ్చుగా సత్యంబు లాడెదువారె!
నామోము చూడుఁడి నలినలియయ్యె!
నేమింక నేమననేర్తుము నిన్నుఁ!

దనయునకై నను దండ్రిముండటను
ఘనయౌవరాజ్యంబు గానలేవయ్యొ !”
నని యిట్లు పలుకుచు నధిపుమాటిమాటికి,
మనమున శోకించి మఱియు నిట్లనియె :
“ అనలుండు, చంద్రుండు, నంభోజసఖుండు,
ననిలుండు, భూమియు, నాకసం, బాత్మ,
యుదకంబు, జముండును, నుభయసంధ్యలును
మదిఁజూచు చెప్పగు మనుజుల నెల్లఁ ;
గావున, నీరాజుకెల్ల నిజంబు
దేవతాతతులార, దృష్టింపుఁడీరు.”
అని పలుకుచు నయ్యతివ శోకింప,
వనితకై యాకాశవాణియిట్లనియె :
“ ఓ రాజ ! వినుము, యీయువతి నీ భార్య ;
శూరుఁ డీబాలుండు సూనుండునీకు ;
గాంధర్వ [1] విధమునఁ గానలో నీవు
సంధించితివిదీని ; సత్యమీమాట.
సందియంబేటికి ! సతియైనదీని
నందనుఁ గైకొమ్ము నరనాథ, మేలు ”.
అనిన సంతోషించి [2] రఖిలసభ్యులును ;
జననాథుఁడును హర్ష [3] సంభృతుఁడగుచు
మాని [4] సామంతుల మంత్రులఁ బలికె :
“ నేనెఱిఁగియు నింతి నింతసేయుటలు,
వనములో నొంటిమై వర్తించునట్టి
ఘనకృత్య మిందఱుఁ గలయంగఁదెలియ
వలసి ; యింతియె కాని, [5] వగుప నీసాధ్వి
కులకాంతయగు ; వీఁడు కొడుకును నగును. ”

1. మిదియును. 2. యఖిల. 3. సంభృతులగుచు. 4. సామజకేళి,
5. వలసి. (మూ)

అనుచుఁ బార్థివచంద్రుఁ డాశకుంతలను
'జనుములోనికి' నని శాసించిపలికి,
పులకలు మేనెల్లఁ బొడలిభూషింప
నలఘుశౌర్యునిఁ బుత్త్రు నందంద యెత్తి,
బిగియఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి, ప్రియ మొప్పఁ దొడలఁ
దగవొప్పనిడుకొని, ధారుణీవిభుఁడు
ఆకణ్వశిష్యుల కతిభక్తితోడఁ
బ్రాకటంబుగనిచ్చి బహువస్త్రతతులు,
మునినాథునకు లేఖ ముద మొప్పఁ బెట్టి
యనిచిన, దీవించి యరిగిరమ్మునులు.
అంతట, దుష్యంతుఁ డఖిలరాజ్యంబు
వింతలౌగున నేలి విఖ్యాతివడసి,
యాశకుంతలఁగూడి యఖిలసౌఖ్యంబు
లాశయ్య బహుకాల మలర భోగించి,
క్రతువులు బహురీతిఁ గ్రమ మొప్పఁ జేసి,
చతురత యోగవిచారుఁడై, పిదపఁ
దన ప్రధానుల నెల్లఁ దాల్మిరావించి,
తనయుఁబట్టముగట్టి తగనొప్పగించి,
మునివృత్తిగైకొని ముదిమి నారాజు
ఘనతపంబునఁ బుణ్యగతులఁ బ్రాపించె.
ధరఁ గులకర్తయై తనరినయట్టి
భరతుండు ధర్మసుభరితుఁ డావెనుక
భూలోకమంతయు భుజశక్తి నేలి,
చాలవేడుకఁ జేసె జన్నముల్ పెక్కు.
సారత నతనిచేఁ జంద్రవంశంబు
భారతవంశమై పరఁగె నెంతయును.
జగతి దుష్యంతునిచరితంబు విన్నఁ,
దగవొప్పఁ జదివినఁ దనరుఁబుణ్యములు.

అంత నాకులకర్త హాస్తిపురభర్త
వింతగా భరతుండు విభుఁడైన వెనుక,
పెండియు నృపతులు వివిధప్రభావ
1 ఖండితవైరులై కడునేల భూమి,
శంతనుండనురాజు జనియించి పేర్కొ
నెంతయు నేలుచు నెఱవైభవమున,
నీతిసహాయుఁడై 2 నిఖిలభూపతుల -
చేతఁ గప్పంబులు చెలువొప్పఁ గొనుచు
వారణ మదవారి వర్షాగమంబు
వారక యేఁప్రొద్దు వాకిటఁ గలిగి,
కైలాస హిమశైల గంధశైలముల
వాలినతనకీర్తి వన్నియవ్రాయ,
సతులతోఁ బతులయాచ్ఞావృత్తిదక్క
నితరయాచ్ఞావృత్తి యిలమీఁద లేక,
పేరిన సురల దుర్భిక్షదోషంబు
వారక క్రతువులవలన మాన్చుచును
ఉర్వియేలుచునుండి, యొక్కనాఁ డతఁడు
సర్వసేనాఢ్యుఁడై జాహ్నవీకడకు
వేఁటలాడఁగఁబోయి విపినంబుచొచ్చి,
మీటుగల్గిన యుగ్రమృగములఁ జంపి,
శాంతి నెంతయుఁ దూలి, సహకార వకుళ
హింతాల వనరాజి నెసఁగుజాహ్నవికి
నరుదెంచి, మధురంబులైనతోయములు
గరగలఁదెప్పించి కమ్మగాఁగ్రోలి,
పూచినగురువింద పొదరిండ్లనీడ
రాచిల్కపలుకుల రసికుఁడై వినుచుఁ,

1. ఖండితైశ్వర్యులై కడు నేలిభూమి.   2. నీతి. (మూ)

గలయఁ దమ్ములసోఁకి కడలులఁ బ్రాఁకి
ఫలవృక్షములఁ దాఁకి పైగాడ్పువోలయు,
నేకతంబుగ సేన యొడగల్ల నిలిపి,
సైకతంబుననున్న సమయంబునందుఁ,

వసువులు గంగతో మొఱవెట్టుట

గామినీవేషంబుగైకొని గంగ
భూమీశుఁగవయంగఁ బూనిపోవంగ,
వసువులడ్డమువచ్చి వరుసతో మ్రొక్కి,
యసమాన దైన్యులై యాగంగకనిరి:
"ఎందుఁబోయెదు గంగ? [1] హితమలరంగఁ
బొందఁబోయెదులాగొ భూపాలతిలకు!
ఈతనిసంబంధ మెఱుఁగుదుమింత;
నీతఁడు మును మేన నిక్ష్వాకుకులుఁడు;
భీమశౌర్యుఁడు మహాభిషుఁడను రాజు;
భూమియేలుచు యాగములుపెక్కు చేసి
దేహాంత్యమున బ్రహ్మదేవుని [2] సభక-
నాహూతనిజపుణ్యుఁడై పోయి మరలి,
పెరసినతనయిచ్చఁ బెక్కుకాలములు
సురలోకవిభుకొల్వు చొచ్చియుండఁగను,
దేవి, నీవొకదివ్యదేహంబు దాల్చి
యావాసవునిఁగొల్వ నరుదెంచునపుడు,
[3] సవిడినగాడ్పున నీచీరదొలఁగ,
ధవళాక్షి, మునలెల్లఁ దలవంచుటయును,
అంబరంబు ధరించునాలోన నిన్ను
నంబుజానన, కాంతుఁ డాతండుచూచెఁ;

1. హితమత్తరంగ. 2. సభకు ఆహూత. 3. నీగిన. (మూ)

జూచిన, నింద్రుండు క్షోణీశుఁ గినిసి
'భూచక్రమునఁ బోయి పుట్టుమీ' యనుచు
శాపించుటయు, నొండు జనులకుఁ బుట్ట-
నోపక యారాజు యుక్తమార్గమున
ననుపమ కులదీపుఁడగు ప్రతీపునకు
జనియించె ధర నిట్లు శంతనుండనఁగ.
శృంగారరసమెల్ల క్షితిసితంబైన
నంగజునకుఁ బుట్ట ననువులే దబల!
ఎన్నఁగా నాఁడు నీ వీరాజుమీఁదఁ
గన్ను వేసితి; గానఁ, గడువేడ్క పుట్టి
కాంతవై నీవిదే కవయఁబోయెదవు.
వింతవారముగాము వినుము మాకథయు;
నేడులోకంబుల నెదురెందులేక
వేడుక విహరించి, వెసలోకమునకుఁ
బోఁగ భార్యలు మేముఁ బోవుచుండంగఁ,
బసఁగ మే మేఁగునప్పథమధ్యమునకుఁ
జేరువనున్న వశిష్ఠాశ్రమమునఁ
గోరి సుఖింపఁగఁ, గొంతసేపునకు
నందఱమును డిగ్గ, నచ్చోటనుండె
నందిని యనునావు నయన రమ్యాంగి;
ఎట్టికోరిక లెవ్వ రిచ్చలోఁదలఁచి
రట్టికోరికలిచ్చు నంతటిసొమ్ము.
1 మేయఁబోవఁగ దాని మేనిరోమముల
చాయకు వెఱఁగంది సంప్రీతి నపుడు
ఆర్యాణియనునది యష్టమవసువు-
భార్య యాధేనువుఁ బట్టి తెమ్మనుచు
మగనిఁ బ్రార్థించిన, మానినిమాట
తగదనమైతిమి; తప్పుచేసితిమి.

1. మెరయ. (మా)

పడఁతి [1]యిట్లనుపల్కఁ, ద్యౌన వాఁడుపోయి
యొడిసి వసిష్ఠునిహోమధేనువును
బట్టితెచ్చిన, నేముఁ బదిలమ్ముగదలి
నెట్టనవచ్చుచో, నిజబుద్ధినెఱిఁగి
'మనుజులైపొం' డని మాకు వసిష్ఠుఁ
డెనమండ్రకును శాపమిచ్చె; నిచ్చటయు,
నందిని విడిపించి నాము మొక్కఁగదలి
యందఱమును వచ్చి యాతనికి మ్రొక్కి,
చేతులు మోడ్చి: "మాచేసినతప్పు
బ్రాఁతియా! మునినాథ, పసలేదుగదవె!
కలిలఁ దప్పుగా నేలగైకొంటి!
భూలోకమున నేము పుట్టనోపుదుము;
చచ్చుచుఁ, బుట్టుచు, సకలరోగములు
వెచ్చుచు, వ్యాధితో విహరింపఁగలమె!
మొదల బాల్యంబున, ముదిమి నంత్యమునఁ,
బొదలుయౌవనమున పొక్కంగఁగలమె!
పత్తెంబుమ్రింగుచుఁ, బవలును రేలు
విత్తంబు దలఁచుచు విహరింపఁగలమె!
సర్వజ్ఞ, యోర్పవే! శాపాగ్ని;" యనిన,
సార్వశ్రేయుఁడు మాకు నభయంబులిచ్చి:
'కథలేల! మీలోనఁ గడపటివాఁడు
పృథివి నుండెడుఁగాక పెద్దకాలంబు;
మట్టపునియతితో మానవయోనిఁ
బుట్టుచు, మరణంబుఁ బొందఁడేద్యావును;
సంతానశూన్యుఁడై సకలభోగముల
పొంతఁబోవనిపుట్టు పుట్టెడు నితఁడు'.

1. యిట్లనుపలద్యౌరివాఁడుపోయి. (మూ)

అని వశిష్ఠుఁడు మమ్ము ననుపుటఁ జేసి
జనియింపవలసె నీజగతిలోపలను.
నీయందు మునిఁగిన, నెఱయఁ జేరినను,
బాయుంగనగు సర్వపాపంబులండ్రు ;
ఒక్కనిఁ దనయుఁగా నుండని". మ్మనుచు
మ్రొక్కి యావసువు లమ్మునికిట్లనిరి :
"ఇలదీర్ఘజీవిగా, నేము మాలోనఁ
బాలఁతి, చతుర్థాంశములు పుచ్చి వచ్చి
కలసియిత్తుము పుత్త్రుఁగా నీకు ; నతఁడు
నిలిచివర్ధిల్లెఁడు నృపుఁడు మోదింప".

గంగాశంతనుల సమయము

అనిన నట్టిదకాకయని వారినెల్ల
మనిచి, భాగీరథి యటవచ్చివచ్చి
వసుధేశునెమ్మేను, వక్షస్స్థలంబుఁ,
బసనిదీప్తులుఁ, ముఖపంకేరుహంబు,
నాజానుబాహులు, నసమానరుచియు,
రాజీవ రుచిర నేత్రంబులుఁ జూచి,
యాశానుతలకెక్కి యేలినగంగ
యాశంతనునిమూర్తి కాత్మలో మెచ్చి,
గరువంబు నేరక కదిసిపోలేక
సురిగిరా నేరక సుడివడియున్నఁ,
బతిచూచు దానిసౌభాగ్యసంపదకు
మతిలోనఁ జొక్కి, మన్మథునకుఁ జిక్కి :
"దైవకన్యకయొ ! గంధర్వకన్యకయొ !
యావచ్చుకన్య దేవేంద్రకన్యకయొ !
వరకన్యకయొ ! కాక, వసుమతినంత
నరకన్యకకు నిట్టియరూపు గలదె !

కలికిమీనంబులో! కన్నులో! యెఱుఁగ;
నలరినపవడమో! యధరమో! యెఱుఁగఁ,
గ్రమ మొప్పఁగంబువో! కంఠమో! యెఱుఁగఁ;
గమలమృణాళమో! కరములో! యెఱుఁగఁ;
జక్రవాకంబులో! చన్నులో! యెఱుఁగఁ;
జక్రమో! పులినమో! జఘనమో! యెఱుఁగ;
[1] గరిమకూర్మములో! మీఁగాళ్లో! యెఱుంగ;
నరుణపంకజములో! యడుగులో! యెఱుఁగ;
నేరూప మెఱుఁగలే; నిట్టిసౌభాగ్య
మీరూపు నిర్మింప [2] నేరఁడుబ్రహ్మ.
ఒకమాఱు కౌఁగిలి యువిదయిచ్చుటయు,
సకలంబువెలగాదు జగతీతలంబు.
ఈచోట నొంటిగా నెవ్వారికెదురు
చూచుచువచ్చెనో శుకవాణి ముగ్ధ!
అమ్ములగతినాటు నతివ [3] చూపులును
[4] నమ్మఁజాలనిరీతి నాశరీరమున.
నడిగిచూచెదఁగాక యబలవృత్తాంత;
మడుగంగ మఱుమాట లాడకుండెడినో!
కదిసి చూచెదఁగాక కమలాయతాక్షిఁ;
గదియఁగా నెక్కడ కదలిపోయెడినో!"
అని యిట్లుదలపోయు నధిపతిఁ జూచి,
వనజాక్షి యారాజువామాంక మెక్కె;
ఎక్కినఁ, బులకలు నిరువురమేన
నొక్కట నెసగుట యుపమింపనొప్పె
[5] గీష్మతి పదనుగల్గినచోటెఱింగి
పుష్పాస్త్రునకు నారు పోసినాఁడనఁగ.

---

1. గరిమకూర్మమొ మొగిల్లోయెఱుంగ. 2. నేరము. 3. చూపరులు. 4. నమ్మరాదని లేని. 5. గ్రీష్మతి. (మూ)

అప్పుడు నరనాథుఁ డాత్మలో 'నబల
చెప్పినయట్లెల్లఁ జేయుదు' ననుచుఁ
దలఁచుచున్నతనికిఁ దరుణి యిట్లనియె:
"నెలకొని చేసెద నీకుఁగాపురము;
ఏనేమిచేసిన నీవు గాదనక
యూనినమతి నూరకుండనోపుదువె!
ఉండక యెన్నఁడే నుల్లంబునొవ్వ
మండలేశ్వర, నన్ను మఱచి యాడినను,
అప్పుడు నినుడించి యరిగెదఁజువ్వె!
చెప్పితి, నట్లైనఁజేపట్టు." మనిన
నొడఁబడి, శంతనుం డువిదకచ్చోటఁ
గడురమ్యముగ నిండ్లు గట్టించి, యందు
సురతానుభవమున సురరాజు పోలె
సురనదిఁ గూడి భాసురసౌఖ్య మందె.
అత్తఱి, వరుణేంద్రులాదిగా వసువు
లెత్తిన క్రమముతో నింతికిఁ బటికి
జనియింప జనియింప, జాహ్నవి వారి
మనుజేశ్వరుఁడుచూడ మదిఁగొంకులేక
గొనిపోయి గంగలోఁ గూయికూయనఁగ
మునిచి, తీర్థములాడి మీఁద మొప్పవచ్చు.
ఇట్టుముంచి వధింప [1] నెవ్వగదాఁక,
నెట్టనఁజూచి యానృపచక్రవర్తి
యాలికడ్డముచెప్పనన్నాఁడు గాన
లోలోన వగలఁగాలుచు నోర్చియోర్చి,
యనల తేజుని నంత నష్టమపుత్త్రుఁ
గొనిపోవఁ, బోనీక కోపించిపలికె

1. నెవ్వరు. (మూ)

చేట్టున రేఁగి యాజాహ్నవిఁ జూచి :
"వెట్టివానవుగాక వెంఁడి, నీకడుపు
చుట్టనకున్నది చోద్యంబు చూడ!
వట్టువచ్చిన నట్లు వలచితి గాక,
కొట్టుమ్రింగినయట్లు కొంత గైకొంటి
నట్టుత్రొక్కిన నడ్డ పూడరాదనుచు.
జుట్టఁజూచితి నీవు సోమకులంబు!
మట్టినుండెడు భూతమాతవు గాక,
కట్టుపట్టిద (?) నీవు కాంతవుగావు.
ఒట్టిలాగునను న న్నొకమాట యన్న,
జట్టన [1]జూటెదు సంసారమెల్ల.
విట్టువీగక నీవు విడిచిన, మాకు
జెట్టికి నొకకాలు చెడినట్లు [2]సకియ!
తిట్టఁబోసిననీళ్లు తెలవ, నీబ్రదుకు;
గొట్టెదూడలఁజేస్తి కొడుకులనెల్ల.
ఉట్టూఁతలూఁగు నీయురుకుచద్వయము
ముట్టుపా లేబిడ్డ నూతిఁ బట్టితివి!
కుట్టులవంటి నాకొడుకుల మ్రింగి,
గట్టనఁ ద్రేంచెను గంగలో మీలు!
అట్టాడి మ్రింగిన నట మ్రింగనిమ్ము,
తట్ట, [3]యెత్తెద వాని దయమాటలాడి.
మిట్టుగాదే యెల్లి మిన్నేరు! పూడ్చి,
కొట్టవి త్రించెదఁ గోపంబు మాన;
ఈసుమారకు జముకీసు మాఱకము;
నీకు మాటాడితి నేఁ"; డన్ననవ్వి :
"ఏటికి నామీఁద నింతకోపంబు!
వాటంపునెయ్యంబు వలదన్న మాని,

1. జారదు. 2. సతుల. 3. మొత్తెద. (మూ)

చాలించి పోయెద జాహ్నవి నేను ;
బాలు నేఁ గొనిపోయి భక్తిఁ బెంచెదను ;
యౌవనప్రాప్తిలో నరుదెంచు నిచటి
కీవసుంధరకెల్ల నితఁడొడయుండు ;
పుట్టుచు మరణంబుఁబొందినవారు
నెట్టన వసువులు నేఁడైన నెఱుఁగు ;
వారి వశిష్ఠుండు వసుధపైఁ బుట్ట
నీరీతిఁ బొమ్మన్న నేతెంచినారు ;
ఇవ్వగా నీచేత నుపకృతులైన
యప్పుణ్యు లొకవేళ నగుదురు నీకు. ”
అనిచెప్పి, గంగ రయంబెసగంగఁ
దనయునిఁగొంచు శంతనుడించి పోయె.
అంత నూరికివచ్చి, యతఁడవ్వధూటిఁ
జింతించి చింతించి చిత్తజుండేఁప,
నూరిపట్టున నుండ నుల్లంబురాక
వీరవర్గముగొల్వ వేటాడ వెడల,

శంతనుఁడు భీష్మునిఁ బడయుట

భాగీరథీ నదీ పథమునఁ దొంటి
భోగభూమికిఁ బోయి పొడగనునపుడు,
కదిసి యోడలఁగాని గడువంగరాని
యుదకంబు సన్ననై యుబ్బెల్లస్రుక్క,
పలుచనై చెదరుచుఁ బాకుఱాళ్లకును
నలబలసేయుచు నడుమంటస్రుక్క,
యారీతిఁ దనుబాసి యాకాశగంగ
భూరి తనుత్వంబు పొరసెనోయనఁగ
జాలువారుచునున్న సందియంబంది
హేల [1] ప్రయాణమై యెగువకుఁ బోయి,

1. ప్రమాణుఁడై. (మూ)

యెక్కడఁ బొడగాంచె నాత్మనందనుని ;
నొక్కండు వింట నేయుచునున్నవాని,
నట్టగా నేసిన యమ్ములకట్టఁ
దొట్టిన నీటికందువ నున్నవాని,
నరుడారఁ దనరూప మచ్చొత్తినట్లు
భరియించి బహుకళాప్రభనున్నవానిఁ
గనుఁగొని, తనసుతుఁగా నిశ్చయంబు
మనమునలేకయు, మమతావిభూతి :
" నెవ్వనితనయుఁడో యీదీర్ఘ [1] బాహుఁ!
డెవ్వనిపుణ్యమో యీమేలుగాంచె!
సుతు నింతవాని నీశుఁడు నాకు నీయ
క్షితికెల్ల యువరాజుఁజేయంగఁ దగదె! "
అనివిచారించుచో, నతనికి గంగ
వనితయైపొడసూపి వరలజ్జఁబలికె :
" ఏను మున్నిటిగంగ ; నితఁడునీసుతుఁడు ;
మానవేశ్వర, నీవుమఱచిన వినుము.
ఇతఁడు వశిష్ఠుతో నెల్లవేదములు
చతురతఁ జదివె శాస్త్రములతోఁగూడఁ ;
బరశురాముఁడు నేర్ప బహుతరవిద్య
శరములు మంత్రించి సంధింపనేర్చె ;
వాహనారోహణ వరశక్తియుక్తి,
[2] వ్యూహశుకృతులఁ దా నుపదిష్టుఁడయ్యె ;
సనకసనందన సన్మునీశ్వరుల
ఘనకృప నెఱిఁగె [3] యోగప్రకారంబు ;
నింతటఁ గొనిపోయి యేలింపుధరణి ;
సంతాన [4] వంతులసరస నుండెదవు ".

1. దేహు-డె. 2. వ్యూహతాసుకృతానుపవిష్టుఁడయ్యె. 2. యోగపుకార్యంబు.
4. రీతుల. (మూ)

అనుటయు, వేడ్కఁ బా నాగంగననిచి
తనయునిఁదెచ్చి, శంతనమహీవిభుఁడు
హాస్తిపురంబులో నతనికి వేడ్కఁ
బ్రస్తుత యువరాజపట్టంబుఁ గట్టి,
రణమున సాధింపరానిశాత్రవుల
నణుమాత్రమున గెల్చి, యతనిసత్వమున
జలరాశి వేష్టిత సకలభూతలము
నలమి యేలుచునుండి, యటనొక్కనాఁడు,

శంతనుఁడు సత్యవతిని మోహించుట

ఆపగేయునిమీఁద నఖిలభూభరము
మోపి, రథంబెక్కి ముదము రెట్టింప
యమున [1] వాలునకు నెయ్యమున వేటాడ
నమితసేనాఢ్యుఁడై యరిగి, యచ్చోటఁ
గప్పారుజలముపైఁ గాంచనచ్ఛాయ
నొప్పారుచున్న యాయోజనగంధి
నీలమేఘంబుపై నెలకొను మెఱుపుఁ
బోలియుండఁగఁ జూచి, బుద్ధినూహించి :
" యీసౌరభంబును, నీజవ్వనంబు,
నీస్వరూపము బ్రహ్మ యీయింతికొసగి
[2] నాకల వలనొప్ప నడుమ నిట్లునిచె ;
నీకార్శ్యమునఁగదా యితఁడు [3] ఛాందసుఁడు ! ”
అనితలపోసి యిట్లను నింతిఁజేరి :
" వనిత, నీరూప యౌవన విలాసములు
సూడిదగాఁ జిత్తజునకు నీవచ్చు ;
నోడరేవున నుండ నుచితమె నీకు !
నింతికి నర్ధాంగమిచ్చిన శివుఁడు
కాంత, నీరూపంబుగని సిగ్గువడఁడె !

1. చాల్పునకు. 2. నాకలోపల నొక్కనాప యిట్లునిచె. 3. చెందనుఁడు. (పా)

కాముండు మూర్తితోఁ గలిగిననాఁడు
నీ[1] మేనుగలిగిన నిలుచునే [2] జగము!
ఎన్నంగ ధరయెల్ల నేలినవాఁడ,
నన్ను నేలుదుగాక నలినాయతాక్షి!
కామువారికి మునుగాము; నీప్రేమ
యేమనిభావింతు నెఱిఁగింపఁగదవె!"
అనిన నాతనిమూర్తి కతివమెచ్చియును,
మనసువికారంబు మఱువెట్టి పలికె:
"ఏనియ్యకొననేర నీయర్థమునకు;
మానవేశ్వర, నీవు మాతండ్రినడుగు;
అల్లదె మావల్లె; యందు మాతల్లి
నల్లీలతోఁగూడి జనకుఁడుండెడిని;
వారినుండియు నీవు వచ్చునందాఁక
వారినుండెదఁ బూర్వవర్తనంబునను;
విచ్చేయుము." మనవుడు, విరిదమ్మినుండి
యచ్చుగాఁ బోలేని యలిపోలె నతఁడు
నతిఁబాయలేకయు ఝుషవై రిపురికిఁ
గతిపయ [3] మంత్రిసంకలితుఁడై పోయి,
దాసుఁడయ్యును విష్ణుదాసుఁడై యున్న
యాసతీమణితండ్రి నచ్చోటఁ గాంచి,
యతనిచేఁ బూజితుండై వేడ్కఁబలికెఁ:
"జతురత మాతోడి సంబంధివైతి;
కాశి నీగతి మత్తకాశినీమణుల
దాసులు గానరు తపముచేసియును.
రత్నంబుగంటివి; రభనంబు [4] మిగుల
యత్నంబుతో నడుగ నరుదెంచినాఁడ.

1. మేలు. 2. జయము. 3. మాత్ర. 4. అఖిల. (మూ)

గ్రామంబులిత్తునో ! కరులుగావలెనొ !
హేమ మౌక్తిక రాసులిత్తునో తనియ !
నెయ్యది నీకోర్కె ? యెఱిఁగింపు. " మనినఁ,
దియ్యనిమాటల దేవలుండనియె :
"హరిణలోచనఁ బెండ్లియాడెదు గాక ;
ధరణీశ, నీకంటెఁ దగువారు వేరి !
ఉంకువ నీచేత నొల్లముగానఁగ ;
నింక చెప్పకపోదు హితలీల వినుము ;
నాపుత్రికుదయించు నందనునంద
యువరాజభారంబు నునుపనోపుదువె !
ఓపిన, నిది నాకు నుంకువ". యనినఁ,
గోపమించుకవచ్చి కువలయేశ్వరుఁడు :
"ఆపగేయుఁడు రాజ్య మరయుచునుండ,
నీపని యెట్లుగా నేనియ్యకొందుఁ !
గట్టిడికార్యంబు, కళ్యాణియైనఁ
గట్టినట్లున్నది కడునార్తినాకు."
అనిఖిన్నుఁడై పోయి హస్తినాపురము,
తనయిల్లువెడలక తాపభారమున,
వాలినమొగులులో వనజాప్తుఁ [1] డట్లు
చాలఁదూలిన జీర్ణచంద్రుండువోలెఁ
గుంభినీజనులకుఁ గొలువియ్యకున్న,
గాంభీర్యజలరాశి గాంగేయుఁ డెఱిఁగి,
యమ్మోడ నొక్కనాఁ డయ్యయున్నడకు
నొయ్యన సుముఖుఁడై యొక్కఁడుఁ బోయి :

భీష్మ ప్రతిజ్ఞ

"యిదియేమి తండ్రి ! నీవెన్నఁడు [2] లేను,
చెదరియున్నావు నీచిత్తంబులోన !

1. డున్న. 2. లేమి. (మూ)

సాధింప, ఘనుఁడైన శత్రుఁడా లేఁడు!
బాధింప, నోడినపాపంబు లేదు!
విల్లు నేనును గల్గ విజయంబునీకు;
నెల్లకార్యములు నా కెఱిఁగింపు." మనిన,
(ననువొప్పఁ దా వేట కరిగినలాగు,)
ఘనుఁడు యోజనగంధిఁ గదిసినలాగు,
రమణికి సుతుయౌవరాజ్య మొంకువగ
(సమరంగ దాశరా జడిగినలాగు,)
వలదని తా నంత వచ్చినలాగు,
లలిఁ బంచశరుఁడేయులాగుఁ జెప్పటయు,
గురుభక్తి యాత్మలోఁ గొలఁదికి మిగుల
సురనదీతనయుండు క్షోణీశుఁబలికె:
"జాలరీఁడాడినచతురంపుమాట
యేలగైకొనవైతి! వేనున్న నేమి!
గురుహితం బెఱుఁగని కొడుకేమికొడుకు!
ధరణీశ, నీకోర్కి తలకూర్తు వినుము;
అందుఁబుట్టెడువాఁడు నసఘు, నీసుతుఁడు;
పొందుగా ధర యేలఁబోలదే చెపుమ!
తగ నేనపోయి, యాతని నొడంబఱచి
మగువఁదెచ్చెద"; నని మక్కువఁబోయి,
దేవలుఁగాంచి సుధీవరుఁడనియె:
"భూవరునకు నేల పుత్రినీవైతి?
నాచిత్తమెఱుఁగక నరనాథుఁ డపుడు
నీచేత సతి నందనేరకపోయె.
అతఁడేమెఱుఁగు! నీయాత్మజగాంచు
సుతునిఁ బట్టముగట్టి క్షోణియేలింతు;
నేనేలనొల్ల; సూర్యేందులు సాక్షి;
మానవేశ్వరునకు మగువని." మ్మనిన,

దక్కఁగా నాడుబిడ్డల నిచ్చుచోటఁ
దక్కక చింతింపఁదగుఁ; గాన నతఁడు
నృపనందనునిఁబల్కు: "నీకు నీవోపి
నృపునిఁజేసెదనంటి; నిజము నీమాట;
నీకుఁబుట్టెడువారు నీయంశమునకు
రాకమానరు; ఘోరరణములౌ నపుడు;
కావునఁ, గూడదు కళ్యాణ". మనిన,
నావేళ మెత్తిన ట్లతఁడు భీష్మించె:
"ఏను పెండిలియాడి యెన్నఁడే నొకనిఁ
గానఁగ మఱిగదా! గలుగుఁ గయ్యములు;
మనుజేంద్రు పెండ్లికై [1] మానెదఁబెండ్లి;
ఘనతఁ బుత్త్రులఁ గానఁగలవాఁడఁ గాను.
[2] అమరకైయుండు నాయౌవనావస్థ;
రమణుల [3] నంగ యారంభదీమముగఁ
గుసుమాస్త్రుఁడేయునీ కుసుమబాణముల,
వెస వీడిపోవనీ పితరులునన్నుఁ,
బట్టితిఁ బట్టితి బ్రహ్మచర్యంబు
గట్టిగా." ననుటయుఁ, గడు [4] మెచ్చి సురలు
'దేవవ్రతుం' డని దివినుండి పొగడ,
భూవరుపైఁ గురిసెఁ బుష్పవర్షములు.
'భీష్మించి యతఁడేఁగెఁ బితృభక్తి' ననుచు
భీష్మనామకుఁజేసి పిలిచిరి జనులు.
అంత సంతోషించి, యాదాశరాజు
'శాంతనిచ్చితి' నని గాంగేయు వెనుక
నిభముపై గూఁతురి నెక్కించుకొనుచు
నిభపురంబున కేఁగె నెలమిదీపింప.

---

1. మానెనా. 2. అడుగకై. 3. నంగనిరంభటోయముల. 4. నొప్పి. (మూ)

సత్యంబుతో వచ్చి సౌంజ్ఞ దైవార
సత్యవతీదేవి జనకున కపుడు
విభవంబుతో యుక్తవిధిఁ బెండ్లిసేయు,
నభినవోత్సాహుఁడై యపుడు పుత్త్రునకు
నరవిఁ గోరినదాఁక చావులేకుండ
వరమిచ్చి, యాసత్యవతియును దానుఁ
జిత్ర చిత్తజుకేళిఁ జెలఁగుచునుండి,
చిత్రాంగదునుని విచిత్రవీర్యునిని
బుత్త్రులఁగాఁగాంచి, పుత్త్రోత్సవంబు
ధాత్రి మెచ్చఁగఁ జేసి తనరఁబెంచుచును,
రాజ్యంబుచేసి, యారాజు గీర్వాణ
రాజ్యంబు కాలధర్మమునఁ బ్రాపించె.
అప్పుడు భీష్ముఁ డయ్యబల నూరార్చి,
తప్పక శ్రాద్ధముల్ తండ్రికిఁ జేసి,
నవలీల సింహాసనంబు గైకొనక
యువనికి రాజుఁ జిత్రాంగదుఁ జేసె.
చేసినచోట నాచిత్రాంగదుండు
వాసవునైన సత్త్వమునఁ గైకొనక :
"కరి గండభేరుండ కంఠీరవముల
గరిడికిఁగొనివచ్చి కడఁక నొంచుదునో!
ఏఋలన్నియుఁ బూడ్చి, హేమాద్రి వెఱికి,
జారంగవిడుతునో జలధిలోపలను!
కాదేని, జలధిచక్రము వ్రక్కలించి
పోదునో శేషుతోఁబోరాడ! ననుచు,
నట్టిదిగాదేని, యువని సత్త్వాఢ్యుఁ
బట్టి సాధింతునో బలమున!" ననఁగ,

....

....

అంత నేతెంచెఁ జిత్రాంగదుఁడనఁగఁ
గాంతిభీకరుఁడైన గంధర్వుఁ డొకఁడు;
ఏతెంచి యారాజు నిట్లనిపలికె:
" భూతలాధీశ, చెప్పెదను నీలావు;
అష్టదిక్కరులను నడిగితి రణము;
నష్టదిక్పాలుర నడిగితి రణము;
నెందులేదు; భుజంబు తేర్పులు వట్టె;
విందుసేయుము మల్లవిద్య నా". కనుచు
నరులుఱిచ్చవడంగ నలినాక్షులేడ్వ,
దొరలునివర్తింపఁ దోడ్కొనిపోయి,
భూరి కురుక్షేత్రమున నాజిచేసి,
యారాజుఁ దెగటార్చి యాతండువోవ,
నొక్కింతశోకించి, యూర్ధ్వకృత్యములు
తక్కక భీష్ముఁ డాతనికిఁ జేయించి,
యుర్వి కాతనితమ్ము నొడయునిఁజేసి
సర్వంబునడపుచో; [1] జగతిలో నంత,

కాశిరాజుకూఁతుల భీష్ముఁడు తోడ్తెచ్చుట

మువ్వురుసుతలకు మొగిఁ గాశిరాజు
జవ్వనంబునఁ బెండ్లిసమకూర్ప వలసి
వీరస్వయంవరవిధికి భూవరుల
వారక పిలిపించువార్త పుట్టుటయు,
నొక్కఁడు రథమెక్కి యుర్విగ్రక్కదల
గ్రక్కున భీష్ముఁ డాకాశికిఁ బోయి,
తప్పక వీరులందఱు నల్గువాతి
కప్పలగతినుండఁ గనుఁగొని నవ్వి,

1. జనులలో. (మూ)

కమనీయు కమలినీ కబళనార్థంబు
కమలాకరముఁజొచ్చు గజమునుబోలె
మచ్చుగాఁ బన్నినమంచెలమీఁదఁ
జొచ్చి, కాశీశుండు చూడఁజూడంగ,
నంబుజగంధుల నంబ యంబికయు
నంబాలికయు ననునట్టి కన్యకలఁ
దనరథంబెక్కించి దర్పించిపలికె :
" మనుజేంద్రులార, యేమఱియుండవలదు ;
అనుజునిపెండ్లికి నఖిలంబు నెఱుఁగఁ
గొనిపోవుచున్నాఁడఁ గుటిలకుంతలుల.
ఆసుర బ్రాహ్మంబులను వివాహముల
నాసుర మీపెండ్లి ; యర్హంబు మాకు ;
పెనఁగివినుండు నాపేరుభీష్ముండు ;
వినుఁ డొంటివచ్చితి విల్లునునేను ".
అనిపోవఁ, బోనీక యడ్డంబుదాఁకి,
జననాథు లస్త్రశస్త్రంబులచేత
ముంచిన, నతఁడు రామునిశిష్యుఁడౌటఁ
బొంచి యానృపవైరమునఁ బెచ్చుపెరిగి,
యనుపమాస్త్రంబుల నవి ద్రుంచివైచి,
తనరథ వేగంబు దప్పకయుండఁ,
గృత్తసూత రథాశ్వ కేతన చ్ఛత్ర
మత్తేభ [1] కుంభముల్ మార్గంబుదెలుప,
విచ్చుచుఁ బొదువుచు వెస భానుమీఁద
వచ్చుమంచువిధంబు వైరులు దెలుప,
నావలవెడలినయతనిబాణములఁ
ద్రేవులుదునిసియుఁ, బృథివిప్రాలియును,

1. శుభముల. (మా)

1 బిరుదులువోయియు, విఱిగియు, నృపతు
లరవరులయ్యు నయ్యనువున దస్సి
2 దీనాస్యులై పెక్కుతెరువులఁ బోవఁ,
దానట్లుపోవక తవిలి సాల్వుండు
భీష్ముని నారాచ 3 ప్రేరితుఁజేయ,
గ్రీష్మకాలాదిత్యక్రియ నాతఁ డలిగి,
విల్లును జోడును 4 వెడఁదైన కేడె
మల్లియుఁ దునిమి, యయ్యెడ నొక్కకోల
నాటించి తేరుభగ్నముసేయ, నతఁడు
దాటి ధాత్రికిడిగ్గి తలవీడఁబాఱె.
అంత నూఱికివచ్చి యాపగేయుండు
కాంతల నొక్కలగ్నమునఁ దమ్మునకు
... ...
... ...
శక్తిత్రయంబుతో సంధించునట్లు
భక్తిమైనున్నచోఁ బలికె నయ్యంబ:
"నరనాథ, యిటమున్న నన్ను సాల్వుండు
వరియించె; మాతండ్రివచనంబుఁగలదు;
నీవునుఁదెచ్చితి; నీతిమార్గమున
భావింప, నీకంటెఁబ్రాజ్ఞులు గలరె!"
... ...
అనుటయుఁ, దనకుముప్పైన యాయింతి
ననిచి, భీష్ముం డంబికాంబాలికలను
ననుజునకిచ్చిన, నసమాస్త్రకేళిఁ
దనియక యతఁడు నిత్యంబుఁగ్రీడించి,
నానాఁటి కొడల జీర్ణవ్యాధిపుట్టి
మానక యాలీల మరణంబునొందె.

1. బిరుదులువోయివిఱిగియున్నృపతు. 2. దీనాస్యులై. 3. ప్రేరితుని. 4. వెడఁగైన సమరి. (మూ)

అరయ నట్టిద కాదె యధిక కామంబు
నరులకుఁ గొఱగాదు నయవిధిఁజూడ.
గాంగేయు భూనాథుఁగా కుండ నడిగి
యంగననిచ్చిన నదియేలవెలయు!
అనుజుఁడిట్లేఁగిన, నాపగేయుండు
మనమున శోకాగ్ని మంటలై మండ
దీనుఁడై, యెవ్వరు దెలిపినఁ దెలివి
నూనక మూర్ఛిల్లి యొక్కింత దెలిసి:
"శంతనుమహారాజుగాఁ జర్చించి మిమ్ము
నెంతయు నరసితి నేఁ దమ్ములార!
[1] ఒమ్మగుపనిగాఁగ నొకమాను వాఁడువ
బొమ్మరమ్మును గాకపోయినట్లయ్యె!
ఇలకు విచారింప నే నున్నవాఁడఁ!
గులసూత్ర మింతతోఁ గుఱుచయయ్యెడినో!
ప్రాణసాధ్యంబైనపని గాదుగాక,
ప్రాణంబునకు నడ్డపడనె యింతకును!"
అని యేడ్చి యతనికి నపరకర్మములు
నొనరించి, యరయుచునుండె భూతలము.

చంద్రవంశోద్ధరణకై సత్యవతి ప్రయత్నము

నిత్య నిస్స్పృహావృత్తి నెగడినయతని
సత్యవతీదేవి జపవేళఁ గదిసి,
విపులచంద్రముఖంబు వెసవాంచియున్న
యపరయామినివోలె నాస్యంబువంచి,
యెలుఁగు [2] డగ్గువడంగ నేడ్చుచుఁబలికెఁ:
"గలరెధర్మజ్ఞులు ఘనుఁడ, నీకంటె!

1. వమ్మరొయ్యి పనిగానివాఁడ. 2. డగ్గుఅరంగ. (పా)

సకలపావనమైన చంద్రవంశమును
[1]నొకఁడవె శేషించియున్నాఁడ విపుడు ;
శంతనుహితముగా సంతానమునకుఁ
గాంతానుభోగంబు గైకొనవలయు ;
అరులు నీతరువాత 'హస్తినాపురము
దొరకుమా' కని యాసతో నున్నవారు ;
ఆరయ బ్రహ్మచర్యం బింక వలదు ;
కారణం బెడలుచోఁ గార్య మేమిటికి !"
అనిన భీష్ముఁడు పల్కు : "నమ్మ, యిట్లేల
ననువిచారింపవు నయహీనుఁ జేసి !
పట్ట నేరుతునఁట ! పట్టిన వ్రతము
నెట్టన విడుతునే నింగి పైఁబడిన !
ఎల్లధర్మంబుల నెఱుఁగుదువంటి ;
తల్లి, యీమాటకుఁ దగుదునె యేను !
ఎఱిఁగినధర్మంబు నే విన్నవింతు ;
నెఱిఁ జంద్రవంశంబు నిలుచునట్లైన.
పరశురామునిచేతఁ బతులఁ గోల్పోయి
తరుణులు తొల్లి త్రేతాయుగాంతమున
నాచరించినధర్మ మఖిలపురాణ
సూచితంబైనది సుచరిత్ర, కలదు ;
సర్వలక్షణముల సంపూర్ణుడైన
యుర్వీసురేంద్రుని నొకని వరించి,
సన్నుతి శుచి ఋతుస్నానంబు చేసి-
యున్న నీకోడండ్ర యొద్దకుఁ దెచ్చి,
పుడమికిదిక్కుగాఁ బుత్రభిక్షంబు
నడిగించు ; గలిగెద రతనివీర్యమున.

1. ఒకటియా. (తా)

కలరు నమ్ముము రాజకాంత లీరీతిఁ
గులమునిల్పినవారు కుంభినిమీఁద."
ననిన శంతనుదేవి యంగీకరించి,
తనకుమారుని వ్యాసుఁ దలపోసి పలికె:
"కన్నియవయసునఁ గంటి నేఁబుత్త్రు;
నున్నాఁడు మునిచంద్రుఁ డుత్తమోత్తముఁడు;
[1] అరయఁబో నేల యున్యునొక్కరుని!
మేరువుపైనుండి మిన్నేల వెదుక!
శాంతిశీలుఁడు చాలఁజక్కనివాఁడు
శాంతిమతులఁజేరి కలిగించుసుతుల;
అతఁడువ్యాసుండు; మహామునిపుత్త్రుఁ;
డితరుండుగాఁడు; నీవెఱిఁగినవిధము,
అలయక నాయాజ్ఞ యమ్మహామాని
తలఁదాల్చి పుత్త్రులదానంబొనర్చు."
ననిన భీష్ముఁడు లేచి యంజలిచేసి
కనుదోయిమోడ్చి చక్కఁగఁదూర్పునిలిచి:
"ఓంకారమయరూప, యోవ్యాసమౌని,
పంకజాసనునకుఁ బ్రతియైన స్వామి,
హరియుద్ధరించినయఖిలవేదములు
సరవి నేర్పఱచిన జగదేక హితుఁడ,
సావధానంబున సాత్త్వవతేయ,
రావయ్య మాతల్లి రప్పింపుమనియె;
మునిచంద్ర, మునిసింహ, మునిసార్వభౌమ,
యనిమిషేశ్వరవంద్య, యరుగుదేవయ్య!"

వ్యాసుఁడు తల్లికిఁబొడసూపుట

అనిన, జేగురుకాల్వ లందును నిందు
[2] నినిచిప్రేలఁగవచ్చు నీలాద్రివోలె

1. అరసిపోవఁగ నేల. 2. నిలి. (పా)

మెఱుఁగుఁదీఁగెలతోడి మేఘంబుపోలె
చెఱపులై పింగళజట లుల్లసిల్ల,
ద్వైపాయనుఁడువచ్చి తల్లికిమ్రొక్కి :
'ఏపనిగలిగెనో యెఱిఁగింపు;' మనిన,
నప్పుడు గాంగేయుఁ డర్ఘ్యాదివిధుల
నప్పరాశరసూను నర్థిఁ బూజించి,
యున్నతాసనముపై నునిచి కీర్తించి,
కన్నులుచల్లఁగాఁ గనుఁగొనుచుండ
నాసత్యవతి వేడ్క నతనికిట్లనియె :
" వ్యాస, తలంపఁగా వచ్చితి నేఁడు ;
హరిపోలె నందఱయంతరంగముల
చరితంబులెఱుఁగుదు సంయమితిలక !
ధర వచ్చివచ్చి శంతను [1]ననంతరము
[2]పఱిపోవఁగానుండె భరతవంశంబు ;
తనయులఁబడయఁ డీతఁడు బ్రహ్మచారి ;
పనివడి గురుసిక్కై పట్టెనువ్రతము ;
కూలిరిద్దఱుపుత్త్రకులు ధురంధరులు ;
వాలిన నాలోని వగలార్పవయ్య !
అంబుజముఖులు నీయనుజుని భార్య
లంబికాంబాలికలసియెడువార
లున్నారు ; వారిలో నొకయింతియందు
మన్నించి యొక్కకుమారు నీవయ్య !
దేవరన్యాయంబు ధృతిఁజేయవచ్చు ;
నావల నీకంటె నర్హుండు లేఁడు. "
అనిన, వేదవ్యాసుఁ డంబకిట్లనియె :
" విను మెఱుంగుదు లోకవిదితమీ తెఱఁగు;

---

1. నందనుండు. 2. పరసిపోవుచునుండె. (మూ)

పూఁబోఁడు లనుకూలబుద్ధివారైన,
నేఁ బూని కావింతు నీప్రయోజనము.
క్షేత్రంబులోని విశేషంబువలన
క్షాత్త్రంబుగలవాఁడు జనియించుఁ గొడుకు.
నెలకొని యొకయేఁడు నియమంబుసలిపి
నలినాక్షులున్నచో, నాఁడు నన్నీవు
తలఁపుము ; నీవచ్చి, తల్లి, వారలకుఁ
గులముసిల్పఁగనోపు కొడుకుల నిత్తు."
ననినఁ గుమారుతో నతివయిట్లనియె :
"దినకానియేల ! ధాత్రికి రాజులేఁడు ;
నాకోడలున్నది నాల్నాళ్లుచేసి ;
యేకతంబున నీకు నేనఁబుత్తెంతు
[1]ర." మ్మని యంతఃపురమున కాతనిని
సమ్మతిఁగొనిపోయి, శయ్యపైనునిచి,
యంబికాంగనయున్నయావాసమునకు
సంబరంబున రాత్రి చనుదెంచి పలికె :
"ధర్మమార్గంబునఁ దరుణి, నీకొక్క
కర్మంబుచెప్పెదఁ గైకొనివినుము ;
నిరతసంతానంబు నిలుపుటకంటెఁ
బరమధర్మము లేదు [2]పతిధర్మవతికి.
రమణుఁగోల్పోయినరాచయిల్లాలు
విమలాత్ముఁడగు విప్రవీర్యంబు దాల్చి
సుతులఁగాంచుట మేలు ; శ్రుతి పురాణముల
వితతమీయర్థంబు ; వింటెమొల్లెడల.
ఈరాత్రి యుదకంబు లింతి, నీవాడి,
సౌరభగంధంబు చల్లనిమడుఁగు

1. రమ్మని యంత నంతఃపురమునకు. 2. ప్రతిధర్మములకు. (మూ)

జాదులు ధరియించి చనుదెంతుఁ గాక ;
భూదేవుఁడున్నాఁడు పువ్వుఁబాన్పునను ;
అతఁడు వేదవ్యాసుఁ డతివ, మీబావ ;
యతిభక్తియొనరించి యడుగుము సుతుని."
అనుటయు లజ్జించి యత్తకుత్తరము
వనిత యీనోపక వరుసఁగ్రైనేసి,
రత్నదీపంబులు రమణీయధూప
యత్నంబుఁ గలిగినయచటికిఁ బోయి,
కపిలవర్ణంబైన గడ్డంబు జడలుఁ
దపసినల్లనిమేనుఁ దప్పకచూచి,
యొడలు[1] నిబ్బరికింప నొండాడ నోడి,
వెడఁదకన్నులు మోడ్చి వెఱచుచునుండఁ,
దగినకార్యముదీర్చి ద్వైపాయనుండు
మగుడ మక్కువఁబంచి, మఱునాఁడు తేపు
అంబికవృత్తాంత మడుగుచున్నట్టి
యంబతో నిట్లను : "నయ్యోఁగార్యంబు ;
పుడమియేలెడుభోగి భుజబలోన్నతుఁడు
కొడుకు జన్మించు నీకోడలియందు ;
ననుజూడనోడి యున్నతిఁగన్నుమోడ్చి
జననిదోషంబున జాత్యంధుఁడగును ;
అంబికాసంభోగ మభవుండు నేయ
లంబోదరుఁడుపుట్టె లలి వక్రముఖుఁడు ;
ఈయంబికయుఁ బుత్త్రు నిటుగనఁగలదు ;
చేయనేమున్నది శివునాజ్ఞగాక !
వినుబోయెద." నన్న నింతి చింతించి :
'మానీంద్ర, పోకుము ; మఱిపోదుగాని,

1. "జలదరింప" అనుటమేలు. ప్రస్తుత పదము ఈయర్థముననే ప్రయోగింపఁబడియుండును.

బాలికమైన యంబాలిక నేఁడు
నోలినంటున నుండి యుదకంబులాడె;
దానిఁ బుత్త్రెంచెదఁ దనయునొక్కరునిఁ
బూసి దోషవిహీనుఁబుట్టింపుమందు."
అనుచుఁ దొల్లిటియట్ల యామినివేళ
మునియున్నచోటికి ముద్దియ ననుప,
నదిపోయి మునిపుత్త్రునాకృతిఁ జూచి
బెదరివెల్వెలఁబాఱ, 'వెఱవకు' మనుచుఁ
గాలోచితముదీర్చి, ఘనుఁడు మర్నాఁడు
చాలవేడుకనున్న జననికిట్లనియె :

ధృతరాష్ట్రపాండురాజుల జననము

"అంబ, యంబాలిక [1] యందులోపమునఁ
గంబువర్ణుఁడునువ్వొ గలుగు నందనుఁడు;
వెలవెలఁబాఱినవికృతికి నదియుఁ
దలఁప నూరకపోదు తల్లిదోషంబు."
అనిచెప్పిమునిపోవ, నంతఁ గోడండ్రఁ
గినిసి గర్భములురక్షింప నేమించె.
అంత వ్యాసులుచెప్పినట్ల నందనులు
కాంతల కిరువురు గ్రమముతోఁ గలిగి;
రాజానుబాహువు లమరమార్తాండ-
తేజులునై యుండ దృష్టించి, యుప్పొ
దుప్పొంగి గాంగేయుఁ డోలి బ్రాహ్మణుల
రప్పించి ధనముధారలువోసి యిచ్చి,
పురము శృంగారింపఁబుచ్చి, సక్రమము
కరమొప్ప జాతసంస్కారముల్ చేసి,

1. యవనిలోపలను. (మా)

దిననాథనిభులకు ధృతరాష్ట్రపాండు
లనియెడునామంబు లనువుగావించి
పెనుచుచో, మఱి యంతఁ బెద్దకోడలికి
ననఘ, పుష్పోదయంబైన యట్లైన,
మజ్జనదినమున మాపటివేళ
సజ్జనసుతుఁ బరాశరసూనుఁ దలఁచి
రప్పించి : "పలుకనేరరు మఱఁదండ్రు ;
తప్పిరి నినుజూచి ; తమ కేలవెఱవ!
ఇంగితం బెఱిఁగి నిన్నించుకనేపు
శృంగారరసపూర్ణుఁ జూడలేరైరి.
ఊనంబుగలిగిన నుర్వీశునైన
మానవు లొక్కింత మతులఁ గైకొనరు.
అనిచెదఁ బ్రార్థించి యంబికనేఁడు ;
తనయునొక్కని దివ్యతనయుఁగా నీవె!"
అనిచెప్పి యారాత్రి యాయింతి ననుప,
మునిఁబొందనేరక ముద్దియరోసి
తత్తరింపుచు డాఁగి, తనదాదికూఁతు
నత్తగానక యుండ నంపె ; నంపుటయు,
నదివోయి తననేర్పులన్నియు మెఱసి
మదనుండుమెచ్చంగ మౌనిఁగూడినను,
దల్లికి జేపాడి తనయుఁడిట్లనియె :
"సల్లోకవిజ్ఞాని యుదయించుఁ గొడుకు ;
[1]శూద్ర గాంచుటఁజేసి శూద్రుఁడౌఁ ; గాన,
భద్రాంగి, కులము నిల్పఁగఁజాలఁ డతఁడు."

1. శూద్రి. (మా)

యముఁడు విదురుఁడై జనించుట

అని చెప్పి మునిపోవ, నంత నంతకుఁడు
తనకర్మమహిమ నర్ధాదికూఁతునకు
విదురుఁడై పుట్టిన, వేడ్క భీష్ముండు
ప్రియులక నానాఁటఁ [1] బెంచె నాతనిని.
ధర శూద్రయోని నంతకుఁడుపుట్టుటకు
నరనాథ, విను కారణంబుచెప్పెదను.
ఒక్కభూపాలునియూరిచేరువను
మక్కువ నడవిలో మాండవ్యమౌని
తపమున్నచోటున, ధరణీశునగరి
విపులార్థములు చోరవీరులు దిగిచి,
యరుగుచు రాత్రి యయ్యాశ్రమభూమి
తెరువున నరుగుచో, ధృతి నంతలోనఁ
దలవరు లాచొప్పు తడవి యేతెంచి
తులువలఁ గానక ధూర్తులై గదిసి :
'మునినాథ, కాన వేమ్రుచ్చుల!' ననినఁ,
బనివడి యామౌని పలుకకుండినను :
'ఇతఁడును, దొంగలు నేకమై నేఁడు
పతిసొమ్ముదెచ్చిరి ; పలుకు లే!' లనుచు
జడలుకంపలఁబట్టి, జపమాలఁద్రెంచి,
మెడనల్లుగట్టించి, మిన్నక తిగిచి,
యంతరంబెఱుగనియాతతాయులకుఁ
జింతింపఁ బాపంబు సిద్ధించు [2] ననక
సందేహదూరులై, జనపతి [3] కడకు
నందఱుఁగొని తెచ్చి యతనినమ్మతిని
శూలాగ్రమునవైవ, స్రుక్కక మౌని
వాలిన తనతపోవైభవంబొప్పఁ

1. పెంపకారంబు. 2. గాన. 3. కోఁప. (మూ)

జాకున్న, నాతనిసామర్థ్యమెఱింగి
భూకాంతుఁ డామాని భూమికి డించి,
భూరి ప్రదక్షిణంబులుచేసి మ్రొక్కి
'నేరమి యోర్వవే నీవింక' యనుచు
నుతియించి, యాకొఱ్ఱునొకండఁ ద్రుంచి
యతనియుల్కకుఁదప్పి యనిచిన, నరిగి
కుత్తుక నొకకొంత కోయంగరాక
బెత్తెడుకొఱ్ఱు నిల్చిన యాణివలన
యాణిమాండవ్యుఁడై యంత నామాని
మానక తపముండి, మఱియొక్కనాఁడు
యమపురంబున కేఁగి యమునకిట్లనియె :
"శమన, కొఱ్ఱెక్కింపఁజనునయ్య నన్ను !
గలయంగ ధర్మాధికారిగా నిన్ను
నిలిపిన విధిఁగాక నిన్నాడఁగలదె !
ఏతప్పు నామీఁద నెన్నితి ?" యనిన,
నాతఁడిట్లను : "నన్ను ననఁబనిలేదు ;
ఎప్పుడుఁ బ్రాణుల నేఁ 'జొప్పఁగోసి
చొప్పఁగట్టినయట్టిచొప్పు' దీపింపఁ
గట్టుదు నిజనిజకర్మపాశముల ;
నిట్టుదూఱఁగఁ దగునే వట్టిదూఱు !
నీవు తూనీఁగల నీపిన్ననాఁడు
వావిరిఁ గొఱ్ఱులవైచితి గాన,
నాకర్మఫలమునే యనుభవించితివి ;
మాకేమివా !" యన్న మాండవ్యుఁడలిగి :
'యిలఁబుట్టి పదునాలుగేఁడులవాఁక
తలఁపంగనేరఁడు ధర్మంబునరుఁడు ;
ఆలోనికర్మంబు లతనిఁ బ్రాపింపఁ
జాలవు ; చేసితి సమయమునిపుడు.

అంతయెఱుంగక యనుచితదండ
మంతక, నామెడ నాచరించితివి ;
శూద్రుఁడవై పుట్టు క్షోణిలో.' ననుచు
నుద్వృత్తకోపుఁడై యొసర శపించె.
అదికారణంబుగా నంతకుండిట్లు
విదురుఁడై జన్మించె విను.'' మని మఱియు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించెనని ప్రీతి వెండియుఁజెప్పె.
మానసదుర్యోధన, మదన [1] సమాన,
మానవతీమాన్య, మదనాభిరామ,
రామణీయకధామ, రామాభిరామ,
రామాయణానంద, రక్షాప్రసార, (?)
సారస్వతామోద, సత్యవిహార,
హార నూపుర కంక ణాంగద యోగ,
యోగనిర్మలభాగ, [2] యుచితసంభోగ,
భాగవతాధార, భాగ్యాప్తిసీమ.
ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొప్పె మూఁడవది.

1. సరామ. 2. ఉచితానుభోగ. (మూ)

చతుర్థాశ్వాసము

శ్రీసమాశ్రితనేత్ర, శృంగారగాత్ర,
ధీసార, సరసయాధిపుచౌడ, ధీర,
అసమాన దానవిద్యా వినోదముల
దెసలవర్తిల్లు మంత్రీ! చిత్తగింపు;
అకథకుఁడు శౌనకాది సన్మునుల
కకథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
ఆరీతి నామధేయములు గావించి,
ధీరుఁ డాసుతులకు దేవవ్రతుండు
వరుసతోఁ జౌలంబు వడుగులుఁజేసి,
గురుకళానిధులైన కుశలులచేత
సంగపూర్వకముగా నఖిలవేదములు,
సంగీత సాహిత్య చాతురితోడ
నస్త్రవిద్యలు, [1] వాహనారోహణములు,
శాస్త్రపురాణవాసన లాదిగాఁగ
నెఱిఁగింపఁజేసి, మహీరాజ్యమునకుఁ
దెఱఁగొప్ప నృపుసిఁగా ధృతరాష్ట్రు నిలిపి,
హితవృత్తిఁ గార్యంబులెఱిఁగించి, కొలువ
నతనికి విదురు సహాయుఁగానిచ్చి,
యిమ్ముడెప్పరమైన నిందువంశమునఁ
గ్రమ్మఱ నొకరాజుఁ గల్పించెఁ [2] దాను
అగ్నియారినవేళ నరణిమథించి
యగ్నిహోత్రముసేయు యజమానురీతి.

1. వారణా. 2. గాన. (మూ)

ధర్మంబులన్నియుఁ దనకుఁ దోడుగను
ధర్మాత్ముఁ డితఁడనఁదగి చరింపుచును,
బరభూమిపతుల కప్పంబులఁ గొనుచుఁ
దిరముగాఁ గృతయుగస్థిర [1]భూతి దనర,
పరసత ధృతరాష్ట్రశాసనంబునకుఁ
దిరముగా జనుల వర్తింపఁజేయుచును,
అనఘు నాధృతరాష్ట్రు యౌవనారూఢుఁ
దనరఁ బెండ్లిసేయఁ దలఁపోయుచుండఁ,

ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారి నుద్వాహమగుట

ప్రబలుండు గాంధారపతియైనయట్టి
సుబలునికూఁతురు సురుచిరాకార-
కమనీయ రూపరేఖా విలాసముల
నమరకాంతల కెనయైనది యనియు,
గురుమతి నూర్వురు కొడుకులఁబడయు
వరము వ్యాసునిచేత వడిఁ గాంచెననియు,
సొరిది నిత్తెఱఁగు భూసురులచే నెఱిఁగి
యరుదార మోదించి యప్పుడుప్పొంగి,
యాశాంతనయుఁడైన యాశాంతనవుఁడు
శైశవాంతరమున జనపతిఁ జూపి
విదురునకిట్లను : “విదుర, యీరాజు
సదమల తేజుండు, సత్యసంధుండు,
వెలయ మదించిన వేయిదంతులకుఁ
గలలావు గలవాఁడు, గాంభీర్యజలధి,
పెండ్లిచేసెదఁగాక పెక్కండ్రుసుతుల
సిండ్లునిండఁగఁ గాంచునితఁడు మోదమునఁ ;

1. భూమి. (మూ)

గావున, నితనికి గాంధారి పుత్త్రి
దేవి గాఁదగు నెల్లతెరవుల ; మఱియుఁ
దనయులు నూర్వు రత్తరుణికిఁ బోతు
రనివింటి వ్యాసవరానుభావమునఁ ;
దొయ్యలు లయ్యింతితోడఁబుట్టువులు
నెయ్యంబుగలవారు నిధిసంఖ్యగలరు.
పుత్త్రమా ! యిచటికి భూసురోత్తముల
విత్తంబులిచ్చి యావెలఁదుల నడుగ."
ననుటయు విదురుండు 'నది కార్య' మనినఁ,
బనివడి యెంతయు బ్రాహ్మణోత్తములఁ
గన్యకావరణంబు గావింపఁ బనుప,
సైన్యసహాయులై చనుదెంచి వారు
గాంధారు సుబలునిఁ గాంచి, కౌరవుల
బంధుత్వ మతని కేర్పడ మాటలాడి :
'సుతను గాంధారిని సుతను సుచరిత
ధృతరాష్ట్రు[1] కడిగి యా దేవవ్రతుండు
పుత్తెంచె ; సోదరీపూర్వంబుగాఁగ
నిత్తుగా.' ననుటయు నిట్లనునతఁడు :
"కురువంశవిస్తారకుఁడు ధృతరాష్ట్రుఁ
డరయ నీకన్యకు నర్హుండు ; గాన,
సచ్చరిత్రునకు నాజనవరేణ్యునకు
విచ్చలవిడితోడ విశ్వంబు మెచ్చ
నిచ్చితి ;" నని తండ్రి యియ్యకొన్నంత,
మెచ్చక యచ్చోటి మేదినీజనులు
నతనిబంధువులును నట తమలోన
హితవేది గుజగుజ నిట్లనిరపుడు :

1. కడిగెను. (పా).

"అంగంబులందెల్ల నతిశయ ముత్త
మాంగ; మందున గన్ను లరయంగ మేలు;
జనులకు నిట్టిలోచనములు లేమిఁ
బెను [1] చిక్కులగు నిచ్చ; ప్రియతనూభవయు
గాంధారి సర్వలక్షణలక్షితాంగి
యంధున కక్కటా! యాలు కాఁదగునె!
ఈనాతి నంధున కీకున్న నేమి!
మానుగా మగపోఁడిమానందమిడునా!
భువిలోన మగవాఁడు పుట్టఁడో కాక!
యువనీతలేశున కల్లుండు గాఁగ.
పడఁతిసౌందర్యంబు పతికట్టెదురను
అడవిఁగాచినవెన్నెలై పోవఁగలది!
ఈవల శకునియు నిట 'తండ్రిమాట
గావలె' ననుఁ; గాని, కాదనవెఱచు."
ననుటయు, గాంధారి యచ్చోటనుండి
మనుజులమాటకు మదినొచ్చి పలికె:
"క్షితిపతి [2] నన్ను నిచ్చితినన్నమాట
ధృతరాష్ట్రునకు నేను దేవినైనట్లు;
పతి యతఁడే కాక, పరికింప [3] నాక-
పతియైన, మఱి రతిపతియైన నొల్ల.
సింధురశతములఁ జెనకు బలాఢ్యుఁ
డంధుఁడై రాజ్యమదాంధుఁడు గాఁడు.
చతురుఁడు, జ్ఞానలోచనసహస్రాఢ్యుఁ,
డతని నూరక యంధుఁడన నెట్లువచ్చు!
ధృతరాష్ట్రునకులేనిదృష్టి నాకేల!
హితమతిఁ జూపుఁడీ యిందఱు!" ననుచు

1. చిక్కు—నకు. 2. నన్నునుయిచ్చితినన్న. 3. నాకు. (మూ)

బంగారుపట్టంబు పడఁతి దెప్పించి,
పొంగారువేడ్కఁ గప్పురము మెత్తించి,
సోగలై మెఱుఁగెక్కు సొబగుకన్నులను
బాగులై తేనవ్వు పర్వమై నిక్కు
చెంగావికోలుకుల సిగ్గుకందువలఁ
దొంగలిఱెప్పల దొరయునేత్రముల
మూయించెఁ ; బతిసింద మును జేసియున్న
దాయలనోళ్లెల్లఁ దా మూసె ననఁగ.
అప్పుడాగాంధారి నర్థిఁ బూజించి,
తప్పక పసిఁడియందలమెక్కఁబనిచి,
తోయజాక్షుల దాసితోడఁబుట్టువుల
నీయెడఁ దొమ్మండ్ర నిచ్చితిననుచు
జనపతి రప్పించి, శకునిఁ దోడంపి,
యనిచెఁ గాంచనకోట్లు నందఱ కొసగి ;
యనిచినఁ గొనితెచ్చి, యాపగేయునకు
జనపతికూఁతుల శకునిచూపుటయు,
నొక్కలగ్నంబున నువిదలఁ బెండ్లి
యక్కొడుకునకును నతిభక్తిఁ జేసి,
గాంధారపతులకుఁ గట్నంబు [1] లీయ,
బంధుసామగ్రి యేర్పడ సంతసిల్లె.
ఘనుని నిశ్చలుని సంగ్రామభైరవుని
నినవిభతేజుని నింద్రవైభవుని,
శరనిధిగంభీరు సన్నుతాకారు
భరతవంశేశునిఁ బాండునిఁ జూచి :
'యితనిచేఁ గురువంశమెల్ల వర్ధిల్లు ;
నితనిపెండిలిసేయ నెలమిమై వలయు'.

1. లిచ్చి. (మూ)

ననియుని విదురాదిసూప్తులతోడ (?)
ఘనుఁడు భీష్ముఁడు ప్రసంగము సేయుచుండె.

పాండురాజు కుంతిని వివాహమాడుట

అంతట, యదువంశ్యుఁడగు శూరు సుతకుఁ
గాంతాలలామకుఁ గమలనేత్రకును
గుంతిభోజుఁడు తన్నుఁ గూఁతుఁగాఁ బెనిచి
సంతసింపఁగనొప్పు సౌభాగ్యవతికిఁ,
దెలఁగి దుర్వాసుఁడిచ్చినమంత్రశక్తి
నెలమి మానవులకు నెఱుఁగరాకుండఁ
జండాంశువలన సచ్చపువజ్రకవచ-
కుండలాలంకృతు గుణయశోధనుని
ఘనుఁ గర్ణుఁ గని తనకన్యాత్వహాని
జనియింపకుండఁగఁ [1] జరియించుసతికిఁ,
బృథయనఁ గుంతినాఁ బెంపువహించి
ప్రథితనామంబులఁ బరగుకోమలికి
నలరు స్వయంవరమనువార్త పుడమి
వెలయంగ వ్రాయుట వేగుచే నెఱిఁగి,
యంతట నొక్కనాఁ డాపగేయుండు
కుంతిభోజునికూఁతుఁ గుంతియన్దాని,
మద్రరాజతనూజ మాద్రియన్దాని,
భద్రాత్ముఁడైన యాపాండురాజునకు
వీరస్వయంవరవిధిఁ దెచ్చి యిచ్చెఁ.
గోరి నూర్వురఁ బెండ్లికూఁతుల మఱియు
నక్కడక్కడఁ దెచ్చి యాంబికేయునకుఁ
దక్కక వంశవర్ధనకాంక్ష నిచ్చి,

1. జనియించు. (పూ)

పాండుని యువరాజ్యపట్టంబు గట్టె.

. . . .

పాండురాజుదిగ్విజయము

చంద్రప్రకాశుఁడై జగతిపై నతఁడు
సాంద్రవైభవముల జనులెల్లఁ బొగడ
సుఖలీలఁ దనరుచు, శూరాగ్రగణ్యుఁ
[1] డఖిలదిగ్విజయార్థ మనుగంగఁ దలఁచి,
పటుమతిఁ జతురంగబలములు గొలువఁ,
గుటిలారి నరపాల కులశైల వజ్ర-
[2] తులితుఁడై తొలితొల్లి తూర్పునకేఁగి,
బల [3] సమగ్రుల నరపతుల సాధించి,
యట దక్షిణమునకునరిగి, మార్కొనిన-
పటుభుజాబలుల భూపతుల నోడించెఁ;
బడమటికరిగియు బహుధరాధిపులఁ
గడిమిమై నసమసంగరమున గెలిచె;
నుత్తరంబునఁగల్గు నుర్వీశవరుల
నొత్తి యుద్ధంబున నుదుటెల్ల నణఁచి,
[4] యుల్లాసముననుండి యుర్వి నల్దెసల
నల్లనల్లననొత్తి యరులసాధించి,
యక్కజంబుగ బల్మి నట వారిచేతఁ
బెక్కుగజంబులఁ, బెక్కుగుఱ్ఱముల,
రమణీయగతి నవరత్నరాసులను,
బ్రమదాజనంబుల, బహువస్తువితతిఁ
గప్పంబుగాఁదెచ్చె ; గనకాంబ[5]రంబు
లుప్పతిల్లినమాడ్కి [6] నూరివారెల్లఁ

1. డిల. 2. తూలితుఁడై. 3. సమగ్రతుల. 4. యుల్లంబురానుండి యుర్వి యొద్దసల. 5. రాదు. 6. నూరగొల్లెడల. (మూ)

గ్రక్కజేయుఁగ, నాంబికేయుండు ధనము
తక్కక వేడ్కతోఁ దనచేతికొలఁది
నాలయంబులకు, దేవాలయంబులకు,
బాలాది [1] వృద్ధాంత పౌరమండలికి,
బంధువర్గములకు, బ్రాహ్మణోత్తముల,
అంధాదిదీనుల, కతిథికోట్లకును,
బేదసాదలకుఁ, బెంపారబంధులకు,
నాదట సఖులకు, నాశ్రితావళికి,
బంధురాత్మకులకుఁ, బరహిత సత్య-
[2] సంధ సత్పురుష సజ్జనవరేణ్యులకు
బాగొప్పవెచ్చించి, పదియశ్వమేధ-
యాగంబులనుజేసి యుదితెగకున్నఁ,
దమ్మునిశక్తికిఁ దలపులో మెచ్చి
యిమ్ముల ననురాగమెసగంగ నుండె.
పురుకుత్స సగర పురూరవులాది
కురుమహీశులఁబోలి కొమరుదీపించి,
యాపాండుఁ డంత నేకాతపత్రముగ
నేపారఁగా ధాత్రి యేలుచునుండె.

పాండురాజు శాపోపహతుఁడగుట

అంతఁ, జంద్రునిలోనిహరిణంబునైన
వింతగా నలయించి వెసఁ బట్టనేర్పు,
నింగినైనను జొప్పు నెమకంగనేర్పు,
సింగమైనను ప్రేయఁ జిక్కనేర్పు,
లలిఁ గాలినైనఁ గాల్నడఁగూడునేర్పు,
శిలనైన నొకసందు చేకొనునేర్పు,

1. వృద్ధాంగ. 2. సంధుల సత్పురుష జనవరేణ్యులకు. (మూ)

నిలువున వ్రాఁకులై నిలువంగనేర్పఁ
గలుగుకిరాతు లొక్కట నొక్కనాఁడు
కోకతాలికతలల్, కోర [1] చిందములు,
వాఁకైనయురితీఁగె, వట్టుబొంగులును,
నెఱయఁ జొత్తిల్లినసిడుదకన్నులును,
గఱకులై మిడిసిన కావిమీసములు,
నమలియీకెలు, నిల్వనాటినతలలుఁ,
జుమచుమనైన నెత్తురుచుక్కబొట్లుఁ,
[2] గంపులువుట్టెడు కఱకందుమేను,
లంపదిప్పతోడనలరు హస్తములు,
బీరనరంబులు, బిగువుపిక్కలును,
దోరవన్నియచెప్పుదోయినిఁగలిగి,
వసుధకుడిగ్గిన వానకాళ్లనఁగఁ
గసరున నెసగుసాగర [3] వీచులనఁగఁ
బారిపారి నేతెంచు భూతంబులనఁగ
నరులచూడ్కికి వింతనసుప చేయుచును,
నినుపు పున్నమనాఁటి నెలలునుబోలె
ఘన పుండరీక భీకరకరులగుచుఁ,
జౌలసంస్కారవిశాలురు పోలె
నాలోల కాకపక్షాంకితులగుచుఁ,
బొనర మేడలమీఁది పురజనుల్ పోలె
ఘన జాలమార్గ వీక్షణపరులగుచుఁ,
గనుఁగొన నుగ్రరాక్షసులును బోలె
ఘన రామలక్ష్మణాగ్రహ యుక్తులగుచుఁ,
దెమలనిమృగములఁ ద్రెవ్వనేయించు
తమకాన నందఱుఁ దమకాననుండి

1. సెందములు. 2. క్రంపలుబట్టిన. 3. వీథులనఁగ. (మూ)

యరుదెంచి, పాదమున కతిభక్తి మ్రొక్కి,
కరముచక్కనితూపు కానుకయిచ్చి,
[1] నానాదారుజెుకుల కాధారమైన
యాధారుణీపతి కప్పు డిట్లనిరి :
“ ఏమున్నయడవిలో నిభపురాధీశ,
భూమికి వ్రేఁగైన భూరిజంతువులు
మాయలవులరాక మాయలఁబెట్టి,
నాయుగ్రవిధముల నాత్మలో వెఱచి
వచ్చినారము ; నీవు వానివధింప
విచ్చేయుటకు వేఁటవిన్నాణమునకు.
అందలిమృగముల యదటుగర్వములు
పొందుగా నవధరింపుము ; ధాత్రిఁగొంత
త్రవ్వి, పాతాళవరాహంబుఁదెచ్చి,
క్రొవ్వనఁ దమకుఁ దుపుఁ గూర్తుమన్నట్టు
లట్టులావెసగ మహావరాహములు
మిట్టుపల్లముగాఁగ మేదినిగ్రుచ్చి,
యెత్తిన బిగువున నిందుక తడవు
నెత్తిభారముమాన్ప నిజము శేషునకు ;
బలిరక్కనునిఁజంపి పులితోలుగట్టి
పులినోరికిండ యెప్పుడు వ్రేలనిఱికి
హరుఁడున్నవాఁడని యాతనిబోఁది
[2] గుఱికమార్గములందుఁ గూడెనోయనఁగ
బబ్బరింపుచు గుంపుబలసి గుబ్బులుగ
బెబ్బులు లుబ్బులుబెరయ వర్తించుఁ ;
జెలఁగుచు గుహలలోఁ జీకటి [3] వడలి,
తల కేలు కాలు చైతన్యంబువచ్చి,

1. యాధారమెుపకకు నాధారమైన. 2. గురు. 3. వెర్కి. (మూ)

యరిరాజచంద్రుని యచలాగ్రమెక్కి,
గుఱుతుగాఁ గుధరంబు గోరాడ ననఁగ
వెల్లమోరలతోడ వెదుళులుప్రాఁకి,
భల్లూకములమూఁక భయముపుట్టించుఁ ;
గొండలుగోరాడి, కొమ్ముల నొడల
గండెక్కి యొత్తరేగడిమన్ను మెఱయ,
మొసళులమడుగులమునిఁగి, యాఁబోతు
లెసగి యల్లనమోము లెత్తియల్లార్చి,
ముక్కులుబిగియించి ముదురూర్పువుచ్చుఁ ;
జుక్కలగతి మిన్నుసోఁకుదుప్పులును,
లాసికటారికోలలుపట్టియాడు
మాసటీలునుబోలె మసలకడాసి,
కొమ్ములరవళి దిక్కులఁ గప్పుదుప్పి
లిమ్ములఁ బోరాడు నిలపెల్లగిల్ల ;
భువినుండి రొంకయిత్తి పుటముగానెగసి,
ప్రవిమలచంద్రులోఁ బడఁ దాఁకెఁదొల్లి ;
యంతవారము నేమునగుదుమన్నట్లు
వింతగా నిఱ్ఱులు వినువీధి దాటుఁ ;
బెరిగినపెక్కువఁ బెక్కుమెకములు
నురవడి మెఱయును నొక్కొక్కచోట ;
నన్నితూపులఁగాని యణఁగమన్నట్లు
మున్నాడి యేదులు ములుచూపు మాకు ;
మూరిబోఁ బెరుగు చమూరుమృగంబు
లూరినచీఁకటి [1] నొంటిఁబోసివు ;
కడఁతులలెక్క యెక్కుడఁబట్టు [2] వచ్చుఁ !
గడలేవు హరి ఖడ్గ కరి శరభములు ;

1. నొందు. 2. నేర్పు. (మూ)

సబలత వానిమాంసముఁజూచి డేగ
శిబిమాంసమునకుఁగుట సిగ్గుగాఁ[1] దలఁచు ;
నెఱయు నొక్కొక్కటి నెఱిచూపియున్న,
[2] నెఱి జగత్త్రయమును నీరసంబగును ;
ఓలి నొక్కొక్కటి యుగ్రతనెదురఁ,
గాలానలంబైనఁ గఱిబొగ్గువడును ;
నెమ్మి నిన్నియుఁగూడి నీటికి డిగిన,
నమ్మడుగునఁజిక్కు నడుసునమీలు ;
నవి రాజులనుబోలె నాత్మవైరమున
భువి భీతులనుబోలెఁ బూరిమేయుచును,
ధరఁ బక్షులనుబోలెఁ దగ [3] నెగురుచును,
బోరిపోరి మ్రుచ్చులుఁపోలెఁ ద్రవ్వుచును,
జెడనికాపులువోలెఁ జేనుపట్టరసి,
కడుఁ [4] గోలంకులువోలెఁ గనుమలు త్రొక్కి,
[5] కూరిననెలవోలెఁ గొమ్ములు [6] పొదలి,
[7] కారుమొగిళులుపోలెఁ గంకుచువచ్చి,
పెద్దకందయుఁబోలెఁ బిల్లలఁ బొదివి,
తద్ద ధూర్తులువోలె ధరకు వ్రేఁగగుచుఁ,
బుట్టజున్నులుపోలెఁ బుటపుటనగుచు,
నిట్టప్రౌఢలుపోలె నెందువెల్వడక,
గడి భూమిప్రజవోలెఁ గడుబెదరుచును,
నుడి భిక్షుకులువోలె శునకవైరమున,
నరఁటిమ్రాఁకులుపోలె నటపొరలెక్కి,
పొరిఁ గర్ణధారులుపోలె గాడ్పు [8] ఱేఁగి,
భువి విరహులుపోలెఁ బొదరిండ్లుదూరి
వివిధరూపులనుండు ; వేయేలచెప్ప !

1. దనుచు. 2. నెరినెత్రయాగంబునిరసంబులను. 3. నొరయు. 4. దోలంకులు. 5. కూడిన. 6. ఒదవి. 7. కోరమొగిలువోలెగొంకులువట్టి. 8. ఠసి. (మూ)

నాశచేసెదమన్న నడఁగవుమాకు ;
మాశరమ్ములవాఁడి మాసె ర ”. మ్మనినఁ,
బాండుభూపతి వేటపై నాసపుట్టి
పొండువచ్చెద ననిబోయులఁబనిచి,
యన్నకునెఱిఁగించి యనుమతివడసి,
సన్నుతిఁ దనమంత్రిసంఘంబుతోడ
గొల్లెనకంబాలు గొడుగులుఁ బడగ
లల్లికవలమోపు లమ్ములబండ్లు
మెత్తనిశయ్యలు మెఱుఁగుకొప్పెరలు
ముత్తియంబుల పవడముల పల్లకులును
బసిఁడిమంచములును బట్టుమేల్కట్లుఁ,
బొసఁగ సరాతులు బోనకావళ్లుఁ
బరిచారకులుఁ బాఁడిపసులు బియ్యములుఁ
బరిమళవస్తుసంపదలు నేతేరఁ,
జపలాక్షు లిద్దరు సంప్రీతిఁగొల్వ,
విపులయాత్రాభేరి వేయించి కదలి,
కరి రథ సుభటాశ్వ ఘన [1] పాదధూళి
యరుణున కరుణత్వ మచ్చుగాఁబొదువ,
దారుణ హిమశైల దక్షిణాటవుల
వీరప్రతాపుఁడై వేఁటలాడుచును,
వాహనంబులు వెంటవచ్చుట గాని
సాహసంబునఁ బాదచారంబుగలిగి,
నదులైననీఁదుచు, నగములమీఁదఁ
బొదలైననెక్కుచుఁ, బులి పంది వెనుక
చఱినైన నుఱుకుచు, సాగనివ్రాఁట
[2] నెఱచైన నమలుచు నీరీతిఁ [3] దిరిగి,

---

1. రథ. 2. చెఱవనై. 3. దిగిచి. (పూ)

చెరవేట వలవేట ధృతిజొంపువేట
మఱి[1] మఱివిడివేట మచ్చువేటయును,
గంటవేటయు వేడ్కఁగలకోలవేట
వెంటవేటయు నిడువేటయు నాడి,
యొఱపులై క్రొవ్వి మిన్నొరయుజంతువుల
నఱికిత్రేసియు, మఱి నాటనేసియును,
జంచియు నొంచియు జీవనాశములు
త్రెంచియుఁ ద్రుంచియు ధృతినొక్కయెడల
నుంకించిమొగసిన యుగ్రపుమృగముఁ
గొంకులునఱికియు, గొందిలోనిఱికి
గవినుండివెడలక గాఱించుమృగముఁ
దవిలిపట్టించియుఁ, దగులనేసియును,
జొంపులోపలదాఁటి నురిగినమృగముఁ
బుంపులుపుచ్చియుఁ, బోవనిచ్చియును,
తెంకిచేరక యొంటిఁదిరిగెడుమృగము
దొంకలుమూసియుఁ, ద్రోవనేసియును,
వలఁజొచ్చిమించి యావల నేఁగుమృగము
నలి నడ్డగించియు, నడుమఁద్రుంచియును,
బిలమాక్రమించుచోఁ బిల్లలఁబొదివి
బలముననొండ్రించి పాఱినపంది
మనసువట్టక ఱొంకిమగుడఁజేరినను,
గనికరంబున దానిఁ గాచిపుచ్చియును,
ఈరీతి వేఁటాడి యిభపురికతఁడు
తోరంపుమృగకోటిఁ దోడ్తోడ వేడ్క
నన్నకునిమ్మని యనిపిపుచ్చుచును,
విన్నాణమగువేఁట విడువంగలేక

1. [illegible]. (మూ)

యతిమృగయాసక్తి నాదశరథుఁడు

. . . .

. . . .

. . . .

ధరవేట మున్నసప్తవ్యసనములు
[1] నిరవొప్పఁ గీడని యెఱుఁగానలేక
తనపాలివిధి తన్నుఁ దవిలిప్రేరేప
ననఘు, కార్యాకార్యమదియెఱుంగకయు,
నిది చంపఁదగినది, యిదికాఁదగిన,
దిదియది యనుబుద్ధి యినుమంతలేక,
యటపోయి యటపోయి యద్రులుగడచి,
కుటిలమహాటవీ కోట్లును గడచి,
మునులున్నయాశ్రమంబులు పెక్కు గడచి,
యొనరఁ గార్యాంధుఁడై యొకనాఁటివేట
లేడియిత్తియు రెండు లీలఁగ్రీడింప
నోడకయేసిన, నుఱకమూర్ఛిల్లి
తెలిసి యెయ్యనఁ గన్నుదెఱచి యాయిత్తి
పలికె మానుషభాషఁ శార్ఙ్గిపోత్తముని:
"ఓపాండుభూవర, యోరాజచంద్ర,
యీపాపమునకొడియేలగట్టితివి!
పగఱపై నీబాణపస చూపలేక,
మృగములమీఁదనే మెఱసిచూపితివి.
పోలేక రతిసౌఖ్యములనున్న మమ్ము
నేలయేసితివి! యిట్లయుంగఁదగునె!
మించి నీకు వధింప మృగములులేవా!
పొంచి మావిధమంత పొడగాననైతి.

---

1. నిలవొప్పఁగీడనియాల. (మా)

తెగనేయుమృగముఁ, దెగనేఁజూరాని
తగవెఱుంగక యేలదాయవై తివుడు!
అలసి మేయుచునున్న యాఁకొన్నమృగముఁ,
జలకగాఁబోలేక చూల్గొన్నమృగము,
నీరాకఁగావచ్చి నిలిచిన మృగము,
నీరీతి రతికేళి నెఁసినమృగము,
మూలకుముట్టుగా ముదిసినమృగముఁ,
బోలేక మృగములఁబొదివినమృగము
బోయయునేయఁడు; భూపాల, తగునె!
నాయంబుదప్పితి నాయొడాటమున.
తగునయ్య! యేను గిందముఁడను మునిని;
మృగమాత్రమనిచూచి మేనుమఱచితివి;
అతివయు నేనును హరిణరూపముల
రతిసల్పుచున్నవారము వేడ్కఁబుట్టి.
అదియెఱుంగక యేసితికట! యోరాజ;
మొదలంట మాప్రాణములు నిల్వవీఁకను.
ప్రతిలేని యీపాపఫలమున నీవు
సతిఁగూడినప్పుడె చత్తువుగాక;
మానినియును నీకు [1] మాద్రి సహాయ
మౌ." ననిశపియించి, యాలునుదానుఁ
బరలోకగతుఁడయ్యెఁ; బాండురాజవుడు
తరుణులఁజూచి, యెంతయుఁజిన్నవోయి,
శరములుఁ జాపంబు జారంగవిడిచి,
తొరఁగెడుకన్నీటితో వెచ్చనూర్చి,
యనలసంస్కారంబు లామృగంబులకు
నొనరించి, సరసిలోనుదకంబులిచ్చి,

1. పాఠ. (మా)

'యధమత్వ[1] మీఁగతినందితి' ననుచు
విధి నాత్మఁదూఱుచు వేదనతోడఁ
గొండొకదవ్వేఁగి[2] గొంతులఁబలికె :
"పాండు నిమ్మనిపెనఁ బురవరంబునకు ;
నత్తులసేవించి యట నుండుఁడీరు ;
తత్తరించినఁగాదు ; తప్పేఁగార్యంబు ;
మనచేత మునులును మరణంబుఁబొంది
మనకును నొకకీడు మాఱి చేయకుండ్రె !
ఇంకనెక్కడిరాజ్య ! మింకేటిసుఖము !
ఇంకనాకీశాపమేమిటఁదిరుగు !
వలనొప్పఁ గౌరవాన్వయుఁ యోరాశి
బలమఱి యీశాపబడబాగ్నిసింకె !
....
కడ తేఱ నీశాపకాలాహిచేత.
నే నింక భోగంబులిన్నియు విడిచి,
మానావమానముల్ మమతయు విడిచి,
సకలపాపంబులసమితియు విడిచి,
ప్రకటిత నిజకర్మఫల మాసపడక,
యడవిని నిత్యఫలాహారనియతిఁ
గడపెదఁగాలంబు కడముట్టనిపుడు ;
పుడమియేలఁగ నాకు బుద్ధిగా ; దింకఁ
గడుఘోరతపము నేఁ గావింతు నిచటఁ ;
గాన, మీకిప్పుడు కానల నవయఁ
గానేల ! చనుఁడింకఁ గరిపురంబునకుఁ ;
జని, యెల్లవారి కీచందమంతయును
వినిపింపుఁ." డనిన, నవ్వేలఁదులిట్లనిరి :

---

1. మీఁగతినందు నేననుచు. 2. 'గొంతి' పదమును స్త్రీపర్యాయముగా వాడినాఁడనవలెను ; లేదా 'గొంతితో' అన్నను సరిపడును. (మా)

“ పాయనోపము నిన్ను బాందు భూపాల!
యేపనువున నైన నేము వచ్చెదము.
అకట! శంతనువంశ మఱుఁగినచోట
నాక భాగ్యమహిమచే నుదయించితీవు.
కులము నిల్పెదవని కోరియుండంగఁ
గలిగెనే నీకిట్టి కారణావస్థ!
ఏమిచేసిననాఁటి నీపాతకంబు!

....

రతిలేకయుండవు రాత్రియెన్నఁడును;
రతిచేసి తనియవు రమణా, యెన్నఁడును.
పరఁగ నిప్పటినుండి బ్రహ్మచర్యంబు
చరియింపనోపుదే జగదీశ నీవు!
ఇది పురాతనదోష మేమనఁగలదు!
విదితాత్మ, నీవింక వినుము మామాట;
శైలాటవుల నొంటిఁజరియింపవలదు
లాలితజటల వల్కలములుఁ దాల్చి;
యుడరి వానప్రస్థమను నాశ్రమమున
నడపుము మమ్మును నరనాథ, కూడి.
ప్రాణేశ, నిన్నేము పాయుదుమేని,
ప్రాణంబులును మమ్ముఁ బాయునాక్షణమె.
సతితోడ రామభూజనపతి గూడి
ధృతివట్టి యడవి వర్తింపఁడే మున్ను!
అటుగాక, నిను బాసి హాస్తినాపురికిఁ
బటుభంగి నరుగంగఁ బదములెట్లాడుఁ!
బొనరంగ మధ్యాహ్నమున నిటగ్రుంకి,
యనలుని వ్రేల్చుచు నతిథిఁబూజించి,
జలములఁ బితరుల సంత[1]సపెట్టి,
నిలువవె! మాకును నీడయయ్యెదవు. ”

1. బెట్టుచును. (మూ)

అనిపాదయుగళిపై నబలలుపడినఁ,
దనకరంబులనెత్తి ధారుణీశ్వరుఁడు :
"మీరు చెప్పినయట్లు మృగనేత్రలార,
కోరివర్తించెదఁ గొంక నేమిటికి !
పాయక హృదయంబు పదిలమా నేని,
యేయాశ్రమంబైన నేమియుఁగాదు.
మన వెంట వచ్చినమంత్రుల నెల్ల
ననిచెద వస్తువాహనములతోడ.
పోయినవారలు భూనాథుతోడ
నాయున్నయునికి విన్నపముఁ జేసెదరు ;
పూనెదఁగాక తపోభార." మనుచు
మానినీసహితుఁడై మానవేశ్వరుఁడు
జడలు వల్కములు శాంతిమైఁదాల్చి,
యడలుచునున్న సైన్యము వీడుకొల్పి,
తమభూషణంబులుఁ దమవస్త్రములును
క్రమముతో భూసురగణములకిచ్చి,
తక్కినధనములు తనయున్నకప్పు
డక్కజంబుగఁ బంపి, యతినిశ్చయముగ
నిందుబింబాస్యల నెలమిఁ దోకొనుచుఁ
గందమూలముల నాఁకలిదీర్చుకొనుచు
మునుకొని యుత్తరముఖముగాఁ గదలి,
మునులెల్ల విస్మయంబుగఁ జూచి పొగడ
నయగుణోజ్జ్వలుఁడంత నాగశైలమును
రయమున నట చైత్రరథమునుగడచి,
తొలఁగక చనిచని తుహినాద్రిదాటి,
యలఘుపుణ్యుఁడు గంగ నట యుత్తరించి,
సురసిద్ధసేవ్యమై సొంపగ్గలించి
ధరనొప్పు గంధమాదనమునకరిగి,
గురుమతితో హంసకూటంబుగడచి,

పాండురాజు శతశృంగమందుఁ దపమొనర్చుట

యల్లన శతశృంగమను గిరిచేరి,
చల్లని నవపర్ణశాల గావించి,
యందు దేవేంద్రాదులచ్చెరువంద
నందంద తపముసేయఁగ, నొక్కనాఁడు
పిన్నలయ్యును శాంతిపెరిగినమునులు,
నెన్నియుగంబులో యెఱుఁగని మునులుఁ,
గన్నన హరిఁగాని కాననిమునులు,
హరివచ్చి 'వర' మన్న నడుగనిమునులు,
హరిరూపు హరురూపు నందినమునులుఁ,
బెంపార మఱియును బెద్దలౌమునులు,
గుంపులుగుంపులై కోటి సంఖ్యములు
పుణ్యులు, ఘనులు, సభ్యులు, యశోధనులు,
గణ్యులు, విబుధలోకస్తోత్రమతులు,
సత్యసంధులు, మహేశ్వరపదధ్యాన
నిత్యులు, వరతపోనిధులు మోదమునఁ
బోవఁగాఁ, బాడగాంచి భూపాలకుండు
దేవీసహాయుఁడై తెరువునఁగూడి
వారివెంటనెపోవ, వారువీక్షించి
భూరాజుగాఁదలపోసి యిట్లనిరి :
"ఎవ్వరు నీ? వేల యిట్లు మావెంట
దవ్వనితలఁపక తలఁగివచ్చెదవు?
నెలఁతలురాలేరు నిలువుమిచ్చోటఁ;
దలియు నింతటినుండి దేవమార్గములు;
సురమునీంద్రులమేము; సురలకుఁగాని
నరులకు మావెంట నడచిరారాదు".

అనుటయు, దీనుఁడై యప్పాండురాజు
తనపేరుచెప్పి యందఱకుఁ గేల్మోగిచి :
" యేనును వచ్చెద హితపుణ్యులార,
మానినులలసిరి మముఁగూర్చుకొనుఁడు.
నారు లెన్నఁడుఁ దొల్లి నడచినవారు
గారు ; త్రోవల [1] చక్కఁగరగరగాదు.
ఏమితీర్థంబులకేఁగుచున్నారు ?
హేమాద్రి కేఁగుచో నెఱిఁగింపుఁ". డన్న
మానులు పలికిరి మనుజేశుఁజూచి :
" కానఁబోయెద మేము కమలసంభవునిఁ ;
బోయి, యమావాస్యపుణ్యకాలమున
నాయన సేవింతు రమరులు మునులు.
ఇంద్రాదిలోకంబు లిన్నియుఁ గడచి
చంద్రవంశాధీశ, చనవలె మాకు.
ఎంతవారలకైన నింతటినుండి
సంతతిలేనిచోఁ జనుదేరరాదు.
లోలత నొక బ్రహ్మలోకంబయేల !
యేలోకమును [2] లేద పేతపుత్త్రునకు.
సంతానలాభంబు జననాథతిలక,
చింతింపు ; మది నీకు సిద్ధింపఁగలదు.
వరసుతుల యమ వాయు వాసవాశ్వినుల
వరమునఁగాంచెదు వంశవర్ధనుల ".
అని నిల్చి పోయిన, నాతండుమరలి
చనుదెంచి, ఖిన్నుఁడై సతిఁ గొంతిఁ బలికె :
" మానిని, చూచితే ! మనలనేర్పఱచి
మానులుపోయిరి మఱి కూడనీక.

1. సద్ద. 2. లేదు పేద. (మూ)

ఉన్నతి సంతానమొకటి తప్పించి
యన్నిభోగంబులు ననుభవించితిమి.
కలదొకో పుత్త్రునిఁ గన్నారఁ గానఁ !
గలకంఠి, యట్లేల గలుగుఁ బాండునకు !
పుత్త్రలాభములేనిబొంది నాబొంది,
ధాత్రినుండిననేమి ! తప్పిననేమి !
సంతతిగలదని స్వర్గలోకమున
కింతి, పోదముగాక యిందఱియట్ల.
ధృతి 'నపుత్త్రస్య గతిర్నాస్తి' యనెడు
శ్రుతివాక్యమున్నది శూలమైచెవుల.
ఎంతతపంబున నేధర్మములను
నింతి, గల్గఁగనేర విహపరోన్నతులు.
అది విచారించి, మీయందు నందనుల
ముదమునఁబడయంగ మొగి నాకురాదు.
మృగశాపభయ మాత్మ మెఱయుచున్నదియు ;
[1]సుగతి నాకిక యెట్లు చొప్పడఁగలదు !
క్షేత్రజన్యాయంబు చింతించి, నీవు
పుత్త్రులఁబడయుము భువి నిందరాదు.
నాయాజ్ఞసేయుము నాతి, పుణ్యంబు
వేయిచోట్లను నేను వింటినాక్రమము.
ప్రబలధర్మములకుఁ బ్రబలమీచంద ;
మబల, నీ వింక నాయనుమతంబునను
దలఁపఁగ ధర్మసంతతి గాంచితేని,
పొలుపార నాకబ్బుఁ బుణ్యలోకంబు.
లనువార దేవరన్యాయంబునందు
ఘను శ్వేతకేతునికథయును వినవె !

1. సుకృతి. (పూ)

ఏము జనించితి మీప్రకారమున ;
భామిని, పిలుతునా ! బ్రాహ్మణు ;" ననినఁ :
"బతివి నీవైయుండ భరతవంశేంద్ర,
యితరుని మనసులో నెట్లు నిల్పుదును !
పతియేమిచెప్పినఁ బనినడిసేయ-
కతివలకుండుట యధికపాతకము.
తలఁప, నీవలనన తనయులు మాకుఁ
గలుగు నుపాయంబు గావింపు ; మదియె
తపము సేయుట ; మేలుదపమునఁ దొల్లి
[1] వపితాశ్వ సతికి దైవంబిచ్చెసుతుల.
'పుత్త్రులు దేవాంశమునఁ బుట్టఁగలరు
ధాత్రిని' కన్నారు తపసులు వినవె !
నీవేమిచెప్పిన నీచెప్పినట్లు
గావింతు ; మింతేలకడఁక [2] నీకిపుడు !
తమకింపవల." దని తరుణియాడుటయు,
రమణుఁడిట్లను : "నోర్వరాదంతతడవు ;
తనువులెవ్వఁడునమ్మెఁ ! దలఁచినట్లగునె !
'దినహానిశుభములుదిను' నని వినవె !
ఇంతి, సేయుదుగాక యేఁజెప్పినట్లు ;
కాంత, వేగమె పిలు ఘనునొక్కమునిని ;
మానినిఁబనిచి కల్మాషపాదుండు
పూని వశిష్ఠుచేఁ బుట్టించె సుతుని ;
మామతేయునిఁదెచ్చి మగువతోఁగూర్చి,
యామగధుఁడు తొల్లి యాత్మజుఁగాంచె ;
సందేహమేటికిసాధ్వి నీ ?" కనిన,
నిందువంశ్యునిఁజూచి యిందీవరాక్షి :

1. 'వ్యుషితాశ్వసతి' అని నన్నయ. ఆది. ప. ౫. గాథయందు. (పూ)

ధర్మజ జననము

"యే వేల్పుఁదలఁచిన, నే తెంచి నాకు
నా వేల్పు నందనుండై యుదయించు.
మంత్రంబుగాంచితి మనుజేంద్ర, తొల్లి;
తంత్రజ్ఞ, యే వేల్పుఁదలఁపుదు ?" ననిన,
వాడినసస్యంబు వాన గన్నట్లు
చేడియమాటకుఁ జెలఁగి పార్థివుఁడు :
"సుందరి, సుతుమోముఁ జూడ నేఁ గంటిఁ;
గిందవుశాపాగ్ని కిందవునింక.
[1] అందనిపండ్ల నే నందంగఁ గంటి;
విందవునామాట వృథసేయవైతి.
మందవు [2] మంత్రంబు మహిఁ బుణ్య [3] ఫలము
[4] మందుఁడనాకుఁగా మగువ, నేర్చితివి.
సకలలోకములకాస్పదమై, ధరిత్రి
సకలధర్మములకు సదనమై వెలసి,
సమవర్తనంబున సమవర్తియనఁగ
నమర వేల్పులలోన నధికుఁడై మించి,
సకలజీవులయందు సమచిత్తుఁడైన
యకలంకుఁ దలఁపుమ యాత్మలోకముని.
పితృపతియాతండు బిడ్డఁడై వెనుక
పితరులఋణమెల్లఁ బ్రియముతోఁదీర్చు."
అనినఁ బ్రదక్షిణం బతనికివచ్చి,
వనిత యాదుర్వాసువరమంత్రమహిమ
నంతకుదెసకునై హస్తముల్ మొగిచి,
కాంత సద్భయు [5] యుక్తిఁ గడుభక్తితోడ

1. యందనిపనులని నే చూడగంట్టి. 2. పుణ్యంబు. 3. కథల. 4. మందవ
5. భక్తి. (మా)

యమునిఁ బ్రార్థించిన, నారాత్రి వచ్చి
రమణిఁ గోరిన ధర్మ [1] రాజు నీ వలచి,
ముదమారఁగా యోగమూర్తి ధరించి,
సదయుఁడై వరమిచ్చి సమవర్తి యరిగెఁ.
అరిగిన, నాతని యంశ [2] ంబువలనఁ
గరియాన యొకయేఁడు గర్భంబు దాల్చి,
ప్రోష్ఠపదంబునఁ బుణ్యమాసమున
జ్యేష్ఠాష్టమీ రాత్రి సిద్ధయోగమునఁ
గుడికాల రేఖలై [3] గొడుగు కంబువును
బడగయు సామ్రాజ్యపద్ధతిఁ దెలుప,
భరత [4] వంశాంభోధిపంకజవైరి
నిరుపమ కారుణ్యనిధి నిశ్చలుండు
ధర్మంబు రూపంబు దాల్చెనో యనఁగ
ధర్ము [5] నంశంబున ధర్మజుండనఁగఁ
బ్రభవించెఁ దనయుండు పంచగ్రహములు
శుభదృష్టిఁ గ్రుంకక చూచుచునుండ.
అప్పుడు సురలెల్ల నానందజలధిఁ
దెప్పదేలిరి ; మిగులఁ దెలిసె లోకములు ;
దినపతి వెలుఁగొందె ; దేవగానములు
వినవచ్చె ; నారదువీణ ఘోషించె ;
'పొదివినరణములో భూరివైరులకుఁ
జెదరక చంచలించక నిల్చుఁగాన (?)
నితఁడు యుధిష్ఠిరుండీ ధాత్రి' ననుచు
నతనికిఁ బేరిచ్చె నాకాశవాణి ;
[6] తొడరిఁ 'యజాతశత్రుండిత' ండనుచు
నొడివిరి మునులు మనోవీధి నెఱిఁగి ".

---

1. రాజునివలసి. 2. భాగమున. 3. గొడకకంభంబు. 4. వంశాన్వయ.
5. వంశంబున. 6. తొడఁగి. (మూ)

అని చెప్ప జనమేజయక్షమారమణుఁ
డౌనరఁగ వ్యాసశిష్యునకుఁ గేల్మోగిచి :
"వనిత కామంత్రంబు వచ్చిన తెఱఁగు
వినిపింపుఁ" డని యడుగ వినిపించె నతఁడు :

కుంతి సౌరమంత్రోపాసన

"కుంతిభోజునియింటఁ గొండొకనాఁడు
కుంతి సన్మునులనుగూర్చి, నిత్యంబు
పాకోన్నాణమున నెంతయొరసినఁ గూర
లన్నంబు పాయస మట్లు మాంసంబు
మొదలైన యిష్టాన్నములు వేడ్కఁ బెట్టఁ,
బ్రిదులక భోజనప్రియుఁడైన కతన
నొకనెల దుర్వాసుఁ డుండి భుజించి,
ప్రకటప్రియంబునఁ బల్కె నాసతికి :
"ఏను నీకొకమంత్రమిచ్చెదఁ గుంతి,
దానిసత్వమున బృందారకులైనఁ
దలఁచినఁ జనుదెంచి, తనయులై నీకు
నెలమిఁబుట్టుదు." రని యిచ్చిపోవుటయు,
నామంత్రసామర్థ్యమరసెద' ననుచుఁ
గామిని యొకనాఁడు గంగకుఁ బోయి,
కరమర్థిఁ బాడుచు భాస్కరుఁగోరి జపము
విరచింప, నతఁడొకవిప్రుఁడై డిగ్గి
కదియుచో, లజ్జించి కరములు మొగిచి :
"యిదిమంత్రసామర్థ్య మెఱుఁగలేనైతిఁ
దప్పు నేటికి నేర్చుఁ దపసిమంత్రంబు!
ఎప్పటియట్లు నీ వేఁగవే దివికి!
కన్నియ నేఁ బుత్త్రుఁగనిన నవ్వుదురు ;
మన్నించి పోఁగదే మార్తాండ!" యనుచు

నలినాక్షి ప్రార్థింప నవ్వుచు నతఁడు :
‘ పొలఁతి, యూరక వచ్చిపోరాదునాకు.
కన్నెఱికము వెల్తిగాకుండ సుతుని
మన్నించి యిచ్చితి మదినియ్యకొనుము.’
అనుచు, సద్యోగర్భమునువిధానమునఁ
దనయుఁ దేజోమూర్తిఁ దనయంతవాని
నిచ్చి, కర్ణుండని యిలఁ బేరువెట్టి
[1] యిచ్చ దివాకరుండేఁగిన, నింతి :
‘ తనయుని నక్కటా ! తండ్రికిఁజూపఁ
గొనిపోవలేదు ; మక్కువఁ బ్రోవలేదు ;
ఇల నాకు నక్కటా ! యిటుమాఁగగన్న
కలయయ్యె ; నూరకే గడఁగితి.’ ననుచు
సహజకుండలములు, సహజవర్మంబు,
మహి నెవ్వరికిలేని మదనరూపంబుఁ,
గలిగినకర్ణు నక్కడఁ బాఱవైవఁ
దలఁపుపుట్టకయున్నఁ, దరళాక్షి కడకుఁ
గ్రందుగా నవరత్నఖచితమైనట్టి
మందసమొక్కటి మార్తాండుకృపను
ఏటివెంటనెవచ్చి యిక్కువనిలువ,

. . . .

నాదిత్యసమవర్ణు నాకర్ణు నందు
నునిచి యంగనవోవ, నొయ్యననదియుఁ
బొనరఁ జంపారాజ్యమునఁ బోవుచుండ,

కర్ణుఁడు సూతునకు దక్కుట

నాంబికేయుని మిత్రుఁడైన సూతుండు
కంబుకంఠులుఁ దాను ఘనజలక్రీడ

1. అచ్చ. (మూ)

నుండి మందసఁగాంచి యొయ్యనఁదెచ్చి,
కుండలాంచితు నందుఁ గొడుకువీక్షించి
యిన్నంది: 'యిదె నాకు మృడుఁడిచ్చె సుతునిఁ;
దన్నితి ననపత్యతాదోషముఖము ;
నీకున్న నెవ్వఁడీయేఁటులవెంట
నీక్రియ విడుచునే యిటువంటివాని!'
అని రాధయనుదాని కాకర్ణునొసగ,
వనిత చన్నులుచేఁపి వాసి నేర్పునను
యౌవనప్రాప్తుఁగా నరసిన, నతఁడు
వేవేగఁ గృపునిచే విలువిద్యనేర్చి,
పోయి బ్రాహ్మణవేషమున రాము మొఱఁగి,
ధీయుక్తి సాధించె దివ్యబాణములు.
ఈ తెఱంగునవచ్చె నింతి కామంత్ర;
మాతరువాతివృత్తాంతంబు వినుము.
అంతనక్కడ మున్న యాపాండురాజు
చింతించియనిచినసేనలు దొరలు
హస్తినాపురమునకడలుచుఁ బోయి,
వస్తువాహనములు వసుధాధిపతికి
నిచ్చిపాండునిచందమెఱిఁగింప, నతఁడు:
"వచ్చెనాపద; యిట్టివార్తయుఁగలదె!
దిక్కెవ్వరున్నారు! తెఱచినయిల్లు
కుక్కచొచ్చినయట్లు కురుభూమికింక
వత్తురువైరులు; వారిపై నెవ్వ
రెత్తిపోవెదువార! లేఁగంటఁగాన.
వికటశాపాంధుఁడై విడిచి పోనేల!
యొకరీతి నాయొద్ద నుండినఁగాదె!
నాలుగుదిక్కులు నలువొప్ప గెలిచి,
యీలీల సంపద లిరవొందఁగలిగి,

కడపటఁ దనుబాసెఁ గడు[1] ఖేదమొదవఁ
బుడమి నాబ్రదుకంత భూజనుల్ నవ్వ.
రాజనుమహాత్ముండు! రసికుఁ డాపాండు
రాజు; మాఁవంశవర్ధనుఁ; జేడుగడయు.
అటువంటితమ్ముని నడవిమధ్యమునఁ
గటకటా! పోఁజేయఁగా విధిచేసె.
హా పాండుభూవర! హా గుణాధార!
హా పుణ్యఫలసార! యబ్ధిగంభీర!
అన్న! నన్నెవ్వరిం కర్థి నొడలంటి
యెన్న నోమెదువార లెక్కడఁగలరు!
నాపట్టుఁగొమ్మయ్యు, నాకన్నులయ్యు,
నాపుణ్యపదమయ్యు, నా తేజమయ్యు,
నాప్రతాపంబయ్యు, నాగర్వమయ్యు,
నాప్రాపు దాపునై నన్నురక్షించి,
మన్నించి, తలిదండ్రిమఱపించి, నీవు
నన్నెట్లు పాసితి నన్నుఁగన్నతండ్రి!"
అని చాలభీతుఁడై, యంతఃపురమున
వనితలువారింప వగచుచునుండె.
ఉన్నంత, ధర్మరాజుదయించువార్త
యన్నిదిక్కులమ్రోసె; నట్లుమ్రోయుటయు,

కౌరవజననము

వ్యాసునివరమున వనిత గాంధారి
భాసురగర్భంబు పండ్రెండునెలలు
మోచి, వేసరి: "యింక మోవనేనోప;
నేచందమున మోతు నిదిచాలవ్రేఁగు!

1. ముదంబొదవ. (మూ)

కన్నియవయసునఁ గడువేడ్క నేను
దన్నునారాధింపఁ, దపసి వ్యాసుండు
'తనయులనీకిత్తుఁ దరుణి, నూర్వురను'
అనువరంబునకింతయాసనుండితిని.
ఏనేమిపాపినో! యెందఱునైనఁ
గానంగ మానునో కడునాసగాక!"
అని [1] కుంది, కుంతి తా నాత్మజు మున్న
గనినఁ [2] జెలిని నాకాంతరోషించి
ప్రేవులుపొదివింపఁ, బితరులునవ్వ,
దైవమంతటనవ్వ తనయులునొవ్వ
ననయంబు తెగువతో నర్ధరాత్రమునఁ
దనకుక్షి కరములఁదాటించుకొనిన,
పలలఁగఁ బక్వముకానిమాంసపుముద్ద
గలఁగి ధారుణిఁబాఱఁ, గడువేగవచ్చి
ద్వైపాయనుండు గాంధారిఁ గోపించి:
"చాపలంబున నిట్లు సాధ్వి, చేయుదురె!
వరముబొంకైన నెవ్వారైన నగరె!
సరి, యిందు నందనశత ముద్భవించు."
ననిచెప్పి యావేళ నలుగునఁగోసి,
కనుఁగొన నూటనొక్కటి పంచివైచి,
కలసిన వేదశాఖలఁ జిక్కుపుచ్చి
[3] చెలువారఁ బంచివైచినపెద్దగాన,
నేతికుండలఁబెట్టి నిత్యంబు నందు
శీతలజలములు చిలుక నేమించి
యేఁగిన, మఱియొక్క యేఁటికి వెనుక
వ్రేఁగున నొకకుండ విరియుచో, నందు

---

1. గంటి. 2. జెలిమి. 3. జెలసాల. (మూ)

నండంబుపగిలిన యహివోలెఁ గ్రోధ
నుండగు దుర్యోధనుండుదయించె.
నతఁడుపుట్టినవేళ నవనికంపించె ;
హితవేది వర్షించె నెమ్ములవాన ;
పగలు నక్కలుకూసె ; భానుండుమాసె ;
జగమెల్ల భేదించెఁ జండమారుతము.
అంత నొండొక భాండ మమ్మయునాఁడు
వింతగా విరియుచో, వీక్షింప నపుడు
కామినీమదనుండు కౌరవపంక్తి
ధూమకేతువు పుట్టె దుశ్శాసనుండు.
భాండంబు లీరీతిఁ బ్రతిదివసంబు
నొండొండ పగులుచో నొప్పుగా నందుఁ
గర్ణ వికర్ణ దుష్కర్ణ జయంతు,
లూర్ణనాభుఁడు, సుబాహుండును, జిత్ర
దుర్మద దుస్సహా దుప్ప్రధర్షణులు,
దుర్ముఖ దుర్ధర్ష దుర్మర్షణులును,
విందానువిందాది వింశతి సహులు,
నందోపనందులు, నాగదత్తుఁడును,
జలసంధ సహులు, దుశ్శల శరాసనులు,
శల నంద వికటులు, సముఁడు దుర్జయుఁడుఁ,
కుండ మహాకుండ కుండోదరులును,
కుండజ దుర్మద కుండభేదనులు,
సనహుండు, దుర్విలోచనుఁ, డహామయుఁడుఁ,
కనకధ్వజుండు, విక్రాంతుండు, ప్రమథ-
దండధరులు, మహోదరుఁ, డభయుండుఁ,
కుండిత భీతుండు, బహ్వాశి, పాశి,
దృఢధరుండును, దృఢాదిత్యకేతుండు,
దృఢవికటానన దీర్ఘబాహులును,

దీర్ఘభుజుండును, దీర్ఘజంఘులుఁడు,
దీర్ఘరోముఁడు, మఱి దీర్ఘకోపనుఁడు,
చిత్రసేన సుషేణ చిత్రదృక్కులును,
జిత్రవర్మ సువర్మ చిత్ర విచిత్ర
చిత్రాత్ములు, సమిత్రజిత్తనువాఁడు,
చిత్రబాహుండును, జిత్రకుండలుఁడు,
చిత్రాయుధుండును, జిత్రధ్వజుండు,
చిత్రాంగదుండును, జిత్రనేత్రుండు,
నుగ్రసాయకుఁడు, వ్యూఢోరు విరావు,
లుగ్రకర్ణోగ్రసేనోగ్రశ్రవసులు,
భీమ మహాబాహు భీమబాహులును,
భీమవిక్రాంతుండు, భీమవర్ణుండు,
సేనాధిపతి జయత్సేన సుహస్త,
లానిషంగి, వివత్సుఁ, డపరాజితుండు,
నంతకాశనుఁడు, దురాచారయుతుఁడు,
నంత వికారాత్ముఁ, డాయలోలుపుఁడు,
గొనకొని వాతవేగుఁడు, సువర్చుండు
నన నూర్వు రుదయించి రనుపమబలులు.
ఆదివసంబున నంబికాసుతున
కాదట భార్యవైశ్యాపుత్రియందు
మతిమంతుఁడును, బుద్ధిమంతుఁడు, హితుఁడు,
చతురుండు, నయశాలి, సజ్జనోత్తముఁడుఁ,
బాదలు సుకీర్తినిఁ బొందుయుయుత్సుఁ
డుదయించె గుణవంతుఁ డుర్వీశుఁడలర.
జనియించె భాగశేషంబున నొక్క
తనయ దుస్సలయనఁ దల్లి మోదింప.
నుతగతి నీరీతి నూటయొక్కండ్రు
సుతులుదయించిరి సుకృతాధికమున.

అన్నిప్రకారంబు లటు మహాప్రేమ
తన్నాత్మనలరింప ధరణిపాలుండు,
నలి జాతసంస్కార నామసంస్కార
ములు మునిసహితుఁడై కుదమొప్పఁజేసి,
దాదులచేతికిఁ దనయవర్గంబు
నాదటనిచ్చుచో, నవసరంబెఱిఁగి
పదరక భీష్ముండుఁ బౌరులు బుధులు
మొదలైనవార లిమ్ముల నేఁగుదేరఁ,
బ్రాకటంబుగఁ గురుపతితోడ నవ్వ
డేకాంతమునవచ్చి, యేపుమైనిలిచి
వెఱవక విదురుండు విభునకిట్లనియె :
" ఎఱిఁగింతునొకమాట యిది వేళగాన,
నెట్టనధృతరాష్ట్ర, నీపెద్దకొడుకు
పుట్టినదినమున భూకంపమయ్యెఁ;
బరికింప నూఱుకంబంబులమీద
ధరఁగూలెఁ బ్రతిమలతఱచుతోఁగూడఁ;
దోఁచె వెండియుఁ బెక్కుదుర్నిమిత్తములు;
పూఁచి చెప్పఁగరాదు భూపాల, నీకు;
అవిరళగతి విను మదికారణముగ
నవిరళ జనసంక్షయంబౌను; దీనఁ
గులమెల్లఁ దెగటార్చు [1] కుమతిగాఁగలఁడు;
వలవదు చంపవె వానినొక్కరుని!
ఉన్నారుసుతులు యుయుత్సుండు నీకుఁ;
జెన్నార [2] వేయిలోఁ జదురును బోదు.
కాన, సుయోధనుకారణంబునను
బూని యుపాయముల్ పుట్టకయున్న!

1. కోటి. (కోతియని వ్రాసెనేమో) 2. వెల్మిలో చిరుతయుచోదు.

పుత్త్రమోహముమాని, పౌనరనీయుగ్ర-
పుత్త్రుని విడువుము భువియెల్లఁ బొగడ.
[1]నాకంటె నీ కిట్టు నలిఁ జెప్పహితులు
భూకాంత, యెందును బుట్టుదురింక!
అన్నవు; నీకు నే నర్థిఁ దమ్ముఁడను;
మన్నించి యీమాట మదినిడ్యకొనుము".
అనినఁ గోపాంధుఁడై జాత్యంధుఁడనియెఁ:
"తనయులఁదునుమాడు తండ్రులు గలరె!
మునుమును బుట్టిన మోహంపుఁగొడుకుఁ
దునుమాడి బ్రదికెడి ద్రోహులుఁగలరె!
ఇది యేమిమాటగా నిచ్చనోనాడి!
తదినీకుఁ బాడియే యకట! దుర్బుద్ధి!
వాక్రువ్వరాని యీవాగ్దోష మేను
నేక్రియఁ బాపుకో నెన్నుదు మదిని!
వినవచ్చుమాటలు వినవచ్చుఁగాక,
వినరానిమాటలు వినవచ్చునెట్లు!
ఈతప్పుగాచితి నీకుఁదమ్ముఁడనుచుఁ;
పాతకంబులఁబల్కఁ బాడిగా దుడుగు".
అని విడనాడిన, నాబాలుచేతఁ
దనవ్రేఁగు దిగునని ధర సంతసిల్లె.
అంత సంతసమున్న యాపాండురాజు
గొంతి నుత్తమకాంతఁ గొనియాడిపలికె:
"వనిత, యీపుత్త్రుని వలనొప్పఁ జూచి,
యొనరంగ సంతోష ముబ్బుచున్నదియు;
ఎలమి నెవ్వఁడుగల్గ నీజగత్త్రయము
....

1. నాకంట నీకంట నలిచప్పహితుండు. (మూ)

ఒక్క నూఱుండు నలె నల్లోక బలుండు
గ్రక్కున యత్నంబు గావింతుగాక ;
భూరిహోమము లేక పుత్త్రకామేష్టి
నీరూపమునను సన్నిధియయ్యె నాకు."

భీమ జననము

అనినఁ గుంతీదేవి 'యట్లకా' కనుచు,
పవనుని నారాత్రి యాత్మలోఁదలఁచె.
తలఁచిన, నతఁ డెల్లతనువులయందుఁ
గలవేల్పుగాన నాక్షణమునవచ్చి,
మంత్రింప మనుజుఁడై మగువతో మదన-
తంత్రమార్గమున నాతఁడు ప్రవేశింప
నింతిగర్భముదాల్చె ; నేఁడునిండుటయు,
నంతంత గ్రహములు ననుకూలగతుల
వింతయై వర్తింప, విపులప్రతాప
సంతోషోత్సాహునిఁ జండతేజునిని,
ఆవాయుదేవుని యంశంబునందు
భావజాకారుని భామాలలామ
యొనర గాంధారి దుర్యోధనుఁ గనిన
దినమునఁ దనయు సుస్థిరతేజుఁ గనియె.
సురదుందుభులుమ్రోసె ; సురపుష్పవృష్టి
కురిసె ; వేదంబులు ఘోషించిపలికె ;
భయమయ్యెఁ గిమ్మీర బకహిడింబులకు ;
జయజయధ్వనియయ్యెఁ జదల నెల్లెడల ;
తనయునివీక్షింపఁ దా వచ్చెననఁగ
ననుకూలపవమానుఁ డల్లన వీచె.
హేమకిరీటుల నితఁడు శాత్రవుల
భీమంబుగా నాజి భేదించుఁగాన,

నుతశక్తి భీమసేనుండితఁడనుచు
నతని పేరెఱిఁగించె నాకాశవాణి.
భూతలాధిపుఁడంతఁ బొంగుచు వచ్చి
సూతికాగృహములో సుతు మోముఁ జూచి:
'హస్తినాపురభాగ మన్న యీకున్న
నస్తమింపదు ; వీని కదిసాధ్య' మనుచుఁ,
గాంతేయుఁ బట్టంబుకట్టిన [1] కంటె
సంతోష మాత్మలో సంధిల్లనుండె.
పురుఁడువచ్చిననాఁడె పూఁబోఁడి యంత
సరసిలో మంగళస్నానంబు చేసి,
[2] నవరీతి నుదికిననారపట్టంబు
సవతియిచ్చిన నది సంప్రీతిఁ దాల్చి,
యదురాజశేఖరు నుపహారమునకు
నొడిపిలి పాయసం బొప్ప [3] వండించి,
భామిని మాద్రిచేఁ బట్టించుకొనుచుఁ
గోమలి సుతు నెత్తుకొని పెద్దవేడ్కఁ
బోవుచో, నొకశైలభూరిరంధ్రమున
నావలఁ బులియుండి యదిమాంసమనుచు
ఘోషించి యది వేగ గొటగొటమనుచు,
భీషణగతితోడఁ బృథకడ కపుడు
గమికొన్నయాఁకటఁ గదియఁ దాఁటుటయు,
బ్రమసి భీతినిఁగూడి పాండుని దేవి
కొడుకునచ్చట కొండ [4] గుండులమీఁదఁ
బడవైచె మూర్ఛచేఁ బరవశయగుచు ;
వైచిన, నాభీమువజ్రకాయమున
నేచినఱాలెల్ల నిసుమయ్యె నందు.

---

1. గట్టె. 2. నవవార. 3. వడ్డించి. 4. గడ్డల. (మూ)

ఆలోన 'నోడకు' మనుచు భూపతియు
వాలిక విలు గుణధ్వని చెలంగించి,
దూలమువోసి శార్దూలముఁ దునియ
వాలమ్ములేసి, యువ్వసుధేశుఁ డంతఁ
బవమానసుతుమీఁదఁ బడియున్న కుంతి
నవమాననతినార్తి, నందననార్తి,
'తను వెంతగట్టెయో తనయున!' కనుచు
మనమున సంతోషమునుహిమ లింపొంద,
దేవాలయమునకుఁ దెఱఁగొప్ప నేఁగి,
యావేళ జగదంబ నర్చించి వేడ్క,
సతియును దానును సాష్టాంగ మెఱఁగి,
స్తుతవచోరచనల స్తుతిచేసి రిట్లు :
"గౌరి, వారాహి, శాంకరి, దుర్గ, త్రిపుర-
భైరవి, శక్తి, జపారక్తవర్ణ,
ఫాలాక్షి, మధుమతి, పరతత్త్వ, జనని,
కాళి, కంకాళి, హ్రీంకారి, రుద్రాణి,
భుజగభూషణు దేవి, పూర్ణేందువదన,
విజయ, శర్వాణి, దేవి, జ్ఞానమూర్తి,
వారాహి, చాముండి, వరదివ్యమూర్తి,
ఘోరదంష్ట్రి, కరాళి, కోమలి, ముగ్ధ,
గీర్వాణి, శాంభవి, కీనాశవంద్య,
నిర్వాణసంధాయి, నిఖిలప్రదాయి!"
అనుచు నివ్విధమున నభినుతిచేసి,
తనదేవియును దాను ధరణీనాయకుఁడు
నొయ్యన నటపాసి యొగినందు చోట
నెక్యాంబులోనుండె నెలఁతలుఁ దాను.
ఈర్ష్యఁ [1] బుత్తుణు నెందు నేమఱక
గారవంబునఁ బెంపఁ, గరిపూరిసంత,

1. భూమిన. (వా)

ధృతరాష్ట్రునకు వంశదీపకులైన
సుతులు నూర్వురు నొక్కసుతయును బుట్టి
యున్నవారను వార్త యుర్విపై బ్రోయ
విన్నవాఁడై, పాండువిభుఁడు మోదించి,
శూలివిక్రములైన సూనులు తనకుఁ
జాలనిశలఁపున సాధ్వికిట్లనియె :
“తరుణి, విద్యలచేతఁ దనయులచేతఁ
ధరచేత సిరిచేతఁ దనియరెవ్వరును ;
ఇక్కగా నినువంటి యిల్లాలుగలుగఁ,
బెక్కండ్రు గావలె బిడ్డలు మనకు.
శతమఖు నమరేంద్రు శతకోటిధరుని
బ్రతిలేని యాదివస్పతియైన యట్టి
యింద్రు నారాధింపు ; మిఁక నొక్కసుతుని
జంద్రవంశము నిల్పఁజాలినవాని,
మానితాటోపు సమంచితోత్సా[1]హు
[2]భానుసన్నిభ[3]దీప్తప్రభ గల్గువాని
నాచంద్రధర సురేంద్రాది దేవతలఁ
జూచి పోరాడ నిష్ఠురుఁడైనవానిఁ
గనుము ; కాంచినదాఁక గౌరీవ్రతంబు
ఘనతరనిష్ఠతోఁ గమలాక్షి, నడుపు”.
అనిచెప్పి, తా నొకయైంద్రమంత్రంబు
మునులచే నుపదేశముఖమున నెఱిఁగి,
యురుదైన నిష్ఠతో నమరాధిపతికి
ధర నేకపాదుఁడై తపముసేయుంగఁ,
బ్రత్యక్షమైవచ్చి పలికెవాసవుఁడు :

1. హా. 2. భాను. 3. దీప్త. (మూ)

అర్జునుజననము

"సత్యశౌర్యుఁడు నీకు జనియింపఁగొడుకు;
ఎంతటివానిఁగా నీవుచింతించి
తంతటిగుణవంతు నతిరథశ్రేష్ఠు
నిచ్చితి." నని చెప్పి యింద్రుండుపోవ,
నచ్చట వ్రతము సమాప్తమై కుంతి
పతియాజ్ఞఁ దలమోచి, పస భక్తియుక్తి
హితమతి వేఱొండు నిచ్చలోలేక
మునియిచ్చుమంత్ర మిమ్ములననుష్ఠించి,
తనమదిలోనున్న తాత్పర్య మెసగ
నమరేంద్రుఁదలఁచిన, నారాత్రివచ్చి
కమలాక్షికోరిక కరుణించి, యపుడు
వరదుఁడై పాండుభూవరుకూర్మిసతికి
వరపుత్త్రదానంబు వలనొప్పనిచ్చి
పోయిన, నొకయేఁడు పూఁబోఁడి గర్భ
మాయతమతిఁ దాల్చి, యటయొక్కనాఁడు
ఉత్తరఫల్గుని నుడురాజుమెఱయఁ,
జిత్తరాగము సర్వజీవులఁ బొరయ,
విక్రమక్రమకళాన్వితసముద్భవుని
శక్రునంశంబున జగమెల్లఁ బొగడ,
జలజాక్షు రాముఁ గౌశల్య గన్నట్లు
కులదీపకునిఁ గాంచెఁ గొడుకు నుత్తముని.
అప్పుడు భాషించె నాకాశవాణి:
"యిప్పాండవుఁడు ధీరుఁ డింద్రసన్నిభుఁడు;
కార్తవీర్యార్జునుగతి నాజిలోన
మార్తురఁ దెగటార్చు మహితాత్ముఁడగుట
నర్జుననామధేయంబున నమరి
నిర్జరారాతులనైన నిర్జించు నాజి;

భర్గుఁ దా నెక్కటిబవరాన గెలిచి,
మార్గణరాజంబు మహిఁ బొందఁగలఁడు ;
బొందితోడనె యింద్రపురమున కేఁగి,
యందు రాక్షసకోటి హరియింపఁ గలఁడు;
అనలుని మెప్పించి, యరదంబు విల్లుఁ
దొనలు [1] రథ్యములుఁ గేతువుఁ గాంచఁగలఁడు ;
ఇతఁడు రాజుల గెల్చి, యెలమి ధర్మజుని
నతివేడ్క రాజసూయంబు చేయించుఁ ;
గత లేల ! యితఁ డింద్రఖాండవవనము
చతురుఁడై కాల్చు వాసవుని నోడించి ;
యుత్తరఫల్గుని నుదయించెఁగానఁ,
బ్రొత్తుగా దితని ఫల్గునుఁడనఁ జెల్లు ;
నితఁడీశ్వరునిఁ గూర్చి యెలమిఁ దపము
చతురుఁడై కావించు జగమెల్లఁ బొగడ.”
ననునంత దేవత, లఖిలసంయములు,
మనువిశ్వవసువులు, మారుతంబులును,
గరుడగంధర్వులు, గ్రహతారకాదు
లరుగుదెంచిరి కూడి యజ్ఞునిఁ జూడ.
పాండురాజప్పుడు పరమమోదమున
దండప్రణామముల్ తగ నాచరించి,
యందఱఁ గూర్చి : “కృతార్థుఁడనైతి ;
నందనఫలసిద్ధి నాకబ్బె నేఁడు ;
ఈకురుకులమెల్ల నేచివర్ధిల్లె ;
నాకు నెంతయుఁ గల్గె నాకలోకంబు ;
కడువేడ్క వివిధలోకంబుల వారిఁ
బొడ [2] గాంచుటాయెఁగా ! పుత్త్రులఁగనుట ;

1. రథ్యంబు. 2. గాంచుటయునాఁడా. (మూ)

నెదురుగాఁ బట్టి మీ రేతెంచునట్టి !
పొదలు నివ్వెఁ జెఁగానె! బొందితో నేను."
అనుటయు, దేవత లతనిఁ గీర్తించి
చని రంత నిజనిజసదనంబులకును.
కుంతికి సిరితోఁ గొడుకులు గలుగ
సంతతోత్సాహుఁడై, సంభ్రమం బెసఁగ
నంతట శతశృంగమందుఁ బాండుఁడు
సంతోషచిత్తుఁడై, సంయములలర
సతులతో సుతులతో సతతంబు గూడి
యతివినోదములఁ బెంపలరుచునుండె.
ఆలోన మద్రరాజాత్మజ మాద్రి
భూలోకవినుతులఁ బుత్త్రులఁ దనకుఁ
బడయు నుపాయంబు వెదకింపలేక,
ఎడఁదలోఁ బలుమారు నిట్లని తలఁచె :
"కోరినతనకోర్కి కొదవడకుండ
వారిజాసన కుంతి వసుధేశుఁడలర
సురుచిరాకారుల శూరుల ఘనుల
గురుమతితోఁ గాంచెఁ గొడుకుల ముగురి;
గాంధారి కొడుకులఁ గాంచె నచ్చోట
బంధురలీలలఁ బరఁగ నూర్వురను;
మతికెక్కఁగా వారునోచిననోము
నతివేడ్క నే నోమనైతినో కాక!"
అనితలపోసి యయ్యధినాథుకడకుఁ
జని, మాద్రి దుఃఖించి జానొప్పఁబలికె:
"ఆఁడుపుట్టువుపుట్టి యక్కట! నాకుఁ
బోఁడిగా లేదయ్యెఁ బుత్త్రలాభంబు;
కొడుకుల నాతోడికోడలు గాంచెఁ
గడువేడ్క నూర్వురఁ గ్రమముమీఱంగ.

కుంతీమహాదేవి కొడుకుల ముగురఁ
గంతుసమానులఁ గర మొప్పఁగాంచె;
నెక్కడినాజన్మ! మెక్కడిబ్రతుకు!
అక్కట! పగలపాలైతి నే నిపుడు!
పసపార్చి, చన్నిచ్చి, పలుమాఱుచీరి,
కొసగుచు ముద్దాడి, కోర్కెదైవార
నక్కున నురమున నత్తుకొఁబెనుప
నొక్కఁడైనను నాకు నుదయింపఁడయ్యె!
కొడుకులులేనట్టి గొడ్రాలిమనువు
అడవిఁగాచినవెన్నెలై పోవుఁగాదె!
మంత్రమేమియునేర; మాతోడ మదన-
తంత్రమీవెఱుఁగవు; తనయుఁడెట్లొదవు!
సవతియు నీవును జనఁబుణ్యగతికి,
నవనీశ, నాకురా నథవుఁ డీఁడయ్యె!
దేవిచే మంత్రోపదేశంబు నాకు
దేవ, యిప్పింపఁగదే!" యన్న నతఁడు,
వేలెమునిడుపులై వ్రేలెడుకురులుఁ
దూలెడునడపులుఁ దొక్కుమాటలును
ముద్దుగానొప్పెడి మూఁడేండ్లకొడుకు
నొద్దనె ధర్మజు నునిచినదాని,
'జేచప్పి ప్రిదిలిన [1] చిన్నివ్రేఁకమున
జాతిచట్టువమీఁద రవమయ్యెఁదొల్లి;
ఇంతమహాసత్వు నిట్లుధరించు
నంతటిదానఁగదా!' యను వేడ్క
నెలమి నాభీము రెండేఁడులవాని
బలమొప్ప నూరులపైఁ దాల్చుదానిఁ,

1. చిన్న శేంకువను. (మా)

గలశజుచే వీఁడు ఘనతఁ బెంపొందఁ
గలఁడనంగను గుచకలశంబులోని
1 పాలిచ్చెనసఁదోపఁ బరఁగునొండొక్క
బాలుఁ జన్నిచ్చుచు భరియించుదాని,
మిన్నంతవేడ్కతో మృదుశయ్యమీఁద
నున్నకుంతీదేవి నొయ్యనఁ గదిసి :
" యీమాద్రి రక్షింపు ; మిది నీకుభరము ;
2 భామ, నీకెంతయుఁ బరమపుణ్యంబు ;
3 నీకీమె చెల్లెలు ; నీకిట నెపుడుఁ
జేకొని శుశ్రూషచేయుఁ ; గావునను,
ఇమ్ముగా ముని నీకునిచ్చినమంత్ర
మిమ్ము సత్కృపతోడ నెలమి నీ. " యనుచు
మాద్రిచందము చెప్పి, మంత్ర మిప్పించి,
మాద్రికిట్లనియె నమ్మనుజనాయకుఁడు :

కవలజననము

" జగదేకవిఖ్యాతచరితు లశ్వినులు ;
మగువ, నానాజ్ఞానమహితులశ్వినులు ;
వారి నారాధింపు వచ్చెద. " రనిన,
ధారుణీశునియాజ్ఞఁ దరళాక్షి మాద్రి
యిచ్చలోఁదలఁచిన, నిరువురశ్వినులు
వచ్చి నిశావేళ వరమిచ్చిపోవ,
హిమకరనిభగర్భ మేఁడాది దాల్చి,
యమడలఁగాంచె నయ్యశ్వినులందు.
విహితప్రతాపులు వీరలు నకుల
సహదేవులనుచుఁ బుష్కరవాణిపలికె.

1. పాలిచ్చెనసబరగునొక్కంటి. 2. భామినికెంతయు. 3. నీకిట చెల్లెలు. (మూ)

ఘనతఁ బాండునిమనఃకమలంబు విరియ,
ననయుంబు గొంతియు నాత్మలోనలరఁ,
గాముని శరములు కల్పవృక్షములు
నామహాదేవుని యయిదు మోములును
ఈరూపములఁదాల్చి యిలఁ బుట్టెననఁగ,
భూరి తేజంబులఁ బొగడుదీపింప,
ధర్మజ భీమ సుత్రామజ [1] యమలు
పేర్మి నానాఁటికిఁబెరిగి పెంపొంది.
ఈరీతి నందను లేవురు గలిగి
పౌరవకులకర్త పాండుభూభర్త
శతశృంగగిరిమీఁద సతులును దాను
వ్రతధారియైయున్న ; వసుధలో నంతఁ
బడఁతులతోఁగూడఁ బాండుభూవిభుఁడు
అడవికి వేఁటకై నర్థిఁబోవుటయు,
మృగశాపభయముగ్రమ్మిన రాజ్యముడిగి
పొగడొందఁగాఁ దపంబునకుఁజొచ్చుటయు,
దేవతావరములఁ ద్రిదశేంద్రసముల
నేవురఁబుత్త్రుల నెలమిఁ గాంచుటయు,
విని వసుదేవుండు వేడ్కలువొడువఁ
దన [2] కూర్మిచెలియలిఁ దనకూర్చుముఱఁదిఁ
దన మేనయల్లుండ్రఁ దగమద్రసుతను
'గనుఁగొనిర' మ్మని కశ్యపునంప,
నాపురోహితుఁడేఁగి యఖిలతంత్రముల
నాపాండుభూవరు [3] నర్థి దీవించి,
వరరత్నభూషణావళులు వేర్వేఱ
నరుదారఁగా నిచ్చి, యాకుమారులకు

1. కవలు. 2. భ్రాత. 3. నర్థితోఁగాంచి. (మూ)

సలిపిరాఁ జౌలోపనయనాదివిధులు
కాలఁదిక్కగ్గలముగాఁ గోర్కెనొనర్చి,
1 విదితశాస్త్ర్యులకును వేదశాస్త్రములు
చదివింపుచుండె నాసంయములలర.

వసంతోదయము

అంత వసంత మత్యనురక్తి జగము
లెంతయునలరంగ నెలమిదై వార
2 వార్తె భూభువనమందఖిలజీవులకుఁ
జిత్తానురంజనశ్రీ యుల్లసిల్ల.
తరువులామధువునఁ 3 దలఁగుప్రాయములు
తిరిగివచ్చుట యెల్లదిక్కులఁ దెలిపె;
సలజీర్ణపర్ణంబులనియెడు 4 నరలు
5 తలఁగి శీతవ్యాధిఁ దగులుట 6 దెలిపెఁ;
7 'గురుకుమారికుల శాకులపాటు గలుగు
నరయంగనిటమీఁద' ననిచెప్పుకరణిఁ,
దాడిమలతోనూడి తోడ్తోడ ధాత్రి
8 నడరంగఁ దరులఁ గారాకులు డుల్లెఁ;
బారిపోఁ బాండవాభ్యుదయంబునకును
బరికింప విదురాదిబంధుచిత్తంబు
విలసితంబుగఁ బల్లవించునిమాడ్కి
9 లలి నంచఁ దరులఁ బల్లవము లొప్పారెఁ;
గోకిల శుక భృంగకులములఁ బిలువ
నాకులువెట్టిన ట్లాకులఁబెట్టె;
సుమనోవిలాస భాసురలీలఁ జెలఁగి
సమబుద్ధిఁ గీర్తివాసనలఁ బాండవులు

---

1. విదదశరథులకును. 2. హర్త్రిభూర్భువనాలి నఖిలజీవులకు. 3. దలుకు.
4. నరులు. 5. తగిలి. 6. దెలిసి. 7. కురుకుమారులకు గులపాటుగలుగ.
8. నలరంగ. 9. లలిదరులందు బల్లవములొప్పారె. (మూ)

అమరంగ నొప్పెడు సూనాంగిఁ దరులు
సుమనోవిలాసభాసురలీలఁ బొదివె;
ఫలియించెఁ బాండుభూపతితపంబనఁగ
ఫలియించె వృక్షముల్ పాయకెల్లెడల;
మలయాచలంబున మలయుచుఁ [1] గదలి,
జలజాకరంబులచలువ నోలాడి,
పరువెత్తి, కొయ్యాసబలసి, పూఁబొదలఁ
బరఁగుపూమొగ్గలఁ బరువులెత్తించి,
తెలియఁబుష్పిణులైన తీగజవ్వనుల
తలిరాకుచెఱఁగైనఁ దాఁకునో యనెడి
ఘనశంకఁ జరియించుకరణి గంధాద్రి-
యనిలుండు చల్లనై యల్లనవీచె;
వీఁగుచు లేఁగాలి [2] విటుతలమీఁద
నూఁగెడువిటపులయుపరిభాగముల
నొలికెడుగతి వాలె నుత్ఫుల్లకుసుమ-
వలమాన మకరంద వరఘర్మజలము;
వేఁట పాంథులమీఁద వెడలుచో మరుని
మీఁదైన గండుతుమ్మెద నల్లప్రజకుఁ
దావుకూళులుచూపు తావు లనంగఁ
గ్రోవుల తావులు గూర్చె మధుండు;
అవిరులందు నొయ్యన దూరిదూరి,
[3] క్రేవలరసము పుక్కిటఁ బట్టిపట్టి,
పాడబొల్లువడకుండఁ బుప్పొడి యలఁది,
నుడిసి మైమెఱుఁగక సోలియాడుచును,
బలువిధంబులఁ [4] బాఱి, పంచమశ్రుతులు
పలికెడు చిలుకలబలగ మొప్పారె;

---

1. దగిలి. 2. విటువుల. 3. కేవిపులరసము. 4. జోది. (మూ)

[1] చిగురాకు లారగించినచంచువపుకఁ,
బాగరేఁడులోచనంబులఁ గెంపు గదుర,
బలువడిఁ జిగురుజొంపములలోనుండి
కలయంగఁ గోకిలగము లెలుఁగించెఁ ;
దెల్లఁగాఁబూచినతిలకంబుమ్రోల
మొల్లంబుగాఁ [2] బూచి మోదుగు [3] పొదల
నాఁటియాశ్వరు [4] ఫాలనయనాగ్నిశిఖల
నాటిన మంట మన్మథుఁ దలఁపించెఁ ;
బెక్కు తెఱంగులై బెరయుతావులకు
నెక్కుడమూఁగుడు మేదిమేలనుచుఁ
జంచరీకములు బిసాటంబుదిరిగి,
నిల్చి యొందును వ్రాలనేరకయుండె ;
గండుఁగోయిల జంకె గర్వంబులుడిగి
మిండలఁగవయుకామినులకోపాగ్ని ;
నడవుల వేఁటసేయను బుష్పధూళి
వడి మృగంబుల కొక్కవన్నియ దెచ్చెఁ ;
గ్రమమొప్పఁ గమలాకరంబులై చాలఁ
గమలాకరములొప్పెఁ గడురమ్యములగుచుఁ ;
దనదుబాణములను దైవంబులైన
ననుపమగతి శిరసావహింపంగఁ,
దనవిల్లు లోకముల్ దగఁ గొనియాడఁ,
దను నెల్లవారుఁ జిత్తజుఁడనిపొగడఁ,
గడఁగి నిశ్చలకీర్తి గాంచిన [5] మరుఁడు
గడు వడిగల్గు చిల్కలరథం [6] బెక్కి,
యావలఁగదలి, మీనాంకంబు మెఱయ,
వావిరిఁ గమ్మపూవాలమ్ములేర్చి

---

1. చిగురాకులాగిమించుచెంచుక మెగసి. 2. జూచి. 3. ప్రోల.
4. యాళ. 5. మధుడు. 6. బిచ్చె. (జూ)

దండెత్తి యామని తన[1] ముంకునడవ,
నొండొండ జగముల నురు తేజమెసఁగ,
గలఁగొని రతి[2] కేళిఁగడఁకలు[3] మీఱి,
తల కురు లెఱుఁగక తడఁబడువారి,
నంగతిఁ గాంతలచనుగుబ్బలనెడి
లింగంబులను గౌఁగిలించినవారి,
మనలక సతులకమ్మనిమోవులనెడి
కసవుల మఱువక గఱచినవారి,
ననువారఁ దోయజాతాక్షులపిఱుఁదు
లను పుట్టలెక్కి పాయక యున్నవారి
మన్నించి, విజయుఁడై, మఱియు లోకమున
నున్నజీవుల నేయుచుండె నొండొండ.
చిత్తవికారంబు శివునంతవాని
హత్తఁజేసినయట్టి యాఋతువునను,
అట పాండుభూపాలుఁ డంగసంభవుని
పటుబాణపాత హృత్పద్ముఁడై యలసి,
మానంబు తన కనుమానంబుగాఁగ
నూనినవిరహాగ్ని నుసుఁకుచునుండి,
మాద్రి వెట్టఁగరాని మానితాకార-
మాద్రిపై మోహంబు మరలింపలేక,
శాపంబుకతముగా జనియించుభీతి
నేపార నలయుచు నిట్లున్నయంత,

పాండుని మరణము

వనజాక్షి మాద్రి భూవరునికట్టెదురఁ
దనరూపునకుఁదగఁ దద్దయువేడ్క

1. మోఁడ. 2. కేల. 3. మాలి. (మూ)

లేమ కుంతీదేవి లేనిప్రొద్దునను,
గాముఁ డోర్చినవాఁడుగానిప్రొద్దునను,
మెఱుఁగుఁజన్నులమీఁద మృగనాభి యలఁది,
నెఱిఁ గల్వరేకులనిగ్గు పట్టించి,
మొల్లమైనిగిడిన ముత్యాలమాఱు
మొల్లమొగ్గలుగ్రుచ్చి మొలనూలుగట్టి,
సొంపైన మెయిదీఁగెసొమ్ములమాఱు
సంపంగిరేకులుసంప్రీతిఁదాల్చి,
తెగగలకస్తూరితిలకంబుమాఱు
మొగలిపుప్పొడి గోటిమొన నత్తి దిద్ది,
జిగియెక్కు మెఱుఁగులు [1] జీరులువాఱు
చిగురాకుచంద్రికచీరధరించి,
పొన్నలుఁ బొగడలు బొండుమల్లియలుఁ
గ్రొన్ననలును గీలుకొప్పునఁదురిమి
వనలక్ష్మిగతినున్న, వసుధాధిపతియు
నొసర డగ్గరఁబోయి యొరసుకయుండి,
గురుభక్తితో నంత గొంతి విప్రులకు
సరసాన్నములఁ దృప్తిసల్పుచునుండి
తన్ను నేమఱుట చిత్తములోన నెఱిఁగి,
క్రన్నన నప్పు డేకాంతంబునందు
దండితారాతి యుద్దండవిక్రముఁడు
పాండుభూపాలుండు భావజాకులికి,
సంయమియిచ్చినశాపంబు మఱచి,
సంయతహృదయ [2] విస్రబ్ధతమఱచి,
పొలుపారు వనపుష్ప భూషణంబులను
లలిమీఱి భవపుష్పలతిక చందమునఁ

1. జీరకువాయ. 2. విసంభృత. (మూ)

జెలువారు నమ్మాద్రిఁ జెచ్చెరఁ గదిసి,
వలదని వారింప వలనొప్ప నతఁడు
ఆలింగనము సేయ, నబల వారించి:
"యేలయ్య! మఱతురే యిటు నన్ను నీవు!
వనము నీయుద్యానవాటిక గాదు;
వనము నీదువిలాసవాసంబు గాదు;
మునులలోఁ గొందఱు మునులమై కాదె!
మన మున్నవారము మనమున్నతముగ!
పదరకు; రాకు; పైఁబడకు; పట్టకుము;
కదియకు." యనుచు నంగన పోవఁబోవ,
సలలిత పల్లవశయ్యాతలమున
బలిమిమై నదరంటఁ బడఁతుక నంటఁ-
బట్టి, భావజకేళిభరితసామ్రాజ్య
పట్టాభిషిక్తుఁడై పాండుభూవిభుఁడు
ప్రాణంబు విడిచినఁ, బఱతెంచి కుంతి
ప్రాణేశ్వరుని మీఁదఁబడి మూర్ఛనొంది,
దేవి మద్రకుమారి తెలుపఁగాఁ దెలిసి:
"హా వినిర్మలతేజ, హా పాండురాజ,
హా కురువర, ధీర, హా మహాశూర,
హా కరుణాకర, హా వీరవర్య,
ఎక్కడఁబోయితే! యేను లేనైతిఁ!
దక్కక తాఁకెనే తపసిశాపంబు!
దిక్కులన్నియుఁ గెల్చి దివిజులు మెచ్చ,
నక్కజంబుగ ధనం బపరిమితంబు
తెచ్చి, యగ్రజుఁడైన ధృతరాష్ట్రవిభున
కిచ్చి యాగంబు సేయించితివీవు.
నీయంతశూరుండు, నీయంతసుకృతి,
నీయంతకారుణ్యనిధి యెందుఁగలఁడు!

ఎక్కడిమధుమాస! యెక్కడిమాద్రి!
యెక్కడిసంభోగ! యిందేమిగలదు!
పలుకులేటికి, మాద్రిపైఁగన్ను వేసి
మెలఁగునిన్నెఱిఁగియు మేముమఱచితిమి.
మునిశాపచరమసముద్రంబునందు
మునిఁగితే కురురాజ! మోహనాకార!
మొగి శాపబడబాగ్ని ముట్టిననీవు
జగదీశ, పోయితే జలధిగంభీర!
సంయమీశ్వరు శాపచటులాగ్నిచేత
నొయ్యనఁజిక్కితే! యదురాజవంశ!
[1] వనితేక్షణములను వలలోనఁ దవుల
ననిపెనే! సూనసాయకు వేఁటకాఁడు ;
అక్కాంతనెఱి [2] కురులను నురులందుఁ
జిక్కితే! కౌరవసింహాంబ! నేఁడు ;
బ్రాహ్మణులకు నేఁడు పాయసాన్నములు
బ్రహ్మార్పణంబుగా భక్తినేనొసగ,
నెడచూచి మఱిగదా! యిట్లుచేసితివి ;
పడఁతికై చావంగఁ బాడియేనీకు!
అసమాస్త్రదివసంబులంటిఁ గదయ్య!
యసము దింపక యుండుమంటిఁ గదయ్య!
ప్రాణేశ, నన్నీవుపాసిన వెనుక
ప్రాణంబు లేలొకో పాయవు నన్ను!
తపసులు వెఱఁగందఁ దప మర్థిఁజేసి,
విపులపుణ్యుల ధర్మవిదుల నందనుల
నమరులవరమున నర్థితోఁ గాంచి,
యమరలోకంబునకరిగితివయ్య!

1. వనితవిక్షేక్షణవలలోఁ దవుల. 2. గురులనురుల చేత. (మూ)

సుతులఁగాంచితిగాని, సుతులుర్వియేలఁ
గుతలంబుమెచ్చఁ గన్గొనఁ గానవైతి!
ఈయాత్మజుల నిప్పు డెవ్వరికిచ్చి
పోయితివో! పాండుభూపాలతిలక!
ఇంక నెవ్వరు మాకు నిచ్చోటదిక్కు!
ఇంకఁబాసైతిఁగా యీశోకవహ్ని!
పరికింపఁజాల నీబాలురవిడిచి
యరుదెంతునీవెంట." ననునంత, మాద్రి:
"ఇమ్మెయి మృగశాప మెఱిఁగియునెఱిఁగి,
వమ్మైననాబుద్ధి వరదఁబోవిడిచి,
యొడలు[1] మఱచినయట్టియొప్పనిదానఁ;
గొడుకులఁబెంపంగఁ గుంతి, యే నేర.
వసుధేశ్వరునకు నావలననగాదె!
యసువులు దొలఁగంగ నక్కటా! వలసె.
నాకెడయిమ్మింక నలినాయతాక్షి,
యీకురునాథుతో నేఁగెద నిపుడు;
తనయులరక్షింపు తరుణి, నీవుండి;
ననుబంపు నరనాథునకు సహాయముగ.
నితనినేమఱినట్లి యే నిల్తునేని,
సుతుల నేమఱుదును శూన్యాటవులను.
కావున, నామాట గాదనకిపుడు
వేవేగ నను బాండువిభుఁగూడననుపు."
అనుచు రాజేంద్రుశయ్యకు దాటుకొనిన,
మును లంత శోకాబ్ధిమునుఁగుచువచ్చి
యొప్పుగా నందఱు నొగిఁగూడి, కుంతిఁ
దప్పకయూరార్చి తమలోనననిరి :

1. మరువని యిట్టి. (మూ)

" ధరణీభరంబు బాంధవరక్షణంబు
నరయంగవిడిచి ఘోరాటవిచేరి,
తనకును శరణంబు తాపసులనుచుఁ
జనుదెంచి తప మర్థిఁ జాలంగఁజేసి,
సురలవరంబున సూనులఁ గాంచి
పరలోకగతుఁడయ్యెఁ బరికింప జగము ;
మనుజేశ్వరుఁడు నమ్మి మగువలఁ దాను
మనలోపలనయుండె [1] మనబందు. " వనుచు
మారెడు నేరెడు మామిడి మఱ్ఱి
యూరావి శమి మోదుగాదిగా వెదకి
వట్టిపోయినతుండ్లు వారక తెచ్చి,
యొట్టి యయ్యిరువుర కుచితాగ్నియిచ్చి,
యయ్యస్థి నీటిచే నందంద తడిపి
చయ్యన నవదర్భశాఖలఁ బొదివి,
కుంతికిఁ గొడుకులకును శోకమార్చి,
యంత వారలతోడ నయ్యస్థిగొనుచు
నెచ్చటనిలువక యిభపురంబునకుఁ
దెచ్చిరి పదియేడుదివసంబులకును.

పాండవుల హాస్తిపురప్రవేశము

పౌరు లంతకుమున్న పాండునందనులు
వారక చనుదెంచువార్తల కలరి,
చదురొప్ప నానందజలధినోలాడి
కదియుచుఁ దమలోనఁ గడఁకనిట్లనిరి :
" పాండునిభాగ్యంబు పల్లవింపంగ,
నిండుగొంతెమకడుపు నిండివెలుంగ,
పరమునఁబుట్టిన వంశవర్ధనులు
వరుస వచ్చుచునున్నవారుపో వీరు.

1. మనకుంబోదనుచు. (మా)

అందఱిలోపల నధికమై యగ్ర
మందున ధర్మరూపాకృతిదాల్చి,
జలనిధిపర్యంత సకలభూతలము
వెలయనేలెడుచిహ్న వెరవొప్పఁగలిగి,
ప్రాకటంబుగ సార్వభౌముఁడై మించి,
యీకడ మనవాంట్లనెల్ల రక్షింప
నాకీశవైభవోన్నతితోడ మెఱసి,
జోకవచ్చెడు ధర్మసుతుఁ డల్లవాఁడె;
ఆతనివెనుక మహాధురంధరుఁడు
భీకరాకృతితోడఁ బెంపగ్గలింప,
'ననిమొనఁ దనకెదురైనరాక్షసుల
గనియలు తునియలుగాఁ జేతు' ననుచుఁ
గడఁగి కయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వుచును
వడివచ్చుచున్నాఁడు వాఁడుభీముండు;
కడిమిమై రాము భార్గవరాముకరణి
గడిదేరి చాపసంకలితుఁడై మెఱసి,
వికటశాత్రవ వేరువిత్తితఁడనఁగఁ
బకపకనవ్వుచుఁ బావనివెనుకఁ
గనుఁగొని తమయన్నకనుసన్న మెఱఁగ
వినయంబుతోవచ్చు విజయుండు వాఁడు;
మాద్రికుమారు లిమ్మహిఁగరుణాస-
[1] ముద్రులై వినయసమున్నతి వెలసి,
సలలిత భూతభవిష్యద్వర్తమాన
కలితాత్ములై మించి కడఁకఁబెంపొంది,
చనువొప్ప నకులుండు సహదేవుఁడనఁగ
వెనుకొని విజయుని వెనువెంటఁగొలిచి,

1. ముద్రులై వెలసి సముద్రములై వెలసి. (మూ)

పనిగొన నఱలేనిభక్తి దీపింప
నొనరంగ వచ్చుచున్నారు వారె.
ఈదివ్యపురుషుల నిటు గన్నకంటి
యేదైవములకన్న నెక్కుడై మించి,
యల్లదె వచ్చుచు నట మనమీఁదఁ
జల్లనిచూపులు చల్లుచున్నదియు ;
దేవమూర్తుల వారిదృష్టింత." యనుచు
వేవేగ నెదు రేఁగి వీక్షించువారు,
నేవీధివత్తురో యెఱుఁగరా దనుచు
నావీధి కావీధి కరిగెడివారు,
'రాజమార్గంబున రాఁబోవరాదు ;
వాజులు రథములు వారణంబులును
సందడించెడు.' నని సౌధంబులెక్కి
కందర్పమూర్తులఁ గనుఁగొనువారుఁ,
జల్లగాఁ గస్తూరి లాజులుఁ గలిపి
చల్లెడువారునై సంభ్రమింపఁగను,
విదురుని భీష్మాదివృద్ధుల సతుల
నెదురుగాఁబుత్తెంచి, యిభపురాధిపుఁడు
ఆఁడువారలు మోచునందలంబెక్కి
పోఁడిగాఁ గుంతిఁ బూఁబోఁడి రాఁబనిచి,
పెద్దకొల్వుననుండి బిడ్డలరాక
తద్దయుఁగోరుచోఁ, దాపసోత్తములు
పార్థులఁదెచ్చి భూపతికి మ్రొక్కించి,
యర్థి నంతఃపురి కాకుంతిఁ బనిచి,
జగదీశుచేతఁ బూజలు వారు వడసి
తగినపీఠకములఁ [1] దమయంతనుండి :

1. తరువాత. (మా)

“ఓన్యాయధృతరాష్ట్ర, యోధృతరాష్ట్ర,
ధన్యులు వీరె నీతనయులేవురును ;
వరుస నంతక వాయు వాస వాశ్వినుల
వరములఁబుట్టినవంశవర్ధనులు ;
ఇతఁడుయుధిష్ఠిరుం ; డితఁడుభీముండు ;
ఇతఁడర్జునుండు ; వీరిరువురుఁగవలు
[1] నకుల సహదేవ నామ నాయకులు ;
ఒకభేదమునులేక యోమము వీరి ;
నిరువురుమాద్రేయు లీవృథాపుత్త్రు
లరయ భూపతిచావ నరుదెంచినారు ;
మాద్రి యాతనితోడ మరణంబుఁబొందె ;
ముద్రగా నిదె యస్థి మోచి తెచ్చితిమి ;
పట్టితి మొకరీతిఁ బడకుండఁ గుంతి ;
నెట్టివారికి వలదే తల్లినీడ !
ఓసరింపక వారి కుత్తరక్రియలు
చేసి యీశిశువులఁ జేపట్టు.” మనుచు
జననాథునకుఁ జిత్తశల్యంబులైన
యనుజునిశల్యంబు లాపొంత నునిచి
మునులుపోయిన, రాజు మూర్ఛిల్లి తెలిసి,
తనయులు భీష్ముండుఁ దానుఁ దల్లులును
విదురుండు సచివులు ద్విజులు గాంధారి
మొదలుగాఁగూడి తమ్మునకు వాపోయి,
భూదేవసహితుఁడై పురజనుల్ గొలువ
నాదేవనదికేఁగి, యమసూతి [2] చేత
నొద్ద వేదవ్యాసుఁడాజ్ఞయై చెప్ప
ముద్దుతమ్మునిశల్యములు సంస్కరించి,

1. నకులుండు. 2. చెంత. (మా)

స్నానతర్పణములు శ్రాద్ధాదికములుఁ
బూనినిర్వర్తించి పురమునకరిగి,
కొంత [1]దుఃఖంబాటి క్రొత్తగా [2]నింట్లు
కుంతికిఁ దత్పుత్రకులకుఁ [3]గట్టించి,
జలనిధివేష్టిత సకలభూతలము
నలమియేలుచునుండె'. నదియును గాక,
'వరుస ధర్మజ భీమ వాసవి యముల
పరిచిత [4]కీర్తన ప్రకరంబు వినిన,
ధర్మాభివృద్ధియు ధరఁబాప [5]హాతియు,
దుర్మదారిజయంబుఁదోడ్తోనఁ గలిగి
రోగంబులెల్ల నారోగ్యమౌ' ననుచు
బాగుగా వేదంబు పలికెడుఁగాన,
సారిదిఁ బుణ్యశ్లోకసుఖుల పాండవుల
చరితంబు లెంతేని సరి చెప్పవచ్చు;
నైనఁగానిమ్ము, నాయాత్మలోపలను
నేనెఱిఁగినపాటి యెఱిఁగింతు వినుము ;
అంతట నొక్కనాఁ డనఘుండు వ్యాసుఁ
డంతరంగంబున నానంద మొదవ
నరుదెంచి, వినతుఁడై యాసత్యవతికిఁ
గరమర్థిఁ బలికె నేకాంతంబునందు :
"అతివ, యీసంసార మతిచంచలంబు ;
మతిఁదలంపఁగ నెండమావులయట్లు
జలతరంగములట్లు సంపదలెల్ల ;
నలిఁదలంపంగఁ బ్రాణములస్థిరములు ;
కాయంబు విద్యున్నికాయంబు తెఱఁగు ;
ప్రాయంబు లటు కతిపయదివసములు ;

1. దుఃఖించిరి. 2. నుంతు. 3. గట్టింటి. 4. కీర్తిత. 5. హారము. (మూ)

గతకాలమే మేలు కమలపత్త్రాక్షి !
గతము [1]సౌఖ్యము వచ్చుకాలంబుకంటె.
కురుకులేశ్వరు పెద్దకొడుకు దుర్మార్గ
పరుఁడు, క్రూరుఁడు, మహాపాపమానసుఁడు ;
వానితమ్ములు నట్టివారలు ; గానఁ
బూని యాకురుకులంబునకుఁ జేటొదవు ;
కరముగ్రముగఁ బ్రజాక్షయమును గలుగుఁ ;
బోరిఁబోరి నేఁదలపోసిచూచితిని.
అనయంబు మఱి దాని నాంబికేయుండు
ననుభవించెడుఁ ; గాని, యట్టి [2]కార్యములఁ
జూడక యిఁక వీరిచోటుచాలించి,
కోడండ్రఁదోడ్కొని, గురుబుద్ధితోడ
సుడియక విదురభీష్ములకెఱింగించి,
యడవులఁ దపముసేయఁగ నేఁగుమమ్మ !
తపమునఁగాని, యెంతయును వేఱొండు
ఉపమల గతియుండ దూహింప. ” ననుచు
నల్లనబోధించి, యంత వ్యాసుండు
తల్లిని మఱిఁదండ్రఁ దపమునకనుప,
నరయ నమ్మునియాజ్ఞ నతివలు భక్తి
వెరవొప్పఁగాఁ దపోవేషంబుదాల్చి,
దారుణాటవినుండి తమతపోమహిమ
వారు ప్రాపించిరి వైకుంఠపదము.
ధృతరాష్ట్రుఁడిట నెల్లదిక్కులనృపుల
కతిశయప్రాభవాయతఁబెచ్చుపెరిగి,
‘తనయులు, నాపాండుధరణీశసుతులు’
ననియెడుభావంబు లాత్మలో లేక

1. సౌఖ్యం. 2. కారణము. (మూ)

'కొడుకులు నూటయేగురు నా' కటంచు
నెడనెడ నాడుచు నెందు సేమఱక,
పెద్దగద్దియమీఁదఁ బేరోలగముగఁ
దద్దయుఁ బ్రియముతో ధర్మనందనునిఁ
దొడలపై నిడుకొని, దొరయు ధర్మంబు
లడుగుచు రాచకార్యంబు దీర్చుచును,
భీమార్జునులలావు పేర్మిమెఁ గడఁగి
వేమఱు ఘనశత్రువిజయంబు [1] గనుచు,
నకులుని సహదేవు నన్నలచెంత
నకలంకమతికి [2] నందంద మెచ్చుచును
బాండునిమాఱుగాఁ బరికింపుచుండె.

బాల్యక్రీడలు, అసూయాంకురప్రాదుర్భావము

పాండుసూనులఁగూడి బాల్యంబునందు
దుర్యోధనాదులు తోడఁబుట్టువులు
గార్యార్థిమిత్రులై కడుఁబొత్తుగూడి,
సాముచోఁ జదువుచో జలకేళిచోట
వేమాఱు విలువిద్యవెసనేర్చుచోట
నిద్దఱిద్దఱుగూడి యేక్రియనైన
నుద్దులమనుచుఁ బెన్నుద్దులమనుచు
బయళుల నుప్పనఁబట్టలాడుచును,
బ్రియమునటించుక పేరులాడుచును,
దీపు [3] పుట్టఁగ బిల్లదీపులాడుచును,
గోపురా నొడ్డనకోపు లాడుచును,
ఏటిలోతునఁజొచ్చి యీఁదులాడుచును,
[4] ఏటిపారపుమ్రాఁకు లెక్కి యాడుచును,

1. నగుచు. 2. నానందమిచ్చుచును. 3. బుట్టుచు. 4. ఏరిభారము. (మా)

బెరయ నొండొరుఁబట్టి పెనఁగులాడుచును,
దరమిడి [1] తగులునఁ దాఁకులాడుచును,
మఱియును శిశువులు మహివేడ్కఁ బుట్టి
నెఱి నాడుదెఱఁగులన్నియు నాడుచోటఁ,
బవనసూనునకోడి, పార్థునకోడి,
కవలకుఁ బాండవాగ్రజునకు నోడి,
యోడినకోపాగ్ని నల్లంబుగమరి,
యాడినపంతంబులన్నియుఁ దప్పి,
యనిలసూనుఁడు దమకధికుఁడై యున్నఁ
గనఁగొనఁజాలక, కడు [2] నిగ్రహమున
నంతటఁదెలియక, యాసుయోధనుఁడు
మంతనంబున మేనమామకిట్లనియె:
"సులభసాధ్యులుగారు చూచితే శకుని!
బలవంతులెంతయుఁ బాండునందనులు;
వారిలోపలనెల్ల వాయునందనుఁడు
వారనికడిమి దుర్వార తేజుండు;
మూర్తిమంతుఁడు; వీని మును జంపకున్న
ధార్తరాష్ట్రులకెందుఁ దలయెత్తరాదు.
పగవానిఁదెవులును బ్రబలకమున్న
తెగఁజూడకుండినఁ దెగునుగార్యంబు.
ఇందఱుఁజూడంగ నెకసక్కెమునను
బొందేది మారుతపుత్త్రుండు మమ్ము
నిరుమూపులెక్కించి యీఁడుచు, నడుమఁ
బరిహాసగతిముంచుఁ; బ్రార్థింపవిడుచు.
చలమున నేము వృక్షములెక్కఁ జూచి
'ఫలములఁదెండు కప్పములు నా' కనుచుఁ,

---

1. తగల్లైన. 2. సంభ్రమమున. (మా)

దనకురాల్పకయున్నఁ దరువులుపట్టి
పనివడి భీముండు పడరాల్చు మమ్ము.
పెక్కేల! యర్జునుపిడికిలి పీడ
నొక్కలేమైతిమి నూర్వురుఁగూడ.
నోగలఁడుధర్మసూనుఁడు ; [1] వాడు కొయ్యఁ
దగవు చెప్పినయట్లు దండించు మమ్ము.
ఏపదార్థంబైన [2] నిమ్ముతోనిమ్ము
చూపుదిప్పక దాఁచి చూపకయున్న,
నెట్టి వివేకులో! యే తెంచి కవఁలు
పట్టిచూపుదు ; రిట్టిబలియులుగలరె !
కన్నార ధర్మజుఁగన్నకన్నులకు
నన్ను రాజన నేలనమ్మికవుట్టు !
అటుగాన, నేయుపాయంబులనైనఁ
బటువృత్తిఁ బవనజుఁ బరిమార్పవలయు.
వాఁడొకఁడీల్గిన వారిలావణఁగుఁ ;
బోఁడిగా నేలుదు భువియెల్ల నేను.”

దుర్యోధనుఁడు భీమునిఁజంపఁ దివురుట

అన, వానిఁదెగటార్ప ననువు చింతించి
పనిచినఁ, గురురాజు పవనజుఁ దొలుత
జలములు తమలోన జల్లుపోరాడి
యలసి నిద్రించినయాసమయమునఁ
బట్టించిసంధులు, బలువుకంబమునఁ
గట్టించి యొకనాఁడు గంగఁద్రోసినను,
మునుఁగుచు నడుమ భీముఁడు నిద్రదెలిసి,
తనువుననున్న బంధముతోడ [3] వెల్లి-

1. నాడు. 2. నినుమతో. 3. నిల్లి. (మూ)

వెడలివచ్చిన, వాని వేగ నీక్షించి
కడులజ్జఁబొల్పడి కౌరవేశ్వరుఁడు:
'జలధిముంచిననైన సర్వేశ్వరుండు
గలుగునాయుష్యంబుగలవాని' కనుచు
బలిమి వెండియు నొకపాములవానిఁ
బిలిపించి, పూజించి, ప్రియములు సెప్పి:
"బ్రహ్మమంత్రములైన బలిమిఁ గైకొనని
జిహ్వాగముల నీవు చిక్కించి తెచ్చి,
కఱపించి చంపుము ఘనభీమసేను;
వెఱపించు నాతండు వేమాఱుమమ్ము.
పవమానుఁగ్రోలెడు పామునోళ్లకును
బవమానసుతుఁడెంత పట్టిచూడఁగను!"
అనుటయు, నొడఁబడి యాహితుండికుండు
ననిలజు నిద్రించునావేళఁ గదిసి,
యుండియు నందని యాహారనియతిఁ
గుంపు భీకరవిషాగ్నులఁ బొరయుచును,
గతకాల మెవ్వరిఁ గఱచుటలేక
పుతపుతవోరెడు బోసినోళ్లమర,
మెఱయుచు రోఁజేపాములచేత నతనిఁ
గఱపింపఁగాఁ, [1] బల్లుగాఁడక యువియుఁ
దెఱగొప్పఁ జీమలు తేనియ [2] గుడిచి
గఱవనోపక [3] పాఱుగతిఁ బాఱఁదొడఁగె.
అంత మెల్లనఁజూచి యావజ్రతనుఁడు
పంతపుఁబాములఁ బట్టి చెండాడి,
యుర్విఁ బాములవాని నుదికినట్లుదికి,
నిర్వికారతనుండె. నెఱి మఱునాఁడు

---

1. కొల్లగాండక. 2. కుడువ. 3. జారు. (మూ)

అమరారి తొల్లి ప్రహ్లాదుని జంప
నమరి యత్నము చేసి యలసినట్లలసి,
యట బాలశశిఫాల నడబాల బాలఁ
గుటిలకుంతలఁ బిల్చి [1] కొంకకిట్లనియె :
" పడఁతిరో ! శిలమూఱుఁ బవనకుమారు
నడఁపవే ! యొక్కమాఱు [2] తిశ్లోకమాఱు ;
పడ్డించునావేళ వానియన్నమున
జిడ్డుగా నొకకొంత చిలుకవే విషము.
నీవు [3] పెట్టినకూడు నిజమని కుడుచు ;
నే వెంట నాకును హితమతి వీవు.
అతనిఁ జంపినఁ జత్తురఖిలపాండవులు ;
క్షితియెల్ల నాకు నిచ్చినదానఁ [4] వాఁడు. "
అనుటయు నొడఁబడు నాయడబాల
యునికిని మునుపె యయుత్సుండెఱింగి,
వారివాఁడయ్యును వాయుజుతోడ
నారీతి యెఱిఁగింప, నతఁడాత్తఁగొనక
యడబాలయిడిన విషాన్నంబు గుడిచి,
యడరి రుద్రునిరీతి నఱగించుకొనియె.
ఈరీతి భీముని నెల్లమార్గముల
వారక గరళంబు వరుసఁ బెట్టించి,
నిద్రింపఁ బాముల నెఱిఁగఱపించి,
క్షుద్రుఁడై గంగలో సుడివడఁద్రోసి,
యేయుపాయంబుల నేచి వాయుజునిఁ
బాయక చంపునుపాయంబు లేక,
తఱి వేచి యానుయోధనుఁడు పాండవుల
నెఱిమీఱఁ జెఱుపఁ జింతింపుచునుండె.

1. కొంది. 2. తశ్లోకమాఱు. 3. చెప్పిన. 4. వీవు. (మూ)

కృపాచార్యుల వృత్తాంతము

అంతఁ, గృపాచార్యుఁడను విప్రధన్వి
కాంతాసమేతుఁడై కాంతిమిన్నంది
యరుదేరఁగా, భీష్ముఁడతనిరావించి,
[1] పురువంశవిధుచేతఁ బూజచేయించి :
"యెవ్వరుమీరు ? మున్నెచ్చోటివార ?
లివ్విల్లు మీచేత నెంతయునొప్పె ;
నెఱుఁగుదురా దీనినేమైన ?" ననినఁ
జిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెప్పెనాకృపుఁడు :
"నరనాథ, గౌతమునకు నహల్యకును
శరచాపహస్తుఁడై జనియించినట్టి
వీరుండు మాతండ్రి విను [2] శరద్వంతు ;
ధారుణి నతఁడుగ్రతపము సేయంగ,
శతమఖుఁ డంతలోఁ జింతింపఁదొణఁగె : (?)
"ఇతఁడు కైదువుతోడ నిలఁబుట్టి తొలుత,
నటమీఁదఁ దపముసేయఁగఁ జొచ్చె ; దీన
నెటుహానిపుట్టునో ! యిటునమ్మరాదు ;
ఇంతట మాన్చెద నీతపం." బనుచుఁ
జింతించి యప్సరస్స్త్రీలరావించి,
జలపదియనుదానిఁ జక్కనిదానిఁ
బిలిచి, యచ్చెలువతోఁ బ్రియములుసెప్పి :
"తరుణి, గౌతమపుత్త్రుతపము విఘ్నంబుఁ
బొరయింపు ;" మని పంపఁ, బోయి యవ్వనిత
కలికి గాడ్పున మేను గందునోయనుచుఁ,
జిలుకజెంకెల నాత్మ చెదరునోయనుచు,
వింతతావున దృష్టి వీఁగునోయనఁగఁ,
గాంతి మేదినిఁ గొంతగాఱునో యనఁగ,

1. పురువంశనిధి. 2. 'శరద్వంతుఁ'డని నన్నయ. (పూ)

సిగ్గులు నగవులుఁ జెనకుఁజూపులును,
నగ్గలికలు నేర్పు లలసయానములు,
మెలపులు గరిమలు మెచ్చుకొండుటలుఁ,
జెలువములు బలములుఁ జిడిముడిపడఁగఁ,
గుచములుఁ గచములుఁ గునిసియాడంగఁ,
బ్రచురమై రత్నహారము లొయ్యఁ దూలఁ,
గంగణఝణఝణత్కారంబు మెఱయ,
నంకించి యందియ లల్లన మొరయ,
విడువక చిఱునవ్వు వెన్నెలగాయ,
నడుమసియాడంగ నడతెంచి వచ్చి,
యోడక నిలిచి యమ్మోగికట్టెదురఁ
బాడిన, శృంగారభావంబు పుట్టి
యుల్లంబునుల్లంబు నొక్కటియైన,
ఝల్లన మదనరసంబు నెట్టవిసి
ధారాప్రవాహమై తపసికి వెడలి,
యూరక శరముపై నొలికి రెండయ్యె.
అందు నేనును నొక్క యాఁడుబిడ్డయును
ఇందువంశాధీశ, యెలమిఁబుట్టితిమి.
ఆయెడ మాతండ్రి యచ్చోటువాసి
పోయె ; దేవస్త్రీయుఁ బోయె నద్దివికి.
అంత, వేఁటాడుచు నటవచ్చివచ్చి
శంతనుం డేమున్న చందంబు చూచి
కొని తెచ్చి పెనుచుచోఁ, గొంతకాలమున
కనఘుండు మాతండ్రి యట మమ్ము వెదకి
చనుదెంచి 'వీరునాసంతాన' మనుచు
మనుజేంద్రునకుఁ జెప్పి మముఁగొనిపోయి,
కృపుఁడను పేరును గృపియను పేరు
[1] నృప, మాకునొనరించి నెమ్మిరక్షింప

1. నృపుఁడు మాకొనరించి. (మూ)

నేర్పితి నతనిచే నిఖిలశాస్త్రములు ;
రాచచిత్తంబులు రానుండ నేర్తు ;
నేలిన మేలు ; నన్నేలుఁడు మీర ;
లాలంబులోన సహాయమయ్యెదను. ”
అనిన భీష్ముఁడుపల్కు : “ నాచార్య, నీవు
ధనువు నేర్పుదుగాక ధార్తరాష్ట్రులకు.
‘ ఎవ్వరుగలరొకో యిచ్చోట ’ ననఁగ
రువ్వనవచ్చితి రుత్తమోత్తములు.
వీరె కౌరవ్యులు ; వీరె పాండవులు ;
వీరె నానాదేశవిభుకుమారకులు ;
బాలశిక్షకు మీరు ప్రౌఢులుగాన,
నీలేఁతబిడ్డల కీడేర్పుఁ. ” డనుచు
భూమీశుననుమతిఁ బొలుపొంద నైదు-
గ్రామంబు లతనికి గ్రాసార్థమిచ్చి,
కరిముఖునకు [1] మోదకములు పెట్టించి,
కరిదంతముల విండ్లుఁ గనకలక్ష్యములుఁ
జక్కనిశరములు శస్త్రభేదములుఁ
జక్కనిజోళ్లు విచిత్రపుఁదోనలుఁ
జేయించి, చల్లనిశ్రీఖండతరుల
నాయతమగు శాల లాయత్తపఱచి,
యాచార్యులకుఁ జీర లాభరణములుఁ
దాఁచినరతిఁ గన్నతనియంగ నిచ్చి,
నృపకుమారులనెల్ల నేర్పఁబెట్టుటయుఁ,
గృపుకృపామహిమ మిక్కిలిగల్గి వారు
లక్ష్యంబులేయుచు, లలనాకటాక్ష
లక్ష్యంబులై హస్తలాఘవంబొప్ప,

1. మోదకము లెక్కించి. (మూ)

నూనెదట్లును మొలనూళ్లును బిగిసి
మేనిక్రొమ్మించులు మెఱయ, నిత్యంబు
నభ్యసించినవిద్య లాపగేయాది
సభ్యులముందఱఁ జక్కఁజూపుచును,
మక్కువ నందఱు మహిమతో నప్పు
డక్కజంబుగ నేర్పులమరఁ జేయుచును,
జాపశిక్షాప్రౌఢి చాతుర్య గరిమ
యేపారఁ జెలఁగింది యెలమి మించుచును,
దమలోనియాగ్రహతము నొక్కనికిని
సమచిత్తులై శాంతి చాల నేర్పుచును,
ఓర్వలేకందులో నుగ్రించునతని
నుర్విఁ గృపాచార్యు కొనరఁ జెప్పుచును,
జెప్పిన గురుమూర్తిశిక్షలకులికి
ముప్పిరి నందఱు మొగినొక్కటగుచు,
నూఱటయగువేళ [1] నుబుసుపోకకును
బౌరులువీక్షింప బాల్యంబుగానఁ
జెలువుగా ముత్యాలచెండుగట్టించి
కలసియాడుచు, మిన్నగాఁడ నేయుచును,
వ్రేసినఁగ్రుంకిడి వెసఁ జెండుగొనుచు
డాసి క్రమ్మఱలేచి డాసిపోవుచును,
వెనుకొని వ్రేయుచు వెస నుర్విప్రాలు
ఘనకందుకముఁ బాఱిగ్రక్కునఁగొనుచు,
నారీతి వైచుచు నటవచ్చుచోటఁ
జేరి పైపైఁ బడి చేతులొగ్గుచును,
నెవ్వనిచేఁజొచ్చె నింతలో వాఁడె
దవ్వుగా నిందఱదాటిపోవుచును,

1. ఉబ్బసపోక. (మూ)

'గూడ నెవ్వఁడుపాఱి కూడిన వాఁడె
యీడువానికి' నని యిల్లెన్నుకొనుచు
నాడుచో, నొక్కనాఁ డామేటిచెండు
మేడలపైఁ బాఱి మిద్దియలెక్క
పరిపూర్ణసితకరప్రభ లుల్లసిల్ల
నురవడి మెఱయుచు నొప్పార నదియు
వాటుకొందక వచ్చి వడి నప్పురంబు
కోటవెల్పల వడిఁ గూపంబులోనఁ
బడిన, నందఱుఁ జెండుఁబట్టి రాఁదివియ
నోడఁగూడమికిఁ జూచుచుండిరి కూడి.

ద్రోణుఁడు నూతఁబడిన కందుకము నుద్ధరించుట

అంత ద్రోణాచార్యుఁ డాలును దాను
సంతానతిలకు నశ్వత్థామఁ గొనుచు,
నిలుగుజన్నిదములు నీర్కావి [1] దోత్ర
మలికంపుఁగీల్కొప్పు నరపగడ్డంబు,
వెడఁదవక్షంబును విల్లునమ్ములును
[2] మెడపెంపునడరించు మేలుపచ్చడము
నందంద చూపట్ట నచటికివచ్చి,
యందఱదీవించి, యానూతిలోని
ఫణిఫణారత్నప్రభాభాసమాన
మణికందుకముఁ జూచి మందహాసమున
నిందఱనిట్లను : “ నిదియేమి ! మీర
లిందువంశపురాజు ! [3] లెంతకుశేరు !
కృపుఁడఁటె మిమ్ము శిక్షించెడిగురువు !
కృపసేయఁడయ్యెనో కృప నిట్టిపనికి !

1. దొల్లుఁగ. 2. మెడపంపులడరించు మేరుపచ్చడము. 3. లిందుకు సేర.

కానవచ్చినసామ్ము గైకొనలేర!
కానరెక్కడివారు ఘనశస్త్రధనము
భరమున నీబావిఁబడినకందుకము
వెరవునఁగొనలేక వెడఁగులై యునికి
పౌరుషంబగునయ్య పార్థివావలికి!
నేరరే దీనికి నిజ మొక్క వెరవు?"
అనిన, నాతనిఁజూచి యందఱిట్లనిరి:
" చనునె! నీకిట్లాడ జగతీసురేంద్ర!
పాతాళవివరంబుఁ బలె నున్ననూయి
శీతాళుఁడైనను భీతిల్లుఁజొరఁగ.
చొచ్చిన వెడలెడుచొప్పెందులేదు ;
పుచ్చనేరము ; మాకుఁ బుచ్చియీరా మీకుఁ
జొప్పడనైనను ; జూతమా వెరవు!
ఒప్ప నెంతయు దీని నొగిఁ దీసియిమ్ము
నీవిద్య". ననుటయు, నృపకుమారకుల
భావించి ద్రోణుఁడుద్భటవృత్తిఁ బలికె:
" గురుఁడవిద్యలకెల్లఁ ; గోదండగురుడఁ ;
బరికింపుఁడీ నన్ను బటుబుద్ధులగుచుఁ ;
పాయుఁడందఱు". నని బాణంబు వింట
ధీయుక్తిసంధించి, దృష్టిసంధించి,
చెండు నాటఁగనేసి, చెలఁగి వేఱొక్క
కాండ మక్కాండపుంఖమున నాటించి,
యాతూపునకు నొక్కయస్త్రంబుఁజొనిపి,
యాతూపు వేఱొక్కయలుగుననాటి,
యాయమ్ముపింజేయు నట గాఁడనొక్క
సాయకంబుననేసి [1] సరవిదీపింప,

---

1. సరస. (మా)

వెండియు నీరీతి విశిఖంబులేసి
కాండరజ్జువుచేసి, కలశసంభవుఁడు
ఈఁతనీళ్లమునింగి యేర్పడకున్న
నూతిలోపలిచెండు నుతగతిఁ దిగిచి
యిచ్చిన, వెఱఁగంది యిందువంశేంద్రు
లచ్చాపధరవర్యు నర్థితో మెచ్చి,
హర్షాద్భుతాక్రాంతులై కుమారకులు
శరగురుఁదోడ్కొని సరవినాచెండు
వడిగ్రుచ్చి పదిలమై వదలింపరాని
కడుకాండరజ్జువుఁ గైకొని వచ్చి
ధృతరాష్ట్రకొలువులో దేవవ్రతాది
హితులముందఱఁ బెట్టి యెంతయుఁ జెప్ప,
సంతోషచిత్తుఁడై శాంతనవుండు
సంతుష్టుఁ గావించి శరగురు నపుడు :
" వెతకునౌషధలతే వెసఁ గాలఁబెనఁగె ;
ముదమారఁ గడుదవ్వు [1] ములుగుచు నేఁగి
యాడఁబోయినతీర్థ మచ్చోటి కవుడు
వేడుక నెదురైనవిధమయ్యె ". ననుచు
వెనుకొని ద్రోణుని వేడ్కఁబూజించి :
" యనఘాత్మ, మీ రెవ్వరానతియీవె !
అఖండపరశువో ! యాఖండలుఁడవో !
యేఖండమునఁ గాన మింతటివాని ;
నెచ్చోటనుండుదు ? రేదిమీనామ ?
మిచ్చోటికే తేర నేమికారణము ?
విన వేడ్కయయ్యె మీవృత్తాంత. " మనినఁ,
దనకునిచ్చినగద్దెఁ దగనుండి యతఁడు :

1. మునుగుచు. (మూ)

ద్రోణాచార్యవృత్తాంతము

"వినవయ్య, మునిగోత్రవిఖ్యాతుఁడనఁగఁ
దనరుభరద్వాజతనయుండ నేను ;
నాపేరు ద్రోణుండు ; నరలోకవినుత !
యేపార విలువిద్య యెఱుఁగుదుఁగొంత.
వరతనూజాతుఁ డశ్వత్థామ యనఁగఁ
బరఁగునీతని పేరు పార్థివ, వినుము.
శీతల జాహ్నవీ సింధు సంగమున
మాతండ్రి యొకనాఁడు మజ్జనం బాడి
యచ్చోటవీక్షింప, హావభావములఁ
బచ్చవిల్తునిదీమొ ! పసిఁడిపుత్తడియొ !
మొనసిన మెఱుఁగుల మొత్తమొ ! కాక,
తనరారు లావణ్యధామమో ! కాక,
దాఁచిన వేడ్కఁ ఘృతాచినా నొక్క
ఖేచరి తనజలక్రీడకు వచ్చి,
మునిఁగిలేచిన దివ్యమునిఁ గీరవర్ణు
ఘనుని భరద్వాజుఁ గాసమిఁ జేసి
వలువూడ్చి ధరఁ బెట్టి వారిలోఁ గుఱికెఁ,
. . . .
గదళికాకాండయుగ్మముఁ బోలు తొడలుఁ,
బదముల కెంపులు భవ్యదీధితులుఁ,
దెగగలకన్నులు దృష్టించి యలరి,
తగుతర్పణంబులతరవాయి మఱచి,
నియమింపనరిదైన నిజవీర్యధార
భయమున భూమిపైఁ బడనీక యపుడు
తొడఁగి తాఁ దెచ్చిన ద్రోణంబులోన
నిడఁగఁ, బుట్టితినందు నే ద్రోణుఁడనఁగ.

వీర, యేనిదియుద్భవించిన తెఱఁగు ;
నారాక కిటువిను నాల్గుమాటలను.
పృషతుండునా నొక్కపృథ్వీశ్వరుండు
ఋషి వేషధారియై ఋష్యాశ్రమముల
మెలఁగి, మాతండ్రితో మిత్రభావమునఁ
గలసివర్తింపుచు, ఘనుఁడొక్కనాఁడు
మిన్నేటిచేరువ మేనకాకాంత
పొన్నపూవులుగోయఁ బొడగాంచి సొక్కి :
'యెవ్వరొక్కో ! చిత్ర మీపువ్వుఁబోఁడి !
నవ్వాకనవ్వెడు నవకంపు మొగముఁ,
ద్రచ్చివైచినయట్లు తలచుట్టుఁ దిరిగి
వచ్చినగతినున్న వాలుఁగన్నులును,
గుంభికుంభక శాతకుంభకుంభములఁ
గుంభినిపైఁబోలు కుచకుంభయుగము,
మరుఁడుజయుంబంది మహిమఁబూరించు
కరశంఖగతినొప్పు కలికికంఠంబుఁ,
బసనిమించుల మించు బంగారువన్నె
పసిమిగల్గినయట్టి బాహుమూలములు,
సులభ [1] నిమ్నగభర్త సుడివోలె మించి
నలికమై యున్నట్టి నాభిరంధ్రంబు,
సలలితగతి నాకసంబునుబోలి
కలదులేదనువాదుగలిగించు నడుము,
మదనుని తేరి సమప్రభఁ బొలిచి
[2] పొదలు సైకతమునుబోలిన పిఱుఁదుఁ,
గరికరంబులగెల్చి కదళికాతతులఁ
బొరపొచ్చెములు సేయఁబూను పెన్దొడలు,

1. నిమ్నానగ. 2. పొదిసైకతము. (పా)

నరుణాంబుజమ్ముల కప్పులీఁజాలు
నరుణిమమించిన యడుగుఁదమ్ములును,
క్రొన్ననలకుఁబోక కొదమతుమ్మెదలు
తన్ను గొల్వఁగనొప్పు తనుసౌరభంబుఁ
గలిగియున్నది ; దీనిఁగనిన నాయొడలు
గిలిగింతలెసగెడుఁ ; గృత్యమేలింక !'
ననిచూచి, మఱిచూచి, యందందచూచి,
తనకు భరద్వాజతరవాయివచ్చి,
మగువఁజెందినచూడ్కి మరలంగఁదివియఁ
దెగువచాలక చిక్కి ధృతియెల్లఁదూలి,
కడిమిమై మరుచేతికరవాలులీల
బెడఁగుగాఁజెళిపించు పేర్మి దీపింపఁ
[1] గల్హారదళనేత్ర కడకంటిచూడ్కి
రొలసిముట్టినచిత్త ముత్తలంపడఁగ,
నఱిముఱి సూనాస్త్రుఁడను వేఁటకాఁడు
తెఱవరూపంబను దీమంబుఁ జొనిపి
కలకంఠి లేఁజూడ్కిగములను నురుల
నెలయింపఁ దగిలినయిఱ్ఱియుఁబోలెఁ,
దొలఁగఁజొప్పడక వందురి తొట్రుగొనుచుఁ,
దలకొన్నకలఁకతోఁ దగ నిల్వలేక
మదనాంబువొలికిన, మహి నదిచూచి
తుదకాలఁ బృషతుండు త్రొక్కెఁ ; ద్రొక్కుటయు,
ద్రుపదుండుపుట్టె ; నాద్రుపదుండు నేను
నుపమింప వయసున నొక్కపెద్దలము.
అంత, నాతఁడు పుత్త్రునచ్చోటనునిచి,
శాంతిమైఁ దొంటిపాంచాలభూములకు
రాజుగాఁబోయిన, రమణ నిర్వ్వరము
నాజన్మసఖులమై యయ్యాశ్రమమునఁ

1. కలహార. (మూ)

చెరిగితి ; యింతలోఁ బృషతుండుఁ జావ,
సరి రాజ్యమానని చని ద్రుపదుండు
పాంచాలభూమికిఁ బ్రభువుగాఁ జనుచు
డించి [1] పోలేకూటాడించి నన్ను ఫ్రుడు :
" ద్రోణ, నీవును నేను దోడ్తోనగలసి
ప్రాణంబులేకమై బహుకాల మిట్లు
ఎడమడు వాక్కింతయేనియు లేక
యుడివోనికూర్మితో నుంటి మిన్నాళ్లు.
రమణమై [2] నొంటి నే రాజ్యభారంబు
గ్రమమున భరియింపఁ గారణంబేమి !
భాసురంబగు రాజ్యభాగంబు నేను
భూసురాగ్రణి, నీకుఁ బొసఁగనర్పింతు.
మిత్రునభ్యుదయంబు మిత్రుఁకొసగఁ
బాత్రంబుగావున, బంధుయుక్తముగ
నవయునేటికి ! నమ్ము నావెంటరమ్ము ;
సవరింతు నిన్ను నే సకలభోగముల.
రసికత నిటనుండి రానొల్ల వేని,
పొసఁగినప్పుడె రమ్ము పూజింతునిన్ను".
అనిపోయెఁ ; బోయిన, నచ్చోట నేను
ధనువునేర్చెదనని తలఁపులోఁ బుట్టి
యగ్ని వేశుండను యమిచంద్రునొద్ద
నాగ్నేయసాయకంబాదిగా నెఱిఁగి,
విలువిద్యలందలి వివిధకృత్యములు,
నొలసిన బహువిధ వ్యూహభేదములు,
నమ్మహామునిశిక్ష నాయుధాభ్యాస
మిమ్ములనెఱిఁగి నేనెలమిదీపించి,

1. పోవక. 2. నిట. (మూ)

కృపునిసోదరి నంతఁ గృపియనుదానిఁ
[1] దపనీయ కమనీయ తను నొయ్యనడిగి
పెండ్లియాడితి ; వీఁడె బిడ్డండునాకుఁ ;
బెండ్లిప్రాయంబయ్యెఁ ; బేద కాపురము ;
[2] సర్వాంగములఁజూవె జనియించెఁ గొడుకు ;
సర్వశాస్త్రంబులఁ జతురుఁడెంతయును.
ఇరువుర రక్షింప నేనోడి యంతఁ,
బరశురామునిఁ బోయి పసిఁడి వేఁడినను,
అతఁ: "డేను [3] ధనమును, నవనిచక్రంబు
హితమతి విప్రులకిచ్చితిమున్న ;
యస్త్రంబులిత్తునో యర్థంబు మాఱు !
శాస్త్రజ్ఞ, యడుగుము చాలినవన్ని.
ఇరువదియొక్కమాఱేచి రాజులను
బొరిగొంటి నవియేమి పొల్లులుగావు".
అనిన, శిష్యుండనై యారాముచేత
జననాథ, గాంచితి శస్త్రాస్త్రవిద్య.
అదిగాక విను, మొక్కయయగారియొద్దఁ
జదురు నశ్వత్థామఁ జదువంగఁబెట్టఁ,
దనతోడిబాలురుఁ దానును గూడి
పనిగొన నక్షరాభ్యాసకాలమున
గురువుచే నంపించుకొని యిండ్లకేఁగి,
స్థిరమతితో వారు క్షీరాశనంబు
భుజియింపఁగాఁ జూచి బుద్ధిలోవగచి,
భజన నశ్వత్థామ పఱతెంచి, తనకు
వారారగించుకై వడిఁ బెట్టుమనుచు
ధారుణి మముఁ బెద్దతడవు ప్రార్థింప,

---

1. కమనీయ తపనీయధను నొయ్య నడిగి. 2. సర్వాంకయును. 3. ధనువును. (మూ)

నప్పుడు లేమనునంధకారంబు
గప్పిన మదిలోనఁ గడుఁదత్తరించి,
కౌఁగిటఁగదియించి కన్నీరు దుడిచి,
మూఁగినవగలతో ముద్దుపాపనికిఁ
బాలెందులేమికి భావించి వగచి :
" పాలకై నాల్గేనుపాఁడికుఱ్ఱలను
బాంచాలుఁడొసగక పాలుమాలెడిని!
' పంచియిచ్చెద రాజ్యభాగంబు నీకు '
నని బాల్యమునఁబల్కె నతఁడుమాతోడ ;
మనమున నామైత్రి మఱవంగఁగలఁడె!
ఇల పంచియీకున్న నీమాత్రమైనఁ
గలిమితో నొసగక గడపఁజాలెడిని!
బలిమి నాచెలికాఁడు పాంచాలవిభుఁడు
చెలువార రాజ్యంబు నేయుచున్నాఁడు ;
కోరినంతర్థంబు కొదవడకుండ
జోరననిచ్చు నేఁబోయెదఁగాక ".

ద్రోణుఁడు ద్రుపదుచే నవమానితుఁడగుట

అనిమదినూహించి, యతివయు నేను
దనయునిఁదోడ్కొని తగు ప్రయాణములఁ
బోలుపొందఁ గాంపిల్యపురికి నేతెంచి,
పొలఁతినొక్కెడనుంచి పోవుచో, నెదుట
మణికిరీటోజ్జ్వల మకుటవర్ధనులు
ప్రణమిల్లి వినతులై బహుభంగిఁగొలువ,
[1] భండనాధ్యక్షు లప్రతిహతబలులు
దండనాయకులు నుద్దండతఁ గొలువ,

1. ఖండనాధ్యక్షులై ప్రతిహతబలము. (మూ)

సందడి దొలఁగంగ జడియుచుఁ గదిసి
యందంద బటువేత్రహస్తులు గొలువ,
నుడుగనిమదధార నుజ్జ్వలంబగుచుఁ
బొడవైన కొండలఁబోలు కుంభినులఁ
గడిఁదివజ్రముకంటెఁ గాడ్పునకంటె
వెడిదమై జవములఁ బేర్చునశ్వములు
సరవిమైఁ జూపట్టి సమదాళికమరి
యిరుదెస మొత్తమై యిమ్ములఁ గొలువ,
మెఱుఁగారు తొడవుల మించులేఁదొడల
నిఱుపేదనడుముల నిండి క్రిక్కిఱిసి,
కడుమించుకుచములఁ గంబుకంఠముల
సుడిబోలునాభుల సొబగుఁబల్కులను
గమలాకరంబులకాంతిఁగీడ్పఱచు
విమలాననంబుల వెడఁదకన్గవలఁ
గుటిలాలకంబులఁ గొమరుదీపించి,
పటువైన మరుచేతిబాణంబులనఁగఁ
బొలుపారి విలసిల్లు పుష్పకోమలులు
లలితోజ్జ్వలాకార లావణ్యవతులు
కరకంకణంబులు కదిసి ఘోషింప
సరసత్వమునఁ జేరి చామరలిడఁగ,
దివ్యభూషణ మణిదీప్తులు వెలుఁగ,
భవ్యపుష్పంబులు భవ్యగంధములుఁ
గ్రమమునధరియించి, కనకాసనమున
నమరేంద్రువైభవంబలరఁ గూర్చున్న,
నుపకార మీవేళ నొదవు నాకనుచు
ద్రుపదునొద్దకుఁబోయి దుఃఖంబు ద్రవ్వి :
" చెలికాఁడ, నీవాఁడఁ జేపట్టు నన్ను ;
నలఁగివచ్చితిఁ ; జూడు నాకుటుంబమ్ము !

నా పేరు ద్రోణుండు నరనాథచంద్ర,
యేపున నాకోర్కె యిచ్చి మన్నుమువు.
పాలుద్రావెడి తోడిపడుచులఁ జూచి
బాలుఁ డశ్వత్థామ పాలు వేఁడినను,
నీయాన, వరిపిండినీళ్లలోఁగలిపి
చేయూరనిత్తుము చెప్పెడిదేమి!"
అనవిని ద్రుపదుండహా! యనినవ్వి,
తన రాజ్యమదముసఁ దగవేది పలికె:
"ఎక్కడిచెలికాఁడ! వేవలరాక!
యెక్కడికరుదేర! నిదియేమిపాటి!
బక్కవు నీవెట్లు! ప్రభువ నేనెట్లు!
వెక్కిరించెడువారి వీక్షింపవైతి!
కుంచెడు బియ్యంబుఁ, గూరకట్టయును,
బంచాంగపఠనంబుఁ బ్రాప్తంబు నీకు.
ఎన్నఁటిచెలికాఁడ! వేనాఁటివాఁడ!
వెన్నునాతరమేడ! [1] నీతరమేడ!
నాసరివాఁడవే! నాతోడిచెలిమి
యోసరింపక చేయ నుర్విలోపలను!.
వెనుక నెన్నఁడు నిన్ను విని యే నెఱుంగఁ;
గనియును నెఱుఁగమే! కాఱులాడెదవు;
కాన, నిప్పుడు రాచకార్యంబు గలదు;
జానొప్ప నెందైనఁ జయ్యనఁ జనుము.
చెలికాఁడ వెట్లైతి! చెప్పెడిదేమి!
కలలోననైనను గదిసి నీతోడ
భాషించియెఱుఁగము; పాలుమాలుదురె!
పోషణకిట్లాడఁబోలునె విప్ర!

1. నీరనునదేహ. (మూ)

ధనవంతుతోఁ [1]జన్మదారిద్ర్యునకును,
ఘనసత్త్వనిధితోడఁ గడఁగి మూర్ఖునకు,
రణబలోదగ్రుతో రణభీతునకును,
గుణగరిష్ఠునితోడ గుణశూన్యునకును
దలపోయఁ 'జెలికాఁడఁదా' ననఁదగునె!
చెలిమిఁగావింపను, జేరిభాషింప,
బలిమిఁబోరాడను, బాడిని బెనఁగఁ,
గలహింపఁ, ద్రోపాడఁ, గలసివర్తింప,
సమసత్త్వులైనను సమకూఁడుఁగా ; క-
సమ[2]విభవులకేల సాంగత్య మొదవు!
ధరయెల్లఁ బాలింపఁదగు రాజనేను ;
బరికింపఁగాఁ బేదబాపఁడవీవు ;
మిత్త్రుండనను మాట మిన్నకిట్లాడి,
శత్త్రుండవైతివి చనుమిందుఁ బాసి.
అదియేల! కార్యార్థమై నీచదశల
నొదవును సన్మైత్త్రి యొక్కొక్కయెడల ;
భూపాలురకు నల్పపురుషులందైన
దీపించు శుభవేళఁ ; దిరమా నెయ్యదియు!"
నని క్రూరచేష్టితుండై భూవిభుండు
తనసేవకులఁబంచి, తత్సభాస్థలము
'వెడలంగనడపుఁడీవిప్రుని' ననుచుఁ
దడయక త్రోపించె ధర్మంబు వదలి.
త్రోచిన వెలువడి, [3]తోఁ దొట్రుకొనుచు,
నేచి క్రోధాగ్నిచే, నింతియు నేను
ననఘాత్మ, లజ్జించి యందఱిలోన,
నను వేది మనసు పదాఱింటవిఱిగి :

---

1. చెల్మిదారిద్రునకును. 2. వేళముల. 3. తొలి. (మూ)

[1]"లేమిచే నెన్నఁడులేని దిచ్చుటకుఁ
గామించివచ్చితిఁ ; గల్లచేసితిని ;
వచ్చి యీతనిచేత వాసివోవలసెఁ
జెచ్చెర నేను జేసినకల్లవలన.
తలఁప, నిట్టిదకాదె ! ధనహీనుఁడైనఁ
దలిదండ్రులొల్లరు తనయునినైన.
ధనవంతుఁడైన నాతలివానినైన
వినయంబుఁ బ్రియముఁ గావింతురుప్రజలు.
'ధనము చుట్టరికంబు ; ధనము ధర్మంబు ;
ధనమె రూపంబును ; ధనమే కులంబు.
అదిగాన, ధనములేదనుచు వచ్చినను
వదలక నన్నేల వాఁడు గైకొనును !
కాన, దీనికిఁ [2] బ్రతీకారమ్ము నేను
బూనిసేయకయున్నఁ బొందునే యెలమి !
వీనిమాటలునమ్మి [3] యిష్టుండననుచు ?
నేనేలవచ్చితి నీసీచుకడకు !
బొంకునకోర్చి యీభూపాధముండు
గొంకక యిట్లాడెఁ గ్రూరవాక్యముల.
పుడమీశులను నమ్మఁబోల దేభంగిఁ,
గడుపాపముల మూలకందంబులౌట ;
బహురాజ్యమదమను పానంబు గ్రోలి
యహరహంబును మత్తులై యున్నకతన ;
నెదిరిని దమ్ము నిమ్మెయుఁగరెన్నఁడును ;
బొదలుజిహ్వాకు నీచభోగ్యంబులైన
యన్నమదంబున నంధత్వమొంది
కన్నులఁగానరు గానిచందముల ;

1. లేమిచే నెన్నఁడు లేమియిచ్చుటకు. 2. ప్రతికార్యమ్ము నెలమి. 3. విష్ణుం ననుచు. (మూ)

ధనగర్వమునఁజేసి ధర్మవాక్యములు
మొనసిపల్కఁగలేరు మూఁగలోయనఁగ ;
విభవత్రిదోషంబు విననీదు చెవుల
నభినవశుభమూలమగు యుక్తకథలఁ ;
బరికించి త్రొక్కరు బహుధనాపేక్ష
[1] సారహీనులువోలె సన్మార్గపథము ;
రాజుల నటుగాన రాదునమ్మఁగను.
భూజనాధిపులన్న బొంకులపొత్తు ;
అరయ దుర్గుణముల కట జన్మభూమి ;
దురితంబులకుఁ ద్రోవదొలఁగ రెన్నఁడును ;
వారలచరితలు వాక్రువ్వనేల !
యారయ దారిద్ర్యమతి [2] కష్టవృత్తి ;
కలజుఁడు, పూజ్యుండు, గుణనిధి, ఘనుఁడు
చెలువుం, డుదారుండు, శిష్టవర్తనుఁడు
కర్తయు, భోక్తయు, ఘనతత్త్వనిధియుఁ,
గీర్తనీయుఁడు, మంత్రి, కేవలప్రభుఁడు
ననఁజాలు జగమునందర్థవంతుండు.
జనులకు నాయర్థసంచయంబెడలి
కులమును విద్యయుఁ గోటిగల్గినను,
నలవున శూరత నధికుఁడై యున్న,
వెరవుమిక్కిలియైన, విత్తహీనుండు
పురణింప జనులచేఁ బూజ్యుఁడుగాఁడు'.
అనునీతిమార్గంబు లవి శిష్టమయ్యె ;
ధనగర్వమునఁగాదె ! దగిలి యీఘనుఁడు
అసమానమగుమైత్రి యాత్మఁ గైకొనక
వెస నన్నుఁ గీడాడి వెడలఁద్రోపించె !

---

1. చేర. 2. కష్టవృష్టి. (మూ)

ఇమ్మహాపరిభవ మేభంగి నోర్తు!
నిమ్మహీపతిగర్వ మేభంగిఁ దీర్తు!
తనువునఁ గాఁడిన దారుణాస్త్రముల
ననువున వెడలింప నానొప్పి యుడుగు;
మనమున నాటిన మర్మవాక్యములు
విను మెన్నిభంగుల వేదన చెడవు.
గర్వాంధుఁడగువాని గర్వింపఁజాలు
నిర్వాహమునఁ బల్కు నెఱిదీర్పవలయు.
తా నెందుఁ జివ్వకుఁ దగదు చేఁజాఁప;
మానక తనుదాని మాటవీడ్వాడిన,
నరులెవ్వరును దమ్ము నమ్మకయుండ
భరమునఁ దఱివేచి భంజింపవలయు.
ఏరీతి వెడలింతు నీమనోవ్యాధి!
నేరీతి నీఁగుదు నీశత్రుఋణము!
అనివితర్కించుచు ననఘ, నామనము
ననుమానమొందుచు నలసి కుందుచును,
మదమెల్ల నింకిన మదనాగమనఁగ,
నదటెల్ల నణఁగిన నర్తకుండనఁగ,
పటు[1] దండహతి శేఁగు పాపఱేఁడనఁగ,
జటలెల్లఁ బెఱికిన సింగమో యనఁగ
లేమిఁ గంటెను జావు లేదుపో! యనుచు,
నామహీశుని సభనల్లన వెడలి
వచ్చితి”. ననిన భూవరుఁడు భీష్ముండు
ఇచ్చలో సంతోషమిగురొత్త ననియె:
“భావింప నేఁడు మాపాలిటిభాగ్య-
దేవతవై యేఁగుదెంచితిచ్చటికి.

1. కుండ. (మా)

పాంచాలపతిమాకుఁబగవాఁడుగాని,
మంచి మేలొనరించె మాయెడాటమున.
అతఁడాదరించిన నరుదేరుమీరు ;
సుతులకు శరవిద్య చోద్యమై లేదు.
కినిసి చెప్పఁగలేఁడు కృపుఁడు మోమోడి ;
ధనువునఁ దీర్పవే దయతోడ సుతులఁ ;
బ్రీతితో మీరుకోరినకోర్కెలెల్ల
నాతతంబుగ నిత్తు ననిశంబు మీకు. ”
అనిచెప్పి ద్రోణున కాపగేయుండు
కనకరత్నంబులు, గంధవైభవము,
నెన్నికకెక్కిన యేడుగ్రామములు,
సున్నపుమేడలసొంపారునిండ్లు,
నరుదార నవరత్నహారకేయూర
వరభూషణాంబరావళు లాదిగాఁగఁ
బాఁడికుఱ్ఱులనిచ్చి, పసిఁడితేరిచ్చి,
[1] నాడెంబుగలరత్నహారంబులిచ్చి,
తరుణీమణులనిచ్చి, ధనువభ్యసింప
గుఱుమతినిచ్చెనుగురుకుమారకుల.
అతఁడంతఁ గృపునిచే ననుమతివడసి
సితపక్ష [2] సితవార సితకరర్క్షముల
నందఱుఁగూర్చి, విద్యారంభవేళఁ
బొందుగా భూపాలఁబుత్త్రులఁబలికె :
“ ఇందఱుఁగడుశూరు, లిందఱుధీరు,
లిందఱు విలువిద్యయెఱిఁగినపిదప
నేనొకపనిపుత్తు ; నెవ్వఁడేనిందు
నూనినమతిఁ జేయునోపున నాకు !

1. నాడెల్లచెయు రత్నహారంబులిచ్చి. 2. శితవారశితశరక్షముల. (మా)

ఆపని నాచేతనగు; నైననేమి,
యోపిక మీకు నెట్లో చూత!" మనిన,
ధరణీశతనయులు తలలెత్తవెఱచి
గురునితో నొక్కపల్కునుబల్కవెఱచి
యొండొరుమొగము లొండొండ చూచుచును
నిండారునిశ్చేష్ట నివ్వెఱఁగంది
యున్నచో, 'మీకోర్కియొనరింతు' ననుచుఁ
గ్రన్ననఁ బలికె నాఖండలాత్మజుఁడు.
అప్పుడర్జును మెచ్చి, యతఁడు వారలకుఁ
జెప్పంగఁదొడఁగె నూర్జితచాపవిద్య.
చెలఁగుకుమారుల శింజినీధ్వనులఁ
గలఁగె వారాసులు; కంపించె గిరులు;
పదఘట్టనల భూమి పగిలినట్లయ్యెఁ;
బెదరె దిగ్గజములు సింహనాదముల.
గురుఁడంత నీరీతిఁ గురుకుమారులకుఁ
జిరగతి విలువిద్య చెప్పుచునుండ,

ఏకలవ్యుని ధనుర్విద్యాభ్యాసము

నడరి హిరణ్యధన్వను చెంచురాజు
కొడు కేకలవ్యుండు కోర్కిదీపింప
నాకుమారులతోడ నతులితభక్తి
నాకడ కేతెంచి, యరయంగ నపుడు
కలశజుఁగాంచి నిక్కపుభక్తిమ్రొక్కి,
చెలువార నగ్గురుఁజేరి యిట్లనియె:
"నీవేమికోరిన, నీకోరినట్లు
నేవేగనొసగెద విలువిద్యఁజెప్పు;"

మనుచు ... ...
... ...
దానును గురుపుత్రో ధనువభ్యసింప
నానరేంద్రకుమారు లవియోర్వలేక :
"హీనజన్మునకే యీమహావిద్య!
హానిపుట్టెడు వీని ననుపవే ద్రోణ!
సురలతో రావాలువు సుధఁ గ్రోలవచ్చు-
కిరణి వచ్చిన వీని గడపవే ద్రోణ!"
అనిన ద్రోణుఁడు వారియతులవాక్యములు
విని, బోయనీక్షించి వెరవొప్పఁ బలికె:
"వేదంబుసరి ధనుర్వేదంబు ; దీని
రాదు చెప్పఁగను ; గిరాతుండవీవు ;
కావున, నిది నేర్పఁగాఁజాల." యనిన,
భావించి యబ్బోయ పలికె నగ్గురుని :
"నీరూపురచియించి, నిన్నాత్మనిలిపి,
యారయ విలువిద్యలభ్యసించెదను ;
ఇప్పుడనుజ్ఞయు నిమ్ము నా." కనిన,
నప్పుడనుజ్ఞయు నతఁడిచ్చి వేగ
ననఘుఁడై యబ్బోయ నర్థినంపుటయుఁ,
జనుదెంచి వాఁడొక్కశైలంబుపొంత
గురుమూర్తిమేనును గొమరొప్పఁ జేసి,
గరిడిలో విశ్వాసగతిఁ బ్రతిష్ఠించి,
దవ్వుల శిష్యుఁడై ధనువభ్యసింప,
నెవ్వరికంటె వాఁడెఱిఁగెను విద్య.
అటపల్క నరుని నేకాంతంబగురుఁడు :
"పటుతరశౌర్య, నీపై వేడ్క నాకు
నేపయ్యె ; నాకోర్కి యెవ్వారు నేయ
నోపనితలఁపున నూరకుండినను,

నేనుజేసెదనని యీవన్నమాట
యూనియున్నది నాకు నుల్లంబునందు.
నిక్కము, ధనువున నీకంటెనితరు
లెక్కుడులేకుండ నెఱిఁగింతువిద్య ".
అని శీఘ్రసంధాన, మస్త్రకాలంబుఁ,
దనుదాఁకుశరములఁ దప్పించుననువు,
శత్రుని కోపప్రసాద చింతనము,
శత్రునివిలుఁ దేరు సమయించుననువు,
నందు నందఱకందమై యుండు ననువు,
గొందిఁ గానఁగరాని గుఱి యేయుననువుఁ,
బోరిఁ బెక్కుముఖములై పోరాడుననువు,
....
మొగ్గరంబులుచించి మోఁదిరాననువు,
నుగ్గుగా విఱిగియు నూలొ్కనుననువు,
హాల శూల ముసల ఖడ్గాదులఁబెనఁగి
విలుఁ దేరు సమసిన వేగసంధించు
ననువు లెవ్వరికంటె నతఁ డర్జునునకుఁ
బనివడినేర్పె నభ్యాసకాలమున.
నరుఁడును గురునూనునకు నీనుపుట్ట
శరములు తనుదానె సాధించెఁ గొన్ని.
అదిచూచి యాచార్యుఁ డతని కేకతమ
పదరక యిట్లను : " భళిరె ! నీవగుదు ;
వతిరథశ్రేష్ఠుండవనవచ్చు నిన్ను ;
[1] జతచేసితివి కొంత చెప్పనివిద్య
ర ; " మ్మని సకలమంత్రంబులు సెప్పె.
సమ్మోహనాస్త్రంబు, జలదసాయకము,

1. జతముచేసితివి కొంతచప్పనివిద్య. (మూ)

గారుడశర, మంధకా బాణంబు,
సౌమ్యంబు, యామ్యాంబుఁ, జక్రసాయకము,
ఘన శాత కర్కశ క్రకచోగ్ర భల్ల,
మెనయఁ గౌబేర మాహేశ్వ రాంబకముఁ,
గాలాంత సంవర్త కాల బాణములుఁ,
జాల నుష్ణానుష్ణ [1] జనకాస్త్రములును,
వారుణాస్త్రములును, వైష్ణవ దైత్య
మారుతాస్త్రములిచ్చి, మఱియు వేడుకను
బరిఘ గదాంకుశ ప్రాసాగ్ర ముసల
పరశు తోమర ఖడ్గ [2] భల్ల నారాచ
ఘనభిండివాల ముద్గర కుంత చక్ర
[3] జనితకుఠారముల్, ఛురికాత్సరు ప్ర
వినుత నానాయుధ వితతులాదిగను
వినమితకృపనిచ్చె వెస నర్జునునకు.
అంత, వినోదార్థ మఖిలకౌరవులు
వింతగా నడవుల వేటఁబోఁదలఁచి,
యడరంగ గురునిచే ననుమతివడసి,
తడయకందఱుఁగూడి తఱఁబోవునపుడు,
లాలితంబుగ నేకలవ్యుని బాణ-
జాలంబు లోలి లక్ష్యముఁదాఁకునట్టి
చప్పుడాలించి యచ్చట వేటలాడి
తప్పకొయ్యడవి నందఱు నొక్క తెగువ
దంటమృగంబుల ధరఁగూల్చుచోట,
నొంటిమైఁబడి తప్పి యొకశునకంబు
తప్పత్రోవలఁబోయి, తమవారిఁగాన
కప్పుడు వాపోయినట్టువాపోవ,

---

1. జనితా. 2. ప్రాసాగ్రముసల. 3. జనితకుఠారయు చెలికాత్సురంధ్ర. (మా)

నేకలవ్యుఁడు దానియొలుఁగాలకించి,
దాఁకొని యోజనత్రయదూరుఁడయ్యె
నాదట నాథనువభ్యసింపుచును
మోదించి, చిఱునవ్వు మొలవంగ నపుడు
వాఁడిశరంబుల వాఁడేనుదోడిగి
పోఁడిమి[1] నేసెను బొచ్చెంబులేక
యనువార సారమేయము నోరుగాఁడఁ
దొనకోలలొక్కటిగ దూపిడ్డకరణి.
వేవచ్చి శునక మవ్వేషంబుతోడ
భూవరాత్మజులకుఁ బొడసూపుటయును,
దమవిద్య కుఱుచగాఁ దలపోసి, వారు
గుమిగూడి చొప్పుగైకొని పోయిపోయి,
హిమగిరిపాంత నయ్యేకలవ్యాఖ్యుఁ
గమనీయభుజచాపు గరిడిలో నొంటి
నీక్షించి, వెఱఁగంది: "యెవ్వాఁడవీవు?
శిక్షయెవ్వరిచేత[2] సిద్ధించె నీకుఁ?
దలఁపనచ్చెరు!" వన్నఁ, దలఁకక వాఁడు:
"కలశసంభవుచేతఁ గంటినీవిద్య;
నేకలవ్యుండనేనెఱుకలఱేఁడ;
నేకలవ్యయమును నెఱుఁగఁ గయ్యముల;
నోపినఁ జనుదెందు యుద్ధంబుసేయఁ
జాపహస్తులు మీరు సన్నద్ధు." లనిన
విన్ననై యందఱు వీఁగి, వెన్కకును
గ్రన్నన వచ్చిరి కరిపురంబునకు.
అంతట నొక్కనాఁడాబోయచరిత
మంతయు గురునకు నటయెఱింగించి,

1. చేసిన. 2. శిక్షించె. (మూ)

యేకాంతమున నంత నింద్రతనూజుఁ
డాకఁ భజునిఁబల్కు : "నవధారు గురువ !
నాకంటె నెక్కుడు నరులలో వింట
లేకయుండంగ నిల్పెదనంటి విద్య ;
నేఁడివ్వానిఁ జెంచు చేనుచూచితిని ;
నీకృపఁ నాఁడట నేర్చెనువిద్య !
నాకంటె నీకంటె నానాప్రకార
లోకులకంటె నుల్లోకుండువింట.
వాలుచునున్నాఁడు వాఁడు మీచేత ;
నోలిమై విలువిద్య లొగి[1] నేర్చునట్టి !
వారక యిటువంటివారు మీశిష్యు
లారయ నెందఱో ! యవనిలోపలను ;
అటుగాన, మీపల్కు లనృతంబులనుచు
నిటపల్కనోడుదు నేవిధంబులను."
అనుటయు నుదరి యయ్యమరేంద్రతనయుఁ
దన వెంటరమ్మని తడయక గురుఁడు
అనఘు, శిష్యులుఁ దాను నప్పుడేపోయి
వనచరుఁగాంచిన, వాఁడాత్మఁబొంగి
గురునకునెదురేఁగి గురుభక్తిమ్రొక్కి,
కరపద్మములుమోడ్చి కరమర్థిమీఁదఁ
దేనియ ఫలములుఁ దెప్పించి, యవుడు
కానుకగానిచ్చి కరమర్థిఁబలికె :
"చేపట్టితివి నన్ను శిష్యునిఁగాఁగ ;
నాపుణ్యమున వచ్చినాఁడవు వెదకి ;
యిదెశస్త్ర, మిదెగాత్ర, మిదెకళత్రంబు ;
మది నేదిగోరెదు మసలకయిత్తు ;

1. నోర్చినట్టి. (మూ)

గురుపూజ నాచేతఁగొందుగా." ననిన
గురుఁ డింద్రజుఁడు మెచ్చుగతి వానికనియె:
"వనచరనాథ, నీవలచేతిలోని
పెనువ్రేలునాకిమ్ము ప్రియకుమార." ననిన,
నతఁడను: "నదియె మహాప్రసాదంబు
హితమతిఁగైకొమ్మయిచ్చెద." ననుచు
ననువుమీఱఁగ నలుఁగమ్మున వ్రేలు
దునియంగనొత్తి యాద్రోణునకిచ్చె.
అదికతంబుగఁ బోయె నధికుఁడై నరుఁడు
ముదమంది మదిఁగల[1] ముసురెల్లవిడిచి.
అతివేడ్క గురుఁడును నతనిఁదోడ్కొనుచు
హితమతినేతెంచె నిభపురంబునకు.
మఱి, వాఁడుఁ దర్జనీమధ్యమాంగుళుల
నిఱికించి బాణంబులేయ సాధించె.
అర్థితో నారీతి నాచార్యవరుఁడు
పార్థుతోనాడినప్రతినచెల్లించి,
యరుదార ధర్మజుండాదిగాఁగలుగు
కురుకుమారులకేయఁ గొలఁదిగానట్టి
యరుదైన లక్ష్యంబు లర్జునుచేత
నురుమతినేయించుచుండె; నాగురుఁడు
నాయుధవిద్యారహస్యమార్గంబు
లాయింద్రతనయున కన్నియుఁజెప్పి:

అస్త్రవిద్యాపరీక్షణము

'చూచెదఁగాక శిష్యులదృష్టి ముష్టి
యేచందమో' యని యెన్నికచేసి,

---

1. ముసటిల్ల. (మా)

యంతరిక్షంబున యంత్ర [1] కాకంబు
సంతతచలముగాఁ జక్కఁబన్నించి,
కోదండహస్తులఁ గురుకుమారకుల
నాదటరప్పించి యా [2] పక్షిఁజూపి,
తొలుత నజాతశత్రునకిట్లువలికె :
" బలియుఁడ, కంటివే పక్షిశిరంబు ?
ననుజులఁగంటివే యాచూపులోన ?
ననుఁగాననచ్చునా ? నయనాంతవీధి. "
ననిన నాతఁడు : ' కంటి నదెపక్షిశిరము !
నినుఁగాననయ్యెడు ; నృపులుఁదోచెదరు ;
ఏయుదునా పక్షి నిలఁగూల ? " ననిన,
నాయనకోపించి యప్పుడిట్లనియె :
" నీవేయనేరవు ; నీదృష్టిచెదరె ;
నావిధంబులు వేఱె ; యవినీకురావు. "
అని ధర్మసుతునని, యయ్యగారితనము
తనరంగనిలిపి గాంధారేయుఁజూచి :
' యీవేమిపొడగాంచి తెఱఁగింపు ; ' మనిన
నావీరుఁడును బల్కె యమసూతియట్ల ;
భీమునడిగిన నట్లభీముండుచెప్పె ;
నామాడ్కి నందఱనడిగి ద్రోణుండు
కడపట నర్జునుఁ గార్ముకకుశలు
నడిగిన, నతఁడు లక్ష్యముచక్కఁజూచి :
' పూని పక్షిశిరంబుపొడగంటిఁ ; గాని,
యేను నీచెప్పినవేమియుఁ గాన ;
నేసెదఁ జూడుఁడీ యీపక్షి. " ననుచు
భాసురజవమొప్ప బాణంబువిడిచి,

1. కారంబు. 2. పేక్ష. (మూ)

చపలచిత్తమువోలెఁ జంచలంబైన
కపటకాకముతల ఖండించుటయును,
వాసవిఁబొగడ, నశ్వత్థామ మొగము
వీసమంతై తోఁచ విలుకాండ్రుచూడ.
తోరంపుసిగ్గుతో దుర్యోధనుండు
భూరిరాత్రుల నిద్రఁబోరయుకయుండె.
శరగురుం డెంతయు సంతోషమంది:
"సరిలేరు వింటికి జగమందునీకు;
నచలితదృష్టియు, నలవును, వెరవు
నుచితంబులై నీకునొగిఁజెల్లు;" ననుచు
నాచార్యుఁడర్జును హస్తకౌశలము
చూచి వేడుకనిచ్చె సునిశితాస్త్రములు.
తక్కినవారికిఁ దగినచందములఁ
గ్రక్కున విలువిద్య గఱపియున్నంత,
ధృతరాష్ట్ర గాంగేయ కృప సోమదత్తు
లతిమోద మొందంగ నకుమారకులు
శరగురుచేఁగన్న శస్త్రాస్త్రవిద్య
కరమద్భుతంబుగాఁ గడిమిఁజూపుటయు,
రాజశేఖరులెల్ల రమణమైఁదన్నుఁ
బూజింప నెంతయుఁబూజ్యుఁడై, గురుఁడు
వెండియు నొకనాఁడు విపులదోర్దండ
చండిమ చూతముసరసిలోననుచు
మకరంబులుండెడుమడుఁగునకేఁగి,
సకలశిష్యులుచూడ జలముచొచ్చుటయు,
నొకమహాగ్రాహంబు ఒడిసి పెందొడను
బ్రకటితదంష్ట్రలఁ [1] బట్టె, యాపట్టు

---

1. బట్టెబట్టుటయు. (మూ)

విడువక యుండిన, విడిపించుకొనఁగఁ
గడునేర్చియును శిష్యగణముతో నపుడు
'విడిపింపుఁడో దీని వెరవుతో!' ననిన
విడిపింపనేరక వివశులై వారు
నేయఁగా నెట్లొకో యాతని కనుచు
నాయను వెఱఁగక యందఱు వీఁగి
యున్నచో, నర్జునుం డొక మేటిరథము
పన్ని సూతుఁడు తేరఁ బటుగతి నెక్కి,
శరచాప ముద్గర శక్తి వజ్రాది
పరశు తోమర ఖడ్గ పట్టిస ప్రముఖ
వివిధాయుధంబులు వెస సంతరించి
యవిరళగతి రాఁగ నతని వీక్షించి:
"పగతులిచ్చట లేరు పన్ని పోరాడ
మగఁటిమి మెఱయ; నీమకరికిం తేల
తనకునుద్ధతి!" యనుధార్తరాష్ట్రులను
గనుఁగొని పార్థుండు కడఁకనిట్లనియె:
"శరగురుండల్పుండె! చర్చింపమనకు;
భరమున నాతనిఁబట్టిన మొసలి
యలఁతులఁదీఱునే! యనువులఁగాక!
వలయునిన్నియు". నని వాసవాత్మజుఁడు
వెసఁజేరి గురునకు వినయంబుతోడ
'మొసలిమిమ్మేచోట ముట్టెనో!' యనఁగ,
శోకాతురత్వంబు చొప్పడునట్లు
ప్రాకటంబుగ గురుప్రవరుఁడిట్లనియె:
"మకరి పెందొడపట్టి మడుఁగులోపలికిఁ
బెకలించుకొనిపోవఁ బెనఁగుచున్నదియు;
పదములు ధరనూఁది, పదిలమే మఱక
యుదకమధ్యంబున నుండితి నింత;

అలయమునీటిలో నమ్మేటి మొసలి ;
యలఁత మాకడ రెడునటమున్న నీవు
విడిపింపు”. మనుటయు వివ్వచ్చుఁడడరి,
కడునుగ్రచాపంబు గడఁకమ్రోయించి
పటుతీవ్రసాయకపంచకంబునను
దటుకున మకరంబుదనడలు చించి,
విడువనిమకరంబు వెసఁజించి, యిభము
విడిపించినట్టిశ్రీవిష్ణువో యనఁగ
విడిపింప, రాహుచే విడివడ్డచంద్రు
వడువున విడివడివచ్చి ద్రోణుండు
‘పాంచాలపతి పట్టువడు వీని’ కనుచు
నంచితసంతోషుఁడై యుండెననుచు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె”; నని చెప్ప, వెండియు వారు
‘అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొందఁజెప్పవే!’ యనివేఁడుటయును,
బంచమవేద ప్రబంధైకనాథ,
పంచాక్షరీమంత్ర పావనమూర్తి,
శాస్త్ర పురాణార్థ సార వివేక,
శస్త్రఖండిత శత్రుసైన్య ప్రపంచ,
సతతచాపాలంబ, సత్కీర్తిబింబ,
మతి ధైర్య నిర్జితామరమంత్రివర్య,
నుతధర్మ, నీకు మనోరథావాప్తి.
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొప్పె నాల్గవది.

పంచమాశ్వాసము

శ్రీరామవిఖ్యాత, చిరతరోల్లాస,
నారీనుతక్రీడ, నరసయచౌడ,
తక్కక కర్ణావతారుండవనఁగ
దిక్కులవెలయు మంత్రీ, చిత్తగింపు ;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.

ధనుర్విద్యాప్రదర్శనము

కురుకుమారులకెల్ల కోదండవిద్య
గురుఁడిచ్చి, యొకనాఁడు కొలువులోపలను
అంబికేయునిఁబల్కు : "అనఘాత్మ, నీవు
1 సంబంధియుతుఁడవై సభ్యులఁగూడి
నీకుమారులకేను నేర్పినవిద్య
ప్రాకటలీల నొప్పనగొందుగాక.
తజ్ఞులువీక్షించి తగునన్నఁదాఁక
విజ్ఞానినన రాదు విద్య నెవ్వరికి.
శరములుదూలింప సంధించునపుడు
గరిడివిస్తీర్ణంబుగాకున్నఁ గాదు.
2 శస్త్రశాస్త్రజ్ఞులు వసుమతీసురులు
విస్తరింపుదురొప్ప విభుఁడ, యాస్థలము ;
పేర్చి భేతాళునిపీఠంబు తొలుతఁ
దీర్చి యావేల్పుఁ బ్రతిష్ఠింపవలయు ;

1. సంబుద్ధి. 2. వస్తు. (మూ)

శకునవేదుల శిల్పశాస్త్రకోవిదులఁ
బ్రకటించి విశ్వకర్మలఁ గూర్పవలయుఁ;
బవడంపుబోదెలుఁ బసిఁడికంబములు
నవరత్నవేదులు నవ్యపీఠములు
బచ్చనగోడలుఁ బట్టుమేల్కట్లుఁ
బచ్చతాళులకప్పు బాగుగావలయు;
నరనాథ, లగ్ననిర్ణయము సేయింపు;
కరిపురంబెల్ల సింగారింపఁ బంపు;
నృపపుంగవులనెల్ల నెమ్మిరప్పింపు."
అనుటయు, ధృతరాష్ట్రుఁడట్లకాకనుచు,
ఘనునంపెఁ బురము సింగారింప విదురు.
అంత, నవ్విదురునియాజ్ఞాక్రమమున
వింతగాఁ బౌరులు వేడ్కనప్పురిని
బసిఁడిమేడలయిండ్లు పసనారఁ దోమి,
వెస వెండిమేడలు వేగఁబుల్గడిగి,
సున్నంపుమేడలు సొంపురాఁబూసి,
క్రన్నన భువనేశ్వరములు భూషించి,
మాడుగులట్టళ్లమణికవాటములఁ
గ్రీడాగృహములు మిక్కిలిమెఱుఁగువెట్టి,
ముత్తెంపుగోపురంబులు ధవళించి,
క్రొత్తగా బంగారుకుండలెక్కించి,
మిసిమియుప్పరిగల మీఁదికోణములఁ
బసిఁడికోలలుపాఁతి పడగలుగట్టి,
గోడలమొదలఁ గుంకుమమప్పళించి,
వాడలఁ గస్తూరి వాసిల్లనలికి,
రంగైన బహునవరత్నముల్ మెఱయ
ముంగిళ్ల ముత్యాలముగ్గులు దీర్చి,

ఫల పుష్ప పల్లవ ప్రతతు[1] లవ్వ్యోడల
నలువొప్ప బహుతోరణంబులు గట్టి,
ముంబైన సోపానములనీడ చూచు
డంబులుగల కల్వడంబులుగట్టి,
కడపట నుదయభాస్కరము గావించి,
కొండిగల రత్నపుఁగుచ్చులు గట్టి,
దీపించునమరావతికి బొమ్మవెట్టు
నీపురియునితోప నెల్లసౌధములఁ
గాంతులుదైవాఱఁ గనకపుత్రికల
వింతవారలుచూచి వెఱఁగంద నిల్పి,
రోలి సోరణగండ్ల నువిదలుచూడఁ
నీలిమపర్వానో నెఱి నిట్లనంగఁ
బరిమళబహుళ ధూపంబు లెల్లెడలఁ
బరఁగించి, రత్నదీపము[2] లోలినిలిపి,
మారుబాణములకు మాఱుబాణములఁ
జేరినజనులు వీక్షింపనీ నేఁడు
అని విస్తరించినయట్లు సౌభాగ్య
మొనయఁ బురస్త్రీలనెల్లఁగైసేసి
యున్నంత, గరిడియు నూరితూర్పునకు
నన్నిసౌభాగ్యాల నాయితమయ్యె.
పిలువఁబంచినరాజబృందంబువచ్చె;
నెలమిఁగూడిరిలోకు లిలయీనెనఁగ.
విదురుఁ డత్తెఱఁగెల్ల విభునితోఁజెప్ప,
ముదమంది యారాజు ముత్యాలరథము
నెక్కుచుఁ దనయులనెల్ల రావించి,
తక్కక గురుని నెంతయుఁబిలిపించి,

---

1. లుయొడల. 2. లలోనిలిపి. (మా)

'యింతులు పల్లకులెక్కరం' డనుచుఁ
గుంతీసమేతులై కొలిచిరాఁ బనిచి,
గాంగేయ కృపులాదిగాఁగల దొరల
సంగరసన్నద్ధ సకలసైన్యముల
రాఁబంచి, బహుళతోరణరాజవీథిఁ
బూఁబోఁడులక్షతంబులు చల్లఁ గదిసి,
సంగడి విదురసంజయు లెల్ల తెఱఁగు
నింగితవేదులై యెఱిఁగింపుచుండ,
నడరి కృష్ణునికుక్షి నబ్జజాండములు
వెడలినగరిమతో వెస నూరువెడలి,
సిద్ధాంతనిపుణులు చేపట్టియున్న
శుద్ధలగ్నంబునఁ జొచ్చిరగ్గరిడిఁ;
జొచ్చి సేనల నొక్కచో నుండఁబనిచి,
[1] యిచ్చమై రాజులకిమ్ములిప్పించి,
గాంధారియును దానుఁ గనకపీఠమున
బంధుకోటులు గొల్వఁ బసమీఱియుండె.
అప్పుడు బుధునితో నలరారుచంద్రు
చొప్పున ద్రోణుండు సుతునితో నిలిచి,
'ధనువున మెఱయుఁగదా గురుం డెపుడు'
ననుచు నస్త్రజ్ఞులాడ విల్దాల్చి,
'రామాస్త్రములుగాన రాజవైరమున
నేమి సేయునొ రాజు [2] లిందఱు! ననుచుఁ
దొనల మోములుదూర్చి తొలఁగించె' ననఁగ
వెనుకమాటున నస్త్రవితతి ధరించి,
వెనుకొని శిష్యులు విలు కోల జోడు
దొన బొమిడిక పూని తోరమై నిలువ,

1. ఇచ్చలడగురాజుకిమ్ము లిప్పించి. 2. బిద్దఱు. (మూ)

నుర్వీశ్వరునిఁ దోడియోధులఁ బిలిచె :
"సర్వజ్ఞులిందఱు సభఁగూడినారు ;
వింటికి హరియొండె విశ్వేశుఁడొండెఁ
దొంటిరాఘవుఁడొండె దుర్గతానొండె
నేతురు ; రెండొకనికినేర్తునఁ రాదు ;
బ్రాతిగా నట్లయ్యుఁ, బతిసాదరమునఁ
గురుకుమారకులకుఁ గొంతచెప్పితిని ;
బరికింపు." డని చెప్పి పాయయిచ్చినను,
ఆచార్యులకు మ్రొక్కి యాకుమారకులు
వే చాపములుపూని వేడ్క మ్రోయించి
కనుచూపుమేరలక్ష్యము లేయువారుఁ,
గనరానిసూక్ష్మలక్ష్యము లేయువారు,
వెనుక ముందఱ నొక్కవిధములక్ష్యములు
గనుఁగొని తునియ నొక్కటనేయువారుఁ,
దునిసి లక్ష్యంబు తోఁదొఱఁగుచోఁ దునుక
గనుఁగొని చూర్ణంబుగా నేయువారు,
ధరకమ్ము [1] నాడికాత్రయమునఁగాని
తిరిగిరాకుండ నద్దివి నేయువారు,
తగ్గక శరము పాతాళలోకంబు
డగ్గఱ ధరణిగాఁడఁగ నేయువారు,
గుఱిగొని తీగెలాగునఁ బింజెఁపింజె
గఱవఁ గోలలు నిడుపుగా నేయువారు,
నలుగుననొకట నైదారులక్ష్యములు
బలిమి నొక్కటఁద్రెవ్వఁబడ నేయువారు,
నొండొరుఁదలపడి యుద్ధంబునేయు-
పాండిత్య మెంతయుఁ బ్రకటించువారు,

1. నాడిగా. (మా)

ముసల కుంత ప్రాస ముద్గర చక్ర (?)
అసి శూల హలముల హావణించువారు,
గ్రక్కున రథ తురంగము వాహనముల
నెక్కి యుద్ధాటోప మిలఁ జూపువారు,
మఱియుఁ బెక్కనువుల మనుజేంద్రసుతులు
నెఱి విద్యచూపుచో నేలగ్రక్కదలె;
నాదిత్యురుచి మాసె నస్త్రదీధితుల;
భేదిల్లె దిశలు గంభీర [1] నాదముల.
అప్పుడు తమలోనియా గ్రహాటోప
ముప్పొంగి భీమదుర్యోధనుల్ గదిసి,
యొక్కటగదలెత్తి యురుచారురూఢి
నక్కనకాద్రివింధ్యములునా నొప్పి,
లోఁగక వ్రేసి, వ్రేటులుదప్పఁగ్రుంగి,
పీఁగియుఁ గడిమిమై వెండియుఁగదిసి,
యుర్విపై గదలూఁది యొండొరుఁజూచి,
పూర్వసీమలుమాని పూపుమైఁజొచ్చి,
వ్రేటు వ్రేటునకంటె వ్రేఁకగావ్రేయ
వ్రేటుకందువులకు వేవేగఁ దొలఁగి,
గదలు వేమొగమునఁ గదియఁద్రిప్పియును,
అదిరొండలేక వ్రేయక లాసిలాసి,
యాయస్త్రఘట్టన లగ్నులసీన
మాయపుఁద్రొక్కులు మహిఁగదలింప
నీసునఁబెనఁగుచో, నెఱిఁగి పట్టించి
యాసమయంబున నాచార్యుఁడనియె:

అర్జును నస్త్రవిద్యాకౌశలము

"ఇంక నాప్రియశిష్యుఁ డింద్రనందనునిఁ
గొంకక చూడుఁడీ కోదండమునను!

1. నాసముల. (మూ)

'పాంచాలుఁ దెత్తు నీవ కీర్తి' యనిన
సంచితపుణ్యుఁ డీసత్యసంధుండు;
కారణంబున శిష్యకోటినొండెఁ గాక,
ఘోరాస్త్రవిద్య నాకొలఁది [1] వాఁడితఁడు.'
అనిచూపి తెలిపిన, నయ్యర్జునుండు
ధనువుతో డనెపుట్టెఁ దల్లికి ననఁగ,
నిరుగేల మెఱుగ్రాల, నిషువరంపరలు
తొఱఁగించె నుప్పొంగుతోయధివోలె.
బాణపంజరములు బాణవర్షములు
బాణవేణికలేయు బాగునుజూప,
'నెంతటఁ బెట్టునో యీబాణమహిమ
కొంతవారింపఁడో కో! గురుఁ' డనుచు
సభికులు వెఱపు నాశ్చర్యంబుఁ గొంద,
నభినవంబుగఁ బార్థుఁడంత వెండియును
మిక్కిలియెండచే మేదినిగమర,
నొక్కటఁ బెక్కుసూర్యులఁ బొడిపించి,
పెలుచఁ గార్కొలి వృష్టి పెద్దగా నుఱుము
జలదాస్త్రమేసి యాసంభ్రమంబుడిపి,
యేయూఁతఁ గలువక యిలసంచలింప
వాయుబాణంబేసి వానవిప్పించి,
గరళధూమంబు లాకసమున నిండ
నురగాస్త్రమేసి యాయుబ్బు విప్పించి,
యురుతర పక్షవాయువు లుప్పతిల్ల
గరుడాస్త్రమేసి యాగర్వంబునణఁచె.
దివ్యాస్త్రమహిమ లిత్తెఱఁగున మఱియు
నవ్యంబుగాఁజూపె నరులచూడ్కులకు.

1. గాఁడితఁడు. (మా)

కడుసూక్ష్మకుండగు; ఘనుఁడగుఁ; గానఁ
బడ [1] కుండు; సంతనేర్పడు నెల్లయెడల;
భూమిలోనణఁగు; నభోవీథిఁదోచు
సామాదిబహువేదసమ్మితుండగుచు.
సాయకమహిమ నీచందమకానరునిఁ
గోయనిపొగడిరి కొలువువారెల్ల.
కదిసి గాంధారికి గాంధారిపతికి
విదుర [2] సంజయులంతవినిపించిరెఱుఁగ.
ఇంద్రాదులకురానిహృదయానురాగ
మింద్రసుతునకుఁగల్గె నిలయెల్లఁ బొగడ.
అప్పుడు, ప్రలయకాలాభ్రనిర్ఘోష
ముప్పొంగ రాధేయుఁడొగిమల్లచఱచి,
యాసభాస్థలి నక్కడక్కడపఱచి
యోసరిల్లకనిల్చి యుగ్రగర్వమున
నుర్వీశ్వరులఁబల్కు : "నోహో! యితండు
సర్వాధికుఁడె! యింతసన్నుతించెదరు!
దీనిఁజెప్పఁగనేల! దివ్యాస్త్రమహిమ
యేనును నొక్కింత యెఱిఁగియుండుదును."
అనివిల్లుమోపెట్టి యర్జునుకంటె
ననువొప్ప వివిధసాయకవిద్యచూపి,
తనపెద్దకొడుకని తలఁపులోఁగుంతి
యనురాగపరిపూర్తిమైఁ జూచుచుండఁ:
"గర్ణుండనేను భార్గవునిశిష్యుండ;
నిర్ణయింపుఁడు విద్యనేర్తునో లేదో!
అయ్యర్జునుని బలునసఘునితోడి
కయ్యంబుగోరి యీకడకువచ్చితిని;

1. కుండనంతనేర్పడ. 2. సంజయులకు వినిపించిరెఱింగి. (మూ)

ఇందఱుఁజూడంగ నిపుడు గావలయు ;
సందుచేకొనిపోకు చాపవాస్త్రుండ !
ఎదుటనెవ్వఁడులేక యేయుటయొప్పు ;
నిదె యింక నన్నేయు మెదిరించినాఁడ."
అనుడు, నర్జునుఁ డాత్మ నతనిఁగైకొనక
మునివ్రేల సాయకముఖముంటి పలికె :
"పిలువక సరి యిట్లు బిరుదవై వచ్చి
పలికెదు ; నీకెట్టిపౌరుషంబందు !
ఎవ్వఁడవని నీకు నిత్తుఁగయ్యంబు !
నివ్వెఱఁగయ్యెడు నీగర్వమునకు !
బుధుఁడైన గర్వంబుఁ బొరయఁడువిద్య ;
నధముండు గర్వించు నల్పవిద్యలను ;
పగయును మైత్రియు బంధుకార్యంబుఁ
దగువానితోడఁగదా ! నేయవలయు."
ననినఁగర్ణుఁడుపల్కు : "నస్త్రంబుగలిగి
నినువోలె మెత్తనై నేరముపలుక ;
ఘోరాస్త్రజిహ్వఁబల్కుదము ; మాంసజిహ్వఁ
గూరిమిఁ గొసరినఁ గొనఁడుకర్ణుండు ;
ఎవ్వఁడనైతినే నేమి ! ర." మ్మనుచుఁ

కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధము

గవ్వడిపై మేఘకాండమేయుటయు,
ముడివడ బెడఁగైనమొగిళులనడుమఁ
గొడుకుఁగానక తల్లి కుంతి మూర్ఛిల్లి
త్రెళ్ళిన, విదురుండుదెలిపె ; నాలోన
ఝల్లన నామేఘసంఘంబు వివ్వ
వాయుబాణంబేసి, వానిపై నరుఁడు
సాయకంబులు గొన్నిసంధించునంత,

నడచొచ్చి గురుఁడు [1] దేవేంద్రజాళరము
లుడిపి, కర్ణునిఁజూచి యుగ్రుఁడై పలికె:
"ఆచార్యులముగాన, నాజిధర్మములు
వేచూపి తలపడవిడుతోఁయి నిన్ను;
తక్కువవానితో ద్వంద్వయుద్ధంబు
స్రుక్కక సేయనిచ్చుట దోష; మధికుఁ
డీనృపాలకుఁ డర్హుఁ, డిందువంశ్యుండు,
సూనుండు పాండురాజునకుఁ గుంతికిని;
నెఱయ నీగోత్రంబు, నీతల్లిఁదండ్రి
నెఱిఁగింపు; [2] దొరవైన నితఁడుపోరెడిని.
ఎచ్చట నస్త్రంబు లెవ్వానిమొఱఁగి
తెచ్చినాఁడవో! నిన్నుఁదెలియరా." దనినఁ,
దనకుసహాయమై దైవంబుదెచ్చె
ననుచు దుర్యోధనుండచ్చోటుగదలి:
"ఆచార్య, నీకునిట్లనుగంగఁదగునె!
మీచంద మెప్పుడు; మెచ్చితివీనిఁ;
గులమడుగఁగనేల! కూతునిచ్చెదరో!
వలనైనవిద్య యెవ్వనిపాలఁబోయె!
కులజుఁడే పెనుప్రేలుగోసినయొజ్జ!
తలఁపరు పక్షపాతమున నాడెదరు;
రాజుగాఁడనిగదా! రణముమాన్చితిరి;
రాజుఁజేసెదఁ గర్ణు రాజులు మెచ్చ."
అని వేదపారగులైనబ్రాహ్మణుల
ఘనుఁడు సహస్రసంఖ్యలఁబిలిపించి,
కనకసంపన్నులఁగాఁజేసి, వారి
యనుమతితోఁ గర్ణు నంగభూమికిని

---

1. దేవేంద్రుని. 2. దొరసిన. (మూ)

బట్టభద్రుని జేసి, పరంగ నాతనికి
బట్టాంశుకంబులుఁ బసిఁడి [1]యుత్తరిగ
లురుహారములు రాజయోగ్యపీఠములు
హరులు మత్తేభంబు లాతపత్త్రంబు
లిచ్చిన, రాధేయుఁడిచ్చనుప్పొంగి :
“ మెచ్చితిరాజేంద్ర, మేలునీప్రియము ;
ఏమైననడుగు నీకిచ్చెద. ” ననిన
నామహీపతిపల్కు నందఱువినఁగ :
“ ఈశ్వరుతోడ యక్షేశుండువోలె
వైశ్వానరునితోడ వాయువువోలెఁ
జంద్రునితోఁ బుష్పచాపుఁడువోలె
నింద్రునితోడ నుపేంద్రుండువోలె
నాతోడ మైత్రి యున్నతిఁజేయు. ” మనిన
నాతఁ డచ్చోటికి నగ్నిదెప్పించి,
యావేల్పుసాక్షిగా నతనితో మైత్రి
గావించెఁ బాండవకౌరవులెఱుఁగ.
సూతుఁడప్పుడు తనసుతుఁడుకర్ణుండు
బ్రాఁతిగా నంగాధిపతియైనవార్త
విని వచ్చి గరిడిప్రవేశించుటయును,
వినుతి నారాచంబువిడువంగరాక
ధృతి [2]సూతగోత్ర రాధేయనామములు
పతులెల్లవిన నంగపతి చెప్పుకొనుచు,
నయ్యకుమ్రొక్కి [3]లజ్జానతవదనుఁ
డయ్యున్నఁ, జూచియిట్లనియె భీముండు :
“ కాకి కోయిలయని గారాము సేయు
నేకాలమునసైన నెఱుఁగరాకున్నె !

1. యుత్తెరలు. 2. సూత్ర. 3. లజ్జాయత. (మా)

ఇల సూతగోత్రుగా నెఱిఁగితి మితనిఁ ;
గులమేలడాఁగును గోటిచెప్పినను !
కుక్క యందలముపైఁ గూర్చున్నయపుడె
....
అంగరాజ్యమునకు నర్హుండె వీఁడు !
సంగతిఁ జనుఁగాక సారథ్యమునకు."
అనుడు దుర్యోధనుం డతనికిట్లనియె :
"తనకన్నగానఁడు ధరణినొక్కఁడు !
శూరులజన్మంబు, సురలజన్మంబు,
భూరి నదీజన్మములుఁ గాననగునె !
శరవణంబునఁగాదె ! జనియించెగుహుఁడు,
శరముకందువఁగాదె ! జనియించెఁగృపుఁడు ;
ఘనకుంభమునఁగాదె ! గలిగె ద్రోణుండు ;
మునినేత్రమునఁగాదె ! మొలిచెఁజంద్రుండు ;
తలఁప మీపుట్టువు తానెట్లు చెపుమ !
వలదన్నమానరు వాదంబుత్రోవ."
అనిపల్కునంతలో నర్కుండుగ్రుంకె,
ఘన సహస్ర కరదీపికా దీప్తితోడ
గురునకుఁ దండ్రికిఁ గురురాజు మ్రొక్కి,
యరిగెఁ గర్ణుఁడుగొల్వ ననుజులుగొల్వ.
ధృతరాష్ట్రుఁడును రత్నదివ్యాంబరముల
శతసంఖ్యకరుల నాచార్యుఁబూజించి,
యందఱననిచి రథారూఢుఁడగుచు
మందిరంబునకేఁగె మగువయుఁ దాను.
మఱునాఁడు తేపాడి మనుజేంద్రసుతులఁ
దెఱఁగొప్ప నాచార్యతిలకుండుచూచి :

కౌరవులు ద్రుపదునెదిర్చి పరాభూతులగుట

"గురుదక్షిణార్థమై గూర్చితి మిమ్ము ;
ఉరుకీర్తులార, మాకొసఁగరె యొకటి !"
అనిన, దుర్యోధనుం: "డనఘ, మీకెద్ది
మనసునకిష్టంబు మము వేఁడుఁ." డనిన,
తొల్లి యేఁజెప్పితి ; ద్రుపదు గర్వాంధుఁ
బ్రల్లదంబులు నన్నుఁ బలికినవానిఁ
బ్రాణంబుతోడనే పట్టితెం." డనిన
ద్రోణాజ్ఞఁ గురుకుమారులు నూటయొకరు
కర్ణుండుతోడుగాఁ గరిరథతురగ
దుర్నివారబలంబుతో నూరు వెడలి
మున్నాడి నడువ, నిమ్ములఁ బాండుసుతులు
విన్నాణముగ ద్రోణు వెనుక నేవురును
నరదంబులెక్కి సైన్యములతో నడవ,
నరుఁడందు నాచార్యునకుఁ గేలు మొగిచి :
"అనఘ, వీరేఁ గెదరక్కట ! తమకు
గొనకొని చిక్కునొకో ! ద్రుపదుండు ;
మీపూర్వసఖుఁడని మీఁదుచింతింప ;
రేపాటిబిరుదులో ! [1] మొఱఁగిరు తమ్ముఁ ;
దడవరు ధర్మనందనుఁ బెద్దవాని !
నొడువరు భీమసేనునిఁ దోడు తోన ;
ఆరాజపుర మేమియుగ్రహంబె !
వీరలుదిరుగక విలువంప నేను."
అనునంత రథధూళి యాకాశపథము
మూసుముట్టఁ, బురము నిమ్ములఁ జుట్టుముట్టి,
కురుకుమారులు కంఠ [2] కుహరనాదములు
పరఁగింప, నందఱుఁ బాటెకిఁ గొనక,

1. మొఱంగము. 2. కురహ. (మా)

పులిఁగోలవైచినపోల్కిఁ బాంచాలుఁ
డలిగి కార్ముకభీమమగురథంబెక్కి,
భట ఘోట రథ దంతిపంక్తితో వెడలి
పటుభంగిఁ గౌరవబలముపైఁబడిన,
నీక్షింప భయమయ్యె నిరువాగురణము
నక్షీణను భటశస్త్రాస్త్రదీధితుల.
తుండంబు లొండొంటుతో బిట్టుపెనఁచి
శుండాలములపోరు చోద్యమైయుండె;
[1] జగతీశులర్థిమై జగడింప, గిరులు
తెగి తాఁకినట్లయ్యెఁ దేరులుతాఁకి;
నానాభిధాన బాణంబులు వేయ
వేనామముల విష్ణువిధమైరిభటులు.
అనుపమ శంఖ కాహళ పటహాది
నినదముల్ రథకింకిణీగుణాధ్వనులు,
రౌద్రహుంకార పరస్పరాహ్వాన
భద్రేభగర్జిత బాణనాదములు
సతతమైనిగుడఁ, బాంచాలుఁడావేళ
ధృతరాష్ట్రసుతులపైఁ దేరుదోలించి
గుఱుతింప నరుదైననకోలలుపఱపి,
[2] తఱుచుగా నరులకుఁ దాఁ గానరాక
యదలించి, [3] యందఱనన్నిదిక్కులకు
నొదిగింపఁ, గురువీరులుగ్రులై కదిసి,
పాంచాలుసేనల బాణవర్షముల
ముంచి, మొగ్గరములు మొగిఁజిక్కువఱచి,
తోడఁబడఁ గాల్వురఁద్రుంచి తూటాడి,
బెడఁగుగాఁ దేరులుపెఱికిపేటాడి,

1. జగతీశమార్థమై. 2. తరచునరిలకు. 3. యన్నిటి. (మూ)

మొత్తమై దంతుల మొత్తి మోటాడి,
మత్తిల్లుహయముల మట్టిమల్లాడి,
కన్నెకయ్యంబులు క్రగుముఁ జేయఁ,
గన్నులఁ [1] గెంపెక్క కాంపిల్యపతియుఁ
దలఁప వశిష్ఠనందనులపైఁ దొల్లి
చలమునవలుగు విశ్వామిత్రువోలెఁ
గులిశధారలమించు క్రొవ్వాఁడితూపు
లలవోకసిగుడింప, నందంద వెఱచి,
దిక్కులు తెలియక ధృతిసత్తిపోయి
యొక్కలాగునఁ దోవలొయ్యన నెఱఁగి
పాఱి, రప్పాడు వెంటఁబడి ద్రుపదుండు
పాఱవాతి మెఱుంగుబాణంబులేసి :
" ఏలవచ్చితిరి ! మీరేల పాఱెదరు !
చాలునె ! మీకిఁ బాంచాలు నేయుటలు !
వీచినచేతికి వెయ్యేండ్లటంచు

... ...

ఏనోరుపెట్టుక యేయవచ్చితిరి !

... ...

బాసినవగలేదు, పగపట్టలేదు,

... ...

బాలుర మిమ్ముఁ జంపక కాచినాఁడఁ ;
దెలిపెం." డనవిసి దేవేంద్రసుతుఁడు

అర్జునుఁడు ద్రుపదుఁ బట్టితెచ్చుట

రూపించి కురుకుమారులపలాయనము
చాపశిక్షకునకు సంప్రీతిఁ జూపి,

1. కెంపెట్టి. (మా)

కురుకుమారులు కండక్రొవ్వున నతని
గురుశక్తిగార్థమై గొనిపోవవచ్చి
తతిగొనిపాఱిరి తమచేతఁగాక ;
ఇతఁడునెగ్గులువల్కె ; నిఁక నేనుబోదుఁ ;
బవమానసూతి తోడ్పడ నాకుఁగలఁడు ;
కవలిదే చక్రరక్షకులున్నవారు ;
అన్న రావలదు ; మీయడుగులఁగొలిచి
యున్న మే." లనిపోయె నుర్వీశుఁగూడ.
ఆవిధంబునఁబోయి యతఁడస్త్రరుచుల
భూవలయంబుగప్పుచుఁ గూడఁబట్టి :
"నిలునిలు పాంచాల, నీకుఁబోరాదు ;
తలపడు మిదె పాండుతనయుల మేము ;
మాకౌరవులనన్న మాటలవరుస
చేకొని పసలావు సేయుర." ననుచు
భానుసమానాస్త్రపటలంబు లేయ,
సేనలతోడ నాక్షితిపతి తిరిగి
పలుతూపులేయంగఁ, బవననందనుఁడు
కలిగెఁగయ్యంబని గదత్రిప్పుకొనుచుఁ
బరవీర ఘన[1] జాను బాహుమధ్యములుఁ,
గరితురగాది కంకాళమధ్యములు
వ్రేసివ్రయ్యలువాప, వీక్షించిద్రుపదుఁ
డోసరింపక వచ్చి యొక్కొక్కకోలఁ
బాండవసేనలఁ బదుల నిర్వదులఁ
జెండుగొట్టినయట్లు క్షితిఁ గూలనేసి,
యీసునరథముల కిభచయంబులకు
రా సందులేకుండ రణమధ్యసీమఁ

1. సార. (మా)

బాఱవాతిశరమ్ము పవనజునురము
దూఱ నొక్కటినాటె, ద్రుపదుఁడుఁ దంద
సేనాసమేతుఁడై చెదరక యింద్ర-
సూనుపై శరములు చొనుపుచో, నరుఁడు :
" నెఱిఁగితిఁ, గర్ణాదు లితనికిఁ దాక
[1] విఱుగుటతగు ; వీఁడు పేఁడివిల్కాఁడు.
వాలాయ మింతటివాఁడుగాకున్న,
నేలఁ దెమ్మను ద్రోణుఁ డితనినిఁబట్ట!
మేనువంచింపక మేకొనిపెనఁగి
యేనుబట్టుకపోదు నిలఁగీర్తిగలుగ."
అని దివ్యబాణంబులరిఁబోయ, నంత
ధనువు తునకలుచేసి; తెగ ద్రుపదుఁడు
మొఱఁగునారసముల మేన నెత్తురులు
వఱదలై పాఱ నావాసవినొంచి,
కవలమీఁదఁ బ్రచండకాండంబులేయఁ,
దవిలి వేత్రాకవిల్లుదాల్చి యర్జునుఁడు
నెఱి పిడుగులువోలె నిగుడి వక్షంబు
గఱవఁ బుంఖానుపుంఖములుగ బాణములు
పఱపుచో, నెడచొచ్చి పాంచాలుకొమ్ముఁ
డఱిముఱి సత్యజిత్తనియెడువాఁడు
నరునితోఁదలపడి నానాస్త్రవృష్టి
గురియ, భీముఁడు వానికొస రెట్టవట్టి
పాఱవైచినఁబోయె ; బలమంతవచ్చి
దూఱంగ, నంతలో ద్రుపదభూవిభుఁడు
కోపించి భీముని గోత్రారిసుతునిఁ
జూపుడింపక వజ్రసూటిబాణములఁ

---

1. విఱిగినతగు. (మూ)

గప్పి పార్థునివిల్లుఖండించి యార్వ,
నప్పుడుకోపించి యమరేంద్రసుతుఁడు
ధీనుతగతిఁ దన తేరుపై నుండి
వాని తేరికిదాటి వడి వానిఁదెచ్చి
బిగువుపగ్గంబులఁ బెనఁగొన మిగుల
నాగులఁ బాంచాలు నన్నొగలతోఁగట్టి,
శిథిలతఁ బాంచాలసేనలు వాఱ
రథసూతుఁబడఁదన్ని, రథికులు గొలువఁ
గొని తెచ్చి 'గురునకు గురుదక్షిణార్థ'
మని ద్రుపదునిఁజూప, నాతనిఁజూచి :
" అక్కట, ద్రుపదునకా! యిట్టియునికి!
నక్కచిక్కులు చిక్కినాఁడవిదేమి!
నిరతినన్నెఱుఁగుదా! నీచెలికాని;
నురురాజగర్వ మేయూరికిఁ బోయె!
అంటివి మమునొవ్వ నాఁడు; తత్ఫలముఁ
గంటి; తొంటివి యింకఁగలవె గర్వములు!
పోపొమ్ము కాచితి బుద్ధితోఁ." ననుచుఁ
జాపశిక్షకుఁడు పాంచాలునివిడిచి,
వినుతిఁగట్టఁగనిచ్చి వీడుకొల్పుటయుఁ,
జని యూరుచోరక యీశ్వరుఁగూర్చి తపము
నతఁడుసేయఁగఁజొచ్చె; నటపాండురాజ-
సుతులతోఁ గరిపురిచొచ్చె ద్రోణుండు.
మఱునాఁడు కృప భీష్మ మంత్రికుమారు
లెఱుఁగ నర్జునుఁజూచి యిట్లనెగురుఁడు :
" చలమునఁ బాంచాలు జయకథాశీలు
గెలిచిననీకుఁ దక్కినరాజులెంత!
ఇచ్చిననావిద్య యీడేరె నీకు;
నిచ్చెదె! దక్షిణ యింకనాకొకటి?

ఎన్నఁడు రణములో నీవునా కెదురు
పన్నక బహుబాణపటలి యేయుచును
దాటుదో! యదినాకుదక్షిణ." యనిన
వాటంపుభక్తి నవ్వాక్యంబునకును
నరుఁడియ్యకొనె; నంత నరునకు బ్రహ్మ-
శిరము బ్రహ్మాస్త్రంబుఁ జెప్పె ద్రోణుండు.
పతి యంత యువరాజపట్టంబు ధర్మ
సుతునకు విదురభీష్ములు మెచ్చ నిచ్చి,
యనుపమ రాజచిహ్నముల నిచ్చుటయు,
జనులాత్మనలర నజాతశత్రుండు
కరి కిటి గిరి శేష కచ్ఛపంబులకు
ధరణిభారము మోవఁ దాను దోడగుచు,
న్యాయమార్గంబున నడపి భూజనుల
శ్రీయు సుభిక్షంబుఁ జెందఁజేయుచును,
నలువురుతమ్ములు నాలుగుదిశలు
బలిమిసాధించి కప్పంబులు దేర,
ధన ధాన్య పశు వాజి దంతులు నగర
మున నాఁటిలెక్కకు ముమ్మరింపంగ,
నానిన వేడ్క సేనానిపట్టంబు
పూనినట్టిగుహుండువోలెఁ బెంపొంది,
యేకశాసనముగా నిలయేలునతని
యాకాంతి, యాశాంతి, యామూర్తి చూడఁ
జాలక, శకుని దుశ్శాసనుఁ గర్ణు
నాలోనఁగూర్చి యిట్లనియె రారాజు:
"రాజెఱుంగఁడు; యువరాజ్యంబుధర్మ
రాజునకొసగ నుర్వర హెచ్చువొంద;
మేలునఁ బగవారి మెఱయించు టెల్లఁ
బాలుపోయుటగాదె పాముకూసలకు!

సహజప్రతాపుఁడజాతశత్రుండు
మహి నింతవాఁడైన మనకేమిగలదు!
వలదని నృపునకు వారింపరాదు;
కలదె! యింకను బాయఁ గత్తు నా." కనుచు
ఘననీతిగణ్యుని గణికుఁడన్వానిఁ
దనమంత్రి గాంధారితనయుఁడీక్షింప,
నింగితంబామంత్రి యెఱిఁగి కుమార
పుంగవునకు నిట్లుబుద్ధియేర్పఱచె:

గణికునుపదేశము

"ఓనాథ, వినుము దండోపాయనియతిఁ
గాని భూప్రజ రాజుఁగైకొనరెపుడు;
తగిన [1] దండముచాలు ధాత్రికినైనఁ;
దగనిదండముచెల్లుఁ దనవారిచోటఁ;
దనవారివలెనుండి దాయలై చంపు
జనుల శోధింపని జననాథుఁడేల!
తన కెవ్వ రెంతమంతనము చెప్పినను,
దనబుద్ధిలోఁగాని తానుండవలదు;
ప్రజలు మూఁకలుగట్టి బహుభాషలాడ
నిజము నిక్కము సేయ నృపునకుఁగాదు;
తనయూన మొకనితోఁ దలపోయవలదు;
... ...
అరులువచ్చినదాఁక నరులకుఁదాను
... ...
పనివడి ప్రియములు పాటింపవలయు;
దార కుమార సోదరులాదిగాఁగ
వారువీరనక యెవ్వరినమ్మవలదు;

1. చందము. (మూ)

పాముచందంబునఁ బగపట్టకున్న,
భూమీశునకు భీతిఁబొందరు నృపులు ;
అరిరాజు శిశువని యాలస్యమొప్ప ;
[1] దరులుచేరువనున్న నట పాపవలయు ;
నమ్మించియైనఁ బుణ్యము వైరిఁజంప ;
నిమ్మాడ్కి నృపనీతి యెఱుఁగు కుమార!"
[2] అని పురస్త్రీలకు నాబుద్ధుఁడెట్లు (?)
మునునీతి చెప్పె నామునుపునఁ జెప్ప,
విని సుయోధనుఁ డంత విభు నేకతంబ
కనుఁగొని దైన్యంబుగానరాఁ బలికెః

దుర్యోధనుఁడు తండ్రితో తనమనోదుఃఖము నెఱిఁగించుట

"పాండుసూనులకేనుభయమందునెల్ల
మండలేశ్వర, నీవు మదినెఱింగియును,
రమణీయమగు యువరాజపట్టంబు
యమసూతికొసగితి వక్కట! తగునె!
జ్ఞాననేత్రుఁడవని జగతీశ! నిన్ను,
సూనులు లేరని సురనదీసుతునిఁ
దలపోసి, ధర్మనందనుని రాజ్యమున
నిలిపెదరనివింటి నిక్కమీమాట.
వసుధాప్రజకు మంచివాఁడు గాఁగోరి
పసిఁడి వెచ్చము సేయుఁ బార్థుండు మిగుల.
పెద్దవాఁడవు నీవు పృథివినీసొమ్ము ;
తద్దయు నాకు రాఁదగదె! మీఁదటను.
నిజముచెప్పెద, వారు నృపతులై యుండఁ
బ్రజలకు నామీఁదఁ బట్టదుచూడ్కి.

1. నరులు. 2. "అని పురందరునకు బృహస్పతి యెట్లు" అని వ్రాసెనేమో!

కావున, నిచ్చోటుకదలించి వారి
వేవేగ ననుపవే! వేఱొక్కయెడకు."
అనిన నందనుతోడ నాతఁడిట్లనియె:
"తనయ, ధర్మజుఁ డట్టితలఁపులవాఁడె!
ఏజాడ నీరాజ్యమేలఁ; దేలినను,
రాజుతానగుఁగాని, రాజు నిన్ జేయు.
పాండుఁడు రాజుగాఁ బాటించెనన్ను;
బాండునూనుఁడు నిన్నుఁబాటింపకున్నె!
వదలి యేనొకవంక వారిఁబొమ్మనిన
విదురుండు పోనీఁడు వేయేల!" యనినఁ,
గౌరవుండిట్లను: "ఘనరోషవిషము
వారిమాసందున వర్ధిల్లు నెపుడు;
నీవు పాండుఁడు నుండు నెయ్యంబుగాదు;
గావున వెడలింపఁ గాదన రొరులు.
వదలఁడు నన్ను నశ్వత్థామ హితుఁడు;
తుదముట్ట విడువఁడు ద్రోణుఁడాసుతుని;
నయ్యిరువురవాఁడు నగుఁ గృపాచార్యుఁ;
డియ్యెడ విదురునకేలావు గలదు!
ఏకభావుఁడు భీష్ముఁ డిందును నందు;
నేకార్య మనువుగా దీలోన మనకు.
కలదు గంగాతీరకాననాంతమున
వలనొప్ప వారణావతమనుపురము;
ఈశ్వరస్థాన మనేకభోగైక
శాశ్వతం బచ్చోట సౌఖ్యంబుగలదు;
గడిరాజ్యమది శత్రుగణమురాయిడికి
నెడరైనచో వీరినిడుము మే." లనిన
నొడఁబడి, యాంబికేయుఁడు పాపములకు
నొడిగట్టుకొని, వారినొక్కనాఁ డంతఁ

పాండవుల వారణావతగమనము

ప్రియపూర్వకంబుగాఁ బిలిచి యిట్లనియె :
" నయసిధులార, యోనందనులార,
కొండుకావుల మిమ్మునునిచెద ; నందుఁ
బొందు కుంతియు మీరు బుద్ధినొండనక.
గంగానదీ తుంగకల్లోల సుభగ
సంగతి నీశ్వరస్థానమైయున్న
వారణావతపుర వరము చేకొనుఁడు ;
వైరులువచ్చుత్రోవకు నడ్డ [1] మగుఁడు ;
మఱి యుత్సవముల బ్రాహ్మణభోజనములఁ
గఱికలతోఁబూజింపఁగలుగు మీకచట."
అనవుడు ధర్మరాజవుఁగాక యనుచు
వినయంబుతోడ నవ్విభునకు మ్రొక్కి,
గాంధారిపాదపంకజముల కెఱఁగి,
బాంధవులకుఁజెప్పి పయనమానంతఁ,
బోయెదరని యాత్మఁబొంగియు వారి
నాయూరఁదెగటార్ప ననువుచింతించి,
యదయుఁ బురోచనుండనుశిల్పకారు
ముదమొప్పఁబిలిపించి మొదలికౌరవుఁడు
కాద్ర దారిద్ర్య నిద్రా ముద్రనణఁచు
భద్రకాంచనమిచ్చి, పసిఁడి తేరిచ్చి :
" రుచివిరోచన, యోపురోచన, నిన్ను
నుచితకార్యమున నియోగింపవలసె ;
వారణావతమున వసియింపఁగోరి,
వారె పాండవు లటవచ్చుచున్నారు ;
పొందుగా మున్నాడిపోయి వేవేగ
నందు లాక్షాగృహమాయిత్తపఱుపు ;

1. మనుచు. (మా)

మఱియు నాయుధశాల కపరభాగమున
మృదుచతురస్రమై మెచ్చుగా వలయు.
ఆవాసమునఁగాని యచట వేఱొక్క
యావాసమునఁ బార్థులమరంగఁజొచ్చి
యొంటిమై నిద్రింప, నొకనాఁటిరాత్రి
మంటలుదగిలించి మడియింపు వారి.
ఇంతచేసిన, నాకునేకభోగముగఁ
జింతింప రాజ్యమిచ్చినవాఁడవగుదు."
వనిన నింద్రార్థమై హరునిఁగలంపఁ
బనిఁబూని చను పంచబాణుండువోలె
వాఁడేఁగి, వారణావతమున మున్న
పోఁడిగాఁ గర్పూరమును సజ్జరసము
లక్క మైనంబుఁ దైలముఁ దట్టుఁ బునుఁగుఁ
దక్కోలమును హరిదళము నాజ్యంబు
గుగ్గులుధూళియుఁ గ్రొత్తకస్తూరి
యొగ్గినమంటితో నొయ్యనఁగలిపి,
మెదిపి గోడలువెట్టి మిద్దెయిల్ పన్ని,
మృదువుగా సున్నపుమెయిపూఁత పూసి,
తెల్లంబుగా మృత్యుదేవతవంట-
యిల్లో! [1] పావకునకు నిడిన నంజుండో!
యన నస్త్రశాలకు నపరభాగమునఁ
బనివడి వాఁడట్లుపన్నుచునుండె.
అట పాండవులు రమ్యమైన లగ్నమునఁ
బటుతర చతురంగబలములు గొలువఁ,
గుంతిఁదోడ్కొని బంధుకోటులనిలిపి,
యంతట దుర్యోధనాదులననిపి,

---

1. పావకునకునిడియు జొంగరియొ. (మూ)

సంతోషమున నాత్మసఖుల వీడ్కొలిపి,
యెంతయు వేడుక యిగురొత్త నపుడు
గురు భీష్మ కృపులకు గురుభక్తి మ్రొక్కి,
పరఁగినబ్రాహ్మణప్రతతికి నెఱఁగి,
యారూఢచాపులై యరదంబులెక్కి,
పౌరుల బహుదీనభాషలు వినుచు,
'నడరి యీపురలక్ష్మియయిదు ప్రాణములు
వెడలెఁబో' మ్మనితోప వెసనూరువెడలి,
యీసునఁ గురుపతి యిలఁబొగడించు
వాసన వారణావతము మేలనియుఁ
దగఁ దండ్రియాజ్ఞగదా యిది! యనియుఁ
బొగులక తెగువమైఁ బోవుచున్నెడను,
గొంతదవ్వుల వీడుకొను వేళ విదురుఁ
డంతకసుతుఁజేరి యల్లనఁబలికె :
"పనిలేనిపని మిమ్ముఁ బఱి తొలంగించె ;
ననుమానములకెల్ల నాలయం బిదియు ;
నచ్చటి శస్త్రవిషాగ్నిబాధలకు
హెచ్చరికలుగల్గి యీరుండవలయు ;
బలవంతులని మిమ్ముఁ బరిమార్చుబుద్ధి
మెలఁగుఁగౌరవుఁ ; డదిమీరుఁగన్నదియె ;
యేనును వారి [1]సంచెఱిఁగి, మీకడకుఁ
బూని యొక్కొకదూతఁబుత్తెంతు." ననుచుఁ
జెప్పి కుంతికి మ్రొక్కి, చింతాభరంబు
గప్పినమనసుతోఁ గ్రమ్మఱవచ్చె.
పదియాఱు పదియేను బదునాల్గు మఱియుఁ
బదుమూఁడునగునేండ్ల ప్రాయంబునాఁడు

1. చెంచెఱిఁగి. (మూ)

వరుస ధర్మజ భీమ వాసవి యములు
కరిపురిఁ జొచ్చి యక్కరిపురిలోనఁ
గౌరవులును దాముఁ గలిసి వర్తింప,
వారక పదుమూఁడు వర్షంబు లయ్యె.
అవిగూడ నవిగూడ నైనప్రాయముల
భువి వారణావతపురిఁ జేరఁబోయి,
పురము శృంగారంబుఁ బురవిభవంబుఁ
బురపురంధ్రులు చల్లు పుష్పాక్షతములు
మెచ్చుచు వచ్చుచో, మేదినీశ్వరుల
నిచ్చఁ బొంగుచుఁ బౌరులీక్షించి యపుడు :
" దేవమూర్తుల [1] వీరి దృష్టింపఁ గలిగెఁ ;
బావనత్వముఁ బొందె భవములు మనకుఁ ;
బట్టణంబిది గాఁగఁ బాండునందనుల
నెట్టన రప్పించె నృపులఁ గానోఁచి ;
తొడఁగి దుర్యోధను దుర్మంత్రమునకుఁ
గడచి వచ్చిరి దివ్యకాయులు వీరు."
అనికొనియాడ నొయ్యన రాజవీధిఁ
జనిచని నిజరాజసౌధంబు గదిసి,
కనకరథంబులు ఘనులంత డిగ్గి,
వెనుకవచ్చిన సేన విడియ వీడ్కొలిపి,
పుణ్యాహవాచనపూర్వంబు గాఁగఁ
బుణ్యుల విప్రోత్తములఁ బూజచేసి,
మంగళాలంకారమహితంబులైన
బంగారుగృహములఁ బరిపాటి విడిసి,
కడు నొప్పు కరిపురీకనకసౌధములు
విడిచివచ్చిన వంత విడిచిరి కొంత.
అంతఁ బురోచనుఁ డాజతుశాల
యెంతయు నేర్పుతో నీడేర్చి వచ్చి,

1. వారి. (మా)

ధర్మసూనునకది దర్శింపజేజేయు,
ధర్మజుండదిచొచ్చి తమ్ములుఁ దాను
నిచ్చలఁ బరమాత్మహృదయంబులోనఁ
జొచ్చినసుఖ మిందుఁజొచ్చినఁ గలిగె.
కదలిన నిది పుష్పకముఁబోలకున్నె!
కదలక యిదిపోలుఁ గనకాద్రిగుహను.
ఈశ్వరునకు నిట్టియిల్లబ్బెనేని,
శాశ్వతంబుగ నేల! శయనించు నొలికి;
నారాయణున కిట్టినగరబ్బెనేని,
నీరధిలో నేల నిద్రింపఁదలఁచు!
కమలజుం డీయిల్లు గానండుగాక,
కమలంబులో నేల ఘనధూళిఁబ్రుంగు!
ఇంతచిత్రపుమేడ లింద్రుండు చూడ,
నంతరిక్షంబున నతఁడేలయుండు!"
అనికొనియాడి, గృహంబున్నయునికి
మనమలరింపక, మఱియొక్కనాఁడు
భీమునకదిచూపి పృథివీశుఁడనియె :
"ఏమొకొచిత్ర! మీయిల్లున్నయునికి
నామదినమ్మదు నానావిధముల;
నీమించుపుట్టనే! యితరమృత్తికల!
తైలాజ్యములతావితఱచు కుడ్యములఁ
బోలింపుచున్నవి; పొడవెల్ల లక్క;
కపటంబునకుఁగాని కలుగదీసొబగు;
విపరీతమునఁగాని వెలయదీయొప్పు;
ఆగ్నేయదిశనుండునదికారణముగ
నగ్నిభయంబున కర్హమీయిల్లు.
చక్కచూడ్కికిఁ బురోచనుఁడు రోచనుఁడు;
మక్కువ [1] వీనినమ్మఁగనెట్లువచ్చు!

1. వినియునమ్మంగ. (మూ)

వినుమిదియునుగాక, విదురుండు మనల
'ననలవిషాస్త్రంబులరయుఁడి' యనియె."
అనినభీముఁడువల్కు: 'నట్లైన వీని
నెనయఁ దాఁగట్టినయింటితోఁ గాల్చి,
కురురాజయత్నంబు కుడిపింత.' యనిన
ధరణీశుఁ:" డదిగాదు; తమకింపరాదు;
ఏమఱకుండుటే యిదినీతి; గాని,
భీమ, యీనీచుఁజంపఁగ నేమిగలదు!
కొన చిదుమఁగనేల! కురురాజు [1] తలఁపు
కనుఁగొంద; మెన్నిమార్గముల రాఁగలఁడొ!
మనము [2] మున్పడఁ, దప్పుమనమీఁద వైచి
మనుజేశునకు వాఁడు మంచివాఁడగును;
హత్తినకర్థాబ్ధి యతివోలె నిందుఁ
జొత్తు; మింతేకాని సుఖకాంక్షవలదు."

విదురుఁడు పాండవులయొద్దకు దూతనంపుట

అని లక్కయింటికి నలవోకఁజనుచు
మనముల వారినమ్మనివారుగానఁ,
బగళుల వేఁటాడి పరఁగ రాత్రులను
మగఁటిమి విలుగోల మఱువకయుండ,
ముప్పదుల్మూఁడును మూఁడుముప్పదులు
నప్పూరి దివసంబులరిగె వారలకు.
అత్తఱి, విదురాజ్ఞ నాపురంబునకు
నొత్తినపరువుతో నొకదూతవచ్చి,
యేకాంతమున వారినేవురఁ గాంచి:
"యోకాంతినిధులార, యొకవార్తవినుఁడు;

1. తనకు. 2. మున్పిన. (మూ)

విదురుఁడుపుత్తెంచె వేఁగుగానన్ను ;
నిదె నేను ఖనకుఁడ నితరుఁడఁగాను.
దుర్యోధనునియాజ్ఞ దుర్మంత్రమెల్ల
నార్యపూజితుఁడైన యతఁడు మున్నెఱిఁగి,
తెలుపఁబుత్తెంచె నత్తెఱఁగెల్లవినుఁడు.
తలఁచి కృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రి (?)
లక్కయింట మహానలప్రయోగమునఁ
జిక్కించి, మిమ్ముహింసించు యత్నంబు
సేయ నంపించె నీశిల్ప[1] కారకుని ;
నాయత్న మితఁడు సేయఁగనున్నవాఁడు.
చల మెవ్వరికి నేల ! ' ఛచ్చెడియంత
కలగన్నచోట మేల్కను ' మనికలదు ;
రం.''డనికొనిపోయి, రాత్రి యయ్యింట
గండిగా నొకచోట [2] ఖనకపుంగవుఁడు
విదురుండు చెప్పిన వెరవునఁ ద్రవ్వి,
యదియేరుపడకుండ నల్లనఁ గప్పి :
" యనలంబుదగులక యావల వెడలి
చన మీకునిది త్రోవ జనపతులార ! "
అని చెప్పి, వాఁడును నయ్యూరనుండఁ,
జనుదెంచెఁ గౌరవసంకేతదినము.
అప్పుడు కుంతి బ్రాహ్మణపురంధ్రులకుఁ
దప్పక దేవతార్థము కుడువఁబెట్ట
వంటలురుచులుగావండించిపెట్ట,
మింట నొయ్యనజారి మిహిరుండుగ్రుంకె.
ఆయెడఁ గుంతికినాప్తురాలైన
బోయత యేవురుపుత్రులుఁ దానుఁ

1. కారనకు. 2. ఘనిక. (మూ)

జనవున నప్పురోచనుదూతయయ్యె
[1] మనసీక యుందునెమ్మదినుండుఁగాన,
నెడతాఁకి యెడతాఁకి యిచ్చటి వేగు
మడఁతి వానికి నాఁడు మఱిచెప్పుచుండి,
కుంతియింటనె కూడు కుత్తుకబంటి
వింతగాభుజియించి, వెస నిద్రతోడ
జతుశాల (?) కేతెంచి శయ్యపైఁగూలి
మృతిఁబొందినట్లున్న, మేదినీపతులు
తారును భోజనోత్తరవేళ నెలమిఁ
జేరి కుంతికిఁబాదసేవలుచేసి
శయనించి; రప్పురోచనుఁడు నచ్చోట
శయనించెఁ గలదు నిషాదివేగనుచు.
ధరనట్లుకాదె! నిద్రాపరాయణునిఁ
బరఁగనమ్మినవానిపని మోసపోవు!

లక్క యిల్లు గాల్చుట

అందఱు నిద్రవో, నారాత్రి నిద్ర
పొందనిపవమానపుత్త్రుండు లేచి,
యనలార్చి తెచ్చి యొయ్యన [2] రవులొల్కలిపి,
మును బురోచనుఁడున్నమూల దగిల్చి,
పోరాకయుండఁ దల్పులుదరికొల్పి,
ధీరుఁడు చిచ్చు మీఁదికిఁబాఱఁజిమ్మి
విదురోపదిష్టభూవివరంబు తెఱచి,
పొదఁడని తనవారి బోధించినడపి,
లాగైన యంత్రశాలలు దరికొల్పి,
వేగంబె తానును వెడలి, యవ్వార్త

1. మనసీకయుండు. 2. లావు. (మూ)

దూతకు నెఱిఁగించి, త్రోవ నేమఱక
యాతతగతి గంగనార్వురు దాటి
నడచుచో, నిద్రగానబుఁ జాల పెద్ద
[1] నడికినకుంతి నన్నను దోడివారి
భుజముల నఱకడంబున రెండురొండ్ల
గజలీల భీముఁడొక్కటధరియించి,
యుపపర్వతములతో నొకకొండవోలె
నుపపర్వతములెల్ల నురలఁద్రొక్కుచును,
గమనవేగంబునఁ గాళ్ళఁబెనఁగు
ద్రుమములు లతలును [2] ముమ్ముగా నడఁచె.
సురభిధూమంబులం సుకవిమానముల
బెరయ వహ్నియుఁగాల్చెఁ బెరిగియుయ్యెండ్ల.
ఏవురుసుతులతో నిటనిషాదియును,
నా వేశ్మకారుండు నయ్యింటిలోనఁ
బావకశిఖలతో భస్మమైపడిన,
వేవేగఁ [3] బౌరులవ్విధమునీక్షించి :
"కుంతియు నేవురుకొడుకులుఁ గాలి ;
రంతంత నివెచూడుఁ డాఱుకుప్పలును ;
జనలేక యిదె పురోచనుఁడునుగాలెఁ ;
దనకుచ్చితం బేలతనుఁగాల్పకుండు !
నేమనియెఱిఁగింత మిదికరిపురికి !
నేమనిపలవింత మిమ్మహాత్ములకు!"
అనియేడ్చుచో, దూత యందఱఁగూడి
పనవ వచ్చినయట్లు భస్మంబుచొచ్చి,
వదలక యాబిలద్వారంబుఁగప్పి,
విదురునకావార్త వినిపించెఁ బోయి.

---

1. నడుకున. 2. ద్రుమముగా. 3. చారులువేగ. (మూ)

ఆవెన్క పౌరజనావలి దూత
పావకవార్త చెప్పఁగ, విని విభుఁడు
కులిశంబు తాఁకునఁ గుధరంబుగూలు
బలువున ధాత్రిపైఁబడి మూర్ఛనొంది,
ధృతిగలవిదురుండు తెలుపఁగాఁ దెలిసి,
సుతులకు వాపోయె సురలెల్లనవ్వ.
అప్పుడు కృపభీష్ము లాచార్యముఖ్యు,
లప్పురిఁగలవార, లచ్చటిభటులు,
నంతఃపురావాసు, లఖిలకౌరవులుఁ
గుంతికిఁ దత్పుత్రకులకు వాపోవ,
రారాజు తనకేడ్పురాకయే శిల్ప-
కారునకై యేడ్చెఁ గడుపాపబుద్ధి.
అంతఁ, 'బ్రమాదాగ్నినై నయాపదకుఁ
జింతింపవల ' దని సేనాధిపతులు
చెప్ప, నించుక ధైర్యచిత్తుఁడై నృపుఁడు
నొప్పుగా వారికినుదకంబులిచ్చి,
శ్రాద్ధకర్మంబులు సకలంబుఁజేసి,
బుద్ధిలో నేప్రొద్దుఁ బొగులుచునుండె.
అంతనక్కడ భీముఁ డన్నదమ్ములను
గుంతినఁ్నెక్కించుకొని సాహసమున
నినరశ్మిదూరని యీరంపుత్రోవఁ,
గోనలు మిన్నందిన కొండలత్రోవ,
నేరుదాటఁగరాని యేఱులత్రోవ,
ఘోరరాక్షసులుండు కుటిలంపుత్రోవ
నే తేర, నాఁకటనెరిసి పాండవులు
పాతాళమునఁ బ్రొద్దుపడనున్న వేళ
'నీరుపట్టయ్యెడు నిలుభీమ!' యనిన,
నీరువట్టినయట్టి నేల నాతఁడును

[1] జెదరక శాఖలన్ జేచాచి మింటి
యుదరంబుత్రోచిన యొక మఱ్ఱిఁగాంచి,
యభవునకిల్లైన యామ్రాని మొదల
విభునిఁ దమ్ములఁ దల్లి వెరవొప్పనునిచి,
'యుదకంబులెక్కడనుండునో!' యనుచుఁ
దుదికొమ్మ వాయుపుత్రుఁడు ప్రాఁకి చూడఁ,
గాక బక క్రౌంచ కారండ [2] కమఠ
కోక బలాకాదికూజితంబులను,
వారివారి మదాంధ వనగజ గంధ
పారణావారణ భ్రమర భాషలను
గాననయ్యెను నొక్కకమలాకరంబు
పూని విష్ణుఁడువోలె భువనభారమున.
వాయునందనుఁ డంత వసుధకుడిగ్గి,
యాయతగతి నేఁగి యమ్మడుఁగుఁజొచ్చి,
మొదలఁ గుత్తుకబంటి మొలబంటిగాఁగ
నుదకంబుద్రావి యాయువునిల్వనమ్మి,
డొక్కలవలె నాకుడొప్పలుకుట్టి
యొక్కతోయము తోయ మొగినందునునిచి
గొనితెచ్చునంతకుఁ, గుంతియు సుతులుఁ
దనువులుమఱచి నిద్రలువోవ నతఁడు
నుదకంబుడించి వారున్న జాడకును
మదిలోన శోకంబుమల్లడిగొనఁగ
నుండుచోఁ, గర్ణునియుద్దండగతికి
మండునోనామీఁద మారుతియనుచు
శంకించుగతిఁ గ్రుంకె జలజబాంధవుఁడు;
హుంకరింపుచు గూబ లుఱుములుచూపె,

---

1. జెదరక బారలచేచాచికంట. 2. కురర. (మూ)

బడబాగ్ని భాస్కరప్రభకోర్వలేక
వెడలె వార్ధినసంగ వెససంజదోఁచె;
కమలయుండఁగ రాత్రి గండుతుమ్మెదలు
కమలంబులో నుండఁగాదని చెలులు
చోపిన నవియెల్లచో నుండెననఁగఁ
గాపురంబే తెంచెఁ గడలఁజీఁకట్లు;
రాజైనచంద్రుండు రానున్నత్రోవఁ
[1] బూజార్థమైన కర్పూరంపుముగ్గు
బెరయ దిశాకాంత పెట్టెనోయనఁగఁ
గరమొప్పెఁ జుక్కలు గగనభాగమున;
మహి ధార్తరాష్ట్రులు మనవారలనియు,
సహజనామంబుల శకునులమనియు,
[2] శిక్షించునో భీమసేనుఁడన్నట్లు
పక్షు లూరకయుండెఁ బలుకులుమాని;
మొగి నీలి [3] చీరపై ముత్యాలువోలె
గగనంబుపైఁ దారకంబులు వొడమెఁ;
దనమనుమలకైన తాపంబు మాన్ప
నెనసిన వేడ్కఁ దా నేతెంచెననఁగ,
ధవళంపువెన్నెల దట్టమై పర్వ
ధవళాంశుఁడుదయించె దండి తూర్పునను.
అత్తఱి, నచ్చటికనతిదూరమున
నుత్తుంగగృహమున నొక్కరాక్షసుఁడు
నిఱులుగ్రమ్మెడుమేను, నెఱసంజెగ్రుడ్లు,
నెఱిగొంకిగోళ్లును, నిడుపైనకాళ్లు,
నందమౌనొక బ్రహ్మహత్యయువోలె
డిందనిబిరుదు హిడింబుఁడన్వాఁడు

---

1. భూజాతమైన. 2. శిక్షింపుచో. 3. చిరము. (మూ)

మానుషగంధంబు [1] మఱివల్చుటయును,
లేనవ్వుతో నావులించుచు లేచి,
తనచెలియలిఁజూచి దర్పించిపలికె:
" వినుమహిడింబి, దైవికమున నేఁడు
మనుజులువచ్చిరి మనవనంబునకుఁ ;
జని, వారిఁజంపి, మాంసము తెచ్చి నీవు
దీనవుమ్మృగములఁదినినయా వెగటు
మాన, నేర్పునవండుమా చవిపుట్ట.
దేవదానవులునుదృష్టింపరాని
యీవనస్థలియేడ ! యీమర్త్యులేడ !

హిడింబ భీముని మోహించుట

షా. " మ్మనుటయు, నదిపోయి హిడింబి
యమ్మారుతాత్మజు నాననప్రభయుఁ
గన్నులసొబగు, విశాల [2] వక్షమును,
నున్నతఘనభుజాయుగమును జూచి,
పులకించి పంచాస్త్రభూతంబుసోఁకి,
తలఁపునఁ దమకించి తన మేనుమఱచి,
కామరూపిణిగానఁ గడునొప్పుమనుజ
కామినియై, భీముఁగదియనేతెంచి :
" యనఘ, యేను హిడింబుఁడనురాక్షసునకు
ననుజ ; హిడింబనియండ్రునా పేరు ;
కామరూపిణి ; నేమిగమ్మన్నగుదు ;
నీమూర్తిపసఁజొక్కి, నిన్నుఁగామించి
వచ్చితి ; నిమ్మహావనములో మీరు
చొచ్చివర్తించుట చోద్యంబు దలఁప !

1. మాఱు. 2. వక్షతయు. (మూ)

మిమ్మునంజాడుచేసి మృదువుగావండి
తెమ్మని నన్నుబుత్తెంచె మాయన్న ;
ఆలిగా నన్నేలు ; మన్నైన, మిమ్ముఁ
బాలించుఁ ; బట్టిచంపఁడుహిడింబుండు. "
అనిన భీముడునవ్వి యానాతిఁబలికె :
" వినుము, రాక్షసులకు వెఱవమెన్నఁడును ;
నిండారు సుఖమున నిద్రించువీరి
లెండని యేనేలలేపుదుఁ దొలఁగ !
వనశాంతిగా నేఁడు వధియింతు వాని
నను వెఱపింపక నాకారిఁ దెమ్ము. "
అనునంత, రాక్షసుం డతులకోపమునఁ
జనుదెంచెఁ దనపండ్లు సానపట్టుచును.
'వచ్చినపని యేలవదలితి' వనుచు
నచ్చెలియలిఁజంప నాయితంబైనఁ,
జెచ్చెర నది భీమసేనుని మఱుఁగుఁ
జొచ్చెఁ ; జొచ్చిన వాయుసుతుఁడాదరించి,
కలహాసన్నాహంబు గాసరా లేచి,
చులకనిచూడ్కి నాసురవైరిఁజూచి :

భీముఁడు హిడింబాసురు మడియించుట

" ఘోరరాక్షస, నీకు నుర్విలోఁ బులుగుఁ
బూరేఁడు నాహారమునకబ్బఁగాక,
చిక్కెనె పాండవసింహంబు లకట !
చక్కఁజత్తువుగాక సరి నెదుర్కొనిన,
నేలకువ్రేఁగైన నిను బోరఁగనుట
చాలనుత్తమ. " మన్న సైరింపకసుర :
" మానవాధమ, నిన్ను మడియించుటెంత !
యేను జీరికిఁగొన నింద్రాదిసురల.

ఉరవడి మ్రింగెద నోలి నిమ్మెల్ల
నఱిగిపోదురుగాక యరిది నాకుక్షి.”
ననుచు దండాకారమగు బాహుదండ
మనిలజుమీఁద నయ్యసుర యెత్తుటయు,
నదలించి [1]తనదుబాహుశక్తి వానిఁ
బ్రిదులకుండఁగఁబట్టి భీమసేనుండు :
“ఆజియిచ్చుటనైన నాసంభ్రమమున
రాజులనిద్రాభిరతి యేమియగునో!
యెడగలుగఁగ వీనినీడ్చెద ;” ననుచు
నొడలెల్లఁ దోఁగ దైత్యుని భీముఁడీడ్చె.
విడిచినఁ గాల్కొని వీఁగకయ్యసుర
పిడికిటఁబొడిచిన, భీముండుఁబొడిచె.
[2]పసరించుపోటుల పసవిచారింప
నసురమర్త్యుఁడు మర్త్యుఁడసురయునైరి.
అప్పుడు రణకాంక్ష నతఁడును నితఁడు
నుప్పొంగి పేర్చి బాహువులప్పళించి,
యురమును నురము, బాహువులు బాహువులు,
శిరమును శిరము నూర్జితశక్తిఁదాఁకి,
పిడికిటిపోటులఁ బెడచేతివాట్ల
విడువనివ్రేటుల విసరు [3]దాటులను
నుక్కునై పోరుచో, నురుపాదహతుల
నిక్కినధూళి మునింగిరిర్వురును.
తుదినుండి మొదలికిఁ దోలుసంజె మొగులు
పొదివిన భూధరంబులజోడు వోలె
మెఱయుచో, భీముని మొదలరాకుండ
నిఱుకటంబునఁబట్టి యింద్రారియార్వఁ
గలఁగెఁబయోధులు, కంపించె గిరులు,
తలఁగ్రుచ్చెఁగూర్మంబు, తడఁబడెదిశలు.

1. వాని. 2. పసిమిన. 3. వాటులును. (మా)

ఆమహాధ్వనివిని యట నిద్రదెలిసి,
భీమునిఁగానక పృథయుఁ బార్థులును
జింతించి, రాక్షసస్త్రీనొద్దఁగాంచి ;
" యింతచక్కనికాంత యెట్లొకో కలిగె !
ధాత్రికిఁదిగిన గంధర్వకన్యకయొ !
చిత్రమీరూపంబు ! క్షితిలోనలేదు ;
ఇది భీమువృత్తాంత మెఱుఁగుఁబో." మ్మనుచుఁ
గదిసి యందఱునడుగఁగ, వినయమున
నదిచెప్పె : " మీభీముఁడసురతో వాఁడె
చెదరక కయ్యంబు సేయుచున్నాఁడు.
ఆరాక్షసునిచెలియల నే హిడింబ ;
నీరూపుగైకొంటి నిందఱువినుఁడు.
అలవోక మిమ్ము మాయన్న హిడింబుఁ
డిలఁగూల్చి తెమ్మని యిటనన్నుఁబనుప
వచ్చి భీమునిరూపవై భవంబునకు
నిచ్చ నేఁజొక్కుచో, నెఱిఁగి రాక్షసుఁడు
మీతోడ నన్నును మ్రింగెదననుచు
నేతేర, మీనిద్ర యెడలునోయనుచు
వాతనెత్తురులొల్క వాని వాతూల
సూతి దవ్వుగనీడ్చి శూరతమెఱయ
నచ్చోటఁబెనఁగెడు ; నసురవధించి
వచ్చునింతట." నన్న వారు బిట్టులికి
యుదరాగ్ను[1] లొదుఁగ నయ్యుదకంబుద్రావి,
కదలి యాహవభూమిఁ గదియవచ్చుటయు,
నసురఁగౌఁగిటనూఁది యనిలనందనుఁడు
వెసవానిప్రేయుచో, వీక్షించి నరుఁడు :

---

1. లొలుక. (మూ)

“ ప్రొద్దుపోయినఁగాదు పోరిగొనుపినిఁ ;
పెద్దసేయకుభీమ, వెగడెడుఁగుంతి.
కయ్యంబు వెండియుఁ గలిగెడుఁ గాని,
యియ్యుగ్రభుజుఁగూల్చు ; మిదిదైత్యవేళ. ”
అనిన వాయుజుఁ డట్టహాసంబుచేసి,
మనుజభోజను నూఱుమాఱులుదాఁకఁ
గడకాలువట్టి యాకసమునఁద్రిప్పి
పుడమితోఁ వ్రేయుచుఁ, బోనికోపమున
వెసఁద్రొక్కి, కోలెమ్మువిఱిచి, దిక్కులకు
నసురఁ బాఱఁగవైచె నమరులువొగడ.
కలిగె సంవత్సరగ్రాసమై వాని
పొలసు రక్తంబు జంబుకభూతములకు.
అనిలజుపై నంత నప్సరస్త్రీలు
గొనకొని కురిసిరి కుసుమవర్షములు.
అప్పుడు ధర్మరాజంబయుఁ దాను
నుప్పొంగి కౌఁగిట [1]నొదిగించె భీము. ”
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
మునిచెప్పె ననిచెప్ప మోదించిమునులు :
‘ అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొప్పఁజెప్పవే!’ యని యడుగుటయు,
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాసమొప్పె నేనవది.

———

1. నొనరించె. (మూ)

షష్ఠాశ్వాసము

శ్రీయుత వాగ్జాల సిద్ధివిశాల,
న్యాయనూతనచోడ, నరసయచోడ,
పంచమవేద ప్రబంధ సత్కీర్తి
మించినసత్యధర్మి! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథానూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
ఆవిధంబున దైత్యుఁడణఁగినపిదప
భావిత హర్షసంభ్రమములు దోపఁ
గొడుకులనీక్షించి కుంతి యిట్లనియె:
"కడలేనియీకాన ఘనులార, మనకుఁ
జరియింపనేటికి? జనపదంబులకు
వరయుక్తిఁబోవలె వనము వెల్వడుఁడు."
అనిన నయ్యేగురు నౌఁగాక యనుచు
జననీసమేతులై సమ్మదంబునను
అచ్చోటుచాలించి యరుగుచో, వెంట
వచ్చుదానవిఁజూచి వాయుజుండనియె:
"ఏలవచ్చెదు బాల! యీవేళ కొలువు
చాలుఁ; జయ్యనఁబొమ్ము సదనంబుకడకు.
అన్నఁజంపినపగ యాత్మలోనిడిన
నిన్ను నమ్ముటయెట్లు! నీవురాక్షసివి;
కాదేని, నీరూపుగ[1] కొనఁ జనునె!
పోదువు మాయన్నపోయినకడకు."
అనిన హిడింబ దైన్యంబునఁ గుంతిఁ
గనుఁగొని కదిసి యేకతమ యిట్లనియె:

1. కొని చనకు. (మూ)

“ కులముతోఁ బగఁగొని కుసుమాస్త్రబాణ
దళితనై వచ్చితిఁ దనుబొందుమనుచు ;
కపటమెఱుంగ ; రాక్షసినైననేమి !
విపరీతమునఁ దన్ను విడిచినఁ జత్తు.
చెప్పఁగ దే ! భీమసేనున కెఱుఁగ
నిప్పుడు ననుడించి యేఁగుట తగదు.
[1] తగ నతీతానాగతము లెఱుంగుదును ;
బగతుచే మీరుత్రోపడివచ్చినారు ;
ఇద్దెస మీకింక నేఁగుచో నెదుటఁ
దద్దయు విశ్రాంతి తరువులు [2] కూర్పఁ
గన్నులపండువై కడుసమీపమున
నున్నది విను శాలిహోత్రునాశ్రమము.
అచ్చట కేఁగి మీరర్థినున్నంత
వచ్చు వేదవ్యాస వరమునీశ్వరుఁడు.
ఆతఁడు బుద్ధి మీకానతియిచ్చు ;
నాతి, వెండియు విను నావిశేషములు.
కోరినయెడలకుఁ గొనిపోదు మిమ్ము ;
వారక తెత్తు మీవాంఛితార్థములు ;
ఏరూపుగమ్మన్న నేను గానేర్తు ;
నూరక తానేల నొల్లఁడె ! ’’ ట్లనినఁ
గుంతిసంతోషించి, కొడుకుతో దాని
మంతనం బెఱిఁగించి మఱియుఁబ్రార్థించి :
“ రా భీమ, దానవురాలి విరాలి
లాభించు మనకు నేలా దిగవిడువ.
‘ చేపట్టుశరణ ’ ని చేరినవారి
నేపట్టునను గాచు టిదిధర్మ. ’’ మనిన

1. తగనతితానాగమతతు... 2. మాన్పు. (మా)

ననిలజుఁ డమ్మాట కంగీకరించి
దనుజకామినిఁజూచి తగగు స్తరించి :
" రోజతో దినమెల్ల నొకచోటఁబుచ్చి
రాజీవముఖి, రమ్ము రాత్రినాకడకుఁ ;
గొడుకుగల్గినదాఁకఁ గొమ్మ, యీరీతి
నెడతాఁకి, వీడ్కొను మెఱిఁగియవ్వెనుక. "
అనియొడఁబడఁజెప్పి యంతటఁగూడి
చనుదేర, వేదఘోషంబులతోడ
వేడుకఁ బులినాకివిడిచిన లేడి
దూడలచేఁ బడ్డ దోరువులచేత,
హరిదుర్వ నిద్రించు హస్తులచేతఁ,
బరమాత్మఁ జింతించు బకములచేత,
ఘనబిడాలములకుఁ గందమూలములు
గొని తెచ్చు మూషికకులములచేత,
నహులకు యోగనిద్రాసక్తి నుండ
బహుబిలములు చూపు బభ్రులచేత,
వాసిత మాసోపవాస వరాహ
కాసర శరభ ఖడ్గంబులచేత,
శాఖలగతి వేదశాఖలు [1] గలుగు
శాఖులచే నతిసౌమ్యంబ యగుచు
ననుపమ శాలిహోత్రాశ్రమంబున్నఁ
గనుఁగొని మ్రొక్కి భాస్కరునుదయమున
నిత్యసంధ్యావిధుల్ నృపు లందుఁదీర్చి,
దైత్యకామినిమాట తథ్యమౌననుచు
నున్నయప్పుడు వ్యాసుఁ డురుకృపావాసుఁ
డున్న తాజినవాసుఁ డొయ్యనవచ్చి,
....
హరినాత్మనునిచిన యానిమిత్తమున
....

1. గలిగి-శాఖంబులచేత నతిరమ్యమగుచు. (మూ)

వేడుకఁ బూజించి వినతులై యున్నఁ,
గోడలి మనుమలఁ గూర్చుండఁబనిచి,
యాసీనుఁడై పాండవాగ్రజుఁ బలికె:

వ్యాసుఁడు పాండవులకు హితోపదేశము సేయుట

" పాసిపొండని మిమ్ముఁ బలికెనే నృపుఁడు !
కొడుకుఁ దానును నొక్కకుత్తుకయగుచు.
వెడలివచ్చుటమేలు వెయ్యేల మీకు ;
వదలక మిముఁ జావువారలఁజేసి
యుదకంబులను నిచ్చియున్నారు వారు.
ఓలిఁ గౌరవులకు నుదకంబులిచ్చి,
యేలుదు భూచక్ర మీవు చింతిలకు.
నాలుగుభుజములు నారాయణునకుఁ
బోలెఁ దమ్ములు నీకు భుజబలోన్నతులు.
రాజసూయమహాధ్వ[1]రంబశ్వమేధ
వాజపేయములు భూవర, సేయఁగలవు ;
ఇంతనుండియు మిమ్ము నెఱుఁగరాకుండఁ
గొంతకాలము మానిఁ గొలిచి యుండుండి,
యేకచక్రమునకు నేఁగుఁ ; డేనంత
నాకడకేతెంచి యరయుదు మిమ్ము.
కమలలోచన యిది కడుముద్దరాలు ;
రమణి రాక్షసియని రాదు వర్జింప.
తనయు మహాసత్త్వుఁ దనయంతవానిఁ
గను నిందు భీముఁడు ; కౌంతేయ, మఱియు
నొక్కొకయాపద యుదయించువేళ
నక్కుమారుఁడు మిమ్ము నందఱఁ గాచు."
అనివ్యాసుఁడేఁగిన, నయ్యాశ్రమమున
మునితోడ బహుశాస్త్రములు చదువుచును

1. రంబును నశ్వ. (మూ)

మనుజేంద్రులున్నచో, మారుతి యంత
దనుజకామినితోడ దర్పక కేళి
వెసఁ బుష్పకముఁగన్న వేల్పును బోలెఁ
బోసఁగ నానామార్గములఁజరింపుచును,
నేరూప మేప్రాయ మిచ్చకువచ్చి
నారూప మాప్రాయ మతివఁగమ్మనుచు
విహరింప, నుదయించె వెస ఘటోత్కచుఁడు;
సహజశస్త్రాస్త్రుండు, శంఖకర్ణుండు,
శ్యామలతనుఁడు దంష్ట్రికరాళుండు,
భీమవిక్రముఁడు, గంభీరభాషణుఁడు,
రాక్షసయుతుఁడు సంప్రాప్తయౌవనుఁడు,
వీక్షింప సురలకు వ్రేఁగైనవాఁడు.
దనుజుఁడాగతిఁబుట్టి తల్లికిమ్రొక్కి,
మనుజేశులకుమ్రొక్కి మాళిఁగేల్మోగిచి:
"పనిగలయప్పుడు భవ్యాత్ములార,
ననుదలంపుడు వత్తు నాసేనఁగూడి;
వచ్చి, సంకటములు వడి నెన్నియైనఁ
బుచ్చివైచెద మీరు బుద్ధిలో మెచ్చ."
నని చెప్పి, వారిచే ననుమతి వడసి
చనియె నుత్తరముగా జననిఁదోడ్కొనుచు.
ఆలోనఁ బాండవు లట్లు శాస్త్రములు
శాలిహోత్రునియొద్దఁ జదివి చాలించి,
యతనిచేఁ బూజితులై మ్రొక్కి కదలి,
చతురత మత్స్యరాజ్యములోన నడచి,
యంతఁ [1]త్రిగర్తరాజ్యములోన వెడలి,
యంతఁ గీచకవిషయంబులు దాటి,

1. త్రిగతర్క. (మా)

ఏకచక్ర పురావాసము

లాటరాజ్యంబున లలి బ్రహ్మలోక
చాటువుగల యేకచక్రంబు గాంచి,
యనుపమకీర్తు లయ్యగ్రహారంబు
ఘనవిప్రవేషంబు గైకొని చొచ్చి,
విడిదలగా నొక్కవిప్రునియింట
విడిసి వేదంబులు వేడ్కఁ జదువుచు,
నేగురుభిక్షార్థ మేఁగి నిత్యంబు
నోగిరంబులు దేర, నువిద భాగించి
సగముభీమునకిచ్చి సరినున్న సగము
ప్రేమ నేవురుఁ దృప్తిబెరయఁ గుడుచుచును
నుండుచో, రవితోడ నుల్లసంబాడు
పాండవ తేజంబు పరికించి ద్విజులు :
" ఐదుమోముల శివుండైదు [1] వేషంబు
లాదటగతిఁ దాల్చి యరుదెంచినాఁడొ!
పరహితోన్నతినొప్పు పంచభూతములు
ధర నిట్టితనువులు దాల్చియున్నవియొ!
ఈ తేజములు వీరి కెక్కడఁ గలిగె
ధాతనూతనసృష్టి తలఁప [2] నేవురును!"
అనునంత, నొకనాఁడు హాహారవంబు
విననయ్యెఁ దారున్నవిప్రునియింట.
అదివిని, గొంతియు ననిలనందనుఁడు
సదయులై కదిసి విచారింపుచుండ,
నాలోన మూర్ఛిల్లి యల్లనఁదెలిసి
యాలి బిడ్డలఁ జూచి యాయింటిద్విజుఁడు :

1. వేదంబు. 2. లెవ్వరును. (పా)

" అక్కట ! సంసారమతికష్టమగుట
నిక్కమెఱింగియు నేరుపులేక
యాలని బిడ్డని యడియాసఁజొచ్చి
తూలుదునే యిట్టిదుఃఖాబ్ధిఁ మునిఁగి !
యీదెసకై తొల్లి యీపల్లెవిడిచి
పోదమురమ్మన్నఁ బోలఁతి రాదయ్యె.
ఒగ్గుగూడిన యగ్నిహోత్రంబు విడిచి,
యుగ్గలంబైన దేవార్చన విడిచి,
యతిథిసత్కారంబులన్నియు విడిచి,
మృతికేఁగవలసెనే మిన్నక తనకు !
పుత్త్రుండు బాలుఁడు పొమ్మనరాదు ;
పుత్త్రి యల్లునిసొమ్ము పొమ్మనరాదు ;
పొలఁతి యుత్తమసాధ్వి పొమ్మనరాదు ;
నలువురమీయింట నాకుఁబోవలసె. "
అనవు డప్పుడుచూచి యంగనపలికె :
" ననుఁబంపు ప్రాణేశ, నరభోజనునకు ;
నెసగ బిడ్డలఁగంటి నీడేరెమనువు ;
అసురచేఁజత్తు ముత్తైదువచావు.
పతిలేక బ్రదికెడు పడఁతిజీవనము,
కుతలంబులిట్టు................
పడినమాంసముఁజూచి పక్షులువోలె
వెడదలగాఁజూచి విటులుగోరుదురు.
కులమువిచారించి కూఁతునీనేరఁ ;
జలములో బాలునిఁ జదివింపనేర ;
నేనుజచ్చిననేమి ! యింక వివాహ
మై నీకుఁ బుత్త్రుల నార్జింపవచ్చు."
ననిన నిర్వురఁజూచి యాకూఁతురనియె :
" ననుబంపుమచటికి న్యాయమార్గమున ;

నెంతికాలమునకు నే వింతిదాన ;
నింత మేలొనరించి యే ముక్తిగాంతు ;
గురుఁడు శ్రాద్ధము సేయఁ గూఁతున కెక్కు ;
గురునకు శ్రాద్ధంబు కూఁతుచేఁగాదు ;
గురులార ! మీరున్నఁ, గొడుకులుఁ గూఁతు
లిరవొందఁ గల్గిద రిండ్లునిండంగ."
అనునంత, సెలగోల యుల్లార్చి పేర్చి
తనముద్దుమాటలఁ దనయుఁడిట్లనియె :
"ఎవ్వరుఁబోనేల ! యేను నీ దివ్వఁ
ద్రెవ్వనేయుదు నట్టిదీనరాక్షసుని ;
నబ్బకదానవుఁ డబ్బక కాక,
యిబ్బాధనొనరింప నెంతటివాఁడు !
ఇదె చన్నుగుడిచి పోయెద." నన్న నవ్వి
మదిశోకమించుక మఱచియున్నంతఁ,
గుంతి బ్రాహ్మణుఁజేరి: "గుణధామ, మీకు
నింతచిక్కులువడ నేమికారణము ?
చావ నెచ్చోటికిఁ జనవలె మొదల ?
ఆవల నెవ్వారికాహారకాంక్ష ?
ఎఱిఁగింపు వినియెద ; నేభంగినైన
వెఱపుమాన్చెద." నన్న విప్రుఁడిట్లనియె :
"ఏమనిచెప్పుదు నింతి, యిప్పురికి
నామడ యమునామహానది గలదు ;
అందు దైత్యుఁడు బకుండనువాఁడు తొల్లి
సందుచేకొని యేకచక్రంబువారి
నొక్కటమ్రింగుచో, నూరిబ్రాహ్మణులు
తక్కక జప హోమ దాన సత్వమున
నసురేశునిల్పుచు నప్పుడిట్లనిరి :
'పొసఁగ నిందఱమ్రింగి పోనేల నీకు !

¹నొక్కట శశిమ్రింగ నొల్లక కాదె
యొక్కొక్కకళ మ్రింగుచున్నారు సురలు!
దనుజేంద్ర, నీకు నిత్యము బండిగట్టి
యెనుబోతులనుగట్టి యిరువంక రెండు,
బండిలోఁ గూరలు భక్ష్యభోజ్యములు
నిండించి, యొక్కమానిసి దోలుకొనుచు
నేతెంచు నీవున్నయెడకు; నీ వంతఁ
బోతుల మనుజుని భోజ్యంబుగొనుము.'
నావుడు నోడఁబడి నదికేఁగె వాఁడు.
దేవి, యీయది సాగు దిన మొకయింట;
నవిద, నూతేండ్లకు నూరెల్లఁ గలియు;
వివరింప నీయూరి విధమదెట్టిదియొ!
ఏతెంచె నేఁడు మాయింటికి వరుస
నాతి, వోపతె." నన్న నరనాథు దేవి:
"కలవాఁడు నీకు నొక్కఁడె పసుబిడ్డ;
తలఁప నేవురునాకుఁ దనయులుగలరు.
ఒక్కనిఁబుత్తు నీయుపకారమునకు
బ్రక్కనఁ బ్రత్యుపకారంబుగాఁగ;
నుంటిమి నీయింట నుల్లంబులలర;
వెంట ²నొడల్‌రాదు విప్ర, యెవ్వరికి."
అనిన విప్రుఁడువల్కె: "నతిథుల మిమ్ము
దనుజులకనుపుట ధర్మమా తల్లి!
గ్రామసూతకులముగావున మాకు
భామ, యీవిధమును బాటింపవలసె;
నేనుబోయెద." నన్న నిట్లనుఁగుంతి:

. . . .

"భీమదైత్యులువోరఁ బ్రిదులఁడీ కొడుకు;

1. ఒకొక్క. 2. నిండ్లు. (మూ)

దానవు నాహావస్థలిఁ జంపివచ్చు ;
నేనొండువిధమైన నేటికిఁబుత్తు !
తొల్లియు దైత్యులఁదునుమాడినట్టి
బల్లిదుం." డని ప్రీతిఁ బవనజుఁజూచి :
"తడయక బకుఁజంపి తనయ, ర ;" మ్మనుచుఁ
గొడుకు నియోగించెఁ గుంతి వేడుకను.
అంతఁ దమ్ములుఁ దాను యమసూతి వచ్చి,
వింత భీముని యందు వీక్షించి యెఱిఁగి
కుంతికినిట్లనుఁ : "గుంతి, యిదేమి !
యెంతయుఁదెలిసి నేఁడితఁడున్న వాఁడు ;
కయ్యంబదెక్కడఁ గలిగెనో తనకు ?
నియ్యత్న మేమైన నెఱుఁగుదే !" యనినఁ,
గుంతియావిధమెల్లఁ గొడుకుతోఁజెప్పఁ
జింతించి, యతఁ : "డిట్లు సేయంగఁ దగునె !
విడువవచ్చినయట్టి వీరుండెసకు !
వడముడి భారతవంశవర్ధనుఁడు.
ఎల్లసంకటములు నితనిచేఁగాదె !
తల్లి, యీావును మేముఁ దప్పి వచ్చితిమి ;
ఇతఁడుగూల్చిన వైరు లెత్తరె తలలు !
మఱిఁ గార్యహేతువు మఱచితి." వనినఁ
దల్లి పుత్త్రునిఁజూచి : "ధర్మమె తప్పు !
నెల్లవారలలావు నెఱుఁగవు కొంత.
పావని పుట్టినపదియువనాఁడు
నా వెరవునఁదప్పి యవనిపైఁ బడిన,
నిసుమయ్యె నాకొండ యెల్లరు నెఱుఁగ ;
నసురఁజంపఁడె మొన్న నాహిడింబాఖ్యు !
ఆప్రభావమున మహాపుణ్యమనుచు
విప్రకార్యార్థమై వీనిఁబొమ్మంటి."

అనిన సంతోషించి యసురపైఁ బవన-
తనయు నియోగించె ధర్మసూతియును.
అప్పుడు సందేహ మాత్మలోఁ బాసి,
యుప్పొంగి పలికె వాయుజుఁడు బ్రాహ్మణుల :
"కడుపార నశనంబు గానమిఁ జేసి
కడుడస్సియున్నాఁడఁ గరుణాఢ్యులార !
తెండు నాకశనంబు తృప్తిగా." నసిన,
నిండారువేడ్కతో నెలఁతయుఁ బతియుఁ
గడవలవార్చినకమ్మనికూడు,
నెడపనిబానల నివురువంటకముఁ,
గొప్పెర్లనుడికిన గుజ్జుపులగము,
విప్పైనకాఁగుల విచ్చుపాయసము,
నేర్పడఁ బరఁటులనెనసినపప్పుఁ,
బేర్పననుడికిన పిండియుక్కెరయు,
ఖండశర్కరయును, గడవలకోలఁది
మండిగలాజ్యంబు మఱిమొదలుగను
గలిమియేర్పడఁదెచ్చి కదలికాపత్ర-
ములఁబోయఁబోయ, భీముఁడు వానినెల్లఁ
గలిపి ముద్దలుచేసి కడుజఠరమున
నిలిపి యెంగిలివార్చి, నెమ్మోముదెలియఁ
బోలఁగొండలవంటిపోతులు దివియఁ-
జాలక పెనఁగునాశకటంబు వెంట
నల్లనవచ్చి, యయ్యసురయున్నెడకు
నెల్లేరువునఁబోక యొగువకుఁబోయి, (?)

బకాసురవధ

రమ్మని యొకమాఱు రాక్షసుఁబిలిచి,
క్రమ్మఱ నయ్యేటికఱకు డిగ్గి,

శకటంబుడిగ్గి యాచమనంబుచేసి,
బకుఁడువచ్చినదాఁకఁ బసలేదుగాన
బండిలోపలికూడు బాపుకొనంగ,
మండుచు బకుఁడు గ్రామంబుపై కలిగి :
"ఒక్కూటఁ దముమ్రింగ నొల్లకయున్న
మిక్కిలిక్రొవ్విరే! మేదినీసురులు ;
రాకైరిప్రొద్దున ; రాకున్న నేమి,
తేకైరి నేనున్న తెరువుకు బండి ;
తేకున్న నేమి, నాదృష్టిమార్గమున
నీకూడుగుడువ వీఁ డెంతటివాఁడు!"
అనిపోయి పిడికిట ననిలజుఁ బొడువఁ,
దనుగానివానిచందమున భీముండు
తలఁకక పొణకయంతయు రిత్తచేసి,
జలముల మఱియు నాచమనంబు చేసి,
యుర్వికివ్రేఁగైన యొకమాను వెఱికి
దుర్వారుఁడై యేసె దుష్టదానవుని.
వాఁడంత నొకమాను వలచేతఁ బూని,
వేఁడిచూపులఁ బాండవేయునిఁజూచి :
"మనుజభోజనులైన మాకు నీవెంత!
మనుజకీటమ, నిన్ను మడియించి నేఁడు
ఎడపనియాఁకట నే నిండ్లలోడఁ
గడిచేసి యేకచక్రము మ్రింగువాఁడ
నిలు." మని యొకమ్రాను నృపునిపై నేయఁ,
బలు దునియలుచేసి పలికెరాక్షసుని :
"ప్రకటించి యసిచూపి బ్రాహ్మలచేత
నొకకాసుమొదలుగా నొల్లరున్నృపులు ;
అట్టిబ్రాహ్మణుల నేలా! యిల్లువరుసఁ
బొట్టకై చంపితి పుణ్యవిదూర!

మనుజులపునుకలు, మఱి [1]రక్తబండ్లు,
నెనుఁపయోట్లలు నిండె నేటిచాడ్పునను ;
అన్నియుఁ గ్రక్కింతు." నని వాని నెగసి
తన్నిన, వాఁడు నుద్ధతి భీమునురము
వదలక పొడిచిన, వారిరువురకుఁ
గదనంబు లోకభీకరముగా నయ్యె ;
ఉరుముష్టిహతి మ్రోఁత యుబ్బుటగాని,
కరములరాకపోకలు గానరావు ;
పడుట లేచుట కానఁబడుఁ గొంతగాని,
వడముడి బకుఁడన వరుస నేర్పడరు ;
విదలింప నదలింప వ్రేటును వాటుఁ
బొదివి నొక్కను ద్రొక్కఁ బోటును మాటు
నొడువును విడుపు నొండొరు త్రోపు దాపుఁ
దొడికిపట్టును బిట్టుఁ దోరమై నిగుడ
నంధకాసురునకు హరునకుఁబోలె
బంధురసమరంబు బకపాండవులకు
నడచుచో, నలిగి మారుతపట్టి వానిఁ
బడఁద్రొక్కి, యంత నేర్పడ నిరుఁగేలఁ
గటుకున నటువచ్చి కట్టియవిఱుచు
పటులీల విఱిచె నాపాపాత్మురొమ్ము.
అప్పుడు బకుఁడు మహాధ్వని సేయఁ
జప్పుడువిని వచ్చి సకలరాక్షసులు
వినువీధినిలిచిన, వీక్షించి భీముఁ
డనియె : " రాక్షసులార, యందఱువినుఁడు ;
ఏకచక్రమునకు నెవ్వఁడే నెగ్గు
గైకొనిచేయు నాకపటరాక్షసుని

1. రక్తపండ్లు. (మా)

నీచావుచందము నెఱిఁగిపోం" మనిన,
వేచని యామాటవినుచు రాక్షసులు.
బకుని నెత్తురుటేఱు పాఱినచోట
బకములు నిలువక బంతులుపాఁగె.
ఆరీతి బకుబారి యాహిడింబారి
యూరికిలేకుండ నుపకృతిచేసి,
బరువైనయాకళేబర మీడ్చి తెచ్చి
[1] పఱగటవైచిన, బ్రాహ్మణోత్తములు
ననిలసంభవుని బాహాధురంధరునిఁ
గనుఁగొనవచ్చిరి కట్టలుగట్టి.
సురపురీసురుల భూసురుల దీవనలు
కురువలిపట్టికిఁ గలిగె [2] వేవేలు.
వేవిధంబుల నిట్లు విప్రప్రతిష్ఠ
గావించి వేడ్కతోఁ గౌంతేయులుండ,
నత్తఱి నొకవిప్రుఁ డాగృహంబునకు
హత్తినరతిఁ దీర్థయాత్రకై వచ్చి,
గృహపతిఁగాంచి యాగృహమేధిచేత
బహుభంగిఁ బూజలువడయ, నారాత్రి
కొడుకులువినుచుండఁ గొంతి యావిప్రు
నడిగెనిట్లని చేరి యతివినయమున :
" ఏదేశమునవార ? లెందుఁ బోయెదరు ?
భూదేవ, యేభూమిభుజుఁడు ధార్మికుఁడు ?
అతిథులఁబూజింప నాత్మలోఁగోరు
హితులు పుణ్యగృహస్థు లేసీమఁగలరు ?
తలఁప నేమైన వార్తావిశేషములు
గలవె ! మీ రెఱుఁగనికటకంబులేదు

1. పరకటు. 2. దీవనలు. (మూ)

"చెప్పఁడా." యనుటయుఁ జెలువనీక్షించి
యప్పుడావిప్రుఁడిట్లని చెప్పఁదొడఁగె:

ద్రౌపదీ ధృష్టద్యుమ్నుల జననము

"భామ, యే దక్షిణపాంచాలభూమి
ధాముఁడఁ; దీర్ఘయాత్రకు వెడలితిని.
ద్రుపదుఁడచ్చటిరాజు దుష్టమర్దనుఁడు;
విపులధర్మము త్రోవ విడువఁడా రాజు.
అతనిరాజ్యంబున నతిథిపూజనము
పతిపత్ను లేకమై భక్తిఁ జేయుదురు.
ఆనృపునింట స్వయంవరంబైన
నే నందుఁబోయెద నిప్పుడు మరలి.
ఈక్షింపఁబోయిన యెల్లవిప్రులకు
దక్షిణలిచ్చునాతండనివింటి."
ననిన: "స్వయంవరం బతనికిఁ జేయఁ
బనియేమి? నాకు నేర్పడఁజెప్పు." మనిన,
నారాచకూఁతున కావిప్రుఁడనియె:
"కారణంబడిగితిఁ గ్రమమొప్పవినుము;
రామ, ద్రోణుండు భరద్వాజమునికిఁ,
బ్రేమతో ద్రుపదుండు పృషతభూపతికి,
నొక్కట మునిసీమ నుదయించి పెరిగి
మక్కువ నన్యోన్యమైత్రి వాటించి
యున్నచో, ద్రుపదునకుర్వీరాజ్యంబు
క్రన్ననఁబూనఁబోఁ గార్యంబు గలిగె.
గురుని రమ్మనిపిల్వ గురుఁ: 'డీవుపొమ్ము;
శరవిద్యనేర్చి యచ్చటికి నేవత్తు;
మఱవకు.' మనుటయు: 'మఱతునే యేను!
జెలిసాము నీకు నీక్షితి యిత్తుఁగాక.

అనిద్రుపదుఁడుపోవ, నటయొక్కనాఁడు
ధనకాంక్ష ద్రోణుఁ డాతనిఁగానఁబోయి
తనలేమి చెప్ప, నాతఁడు గర్వమహిమ
వినక యెగ్గులువల్కి వెడలదొబ్బింప,
నవమానమునఁ గ్రోధమారాజుమీఁద
నివురొత్త నాచార్యుఁడిభపురికేఁగి,
ధృతరాష్ట్రుఁ డాతని ధృతినాదరించి
సుతులకు శరవిద్య చూపఁబెట్టుటయు,
శిష్యుల నతఁడు [1] వీక్షించి : 'వివేకి
దూష్యుని నాకు నాద్రుపదుఁ దెండయ్య.'
అనివిద్యచెప్పిన నంతయు నేర్చి
యనికిసన్నద్ధులై యాశిష్యులేఁగి
పాంచాలుఁదాఁకి యాప్రభుని బాణముల
వంచితులై పాఱ, వారిలో నరుఁడు
దురమునఁ దేరితో ద్రుపదు బంధించి
కురువర్ధనుఁడు దెచ్చి గురునకిచ్చినను,
పాంచాలు నెగ్గులుపలికి ద్రోణుండు
పంచతకడమగాఁ బగదీర్చి విడిచె.
విడిచినఁ గ్రోధాగ్ని విరిసి యారాజు
మృడునకుఁ దపమున్న, మెచ్చి యావేల్పు
ప్రత్యక్షమగుటయుఁ, బాంచాలుఁడపుడు :
" సత్యాత్మ, నిర్గుణ, శైలేంద్రచాప,
స్మరహర, భూతేశ, జాహ్నవీమకుట,
కఱకంఠ, మాహేశ, కామితఫలద,
అంధకాసురవైరి, యఖిలాదిజనక,
సింధుర [2] దమన, యాశ్రితకృపామూర్తి,

1. వీక్షింపవివేక. 2. వరద. (మూ)

మధువైరి[1] నియత సమర్చితచరణా,
విధిశిరోమాలికా విభ్రమాభరణా,
నిత్యాత్మ, పరమాత్మ, నిఖిలభూతాత్మ,
సత్యాత్మ, ద్రోణునిఁ జంపెడికొడుకు,
నరునకు దేవిగా నాకొక్కకూఁతుఁ
గరుణింపు." మనుటయుఁ, గాలకంధరుఁడు:
"హోమంబు సేయుము, హోమకుండమున
భామిని, యిరువురుఁ బుట్టుదు." రనుచుఁ
బంచాస్యుఁ డేఁగినఁ, బాంచాలుఁ డరిగి
పంచ[2] భక్ష్యములతో బ్రాహ్మణతతికి
నెడపని భోజనంబులు పెట్టుటకును (?)
గడగట్టి, శాలలుకట్టించి, యంత
యాజోపయాజుల నఖిలసన్మునుల
యాజకత్వమునకు నర్చించి తెచ్చి,
యాగోపకరణంబులన్నియుఁ గూర్చి,
[3] యాగాగ్నులను దాను నాత్మలో నిలిపి,
దేవేంద్రసుతునకు దేవిగాఁ గూఁతు
వావిరి గురునకు వైరిగాఁ గొడుకు
బుద్ధిలోఁ దలఁగోరి పుత్త్రకామేష్టి
యద్ధాత్రిపతి వ్రేల్వ, నగ్నికుండమున
మణికిరీటముతోడ మార్తాండకిరణ —
గుణ[4] ధనుర్లతతోడ గురుశక్తితోడఁ
దూణీరయుగముతోఁ దొడవులతోడ
శోణాశ్వములతోడ సుతుఁ డొక్కరుండు,
మందహాసముతోడ మంజిమతోడ
నిందీవరశ్యామ హితకాంతితోడ

1. నేత్ర. 2. భక్షణలతో. 3. యాగమగ్నులు దాను 4. ధనుల్లతి. (మూ)

హిమకరముఖముతో హేమకలాప -
కుముదగంధములతోఁ గూఁతురొక్కర్తు
జనియింపఁ, దనయు ధృష్టద్యుమ్నుఁడనియు,
ననుఁబొప్పు సుతుఁ గృష్ణయనియును బిలిచె.
జనపతి యాగంబుచాలించి యుండెఁ,
దననగరికివచ్చి తనయఁ బెంచుటయు,
బంగారు ప్రతిమకుఁ బరిమళంబొదవు
భంగిఁ గృష్ణయుఁ బెండ్లిప్రాయమై యుపుడు
మనుజన్ము మోసులు మూఁగాగునారుఁ
గనుదోయిసిగ్గును గులుగుచోఁ, నృపుఁడు
వారణావతమున వహ్నిఁ గౌంతేయు -
వీరులీల్గినవార్త విన్నాఁడుగాన :
'ఇంద్రజునకుఁ గూఁతు నీ నేరనైతిఁ ;
చంద్రాస్య కెవ్వఁడు సరియైనవరుఁడు !
దుర్మదాంధుండగు దుర్యోధనుండు
ధర్మమూర్తుల వారి ధరనుండనీక
పావకశిఖలోనఁ బడఁద్రోచె.' ననుచు
వేవిధంబుల నేడ్వ, వీక్షించి మంత్రి :
'సత్యాత్ములగువారు చావ ; రున్నారు ;
ప్రత్యక్షమునఁ బక్షి పలుకంగ వింటి.
[1] క్షితినాథ, యేలయేడ్చెదు మోమువాచ!
క్షితినున్నవారలు చెడగుపాండవులు ;
కాంత వారలసొమ్ముగాఁ బ్రాప్తికలదు ;
చింతింపవలదు ; సుస్థిరబుద్ధితోడ
నంగనామణికి స్వయంవరోత్సవము
రంగుగా ఘోషింప రమణమైఁ బనుపు.

---

1. క్షితినాథ! యేడ్వకుమోమువాచ. (మూ)

అవ్వ్యాసవికిఁదక్క నన్యులకేయు
దవ్వైన [1] చరలక్ష్యధనువుఁబన్ని
సేయుమయత్నంబు ; జిష్ణునకైన
వేయేల కాంచెడు విభులాధినాథ ! ’
అనినధైర్యమువచ్చి యతఁడట్లుసేయు
ననిచె మంత్రీంద్రువాక్యప్రకారంబు.
[2] చక్కడింపఁగలేని చాపమూలమున
నుక్కునక్కులుగట్టి యొక్కచిల్లుచేసి,
యొనయంగఁ దొమ్మిదియినుపసంకెలలఁ
బెనచినవారి నప్పెనువింటఁగట్టి,
[3] యేసులువునరాక యిటునటుఁబఱచు
మోసపుశరములు మొగినైదమర్చి,
కోలలకందక కొనమింటఁదిరుగు
నాలజాలముపోలె యంత్రమత్స్యంబు
పన్నించి : ‘ యెవ్వఁడేఁ బరఁగ నవ్వింట
నిన్నభోమత్స్యంబు నిలవ్రాలనేసె,
వాఁడు మాకృష్ణకు వర్ణింప మగఁడు ;
మూఁడుజాతులకును ముదల యీమాట. ’
అనినవార్తకు లోకులందఱుఁ గదలి
చనుచున్నవారు పాంచాలి రాఁగోరి.
బ్రాఁతి రోహిణిఁ బెండ్లి పౌష్యశుద్ధమున ;
నాఁటి, డెబ్బదియేనునాళ్లాదినంబు.”
అని విప్రుఁడబలతోనాడు వాక్యములు
వినఁ గృష్ణపైఁబుట్టె వేడ్క యేపురకు.
కుంతియు నప్పుడు కొడుకులఁబలికె :
“ నెంతకాలంబైన నిందుండఁదగునె !

---

1. శర. 2. చక్కటపసలేదు చాపమూలమున. 3. యేశెలవుల. (మూ)

పోదము ; పాంచాలభూములోని
భూదేవు లతిథులఁ బూజింతురట్టి!
చూతము పాంచాలసుతవివాహంబు ;
నే తెలుంగున బ్రహ్మ యెన్నుచున్నాఁడో!
యారూఢి." ననఁగ నయ్యకవసీనురుం
నూరికేఁగె గృహస్థునొప్పవీడ్కొనుచు.
అంత సూర్యోదయంబైనఁ, బాండవుఁడు
శాంతితో సంధ్యాదిచర్యలుదీర్చి
కువలయామరకోటికొలువున్నయట్టి
ధవళవేదికిఁబోయి, తమ్ములుఁ దాను
నామముల్ నొడివి ప్రణామముల్ చేసి
యామహాత్ములు తమ్మునాశీర్వదింప
వినతుఁడై యున్నచో, విప్రులఁజూచి
జననికుంతియుఁ గరాబ్జమ్ములు మొగిచి :

పాండవు లేకచక్రపురము విడుచుట

" ఉత్తమోత్తములార, యొకచోటమాకు
నిత్తెలుంగునసిల్వ నెఱయదునీతి ;
పుణ్యదేశములకుఁబోయి మీవంటి
పుణ్యులఁబొడగాంచి పుత్తుముదినము ;
దేశాంతరులకిదిదీక్షగా." ననిన
నాశాంతులిట్లని రాకుంతితోడ :
" ఒండుదేశములేల ! యుత్తమసాధ్వి,
నిండ నిన్నియు మీరునిలిపినయుండ్లు ;
ఈయమునాస్నాన, మీయనుష్ఠాన,
మీయగ్నిహోత్రంబు లేసీమఁగలవు !
దేవమూర్తుల మిమ్ము దృష్టించుభాగ్య
మేవెంట మఱువలేమే." మన్నఁ గొంతి :

"మీకృపయిట్టిది, మిము నేమువిడిచి
యేకడకేఁగెద! మీవారుహితులు!
తీర్థయాత్రలు మాకు దీక్షగా వలసి
యర్థిఁబోవుట భావ్య మఖిలజ్ఞులార!"
అనుడు విప్రులు వారి నతిగౌరవమున
ననిచిరి పూజించి యాశీర్వదించి.
వారును, యమునాప్రవాహంబు దాటి
వారాశిఁజూచుచు వచ్చుచో, నెదుట
వ్యాసుండు హరిపరధ్యానలక్ష్మికిని
దాసుండు శ్రితకృపాదాసుఁ డేతేర,
నట్టిమానికిఁ బార్థు లతిభక్తిమ్రొక్కి,
పట్టినయంజలిప్రతతులతోడ
[1]నుపవిష్టుఁగావించి యోలిసేవింపఁ,
దపసి యందఱ దయాధారనిట్లనియె:
"ద్రుపదభూపాలుకూఁతురుస్వయంవరము
నృపులార, చూడఁబూనితిరి మేలయ్యె;
ఆకన్య మునికన్య యాదిజన్మమునఁ;
జేకొని తపము దా శివునకుఁజేసి
మగనినిమ్మని యేనుమాఱులు వలుక,
నగి చంద్రధారి యన్నాతిపల్కులకు
నీజన్మమున దాని కేవురుమగల
యోజించుచున్నవాఁ; డొకటిచెప్పెదను,
ఏకచక్రమున దైత్యేంద్రశిక్షణము
మీకతంబుననయ్యె; మీరింకఁబోయి
పాంచాలపురమున బ్రాహ్మణవేష
మంచితచ్ఛాయ పాయక వెలుంగుచును,

1. ఉపవిష్టు. (మా)

బాలఁతిస్వయంవరంబున మత్స్యయంత్ర
[1] దళనంబుచేసి, యాద్రౌపదీకన్య
నేవురుఁగైకొనుఁ ; డింతలో నేను
దేవమూర్తుల మిమ్ము దృష్టింపవత్తు.
ఆవివాహోత్సవంబైనమీఁదటను
వేవేగఁ గరిపురవిభుఁడు మిమ్మెఱిఁగి,
రప్పించి రాజ్యభారంబుసఁబూన్చుఁ ;
దప్పదింతయు." నని తగనానతిచ్చి
తపసి యంతర్ధానధారనేఁగుటయు,
నృపతులానందించి నెఱినుత్తరముగ
వచ్చుచు, సరయూప్రవాహంబుదాటి,
యచ్చట గోవర్ధనాద్రిఁజూచుచును,
గాశ్మీరభూములు గడచి, గంధర్వ
వేశ్మమై పొడవైన వృషభాద్రిగడచి,
మునిసీమలకుఁ బురంబులకుఁ గిరాత-
ఘనసీమలకుఁ ద్రోవఁగడువేడ్కఁగడచి,
యిదిపగ లిదిరాత్రి యిదిసంధ్య యనక
చదురొప్ప నమ్మహోత్సవదినంబునకు
ముందటఁ బార్థుండుమొగిఁద్రోవవెట్ట
నందఱునడచుచు, నర్ధరాత్రమున
నమరసంగతరంగ నతిమంగళాంగ
నమరంగ భవభంగయగు గంగఁగదిసి,
యేవురపెండ్లికి నీవుసాక్షివిగ
రావలెనని మహాప్రభువగ్నినపుడు
తోడుకొనిపోవుటదోపఁ జీఁకట్లు
జడియంగఁ గొఱవి వాసవిచేతఁబట్ట

1. దళితంబు. (మూ)

అర్జునుఁ డంగారపర్ణు జయించుట

నాఁగంగదాటి వారారసికొనుచు
ధీగతిఁ బార్థులే తేర, నారాత్రి
ననువుగఁ జీఁకటి నంగారపర్ణుఁ
డనియెడుగంధర్వుఁ డాండ్రునుదాను
జలకేళిసలుపుచుఁ జాలగర్వమునఁ
బలికె మీఁదెఱుఁగక పాండునందనుల:
"ఎవ్వరురా! యోరి! యీమధ్యరాత్రి
జవ్వనులును నేను జలకేళిసలుపఁ,
ద్రోవపెట్టుక మూరత్రోఁపుతనాన
నేవచ్చుచున్నారు! విధితప్పినదియొ!
కానరో! నన్నునంగారపర్ణాఖ్యు;
నేనిందు విహరింతు నెదురెందులేక.
ఇదికారణంబుగా నీగంగమడువు
విదితమై నా పేర వెలయుటవినరె!
మానరుగర్వంబు మానవులయ్యుఁ;
గానరు మీకింత కావరంబేల!
జలజనేత్రలు నేను జలకేళి యిచట
సలుపుచునున్నాము చావకపొండు;
అంగారపర్ణుండ నమరాదులైన
సంగతి నేనన్నుఁ జలియింతురెపుడు.
కొఱవిదాల్చితివేల కొఱవిదయ్యమవా!
గిఱుకున మరలుఁడు కినియునన్నైన."
అనుఁడు నర్జునుఁడును హాసంబుచేసి:
"విను, నీవుపొమ్మన్న - వెఱచిపోలేము;
పోవభీతుఁడుగాఁడె ప్రొద్దువాటించు!
నేవేళయును మాకు నేకరూపంబు.

జగదేకవిఖ్యాతచరిత యీగంగ ;
జగదేకనిర్వాణజనయిత్రి గంగ ;
అట్టిజాహ్నవిఁ దీర్థమాడకమాన ;
మెట్టివాఁడునుమాన్ప నెంతటివాఁడు !
ఏరులు వాగులు నెవ్వరిసొమ్ము !
....
సతులుసన్నిధినున్న చండగర్వమునఁ
బ్రతిభాషలాడకు బంటవై నిలుము."
అనినఁ బద్మవసంబు హాస్తివెల్వడిన
యనువున యువతిమధ్యము వాఁడు వెడలి,
వరభూషణప్రభావళులఁ జీఁకట్లు
పారిపారిఁజెదర నేర్పునవిల్లుదాల్చి,
మాటలఁబోదని మణిరథంబెక్కి,
బోఁటులు వెఱవ నద్భుతపరాక్రముఁడు
అమ్ములసంధించి, యువనిపైఁ బింజ
లిమ్ముల మోపుచు నిట్లనిపలికె :
"ఎట్టెట్టురా ! నన్నునేమంటి మనుజ !
పొట్టక్రొవ్వున నన్నుబొమ్మంటి తొలఁగి !
రథమోసరించునే రాట్నమే తేరఁ !
బృథివి నరాధమ ! ప్రేలెదెన్నైనన ;
క్రుక్కుడునో నిన్నుఁ గొఱవినీయేట !
దిక్కెవ్వరున్నారు ధృతినన్నుమాన్ప !
ఒగి నింకముందఱ కొక్కడుగిడినఁ,
దెగనేయువాఁడ నీతీవ్రబాణమున."
అని వింట [1] గంధర్వుఁడమ్ముసంధింప,
మనమున బెదరక మఱియునర్జునుఁడు

1. గర్వాంధు. (మా)

వానిఁ దృణప్రాయవచనుఁగాఁ జేసె.
పూనిక నార్వురుఁ బోదివిప్పకపుడు
వారిపై నడవంగ, వనితలున్నెడకు
వారు రాఁగనుఁగొని వాఁడాగ్రహించి,
బాణవర్షము పార్థుపైఁ బ్రయోగింప,
బాణారిమఱఁది యబ్బాణంబులెల్లఁ
బిడుగుచే వర్షించుబిందువుల్ వోలెఁ
గడకొఱవిని నేర్పుగదురఁ ద్రుంపుచును,
సవ్యకరంబున జంగటాలెత్తి
దివ్యుపై వైచుచోఁ, దెమలక వాఁడు
బాణధారల నట్టిపాషాణవృష్టి
రేణువుల్ చేసి యార్చిన, నింద్రసుతుఁడు
మిడుఁగుర్లు గంధర్వుమీఁద బెట్టురలఁ
గడువడి నయ్యగ్నికాష్ఠంబు ద్రిప్పి
పలికె: "నీవొక తేరుపై విల్లుగలిగి
యలుగులేయుచు మమ్ము ననదలఁ జేసి
యెత్తివచ్చెదవింక నోరి! యీకొఱవి
క్రొత్తగా వైచెదఁ గుండకనిలువు."
మనివైవ నాభీల హాలాహలాగ్ని
జనిత కోలాహలసరణి నయ్యగ్ని
నిప్పులుజడిగాఁగ నిగిడె బెట్టుగను.
అప్పుడు పైచీరలంతంతఁగమరి
కొన [1] మీసములుగాలుకొని శరీరంబు
నొనరఁజొక్కిన, నింతులోలిపొక్కంగ,
నమరులాకలకలంబాలించి మింట
సమరసన్నద్ధులై సైనికోత్తములు
పతికినడ్డమువచ్చి పార్థుపైఁగినిసి
యతిఘోరశరవృష్టి నందంద ముంప,

1. వాస. (మూ)

ధృతిఁ గాఢమెత్తి యెంతే నగ్నిమెఱయు -
గతి నర్జునుఁడు చేతికాండాగ్ని పెంచి
సేననంతట మహాశిఖిఁ గప్పుటయును,
నానాముఖంబుగా నడికి యాసేనఁ
గొందఱుభయమంది, కొందఱుమ్రగ్గి
కొందఱు దరికొని, కొందఱుగమరి,
చేతులాడక [1] చేదుచిచ్చునఁదొల్లి
భీతిల్లు సురసైన్యబృందంబు వోలెఁ
బ్రాణభయంబున భగ్నులై పాఱ,
నేణాలోచనలతో నితఁడొంటినిలిచి
నవనిధీశ్వరదత్తనారాచపంక్తి
కవిసి మంటలుగ్రమ్మఁ గవ్వడిమీఁద
గుప్పిన, నావృష్టిఁ గొఱవిచేఁదరలఁ
దిప్పశక్యముగాక దేవేంద్రసుతుఁడు
నాగ్నేయమంత్రమయ్యగ్నిశాస్త్రమున
నగ్నిప్రతాపుఁడు హత్తించి వైవ,
నది ధగధగయని యంతరిక్షమునఁ
ద్రిదశులువెఱఁగందఁ దీవ్రమైవచ్చి
రథముపై గంధర్వరాజుఁగూల్చుటయుఁ,
బృథివిపైఁబడె వాఁడు బిట్టుమూర్ఛిల్లి.
నరుఁడీడ్చితెచ్చి గంధర్వు ధర్మజుని
చరణాబ్జములవద్ద సాగఁబెట్టుటయు,
నంతలోపల వానియతివలుచేరి :
" శాంతలక్షణులార, చాలింపుఁడలుక ;
[2] ఎఱుఁగఁడు మహి మిమ్ము నితఁడాడె నెగ్గు ;
మఱవుఁడు ; పతిభిక్ష మాకు నీవలయు ;

1. చేతి. 2. ఎరుగుడు. (మూ)

ఎట్టివాఁడు మదించు నింతులయెదుట ;
నట్టితప్పు సహింపుఁడీ." రన్న నృపతి :
"హారితనూభవ, వీరియలమటమానఁ
బురుషభిక్షార్థమై పోనిమ్ము వీని."
అనినఁ బార్థుఁడు వానినచ్చోటవిడిచి
జననీసహోదరసహితుఁడై కదల,
నంగారపర్ణుండు నంతలోఁదెలిసి
సంగతిఁ దనమాయశక్తిచే నపుడు
కాలి నీఱైపడ్డ కనకరథంబు
లీలరావించి వాలిక [1] మొనఁదీర్చి,
యరిగెడుపార్థుల కడ్డంబువచ్చి,
సరసవైఖరి వారిసన్నుతిచేసి :
"ధారుణి దివ్యాస్త్రధరులు లోకైక
వీరులు వెసఁబాండవేయులు మీరు ;
సతులసన్నిధినున్న సాధులకైన
మతిదప్పు ; నింక నామాటయేమిటికి !
వెలిఁగినరథమేను విద్యాబలమునఁ
గలుగఁజిత్రించితిఁగాన, నాపేరు
చిత్రరథుండనఁజెల్లు ; మీకృపకుఁ
బాత్రుఁడ ; నంగారపర్ణాఖ్యమొల్ల ;
నరయంగ నేనును నర్థేశసఖుఁడ
ధరణీశులార ! యెంతయుఁగృపతోడ
. . . .
ననుగాచి పోవుచున్నాఁడవు పార్థ !
విను, నీకు గంధర్వవిద్య యిచ్చెదను ;
నాకు నాగ్నేయబాణము సత్కరింపు ;
చేకొని నీతోడఁ జేసెదఁజెలిమి.

---

1. మొనందీర్చి. (మా)

బంధుర రిపు హయ ప్రతిరూపమడఁచు
గంధర్వహయములు గలవు నాయింట ;
నిన్నాటి నందులో నిత్తు నేవురకుఁ ;
జెన్నార నాకీవె! చిచ్చుఱకోల."
అనిన, ధర్మజునాజ్ఞ నాదివ్యబాణ
మనిమిషునకునిచ్చె హరితనూభవుఁడు.
'అవసరంబైనప్పు డశ్వరత్నములు
దివిజ, పుత్తె.' మ్మని తెలియుంగఁజెప్పి,
గాంధర్వమాయయు ఘనముగాఁగాంచి :
'గంధర్వ, యపుడేల గడఁగితి మమ్ము ?
నీక్షింప మాసత్వ మెఱుఁగలేవైతి ;
యక్షులు సర్వజ్ఞులని చెప్పవిందుఁ ;
జెప్పుమా.' యనవుడుఁ జెలఁగి గంధర్వుఁ :
'డప్పటికకార్య మట్లయ్యె ; విజయ !
ఉగ్రాంశువులులేక యుండుటఁగాదె
[1] సుగ్రాహముగఁ జంద్రుఁజూతురు నరులు ;
సూర్యునిఁ దామట్లు [2] చూడరుగాక ;
కార్యమొక్కటిచెప్పఁగలద దివినుము.
హితుఁడు మీకొకపురోహితుఁడు లేకునికి
శ్రుతశౌర్య, యిసుముగాఁ జూతురునరులు.
మంత్రరక్షితమైనమగఁటిమిగాదె !
[3] సంతాపమొనరించు శత్రుకోటికిని.
వ్రతధారులై మీరువర్తించుకతనఁ,
జతురత మీయెడ జయముసిద్ధించె.
కాంతలలో నతికామినై యుంట
నెంతయు మీచేత నిట్లుగావలసె.

---

1. సుగ్రాసమున. 2. చూతురు. 3. సంతాన. (మూ)

ఇటమీఁదఁ [1]కృతపురోహితులౌచుఁ దిరుగఁ
బటుబుద్ధి వైరులు పగులంగఁగలరు ;
కావున మీరలు ఘనపరాక్రములు
భావింపఁ బరధర్మభరితమానసులు
తాపసునొక్కనిఁ దాపత్యులార,
చేపట్టుఁడబ్బెడు శ్రీయును జయము.”
అనుడు గంధర్వున కర్జునుండనియె :
“వినుతాత్మ, నీచేత వినవయ్యెవింత ;
కౌంతేయవిఖ్యాతి ఘనతమై నుండ,
నెంతయుఁ దాపత్య లేలంటివిపుడు ?
వినయంబుతోడ నీవృత్తాంతమెల్ల
విన వేడుకయ్యెడు వినిపింపుమాకు.”
అనుడుఁ గవ్వడిఁజూచి యమరుఁడిట్లనియె :

తపతీసంవరణము

“ఘనశౌర్య, యాకథ కడముట్ట వినుము ;
భారతవంశాబ్ధి పరిపూర్ణచంద్రుఁ
డారయ సత్యధర్మాంచితాత్మకుఁడు
ధరణి నజామీఢతనయుండు ఘనుఁడు
వరయశోధనుఁడు సంవరణుండు తొల్లి
ధరణీతలంబెల్ల ధర్మమార్గమున
నరయుచు, వేడ్కమై నతఁడొక్కనాఁడు
వాటంపుసేనలు వలనొప్పఁ గొలువ
వేఁటకై చనుదెంచి విపినంబులోనఁ
గంతునిదీమంబుఁ గాంతాలలామఁ
గాంతి నారతినైనఁ గైకొనిపోఁటి

1. బహుకృపాహితవైతిరుగ. (మూ)

ఘనరూపసంపద గలిగినయట్టి
వనితనొక్కతెఁజూచె వసుమతీవిభుఁడు.
పడఁతిఁజూచినచూపు పరికించి తివియు-
పడుపునఁ దలయూఁచి వర్ణింపఁదొడఁగె :
" ఈకాంతముఖకాంతి కెన [1] చేయఁబూని
యాకంజభవుఁ డబ్జకాంతుని నెప్పుడు
నెలకునొక్కొకమాఱు నెఱిఁజెఱిచి చెఱిచి,
కలకాలమును నిట్లు గడపుచునాఁడు.
ఏవంక యీకేమ యెఱమితోఁ జూచె,
నావంక నలగల్వ లమరినట్లయ్యె ;
నీయింతి చనుదోయి మొలమినొండొండ
రాయుచున్నవి గడిరాజులువోలె ;
పలకాజు చేపట్టు వాలునుబోలె
వలనొప్పు వళుల నీవనితరోమాళి ;
' జలజబాంధవుఁ డేకచక్రరథంబు
గలిగినమాత్ర లోకములెల్లఁ దిరిగె ;
రెండుచక్రములయంత్రితమైనరథము
దండిగల్గిన నేను దాటనే యతని '
నని కంతుఁ డేకరథంబాయిత్తపఱచె
నన నొప్పె నీయింతి కాజఘనంబు ;
అతికర్కశంబులు హాస్తితుండములు
సతతశీతలములు జగతినరంట్లు,
కావున నీభామ కలితంపుదొడల
కేవిధంబున సవతెన్నంగరాదు ;
ఈనాతి పదముల కెనగాఁగఁదలఁచి
పూనెఁ దపంబు నంబుజములు నీట ;

1. గాగ. (మా)

వల్లీల దీనికి సరియైనసతుల
నెల్లలోకంబుల నేఁగాంచియెఱుఁగ.
చిత్రంబులో బ్రహ్మ చెలువొప్పఁ దలఁచి,
హత్తింపనోపు నీయబలరూపంబు ;
కాక, చిత్తరువునఁ గ్రమమొప్పవ్రాసి
జోకఁ బ్రాణము మఱి జొడింపఁబోలు ;
దైవకన్యకయొ ! గంధర్వకన్యకయొ !
భూవరకన్యయో ! భూదేవసుతయొ !"
అని యిట్లుతలపోయు నారాజచంద్రు
మనసిజాకారుని మానినిఁజూచి
మెఱయుమేఘములోని మెఱుఁగునుబోలెఁ
దెఱవ వేగంబె యదృశ్యయై పోయె.
పోయిన, నారాజు పొలపొలవోయి
ధీయుక్తి నెంతయుఁ దిరిగిరాఁజూచి,
వినువీథియునుజూచి విస్మయంబంది
తనమనంబున నిట్లు తలపోయఁదొణఁగె :
"ఈకన్య యెందుండి యిటవచ్చెనొక్కొ !
కాక యీతేజంబు కాంతయొ కాదొ !
వలరాజుమాయయో ! వనలక్ష్మియొక్కొ !
తెలియంగలేనైతి దిటతప్పెనవుడు ;
అనుమానమటుమాని యాలేమఁగదిసి
చనుమానమున వేడ్కసలుపలేనైతి ;
చేతనుండెడిసొమ్ము చిందంగవైచి
బ్రాఁతితో వెదకెడువందఁబోలితిని ;
చేరినమృగనేత్రఁ జెందంగలేక
జారంగవిడిచి నే జాలిఁబొందితిని."
అనుచు సంవరణుండు హత్తినమోహా-
వినతుఁడై, యెంతయువిరహాగ్నిఁబొంది,

మదనాస్త్రములఁ ద్రస్సి, మానంబు [1] గ్రొచ్చి,
హృదయమోహము పెంచి, యూలుపవంచి,
గండుఁగోయిలకూఁత గర్వంబు వెడలి,
మిండతుమ్మెదజంకె మీనెల్లఁ బొదలి,
రాచిల్కపలుకులఁ బలికిఁ జిక్క
పూఁచినలతలచేఁ బొంకంబు దక్క
యుండ, నక్కోమలి యొసరంగ నచ్చి

....

తళతళమని మేనితళుకులొప్పంగఁ
బలికె భూవిభుఁ జూచి పరమహర్షమున :
"ఓ రాజ, నీ కేల యుపతాపమందఁ!
జేరు నెందైనను జేరెడు సొమ్ము ;
నాతండ్రి సూర్యుండు ; నా పేరు తపతి ;
నాతలంపున నీవు నరనాథ, కలవు ;
ఏ తెఱంగున నైన నీవు మాతండ్రి
నాతతగతి వేఁడు మతఁడు నీకిచ్చు ;
తరుణికి నాకు స్వతంత్రత లేదు ;
నరుఁడ వవశ్యంబు వసుధేశ, నీవు."
అని చెప్పి తపతియు నరుగనికడకుఁ
జనియె ; సంవరణుండు స్మరబాధఁ బొంది
యున్నంత, మంత్రీంద్రులొయ్యన వచ్చి
యున్కియుఁ దెలిసి యయ్యవనీశువలన,
భూకాంతు నప్పుడు పురవరంబునకుఁ
దోకొని యేతెంచి, తోరంపు వేడ్కఁ
జంద్రకాంతపువేది [2] చలువగా నొక్క
సాంద్రపుష్పపుశయ్య నవరగాఁ జేసి

---

1. గ్రొస్సి. 2. చలుపగా. (మూ)

పన్నీరుచిలికించి పార్థివుఁగడిసి
క్రన్నన మృగమద కర్పూర భద్ర-
మిళితగంధంబును మేనిండనలఁది,
[1] చలువగా సురటిచే జానొప్పవిసరఁ,
దాపముగ్గలమైన ధారుణీవిభుఁడు
దీపించురవిపుత్రిఁ దేఁజాలినట్టి
తనపురోహితుఁడైన తపసి వసిష్ఠు
ననువొప్పఁదలఁచె నాయతభక్తితోడఁ;
దలఁచిన నాతఁడాధరణీశునెదుర
నిలిచిన, వీక్షించి నీతితో మ్రొక్కి
యాసీనుఁగావించి యంజలిచేసి
భాసురాత్మకుఁబల్కెఁ బ్రార్థనచేసి:
"ఆచార్య, మీకృపా [2] యత్తతవలన
భూచక్రమంతయు [3] భోగదేశంబు.
ఒక్కటి నాకింక నొసఁగూర్పవలయు;
నకార్యమంతయు నాదట వినుఁడు.
వేఁటకై పోయి యేఁగినమధ్యమున
వాటంపుఁగూరిమి వామాయతాక్షిఁ
దపనునికూఁతునిఁ దపతియన్దానిఁ
జపలతఁజూచితి స్మరుఁడుప్రేరేప;
అదియును, నామీఁదనాసక్తినెఱపి
మొదలలేమిని బోయె మొగిఁ దండ్రికడకు;
ఈపొద్దు నీవేఁగి యేరీతినైన
నాపొద్దుఁ బ్రార్థించి యతివఁ దేవయ్య."
అనుచుఁ బ్రార్థించిన, నావశిష్ఠుండు
ననుమతిగైకొని యర్కునికడకుఁ

1. చెలువు. 2. యత్నంబుగాక. 3. భోగకాలంబు. (మూ)

జతురతఁబోయి యాజలజబాంధవుని
శ్రుతులచే నెంతయు స్తుతియింప, నతఁడు
మనమున హర్షించి మౌనికిట్లనియె :
" అనఘాత్మ, యేమైన నడుగు మిచ్చెదను ;
బ్రహ్మవేత్తవు నీవు బ్రహ్మపూజ్యుఁడవు
బ్రహ్మసంభవుఁడవు ప్రణుతింపవలదు. "
అనిన వశిష్ఠుండు హరిదశ్వుఁబలికె :
" వనజాప్త, యిపుడు సంవరణభూపతికి
నీకూఁతుఁ దపతిని నెమ్మినీవలయుఁ
బ్రాకట నిఖిల సౌభాగ్యవర్తనల ;
వనితలఁగన్నట్టి వారలకెల్ల
ఘనవరునకు నీయఁ గాంచుటే ఫలము. "
అనిన సంతోషించి యంభోజసఖుఁడు
తనకూఁతుఁ దపతినిఁ దాల్మిరావించి,
దివ్యభూషణములు దివ్యవస్త్రములు
నవ్యంబుగా నిచ్చి నయములునొడివి,
భూవరునకుఁ బెక్కుభూషల నొసగి
యావశిష్ఠుని వెంట ననిచిపుత్తెంచె.
ఆరీతి నమ్మౌని యర్కసంభవను
గౌరవంబునఁదెచ్చి కడుసంభ్రమమున
వరముహూర్తమున సంవరణభూపతికి
సరిఁబెండ్లి సేయ, నాజననాథుఁడలరి
మునిశిఖామణికిఁ గేల్మోగిచి వీడ్కొలిపి,
యనుభవవాంఛ నయ్యవనిరాజ్యమున
మంత్రులఁబూన్చి, యమ్మగువయుఁదాను
యంత్రితమదనరాజ్యానుభోగంబు
వరుసఁ బన్నెండేండ్లు వారక సేయ,
ధరణి సధర్మంబుతగులుటఁజేసి

తొలఁగక నావృష్టితోఁ జెంద; దోఁచుటయుఁ,
జెలఁగి యే తెంచి వశిష్ఠుఁడాలోన
శాంతిహోమాదులు సవరఁగాఁ జేసి
యింత ననావృష్టి వేగంబె మాన్చి,
ప్రజలకు సౌఖ్యంబు పాటిల్లఁ జేసి
నిజనివాసమునకు నెమ్మితో నరిగె.
అంత సంవరణధరాధినాథునకుఁ
గాంతితోఁ దపతికిఁ గలితలగ్నమున
నొదవు వసిష్ఠాదియోజితశక్తుఁ
డుదయించెఁ గురుఁడన నొకకుమారకుఁడు.
ఆతపతీతనయాన్వయులగుట
ఖ్యాతి మీకబ్బెఁ దాపత్యనామంబు;
కావునఁ గురువంశకర్తలు మీర;
లా వశిష్ఠుఁడు మీకు నాచార్యుఁ డెపుడు."
అనుచు నాగంధర్వుఁ డంతయుఁ జెప్ప
విని, హర్షమునఁ గ్రీడి వెండియుఁ బలికె:
"మా వంశమున కెల్ల మహిఁ గురుండైన
యా వశిష్ఠుమహత్త్వము దెప్పవలయు."

వశిష్ఠుని మహిమ

అనిన దివ్యుఁడు పల్కె: "నతని సామర్థ్య
[1] మనయంబుఁ జెప్పఁగ నలవియె నాకు!
కొంత చెప్పెద విను, క్షోణి నవ్వాని
యెంతయు ఘనతపోహితమానసుండు;
మున్ను విశ్వామిత్రముని సేయు నెగ్గు
లన్నియు మఱచి, యయ్యమలాత్ముఁ డతని
బ్రహ్మమునిత్వంబు పరగంగ నొసగె;
బ్రహ్మసంభవుశక్తి ప్రణుతింపవశమె!"

1. మనయంగ. (మా)

అనినఁ, గన్వడిపల్కెఁ : " నావశిష్ఠునకు
మునుఁ గౌశికుం డేల మొగి నగ్గుచేసె ?
విను, బ్రహ్మ [1] మహాని పోరాటములఁ డెట్లయ్యె ?
విన వేడ్కయయ్యెడు వివరింపు నాకు. "
అనవుడు గంధర్వుఁ డర్జునుకనియె :
" ననఘ, చెప్పెద నదియంతయు వినుము ;
తొల్లి రాజన్యుఁడై దొరయు కౌశికుఁడు
పల్లీల జగమెల్ల శాసింపుచుండి,
సకలసేనలుగొల్వ శైలాటవులకు
నొకనాఁడు వేఁటమై నొప్పఁగాఁబోయి,
నొగిలించి మృగముల నూల్కొన్న శాంతి
మగిడి వశిష్ఠాశ్రమమునకు వచ్చెఁ.
వచ్చిన గాధేయు వరుస నమ్మౌని
యచ్చుగాఁ బూజించి యర్థి నిట్లనియె :
" మహితాత్మ, మాయాశ్రమంబున నేఁడు
విహితసేనలు నీవు విందారగించి,
దీవనఁ బొంది యీ దివసాంతమునను
బోవంగవలె. " నన్నఁ బొంగి కౌశికుఁడు :
" సమలాత్మ, నీమాటకడ్డంబు చెప్ప ;
సమర నన్నియు వేగ నావటిం. " పనినఁ
గైకొనివచ్చి యామునితపోధనుఁడు
ధీకాంతిఁ దమకామధేనువుఁ బిలిచి,
విందు తెఱంగెల్ల వినిపించి, వేడ్కఁ
బొంది ' భోజనమెల్లఁ బుట్టించు ' మనిన,
నా కామధేనువు నట్లకాకనుచుఁ
బ్రాకటంబుగ నన్నపర్వతంబులును,

1. మహానత్వ. (మూ)

నిండి పాఱుచునున్న నేతి కాలువలు,
దండిగానొప్పారు దధిసరస్సులును,
బిండివంటలుఁ జెక్కుపృథుశాకతతులుఁ
గండచక్కెరలతోఁ గడునేకములు
చాలంగఁగురిసిన, సంయమిచూచి
మేలని యాశక్తి మేనెల్ల దువ్వ,
మేయుంగఁబొమ్మని మృదురీతి ననిచి,
యాయువనీశ్వరు నటకు రాఁబనిచి,
వినుతింపరాకుండ విందువెట్టుటయుఁ,
దనసేనలును దానుఁ దనరి కౌశికుఁడు
భుజియించి విస్మయపుంజితుండగుచు,
భజన నరుంధతీపతిఁ జూచిపలికె:
"మహితాత్మ, నాకు నీమొదవునీవయ్య!
మొదవులెన్నైనను మొగి దీనికంటె
ఘనవహోవిభవంబు గలిగినవానిఁ
దనియంగ నిచ్చెదఁ దాపసారాధ్య!"
అనినఁ గౌశికునకిట్లనియె వశిష్ఠు:
"విను మేము నీశక్తివిడువంగఁజాల;
దీనినొక్కటిఁగావఁ దీరదు నాకుఁ;
బూని పెక్కైనను బ్రోవంగఁగలనె!
సర్వకృత్యంబులు సరి దీనివలన
నుర్వీశ, యెప్పుడే నొదవును నాకుఁ;
గావున నీయావుఁ గడచి మహారాజ,
యేమైనఁ బ్రార్థింపు మిచ్చెదనీకు."
అనిన విశ్వామిత్రుఁడలుకనిట్లనియె:
"మునివని నేనిట్లు మామాటనేయ
వినయమించుకలేక ఫిట్టివిఁగాదవు!
నినువంటి మానులునెటి నెందులేరు!

సకలభూతంబులెల్ల శాసించునాకు
నొకకుత్తినడిగిన నొప్పిపడదగదె !
పెన్నిధియనబోలెఁ దీనునికి నొదవు
నెన్నిభంగుల నుండఁజత్తువే! యేను."
అనుచుఁ గోపంబునఁ నాగోవుఁబట్టఁ
దనబలంబులనెల్లఁ దడయక పనిచె.
అనిచిన, నానేన యాక్రేపుఁబట్టి-
కొనిపోయి యావుకు గుఱుతుగాఁజూపి,
యొలయింపనాకున్న నెంతయుబలిమిఁ
దలకొని పల్లెలఁ దప్పక దిగిచి
కట్టంగఁజూచినఁ, గనలి యామొదవు
మెట్టి యావల్లెలు మిన్నక తన్ని,
పొట్టలువగులంగఁ బొడిపొడిఁ ద్రొక్కి,
యుట్టిట్టుగాఁద్రోలి యాబలంబులను,
జనుదెంచి భక్తితోసంయమిఁబలికె:
"ఇనతేజ! నన్నునుపేక్షింపఁదగునె!
బలిమి విశ్వామిత్రబలములుపొదివి
చలమున నాదూడఁ జావమొత్తుచును
నన్నుబట్టుకపోవ నడచుచున్నారు;
క్రన్నన మాన్పవే! గాధేయుబాధ."
అనిన నూరకయుండ నమ్మౌనిచంద్రు
మనసు పూనికగాంచి మరలి యామొదవు
నెఱిఁగన్నుఁగ్రేవల నిప్పులుగ్రమ్మఁ
దఱిమిడి క్షితిఁ గాలఁద్రవ్వి దిమ్ముచును,
స్ఫురితక్రోధంబునఁ బ్రోథంబులదర,
నరిమురి సేనల నదరంటఁదాఁకి,
చెక్కియుఁ జెండియుఁ జెదరఁదన్నియును,
ద్రొక్కియుఁ ద్రుంచియుఁ ద్రుళ్లడంచియును,

బఱచియుఁ బోడిచియుఁ బొఱఁదోలియును,
మెఱమియు మొట్టియు మొత్తైవాపియును (?)
గడిమిమై నేతేరఁ, గౌశికుబలము
తడయక యూకుత్తి దండిమైఁగదిసి
యేచి యార్పులు బొబ్బలిడుచు నందంద
నేచందమునవైన నిట దీనినిపుడు
పట్టకున్ననుగాదు పౌరుషంబనుచుఁ
జుట్టిరా రథ దంతి సూతులనిలిపి,
యొత్తి యుల్లనడాసి యొదిగి డాకాల
వాత్రించి యొకవల్లె నదిబిగియించి
తలకోల దగిలించి తాళ్లనుబట్టి
పలుమాఱు కోలలపాలు సేయుటయు,
సంసారబంధముల్ సరి విడఁదన్ను
కంసారిసముఁడైన ఘనయోగివోలె,
నందికోపించి యంతయుఁ బాకసమితి
నందంద తెగఁదన్ని 'హంబా' యటన్న,
గోమయంబున దానిఖురరోమములను
సామర్థ్యముప్పొంగ శబరకోటులును
క్షితియుదరఁ బుళింద సింహళ ద్రవిడ
తతులనేకులు బల్మిఁ దడయకపుట్టి,
పరశు తోమర కుంత పట్టస ప్రాస
పరిఘ గదా శూల బాణాసనాది
వివిధాయుధంబులు వీరులై తాల్చి
జవమొప్పఁ గౌశికుసైన్యంబుఁ దాఁకి
రథముల విఱిచి, సారథులఁగారించి,
రథికులవిదళించి, రథ్యాళినొంచి,

కరులను దెగటార్చి, కలఁచి మావుతులఁ,
దురగాళిఁ [1] జెఱచి, రౌతుల [2] నేలఁగలిపి,
యోడక కాల్బంట్ల నుక్కడఁగించి,
[3] వాఁడిమిగా మోది పదలకయూర్వ,
హతశేషమైన విశ్వామిత్రబలము
క్షితియెల్ల యెడలను జెదరి చేడ్పడియె.
అప్పుడు నందిని హంబారవంబు
లుప్పొంగ మేయుచు నొగిఁబంచతిలుచుఁ
దనక్రేపు వేడ్కమైఁ దఱచు నాకుచును
ఘనముగా విహరింపఁ గౌశికుఁ డంత :
“ నచ్చుగా నక్కట ! యావుచే నిట్లు
చెచ్చెఱ నా సేన చిందువందయ్యెఁ !
బటురాజ తేజంబు బ్రహ్మతేజమున
కెటువలెఁ జేసిన నీడుగా.” దనుచుఁ
బటుతరనిష్ఠమై బ్రహ్మకుఁ దపము
. . . .
పెక్కుకాలంబులు పెక్కురీతులను
దక్కక సేయఁ బ్రత్యక్షమైయజుఁడు :
“ అనఘ, నీకోరు బ్రహ్మర్షిభావంబు
ఘనవసిష్ఠుఁడు పల్కఁ గలుగు నీ.” కనుచు
నానతిచేసి యయ్యజుఁడు వోవుటయు,
జానొప్ప వేడ్క విశ్వామిత్రుఁ డపుడు
రమణ నరుంధతీరమణుముందఱకు
సమబుద్ధి నేతెంచి చతురత నిలిచె.
నిలిచినఁ గనుఁగొని నెఱి వశిష్ఠుండు
లలి ‘ రాజముని ! కుశలంబె నీ ? ’ కనిన,

1. చలిపి. 2. గాల. 3. వాడలు. (మూ)

మరలి యేతెంచియు మఱియుఁ గౌశికుఁడు
తరమిడి యత్యుగ్ర తపమునసుండె.
అంతఁ గల్మషపాదుఁడను రాజవరుఁడు
వింతగా హయమెక్కి వెడలెడుచోట
శక్తి శంభుఁడు వశిష్ఠాగ్రసుతుండు
శక్తి సంయమి త్రోవఁజన నెదురైనఁ,

శక్తిమహాముని కల్మాషపాదుని శపించుట

జూచియిట్లనియె నా క్షోణీపల్లభుఁడు:
'నే చనుమార్గంబు విడిచిపో విప్ర!'
అనవిని యాశక్తి యమనీశుఁబలికె:
'మనుజేశ, ధర్మంబు మఱచి పల్కెదవు;
రాజవునీవు; నే బ్రాహ్మణోత్తముఁడ;
నోజ నేఁదొలఁగంగ యోగ్యమా నీకు!"
అనిన రాజిట్లను నలుకదీపింప:
"నినుఁజూచి పలుకుము; నియమంబులేల!
తొలఁగు; మూరక నీవు దొసఁగులుమాను;
తొలఁగకుండితివేని తొలఁగింతునిపుడు."
అనిన సంయమిపల్కు: "నవనీశ, నీదు
మనసువచ్చినయట్లు మర్దించునన్ను;
ధర్మమార్గంబు నేఁదప్పఁ; దప్పినను
ధర్మంబులన్నియుఁ దప్పంగావునను."
అనిపల్క రాజన్యుఁ డలిగి యమ్మౌనిఁ
దనచేతికశకోలఁ దప్పకవేసె.
వేసిన నాశక్తి వికృతుఁడై పలికె:
'వాసి యించుకలేక వసుధీశ, నన్ను
దఱటున నేయంగ ధర్మమే నీకు!
వెఱపు విప్రులయెడ విడిచితి; గానఁ,

దక్కక కాననలో [1] దశవర్షములును
ఱక్కసుఁడవుగమ్ము రాజ్యంబు వాసి."
అని శాపమిచ్చిన, నన్నృపుఁడు వ్యక్తానిఁ
బోనది వసిష్ఠునిపుత్త్రుఁగా నెఱిఁగి,
పురపురఁబొక్కుచుఁ బురమునకేఁగి
గురుకౌశికునకు నాఘోరంబు చెప్పి
యున్నంత, నొకవిప్రుఁ డర్థిఁ గదిసి
సన్నుతి మాంసభోజనమడుగుటయు,
రాజప్పు డడబాల రావించి: "యిట్టి
భోజనంబతనికిఁ బుచ్చిఁ బెట్టు." మనుచు
నప్పనచేసిన, నడబాల పోయి
యప్పొద్దు మాంసంబు లేకయున్నఁ
గౌశికుమాయచేఁ గార్యంబు మఱచి,
యాశయ్య నరమాంస మనువుగా వండి
ద్విజునకుఁ బెట్ట, నాద్విజుఁడు కోపించి:
"నిజమింతయును లేక నృపుఁడు నా కిట్లు
మనుజమాంసము పెట్టు మహితపాపమున
మనుజాశనుండు దా మహినౌనుగాక."
అనుచు శాపంబిచ్చి యావిప్రుఁడేఁగ,
నను వేది యానృపుండట్లయ్యె; నప్పుడు
వింతగా దనుజుఁడై విహరించుచోట
నంతట నొక్కనాఁ డడవిలోపలను,
నమితతపశ్శక్తి యాశక్తి వచ్చి
సమిధలు విఱుచుచుఁ జరియింపఁ జూచి
కపటాత్ముఁడైనట్టి కౌశికమౌని
చపలాత్ము నొకదైత్యుఁ జలమొప్పఁ బిలిచి

1. దశమవర్షములు. (మూ)

పలికె: "నో రాక్షస, పదరక నీవు
బలిమిమైఁ గల్మాషపాదులోఁ జొచ్చి,
యావశిష్ఠాత్మజు నణఁగింపు." మనిన
వావిరి నాదైత్యవరుఁడియ్యకొనుచుఁ
గల్మాషపాదులోఁ గడిమిమైఁ జొచ్చి
జాల్మఁడా శక్తినిఁ జంపి భక్షించె.
మఱియు విశ్వామిత్రమాయ ప్రేరేపఁ
బఱచి యాకల్మాషపాదుండు కినిసి,
పొదలు వశిష్ఠునిపుత్రుల నెల్ల
వదలక వధియించి వరుసతోఁ దినియె.
ఈరీతిఁ దనపుత్రులీల్గినఁ జూచి,
దారుణశోకాగ్నిఁ దాపసోత్తముఁడు
పత్నియుఁ దాను బలవరింపుచును
నాత్మదుఃఖంబున నోగులంగలేక
కాళ్లుఁ జేతులుఁ ద్రాటఁ గట్టుక పోయి
నీళ్ల నొక్కటను మునింగిన, నదియుఁ
బాశంబులన్నియు భగ్నంబు సేసి
పేశలంబుగ ధరఁబెట్టె నమ్మౌని.
నది మొదలా నది యన్నిదిక్కులను
విదిత విపాశనా వెలసె; వెండియును
నొకకొండచఱియలో నుఱుక, నాగిరియు
వికలంబులేకుండ వెలుపలఁ బెట్టె;
విడువక యమ్మౌని విపరీతబుద్ధిఁ
దడయక కంఠానఁ దగ నొక్కగుండు
కట్టుక ఘోరనక్రగ్రాహములకు
బెట్టైననదిఁ జొర, బెదరి యన్నదియు
నతిసాత్త్వికులనంటదలజడన్నట్లు
శతముఖంబులఁ [1]బాఱి [2]శతద్రువయ్యె;

1. బఱచి. 2. శతధృతియయ్యె. (మూ)

మఱియును వసిష్ఠుఁ మరణయత్నములు
వెఱనక చేసియు విఫలంబులైనఁ,
దనతపోవనభూమిఁ దడయక చేరి
యనయంబుఁ దపముండ, నటనొక్కనాఁడు,
తనకుమారుఁడుశక్తి తాపసుభార్య
[1] యనఘాంగి దృశ్యంతియను నెమ్ముగ్ధ
తనయగ్రమునఁ బోవ, దానిగర్భమున
వినుత సుస్వర వేదవితతులు చెలఁగ
విని, మానస మెంతయు వెలఁదిగర్భమునఁ
దనయుఁ డుండుటెఱింగి తద్దహర్షించి
పుత్రశోకముమాని పొలఁతియుఁ దానుఁ
పౌత్రునిజన్మంబు ప్రార్థించుచుండె.
అంతట నొక్కనాఁ డమ్మునికోడ
లెంతయు జలములకేతెంచుచోట
ఘనకల్మషుండైన కల్మాషపాదుఁ
డెనయ నామునికాంత నేచి మ్రింగంగఁ
జనుదేరఁ, [2] జూచదృశ్యంతి తలంక,
మునుదానినీక్షించి మునివసిష్ఠుండు

కల్మాషపాదుఁడు శాపవిముక్తుఁడగుట

వెఱవకుమని దాని వెఱపెల్ల మాన్చి,
మఱవక వానిపై మంత్రోదకంబు
ఝల్లనఁ దనమంత్రశక్తిచే నప్పుడు
చల్లిన, రాక్షసచపలభావమును
గల్మాషపాదుండు కడముట్ట విడిచి
మేల్మిరాజై ప్రణమిల్లి యాలోన,

1. అనఘాంగి-దృశ్యంతి. 2. జూచి దృశ్యంతి. (మూ)

వినయసద్భక్తితో వీక్షించి పలికె:
"అనఘాత్మ, నీచేత నణఁగె శాపంబు;
చని మొదల నేనింక జనపదంబునకు;
నెనసిన వేడ్క నీ వే తేరవలయు."
అనవుడు మౌనియు నంగీకరించి
పోనర నారాజన్యుపురికి నేతెంచె.
అపుడు కల్మాషపాదావనీశ్వరుఁడు
తపసియుఁ దానును దనపురంబునకు
నేతెంచి, మంత్రుల నింతులఁ గూడి
యాతాపసారాధ్యు నర్చించి మ్రొక్కి
ప్రణుతించి పలికె: "నోభవ్యాత్మ, నాకు
గణుతింప మునిశాపకారణంబునను
మగువఁ గూడఁగ రాదు మరణోక్తిభీతి;
మగవాని నొక్కని మదయంతియందుఁ
గులమెల్ల నిలుపంగఁ గుదురైనవానిఁ
జెలువుగా నీవయ్య! క్షేత్రజుఁగాను."
అనుచుఁ బ్రార్థన సేయ నతఁడు కైకొనుచు
మనుజేశు సతియైన మదయంతియందు
నొకపుత్త్రు నుత్తము నుదయింపఁ జేసి
ప్రకటించి రాజుచే బహుమానమంది
యచ్చోటు వీడ్కొని యాశ్రమంబునకుఁ
జెచ్చెర నేతెంచె శిష్యులు గొలువ.
అంత నదృశ్యంతి హర్షంబుతోడఁ
గాంతిమంతునిఁ బుత్త్రు ఘనతపోధనుని
రవినిభతేజుఁ బరాశరుఁ గనియె.
అవసరంబున వచ్చి యావసిష్ఠుండు
సకలకర్మంబులు శాస్త్రోక్తిఁ జేసి,
ప్రకటించి పెనుపంగఁ, బ్రబలి యాసుతుఁడు

కాలోప [1] నీతుఁడై కలవిద్యలెల్ల
లీలమై నేర్చి, వాలిక ప్రాయమునను
దాతకు నెఱిఁగించి తపముసకరఁగి
ప్రీతితోడఁ దపంబు పెక్కేండ్లుచేసి,
హరి ధాత హరులఁ బ్రత్యక్షంబుచేసి,
వరుస వారలచేత వరములుఁబడసి,
మరలి యేతెంచి యామహాత్మకుండు
గురుతరంబుగఁ దాతకును భక్తిమ్రొక్క
పలికె: “భవ్యాత్మక, ఫలియించెఁదపము ;
అలరి మిమ్మొకటి నేనడుగవచ్చితిని ;
పితృఋణంబుఁదపని బిడ్డఁడేమిటికిఁ !
పితరులకెల్లను బ్రియముగా నిపుడు
ఘోరతపంబునఁ గుటిలరాక్షసులఁ
బేరుమాన్పెద నన్నుబ్రియముతోననుపు.”
మనవుడు నవ్వాని మనుమనిఁబలికె :
“ననఘ, తపంబేల యల్పంపుఁబసికి !
నుగ్రతపంబున నొకకీడు దోచు ;
[2] వ్యగ్రత దానిచే నణఁగులోకములు.
ఈయర్థమునకు నే నితిహాసమొకటి
ధీయుక్తిఁ జెప్పెద ధీరాత్మ, వినుము:
కృతవీర్యుఁడనురాజు క్షితియేలి మున్ను
జతురతఁ గావించె సకలయజ్ఞములు.
ప్రీతి యాజకులైన భృగునందనులకు
బ్రాఁతి దక్షిణలుగా బహుధనంబొసగి
యాపుణ్యఫలమున నాంద్రును దానుఁ
బ్రాపించె నాకంబు పార్థివోత్తముఁడు.

1. నియతుఁడై. 2. అగ్రత. (మూ)

ఆవెనుకఁ దత్పుత్త్రు లవని నేలుచును
ఆవిప్రులకు ధనం బబ్బుట యెఱిఁగి,
భృగుతనూభవులను బిలిపించి బలిమిఁ
దెగని యర్థము తృష్ణఁ దివిఁ యిట్లనిరి :
'ద్విజులార, మీ కేల విపులార్థతతులు ?
విజయింపవలె మాకు వేగంబె తెండు'.
అనిన, వారలు ధనమట్లీయకున్నఁ
గినిసి భార్గవుల నాక్షితిపులు చంపి,
దాఁచినధనములు దాఁకఁగైకొనుచుఁ
బూఁచి [1] యెవ్వనినిందుఁ బొడమనీమనుచు
నర్భకులాదిగా [2] నణఁగించుచోట,
గర్భంబు నొకకాంత గరిమతోఁదొడల
ధరియించెఁ బదియేండ్లు ; తగ నంతమీఁద
సురుచిరాత్మకుఁడైన సుతునిఁ గాంచుటయు,
నరయంగ నాపుత్త్రుఁడౌర్వుఁడై పెరిగి
జననిచే జనకులచావెల్ల నెఱిఁగి
ఘనతపంబొనరింపఁ, గలఁగె లోకములు ;
సురరాజు భీతిల్లె ; సూర్యుండు సల్లె ;
నరుదం దెభవుఁ ; డజుండతిభీతిఁబొందె
నప్పుడౌర్వునితండ్రు లచటికివచ్చి
యుప్పొంగి పలికి రయ్యురుతపోధనుని :

పితరు లౌర్వుని శాంతునిఁజేయుట

'ఓవత్స ! యింక నీయుగ్రతపంబు
గావింపవలదు లోకములఁగాల్చెడిని
కృతవీర్యసుతులచేఁ గృతమున నేము
సతతధనాపేక్షఁ జచ్చుట లేదు ;

1. యెవ్వాడిందుఁ బొడమనిమనుచు. 2. అగణించుచోట. (మూ)

పరలోకసౌఖ్యంబు ప్రాపించుకొఱకుఁ
బొరలి యీవిధమునఁ [1] బొలిసితిమింతే.’
అనిన నౌర్వుఁడుపల్కు: ‘నమలాత్ములార,
యొనసిన యీతపంబేమాన్తి నేని,
నన్నునే గాల్చు నీవనతపోవహ్ని;
యున్నతి నెచ్చోట నునుతునే.’ నసిన
నంతయుఁ జింతించి యమ్మానులనిరి:
‘వింతతపోవహ్ని విమలాత్మ! యిపుడు
జలముల [2] లోకముల్ జనియించెఁగాన
జలధిలోవైవుము జలము గ్రోలంగ.’
అనిన వారలమాటలంగీకరించి
యనిచి దండము వెట్టి యౌర్వుండువోయి,
తనతపశ్శిఖి సముద్రములోన వైవ
ననయంబు బడబాగ్నియై యుండె; నంత
నౌర్వుఁడు నటవచ్చి యంబయుఁ దాను
సర్వకర్మంబులు సలుపుచు నుండె.
కావునఁ బౌత్రక, కడుఁదితపంబు
గావింపవల దింకఁగార్యంబువినుము.
రాక్షసక్షయముగా రమణ జన్నంబు
దీక్షతోఁ జేయంగఁ [3] దివురుము నీవు.”
అని వశిష్ఠుఁడుచెప్ప నప్పరాశరుఁడు
విని యిచ్చగించి యవ్విపినమధ్యమున
సకలసాధనములుఁజయ్యనఁగూర్చి
ప్రకటించి రాక్షసప్రళయయాగంబు
చేయుచునుండంగఁ, జెదరిదానవులు
నాయజానకుఁజెప్ప, నద్దేవుఁడపుడు

---

1. బోరితి. 2. జ్వలనంబు. 3. దిమురుము. (మూ)

పౌనరఁ బులస్త్యాదిమునులఁ బుత్త్రేర,
ననఘులే తెంచిరయ్యజ్ఞవాటికకు.
ఆరీతి వచ్చినయమ్మునీంద్రులకు
నారీతినర్ఘ్యాదులప్పరాశరుఁడు
గారవంబుననిచ్చి, కలితాసనములు
ధీరతఁబెట్టించి దృఢభక్తిఁబలికె:
"ఓమహాత్మకులార, యోగ్యులుమీర
లీమహికేతెంచు టేమికారణము?
ఏనుధన్యుఁడనైతి; నింక నాపితరు
లానినసౌఖ్యంబులనుభవించెదరు.
ఏపని నాచేత నెసగుమీకిపుడు?
చేపట్టి దయతోడఁ జేయించుకొనుఁడు."
అనినఁ బులస్త్యాదు లాశక్తిసుతుని
వినయంబునకు [1] మెచ్చి వేడ్కనిట్లనిరి:
"మహాత్మ, నీయట్టిమనుమండు గలుగ
మహి వశిష్ఠుండు నెమ్మదినున్నవాఁడు;
ఆమహాత్ముని ధైర్య మాశాంతగుణము
నేమంబుతోఁ జెప్పనేర్తుమె మేము!
అతనితోఁ బగగొని యాకౌశికుండు
[2] మతకమునల్పిన, మాయదానవుఁడు
తినియె మీతండ్రుల దేవసన్నిభుల.
దనుజులుచేసినతప్పు గాదదియు;
వారును మీతాత వరతపోమహిమ
బోరనఁ గాంచిరి పుణ్యలోకములు;
కావున నీవింక ఘనరోషముడుగు;
కావింపవలవ దీక్రతువు చాలింపు."

1. (మొక్కి. 2. మతమునబల్కిన. (మూ)

అని పులస్త్యాదు లిట్లానతిచ్చినను
విని పరాశరమౌని వేడ్కనిట్లనియె :
"[1] మీవాక్యమంతయు మీయాజ్ఞ [2] నేతు ;
నేవిధంబుననార్తు నీమహావహ్ని ?"
అనిన మౌనులుపల్కి : "రసఘాత్మ, దీని
నొనర హేమాద్రికి నుత్తరంబునను
గడుఘోరమైయుండుకాననమందు
వెడలింపు [3] మీ" వన్న వేగంబెపోయి
యనలంబుగైకొని యప్పరాశరుఁడు,
మునులవీడ్కొల్పి యిమ్ముల నంతలోన
దనుజాటవీ దాహ దావాగ్నిఁ బోలు
ఘనతరాటవిలోనఁ గడువేగ వైచె.
వైచిన నాచిచ్చు వనమెల్లనిండి
యేచి దావాగ్నియై యెప్పుడుమండె,
నప్పుడు శాక్తేయుఁ డలుకచాలించి
తప్పక చనుదెంచి తాతకు మ్రొక్కి,
యవ్వేళఁ దల్లికి నతిభక్తి నెఱఁగి,
మవ్వంపుఁదపములు మహిఁజేయుచుండె.
అట గౌశికుండును నతిఘోరతపము
పటుబుద్ధిఁ గావించి బహువత్సరములు
బ్రహ్మసంభవుచేత బ్రహ్మమెచ్చంగ
బ్రహ్మమునిత్వంబు భక్తితోఁబడసి,
యావశిష్ఠునకును నబ్జసంభవున
కేవెంట సరివచ్చి యెలమివర్తించె.
అనఘ, తపశ్శక్తి నందంగరాని
ఫలములుగలవె ! సంభావితాత్ములకు.

---

1. మీకార్య. 2. పోలంగ నేఁడాజిభూమిగైనేతు. రం. నా. రా. యు. కా.
3. మీయగ్ని వేగంబెయనిన. (మా)

ఎనయు నీతాపత్యహితవశిష్ఠార్య-
ఘనమహాఖ్యానముల్ కడుభక్తి వినినఁ
జదివిన వ్రాసిన జనులకెప్పుడును
బొదలు సంపదలును బుణ్యజాలములు.
కావున భక్తితోఁగొంతేయు, మీరు
భావింప నొకమునిఁ బరమతపస్విఁ
జేపట్టియున్న నీక్షితి నెంతవారు
నేపట్టునను మీకు నీడుగాలేరు."
అనుచు నవ్విధమున నంగారపర్ణుఁ
డనయంబు చెప్పంగ నర్జునుండనియె:
"అనఘ, నీచెప్పినయట్ల చేసెదము;
వినుతాత్ముఁడగు నొక్కవిప్రుండుగలఁడె!"
అనుడు దివ్యుఁడువల్కు: "నాచార్యుఁగాఁగ
నొనరింపఁదగువిప్రు నుర్వీశ, వినుము;
ఉత్కచంబనుతీర్థమున్నది యెదుట;
సత్కాంతినిధులార, చనుఁడు మీరటకు.
ధౌమ్యుఁడున్నాఁడందుఁ దాపసోత్తముఁడు;
సౌమ్యుఁడతండు మీచనవుచేకొనును.
ఆచార్యుఁగా మీర లతనిఁబ్రార్థింపుఁ;
డాచుల్కఁదనమేఁగు నంతలో." ననిన
నంగారపర్ణుచే నంతయుఁ దెలిసి,
సంగతిఁ బాండవుల్ సంతసంబునను
అతనివీడ్కొని వేగ నాగంగదాటి,
ధృతివచ్చి యుత్కచతీర్థంబునందుఁ

పాండవులు ధౌమ్యునిఁ బురోహితుఁగా వరించుట

దపమున్న ధౌమ్యు నుత్తమశీలరమ్యు
విపులవర్తనసౌమ్యు వేడ్కతోఁగాంచి

జననీసమేతులై సాగిలిమ్రొక్క,
ముని వారిఁబూజించి ముఖవికాసమున :
" నేమొకో ! వచ్చితి రిటనన్ను వెదకి ;
భూమి మీవృత్తాంతములు వినియుందు ;
దుర్యోధనుఁడు సేయుదుష్కార్యములకుఁ
గార్యంబువుట్టనికణఁకి వర్తింత్రు.
మిముఁ [1] గూల్చువారైన మీరు చింతించి
సమబుద్ధినున్న మీశాంతి వర్ణింతు.
వేడుకతళుకొత్త [2] విభులార, మిమ్ముఁ
జూడఁగంటిమి నేఁడు సుదినంబుమాకు.
మీరుకాలినవార్త మేదినిమ్రోయఁ
గారవకుల మేను గాల్పఁజింతించి,
మఱి యోగదృష్టి మీమనికి యెఱింగి
మఱవకున్నారము మముఁ గాంతురనుచు.
పరమకళ్యాణంబు పాంచాలువీఁట
దొరకొనుమీకు బంధువులెల్ల నెఱుఁగ.
అప్పుడు విని మిమ్ము నాంబికేయుండు
రప్పించి మఱి యర్ధరాజ్యమీఁగలఁడు."
అనిన సంతోషించి యతనికిఁ బాండు-
తనయులిట్లనిరి : " మీతత్త్వమిట్టిదియె ;
ఇచ్చలో మిముఁ బురోహితునిఁగాఁ గోరి
వచ్చితిమిచటికి ; వాత్సల్యలీల
ననుమతిచేసి మమ్మనుపుదుగాక ;
చనవలెఁ గాంపిల్యజనపదంబునకు."
అనుటయు నట్లకాకని పురోహితము
మునియియ్యకొని ప్రియంబున వీడుకొలుపఁ,

1. గెల్చువారుగా. 2. విధులార. (మూ)

గవచధారులువోలెఁ గదలి పాండవులు
జవమొప్ప నడచుచు సంప్రీతి [1] యడరఁ
బోవుచోఁ, గొందఱు భూసురోత్తములు
త్రోవ గుంపులుగూడి తోడ్తోన నడవఁ,
గ్రోధమించుక లేక కుంభినిఁబరఁగు
సాధువిప్రులఁగూడి జననియుఁ దారు
నడచి శరావతినది యుత్తరించి
యడరంగవచ్చుచోఁ, నంతఁ గట్టెదురఁ
గాంచిరి మణిసౌమ్య కాంచనరమ్య
సంచిత సురపురీ సమ భాసురంబు,
గజరాజ భటరాజ ఘనరాజయోగ
నిజకీర్తిగుణసుధా నిర్మలీకృతము,
నభ్రస్థలభ్రమ [2] దభ్ర సందర్భ
విభ్రమాస్పద సౌధవీధిబంధురము,
కేళీగృహాంచిత కృత్రిమపుష్ప
లీలావిలోల శిలీముఖాకులము,
నిరుపమ తారుణ్య నిచితలావణ్య
వరవనితారత్న వైభవోజ్జ్వలము,
బహుతర కుట్టిమ భర్మమాణిక్య
మహనీయ తోరణమార్గ శోభితము,
రవిరథవాహ విక్రమ [3] ధావనోత్థ
పవనచాలిత కేతుపట భావితంబు
నింపార ద్రుపదరాజేలుచునున్న
కాంపిల్యనగరంబుఁ; గనుఁగొని యలరి
విప్రకోటులుఁ దారు వేడ్కఁ గౌంతేయు
లా ప్రాగ్దెసొచ్చి సూర్యాస్తమయమునఁ

1. నడుమ. 2. దర్భ. 3. దానహేతు. (మూ)

గుమ్మరవాడలో గుణియైన యొక్క-
కుమ్మరివానింట గుఱుతుగా విడిసి,
భిక్షాన్నములుదెచ్చి ప్రియముతోఁ గుడిచి
యక్షీణసుఖనిద్ర నందిరారాత్రి.
అంత స్వయంవరంబందుఁ బాండవులు
కాంతఁగైకొన రాచగమి మోములెల్లఁ
దెల్లనౌనిట్లని తెలిపినమాడ్కిఁ
దెల్లఁబాఱె సురేంద్ర [1] దిగ్భామమొగము ;
పుండరీకాక్షునిఁబొడగన్న నయన
పుండరీకంబులు బోరన నెల్లి
వికసించుఁ బాండవవిభులకన్నట్లు
వికసించెఁ గొలఁకుల విరిదమ్మిగములు ;
విభులోలిఁ దమచేత విలువంపరాక
సభయులై యొండొండ జరుగుదురిట్టు
లని చూపిచెప్పినట్లాకాశవీధి
వెనుకొని చుక్కలు విచ్చిపోఁ దొణఁగె ;
ద్విజరూపధరుఁడెల్లిఁ దివియుఁ గార్ముకము
ద్విజకులంబులకెల్లఁ దేజంబువచ్చు
నని వేడ్కఁ దమలోన నాడుకొన్నట్లు
గొణఁగఁజొచ్చె ద్విజాలి గూడులలోన;
వారణావతములో వహ్ని పాండవులఁ
బారణగొనెనని ప్రజలాడుకొనఁగ
నానిందఁ బాపుకో నగ్నిరాఁబోలు
నీనెలవునకన నెఱసంజ దోచె ;
విజయాస్త్రములఁ ద్రెవ్వ వీరులకెల్ల
గజవీధి యొసగంగఁ గాలకాలమున (?)

1. దిగ్భాగచయము. (మా)

నుదయింతునన్నట్టు ఉదయాద్రిసూర్యుఁ
డుదయించె నర్ఘ్యంబులొసఁగ బ్రాహ్మణులు.

ద్రౌపదీస్వయంవరోత్సవము

అటమున్న ద్రుపదుండు నఖిలదిక్కులకుఁ
బటులీలఁ గల్యాణపత్రికల్ వ్రాసి
క్షత్త్రకోటికిఁ జెప్పఁ, జయ్యన వారు
యాత్రామహాభేరు లందంద మ్రోయఁ
దమతమగొడుగులుఁ దమతమపడగ
లమితవైఖరి [1] మెఱయ నాప్రొద్దె కదలి
వచ్చుచో, శల్యుండు వజ్రితుల్యుండు
నచ్చినభుజబలోన్నతిఁ బెచ్చుపెరిగి:
'విలువంతు గుఱ్ఱంతు వెలఁదివరింతుఁ
బలుకులేల!' ని వచ్చెఁ బాంచాలుపురికి;
శిశుపాలుఁ డతిరథశ్రేష్ఠులతోడ
దశదిశలద్రువఁ బ్రతాపించి కదలి
తగినకోమలిఁ గల్గెఁ దనశయ్యకనుచు
నగియెడువారిఁ [2] గానక వచ్చె నటకు;
దుర్యోధనుఁడు మహాద్భుతవైభవమున
ధైర్యభూషణులైన తమ్ములు గొలువ
నేకార్ణవఖ్యాతి నిభములు గొలువ
ఢాకతో వచ్చెఁ జొట్టవువానిపురికి;
నలివేణిఁబొందఁ బాస నంగాధిరాజు
నలుగడఁ గవికీర్తనంబులు చెలఁగ:
'విజయుఁడుర్వరలేనివేళ [3] నేఁడెత్తు
గజయాన' నని వచ్చెఁ గాంపిల్యపురికి;

1. ప్రొద్దు. 2. గానఁగవచ్చునతఁడు. 3. రతెంతు. (మూ)

'రాకమానరు పాండురాజనందనులు
నాకుఁజూడఁగఁగల్గు నయమొప్ప' ననుచు
నారాయణుఁడు వచ్చె నలుగడ [1]వృష్ణి-
వీరులు సేవింప విందుప్రోలికిని.
ఈరీతి మఱియు ననేకులు నృపులు
వారాశివలయిత వసుమతినుండి
చిగురుఁబోఁడి విరాలిచిక్కుముచేరు
తిగిచినకరణి సంధిలిరి తత్పురిని.
ఉర్విమోపరులెల్ల నొకవంకఁ గూడ
నుర్విభారము శేషుఁడోర్వలేఁడయ్యె.
పనిగొని సేనతోఁ బాంచాలుఁడట్టి
యినసోమవంశ్యుల కెదురుగాఁ బోయి
తడయక తోడ్తెచ్చి తగు విడిదలల
విడియించి, వారికి విభవంబుమెఱసి
యుపచారములుసేయ, నొకరీతి రాత్రి
నృపులు వేగించిరి నెలఁతఁరాఁగోరి.
ఆఁడుబిడ్డకును స్వయంవరోత్సవము
నేఁడని ద్రుపదుండు నిజపురిలోనఁ
జాటింపఁబనిచిన, శంబరారియును
బాటింపఁబనిచెను బాణసంపదను.
మఱునాఁడు ద్రుపదుండు మనుజేంద్రసభలఁ
దఱిగొని యింద్రనందను వెదకించి
కానక, గజముపై గంటమొత్తించి
జానొప్ప నిట్లని చాటఁబుత్తెంచె :
"మంచలమీఁద వేమాఱుండి మిగుల
నంచిత పుష్పగంధాదులవలన

1. దృష్టి. (మూ)

రూపింప నొప్పుకార్ముక మెవ్వఁడేని
మోపెట్టి పంచాస్త్రములు వింటఁ దొడిగి
యంత్రమత్స్యమునేయు, నతఁడు ద్రౌపదికి
మంత్రదేవతగూర్చు మగఁడు గాఁగలఁడు."
అనిచాటుటయు, విని యారాజలక్ష్మ
లినుమడింపఁగ రాజులెల్లఁ గైసేసి,
గుంపులై సింగంపుఁగొదమలు వోలె
సంపద మెఱసి పాంచాలిరాఁగోరి
ధనువుపంపకమున్న తమమీఁద మరుఁడు
ధనువుపంపఁగఁ బోయి తగినవేడుకను
వందిమాగధులు కైవారముల్ సేయఁ
గ్రందైన మంచలు క్రమముతో నెక్కి-
యెప్పుడెప్పుడు కృష్ణనీక్షింప మాకుఁ
జొప్పడు నని నిక్కి చూచిరెదుల్లు.
విప్రులు వైశ్యులు [1]వృషలవల్లభులుఁ
గప్రము [2]గంధంబుఁ గైసేసివచ్చి
చెలువఁబాంచాలిఁ జూచినఁజాలు ననుచుఁ
గులముశేర్పడ వచ్చి కూర్చుండిరచట.
ద్విజులలోపలవచ్చి ద్విజరాజవంశ్యు
[3]లజిన జటా వల్కలాంచితులగుచు
ఘనమైన రాజలోకములోనఁ జొచ్చి
పొనర నందఱకంటెఁ బొడవుదీపింపఁ
గొనకొన్న వేడుకఁ గూర్చుండి రంత.
కొనియాడు మానవకోటుల రవముఁ,
దునియని పటహాది తూర్యరవంబుఁ,
జెలఁగు భూసురుల యాశీర్వాదరవముఁ,
బలుకు లోకుల పక్షపాతరవంబుఁ

1. ద్విపద. 2. గంధింప. 3. అజిత. (మా)

ఘోరుకలంగ నంభోనిధిఁ ద్రచ్చు
నారావమునుబోలె నప్పుడెంతయును.
అటమున్న ద్రుపదరాజాత్మసంభవను
బటుతరకల్యాణ [1] భాగ్య యోగ్యతలఁ
గై సేయఁబనిచినఁ, గలికి జవ్వనులు
చేసూటి బోఁటిమెచ్చినపరిపాటిఁ
జంపకతైలంబు చారుధమ్మిల్ల
సంపదకింపుగా సకియకు నంటి,
కలకంఠి నలసతి గదియకయుండ
[2] నలకలు మెల్లన నతివకుదువ్వి,
కుంకుమ చందన గోరోచనముల
పంకంబు [3] సతిమేనఁ బసిమిరానలఁది,
నీలాలకాఁగుల నెఱి దొరలించి
యోలిఁబట్టినతీర్థ మువిదకు నార్చి,
మొత్తని [4] వలిపాన మొయితడి యొత్తి
యుత్తమాంగజలంబు లొయ్యన విద్రిచి,
తోడరి కాలాగరుధూపవాసనలఁ
దడియార్చి, మల్లికాదామముల్ దురిమి,
తిలకంబు బాలికాతిలకంబునుదుట
నలికంబుగాఁబెట్టి నగవంకురింపఁ,
గాటుక తెలిసోగకన్నుల వ్రాసి,
పాటించి మకరికాపత్త్రంబు లొత్తి,
స్వాతి తా ముత్తెమై చనుదెంచె ననఁగ
బ్రాఁతిగా నాసికాభరణంబు వెట్టి,
మృగనాభికప్రము మేలనచేసి,
మృగనేత్ర చక్కని మొయిదీఁగె నలఁది

---

1. భాస్య. 2. నలకంట. 3. గతి. 4. వలిపెము. (మూ)

వట [1] ఫలాధరకు దువ్వట మావటముగఁ
దటుకునఁ గట్టి, యెంతయు ముదంబొదవ
మట్టెలు మొలనూళ్లు మణివలయములుఁ
గట్టి, నేవళములుఁ గంఠమాలికలు
బవిరె లుంగరములుఁబల్లేరుపువ్వు
లివియాదిగా సొమ్ము లింతికిఁ దొడిగి,
వాలికలైన నివ్వాళికలెత్తి,
బాలికామణికి సౌభాగ్యదర్పణము
చూపినఁ, దనరూపు చూడలజ్జించి
ద్రౌపది తనయింటి ధనువుచింతించి :
" యీకార్ముకమువంచి యెవ్వఁడే నన్ను
[2] గైకొనునల్లనో ! కాదొకో !" యనుచుఁ
[3] దలపోయఁ, జెలువలాధవళాయతాక్షిఁ
గొలువుకూటమునకుఁ గొమరొప్పఁదెచ్చి
యారాజునకుఁజూప, నతఁడుముద్దాడి
కీరభాషిణిఁ బల్లకీ యెక్కఁబనిచి
ఛత్రచామరములు [4] సకియలుపూనఁ
జిత్రవైఖరి మహాసేనలు నడవ,
సంతనకట్టి ధృష్టద్యుమ్నుకపుడు
నెంతయుఁ బ్రియమున నిట్లనిపలికె :
" కన్నియ రాజమార్గంబునఁ జనుచుఁ
గన్నిచ్చయగురాజుఁ గైకొనరాదు ;
వెలయ బ్రహ్మక్షత్త్ర విట్ఛూద్రులందు
నలువొప్ప నెవ్వఁడైనను గొదలేదు ;
ఇవ్విల్లు మోపెట్టి యిషుపంచకమున
దవ్వులయంత్రమత్స్యము నెవ్వఁడేయు

1. బలాధరకి. 2. కైకొనువట్లనాకొకనాకనుచు. 3. తలపొల. 4. చలువలు. (మూ

వనజాతముఖి వానివరియింపఁగలది.
వినఁజెప్పుమబలకు పేరులు వినఁగ
నతిభక్తిఁ బేర్వేర నట్టిపేరులను
సుతకెఱింగింపుమీ చూపుచు." ననుచు
నెల్లరు వినఁజెప్ప నింతి యామాట
లెల్లను ధరియించె హృదయంబులోన.
ఇదెవచ్చెఁ బాంచాలి యిప్పేధికనుచు
నదెవచ్చెఁ బాంచాలి యప్పేధికనుచు
నొక్కమొత్తంబులై యువిదపైఁ గవిసి
నిక్కినమెడలెల్ల నిడుపులుగాఁగ
రాజలోకము చూడ, రాజబింబాస్య-
కాజాడచూపుచు నగ్రజుండనియె :

ధృష్టద్యుమ్నుఁడు రాజులఁ బేర్వేర ద్రౌపదికిఁ జూపిచెప్పుట

"మలయజగంధి, యీమనుజేశుఁజూడు,
మలవడ ముత్యాలహారముల్ వైచి
పన్నగపతివోలె బాహువిస్ఫూర్తి
నున్నవాఁ; డితఁడు పాండ్యుఁడు నీరజాక్షి !
కుంతలపతివీఁడె కుటిలకుంతలుల
చింతా [1]స్థలులఁగాని చేయఁడు విడిది ;
స్వారాజునకు నాత్మచలియింపుచుండఁ
బారియాత్రాపురిఁ బాలించునితఁడు.
మాళవేశ్వరుఁజూడు మదిరాయతాక్షి !
బాలార్కనిభమాళి భరియించువాఁడు ;
వీని యావనమున విహరింప రంభ
మేనక యూర్వసి మెఱసికోరుదురు.

1. స్థయల. (మూ)

తరుణి, యీతఁడు పరంతపుఁడనువాఁడు
మరహాటకామినీ మదనమంత్రంబు;
వీనిశాత్రవగేహ విపినమధ్యమున
నీనినపులుఱుందు నెందునుబోక.
భూరిశ్రవుఁడు వీఁడె పూఁబోఁడి, చూడు
ధీరుఁడు బాహ్లీకదేశనాయకుఁడు;
బలుఁడు భీముఁడు సింహబలుఁడు మాగధుఁడు
బలమునఁ దనతోటిపాటివారనుచు
నెక్కువలావున నెపుడు మట్టాడుఁ.
జొక్కించుమగవానిఁ జూడుమా శల్యుఁ.
జేదీశు నిటుచూడు శిశుపాలు నబల!
2 ఈదృక్శుభమువిని యెదిరి శూరులకు
బలవంతమునమైన భామిని, నిన్ను
వలవంతఁ గొనిపోవ వచ్చినవాఁడు.
మధురిపుఁడెవ్వనిమహిమకుఁ గాక
మధురనుండకపోయె మహినొక్కపురికి;
రాకేందువదన, జరాసంధుఁజూడు
కైకొనఁ డీవిల్లు కసవునకైన;
అవనీశవరుల సహస్రసంఖ్యలను
శివగాత్రికై వీఁడు చెరఁబెట్టినాఁడు.
జగతి నక్షోహిణిసంఖ్యలుగలుగు
పగ రాక్షసులఁజంపి ప్రజలలో నిపుడు
సాధులాగుననున్న జగదేకనాథుఁ
డాదినారాయణుండైన దేవుండు
బాణాసురునితోడి బవరంబునాఁడు
బాణునికై పూని భవుఁడువచ్చినను

2. యేదిశుభము. (మా)

ప్రమథులతోడఁ బాల్పడి పోరినట్టి
సమరభీమునిఁజూడు జలజాక్షి, బలుని.
కర్ణుఁజూడుము వీఁడె కర్ణాంతనేత్ర !
దుర్ణివారుఁడు వీఁడె! దురములోపలను ;
ఎన్నికఁ [1] గవులకు నిత్తఁడిచ్చుధనము
పన్నగపతియైన భరియింపలేఁడు.
శౌరవపతి వీఁడె కమలాక్షి, చూడు
ధారుణీశులనెల్లఁ దగనేలినతఁడు ;
వీనిధాటీభేరి వినినవీరులకుఁ
గానరావలెనొండెఁ గానఁబోవలెను.
నలువొప్ప ధృతరాష్ట్రునకు బిడ్డనిచ్చి
బలిమి భూస్థలిఁ జెల్లుబడిగాఁగ నేలు
బంధుసంపదఁ గాకిబలగంబుఁ దెగడు
గాంధారరాజు నోకల్యాణి, చూడు.
ఈతఁడు శూరసే ; నితఁడువిరాటుఁ ;
డీతఁడు [2] భగదత్తుఁ ; డితఁడు సైంధవుఁడు ;
ఇతఁడు చిత్రాంగదుం ; డితఁడు సుషేణుఁ ;
డితఁడు సేనాభిదుం ; డితఁడు సుశర్మ ;
వాఁడె సుమిత్రుండు ; వత్సరాజితఁడు ;
వాఁడె చూడుము పౌండ్రవాసుదేవుండు ;
శ్రీనిధులదె చంద్రసేన సముద్ర-
సేన శుభాంగద చేకితానులును. ”
అనిచూపి వెండియు నవనిఁ గాంభోజ-
ఘనశూరసేన కేకయులాదిగాఁగ
నృపులఁ గన్గొనఁజేసి, నెమ్మిబ్రాహ్మణుల
నపరిమితాధ్వరాహర్తలఁ జూపి,

1. శాలకు. 2. భగవంతుడు. (మూ)

హేమకోటికిఁ బడగెత్తు వైశ్యులను
భామ కేర్పడఁజూపి, పాంచాలసుతుఁడు
ఆవరవర్ణిని నపరవర్ణులకు
వేవేగఁ జూపి యావిభులకిట్లనియె :
“సకలభూములవారుఁ జనుదెంచినారు ;
శుకవాణి మీకు రాఁ [1] జూడద యురక.
ఇవ్విల్లు మోపెట్టి, యేనింట మీనుఁ
ద్రెవ్వ నేసినవాఁడు దీనికిమగఁడు.
[2] అంగవింతురుగాక యాకార్యమునకు
శృంగారనిధు.” లన్నఁ జెలఁగి పార్థివులు,

మత్స్యయంత్రమేయుటలో రాజపుత్త్రులు పరాభూతులగుట

మూలగాలికిలేచు మొగిళులుపోలె
నోలి నందఱులేచి యుద్దండవృత్తి,
నంచిత పదఘట్టనారావమొసగ
మంచలపైనుండి మహిఁడిగ్గనురికి,
పైపుట్టములువుచ్చి పటులీలదాటి
....
....
యాభంగివచ్చిన యాకృతిపోలె,
మనుజవార్ధిమథింప మంధరాచలము
చనుదెంచెనో విష్ణుసన్నిధికనఁగ,
నిరువంకలను నడుమేక ప్రకార
పరిణతిఁ బుణ్యాత్ములకునుబోలెఁ,
గదియ నక్కజమైనఁ గదిసి చేదూర్చి,
కదలింపరాకయగ్గలము మల్లాడి,

1. జూడక. 2. అంగలించు. (మూ)

కొందఱువిరిగిరి ; కొందఱావిల్లు
చెందిన వేడ్కఁ వంచియు నెత్తలేక
కలఁగిరి ; కొందఱు కదలించి యెత్తి
యెలమి నించుక నారియెక్కింపలేక
. . . .
వ్రాపునఁదివియుచోఁ బోవునోప్రాణ
మేపునఁ బాంచాలికిట్లుభూపతుల
. . . .
అనుచుఁబోయిరి కృష్ణ యాత్మలోనవ్వ ;
మునుపు కొందఱు వీరములు డిగ్గరైరి ;
ఘోరమైయున్నఁ గన్గొని కొందఱందు :
" నీరీతిఁ బాంచాలినీనియత్నమున
ముడివెట్టెనో ! కాక, మొదల నీవిల్లు
కడఁగి యెక్కుండేనిఁ గదలింపకున్న ! "
అని చూడభీతులై యందంద నిలిచి
కనుఁగొనుచుండిరి ఘనశరాసనము.
మఱికొంద ఱవ్విల్లు మలయుచుఁగదిసి
నెఱిఁగదల్పఁగలేక నివ్వెఱఁజనిరి.
కొంద : " ఱీవిల్లేల ! కోమలియేల !
యిందఱలోపల నీసిగ్గులేల !
ఊరకుండుటకార్య ; మువిదకై నోళ్లు
నూరకుండుటకార్య మొప్పుగా " ననిరి.
అంత జరాసంధుఁ డావిల్లుగదిసి
పంతంబుతోనెత్తి ప్రజలెల్లఁ బొగడ
మిడికొప్పునకు నారి మినవగింజంత
కడమగా నెక్కించి గ్రక్కునవిడిచె ;
అటువిడిచిన వ్రాలునావింటిక్రిందఁ
బటుసహస్రములీల్గెఁ బ్రజలుసందడిని.

మద్రేశుఁ డప్పుడు మదమునఁ గడసి
యద్రిఁబోలినచాప మవలీల నెత్తి,
పెడగాల నడుమూఁది పెసరగింజంత
కడమగా నెక్కించి గ్రక్కున విడిచె.
శిశుపాలుఁడును దనచేతికి విల్లు
వశముగా నెత్తి భూవరులెల్లఁ జూడ
వడిఁ గొప్పునకు నారి వరిగింజయంత
కడమగా నెక్కించి గ్రక్కున విడిచె.
అంగాధిపతి కర్ణుఁ డార్చుచు వచ్చి
యంగద నాచాప మవలీల నెత్తి
'యక్కట! పీనిపాలై పోదు' ననుచు
నక్కన్యవీక్షింప, నలువొప్ప మౌర్వి
విడువనిలావున వెండ్రుకయంత
కడమగా నెక్కించి గ్రక్కునవిడిచె.
హలపాణి మొదలైనయాదవులెల్లఁ
దలపడఁజూచిన, దైత్యారిగదిసి:
"విప్రులతోఁ బాండవేయులు వచ్చి
యీప్రసంగమునకై యిదె యున్నవారు;
వారికై ద్రుపదుండు వరమునఁగన్న
వారిజాక్షికి మీరు వలదాసచేయ;
వినుతిఁ గన్నులుగలవేల్పులువోలెఁ
గనుఁ;" డని వారలఁ గదియనీఁడయ్యె.

అర్జునుఁడు మత్స్యయంత్ర మేయుట

మఱియెవ్వరును వింటిమాటాడవెఱచి
మఱుఁగులకొదుగుచోఁ, మఘవాత్మజుండు
కరియూథములనుండి కరిరాజులేచు-
సరణి మహీదేవ సభనుండి లేచి

చాపంబుగదియుచో, శక్రజుఁజూచి
యాపార్శ్వచరులెల్ల నటతమలోన :
"నద్దిరా! పతిమీఁదనాస బ్రాహ్మణున ;
కిద్దీర్ఘమైనవిల్లెట్లు! తానెట్లు!
పార్థివేంద్రుల సిగ్గుపఱచినదాని
నర్థిడగ్గఱియె మేలనవచ్చు వీని!"
ననిరికొందఱు ; కొందఱ : "శ్లైల! వీఁడు
ధనువునకెంతయుఁ దగియున్నవాఁడు ;
ధరణిపై నెవ్వరెంతటివారుగలరో!
పరికింపుచుందము భావికార్యములు ;
నృపుల నుల్లస [1]మాడనెగడిన బాణ-
తపముపెంపెట్లైనఁ దనకునున్నదియొ!"
అనుచోట, మఱికొంద : "ఆశ్లైల! వీఁడు
ఘనమంత్రసిద్ధుండు గాఁబోలు మొదల ;
అట్టివారలకు సాధ్యముగానిదెద్ది!
యెట్టిదో కాక యీయింతిభాగ్యంబు!"
అని. రంత, బ్రాహ్మణులతనిదీవించి :
"ఘనుఁడ, మాకపకీర్తి కట్టకుమయ్య!
[2]యిందని లావున నీవిల్లువంచి
కందువగన్నట్లు ఘనయంత్రమేసి,
కల్యాణదేవతకరుణ గైకొనుము
కల్యాణగీతివాక్యములు మిన్నంద."
ననుచుండ నాపార్థుఁడావిల్లు గదిసి,
పొనరఁ బ్రదక్షిణంబుగవచ్చి నిలిచి,
జడధులు దశదిశాచక్రంబు భీతి
నడుక భుజాస్ఫాలనంబొనరించి,

1. మాడినుడిగిన. 2. యిందఱి. (మూ)

లలి మత్తకరి యిక్షులతయొత్తినట్టు
లలవోక విల్లెత్తె సమరులువొగడ.
ఎక్కు వెట్టినవేగ మెవ్వరుంగాన
రక్కన్యకయు గాంచె హరియున్న గాంచె.
పెనఁచినగొలుసుల ఘళఘళధ్వనుల
ననిచి యొక్కటిగాఁగ నారిసంధింపఁ,
గలఁగె సంభోనిధుల్ ; కంపించె గిరులు ;
తలఁకిరి సప్తపాతాళవాసులును ;
పరఁగఁ బ్రత్యాలీఢపాదుఁడై నిలిచి,
పురలక్ష్యవీక్షించుభూతేశువోలె
నేనమ్ము లొక్కట నేయనుంకించు
మీనకేతుఁడువోలె మీఁదమీనమర
హరిమెచ్చ హరిమెచ్చ నఖిలంబుమెచ్చ
శరములిమ్ములవెంట సంధించి నరుఁడు
ఆననాంబుజమెత్తి, యంతరిక్షమునఁ
గానవచ్చియు రాక కడుసూక్ష్మరేఖఁ
జపలచిత్తమువోలెఁ జలియింపుచున్న
కపటలక్ష్యముఁగాంచి, కళవళపడక
తప్పనిచూడ్కి నందలిమర్మమెఱిఁగి
యొప్పునాత్మనుగన్న యోగియువోలెఁ
గర్ణాంతకృష్టభీకరమార్గణుండై
తూర్ణమై ఖరిఁ బాఱఁ దూపులేయుటయు,
నవి హంసములువోలె నంబరవీధి
నీవలావలఁబోక యేకమై నడవ,
నంచితగతి లక్ష్యమనుమృణాలమును
ద్రుంచి, యంతటఁబోక తోడ్తోననెగసి
లీల నేగురపెండ్లిలేఖలాయింద్ర-
ప్రోలి కర్జునుఁడంపఁ బోయినట్లరగె.

మొగి రాజలోకసముద్రమధ్యమునఁ
దేగిన మత్స్యమ్ము వ్రాలె దృష్టింపఁజగము.
అప్పుడు సిగ్గును నానందకళయుఁ
దప్పక సాత్వికోదయము దీపింపఁ
బాంచాలి వెసవచ్చి పార్థుకంఠమునఁ
జంచరీకారావ సంతతితోడి
పుష్పమాలికవైవఁ, బులకించి నరుఁడు
పుష్పాస్త్రముల నారువోసినట్లగుచు
నావేళఁ బ్రేమఁ గంఠాశ్లేషమర్థిఁ
గావించెనని యాత్మగణుతించుకొనియె.
ఇదిమంత్రబలమని యెన్నిరి నృపులు ;
యదుకుమారులుఁ దాను హరి సంతసిల్లె.
పైపుట్టములువీచి బ్రాహ్మణులార్చి
రాపజ్జ నైదమ్ములపుడువీక్షించి ;
పురుహూతసుతుమీఁదఁ బువ్వులవాన
కురిసిరి సురలంతఁ గొనియాడి దిశల.
భేరీమృదంగాది భీమఘోషంబుఁ,
జేరి పాఠకకోటిచేయుకీర్తనము,
విప్రులు చెలఁగిదీవించు సంభ్రమము,
సుప్రసన్నతనొప్పు సురసన్నుతులును,
నేకమైయుండంగ నింద్రజుభాగ్య
మాకంజజుఁడుఁ గొనియాడలేఁడయ్యె".
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
మునిచెప్పె ననిచెప్ప మోదించి వారు:
'ననఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొప్పఁజెప్పవే!' యనియడుగుటయు,

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాఃశ్వాసమొప్పె నాఱవది.

సప్తమాశ్వాసము

శ్రీకర, శ్రితకల్పవృక్షావతార,
పాకశాసనభోగ, భవ్యసంయోగ,
నీలవర్ణునిమీఁద నిజమైనభక్తి
కీలుకొల్పెడువివేకీ చిత్తగింపు ;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్రమిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
అంత నావైభవంబంతయుఁ జూచి,
శాంతితో హరిచూడ శమననందనుఁడు
కవలిరువురుఁ దాను గ్రక్కునలేచి
జవమొప్పఁ బోయెఁ బాంచాలి రానమ్మి.
విల్లువంపఁగరాక విఱిగినసిగ్గుఁ,
బల్లవాధర విప్రుపాలైనసిగ్గుఁ,
బ్రజలుమెచ్చక తమ్ముఁబలికినసిగ్గు
నిజమనోవీథుల నిగుడఁ బార్థివులు
కలశాబ్ధి కల్పాంత ఘనపవనమునఁ
గలఁగినట్లుకలంగి కడుఁ దమలోన :

అసూయచే ద్రుపదుపైనెత్తివచ్చినరాజుల విజయుఁడు పరాజితులఁజేయుట

"మనలఁ బాంచాలుండు మాయలువన్ని
తనయస్వయంవరోత్సవమని కూర్చి,
మంత్రసిద్ధుండైన మానవుచేత
యంత్రంబునేయించి యటుగన్యనిచ్చె.

చదురులు మనతోడఁ జనునె యీతనికిఁ!
గదనోర్వఁ గూల్తము కలుషాగ్నులుడుగ."
అని యేకయత్నమై యరదము ద్విరద
మనుపమాశ్వములు జోళ్లాభరణములు
విలు కోల మొదలుగా వీరయత్నములు
వెలయ సన్నద్ధులై వేల్పులు బెదరఁ
గమలజాండంబల్ల కల్లోలపడఁగ
సమకొన్న భేరినిస్సాణముల్ మ్రోయ
[1] సమవర్తి సంవర్త చండమార్తాండ
సమ రేఖ నస్త్రశస్త్రంబులు మెఱయ
నార్చుచుఁ బాంచాలునరికట్టుకొనినఁ,
జర్చింప నసమానసమరమై యతఁడు
క్షాత్ర తేజముమించి జయముతోనున్న
శ్రోత్రియసభమాటు చొచ్చెఁ; జొచ్చుటయు,
విప్రు: "లహహో! యేల వెఱచెదు ద్రుపద!
క్షిప్రము తుమురుచేసెదము పార్థివుల.
నడినెత్తు లడఁతుమా! నలిపుస్తకముల;
మెడలు బిగింతుమా! మీఁదిధోవతుల;
దండంబులున్నవి; దర్భలుచాలు;
నొండొండ మంత్రింప నుదకంబుగలదు;
హుంకారముల శక్తియొకవంకఁ బొదలఁ
బొంకంబుచెడదు తపోవైభవంబు;
[2] మొగమోటములుమాని మూఁకలకుఱికి
[3] యగలింతుమా! సేనలటునిటు పడఁగ."
అనునంత, నర్జునుం డఱనవ్వునవ్వి:
"పనివడి మీరేల పలికెదరిట్లు!

---

1. సమవర్త. 2. మొకమోటములు. 3. అకలింతుమా. (మూ)

ఉవిద నేఁగైకొన్నయుడుకునఁ గాదె!
తివిఁజెదరిట్లు ధాత్రీపతులెల్ల.
నాకాంక్షఁదీర్తు ; రంభాదికామినులఁ
గైకొనఁజేసెదఁ గ్రమముతోఁడుతను ;
ధృతి నన్నునాశీర్వదింపుఁడు చాలుఁ
జతురత ద్రుపదరక్షణ మేనొనర్తు."
అని యర్జునుఁడు విప్రులనుమతివడసి,
తనకుఁ బాంచాలుండు తగనిచ్చినట్టి
సమరోచితాస్త్ర శస్త్రములు ధరించి,
కమనీయకవచంబు గైకొని యపుడు
చలియింపకుండఁ బాంచాలి వేఱొక్క-
స్థలముననుంచ ధృష్టద్యుమ్నుఁబనిచి,
భీమసహాయుఁడై పృథివీశకులముఁ
జీమలకంటె సూక్ష్మించి చూచుచును,
శరములేయుచుఁ బల్కెశక్రనందనుఁడు :
"హరిణాక్షి రాదింక నాలంబులేల!
చాలుమీయలుక! పాంచాలుపై [1] నుఱుకఁ
బోలునే! యతఁడేమిబొంకె మీయెడల!
గుఱియెవ్వఁడేసినఁ గూఁతునీఁగోరి
మఱికదా రప్పించె మక్కువ మిమ్ము!
జనకుండు నిలుపఁడా! జానకికొఱకు
ననలాక్షువిల్లు బ్రహ్మోభేద్యముగను ;
మీకు సత్వంబున్న మృడునిపైనలుగుఁ ;
డీకలహమున మీకేది జయంబు!"
అనుడు మార్గణవృష్టి నందఱు ముంప,
మనుజేంద్రు నావృష్టి మరలించి నిలిచి,

1. నురక. (మూ)

నలుఁగడనిగుడు బాణప్రవాహములు
కలనువట్టని పాటి క్రందునఁబఱపి,
'యదెపో యెంబోయె భీమానుజుం' డనుచుఁ
ద్రిదశులు దివిఁజూడ ద్విజకోటియాడ,
నాతిధైర్యమువీడ, నారదుఁడాడ,
1 నాతూపునెఱినాడ, నతఁడల్కతోడ
2 నగి పెద్దలడుగుప్రశ్నములకు సరిగఁ
దగ యాజ్ఞవల్క్యుఁడుత్తరమిచ్చినట్లు
కౌరవ కాళింగ గౌడాంగ వంగ
కేరళ కేకయ 3 కీచక సాళ్వ
చేది జరాసంధ సింధు గాంధార
వైదేహ బాణప్రవాహంబులెల్ల
ఘోరాస్త్రతతియను కుంభజుచేతఁ
బారణసేయించి పార్థుఁడుప్పొంగె.
4 (అప్పుడు శల్యుండు నంగాధిరాజు
ముప్పిరిగొనుకోపమును సంభ్రమంబు
నీసును గదురఁ దీవ్రేషుజాలముల
నేసిరాపవనసురేంద్రనందనుల ;)
ఏయుచో నొక్కమహీజమ్ము వెఱికి
వాయునందనుఁడును వారిపైఁగవిసె ;
వారిరువురు నంత వజ్రసంకాశ-
ఘోరబాణంబులు గురిసిరి మిగుల ;
ఆపవనజుచేత నరిరాజసేన
చాపకట్టై త్రెళ్లె సమరమధ్యమున.
రణభూమి యీతీరంపరాక దేవతలు
మణివిమానములెక్కి మరలిరి దివికి.

---

1. నాతూపు. 2. దాగి. 3. కీచకాస్వాంత. 4. గ్రంథపాతమగుటచే సందర్భానుసారముగా నీపంక్తులు చేర్చఁబడినవి. (మూ)

అన్యోన్యశరధార లనలంబు లీనఁ,
గన్యావివాహాగ్ని గతి నుండుచుండె ;
లాజలగతి హారలత లందుఁదునిసె ;
రాజరక్తం బాజ్యరాజి [1] గాఁ దొఱఁగె ;
విసిరి భీముఁడువ్రేయ విఱిగినరథము
లసమున సమిధలై యాయగ్నిఁబడియె ;
ఆసర్వనృపుల వీరాలాపరవము
రాసియై వేదమంత్రధ్వనిఁ బోలెఁ ;
బదిటఁ బదారింటఁ బండ్రెంట రెంటఁ
బదివేలు లక్ష తప్పనిసాయకముల
నాటింపఁ, జూచి సైన్యములురోషమున
మీటుగల్గినయట్టి మెఱవడితోడఁ
గరివాఁడు హరివాఁడు కాల్నడవాఁడు
నరదంబువాఁడునై యాశ్చర్యలీల
సవ్యసాచిరథంబు సందీక పొదివి
సవ్యాపసవ్య శస్త్రంబులఁ గప్ప,
వాయుజుండును సైన్యవారిధిమీఁదఁ
బాయక బడబాగ్నిపడినట్లు గదిసి,
తాపులుఁదోపులు దప్పఁ గావించి,
పీపుల దాపల విఱుగఁ ద్రొక్కుచును,
వాటుల వ్రేటుల వడిఁ బాఱమీటి,
మీటుల గూటుల మొల్లెవాపుటను
గలగుండువెట్టి, దిక్కరిచొచ్చికలఁచు
కొలనుసేసిన, గండుగూలి యబ్బలము
అర్జునుపసవ్రేట్ల నాభీమువాట్ల
జర్జరితాంగులై జడియఁజొచ్చుటయుఁ,

1. మీఁదొఱంగె. (మూ)

గర్ణాదు [1] లొక్కఁడొక్కఁడ యేనికెక్కి
తూర్ణవైఖరి భీముతోఁ బార్థుతోడ
సమరంబు సేయు, నాచండాస్త్రవృష్టిఁ
గమలబంధుఁడు [2] డాఁగి కమ్మెఁ జీఁకట్లు;
అరుణరత్నాభ సంధ్యారాగ మెసగెఁ;
గరికుంభదళిత ముక్తాతారలడరె;
నిబిడహుంకృతి ఘూకనినదంబు లెసగెఁ;
ప్రబలి బాణాంధకారము పెచ్చుపెరిగె;
ధరణీశ్వరుల మోముదమ్ములు మొగిడెఁ;
గరమొప్పఁ బ్రతిపక్షకలకలంబడఁగె;
ఘనభూతమిథున చక్రంబులు గూడె;
ననిమిషేక్షణ చకోరావలి చెలఁగె;
వదలకెల్లెడ బాణవాయువుల్ వీచెఁ;
గదనమొప్పె నకాలకాళరాత్రగుచు.
దేవేంద్రుఁ డమరావతీకవాటములు
వేవేగఁ బెట్టించె విజయాస్త్రభీతి.
పెండ్లికి [3] వచ్చినపెంపేది రంభ-
పెండ్లికేఁగిరి భటుల్ బీభత్సుఁడనుప.
రథములువిఱిగి, వారణములుదొఱఁగి,
పృథివిపైఁ బీనుఁగుపెంటలై పడియె.
అట్టిచో శల్యుఁడాహవదక్షు ననిలు-
పట్టి నార్చుచు నిల్వఁబట్టిన, నతఁడుఁ
దనకాలఁ దగిలినతామరనూలు
వనకరి గొననికైవడిని గైకొనక
తానంత శల్యునిఁదగులఁబట్టుటయు,
లోనయ్యెఁగీర్తికి; లోనయియతఁడు

లెక్కఁడెక్కఁడయేనకెక్కి. 2. గ్రాగి. 3. వచ్చుటపెంపోయి. (మూ)

విడిపించుకొని భీము వ్రేయుచో, నతఁడుఁ
గడిమినాతనిలావు గైకొని తెలిసి
తానట్లు వ్రేయ నాతండుమూర్ఛిల్లె.
జానొప్ప వేవేగ శల్యుండు గదిసి
మల్లయుద్ధమునకు మఱి తొడఁబడినఁ,
బెల్లార్చి భీముండు పృథివిపై కొంత
సదవుచ్చుకొని రెండుసగములుచేసి,
వదలక యువి రెండు వంకలఁజిమ్మి,
కనుమోసమునఁజొచ్చి కచ్చయు మెడయుఁ
బెనఁగొన నిరుగేల బిగియంగఁబట్టి,
కాలుకాల గ్రహించుగతిఁ జూచి, శల్యుఁ
డాలోనఁ గడు భీము నడఁగఁబట్టుటయు,
మంచుననిలువని మార్తాండుపగిదిఁ
బొంచినబంధనంబులు ద్రెవ్వ నిలిచి,
ననిలునాత్మఁదలంచి యనిలనందనుఁడు
ఘనశక్తి నిరుగేలఁ గబళించి యెత్తి,
మలయువైచినయట్లు మహిఁద్రెళ్లవైవఁ,
గలకల నవ్విరి కన్నవారెల్ల.

అర్జునుఁడు కర్ణు నోడించుట

కానీనుఁ డట పార్థుఁగట్టలుకఁదాఁకి
నానాస్త్రములు మేననాటి యార్చుటయు,
సింహంబునకుఁ బ్రతిసింహ మన్యోన్య-
సంహారమతిఁ దోచుచందంబు దోచె.
ఆవేళఁ జూచుసైన్యము లిరువురను
భావించు తమలోనఁ బలుకుదురిట్లు.
" ఈతండు నీతండు నేమాద్భుతాంగకుల్ !
చాతుర్యరేఖల సరివచ్చినారు ;

పోలికలిట్టివీభువినెన్ని లేవు !
వాలంపవాన సర్వముఁగానవచ్చు ;
[1] నంటినభావమెన్నఁడునిరువురకు
వింటలే ; దిదియొండు [2] విన్నదిలేదు ;
కుడువఁబోవుచు నేలకూరాకులడుగఁ
దొడిర ;” మ్మనుచునుండఁదొడరి రిర్వురును.
బలశిలీముఖ [3] శాతభల్ల నారాచ
విలసార్ధచంద్రాది విశిఖంబులేసి,
యొండొరుచాపంబు లొండొరుపడగ
లొండొరుకవచంబు లోలి ఖండించి,
ధనువులు నాలోన ధరియించునంత,
ఇనతనూజుఁడు ఫాలమేడింట గ్రుచ్చి
కోదండగుణ మొక్కకోలఁ ద్రుంచుటయు,
మోదించి చిఱునవ్వు మొలవ నర్జునుఁడు
నారిగైకొని నాల్గునారాచములను
వారిజాప్తతనూజవక్షంబు నాటి,
మూఁడువాలమ్ముల ముఖవీథిగ్రువ్వ,
వాఁడర్జునునిగ్రుచ్చె వాఁడితూపులను.
పటుతరనారాచపంక్తులీరీతిఁ
దటుకున నేయుచోఁ, దగనర్జునుండు
సరికేతునిలువక శాతనారాచ-
నిరవధి [4] వృష్టి నించిన, మూర్ఛఁబొంది
భానుతనూజుండు వడివడిఁ దెలిసి
యూనిన నెత్తుట నుదయార్కురీతిఁ
బగులు మేనికిఁగాక పడగకుఁగాక
తెగుసారథికిఁగాక తేరికిఁగాక

1. అల్లిన. 2. విందును. 3. శర. 4. ముష్టి. (మూ)

గాలివానఁ జరించు కారాకు వోలెఁ
జాలఁ దూలి చలించి శక్రజుఁ బలికె :
“ నన్నిట్టుల మార్కొని నడుఁ గక నిలిచి
కొన్ని బాణము లేయఁ గుంభిని మీఁద
హరిసూనుఁ డోపు శ్రీహరి యోపుఁ గాక
బిరుదుల మూఁడవ పేరు నే నెఱుఁగ.
నీ వెవ్వఁడవు నాకు నెఱిఁగింపు తొలుత ;
చే వేఁడి మఱి కాని నేయ నీ మీఁద ;
నిజవిద్య మఱి కాని నెఱప నీ మీఁద ;
ద్విజమాత్రుఁడవొ ! కాక [1] ధృష్టవె ? ” ట్లనిన
ననిమిషేంద్రుని పుత్త్రుఁ : “ డాప్రసంగంబు
వెనుక చెప్పెదఁ గాక ; వినుము నిన్నిపుడు
తల దునుమక మానఁ దప్పించుకొనుము :
పలుకులతో నీకుఁ బని లేదు కర్ణ ! ”
అని వేగ మీఁద దివ్యాస్త్రంబు లేయ,
ననిఁ గాలువొందక యతఁడు వణఁకి
‘ విప్రుని నిన్నేయ వెఱతు నే ’ ననుచు
క్షిప్రవైఖరిఁ బాఱె సేనలు చెదర.
ఆకర్ణశల్యు లిట్లైన, విస్మయము
గైకొని యిట్లనుఁ గౌరవేశ్వరుఁడు :
“ ఆలంబులోఁ గర్ణునలయించి తఱుమఁ
జాలునె యొకఁడు ! వాసవి చాలుఁ గాక ;
లోపంబు లేక శల్యునిఁ ద్రెళ్లవైవ
నోపునె యొకఁడు ! వాయుజుఁ డోపుఁ గాక ;
ఉఱికెద వీరిపై నొగి విప్రులనక
నఱికెద ; నా వెంట నడువుఁడీ దొరలు.

1. ధృష్టవెంట్లనిన. (మా)

అనఘులార! యనిత్య మధ్రువప్రాణ
మనుమాన [1] మిూచందమన మున్నువినరె!"
అనియార్చి కవయుచో, హరివారికనియె:
"జననాథ, యీవృథాసాహసంబేల!
కరమొన్నఁ దమకు శక్యముగానిపనికిఁ
జొరక నెమ్మదినుంకి సుమతికి మనికి.
విలువంచినప్పుడే వీరలబలిమి
తెలియవు నీకేమితిక్కవట్టినదొ!
ఇరువురుగూడినా రిలకెల్లఁగలరు;
వరుస నెవ్వరు తోడువత్తురో వెనుక!
దొఱఁకొన్న విరిపాటి దునియదు రణము;
మరలుటకార్యంబు మాకుఁ జూచినను."
అనిచెప్ప హరిమాట లతఁడు పాటించి
తనవీరసైన్యంబు తప్పక త్రిప్పి,
పనిగానిసిగ్గునఁ బట్టణంబునకుఁ
జనుచు [2] మేలందినజాడగా నడచి
కరిపురికరిగినఁ, గలరాజులెల్ల
మరలిరి తమతమ మనికిపట్టులకు.
తనియ దక్షిణలిచ్చి తమగ్రామములకు
ననిచెఁ బాంచాలుండు నంత బ్రాహ్మణుల.
ఇట భీమపార్థులు నింతిఁ దోడ్కొనుచుఁ
బటువేషములతోడ వచ్చిరి మరలి.
కుంభినీపతులిట్లు కోమలిఁగొనుచుఁ
గుంభకారులవాడ కొమరొప్పఁ జొచ్చి,
తమవిడిసిన [3] యింటిద్వారదేశమునఁ

1. మాచంద్ర. 2. యేలిందిన. 3. యట్టి. (మా)

అర్జునుఁడు ద్రౌపదినిఁ దల్లికి నివేదించుట

గోమరొప్పనిలిచి : "యో కుంతి! ముదంబు
లూరఁగ నటపోయి యొకభిక్ష దెచ్చి
నారమిచ్చుటి ;" కన్న నాతి : వేవేగఁ
గొదలేక భిక్ష యేగురుఁ బంచుకొనుఁడు
మొదలనెట్లట్లు.''ని మునుముట్ట నాడి
వెలుపలకే తెంచి వీక్షించునపుడు,
నెలకొన్న పండువెన్నెలసోగవోలెఁ
బూని వర్షము వెంట భువిడిగ్గి మరలఁ-
గా నేరకున్న తొల్కారిమెఱుఁగువోలెఁ
దూరఁ జెందొవరేకుదోనఁ జోటులేక
జారిన పంచాస్త్రశరమును బోలెఁ,
జెదరక శుక్రుసంజీవనివలన
బ్రదికిన బంగారుప్రతిమయుఁబోలె
నభినవశ్యామాంగి యలినీలవేణి
త్రిభువనలక్ష్మి యత్తెఱవయుండంగ,
వీక్షించి యానందవివశయైకుంతి :
"యీక్షితిఁ గంటినే యిటువంటికొత్త!
ఇందుఁజూచి కఱంగు నిందుకాంతముల
పొందునఁ గన్నులీపొలఁతినెమ్మోముఁ
గనుఁగొని హర్షాశ్రుకణములు విడిచె ;
వినక కానక యేల వీరినిట్లంటి!
నెప్పుడు నన్నట్టులే వీరసంటి ;
నిప్పువ్వుఁబోఁడి చొప్పెఱుఁగలేనైతిఁ ;
జయ్యన మీఁదువిచారించికాని,
యెయ్యెడఁ బలుకుట యిదికార్యహాని.
తనయులురారసి తలఁకుచునుండి
మనముచలించి యామాటలాడితిని.

ఏవురకొకయింతి గాదియు నక్రమము!
నావాక్యమునుదప్పి నడవరెన్నఁడును;
ధర్మమేగతినుండెఁ దలకూర్తు." ననఁగ
ధర్మరాజంత నంతయు వినివచ్చి,
తమ్ములుఁ దానును దల్లికిమ్రొక్కి,
తమ్ములఁజూచి యాద్రౌపదిఁజూచి,
హరిసూతినిట్లను: "నర్జున, నీవు
వరియింతుగాక యీవామాయతాక్షిఁ;
జాపచాతురిఁగాదె చనుదెంచె!" ననఁగ,
నాపుణ్యుఁ: "డిట్లేలయానతిచ్చెదవు!
అన్నవునీవుండ నర్హమా! నాకుఁ
గన్నియ మున్నాడికైకొన దేవ!
మీరు వరింపుఁడీమృగరాజమధ్య;
నేరూపమున మాకు నిదిమనోహరము.

. . . .

అనుఁగాక యేమి, మృగాక్షి యేవురకు
మనమున నభిలాషమగ్నమైయుండ."

. . . .

నావిధంబంతయు యమసూతి యెఱిఁగి,
దేవేంద్రసుతుఁజూచి తేటనవ్వమర:
"నేవురువరియింత మీపువ్వుఁబోఁడి;
నేవెంట గురువాక్య మేటికిఁదప్పు!
కుంతి 'యేగురుఁబంచుకొనుఁ' డన్నమాట
యెంతయుఁబాటింత మిదిదాటరాదు.
భావింప నిదిధర్మపథముగాకున్న
నేవురకును బ్రేమ యిందేలకొలుచు?
వ్యాసమహాముని వాక్యంబులెల్ల
మోసమే! మనకుధౌమ్యుఁడుఁజెప్పెనిట్లు."

కృష్ణుఁడు పాండవులఁ

అనునంత, రామసహాయుఁడై శౌరి
కనకరథంబున గరుడాంకమమర
[1] మేదినిడిగ్గిన మేఘమోయనఁగ
నాదినారాయణుండచటికే తేరఁ,
దమకుఁబ్రాణముగాన దైత్యారిరాక-
కమర మేనులువొంగ నతిసంభ్రమమున
నాచారములుసేసి, యర్ఘ్యపీఠముల
[2] నాచారుమూర్తుల నర్థిఁబూజించి,
సేమంబులడుగుచు శ్రీకృష్ణుఁజూచి
భీమాగ్రజుఁడువల్కెఁ బ్రేమరెట్టింప :
" లక్కయింటికిఁదప్పి లక్ష్మీశ, యేము
తక్కక వెడలి యీధాత్రి నేరికిని
వివరింపఁగారాక విప్రవేషములు
నివిడివర్తించుచో నీవెట్లుగంటి ?
భువనంబులన్నియుఁ బుక్కిటనిడిన
దివిజవంద్యుఁడవీవు తెలియనిదేది ! "
అనినఁ గృష్ణుఁడుపల్కు : " నమరులకైనఁ
గనుఁగొనఁ బనిగొనఁగారానివిల్లు
నృపతులందఱుఁజూడ నీసహోదరుఁడు
చపలాక్షికై వంచె సత్వంబుకలిమి ;
ఇట్టిచేతల మిమ్మునెఱుఁగుట యరుదె !
పట్టిచూడఁగరాక ప్రబలులోకముల.
దుర్యోధనుఁడు సేయుదుష్కార్యములకు
ధైర్యసమ్మతులార, తగులక మీరు

1. మేదికి. 2. ఆచార. (మా)

మా మేలు ;

ఁగంటిరి శుభము

డనైనఁ దలఁగాచు' ననుట

', నిజమయ్యెఁ దలఁప మీయందు.

ంచు మిము ధృతరాష్ట్రుఁడక్కడికి ;

నిప్పించుఁ [1] ద్వద్భాగ మేనె చూచెదను.

ఈవైభవమ్మెసు [2] మ్మిచ్చునసూయ ;

భావింపఁ గురురాజుఁ బార్థ, నమ్మకుము ;

ఏసంకఁబోయెద ; నిచ్చుటనున్న

మీనిర్ణయములకు మెచ్చుగా." దనుచుఁ

గుంతికిఁ దత్పుత్త్రకులకును జెప్పి

కంతుజనకుఁడువోయెఁ గఱఁక ద్వారకకు.

అప్పుడింద్రజు [3] గెల్పు నాత్మసంభవుని

నొప్పియుఁజూచి, మనోవ్యథ నినుఁడు

జగమునిర్వాహంబు చాలించెననఁగ

మొగి [4] మింటఁ బశ్చిమాంబుధిచాయ డిగ్గె ;

'తగఁ గాలనృపతి యూధర్మాధికులను

బగలుచేసెదవని పట్టించె గిరిని

....

....

రథముసగంబు సారథిపిచ్చుగుంటు

రథికుఁ డట్లయ్యెఁ జేరఁగవచ్చె నన్ను '

[5] అని ప్రతీచీకాంత యనురక్తినెఱపెఁ

[6] దనువెల్లననఁగ సంధ్యారాగమొసగె ;

'ఇందిర హరిదేవి యిల్లడసామ్ము

మందిరమనివచ్చి మనలోనఁ జేరెఁ ;

---

1. దద్భాగ. 2. మ్మిచ్చె. 3. గెల్వ. 4. మిన్ను. 5. అనిప్రాశీ

6. తనువెల్లి. (మా)

జీఁకటిపొద్దు రక్షింతు' మన్నట్లు
మూఁకలుమూఁకలై మొగిడెఁ బద్మములు ;
వరుస మిన్ననునీలవస్త్రంబుమీఁదఁ
బఱపుమై ముత్యాలు పచరించిరనఁగ
నక్షీణ తారతమ్య ప్రభావమున
నక్షత్రకులములు నభమునఁదోఁచెఁ ;
దనమీఁదఁ బార్థుండు ద్రౌపదిఁదెచ్చు-
కినుకపోలిక నుర్వి గిరికుచ [1] శ్రీలు
చూపక మేలుముసుంగిడె ననఁగ
వేపర్వెఁ జీఁకట్లు విశ్వంబునిండ ;
శ్రీకంఠుఁ డర్ధనారీస్వభావంబు
గైకొన్న, నతనివక్షము [2] తెన్నుచూచి,
యాలీల తమకురా [3] నట్లాయె ననఁగ
నోలినొప్పెఁ గొలంకు లొంటిజక్కవలఁ ;
జంద్రాన్వయుల పెండ్లి సంభ్రమంబునను
జంద్రునెచ్చెలులెల్ల సంప్రీతిఁగనుట
తగవని వికసించెఁ దతై కైరవములు
జగతిపైఁ బర్వెంగఁ జంద్రికావితతి.
ఆరాత్రి కుంతి భిక్షాశనంబునకు
గారాబుకొడుకులఁ గ్రమమొప్పఁబనుప,
వారేఁగి భిక్ష పూర్వప్రకారమునఁ
గోరి తెచ్చినఁ, గుంతి కోమలిచేత
దేవార్థమొకపాలు తివియించి, యందు
భావించి యతిథితర్పణకొకపాలు,
చిక్కినయది రెండు సేయించి, యొకటి
తక్కక మును వృకోదరునకిప్పించి,

---

1. స్త్రీలు. 2. తన్నుచూపి. 3. నట్లాడె. (మా)

* . . . .

. . . .

నీకిఁల్వఁగఁ గొంతనిలిచినకూడు
చేకొని యదిరెండుచేసి, వేవేఁగ
గోడలుఁ దానును గుంతిభుజించి
వేడుక శయ్యల విరచింపఁబనుప,
నవదర్భశయ్యలు నాతి యేవురకు
సవరించి, మఱి వారిచరణాగ్రభూమి
నాఁడి గృహేశ్వరియయ్యు శయించె ;
[1] రాదు స్వయంబంత రాచకూఁతునకు ;
వింతవారలుగదా వీరనికొంత
చింతింప ; దెవ్వరు చెప్పిరో బుద్ధి !
ఇట్టివృత్తాంతంబు లెంతయునరయ
నెట్టనఁ దనయుని నృపుఁడు దా మున్న
యతిరహస్యంబుగా ననుపుటఁ జేసి
యతఁడేఁగి యన్నియునరసి, యారాత్రి
ధరణీశుకడ కేఁగి తగుభక్తి మ్రొక్కి
వరుసతోడుతఁ జెప్పె వారివర్తనము :
“ జననాథ, యే వారిచరితంబులెల్లఁ
గనుఁగొనివచ్చితిఁ గడఁగి మీరనుప ;
సుక్షత్త్రియులువారు చూచినఁదెలియు ;
నీక్షోణిపై నెన్ననితరులుగారు.
తలపోఁతకై రాత్రి తమలోనఁ దారు
పలుకుకొన్నారట్టి పలుకులేవింటి.
పరసేన భేదనో[2]పాయ క్రమంబుఁ,
బరబాణ భంజనోపాయ క్రమంబుఁ,

---

* ధర్మజాదులకు అన్నమిడిన విషయమిట లుప్తమైయుండును.
1. రాదిస్వయంబంది రాచకూఁతులకు. 2. పాయనక్రమము. (మూ)

బరిగణించిరి, విప్రభాషలుగావు.
ధరణీశ, యొక్కచోద్యము వినుమింకఁ ;
జెలువ వారికిఁ జేయు సేవాక్రమంబు
తలఁపవచ్చునె! వింతఁదనమింతలేదు ;
ఆవిల్లువంచినయతని తోయంబు
ఏవురన్నలుఁ దమ్ము లీక్షించిచూడ ;
1 జరత యొక్కతె వారిజనని గాఁబోలు !
వరుస భిక్షాన్నంబు వారికిభుక్తి. ”
అని వేషధారుల యఖిలవర్తనముఁ
దనయుఁడెఱింగించెఁ దండ్రి కింతయును.
అంతటఁ బాంచాలుఁ డమ్మఱునాఁడు
కాంతతో మంత్రిసంఘంబులుఁ దాను
నవవేషకుల వర్తనంబు లెఱుంగ
నవిరళంబగు నుపాయంబు దలంచి,
నాలుగురథములు నాల్గుజాతులకుఁ
జాలనొప్పిదముగాఁ జక్కఁబన్నించి :
2 ‘ యేజాతితమజాతి యో యారథంబు
రాజిల్లనెక్క వారలు నగరికిని
వచ్చునట్లుగఁజేసి వరుసఁదోడ్తెండు
మచ్చిక ; ’ నని చెప్పి మంత్రులననిపె.
పురుషార్థములునాల్గువోలె నారథము
లరుదారఁగొనివచ్చి యామంత్రివరులు
పాండుపుత్త్రులఁగాంచి భక్తితో మ్రొక్క :
. . . .
“ యీవాహనములెక్క యేతెండు ; మిమ్ము
భూవరుండట పిల్వఁబుత్తెంచినాఁడు ;

1. జనని. 2. యేజాతితనజాతియందారథంబు. (మూ)
అర్థస్ఫూర్తికై యతిభంగమంగీకరించఁబడినది ; మూలమునను యతిలేదు.

ఈ తేరువిప్రుల ; కీ తేరునృపుల ;
కీ తేరువైశ్యుల ; కిదిశూద్రులకును.
వీనిలోనొక తేరు విభులార, యెక్కి
జనొప్ప ద్రౌపదీసహితులై రండు."

పాండవులు ద్రౌపదీసహితులై ద్రుపదునగరి కేఁగుట

అనిన, ధర్మతనూజుఁ డట్లకాకనుచు
ననుజులుఁ దాను నొయ్యన రాజరథముఁ
బరువడినెక్కినఁ, బంచాయుధములు
హరిదాల్చినట్లయ్యె నయ్యరదంబు.
అత్తయుఁ గోడలు నందలంబులను
ముత్తైదువలమూఁక మొనసియే తేరఁ,
బంచపాండవులును బాంచాలుసభకు
నంచితలక్ష్మితో నరుదెంచునపుడు
నెడనెడ నెదురుగా నీప్సితార్థములు
జడియక ద్రుపదుండు జాతిజాతులకు
రసికతఁబుత్తేర, రాజయోగ్యముల
వెసఁగయికొనుచు నవ్వీరులువచ్చి
రాజయోగ్యములైన రత్నాసనముల
నోజతోఁ గూర్చుండి రుచితంబుగాను.
ఎంతైనఁ దమ్ముఁదా మెఱిఁగించుకొనక
కౌంతేయులని యెఱుంగఁగరాదు గాన,
వారలఁబూజించి, వసుధేశుఁడాత్మ
నేరూపమును నిర్ణయింపంగరాక
తిన్ననిప్రియముతోఁ దెలియనిట్లనియె :
"ఎన్నఁ బుణ్యశ్లోకు లెవ్వారుమీరు?
రామఁగైకొన నమరావతినుండి
భూమిడిగ్గిన దివ్యపురుషులో! కాక,

భవుపంచముఖములో ! పంచవర్ణములో !
వివరింపరాజులో ! విప్రులో ! చెపుఁడ ;
అస్తోకభుజధారు లమాలవర్తనులు
విస్తీర్ణవక్షులు వృషభకంధరులు
కర్ణాంతనేత్రులు కఠినైకగాత్రు
లర్ణవగంభీరు లర్థిసేవ్యురును.
విలువంచి గుఱిద్రుంచి వెలఁదివరించి
కలహించి స్పర్జించి కడుమించియున్న-
యతఁడెవ్వఁడిందులో ? నందఱు నొక్క-
ప్రతినుండ నితఁడని భావింపరాదు.
ఏనును బాండవు లిలలేనివగల
నూనియుండెదఁగాన నొత్తియడిగెద.
వారలుగారుగా ! వటులార, మీరు ;
కోరిక లబ్బెనఁ గొనసాఁగు." యనినఁ,
బాండవాగ్రణి నవ్వి పాంచాలుఁబలికె :
"నొండేల ! పాండవేయుల మేము ద్రుపద !
యమసూతి నేను ; భీమార్జునుల్ వీరు ;
యమలువీరిరువురు ; నాయింతి కుంతి.
మహిమీఁదఁ గురురాజుమనసు రావలసి
విహరింపుచుంటిమి విప్రవేషముల.
నినువంటిచుట్టము నేనెందుఁగాన ;
ఘనుఁడ ! లోకులకింకఁ గానవయ్యెదము."
అనవిని పాంచాలుఁ డానందలహరిఁ
గనువ్రాల్చి గద్గదకంఠుఁడై తెలిసి,
కలరూపొకో ! యని కదలనిభీతిఁ
గలరూపకానమ్మి కడుసంభ్రమమున
నందఱ గాఢగాఢాలింగనముల
నందందఁగ్రుచ్చుచు, హారిని మెచ్చుచును,

బసిమి నేవురఁ దనభక్తిశక్తులకుఁ
బొసఁగిన [1]యుక్తితోఁ బూజలుచేసి :
"యిదిగదా ! నాఫల ; మిదినాప్రతిజ్ఞ ;
వెదకినసిద్ధిఁగంటి ; విఖ్యాతిఁగంటి ;
నాభాగ్యమునఁగాదె ! నాఁడగ్గిఁదప్పి
యీభంగి నుండితిరిన తేజులార !
కూరిమిఁ బార్థుకుఁ గూఁతునీఁగంటిఁ ;
గోరిననాకోర్కి కొనసాఁగఁగంటి.
విల్లువట్టినయట్టి విధము వీక్షించి
యుల్లంబు నరునిఁగా నూహించిచూచి,
యిందువంశాధీశ, యెఱుఁగలేనైతి ;
సందేహమిటపాసె సంతోషమెసగె.
వాసవికింక వివాహయత్నంబు
చేసెద లగ్నంబుచింతించి." యనినఁ
బాంచాలువీక్షించి పలికె ధర్మజుఁడు :
"మంచిమార్గము నీదుమాటయిట్టిదియె ;
ఇంక నొక్కవిచార మించుక గలదు.
పంకజానన నేము పరఁగ నేవురము
వరియించువారము వైదికస్థితిని ;
పరికింప మాకుంతిపలుకు నిట్టిదియె.
తల్లివాక్యంబని ధర్మంబుఁదప్ప ;
మెల్లతావులఁ దొల్లి యిట్టివిగలవు ;
[2]ఘనజటిలాకన్య గౌతముకూఁతు
మునులేడ్వురునుగాదె మున్నుగైకొనిరి !

---

1. భక్తితో. 2. ఘనజటాలునికూతు కౌతునికన్య – మునులేవురునుగారె మున్ను గైకొనిరి– పూచి దక్షిణియను పూబోణింగాదె– ప్రాచేతసులుకొంట పదవ కొక్కండు. (మూ) వ్యాసభారతమునుబట్టి పైవిధముగా మార్చఁబడినది.

పూచి దాక్షాయణీపూబోణిఁ గాదె!
ప్రాచేతసులుకొంటఁ బదుగు రొక్కతెను;
[1] నాశిసారునికూఁతు నగితాఖ్యకన్య
నీశయ్యు నైషధులేవురుఁ గొనరె!
వింతగా." దనిన వివేకించి ద్రుపదుఁ:
"డింతకార్యమునిర్ణయింప నే నెఱతు;
నెల్లి ధృష్టద్యుమ్నుఁ డీవును గొంతి
యెల్లపెద్దలుఁగూడి యీప్రయోజనము
మనముసఁగాంతము; మాకుఁజూచినను
విను లోకమునకిది వింతగానోపు."

వ్యాసుఁడు ద్రుపదుఁ గానఁబోవుట

అనునంత ద్రుపదుని యాత్మసందేహ
ఘనతిమిరమువాపు గ్రహరాజుపోలె
వ్యాసుఁడచ్చోటికివచ్చిన ద్రుపదుఁ:
'డీసమయంబున నీపుణ్యమూర్తి
వచ్చుట నాభాగ్యవైభవం' బనుచు
నిచ్చలోఁబొంగుచు నెదురుగాఁబోయి
'మునిసింహ, తుభ్యన్నమోనమ' యనుచు

....

'ముక్తీశ! తుభ్యన్నమోనమ' యనుచు
నిలమ్రొక్కి కైదండయిచ్చుకవచ్చి
కలితజటా [2] భారుఁ గనకపీఠమున
నునిచిపూజించిన, నోలిఁబాండవులు
మునికిఁ దల్లియుఁ దారు మ్రొక్కిరిప్రీతి.

1. మూలభారతములందీగాథకన్పడకుండుటచే ఈవిషయస్వరూపమిట్టిదని సవరింప వీలుకాదయ్యెను. 2. చారు. (మూ)

అంత వారల మౌని యాశీర్వదించి,
సంతోషమొప్పఁ బాంచాలునిఁ బలికె :
“కూఁతుఁ గాంచి పయోధి కొనియాడ [1] వెలసెఁ ;
కూఁతుఁ గాంచి హిమాద్రి కొనియాడ [2] వెలసె ;
[3] నీవు ద్రౌపదిఁ గాంచి యీ పాండవులకు
దేవిగా నీఁ గంటి ; [4] ధృవగీర్తి గంటి ;
వేలుపుమ్రాఁకుల విద్రుమలతికఁ
గీలుకొల్పుట యిది కీర్తింపనొప్పు.
[5] నీకు వీరల ప్రాపు, నీప్రాపు వీరుఁ
గైకొనివచ్చిరి కడునొప్పఁ బనులఁ.
ఏవురకొకకన్య నెట్లొత్తు ననుచు
నీవు చింతించుట నృప, యే నెఱింగి
తెలుపవచ్చితి ; నీకుఁ దెలియ దీకుంతి-
పలుకు ధర్మజుపల్కుఁ బరమార్థ మగుట ;
ఈజాడ యెంతయు నెఱిఁగింతు నీకు
రాజ, ర.”మ్మని యోగిరాజు లోపలికిఁ
బాంచాలుఁ గొనిపోయి పలికె నేకతమ :
“పాంచాలికిట్టి శోభనము భావ్యంబు ;
మఱి దీని పూర్వజన్మస్థితి వినుము ;
తెఱఁగొప్ప వినిన వర్ధిల్లుఁ బుణ్యములు ;

పంచేంద్రోపాఖ్యానము

లలనాలలామ [6] నాలాయని యనఁగఁ
గలదు మౌద్గల్యునిగాదిలిబోఁటి ;
చిత్తజుదీపంబు, చెంగల్వబంతి,
మెత్తని మేనిది, మీనాయతాక్షి,

1, 2. వలసె. 3. నీ ద్రౌపదిని గాంచి. 4. ధృతి. 5. అన్వయము చింత్యము
6. నారాయణి. (మూ)

కిసలయతామ్రోష్ఠి, కిన్నరకంఠి,
పసిఁడిశలాకతోఁ బ్రతిమైనముగ్ధ.
పతికంటె దైవంబు పడఁతికిలేమి
వితతంబుగా నది విన్నదిగానఁ
దనసుఖంబెఱుఁగక తగువేళలెఱిఁగి,
[1] జనులతోఁబలుకక సతతంబుఁ బతికి
నోలిమైఁ గ్రాఁగినయుదకమార్చుటలు,
మేలిమికూడ్గూర మేళవించుటలు,
నలికిముగ్గిడి శయ్యాయావటించుటలు,
లలిఁ దాళవృంతచాలనము సేయుటలుఁ,
బలుకులవినయంబుఁ, బాదసేవనముఁ,
దెలివినాజ్ఞాక్రియ తీయనిభక్తి,
తాలిమి, యణఁకువ, తగవు ధైర్యంబు
లాలిత్య మభిరతి లజ్జ మానములు
దయ ధర్మ మతిథిసత్కారంబు నిష్ఠ
ప్రియము దాక్షిణ్యంబుఁ బెంపాదిగాఁగఁ
బుణ్యాలక్షణముల ప్రోవై ధరిత్రిఁ
బుణ్యాంగనలమించి, పూఁబోఁణి మఱియుఁ
బతిభక్తిఁబరఁగు ; నప్పతి దేహమైన
జతనంబువదలి కుష్ఠవ్యాధిపట్టి
మఱియును నీరుగ్రమ్ముచు [2] నీఁగకాటు-
తఱచునఁజెడి వాచి తద్దయుఁబగిలి
వాసనఁ బ్రేవులు వాతికిరాఁగ
రోసి యెవ్వరు 'నమ్మరో' యని తొలఁగ
నెడపక పాతలనిఁగలఁ జోపుచును,
దడఁబడఁగుంటుచు 'దైవమా' యనుచు

1. జనులలో. 2. నింగకాటు. (మూ)

వర్తింపఁ, బరిచర్యవదలక యింతి
మార్తాండ తేజుఁగా మగనిఁదలంచి,
మదముఁగుఁ బుట్టంబున మసటువోఁ బుల్లు
దుడుచుచు నొత్తుచుఁ, దొయ్యలి మఱియుఁ
బురుషుఁడెక్కడకైనఁ బోవలెననిన
నిరవొంద పెపుననిడుకొని చనుచు,
నతఁడుభుజించినయన్న శేషంబు
సతతంబుఁగుడుచు-చో, జననాథ! వినుము,
పొనర నమ్మునిప్రేలు భోజనవేళఁ
దునిసి యన్నములోనఁ దొరఁగిన, నింతి
విరిదమ్మిరేకులవీడు పూఁదేనె
కరణి బాష్పంబులు కనుఁగవఁ దొరఁగ:
'నక్కటా! యీవ్యాధి యవ్వమాయితని;
కెక్కడవేగింతు నేమిటమానుఁ;
దునిసి యిప్పుడు ప్రేలు దొరఁగె నన్నమున;
ముని యెంతనొచ్చెనో! మలుగుచున్నాఁడు.
[1]అనగ వాయంద మాసొగభావ
మానయు మాకాంతి యాచక్కఁదనము
నెడపక యొల్లవా! యీకూటఁబడితి;
వాడలంట నిన్నెవ్వ రోసరించెదరు.'
అనుచు నయ్యంగుళి నల్లనఁబుచ్చి,
తనచీర నతనిహస్తముఁ జక్కఁదుడిచి,
హితునిచిత్తమెఱింగి యితరపాత్రమున
నతివ యన్నము వెట్టి యల్లనఁగుడిపి,
రోకరింపక తొంటిరొదనంబబల
గైకొని భుజియింపఁ, గడుమెచ్చి మౌని:

1. అనఘువాయంద మాసొగభావ. (మూ)

‘యువిద, నీతలఁపొప్పు ; నాద [1] వెఱభక్తి ;
జవరాలవై యుంటి సంసర్గలేక.
కుసుమమంజరికంటెఁ గోమలంబైన
పసమేనికొప్పైన పాటన లేక,
మాకోపమునకోర్చి, మా సేవ నేర్చి,
వే కూరలోపలి వెంట్రుకవోలె
నవసియు నేఁటియున్నము భుజించుటకు
ధవళాక్షి, మెచ్చితిఁ దగ వరమడుగు.’
అనుటయు, సిగ్గు నొయ్యారంబు భయము
దనరార నింతి మౌద్గల్యునిఁజూచి :
“ఓదేవ, రతికాంక్ష యుండునుల్లమున ;
నైదు దేహంబు లీవర్థి ధరించి,
యనవరతాసక్తి నంగజక్రీడ
ననుఁగటాక్షింపవే! నాకిదివరము ;
అంతతో రతికాంక్ష యణఁగునా.” కనినఁ,
గాంతకోరినలాగు గైకొని మాని
పెక్కులోకంబులఁ బెక్కుకాలములఁ
దక్కక రతికేళిఁ దరళాక్షిఁ గూడి,
యా దేహములువీడి యతఁడుపోవుటయు,
నాదట రతికాంక్షయణఁగక యతివ
యాశరీరమువీడి యువనిపై మఱియుఁ
గాశీశుకడుపునఁ గన్యయైపుట్టి,
చిన్నిప్రాయంబునఁ జెలువున సతుల
కెన్నఁగా నెక్కుడై యిలయెల్లఁబొగడఁ
గమ్మనిశీతాంశుకళయునుబోలె
నమ్మానినీమణి యహరహంబునకు

1. యదు. (మా)

నల్లనఁజెరిగి, తన్నడిగెడివారి
కెల్ల కాలంబును నెదురులు చూచి,
కానక యంతలోఁ గన్నియ ముదిసి
కానకుఁబోయి శంకరునకుఁదపము
నతిఘోరనిష్ఠఁ జేయఁగ, శంకరుండు
నతివతపంబున కాత్మలో మెచ్చి,
వేదాంతసీమలవిహరింపనేర్చు
మేదురప్రభగల్గు మృదులపాదములు,
గౌరికిఁ గూర్చుండ గద్దియయగుచుఁ
జారలపులితోలు జారినతొడలు,
ముదిపాఁపమొలనూలు ముచ్చుట్టు మలచి
గదురుటేనుఁగుతోలు గట్టిన పిఱుఁదు,
బాగుగా బహుదీప్తి భాసితంబైన
యోగ [1]పట్టముచేత నొప్పునెన్నడుము,
హారివాహ ఘంటాంకు శానల హేతి
వరశూల [2]పరశువుల్ భయదఖడ్గమ్ము
నరుదుగా ధరియించి యరుణనఖాళిఁ
బరిచితంబైనట్టి బాహుదండములు,
గౌరీసమాశ్లేష కలితహస్తముల
నారూఢి నీలిమ హత్తెనోయనఁగ
గంఠమాలికయైన కాలసర్పంబు
కంఠధూమముపోఁకి కండెనోయనఁగ
....
....
విసమునఁ గసనైన విపులకంధరముఁ,
బసనిమెమ్ముల పేర్లు భాసిల్లునురము,

---

1. పట్టెయు. 2. భయవజ్ర. (మూ)

నైదక్షరంబుల నమరుమంత్రంబు
నైదు మొగంబుల నమరెనోయనఁగ
నైదుమాఱులు నాథునడిగినసతికి
నైదవతేనమీయ నైదయ్యె ననఁగ
నైదువర్ణములైన యైదు మోములను
వేదనిశ్శ్వాసముల్ వెడలఁజేయుచును,
[1] కృతకకోపాక్రాంత గిరిరాజ్యకన్య
నతిసక్త నంకభాగాసీనఁ జేసి,
యిక్షుచాపుని దేహ మింక లేకుండ
లక్షించినట్టి లలాటనేత్రంబు,
వలపునఁ దలకెక్కువడువు దీపింపఁ
జలిలేమ విడిసిన చదురు కెంజడలు,
మెఱయు వెన్నెలపువ్వు మేకొన్న వేయి
చెఱఁగులతల పాగఁ జెలువొప్పుమాళి,

. . . .

. . . .

నుసుబూది మైపూఁత నునుపుగాఁ బూసి
యూలమిండని నెక్కి యతిసంభ్రమమున,
బసవని టెక్కె మభ్రంబునఁ గ్రాలఁ,
బసగల్గు ధవళాతపత్రముల్ మెఱయ,
సతులు వింజామరల్ జానొప్పవీవ,
సుతులు బరాబరుల్ సొంపారఁజేయ,
వరహంస గజరాజ వాహ[2] నులగుచుఁ
బరమేష్ఠి యింద్రుండు భక్తి సేవింపఁ,
గరి మేష మహిష రాక్షస నక్ర హరిణ
తురగ వాహనములు దొరయంగ నెక్కి

---

1. కృతకాల కుపితాంఘ్రి గిరిరాజకన్య - నతిసక్త వామాంక సంభ్రాంతిచేసి.
2. వాహన్య. (మూ)

శక్రాగ్ని యమ దైత్య జలనాథ వాత
చక్రి భూషాప్తులు సరవితోఁ గొలువ,
గంధర్వ సంగీతగతులతోఁ గూడ
బృందారకులు పరివేష్టించి కొలువ,
చావుఁ బుట్టువు లేని సడిసన్న పెద్ద
జీవరాసుల కెల్ల జీవంపుముద్ద
యస్త్రపాణులలోన నాదిపిల్లాఁడు
[1] శాస్త్రవాదంబుల జగజోలికాఁడు
విసమైన సఱిగించు విషమవైద్యుండు
బిసరుహాసనవైరి [2] విదులకాద్యుండు
దేవాధిదేవుండు దేవతాత్మకుఁడు
దేవపూజ్యుఁడు మహాదేవుఁ డావేళఁ
బ్రత్యక్షమగుటయుఁ, బద్మాక్షి మ్రొక్కి
ప్రత్యయంబున నిట్లు ప్రణుతింపఁ దొణఁగె:
"సత్యాత్మ, సన్మయ, సదమలభావ,
నిత్య, నిత్యానంద, నిర్మలాకార,
శంకర, సర్వజ్ఞ, శాంభవీరమణ,
పంకజభవవంద్య, భవ, వామదేవ,
భర్గ, విరూపాక్ష, భావనాతీత,
సర్గలక్షణకల్ప, సకలనిధాన,
శాశ్వత, భూతేశ, జన్మవినాశ,
విశ్వేశ, విశ్వాద్య, విద్యానవద్య,
త్రినయన, శ్రీకంఠ, త్రిపురసంహార,
ఇనవహ్నిశశినేత్ర, హితజగత్పాత్ర,
ఉగ్ర, నిర్గుణ, గణ్య, యురుతరపుణ్య,
నిగ్రహప్రతికార, నిరుపమాకార,

1. శస్త్ర. 2. బిదుల. (మూ)

శాంతాత్మ, శివ, శంభు, చంద్రార్ధమకుట,
కాంతానుషంగిత, కలితసంగీత,
శర్వ, మహేశాన, జాహ్నవీమకుట,
సర్వసమ్మిత, [1] భూతజగదధివాస,
నిర్మలగుణ, భీమ, నిరవధితేజ,
ధర్మసంభవదేహ, ధర్మాత్మవాహ,
మదనకోటిసమాన, మదనసంధాన,
మదనమర్దనదక్ష, మర్దితదక్ష,
కర్మకలాపైక కారణాధార,
(నిర్మల నాకధునీ జటాభార,)
రుద్ర, విద్రావిత రూఢాసురేశ,
భద్రాత్మ, పరమేశ, పరశుప్రకాశ,
కల్యాణనగచాప, కల్యాణ [2] కరణ,
కల్యాణవారాశి, కల్యాణనిలయ,
తారకాధిపజూట, తారకాలోక,
తారకాసురవైరి, తారకా [3] పాంగ,
హరినేత్రపూజిత, హరిహయవినుత,
[4] హరిబాణ, జితదైత్య, హరిరాజవర్ణ,
కృష్ణాజినచ్ఛన్న, కృష్ణాజివినుత, (?)
కృష్ణాభిరతికంఠ, కృష్ణాజిధీర, (?)
నందితాండవలోల, నందితాజాండ,
నందితాపసగమ్య, నందితాను [5] చర,
సప్తసామ [6] స్తుత, సప్తార్చిరూప,
సప్తలోకాధార, సప్తాశ్వనయన,
విజ్ఞానమయరూప, విమలకలాప,
ప్రాజ్ఞ [7] మానసగమ్య, బంధురక్షమ్య,

---

1. భీతజగతాన్నివాస. 2. కరుణ. 3. ధాంగ. 4. హరిజాణ. 5. చిర.
6. స్వత. 7. సౌగ్యగమ్య. (మూ)

భక్తపరాధీన, భక్తినిధాన,
శక్తిసమాలింగ, సద్భావలింగ,
అక్షర, అవ్యక్త, ఆద్యంతరహిత,
అక్షయ, అచ్యుత, [1]హర, నీలకంఠ,
మూర్తిత్రయమునీవ; మూర్తిత్రయంబు
మూర్తి [2]భావనసేయు మూర్తివినీవ;
కర్తయునీవ; వికర్తయునీవ;
భర్తయునీవ; సంహర్తయునీవ;
గౌరీయుతుఁడవయ్యు గరిమ నొక్కఁడవు;
చీరలేకుండియు క్షితి నీశ్వరుఁడవు;
అరయ నుగ్రుఁడవయ్యు నధికశాంతుఁడవు;
గరళకంఠుఁడవయ్యుఁ గడునమృతుఁడవు;
బ్రాఁతిగా శుచివై కపాలహస్తుఁడవు;
భూతనాథుఁడవయ్యు [3]భూతియుక్తుఁడవు;
కడు రెండువేలనాల్కలశాస్త్రి నీకుఁ
దొడవఁట పొగడెడు దొర వేఁడి నిన్ను!'
అనిసన్నుతించుచో, హరుఁడు: 'నీకెద్ది
వనిత, వాంఛిత?' మన్న, వదలకిట్లనియె:
'మగని మగాతని మగవాని నాకు
మగదిక్కు మగదేస మదనారి, యీవె!'
అని యిట్లు మదనపరాధీనగాన
మన నైదుమాఱులు మగని వేఁడినను,
నగుచు శంభుండు తా నాతికిట్లనియె:
'మగలేవురగుదురు మహిలోననీకుఁ;
[4]బాంచభౌతికమైన ప్రాణంబు భాతిఁ
జంచలేక్షణ, నీవుసమకూరు.' దనిన

---

1. హరి. 2. భావము. 3. భూత. 4. పంచభూతిక. (మూ)

నావారిజాక్షి : 'యేనకైన నొల్ల ;
దేవ, యీవరము ధాత్రికి హాస్యకరము.
ఒకతె కొక్కఁడెకాక, యుర్విఁ బెక్కండ్రు
వికృతపుమగలైన విననెట్లుపొసఁగు !
నాలుకతడఁబాటు నగచావ, యోర్చి
పాలింపు.' మనుటయుఁ, బార్వతీప్రియుఁడు :
'ఏనఁటవరమిత్తు ! నిది నగుఁబాటు-
గా నెట్లువచ్చు ! ముగ్ధా ! వెఱవకుము ;
ఏవురు నీమీఁద నెడపనిప్రేమ
గావింతు రన్యోన్యకలహంబు లేక ;
నీకు నేవురమీఁద నిచ్చ భోగేచ్ఛ
చేకూరుఁ ; బ్రాయంబుఁజెలువంబుఁజెడదు ;
అనిశంబు మగుడఁ బ్రాయమువచ్చు నీకు ;
దినమొకక్రొత్త వర్ధిలుఁ జక్కఁదనము.
అవిచారముచాలు నబల, యిచ్చటికి
దేవేంద్రుఁదోడ్కొని తెమ్ము పో.' మ్మనిన,
నదియుఁ : 'దెచ్చెదఁగాని యభవ, యిచ్చోటఁ
గదలకయుండుమీ కరుణాఢ్య !' యనుచు
నాయతగతిమ్రొక్కి యతిదూరయాత్ర
పోయి, గంగాతీరమునఁ గాచియుండె.
అటమున్న యముఁడు నిజాధికారమునఁ
బటుజంతుహింస తప్పక చేసిచేసి
వేసరి : 'యీఘోరవృత్తి కేనోప ;
నాసరివారిలో నవ్వఁబాటిదియు.
తియ్యని సంసారతృష్ణ పోలేక
[1] కుయ్యిడుజనులను గూల్ప నావశమె !

---

1. కుయ్యని యజనంబు గూల్పనావశమె. (మూ)

కర్తవశంబునఁ గడుబాలుఁడనక
కూర్మి [1] వృద్ధనకుండఁ గూల్చు నావశమె!
తపసినై పోయెదఁ; దగఁ జాలుమఱిగ;
మీవుడుకోపింపనీ యిఁక బ్రహ్మ.' యనుచు
నైమిశారణ్య పుణ్యక్షోణిఁ జొచ్చి
యామునిశ్రేణితో నద్దేవుఁడచట
సత్రయాగము నిష్ఠ జరుపుచున్నంత,
ధాత్రిఁ జావులులేక దట్టమై ప్రజలు
తరములతాత లాతరములతాత
లరయ నవ్వలితాత లాండ్రును దారు
[2] గరిటంటుగాక ముక్కాలంబుఁ గుడిచి,
గురుకూటములువోలె గోళ్లుమీటుచును,
సుఖమున్నచో, వజ్రి సొంపుతోనరిగి
. . . .
దండప్రణామముల్ తగనాచరించి
పుండరీకాసనుఁ బొందుగాఁ బలికె:
'ఓబ్రహ్మ, సంసారమొల్లఁడు శమనుఁ;
డాబ్రహ్మమగుకార్య మటువెట్టిపోయెఁ;
గాలుఁడయ్యును గూడు కాలఁదన్నుదురె!
భూలోక మెడలేదు పుట్టినప్రజకు.'
అనినఁ బల్కు విధాత: 'యుల్లలవగవఁ!
జనియెడుఁ దనకార్యసరణికై యముఁడు.
[3] తనువపేక్ష కరంబుతీఱచైనప్రజల
మునుకొని యొకఁడెట్లు మోదు నవ్వేల్పు!
అమర వాయువు నీవు నశ్వినీసురులు
నమరేశ, [4] పిలువఁగ నరుగుఁ; డవ్వేల్పు

1. వృద్ధునకిట్లు. 2. గరిగంటి. 3. తనువుప్రేక్షకరంబు. 4. పిలువక. (మూ

నేవురుఁ [1] గూడక యిప్పటిభార
మేవిధంబునఁబాయు దీవసుంధరకు.'
అనుటయు దేవేంద్రుఁ: 'డక్లేల నాకు
మనుజుఁడనై పుట్టి మరణంబునొంద !
యముఁడాఫలమ్ముఁ దానందని.' మ్మనుచు
నమరాధిపతిపల్కి యట మరలుచును
దెరువున గంగానదీతీరభూమిఁ
బొరిపొరి శోకించుపూఁబోఁడిఁ గాంచి,
మనసిజుచేఁతల మగ్నుఁడై యపుడు
తనలోన నిట్లని తలపోయఁదొడఁగె:
'అహహా! మనోహరంబయ్యెఁ జూపులకు ;
మహి నెంతటికిలేఁడు మాయపుబ్రహ్మ!'
అనివితర్కింపుచు హరి దానిఁగదిసి:
'వనజాక్షి, యక్కట! వగచుచు నిచట
నెవ్వనికొంటిమై నెదురుచూచెదవు?
ఎవ్వతెవీవు? నీయభిలాషయేమి?
చెప్పు.' మన్న లతాంగి: 'చెప్పెదఁగాని,
యిప్పుడునావెంట నింద్ర, యేతెమ్ము ;
తెలియ నొల్లకయున్నఁ దిరిగిపొ.' మ్మనిన,
వెలఁదిరూపవిలాసవిభ్రమంబులకు
నింద్రుఁడెంతయునోడి: 'యేఁగూడివత్తుఁ
జంద్రాస్య! పద.' మని చనఁజొచ్చె వెనుక.
తోయజానన యింద్రుఁదోకొని యిట్లు
పోయి కైలాసాగ్రమునఁ జంద్రధరుని
నీక్షింపవచ్చుచో, నింద్రుకన్నులకు
దక్షారి వరుణుఁడై తగఁదోఁచెఁ; దోఁప,

1. గూడుక. (మా)

నామాయ మెఱుఁగక యైశ్వర్యగర్వ-
ధూమాత్ముఁడై వజ్రి ధూర్జటిఁబలికె:
'అసుర! యేఁబూర్వుండ; నపరుండు తాను;
వసు నింద్రుఁడను నేను; వరుణుండు తాను;
నన్నుజూచి గద్దియ నాయమా దిగఁడు!
కొనియెద నొకవ్రేటు ఘోరవజ్రమున.'
అనినఁ, జింతింపక హరుఁడు వెండియును
వనితకిట్లనె: 'వీని వనజాక్షి, కంటె!
కన్నులు వెయిగల్గి కానఁడున్నన్నుఁ;
బన్నుగా నట వీనిఁబట్టితె.' మ్మనిన
నతివ నాలాయని యతనిఁబట్టుటయు,
మతి నాతఁడలరి మన్మథవికారమునఁ
బరవశుఁడై జాఱఁ, బంచబాణారి
దరహాసమున ధరాధరభేదిఁ బలికె:
'వాసవుఁడవు నీవు వరుణుండ నేను
ఈసున నాకొండ యెత్తుమా నీవు!
ఏనైన నెత్తెద నీక్షింపు.' మనిన
మానక యాకొండ మఘవుఁడెత్తినను,
ఉన్నారు వేలుపు లొకనల్వురింద్రు
లెన్నసహస్రాక్షు లిటువజ్రధరులు.
వారినింద్రుఁడుచూచి వడిఁదన్నుఁజూచి
యూరకేచింతింప, నుగ్రుండు పలికె:
'ఎక్కడ గూడినా రేవురింద్రులును!
ఒక్కఁడు జముఁ, డింద్రుఁడొక్కఁడు, గాడ్పు,
నిరువురశ్వినులును, నెలమినేగురును
గుఱుతుగా నాయాజ్ఞఁ గూడినారిచట;
నీవెలఁదియు మీరలేవురుఁ బోయి
భూవలయంబునఁబుట్టి వేడుకను

హరికిసహాయులై యవనిభారంబు
హరియింపఁ డీయింతి యాలుగానుండు.
నిదివిష్ణుసంకల్ప మేమిటఁబోదు ;
మొదలధాత్రీదేవి మొఱవెట్టుకొనియె. '
అనిన, నీశ్వరునాజ్ఞ నరుదెంచి మర్త్య-
తనులైనయామహాత్మకులు పాండవులు.
నాఁటినాలాయని నాథ! నీపుత్రి ;
యేటికిఁజింతింప నిత్తుగా. " కనిన,
నాశ్చర్యకలితుఁడై యపుడైనవారి
నిశ్చయింప విభుండు నేరకపలికె :
" ఈవుచెప్పెదువఁట ! యీవలశంక
గావించువారలు గలరె సర్వజ్ఞ !
వీరి నిజాత్మలు వీక్షించికాని,
యీరూపములు నమ్మ నింతినినమ్మ ;
దివ్యదర్శనమిచ్చి దృష్టింపఁజేసి
భవ్యాత్మ, నాశంకఁబాపవే ! " యనినఁ,
దాపసోత్తముఁడంతఁ దనప్రభావమున
భూపాలునకునిచ్చె భువి దివ్యదృష్టి.
ఇచ్చిన వెలుపలికేతెంచి నృపతి
యచ్చోట నృపమూర్తులై యున్నవారి
నినకోటితేజుల హేమభూషణుల
ననిమిషనేత్రుల నమరసేవితులఁ
[1] గాసర మృగ దంతి కనకవిమాన-
వాసుల యమ వాయు వాస వాశ్వినుల
నాలాయనిని బుణ్యనారినిఁజూచి,
చాలనక్కజమంది జయవెట్టిమ్రొక్కె :

1. కాసార. (మూ

"లోకపాలకులార, లోకజ్ఞులార,
నాకుఁగల్గితి రిట్టినవకృపాయుక్తి ;
నేనెట్టిసుకృతినో! యెట్టిధన్యుఁడనో!
పూని మీమూర్తులు పొడగంటి." ననుచుఁ
గీర్తింపఁగాఁ, దొంటిక్రియ రాజుదృష్టి
వర్తింపఁజేసి యవ్వాసుధీశుతోడ :
'నింకఁబాండవులకు నింతి నేవురకు
శంకింప కీనేర్తు జననాథ!' యనిన :
'నేనుగృతార్థుండ ; నేనుధన్యుఁడను ;
బూని దేవతలకుఁబుత్రినీఁగంటి
నెంతయుమీకృప ; నేనుమీవాఁడ ;
నింతచెప్పకయున్న నేమియు నెఱుఁగ."

ద్రౌపదీకల్యాణము

అనిమ్రొక్కి వ్యాసమహాముని ననిచి,
జనపతి లగ్ననిశ్చయముచేయించి,
చక్రధరాదుల సకలబాంధవుల
సక్రమగతిఁ బిల్వఁ జారులఁబనిచి,
కలయ నక్కాంపిల్యఘనపట్టణంబు
లలితవైఖరితో నలంకరింపించి,
యంత ముహూర్తదినాగమంబైన
నెంతయుసంతోష మిగురొత్త నృపుఁడు
జలముల మంగళస్నానంబుచేసి,
తిలకించి నగరికి ద్విజులరావించి-
పుణ్యాహవాచనపూర్వంబుగాఁగఁ
బుణ్యాంగనలచేతఁ బువ్వుఁబోఁడికిని
నలుఁగువెట్టించి, కొట్నంబువాటించి,
యిలువేల్పులకుఁ బూజలిప్పించి వరుసఁ,

[1] బరువడి నంకురార్పణము గావించి,
దొరకొని మంగళతూర్యముల్ మ్రోయఁ
గన్నియఁ గై సేయఁగా నియమించి,
యన్నియత్నంబులు ననువులు చేసె.
ఇట పాండవులు ధౌమ్యు నెలమిరప్పించి,
పటుతర భాగ్యసౌభాగ్యంబు మెఱయ,
వందిబృందములు కైవారముల్ సేయ,
దుందుభి పటహాది తూర్యముల్ మ్రోయ,
మణిగృహంబులలోన మానినీమణులు
ప్రణుతవైఖరి నెల్లపనులకుఁ దిరుగ,
సలలితమంగళస్నానముల్ చేసి
చెలువుమీఱంగఁ గై సేసి రేవురును.
స్నాతకవ్రతములు సకలంబుఁదీర్చి,
భూతలాధీశులు పొడసూపునట్టి
విప్రులఁబూజించి, వేదఘోషముల
సుప్రశస్తంబైన శుభలక్ష్మితోడ
ధవళవస్త్రంబులు ధవళమాల్యములు
ధవళగంధంబులుఁదగు వేడ్కఁదాల్చి,
యనుపమంబగులగ్నమాసన్నమగుట
విని మహోత్సవమున విడిదికి వెడల,
స్యందనకోటులు సందడింపంగ
నిందిరావల్లభుఁ డెదురువచ్చినను,
భావింప దైవంబు ప్రత్యక్షమగుట
నేవేల్పులకుఁ దారె యెక్కుడై నృపులు
రథముల నిజమనోరథములనెక్కి
పృథివి యాకాశంబుఁబెనఁచుక చూడఁ,

1. పనివడిశంకురార్పణము. (మూ)

[1]గడు నురుగుపట్టి గంగాప్రవాహంబు (?)
వెడలినగతిఁ గ్రంతవీథులనడవఁ,
గాంతలు ద్రౌపదీకల్యాణమనుచు
నంతంతఁ గర్ణసౌఖ్యముగఁ బాడఁగను,
గ్రందుగ నాతపత్త్రంబులనీడ
మందమందానంద మాధుర్యలీలఁ
జనుదేర, నెదురుసేసలుచల్లి ద్రుపద-
తనయుఁడెదుర్కొని తగురీతి వారి
విభుమందిరమునఁ బ్రవేశింపఁజేయఁ
ద్రిభువనంబులు వేడ్కఁ దేలె నద్దినము.
అంతఁ, బాంచాలుండు హర్షించి వారి
వింతగా మధువర్కవిధిఁ బూజచేసి,
కన్యకావరణంబు గావించి, పిదపఁ
గన్య ధారాపూర్వకము [2]నీయ, నృపులు
మంగళసూత్రముల్ మక్కువముడిచి,
తొంగలించిన వేడ్కఁ దూర్యముల్ మ్రోయ
ధౌమ్యుండు కదిసి మంత్రంబులు చెప్ప
రమ్యవైఖరిఁ దలఁబ్రాలొప్పఁబోసి,
కరమున విమలరక్షాబంధనములఁ
దిరమొప్ప నేవురుఁ దెఱవకు ముడిచి,
హోమవేదికయెక్కి యుచితమార్గముల
ధీమంతు లగ్నిప్రతిష్ఠ గావించి,
కన్య నేవురుఁగరగ్రహణంబు చేసి,
ధన్యతఁబులకించి తగనుత్సహించి,
హోమంబులన్నియు నొప్పారఁదీర్చి,
హేమంబు ద్విజులకునిచ్చిరి తనియ.

---

1. నూరువట్టి. అనియుండఁదగునేమో! 2. సేయ. (మూ)

ఆపాండుతనయుల కపుడు పాంచాలుఁ
డేపార నైదువేలిభములు [1] మోయఁ-
దగినవిత్తంబులు దండితేరులును
బొగడనొప్పిన యశ్వములు నూఱువేలు,
దాసీసహస్రంబు, దంతిశతంబు,
గోసహస్రంబును గొనియాడ లక్ష,
రత్న [2] పేటీసహస్రంబులు నాల్గు
యత్నపూర్వకముగా నరణమిప్పించి,
పరఁగ దివ్యాంబరాభరణమాల్యములఁ
గరమొప్ప బంధువర్గముఁ బూజచేసి,
కనకపాత్రములలోఁ గమ్మనిరుచుల
జనములు [3] మెచ్చ భోజనమువెట్టించి
కట్టనిచ్చిన, నంతఁ గమలనాభుండు
దట్టంపుఁబ్రియముతో ధర్మరాజునకుఁ
గలిమియేర్పడ రత్న కాంచన తురగ
[4] కలితరథంబులు ఘనతతో నిచ్చె.
అత్తఱి విదురుచే నాపాండుసుతుల
వృత్తాంతమంతయు విభుఁడు దానెఱిఁగి,
వెస నాత్మలోభీతి వెలుపలిప్రీతి
పొసఁగ [5] నార్వానలంబున నబ్ధిపోలి,
పెద్దకొల్వుననంత భీష్ముండు గురుఁడు
నొద్దికఁ గృపుఁడు దుర్యోధనాదులును
హీరభూషణులు బాహ్లిక సోమదత్త
భూరిశ్రవ సూతపుత్ర సౌబలులు
నున్నచో, విదురు లోకోత్తరుఁబలికె :
“ఎన్న మాకపకీర్తి యిఁకఁ నుండుమాన్చె ;

---

1. మోవ. 2. పీఠ. 3. వెట్ట. 4. కనక. 5. పూర్వాంతంబుల. (మా)

మఱియుఁ గల్గిరి చాలు మహిఁ బాండుసుతులు ;
ఉఱక వ్రేయుచునుండె నుర్విదుర్వార్త ;
బోరన రప్పించి భూమిపాలిచ్చి,
వారికి హితుఁడవై వర్తించువాఁడ. ”
అనవిని తండ్రికిట్లనియె రారాజు

దుర్యోధనుఁడు తండ్రితో దుర్మంత్రణము సేయుట

“ మనము వారలకింక మంచివారలమె !
ఇంక సామోపాయ మేటికి వినుము ;
కొంకక భేదంబు గొనియాడవలయు ;
‘ నేగురకొకయింతి యిది హేయ ’ మనుచు
బాగొప్పఁ బాంచాలుపట్టు వదల్చి,
ద్రుపదుని వారిసందున ముడివన్ని,
నిపుణత వారి నన్నలవువాపుదము ;
కాదేని, నేర్చినకాంతలఁ బంచి
‘ ఈదేవి నిన్నొల్ల దతనికివలచు
నిను దప్పనాడె నీనృపతిఁగీర్తించె. ’
నని పాండవులలోన నలుకపుట్టించి,
పోరాడి తమలోనఁ బొలియఁజేయుదము ;
నారులెంతకులేరు నతులబోధింప ! ”
అనినఁ, గర్ణుఁడువల్కు : “ నదినీతిగాదు ;
కినియరు వారెంతకీలువన్ననను ;
అనుపమ సేనాసహాయుల మగుచు
మనమెత్తిపోద మీమార్తుఱమీఁద.
బలములపసలేని పాంచాలుఁడెంత !
తలఁప రాజ్యములేని ధర్మరాజెంత !
వినిపించె వారియొద్దను ‘ వీపుఁదోమ
మనుజుండులేఁ ’ డని మనవేగువాఁడు.

ఇల భీమపార్థుల [1] కేఁబిఱుఁదియఁ ;
గలశజాతుఁడు గెల్వఁగలఁడు పాంచాలు."
ననిన భీష్ముఁడువల్కు : "నందు మీరేఁ?
మును ద్రుపదునిచేత మోసపోయితిరి ;
ఎన్నఁబార్థునిచేత నింతికై పోయి
మొన్న గదా! మీరు మోదులఁవడుట ;
వారికి సైన్యంబులేదని తలంచెదరు ;
వరచక్రముండంగ వలయునే సేన!
ఈ వేళ వారలకెగ్గుచేసినను,
భావింప మీకంటెఁ బగవారులేరు.
కానఁడుకర్ణుండు కార్యంబుకోలఁది ;
తానఁట! వారితోఁ దలపడఁగలఁడె!
పరబుద్ధివినువారి బ్రదుకేమిబ్రదుకు!
వరనీతిఁ బాలిండు వారిరప్పించి."
అనవిని కోపించి యంగరాజనియెఁ :
"దనరంగ దురమున్నఁ దలయేర్చుమీకు ;
ముదిసి ముప్పునఁ బ్రాణములు వీడఁజాల ;
రిదికార్యమని కాన ; రేలపాలీయ!
కురుకుమారులకీక ఘోరాస్త్రసమితి
హరినందనునకు ద్రోణాచార్యుఁడీఁడె?
పుట్టినకురురాజుఁ బొలియింపఁడనుచు
నెట్టనఁ జెప్పరే! నృపునితో మీరు.
అచ్చిపెట్టినజీతమా! బూదిలోని
గచ్చకాయలు [2] మీరకారణహితులె!
ఆమేటివారల నటఁదెచ్చుకొనుట
పాముల నింటిలోపల నిడికొనుట."

1. కబిరుదుదివియ. 2. మీరు. (మూ)

అనుడుఁ, గోపాటోపమడర రాధేయుఁ
[1] గొనకంటనీక్షించి కుంభజుఁడనియె:
"కలిగితివాఁకఁడవు! కౌరవకులము
నిలుప! నెవ్వరమును నీసమానులమె!
పాండునందనులతోఁ బగగొని నిలిచి-
యుండఁ జూచెదు కర్ణ, యొనరదుగాని.
నినునమ్మి రారాజు నృపతినివిడిచె;
ననిసేయనోపిన నరుగుదు గాక."
అనునంత, ధృతరాష్ట్రుఁ డయ్యిరువురకు
ఘనతరంబగుకార్యకలహంబు మాన్చి:

విదురుఁడు పాండవులఁ దోడ్తేర నేఁగుట

"యీకర్ణకౌరవులేమెఱుంగుదురు!
నాకొడుకులరాక [2] నాకార్య." మనుచు
వివిధవస్త్రంబులు వివిధరత్నములు
వివిధభూషణములు వేడ్కఁ [3] గృష్ణకును,
ఛత్రచామరములుఁ జారుహారములు
ధాత్రినొప్పారు విత్తము ధర్మజునకు,
దాసీసహస్రంబు దంతిశతంబు
వాసిగా ద్రుపదభూవరునకు నిచ్చి
విపులరథంబిచ్చి విదురునిఁబనుప,
నృపునకు మ్రొక్కి యన్నితికోవిదుఁడు
ఘనవస్తువులతోడఁ గాంపిల్యపురికిఁ
జనుదెంచి, ద్రుపదునిసభఁజొచ్చి, యందు
శౌరికిభక్తవత్సలునకు మ్రొక్కి,
కూరిమిదైవాఱఁ గుంతికి మ్రొక్కి,

1. గొనికొండ. 2. నాకుంగాదెపుడు. 3. గృష్ణునకు. (మూ)

నుతరీతిఁ బాండుసూనులఁ గౌఁగిలించి,
ధృతరాష్ట్రుఁడిచ్చిపుత్తెంచు వస్తువుల
వారికివారికి వరుసతో నొసగి,
బోరన ద్రుపదుచేఁ బూజలువడసి
పంకజనాభునిఁబరికించి పలికె :
"ఇంకఁ బాండవులకు నేవిచారంబు !
పాంచాలుఁడిటఁగల్గెఁ బరమబాంధవుఁడు ;
వంచింప నిఁకరాదు వారి వైరులకుఁ ;
దలఁపులో నదిగాక తరలవునీవు ;
కలుగునేవారికిఁ గమలాక్ష, వెఱపు !
కలిగిరి వెండియుఁ గొంకేయులనఁగఁ
గలఁగిరి తమలోనఁ గౌరవాధిపులు.
పాండునిపాలిత్తుఁ బార్థులకనుచు
నిండినకొలువులో నృపుఁడాడె మొన్న ;
గురు భీష్మ కృపులెఱుంగుదు ; రిప్పుడతఁడు
పురికిరమ్మని పిల్వఁబుత్తెంచె వీరి.
1 క్రీడెంతయెఱుగక కెలనిమెచ్చులకు
వేడుక నటియించు వీరిపై నతఁడు ;
అవనిలో ధర్మజుఁ డర్ధమేలినను,
నవఖండపతివోలె నయమొప్పఁగలఁడు."
అనినఁ బాంచాలుండు హరియు నిట్లనిరి :
"వినుము, నీకంటె వివేకులుగలరె !
2 మొన్న మీఁదెఱుగక యీవుపాండవుల
మిన్నక యిల్లల మేకొనిపిల్వ !

---

1. ఈమాట ధృతరాష్ట్రునిపట్ల నిజమేయైనను, ఈసందర్భమున రాయబారిగావచ్చిన విదురుఁడు పల్కఁదగినదికాదు. 2. ఈవాక్యముసందర్భోచితముగాలేదు.

కొనిపొమ్ము పార్థులఁ గుతలమేలింపు ;
ఘనపుణ్య, నీవుగల్గఁగ విచారంబె !
కరుణించి మునునీవు గఱపినత్రోవ
నరుదేరఁబట్టికదా ! వీరు బ్రదుకు
టం." అనంత, ధర్మరాజతనికిట్లనియె :
"మనుజేంద్రుఁడెవుడు మీమాటకు వెఱచుఁ ;
గార్యార్థమగుప్రేమఁ గలిసియుండంగ
దుర్యోధనుఁడు మాటదోరఁకోనఁ ; డంత
ధార్తరాష్ట్రులకేమితప్పుచేసితిమొ !
వార్తయునొల్లరు వసుధ మేమున్న ;
నతనికిఁ బ్రతికారమాత్మలో నొల్ల ;
మతనిచేతలకు భయంబునొందెదము.
హరియును దోడురా నరుదెంచి, యచటఁ
గురురాజు వెట్టినకూడు గుడిచెదము."

పాండవుల హస్తిపుర ప్రవేశము

అని పయనమునకు నాయిత్తమైనఁ,
దనయు ధృష్టద్యుమ్ను ధర్మరాజునకు
బలమును దోడిచ్చి పాంచాలుఁడనుప,
వెలయంగ నారాజువీడ్కొని కదలి
ద్రౌపదివెంటరా ధౌమ్యుఁడే తేర
నాపాండుపుత్త్రులు హరియును దారుఁ
గుంతీసమేతులై కురురాజుపురికి
నెంతయు లక్ష్మితో నేతెంచుచుండ,
నిట వారికెదురుగా నిభపురాధిపుఁడు
పటుగతి నందనప్రతతిఁ బుత్తెంచి,
నృపతులు సేవింప నెమ్మిఁగొల్వునకు
నపరిమితోత్సాహుఁడై వచ్చి, యంతఁ

పౌరులు సేవింప భటులు మ్రొవంప
వారువచ్చినలేచి, వరుసయేర్పడఁగ
నాలింగనంబుల నభినందనములఁ
జాలదీవనలఁ బూజావిశేషముల
హారిపూర్వముగ వారినందఱఁబ్రీతిఁ
బూరయించి, మణిపీఠముల నుండఁబనిచి,
మఱఁదలిఁ గోడలి మఱి లోనికనిచి,
నెఱి వారినూరార్చి నిజపీఠ మెక్కి
పేరుపేరునఁబిల్చి ప్రేమఁ బాండవుల
నారాజరత్న మిట్లనిచెప్పఁదొడఁగె:
"అరయురు నన్ను జాత్యంధు; నిట్లేల
నరనాథులార, మిన్నక తిరుగంగ!
ఇందునందును నేల! యేనున్నకాల
మందఱు మనవలదా! యొక్కకుదుట.
ఏమిట మీకు నే హితుఁడఁగానైతి!
నేమితలంచుక యేఁగితి రట్లు!"
అని పాండవులఁబల్కి, యందఱకన్ని
కనకగేహములిచ్చి కడఁకతోననిచె.
అప్పుడాపురమున నైదువర్షంబు
లప్పాండుసుతులు నెయ్యముఁదియ్య మెసఁగఁ
గౌరవసుతులతోఁ గలిసి క్షీరంబు
నీరంబుఁగలిసిననేర్పున మెలఁగి,
హారియును దారును నధికంపుఁగూర్మిఁ
జరియింపుచుండిరి సంతసంబునను.
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
ముని చెప్పెనని చెప్ప మోదించిమునులు:
'అనఘాత్మ! తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొందఁజెప్పవే!' యనియడుగుటయు,

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
సుచరితమై యాశ్వాస మొప్పె నేడవది.

అష్టమాశ్వాసము

శ్రీకరగుణజాల, సితకీర్తిలోల,
నాకేంద్రవైభవ, నరసయచౌడ,
ప్రకటిత నిఖిలసౌభాగ్య వర్తనల
[1]నకలంకుఁడగు నమాత్యా! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
అంతట నొక్కనాఁడాంబికేయుండు
కాంతితోఁ గొలువుండి ఘనులును దాను,
ధర్మతనూజునిఁ దాల్మి రావించి,
యర్మిలిమన్నించి యతనికిట్లనియె:

ధర్మజుని యౌవరాజ్యాభిషేకము

"పాండుభూపాలునిపాలు నీపాలు;
పాండునందన, నీవుపట్టంబుఁబూను;
సాధింప నరుడై నశత్రుల నొత్తి
యీధర విరివిగా నేలింపుమమ్ము.
ఎల్లి లగ్నంబని యొఱిఁగించె ద్విజుఁడు;
వల్లభాయుతుఁడవై వ్రతముధరింపు.
అభిషేకసలిలంబు లాదిగావచ్చె;
నభినవంబుగ యత్నమఖిలంబు నయ్యె;
హరిపూర్వకంబుగా నరదంబులెక్కి
యరుదెండు ప్రాద్దున నాస్థానమునకు.

1. నకలంకమగు. (మా)

ఖాండవప్రస్థంబుగల ; దది మీకు
నుండ యోగ్యంబైన యొప్పులపురము ;
ఉండుఁడు దప్పులే దొకవాడ పెట్టు ;
రెండు దేశములు వర్ధిల్లు నిట్లైన."
అని చెప్పి ధర్మజుననిచి భూవిభుఁడు
గొనకొని కృప భీష్మ గురులునుతింప,
నరుణోదయంబైన యమ్మఱునాఁడు
హరిపూర్వముగ వారి నర్థిరప్పించి,
యభిషేకశాలలో నర్మపీఠమునఁ
బ్రభువైన ధర్మజుఁ బాంచాలినునిచి,
మంత్రోదకంబుల మజ్జనంబార్చి,
మంత్రి [1] సమేతుఁడై మకుటంబువెట్టి,
పాండునిపాలికిఁ బట్టంబుగట్టి
ఖాండవప్రస్థంబు కడకు వీడ్కొల్పఁ,
బాండవుల్ ధౌమ్యునిఁ బాంచాలిఁ గుంతిఁ
బుండరీకాక్షునిఁ బొసఁగఁదోడ్కొనుచుఁ,
ద్రుపదుని సైన్యంబుతో వీడుకొల్పి,
నృపతిపంచినసేన నియతిఁదోడ్కొనుచుఁ,
గురుపతి కృప భీష్మ గురు విదురులకు
నిరవొంద నందుఁబోయెదమని చెప్పి,
కరిపురిఁ బాండునికాలంబు విప్ర-
వరులకిచ్చిన [2] చేలు వడినప్పగించి
యరిగినచోఁ, గృష్ణుఁ డప్పుడప్పురికిఁ
గరిపురిఁగల సొంపుగలుగమి చూచి,
కరము వేగము విశ్వకర్మరావించి,
సరసత నయ్యూరిచందంబుదెలిపి,

1. సమేతులై. 2. శేలు. (మూ)

ఇంద్రప్రస్థనిర్మాణము

“ స్థలము మంచిదిగాదు ధర్మరాజునకుఁ ;
గులరాజధానికిఁ గొంచెమీపురము.
సురపురంబునకంటె సొంపైనపురము
విరచింపుమా నీదువిద్యాబలమునఁ ;
జెలువున బ్రాహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి
వలెనన్నఁ [1] ద్రుటిఁజేయువాఁడవునీవు.
ఈయూరితూర్పున నిదె రమ్యసీమ
యాయామ [2] పరిణాహ యంత్రితస్థలము. ”
అనిన, నింద్రప్రస్థమనియెడుపురము
కనకరత్నమయంబుగా విశ్వకర్మ
నిర్మించిపోయిన, నృపుఁడందు విడిసి,
ధర్మసహాయుఁడై ధరణినేలుచును,
బంచబాణానంద పారవశ్యమునఁ
బాంచాలిఁ గవయునాభావంబుఁదెలిసి,
నారదాగమనంబు నారాయణుండు
ధారుణీశులకెల్లఁ దగనెఱిఁగించి :
‘ యతఁడేమి మీకుమర్యాద గావించె
హితమతి నడుఁ. ’ డని యేర్పడఁబలికి,
యాయతగతి వారలనుప ద్వారకకుఁ
బోయెఁ ; [3] బోవఁ, బురాణమునిపుంగవుండు
విరహులనేఁచిన [4] వృజినంబుపాయ
నురుశాంతి మునియయ్యెనో చంద్రుఁడనఁగఁ,
దెల్లని చల్లని దేహంబుతోడ
నల్లనవచ్చి, యేకాంతవాసమున

---

1. బ్రతికించు. 2. పరిణామ. 3. బోయెం బురాణపురుషం డన్నట్లు.
4. విజయంబు. (మూ)

నృపకుమారులఁగాంచి నెమ్మితో వారి
యుపచారములఁగాంచి యొప్పనిట్లనియె :

నారదుఁడు పాండవులకు హితోపదేశము సేయుట

"తమ్ములందఱు ధాత్రిఁ దఱచైననేమి!
మిమ్ముఁబోలఁగరాదు మిత్రభావమున.
మూఁడుమూర్తులు నొక్కమూర్తియున్నట్లు
పోఁడిమి కేవురుఁ బొసఁగ నొక్కళ్ల.
నీటినడుమడఁచిన నెఱిరెండుగాని
[1] నూటి మీకూటమి చూడనచ్చెరువు;
అగుఁగాక యేమి, నెయ్యముచిక్కువాప
మగువల నిర్మించె మాయపుబ్రహ్మ.
మగువలెందఱు లేరు! మహిఁ గృష్ణవోలు
మగువగల్లదుగాక మానాథ్యులార!
సుందోపసుందులు సుదతికిఁగాదె!
మ్రందిరి తమలోన మర్యాదలేక;
కావున, వత్సరక్రమమునఁగాని
యేవురుఁ బాంచాలినిటఁ గూడరాదు.
ఒక్కఁడు రతి [2] సేయుచున్నఁ బాంచాలి
నొక్కఁడయ్యేఁటిలో నొగిఁజూచెనేని,
యతఁడు వత్సరమాత్ర మఖిలతీర్థముల
వ్రతధారుఁడై గ్రుంకి వచ్చువాఁ." డనుచు
నందఱ నొడఁబడనాడి యాబ్రహ్మ-
నందనుఁడేఁగిన, నాఁటినుండియును
మరియాదదప్పక మగువఁ బాండవులు
మరుకేళిఁగవయుచో, మఱియొక్కనాఁడు

1. చూటమి. 2. సేయనున్న. (మా)

అచ్చోట బ్రాహ్మణుండడవిలోపలను
మ్రుచ్చులఁగోపించి మొఱవెట్టుకొనుచు
నతివేగమునవచ్చి యాస్థానవేది
శతమఖసుతుఁగాంచి చాలదైన్యమున :
“ మేదినీపతులార, మీరలూరేల
వేదంబులనుగాని వినము మ్రుచ్చులను ;
రవిగాని పరతాపరతులెందు లేరు ;
దివిఁగాని పుట్టదు ద్విజపగోగ్రహణ ;
మిట్టిచో, మ్రుచ్చులు హెచ్చి నాపశులఁ
బట్టినఁ, బరితాపభయుఁడనై యేను
గూయిడవచ్చితిఁ ; గూడఁగాఁబాఱి
నాయాలఁద్రిప్పవే ! నలినరణ్యమున.
ద్విజుఁడ దరిద్రుండ విమలకుటుంబి
నజునైన విత్తంబు లడుగనివాఁడ. ”
అనిన ‘ నీగోవులనర్థితోఁదెత్తు ’
ననుచు, బ్రాహ్మణుఁజాలనాద [1] రింపంగఁ
బవనజునకుఁజెప్పి పార్థుండులేచి
• •
యాయుధశాలకై యస్త్రముల్ దేరఁ
బోయి, యచ్చో ధర్మపుత్రుఁబాంచాలి
నొక్కట రతిసేయుచున్న నీక్షించి,
గ్రక్కున నస్త్రముల్ గైకొనివెడలి,
కవచ శిరస్త్రాణ ఘనతనుత్రాణ
సవిశేషమూర్తియై స్యందనంబెక్కి,
చదువులుగొనిపోవు చండరాక్షసుని
వెదకు మీనాకారవిష్ణుఁడువోలె

---

1. రణమున. (మూ)

వెదకి గోచోరుల విపినమధ్యమునఁ
జెదరిపోనీక నిర్జించి, యాపశుల
మరలించి తెచ్చి బ్రాహ్మణునకునొసగి,
వరరత్నకాంచనావలిఁ బూజచేసి,
యతనివీడ్కొల్పి యభ్యంతరంబునకు
నతివేగమునఁబోయి యమసూతిఁగాంచి,
తక్కక సాష్టాంగదండపాతముగ
మ్రొక్కి హస్తంబులు మోడ్చి యిట్లనియె :
“ అనఘాత్మ, విప్రకార్యార్థినై యేను
జనుదెంచుచో, నస్త్రశాలలోపలను
సతియు మీరును నొక్కశయ్యపైనుండ
మతిలేక గనుఁగొంటి మర్యాదదప్పి ;
కావున, నొకయేఁడు ఘనతీర్థయాత్ర
గావింపకుండినఁ గార్యంబుగాదు.
మనలోన మర్యాదమానిన, మనల
మనుజులు మనముల మతిపాటిగొనరు.
మెలఁతద్రౌపదిఁగంటి మీరున్నశయ్యఁ ;
గలదె! యీదుష్కీర్తి [1] కంటె వేఱొకటి.”
అనవుడు, ధర్మరాజర్జునుఁబలికెఁ :
“ బనివడి నిన్ను నేఁబాయనోపుదునె !
నర, నీకు [2] వంత యెన్నఁడులేనివింత !
మరియాదయే యింత ! మానుమీచింత !
అవనీసురార్థమై యయినయాపనికి
వివరింపనున్నదే ! వీరాగ్రగణ్య !
అధికధర్మార్థమై యల్పదోషంబు
బుధుఁడాచరించిన భువి నిందపడఁడు. ”

1. గలదె. 2. నెంత. (మూ)

అనినఁగవ్వడిపల్కు : "నదియట్ల తగును ;
మునియాజ్ఞ మీఱుట మోసంబుగాదె !
మనల దుర్ణయులుగా మనుజులెన్నుదురు ;
జననాథ, పోవుటచందంబునాకు ;
ఒకయేఁటిపనియెంత ! యుల్లమచ్చైన
వికసించునా." కని వీడ్కొనికదలి,

అర్జునతీర్థయాత్ర

తిలలు ధాన్యంబులు ధేనువత్సములుఁ
గలశంబు లాజ్యంబుఁ గనకంబుఁ గంచుఁ
[1] బులకండమును రత్నములు లవణంబు
వెలిపచ్చడంబులు వెండి యాదిగను
ననుపమ దానపదార్థముల్ గొనుచు
ఘనధర్మవతిదాటి కాళిందిదాటి,
రథదాన హయదాన రవిమూర్తిదాన
పృథులగోదానముల్ పెక్కాచరించి,
యాదెసఁగదలి ప్రయాగతీర్థమున
నైదురాత్రులు నిరాహారుఁడై నిలిచి,
పరిపూతహృదయుఁడై పారణవేళ
ధరఁ గోటికన్యాప్రదానముల్ చేసి,
యక్షయ [2] వటమున్నయావర్వతంబు
నీక్షించి, కాశికినేతెంచి, యందు
దీనులై నవసినతీర్థవాసులకు
వానగాఁ గనకంబు వర్షించి, మఱియు
శివుని సహస్రాభిషేకపూర్వముగ
భువనైకపూజ్యునిఁ బొసఁగఁ బూజించి,

1. పుల్లఖండంబు. 2. వటమును. (మా)

గంగ మునింగి గంగాద్వారమునకు
సంగతినేఁగి మజ్జనమాడు వేళఁ,
గౌరవ్యుఁడను పాము గన్నట్టికన్య
శ్రీరమ్య [1] యగు నులూచీనామధేయ
[2] గొంతులతో నందుఁగొలనాడఁబోయి,
యంత నాతనిమూర్తి కాత్తలోఁజొక్కి :
" యేవాఁడొకో! వీని నేఁజూచియెటులఁగ ;
భావజన్మునికంటెఁ బసమేనివాఁడు!
కట్టక ముట్టక ఘననీలరత్న
మిట్టిరూపముదాల్చె ; నింతియ కాక,
మణిగాక మేనొండు మలయునో యిట్లు!

....

విస్తీర్ణతరమైన వీని [3] వక్షమునఁ
గస్తూరిగంధికిఁ గాపుండవలదె!
కొనగోర నితఁడింత గుఱిసేయఁడేని,
చనుఁగవ ఫలమెంత జవ్వరాండ్రకును!
'ఏను లీలావతి సీక్షోణి' ననుచు
వీనిముందట నిల్వ వెలఁదియొక్కఁడిది!
ఈక్షణంబున వీనియీక్షణంబులకు
లక్షనిష్కములైన లంచమీవచ్చు ;
గలుగునొకో వీనికౌఁగిలి నాకుఁ!
గలుగకుండినఁ జేటు కామునిచేత.
హీనవృత్తికిఁ జొచ్చి యీస్నానవేళ
నేను బ్రార్థించిన నితఁడేలవినును!
కొనిపోయి పాతాళకుహరంబులోన
నునిచి ప్రార్థించెద నొయ్యన." ననుచుఁ

1. ముగ. 2. ఈపదమును స్త్రీపర్యాయముగా వాడియుండును. చూ. ఆ. ప. చ. అ. 207. పు. 3. వక్షంబు. (మూ)

గరపల్లవమున నక్కామినిఁ దిగిచి
యురగలోకమునకు నువిద తెచ్చినను,
ధీరుఁడై కనువిచ్చి దేవేంద్రసుతుఁడు
భూరిసర్పములున్న పుణ్యగేహములుఁ,
బొసఁగ నింద్రునివింటిపూదెలోయనఁగఁ
బసనారఁబర్విన ఫణరత్నరుచులు,
వేవేగ శేషుని వేదశాస్త్రములు
భావించి వినుచున్న బాలసర్పములుఁ,
జెదరిసముత్యాలచిప్పలువోలె
నదనుతోఁ బగిలినయండఖండములు,
మందిరాగ్రములెక్కి మారుతంబులకు
విందులై [1] తినుచున్న వృద్ధనాగములు,
వనితలు గానంబు వలనొప్పఁజేయఁ
గొనియాడి చొక్కిన కొదమసర్పములు,
నమృతంబునాకిన యలవాటనంగఁ
గొమరునాల్కలుగ్రోలు క్రూరసర్పములుఁ,
[2] దుట్టె పింజర నీరుదొత్త మన్దిండి
కట్లిడ త్రాచు రక్తపుమండలంబు
నెనసిన జెఱ్ఱిపో తిరుదలశిఖిని
పెనుఁబాము పసిరిక పెరజు నాదిగను
నొక్కొక్కవీధికి నుప [3] విష్టులగుచుఁ
బెక్కుతెఱంగుల బెరయుసర్పములఁ
జిత్రమై ఖగిని వీక్షింపుచు వచ్చి,
సుత్రామసూనుండు సుదతియిల్ సొచ్చి,
పనివడిమూఁగినపన్నగాంగనల
ననుచుతీవ్రతఁజూచి యాకన్నెకనియె :

1. వినుచున్న. 2. దుట్టపింజరనితలొత్త. 3. దిష్టు. (మా)

“ నన్నేల తెచ్చితి నాతి! నీవెవ్వ?
రిన్నలినాక్షుల నేలయుంపెదవు?
తెలిపె నించుకమాకుఁ; దీర్థవాసులకు
వలరాజుకేళి తా వర్జింపవలయు
ము; న్నటుగాక, పాములతోడిపొత్తు;
మిన్నకపోయెద మేదినీస్థలికి.”
అనుటయు లజ్జించి యనువెల్లముఱచి,
1 తనలోనె తానగి, తడవాపఁజూచి:
“ నాగకన్యక నేను; నా పేరులూచి;
బాగొప్పఁ గౌరవ్యఫణికిఁగూఁతురను;
పెండ్లిప్రాయముదాఁకఁ బెనిచి నన్నతఁడు
పెండ్లి సేయఁడు తగుప్రియుఁడు లేఁడనుచు;
గరుడోరగామర గంధర్వులందుఁ
బరికింప మిట్టిసౌభాగ్యంబువాని.
ఏను నీమూర్తికి నిచ్చలోఁజొక్కి
భూనాథ, తెచ్చితిఁ బుష్పాస్త్రనోమ.
ఇంద్రుఁ డింద్రునిపుత్త్రుఁ డింద్రునిపౌత్త్రుఁ
డింద్రాభ, దివి భువి నిచటను వలదె!
ఇంద్రుఁడుగలఁడు; నీవింద్రపుత్త్రుఁడవు;
ఇంద్రపౌత్త్రునినింక నిచ్చోటనిలుపు.
ప్రాణేశ, నాకంటెఁ బాత్రంబులేదు;
ప్రాణదానము సేయు బహుపుణ్యమిచ్చు.
అనయంబు గాంధర్వ 2 మనెడివివాహ
మున నన్నుఁగూడవే! పోదు నీవ్రతము.”
అని దైన్యదశనాడ, నతఁడాదరించి
వనితయావనపుష్పవాసనఁగొనిన,

1. తనలోనె తా డాంగితడబాపజూచి. 2. మైన. (మూ)

సుదతికిఁ బతికి నచ్చో నిరావంతుఁ
డుదయించె సుతుఁడు సద్యోగర్భమునను.
వాసవిమాఱుగా వాని శేషాదు
లాసత్తో నీక్షించి రండటు వచ్చి.
అంత, నలూచిచే నంపించుకొనుచుఁ
గాంతేయుఁడును దొంటికఁడువ నిలిచె.
తనకథ బ్రాహ్మణోత్తములకుఁ జెప్పి,
ఘనరతి నిఖిలగంగల నాడుకొనుచు
వచ్చి యంతనగస్త్యవటము నీక్షించి,
యచ్చట భృగు[1] తుంగమనుతీర్థమాడి,
కోటికన్యాదాన గోకోటిదాన
హాటకదానంబు లచ్చోటఁ జేసి,
నృపచంద్రుఁడుత్పలినియుఁ గౌశికియును
అపరనందయు నందయునుసరోవరము
సేవించి, జాహ్నవీసింధుసంగమున
వావిరి మాసోపవాసంబు సలిపి,
రత్నగర్భంబు హిరణ్యగర్భంబు
యత్నంబుతోఁ జూచి యచ్చోటు కదలి,
పురుషోత్తమమునకుఁ బోయి, యచ్చోటఁ
బురుషోత్తముని లోకపూజ్యుఁ బూజించి,
వేలాతటంబున వెసఁ బోవఁ బోవఁ
గాళింగభూములు గానవచ్చినను,
అతిదూరమయ్యెడునని విప్రసమితి
మతికల్మి నూరికిమరల వీడ్కొలిపి,
కొందఱువిప్రులు గూడియే తేర
నందందచని మహేంద్రాచలమెక్కి,

1. శృంగమను. (మూ)

వింధ్యాద్రి దక్షిణవిషయంబు చూచి,
సంధ్య [1] సేవించి యాశైలంబునెక్కి,
విలసితబహురామ విద్రుమారామ
నలకాభిరామ దాక్షారామఁజూచి,
చెల్లంబుఁ బులగంబు భీమనాథునకు
విల్లెత్తుపాడవు నైవేద్యంబుచేసి,
భోగంబులాడెడు పువ్వుఁబోండ్లకును
జాగంబులిచ్చి యచ్చటనుండికదలి,
తాలాంకబలుఁడు గోదావరినాడి
లీలమార్కండేయలింగంబునకును
జేవపాయసమునఁ [2] జెరవచేయించి, (?)
సేవించి యటఁబోయి శ్రీశైలమెక్కి,
మంత్రస్వరూపుని మల్లికార్జునుని
మంత్రపుష్పము వెట్టి మణులఁబూజించి,
యందులతీర్థంబులన్నియు నాడి,
కెందామరలనొప్పు కృష్ణకునడచి,
విజవాడశివుని సంప్రీతితోఁగాంచి,
ద్విజులకుఁ గనకంబు తృప్తితోనొసగి,
హరునిఁబూజలుచేసి, యంతనాకొలని
తిరునాళ్లుచూచి, యాదేవదేవునకుఁ
బసిఁడిపళ్లెరములుఁ బట్టువస్త్రములుఁ
బశులు ధాన్యములు సంపాదించియిచ్చి,
భక్తవత్సలు నహోబలనారసింహు
భక్తిపెంపునఁజూచి, భవనాశిఁదోఁగి,
యన్నదానము వెట్టి యటఁగాళహస్తిఁ
గన్నారఁజూచి, వేంకటగిరియెక్కి,

1. శోషించి. 2. చెరువు (మూ).

కమ్మనియుప్పాలఁ గలవంటకముల
రమణ మహోపహారమ్ము సేయించి,
కవ్వడి యటఁబోయి కాంచీపురమున
నవ్విష్ణుసేవించి, యాభవుమహేశు
నేకామ్రనాథు గౌరీశుఁ గామాక్షిఁ
గైకొని మదిఁబూని కదలియాక్షణమ
యరుణాచలమునకు నర్థితోఁబోయి,
యరుణేశుఁబూజించి, యభ్రసరసికిఁ
జని శివగంగలో స్నానంబుచేసి,
పనుగొన్న వేడ్కతో భక్తవత్సలుని
నాచిదంబరనాథు నర్చించి ప్రీతి,
వేచని కమలాలయేశు విశ్వేశు (?)
భావించి సేవించి ప్రార్థించి కదలి,
సేవితనిర్వాణు శ్రీపతిబాణు
జంబునాథునిపాదజలజముల్ గొలిచి,
యంబుజలోచనుండంతఁ గావేరి
దక్షిణగంగగదాయని యందు
దక్షిణమూర్తుల దానంబుచేసి,
సేతురామేశ్వరు శివుఁగానఁబోయి
బ్రాఁతి నచ్చటఁ దులాభారంబు తూఁగి,
యంతలో వ్రతముసమాప్తిఁబొందుటయు
నెంతయు యమసూతికెఱుఁగంగఁ బుచ్చి,
యతఁడంతఁ జిత్రవాహనుఁడనుశబర-
పతియూర ధీరుఁడై పైత్రోవ నడవ,
నతనిని జెంచు తానతివైభవమున
హితమతిఁ గొంపోయి యింటఁబూజించి,
యతనికి మదిలోనియాసక్తిఁదెలిపి
యతివఁ జిత్రాంగదయనుపుత్రిఁజూపి:

అర్జునుఁడు చిత్రాంగదను వివాహమగుట

"[1] వసుధేశ, తొల్లి యీవంశసూత్రంబు
పసతోడఁ దెల్పెదఁ బరిపాటి ; నొకఁడు
హరునకుఁ దపమున్న, నాతండు మెచ్చి
యరుదెంచి మాతాతనప్పుడు పలికె :
'కులము నిల్పెదను ; నీకోరెడు కొడుకు
నిలువఁడు గదుర మున్నిటిదోషమునను (?)
అట్టయ్యు, వరము నన్నడిగితిగానఁ,
బుట్టుఁడు రొక్కొక్కపుత్త్రుఁడై యుండు ;
శాఖోపశాఖలై జరుగుదుసువ్వో !
యాఖేదమును మాని యరుగుము నీవు.''
అనియిచ్చిపోయినాఁ డట్టివంశమున
(జనియించినట్టి యీసకియుఁ బెండ్లాడి
పుత్త్రదానమొనర్పు భూవర ! " యనిన)
ధాత్రీశుఁడయ్యెంతిఁదగిలెడు కాంక్ష
నొడఁబడఁగైకొని యొకకొన్ని నెలలు
పడఁతితోడ విహారపరిణతి నుండి,
బభ్రువాహనుఁడనుపట్టిఁ బుట్టించి,
సుభ్రుతండ్రికి వాని సుతునిఁగానిచ్చి,
ఁనుచ్చోటుపీడ్కొని యటపోయిపోయి,
క్రచ్చఱ సౌభద్రకంబనుకొలన
నారయఁ బౌలోమయనియెడుకొలనఁ,
[2] గారంధమఖ్యాతి గలిగెడి కొలన
నమర భరద్వాజమనియెడు కొలన
నమరులెన్నఁ బ్రసన్నయనియెడుకొలనఁ

---

1. ఈపంక్తులలోని కథాసందర్భవాక్యయోజనాదికము స్పష్టముగా లేదు; కవిత్రయ భారతమునుబట్టి సవరింపఁబూనినచోఁ జాల తాఱుమాఱు చేయవలసివచ్చునని యిట్లే యుంచఁబడినది. 2. కారండవఖ్యాతి. (మూ)

బౌనర మజ్జనమాడఁబోవ, నర్జునునిఁ
గని యందు మౌనులుగదిసి యిట్లనిరి :
" అనఘాత్మ, నీవేలయరిగెదవందు !
నొనరంగ నూఱేండ్లనుండియు నచట
నుగ్రమై మకరంబులుండుటవలన
డగ్గఱ వెఱతు రాఘాట నెవ్వరును ;
సోపద్రవంబులై చొరరాకయున్న
నేపుణ్యతీర్థంబు లేటికిఁ జెపుమ !
క్షితిఁ దాతగట్టిన చెఱువైన నేమి !
చతురతమునిఁగి లోఁజావంగఁ దగునె !
మఱియుఁ దీర్థంబులు మహినెన్ని లేవు !
జరుగుము నీవందుఁ జనసింపవలదు."
అనుచు మౌనులు చెప్ప నర్జునుండనియె :
" మునులార, వినుఁడేను మునివృత్తిఁదాల్చి
సకలతీర్థంబులుఁ జరియింతుననుచుఁ
బ్రకటంపుఁబ్రతిన తప్పక చేసినాఁడ ;
వికటవైరులనెల్ల విదళించునాకు
మకరంబులొకయెడ్డె ! మర్దించివైతు."
అనుచు నర్జునుఁడేఁగి యందులో మొసలి
ఘనసరసిని నవగాహంబు సేయ,
విమలజలంబెల్ల విచ్చిపాఱంగఁ
గమలోత్పలంబులు గ్రక్కదలంగ,
మీనంబులన్నియు మిట్టిపడంగఁ,
దోన నేతేరంగఁ దోరంపునాచు,
వికట దంష్ట్రానన వికృతమై మొసలి
ప్రకటించి యాపార్థుఁబట్టెఁ ; బట్టినను,
సరసభవాబ్ధిలో జారంగఁదివియు
నురుకర్మమెడలించు యోగియుఁబోలె,

నర్జునుండా గ్రాహి నదరంటఁదన్ని,
భర్జించి చేపట్టి బాహువిస్ఫూర్తి
వెలిఁబాఱవైచిన, వేగంబె యదియు
వెలఁదియై నరుఁజూచి వేడ్కనిట్లనియె :
" ఓరాజ, నీకృపాయోగంబువలన
నీరీతి [1] నాశాప మింతయుఁదీఱె.
తరువాతి సరసులన్ దరుణులు నల్వు
రొరలుచునున్నవా ; రొప్పుగా వారి
శాపముక్తులఁజేసి స్నానఫలంబు
చేపట్టవే! వారు చెలియండ్రు నాకు.
పోయెద ధననాథుపురమున కేను ;
నీయభీష్టములెల్ల నెలకొనుఁగాత. "
అనిన బీభత్సుండు నతివకిట్లనియె :
" వనిత, మీ కేటికి వచ్చెశాపంబు ?
మీనాథుఁడెవ్వాఁడు ? మీకుఁబేరేమి ?
పూనిచెప్పు. " మటన్నఁ బొలఁతియిట్లనియె :
" వినుతాత్మ, వినుము మావృత్తాంతమెల్ల ;
నొనరఁగుబేరుని యుడిగలమేము ;
[2] నా పేరునందయా ; నాసఖుల్ లతయు
రూపింప [3] సౌరుచి యూఢిసమీచి
యురయు [4] బుద్బుద యనునట్టియేపురముఁ
బరఁగ సుఖంబుండి, బహుకాలమచట
నొకనాఁడు వేడ్కమై నొనరలోకంబు
లకలంకగతిఁ జూతమంచునేతెంచి,
సకలలోకంబులుఁ జరియించిచూచి,
ప్రకటభూలోకంబుఁ బరికించుచోట,

1. నాతాప. 2. నాపేరునంద యానావెన్కలలిత. (మూ) వంద. అని. నన్నయ. వర్గ. అని వ్యాస. భా. 3. సౌరభేయి. అని సం. ఆం. భారతములు. 4. పుల్వస. (మూ)

సగ్నికల్పుఁడను సంయమిచంద్రుఁ డొకఁడు
అగ్నిసమానుఁడై యటఁదపంబుండఁ,
దొడఁగి యాతనిఁజూచి తొలఁగక యేము
నొడలుండఁబట్టక గోలిఁగట్టిదుర
నాటలుఁబాటలు సలపుమాటలును
దేటలు నట తరితీపుసేయుటలుఁ
బచరించి, మఱియును బహువిలాసములఁ
బ్రచురమై మేనెల్లఁ బాటించినిమిరి,
చిన్నిచన్నులమీఁదఁ జేలాంచలములు
క్రన్ననఁదొలఁగించి, కడగంటఁజూచి,
వాతెరకెంపులు వదనలీలలును
లేఁతనవ్వులుసూప, లేవకమ్మాని
కనలి కెంపొదవంగఁ గన్నులువిచ్చి
తనమనోధైర్యంబు తప్పక పలికె:
‘మత్తాత్మలార, యే మహితతపంబు
చిత్తశ్రమంబుగాఁ జేయుచునుండఁ,
గ్రొత్తలాగుల నిట్లు కుటిలవిఘ్నంబు
నొత్తిసేయఁగ మీకుయోగ్యమే యకట!
ఈదోషమున మీరలేవురుఁ బోయి
యాదక్షిణాంబుధి కనతిదూరమునఁ
దిరమగు నాపంచతీర్థంబులందుఁ
బరఁగుఁడు జలచరీభావంబుదాల్చి ;
నుసుగక యీరీతి నూఱేండ్లదాఁకఁ
బొసఁగంగ నుండుఁడు భువి ; నంతమీఁదఁ
దీర్థంబులన్నియుఁ దిరిగియాడంగ
నర్థించి వ్రతధారియై యర్జునుండు
నచ్చోటికే తెంచి యన్నిటఁగ్రుంకి
యచ్చుగా మీశాప మడఁగంగఁజేయు.’

నని యగ్నికల్పుఁడిట్లానతిచ్చినను
అనఘాత్మ, యేము నిల్చితిమిచ్చోట.
నెఱి నింతకాలంబు నీరాకఁగోరి
యొఱలుచునుండంగ నొదవె నీకరుణ.
భరతకులాంభోధిపరిపూర్ణచంద్ర,
యరిగి నాచెలియండ్ర ననుపవే! దివికి.”
అనుచు నాసురకాంత యలరిప్రార్థింప,
విని యర్జునుఁడు కృపావిమలుఁడై పోయి,
నాలుగుకొలఁకుల నలిఁ దీర్థమాడి
యాలి నల్గురకును నొనరించెముక్తి.
అప్పు డయ్యేవురు నమరకామినులు
నుప్పొంగి యాక్రీడి నొనరదీవించి
యలకాపురంబున కరిగిరి వేడ్క.
జలజాక్షుమఱఁదియు జలచరంబులకుఁ
బస మోక్షమార్గంబు ప్రాపింపఁజేసి,
మసలక యంతలో మహిమదీపింపఁ
గదలి పశ్చిమవార్ధిఁ గరళులుమిగులఁ
గదిసినపురము గోకర్ణంబుచేరి,
యచ్చోటియతులకు నభివందనములు
చెచ్చెరఁగావించి, శివుని సేవించి,
భాసురంబైన ప్రభాసతీర్థమున
వాసుదేవుని లోకవంద్యునిఁగొలిచి,

అర్జునుఁడు ద్వారకకేఁగుట

ద్వారకాపురి కేఁగుతలఁపుననుండ,
శౌరి యాతనిభావసరణి మున్నెఱిఁగి:
“ యితఁడు సుభద్రపై నిష్టంబుగలిగి
గతివశంబున వచ్చెఁ గాదననేల!

యాదవులెఱిఁగిన నబలనీనీరు ;
నాదునేర్పునఁగూర్తు నాతి నీతనికి.”
అని నరుఁగాన నారాయణుండరిగి
మునులైననాఁటి యిమ్మునఁ గౌఁగిలించి,
మునుమున్న యతివేషమునను న్న వానిఁ
గనుఁగొని మేలంబుగా నరాఁ బలికె :
“ చతురత ఘనులచే శబరులచేత
[1]నతివలఁ గొన్న సన్న్యాసులుమీరు ;
ఎందుఁబోయెదరు ! నే నెఱుఁగుదుఁగొంత
పొందుసేయుదు మీరు పూనినపనులు ”
అనుచు రైవతకాద్రి కతనిఁదోడ్తెచ్చి :
“ వినవయ్య ! యాదవుల్ వెఱతురుయతికిఁ ;
గావున, యతివైనక్రమము మేలయ్యె.
ఏవిధముననైననేమి ! కార్యార్థిఁ
దోతెత్తుఁ బ్రజల జాతరకు నిచ్చటికి ;
నాతిఁజూతువుగాక నయనంబులలర. ”
అని శౌరి యాతని నచ్చోటనునిచి,
తనయూరికేతెంచి తగుసంభ్రమమున
రైవతకాద్రియాత్రకుఁ జాటఁబనిచి
వేవేగఁ గదలుచోఁ, వేడ్కతోఁ బ్రజలు
కుంకుమతోఁ బండ్లుగొని తెచ్చువారుఁ,
గింకిణీరథములెక్కియు వచ్చువారు,
నారులఁగైసేసి నడపించువారు,
భేరులమ్రోఁతలు బెరయించువారు,
భక్ష్యభోజ్యంబులు పసిఁడిపాత్రములఁ
గక్ష్యలుకక్ష్యలుగాఁ దెచ్చువారుఁ,

---

1. అతివల. (మా)

జాడెలు పాడుచుఁ జాలఁ గోలాట
మాడుచు గుంపులై యరుదెంచువారు,
సతులుఁ బుత్త్రులు బంధుసఖులు నేతేర
వ్రతములు చెల్లించువారునై యిట్లు
జాతర వెడలుచోఁ, జాలఁగై సేసి
ప్రీతి నుద్ధవుఁడును, బెరయ నాహుకుఁడు,
ననిరుద్ధ సారణ హార్దిక్య గదులు,
శిని పౌండ్ర రామ సుషేణ భానులును,
బ్రద్యుమ్న సాంబాది బహుకుమారకులు
నుద్యోగ [1] వంతులై యొదవిరి హరికి.
ఈతెఱంగునఁ బోయి యుందఱు గిరికి
జాతర శౌరి మెచ్చఁగ నాచరించి,
యింద్రనందనుఁడున్న యేకాంతసీమఁ
జంద్రకాంతోపలస్థలులు చేరుటయు,
బలభద్రుఁ డంత సుభద్రఁ దోకొనుచు
వెలయ నచ్చటి కేఁగి వెన్నుని యెదుట
నతివకై వచ్చిన యతివేషధారి
నతిభక్తి నీక్షించి, యందంద మ్రొక్కి
యడుగులు పూజించి యర్ఘ్యంబు లిచ్చి
యడరి కీర్తింప, నయ్యవసరంబునను
భావంబు కంపింపఁ బడఁతి సుభద్ర
యావేషధారికి నాత్మలో దక్కి :
'యతిఁ జేసె నక్కటా! యాలరి బ్రహ్మ;
యితనిఁ జూచిన నింతి యేమి కాఁగలది!
అందని పండ్లకు నఱచాచి చాచి
[2] యొందఱు విరహాగ్ని నీఁదుచున్నారొ!

1. ఉద్యోగవానులై. 2. ఇందఱు. (మూ)

కామినీజనులకాంక్షలు [1] వృథగాఁగ
నేమిటికిట్లయ్యె నీయయ్యగారు !
ఒకపాటి సతినేల [2] నొల్లఁడుగాన,
సకలంబుఁజాలించి సన్యాసి యయ్యె.
ఇతఁడు కాంతలనేల కిట్లయ్యెఁగాని,
మతినిల్వనేర్చునే ! మనబోఁటులకును ;
ననుజూచి యేమొకో ! నయనమల్లార్చె ;
ననుమాన మీరాత్రి యడిగిచూచెదను.”
అనుచు నందఱుమ్రొక్కఁ, నట్లె తామ్రొక్క,
పెనఁగొన్నలజ్జ నాప్రియునఁ బూజించి,
సఖులకు మున్నాడిచనిన, నత్తెఱఁగు
ముఖసంజ్ఞ నరునకు మురవైరిచూపె.
బలుఁడంత నర్జునుభవ్యతేజమును
దలయూఁచి మెచ్చి యాతనికినిట్లనియె :
“ అనఘ, మాపురమున నైదారునెలలు
గొనవచ్చునే పూజఁ ! గొన వసియింపఁ
గన్యకాపూర్వంబు గదిసి మీసేవ
కన్యసేయు సుభద్ర కణఁకమాయాజ్ఞ ;
మృదువచోరచనల మీతోడిగోష్ఠి
సుదినంబులగు మాకు శుద్ధాంతరంగ ! ”
అనిన, నంతయుఁ బార్థుఁడంగీకరించి
చనుదెంచె నాదవసదనంబునకును.
బలుఁడును నిజవాక్యఫణితిని యతికిఁ
జెలియలిచే నిత్యసేవచేయించె.
అంత, వర్షాకాలమైన మేఘములు
చింతింపఁ దగవువచ్చినయట్లు కూడి,

1. వృథగావు. 2. నొల్లనొల్లఁడు. (మూ)

యుర్విఁ [1] దారిడిపట్టి యుదకధనంబు
సర్వంబు మునుగొన్న చండాంశురుచుల
నాకాశపథమున నాఁగినట్లాఁగి,
చేకొన్న యురుములచే ధిక్కరించి,
జడనిధిఁ ద్రావుచో సందడిఁగొన్న
బడబాగ్నికణములు పర్విచొచ్చుటయుఁ,
గడుపునకవిగాక గ్రక్కుచందమునఁ
బిడుగులొక్కొకమాటు పృథివిపై రాల్చు;
నెలగోలువర్షించి యేఱులువఱపి,
యిలయెల్ల భేదించు నివిధూర్తులనుచు;
ననిమిషేంద్రుఁడు తమ్మునాఁకపెట్టించె
ననితోపఁ గొండల నడఁగు నొక్కెడల;
సైరణ నాఁకొన్న చాతకద్విజులఁ
బారణకై మింటఁ బంక్తిసాఁగించి,
[2] పరితోషమునఁ బాఱిపాఱివడ్డించు-
పరుసున నడుపీధిఁ బాఱునొక్కెడల,
నటులచందమున నానారూపులగుచుఁ,
గటకరత్నంబులగతి మెఱయుచును,
నిలిచి రోగులువోలె నీరుగ్రోయుచును,
గలములగమివోలె గాలిఁబోవుచును,
యుద్ధభీతులువోలె [3] నుక్కడఁగుచును,
నిద్ధపార్థులువోలె నిటనల్లనగుచుఁ, (?)
బ్రతియోధులనుబోలెఁ బన్నివచ్చుచును,
శ్రుతరాక్షసులువోలె సూర్యునాఁగుచును,
[4] గెడయు పార్థులువోలె గిరులఁదోఁచుచును,
జడివట్టె యిట్లు వర్షాపయోదములు

1. తారిమిడిన. 2. పరితోదకము. 3. నుక్కటయగుచు. 4. కినిసి. (మా)

సుభద్ర అర్జును నువచరించుట

కురియుచో, నప్పుడు గోవిందుననుజ
పరిచర్యకై వచ్చి పార్థునిఁ గదిసి,
పరమేశ్వరుండు తపంబాచరింపఁ
బరిచర్యకై వచ్చు పార్వతివోలె
మంచిగంధంబున మంటపంబలికి,
మించిన కెంబట్టుమేల్కట్టు కట్టి,
మొగ్గలవలెఁ దీర్చి ముగ్గులువెట్టి,
గుగ్గులు [1] ధూపంబు ఘూర్ణిల్లఁ జేసి,
సరసముగాఁ బెట్టి జమ్ముఖానంబు,
ధరఁ బులితోలు తాఁ దార్కొనఁ బఱచి,
కప్పురునీలాల కాళ్ళులపీట
చప్పరంబునఁ బెట్టి జలకంబులార్చి,
నెఱిఁ బట్టియుదికిననీర్కావిగోచి
నెఱయ నీళ్లాడిన నృపతికినిచ్చి,
కాషాయవస్త్రంబు కస్తూరిసద్ది
వేషధారికిఁ దెచ్చి వెన్నునఁ గప్పి,
పవడపుఁబిల్లనపావాలు వెట్టి,
యివురాకుఁగైదండయిచ్చి తోడ్తెచ్చి,
కుంకుమమెత్తిన కూర్మిపీఠంబు
పంకజాననవెట్టి, భక్తితో మఱియు
నాపైనఁదులసియు నక్షమాలికయు
గోపిచందనమును గుశపవిత్రమును
సరసరీతులనిచ్చి, [2] జపమైనదాఁక
నోరసిలియుండి తానొయ్యనవచ్చి

---

1. ధూమంబు. 2. జడ. (మూ)

దేవపూజకుఁబెట్టి, దేవసన్నిధిని
బావుమీఱిన పత్రపాత్రంబు వెట్టి,
మెత్తనియశనంబు మేల్మిపాయసముఁ
గ్రొత్తగాఁగాచిన గోవులనేయి
గారెలు బూరెలుఁ గడియవుట్లు
నీరొత్తు [1] లాజాలు నెఱయుమండిగలు
ఫలములుఁ గూరలుఁ బంచదారలును
ఒలుపుఁబప్పును దీవునొట్రువడియములు
వరుగు లప్పడములు వాసితోదకముఁ
జిఱుచెట్టుతేనియు చెలువైనకంద
పెరుగులుఁ బచ్చళ్లు భీమానుజునకు
సరసవడ్డించి, భోజనమైనపిదపఁ
గిన్నరకంఠి యెంగిలి [2] పాఱఁబోసి,
పన్నీట నడుగులు భక్తితోఁగడిగి,
కమ్మఁగాఁ దనువునఁ గప్పురంబార్చి
యిమ్ములఁజనుచోట, నిటనొక్కనాఁడు
హరిసూనుఁడాయింతి యధరపల్లవము,
నరచందురునిచందమందిననుదురుఁ,
గనుఁగవ చెక్కులుఁ గరమూలయుగముఁ
జన్నులు నడుమును జఘనభారంబుఁ,
గ్రన్ననఁ బాదపంకజములు వేడ్కఁ
జూచి యచ్చెరువంద, సురరాజసుతునిఁ
జూచి యిట్లనియె నాసుదతీలలామ :
“ఎప్పుడు నోయయ్య! యేయూరుమీకు ?
నిప్పు డెచ్చోటికి నేఁగుచున్నారు ?
వెస మీరుచూడని విశ్వంబులేదు ;
పొసఁగ నింద్రప్రస్థపురముచూచితిరె !

1. లేగులు. 2. యార్వంబోసి. (మూ)

పరికించితిరె ! యందుఁ బాండునందనుల ;
నిరవొప్ప నర్జును నెఱుఁగంగఁగలరె ?
ఆతఁడు తీర్థయాత్రార్థియై పోయి
యే తెంచనే తిర్గి యిభపురంబునకు !
ఆతఁడుమాబావ ; యతులప్రభావ,
చూతునో ! నేత్రసుఖముప్పతిల్ల ;
నీవేషమున నటియించెదు నీవె
కావుగదా ! కాంతిగల యర్జునుఁడవు. "
అనుటయు నెంతయు నంతరంగమున
మనసిజుఁడలయింప మమతవాటించి,
యుక్కన్యమధురభాషామృతధారఁ
జొక్కి యాదేవేంద్రసుతుఁడోర్వలేక
యిట్లను : " విను, నేనయింద్రపుత్త్రుఁడను ;
ఇట్లువచ్చితి నిన్ను నేఁబెండ్లియాడ ;
నీరూపమునఁగాని యిచ్చటిప్రజలు
గారాముసేయరుగాన నిట్లైతి ;
నొడఁబడివచ్చిన నుగ్మలి, రమ్ము ;
తొడికొనిపోయెద దొరలఁ గన్నొఱఁగి. ''
అనుటయు : 'హరి యీక నరుదేర వెఱతు ;'
నని సిగ్గుతోఁజెప్ప, నతివతోడుతను :
" అంగజ [1] శాంతిగా నబల, నీతోడి
సంగతిలేకున్న సైరింపఁజాల ;
ధరణీశ్వరులకు గాంధర్వవివాహ
మరహంబు ర." మ్మన నతివ సిగ్గునను :
" నన్నునీఁగర్తలున్నారు యాదవులు ;
మిన్నక నాకెట్లు మేకొనవచ్చు ! "
ననుచు సుభద్ర యంతఃపురంబునకుఁ (?)
జనియె ; నర్జునుఁడును శయనింపఁబోయె.

---

1. కాంతిగా. (మా)

సు భ ద్రా ర్జు ను ల వి వా హ ము

అట్టిసల్లాప వృత్తాంతమంతయును
నెట్టన మురవైరి నిజబుద్ధినెఱింగి,
బలముఖ్య యాదవప్రభుల మొఱఁగి
చెలువఁ గ్రీడికిఁ బెండ్లిసేయంగఁ దలఁచి,
తనచేయు కార్యయత్నము పాండవునకు
ననుజకు నతిరహస్యంబుగాఁ జెప్పి,
ఖ్యాతి నంతర్ద్వీపకాలకంతునకు
జాతర వెడలంగ సమకట్టుటయును,
సాంబ సంకర్షణ సారణాక్రూర
శంబరారి సుధేష్ణ సాత్యకి బలులు
వెడలిరి కామినీవితతులుఁ దారుఁ;
గడు ద్వారవతిలోనఁ గావలివెట్టి,
తాను వారినిగూడి దామోదరుండు
పూనికఁజని శంభుఁబూజించి యచట
నైదారుదివసంబు లట్లున్న చోట,
యాదవేశ్వరుల నొయ్యన డాఁగురించి
హరి తనపురమునకరుదెంచి మిగులఁ
గరియానఁగై సేయఁ గాంతలఁబనిచి
యింద్రుఁదలంచిన, నింద్రుఁడాక్షణమె
సాంద్రవైభవ కళాచతురుఁడై వచ్చె;
గరుడ కిన్నర యక్ష గంధర్వపతులు
వరసప్తసంయమీశ్వరు లాదిగాఁగ
వచ్చిరి; శచియునువచ్చె; వెండియును
వచ్చిరి మునులు దుర్వాసుఁడాదిగను.
అమరులు విహరింప హరిరాజధాని
యమరావతినిబోలె నటవింతలేక.

కొడుకుపెండ్లికి నిట్లు గోత్రారివచ్చి,
కడు వేడ్కఁ బురము శృంగారింపఁబనిచె.
ఈరీతివచ్చిన యింద్రాదులకును
శౌరి పూజలుచేసి సంభ్రమంబునను,
చారులగ్నము బృహస్పతిసిర్ణయింప,
నారూఢి దేవతూర్యములు ఘోషింప,
విహిత యాజకతంత్ర విరచనయందు
బహుభంగిఁ గశ్యపబ్రహ్మ వర్తింప,
శచి యరుంధతి రతి సత్యభామయును
నచట సుభద్ర కల్యాణంబుపాడ,
మునిజనాశీర్వాదములు మిన్నుముట్ట
వనితఁ గవ్వడికి వివాహంబు సేసి,
వరుసఁబూజించి దేవతులనీడ్కొలిపి,
పరమానురాగుఁడై పద్మనాభుండు
రత్నకేయూర హారములు పార్థునకు
యత్నంబుతోనిచ్చి యతనికిట్లనియె :
" అర్జున, [1] మనసైనయట్టికార్యంబు
నూర్జితంబయ్యె వేయును నేలమనకు ;
ఇదియెఱుంగనియట్టు లిదె నాకు బలుఁడు
మొదలైనయదుబలంబులకుఁ బోవలయుఁ ;
గోమలి నీవుతోడ్కొనిపొమ్ము లెమ్ము ;
తామసంబయ్యె యాదవులు వచ్చెదరు."
అని రథ్య కేతు శస్త్రాస్త్రసంపదల
ననువైనయరదంబు హరినూతికొసగి
యనిపి, కృష్ణుఁడు వేగ యాదవులున్న
మునుమునకేతెంచె మునిమ్రుచ్చువోలె.

1. మనకైన పెట్టి. (మూ)

అటపార్థుఁడును భార్య నరద మెక్కించి
పటుతర శస్త్రాస్త్రభరితుఁడై కదలి
పోవుచో, ద్వారకాపురవీథి నెపుడుఁ
గావలియుండు శృంఖలుఁడనువాఁడు
తను వేవురుగ్రయాదవులు సేవింపఁ
జనుదెంచి యాసవ్యసాచినీక్షించి
దహనుఁడై మండి యాదవసేనతోడఁ
గహకహధ్వని సముగ్రముగ నిట్లనియె :
"ఓరి సేనాధ్యక్ష, యోవిరూపాక్ష,
యోరిసంగరకోప, యోరిసౌవీర,
రండురం; డదె! పాండురాజనందనుఁడు
కండక్రొవ్వున రాజకన్య సుభద్రఁ
గొనిపోవుచున్నాఁడు కుటిలమార్గమున
మునుకొని హరియు రాముఁడు లేనిచోట.
వీనిఁ బోనిచ్చిన విభులచే మనకుఁ
గానికార్యము పుట్టుఁ గడఁగుఁ." డటంచు
జలదకులంబెల్ల సమకాలవృష్టిఁ
గులగిరీంద్రము ముంచుకొన్నచందమున
బాణవేణికల నప్పార్థుఁ గప్పుటయు,
బాణవైరిమఱంది భయమింతలేక
చిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెలువకిట్లనియె :

అర్జునుఁడు యాదవవీరుల జయించుట

"హరిణాక్షి, చూచితే! యాదవబలము ;
కన్నులుగానక కదనంబు సేయఁ
బన్నిన యీయల్పబల మెంత నాకు!
దొరఁకొని రథమీవు దోలుము నాకు ;
శరముల భస్మంబుచేసెద వీరి."

అని చెప్పి నొగలపై నతివఁ గూర్చుండఁ
బనుప, సుభద్రయుఁ బగ్గముల్ పట్టి
జిలిబిలినవ్వును సిగ్గును బెరయఁ,
బలుమాఱు పయ్యెద పచరించుకొనుచుఁ
దేరు దోలుటయు, నద్దేవేంద్రసుతుఁడు
ఘోరనారాచముల్ గురియంగ నార్చి,
యమృతభాండమునకై యండజాధీశుఁ
డమరులతోఁ బోరునట్టి చందమున
వంచియు వ్రాల్చియు వ్రక్కలించియును,
ద్రుంచియు నొంచియుఁ దూలనేసియును,
జించియుఁ దెంచియుఁ జిదురుచేసియును,
ముంచియుఁ గూల్చియు మొనవిఱిచియును,
బాణధారా సజప్రాప్తిఁ జూపుటయుఁ,
ప్రాణభీతికినోడి బలములు చెదరి
కన్నులఁ గన్నవంకలఁ బాఱుటయును,
అన్నరుండును వేడ్కనరిగె శీఘ్రమున.
ఆరీతి సైన్యంబు లాయాదవాగ్ర-
వీరులతోడ నవ్విధము చెప్పుటయు,
వృష్ణిభోజులు కోపవివశులై రామ-
కృష్ణులతోఁ బురికేతెంచునపుడు
రాముఁడు భీకరప్రళయకాలోగ్ర-
భీమునికరణిఁ గోపించి యిట్లనియె :
"ఎట్టెట్టురా ! పార్థుఁ డేలేని-చోట
నిట్టు నాపురిఁజొర నెవ్వఁడు వాఁడు !
పొట్టక్రొవ్విన చందములుగాక, కిఱుఱు-
పెట్టిపోమెడునట్టి బీరముల్గలవె !
ఎటుపోవవచ్చు నాయెదుట ; నెందున్నఁ
బటుభంగి రథముతోఁ బట్టి వేతెత్తు.

పోదఁడు యాదవులార! పోలఁతియుఁ దానుఁ
గదలి యాతఁడు దవ్వుగాఁబోక యుండ."
అనివిజృంభించిన, హరి రాముఁజూచి
వినయసంభ్రమములు వెలయ నిట్లనియె:
"విను రామ, నిలునిలు వేగిరపడకు;
మెనయు నాతఁడు దవ్వు కేఁగు నింతకును;
యతిమాత్రుఁడన నేల! యతఁడర్జునుండు;
మతి నేఁడెఱింగితి మగఁటిమి చూచి.
హితమతి నేనుండ నిట్లేఁగెఁగాక,
యతివకై పురమెల్ల నాహుతిగొనఁడె!
ఎప్పుడే నొకనికి నీవలెఁ గన్య;
నప్పాండవుఁడు పెండ్లియై పోవనిమ్ము.
అగణిత గాంధర్వమను వివాహంబు
తగుచోటఁ గలిగించె దైవంబుసతికి.
గొనకొన మేనత్తకొడుకు చూచినను;
ఘనత నాతనిసొమ్ము గైకొనె నతఁడు.
వలవదు నీకేటివలవనిఱంతు!
కలహింప శక్యమే కౌంతేయు మొదల"
అనిన, రాముఁడు వింజమూఁకిడినట్లు
దనుజమర్దనుమాట దాటంగనోడె.

అర్జునుఁడు సుభద్రతో నింద్రప్రస్థము సేరుట

అంతనక్కడఁ బార్థుఁడటుపోయిపోయి
కాంతి నింద్రప్రస్థకటకంబుచేరి,
తనయాళ్లవారలెంతయుఁ దన్నుఁగూడి
చనుదేర, మిక్కిలిసంభ్రమంబునను
ఇంతిసుభద్రతో నిట్లను: "నీవు
వింతగాఁ బాంచాలి వెస మున్ను గదిసి

మ్రొక్కుము ; నిన్ను నాయుదిత దీవించు ;
నక్కాంత దీవెన వ్యర్థంబుగాదు."
నావుడు నయ్యింతి నాథునియాజ్ఞ
[1] వేవేగ నాకాంత వీక్షించిమ్రొక్క,
ననయంబు నాసాధ్వి యాదరంబమర :
....
"వెలఁది, నీపురుషుండు విజయుఁడౌఁగాక ;
తలఁపంగ వీరమాతవు నీవుగమ్ము."
అనుచు దీవించుచో, నంత నర్జునుఁడు
చనుదెంచి యన్నకు సద్భక్తి మ్రొక్కి,
భీమధౌమ్యులకును బ్రీతిమై నెఱఁగి,
యా మాద్రిసుతుల నొయ్యనఁగౌఁగిలించి,
కరమొప్పఁ దనయాత్రకథ లెల్లఁ జెప్పి,
హరిసత్త్వమున యాదవావలిఁ ద్రోచి
హరిణాక్షిఁ దెచ్చినయదియును జెప్పి,
సరస [2] రీతులఁ బథశ్రాంతి దీఱంగ
సరస [3] సుభద్రుపచారముల్ సేయఁ,
బరమానురాగ సౌభాగ్యుఁడై యుండె.
అట వారిజాక్షుండు ననుజభర్తకును
దటుకున నరణంబు దానిచ్చు వేడ్క
సారణ బల సాంబ శైనేయ ముఖ్య
వీరులు సేవింప వేవేగఁగదలి,
కరి రథ హరిభటుల్ గదిసికొల్వంగ,
వర భేరికాహళావళులు ఘోషింప,
హరి యింద్రప్రస్థ మహాపురంబునకు
నరుదెంచి, యాపాండవాత్మజులకును

1. వేవేగఁజనికుంతివీక్షించిమ్రొక్క. 2. ధీరుల. 3. సుభద్రోపచారముల్. (మా)

వేయియేనుంగులు వేర్వేఱనిచ్చి,
యాయర్జునున కంత నరణంబు గాఁగ
1 వేయిరథములు నూర్వేల ధేనువులు
వేయిమదించిన వేదండములు
సింధుబాహ్లీకపారసీకకాంభోజ
గంధర్వలక్షలు క్రమముతో నిచ్చి,
ధారుణీపతి యంతఁ దన్ను బూజింపఁ
గోరిక లిగురొత్తఁ, గొంతకాలంబు
విందులుగుడుచుచు వియ్యంకు లనఁగ
యందు వినోదించి, యంత నందఱును
ద్వారక కేఁగుచోఁ, దాఁబోక వేడ్క
శౌరి యర్జునుతోడ సద్గోష్ఠి నుండె.

ఉపపాండవోత్పత్తి

కాలక్రమంబునఁ గాంతసుభద్ర
యాలోన గర్భిణియై పుత్త్రుఁ గనియె.
అభిమన్యుఁడను నామమతనికి నిచ్చి
యభిమతి ధౌమ్యుఁ డొయ్యనఁ జేసెఁ గ్రియలు.
ద్రౌపదీపుణ్యకాంతయు నంతఁ గ్రమము
దీపింప ధర్మసూతికిఁ బ్రతివింధ్యు,
నెఱయ వేడుకఁ బావనికి శ్రుతసోముఁ,
దెఱఁగొప్ప నింద్రసూతికి శ్రుతకీర్తి,
నలిఁబూర్వమాద్రేయునకు శతానీకు,
నలువొప్ప సహదేవునకు శ్రుతవర్మఁ
గాంచినఁ, దోడ్తోనఁ గావించె ధౌమ్యుఁ
డంచితసత్క్రియ లక్కుమారులకు.

1. వేయిమదెమల నూఱువేల. (మూ)

భూపాలగృహములఁ బుత్త్రోత్సవంబు
దీపించె ధర్మవృద్ధికి మూలమగుచు.
అక్కడ దుర్యోధనాదులు గనిరి
[1] లక్కనఁడాదిగా లతాఁగుమారులను.
అంత, వేసవికాల మఖిలజీవులకు
సంతాపభయము నసౌఖ్యంబుగలుగఁ
దవిలినఁ, దమవేఁడి తాళోర్వలేక
రవికిరణములు నీరముద్రావనఁగ
మనుజిక్కి చెఱువులు మడుఁగులు నూతు
లనువారనెల్లు నొయ్యాన రిత్తలయ్యె ;
[2] ఆటలతోఁటల నలులపాటలును
బాటలపవనంబుఁ బలుమాఱు వీఁచెఁ ;
గరములదోసిళ్లఁ గమలమునదులఁ
గరులు సంధ్యలువార్చుగతిఁ జల్లుకొనియె ;
మిక్కిలి [3] పులివోలె మృగతృష్ణగలిగి
యెక్కడఁగదలిపోనీయదా దినము ;
పావకుం డచలంబుప్రక్కలు చూడ
జేవురించుచు తాలచేఁజెట్లువడియె ;
నెమకి వీసంబంతనీడగల్గినను,
నెమరువెట్టుచు నిర్లునిలుచు నచ్చోట ;
పగలుక్రాఁగిన నేలఁ బావకోదయము
తగునన సూర్యకాంతంబులుమండె ;
కమలాప్తుఁడయ్యును గమలాకరముల
కమలంబు రవిగ్రోలి కమలారియయ్యె ;
ఛాయఁబాయక [4] నిల్చు సవితృఁడన్నట్లు
ఛాయాప్రియంబయ్యె జగతిజీవంబు ; (?)

---

1. లక్ష్మణపదమునకువికృతి. 2. ఆటులతికలనలులబాధలను. 3. పురివోలె.
4. గల్చె. (మా)

వర చంప కాంభోజ వకుళ మల్లికలు
దిరిసెంబుఁ గ్రోవి మోఁదెనయును బూచె;
[1]యువతిపాంథుల తల్పయోగంబుపోలె
దివసంబు లఫలిత [2]దీర్ఘోష్ణమయ్యె.
అట్టివేసవియందు హరియు నర్జునుఁడు
దిట్టలై యమునానదీతీరభూమి
విహరింప, నొకవృద్ధవిప్రుఁడై కదిసి
దహనుండు వారినిద్దఱను వీక్షించి:
"దీపనంబయ్యెడుఁ దృప్తిగా నశన
మోపుదురే మాకునొసగ మీ" రనిన
వా: "రోపుదుము నీకు వాంఛయె?" ట్లనినఁ,
బాఱుఁడిట్లనె: "వహ్నిఁ బ్రభులార, యేను;
నూతన ధనశక్తి నూఱేండ్లక్రతువు
శ్వేతకియను రాజు సేయంగఁదలఁచి,
హోతలఁ దర్కింపనోపక పోయి
శ్వేతాద్రిఁదపమున్న, శివుఁడంతఁగదిసి:
"నీతలంపెఱిఁగితి నృప, [3]సత్త్రయాగ-
హోతలఁగోరితి నొకటిచెప్పెదను.
గారాముతో నేయి కరికరాకార-
ధారఁ బండ్రెండేండ్లు దహనులోఁ దొలుతఁ
దొరఁగింపు; మందుఁదోతురు హోత." లనిన,
హరుని వీడ్కొనివచ్చి యతఁడట్లుచేసి
హోతలఁబుట్టించి, యొగివారుఁదాను
జాతిగా నూఱేండ్లు జన్నంబుసేయ,
నఱుగమిపుట్టి యే నజుఁగానఁబోయి,
యెఱిఁగించి దీనికి నేదిమందనిన:

1. పాంథయువతులని కవి ఆశయముగాఁబోలు. ఈవేసవివర్ణనమందలి అర్థము అంత విస్పష్టముగాలేదు. 2. దీర్ఘోష్ణమగుచు. 3. సత్త్వ. (మూ)

'ఖాండవమనుతోఁటఁ గాల్పుము ; నీకు
నుండు నిక్కువమందు నొనరెడుమందు ;
అదియు నింద్రునితోఁట.' యని బ్రహ్మ చెప్పఁ,
గడలి యేఁబోయి యాఖాండవవనము
కాలుపఁ, గోపించి కావలివారు
వేలసంఖ్యలు నన్ను వెడలనేయుటయుఁ,
గ్రమ్మఱ నాహేమగర్భునిఁ గదిసి
యిమ్ముల నాచంద మెఱిఁగింప నతఁడు :
"తత్తరింపకు ; తోఁట తవిలి నీకొసగ
వత్తురు విజయుండు వాసుదేవుండు ;
అప్పుడు నీకోర్కి యగుఁగాక ; నేఁడు
చెప్పుడు గాకుండఁ జను." మన్న, నేను
నుండితి నొదిగి ; నేఁడొగి మిమ్ముఁ గంటి ;
నిండు ఖాండవభిక్ష యిది నాకు రక్ష."
అనఁ బార్థుఁ డిట్లను : "నట్లైన మాకు
ననిమిష పతితోడ నాజి గాఁగలదు ;
తగినయమ్ములు విల్లుఁ దగినరథ్యములుఁ
దగినతేరును లేవు తలపోయ మాకు ;
శౌరికిఁ దగినయస్త్రము లేదు మొదల ;
నేరీతి !" యనుటయు, నింతలో నగ్ని
వరుణదేవుని నాత్మ వగచి రప్పించి,
వరుణునియింటఁ బూర్వమునఁ జంద్రుండు
దిక్కులు సాధించి ధృతి డాఁచినట్టి
యక్కజంబైన విల్లా గాండివంబు,
సమరభయంకరాక్షయ తూణబాణ
యమలంబు, గంధర్వహయములరథము
నరునకుఁ దగనిమ్ము ; నాఁటిచక్రమును
నురుగదయును శౌరికొసగుము పొసఁగ.

నాకార్యమునకు యత్నము సేయువీరి
కీకలాపములేక యేదియుఁగాదు."
అనిన నన్నియుఁదెచ్చి యతఁడిచ్చిపోవ,
ననువుతో నరుఁడు నారాయణుఁజూచి:

ఖాండవదహనము

"యేరథికుండనయ్యెద ; నిందునీవు
సారథ్యమొనరింపు సత్కృప." ననుచు
లాలిత సింహగోలాంగూల కేతు-
ఖేలన ధవళాశ్వ కీలితరథము
నాయుధసన్నద్ధులై వేడ్కనెక్కి,
యాయగ్ని వెఱవకుమని యూఱడించి,
ఖాండవవనవీథిఁ గాల్పఁబుచ్చుటయు,
నొండొండ దరికొని యుగ్రుఁడై వహ్ని
నాకంబుపొడవుగా నాల్కలువాఱ
భీకరధ్వనితోడఁ బేర్చికాల్పంగఁ,
దెరువులులేక మ్రందెడుమృగంబులును,
సరసరఁజనలేక స్రగ్గుపక్షులును,
[1] మలఁగుచోటునులేక మ్రగ్గుసర్పములుఁ,
గలఁగిమడువులలోనఁ గందుమత్స్యములు,
మిడుఁగుఱుఁగాడ్పున మృతిఁబొందుకపులు,
నడవిఁగ్రమ్మిన మంటననఁగెడు తరులు,
నిగుడుపువ్వులతోన నీఱైనలతలుఁ,
బొడవుగా దరికొనుపొదరిండ్లుఁ గలిగి
వెనుకొని మిన్నేఱు వేఁడిగా మంట
వనమువెంటనె పర్వ, వనపాలురార్చి

1. మలంగజాటువ. (మూ)

పదివేవు రుద్దండబలుఁడు బాణముల
వదలించి యగ్ని నేయఁగఁ, జూచి నరుఁడు
తెంపున నచటికిఁ దేరుఁదోలించి
యంపకోలల వాన నావీరవరులఁ
గప్పినఁ, దమచేతఁగాక వారరిగి
యప్పుడింద్రునితోడ నదిచెప్ప నలిగి :
“ తొఱ్ఱకైన నొకమాఱు తోలిఁ బోవు ;
గడుసన్న నొకపని గాదన్నమాను ;
బలుపునాలుక మూలఁబడియు నిశ్లల
తొలఁగక యాచిచ్చు తోఁటుకువచ్చు !
మఱియు బహ్వాశిత మనునమార్గునకు
నెఱిమందుపాసికి నీతియెక్కడిది !
తక్షకుఁడక్కటా ! తనయులుఁ దాను
నక్షీణగతినుండు నందుఁగాపురము ;
ఏమయ్యెనో ! వాస నేఁగాతు. ” ననుచు
వే మేఘములఁదెచ్చి వినువీధిఁబన్ని
ఘోరవర్షము వజ్రి గురియించి యుదక-
ధారల నయ్యగ్ని తడియుచుండినను,
ఘనపుష్కలావర్తకంబులచేతఁ
బొనరఁ గుంభద్రోణములు గురియింప
నుఱియనిపందిలి యుగ్రబాణముల
నెఱచిచ్చుపైఁబన్ని యింద్రనందనుఁడు
వినువీధి మొగిళులు విప్పనేయుటయు,
ననిమిషపతి యుల్గి యాయగ్నిమీఁద
నెఱిపిడుగులవాన నిగిడింపఁ, బార్థుఁ
డుఱక యాశిఖి ‘ నోడకోడకు ’ మనుచుఁ
బెనుగాడ్పు తూపులఁ బిడుగులమొగులు
వినువీధివిప్పిన, వెండియు వజ్రి

సుర యక్ష కిన్న రాసుర సిద్ధ సాధ్య
గరుడ గంధర్వ వర్గము నగ్నిమీఁద
ననిచినఁ, గాండీవి యానేననెల్ల
ననిచిన దివ్యబాణప్రభావమున
మంత్రభస్మము భూతమండలిమీఁద
మాంత్రికుండొదవించి మఱి విప్పునట్లు
తఱిమిన, నిలువక దైవతసేన
పఱచె నిప్పులుచల్లి పావకుండార్వ.
అంతఁ దక్షకసూనుఁ డశ్వసేనాఖ్యుఁ
డెంతయు భయముతో నెలదోఁటనుండి
తనతోఁకగఱపించి తల్లిఁదోకొనుచు
వినువీథికెగసిన, వీక్షించి నరుఁడు
వాలమ్ముచే వానివాలమ్ము తల్లి-
తో లీల నగ్నిలోఁ దొరఁగ ఖండించి
మఱి వానినేయుచో, మఘవుండు మాయ
మెఱయించి విడిపించె [1] మిత్రనందనుని.
విను మంత నప్పాము వెసఁబోయి కర్ణు
దొనఁజొచ్చి యర్జునుతోడివైరమున :
"నరునిఁజంపెదఁ గర్ణ, నన్నాజిఁ దొడుగు ;
మిరవైనగతి నమ్ము నే నీకు నమ్ము.
హరిహరబ్రహ్మాదు లడ్డమైరేని
మరలఁజుమీ! చంపె మాతల్లినతఁడు."
అనుటయు, ధూప దీపాదుల నతని
నొనరఁ బూజింపుచునుండెఁ గర్ణుండు.
ఇట జాలవాన నయ్యింద్రుండు గురియఁ,
బటులీల నగ్నిపైఁ బడకుండ నరుఁడు

---

1. మంత్రి. (మూ)

నిసుముగా నేసిన, నింద్రుండు మఱియు
వెస నద్రిశిఖరముల్ విఱిచి వైచినను,
వజ్రాస్త్రముల వాని వాసవి దునుమ,
వజ్రితో నాకాశవాణి యిట్లనియె:
"విడుమింక దేవేంద్ర, వీరాదిమునులు
జడియరు నీచేత ; 'సకలయత్నములఁ
గాలు నీయగ్ని చే ఖాండవవనము
వాలాయ' మను బ్రహ్మవాక్యంబు గలదు.
ఈయగ్నిభయము మున్నెఱిఁగి తక్షకుఁడు
పోయెఁ గురుక్షేత్రమున కిందు లేఁడు ;
ఈసంకటపుఁగోటి నీఁగెడు పాటి
చేసూటిగల మేటి చెడఁడు కిరీటి."
అనుటయు, దేవేంద్రుఁ డమరులుఁ దాను
ఘనయుతుండై యేఁగెఁ గలహంబు మాని.
నలినంత మయుఁడు నా నవ్విశ్వకర్త
చెలువకై ఖాండవస్థలినుండుఁ గానఁ
దరలి వహ్నికిఁగాక తక్షకగృహము
చొరఁబాఱి వెడలక చుట్టును బెట్టి
సుడిగాడ్పుతో నందుఁ జొచ్చి పావకుఁడు
తడవుచుఁ బోనీక తన్నాక్రమింప,
బలిమి నయ్యగ్నిలోఁ బడలేక మయుఁడు
బలభేదిసుతు నిట్లు ప్రస్తుతిచేసె:
"కావవే యర్జున! కరుణావిధేయ,
పావకశిఖలోనఁ బడియున్నవాఁడఁ;
దక్ష[1] కాదులకును దాత నన్నెఱుఁగు;
లక్షింపఁ బెద్దకాలమునాఁటివాఁడ;

---

1. రాక్షసులకు. (మూ)

శరణాగతత్రాణ చరితుండ వంచు
శరణంటిఁ; గావవే చక్రిసహాయ!
ద్రుపదబంధనలోల, ద్రోణసంస్తుత్య,
కపటఖేచర యంత్ర ఖండనోద్దండ,
రణరంగభీకర, రాధేయవిజయ,
ప్రణవకోవిద, దివ్యబాణప్రవీణ,
శ్వేతవాహన, బాహుపిహితగాండీవ,
నాత...గొరయగు ననుఁగావు.'' మనిన
మయునిఁబోనిమ్మని మంటకుఁ జెప్పి,
ప్రియముతో రక్షించె బీభత్సుఁడతని.
లావుకపిట్టయై లావుకియందు
బావుగా మును మందపాలుండుగనిన
మొలకఱెక్కలఁ బచ్చిముక్కులతోడ
నలువురుకొడుకులు నాగేంద్రుఁడొకఁడు
మయుఁడునుదప్ప, నమ్మంటలో భస్మ
మయమయ్యె జంతుసామగ్రితో వనము.
ఆరీతి ఖాండవం బాహుతిఁగొనిన,
నారోగ్యమునుబొంది యనలుఁడుపొంగి
నారాయణునిఁజూచి నవభక్తియుక్తి
గారవంబేర్పడఁ గదిసి యిట్లనియె:
“కమలాక్ష, యీవును ఘనుఁడర్జునుండు
నమితవైభవశక్తి నలరి యిచ్చోట
దేవేంద్రుతోఁబోరి దివ్యబాణముల
వావిరి నవ్వేల్పు వదలంగఁ దోలి,
నాకోర్కిగావించి నలువొప్ప జయము
చేకొంటి; రిదిచూడఁ జిత్రంబుగాదు!
నరసహాయుండవై నవ్య తేజమున
ధరణిభారంబెల్లఁ దగమాన్పఁబూని

సప్రతాపుండవై జనియించునీకు
నీప్రయోజనమెంత యెన్నిచూడఁగను!
నీప్రభావముఁ గాననేరఁడు బ్రహ్మ;
నీప్రభావముఁ గాననేర్తునె యేను!"
అనుచు వైశ్వానరుఁ డావాసుదేవుఁ
గొనియాడి, వేడ్కతోఁ గొమరొప్పఁ గ్రీడి
దీవించిపోయిన, దివిజులు మెచ్చ
నావేళఁ గృష్ణుండు హర్షింపుచుండె.

శివుఁడు ప్రత్యక్షమై కృష్ణార్జునులఁ బ్రశంసించుట

అంత మహాదేవుఁ డధికసంతోష
మెంతయు దైవాఱ నింపుసొంపలర
నందికేశ్వర భృంగినాథ విఘ్నేశు
లందంద షణ్ముఖులాదిగాఁ గలుగు
ప్రమథగణంబులు బలిసి సేవింప,
నమితవైఖరిఁ జోడ నష్టభైరవులు
హరి వహ్ని యమ దానవాంబుప వాయు
నరవాహనాదు లున్నతభక్తిఁ గొలువ,
సురముని కిన్నరా సుర సిద్ధ సాధ్య
గరు డాప్సరో యక్ష గంధర్వవరులు
వరుసతోఁ జేరి కైవారముల్ సేయఁ,
బరమమునీంద్రులు ప్రణుతిగావింపఁ,
దుంబుర నారద స్తుతిగీతకళలు
పంబిన ప్రీతితోఁ బరిపాటివినుచు
సకలవాద్యధ్వనుల్ చదలఁబర్వంగఁ
బ్రకటమై జయజయభాషలు చెలఁగఁ,
బరమానురాగసంపద నేఁగుదెంచి
హరి ఫల్గుణుల యగ్రమందొప్పనిలువ,

నప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁ డమరేంద్రసుతుఁడు
నుప్పొంగి సన్నుతు లోలిఁగావించి,
[1]పొనరఁ గరాంబుజమ్ములు భక్తిమోడ్చి
వినయ వినమ్రులై వినుతించిరిట్లు:
"శర్వ, సర్వేశ్వర, శాంభవీరమణ,
సర్వజ్ఞ, సర్వాత్మ, సచ్చిదానంద,
నిర్వికల్పకభావ, నిగమాంతవేద్య,
నిర్వికార, నిరీహ, నిర్వాణగమ్య,
గజదైత్యసంహార, గజచర్మధార,
గజరక్షసన్నుత, గజవక్త్రజనక,
నిన్నెఱుంగఁగలేవు నిఖిలవేదములు;
నిన్నుగానఁగలేవు నిఖిలశాస్త్రములు;
నేమెంతవారము నీతత్త్వమెఱుఁగ;
సోమార్ధశేఖర, సురుచిరతేజ!"
అనుచు నివ్విధమున హరియు నర్జునుఁడు
వినుతులు సేయంగ విశ్వేశుఁడలరి
చిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెలఁగియిట్లనియె:

....

"జలజాక్ష, నీతోడసఖ్యంబుగలుగఁ
జెలఁగి పూజ్యుఁడనైతి సకలలోకముల;
కమలాక్ష, నన్నాదికాలంబునందు
భ్రమరకీటన్యాయపద్ధతి వేడ్క
నీవు ప్రతిష్ఠింప నిత్యుండనైతి;
నీవుసంకల్పింప నెటేఁ దృణంబైన
నావేల్పుశైలమా నఖిలలోకేశ!

....

....

---

1. యొనరకరంబుల భక్తియొఱమోడి. (మూ)

అల నరనారాయణాఖ్యులు మీరు
కలిత తేజోధర్మ ఘనపరాక్రములు.
భూభార మిరువురుఁ బూని మాన్పుటకు
భూభువనంబునఁ బుట్టితిరిట్లు.
ఖాండవదహనంబు గావించినట్లు
కాండాగ్నిఁ గూల్పుఁడు ఘనశత్రువితతి.
కృష్ణసఖుండైన కృష్ణాప్రియునకుఁ
గృష్ణాభిధానంబు గీల్కొనుఁగాక."
యని కృష్ణనామంబు హరిసూతికొసగి
ఘనముగా బహుదివ్యకాండజాలంబు
సురలచే నెల్లను శుభమంత్రశక్తి
నిరువురకిప్పించి, యిష్టంబుమెఱయ
(దేవదత్తమునిచ్చి,) దేవదేవుండు
దేవేంద్రునిట్లనుఁ దేటనవ్వమర :
" వాసవ, ఖాండవవనమున కేను
మోసపోయితినని మొగిఁగుందవలదు ;
ఆరీతి ననలున కఱుగమిచేయు-
కారణంబున కిట్లుకమరె నవ్వనము.
ఈఖాండవమ్ముపోయిననేమి ! నీకు
నాకీశ, యున్నది నందనవనము.
తొల్లిటికంటెను దోరంపుతోఁట
యెల్లవృక్షంబుల నెల్లపూఁబొదల
మొల్లమై ఫలముల నుల్లసిల్లుచును
ఫుల్లలతాజా (లపుం) జితభ్రమర
కోకిల శుకపిక కూజిత యుక్తి
నేకాలమునుగల్గి యింపొందుఁగాత. "

మనుచు గౌరీశ్వరుఁ డమరనాథునకుఁ
దనరంగ వరమిచ్చి తద్దమోదమున,
వినుతులు సేయుగోవింద ఫల్గుణుల
(నొనరవీ) డ్కొని, సురయూథంబుగొల్వ
సకలమునీంద్రులు సన్నుతిసేయ
నకలంకగతినేఁగె నాలయంబునకు.
వనజజుఁడాదిగా వరములనొసగి
చనిరంతఁ దమ నిజస్థానంబులకును.

ఇంద్రుఁడర్జునునకు దివ్యాస్త్రములొసగుట

అంత దేవేంద్రుండు నాత్మజుమీఁద
నెంతయు వేడ్క ననేక బాణములు
నరునకర్మిలినిచ్చి, నారాయణునకు
నురుహార మకుట కేయూరంబులిచ్చి,
మమత [1]వీడ్కొనిపోవ, మయుఁగూడి ధరణి-
రమణులు వచ్చి రింద్రప్రస్థపురికి.
హరిచేఁ గిరీట మిట్లందుటఁ జేసి
నరునకబ్బెఁ గిరీటినామధేయంబు.
ఇదియాదిపర్వంబు హితరాజసభల
విదితమై వర్ధిల్లు విద్వాంసులలర.
అని యిట్లు జనమేజయక్షితిపతికి
ముని మున్ను చెప్పినముఖ్యమార్గమున
నక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథ వినుపింప హర్షించివారు
ఆతనిఁబూజించి యనఘులుమునులు
ఆతరువాతి వృత్తాంతమేమనిన,

---

1. చేకొని. (మూ)

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మననామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితాష్టమాశ్వాస మొనరనింపొందె.

ఇది యాదిపర్వము.

ద్విపద భారతము

౨

సభాపర్వము

(బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు)

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగారగాత్ర,
కోసలావనినాథ, గుణశోభి, రామ,
ఘనసార కస్తూరికా గంధసార
ఘనసారవక్ష, రాఘవ, చిత్తగింపు.
అవిరళయశుఁడైన యక్కథకుండు
శౌనకాదులకును సన్మునీంద్రులకు
మానితంబైనట్టి మహనీయచరిత
మానందమునఁజెప్పె; నటధర్మసుతుని-
కడ శౌరిసహితుఁడై కడఁకతోనున్న
జడధిగాంభీర్యుండు శక్రసూనునకు
మయుఁడు వేడుకమ్రొక్కి మఱి భక్తిఁబలికె:
"నియమింప నభయంబు నిన్ను వేఁడినను
గాచితి నన్ను బ్రఖ్యాతంబుగాను;
వైచిత్రిఁ బ్రాణంబు వడి నెత్తినట్టి
యుపకారపరుఁడవై యుండిననీకు
నుపకార మొనరింప నోపనేరుతునె!
యైనను నానేర్చినట్ల నీకిపుడు
కానుపింపఁగ నుపకార మొనర్తు.
ధర్మాత్మ, వినుము నే దానవవిశ్వ-
కర్మను; శిల్పమార్గమున నేర్పరిని;
నీవుగోరినయవి నిర్మింపనేర్తు;
భావించి పనిగొను భక్తితో." ననిన
నరుఁ డచ్యుతునివదనంబు వీక్షించి
పరమానురాగుఁడై పలికె నేర్పునను:

"ఇతని నపూర్వంబు నెయ్యాదిమైన
నతిరూఢి నిర్మింప నానతియిండు."
అనినఁ బెద్దయుఁ బ్రొద్దు నాత్మఁ జింతించి
వనజాతనేత్రుండు వారిజోదరుఁడు
మయునకుఁ బలికె సమ్మదచిత్తమునను :
"ప్రియతోడఁ గురుపతికిని యుధిష్ఠిరున
కధిపసంసేవ్యమై యమరినయట్టి
పృథుసభ నిర్మించి పెంపుతోఁ దెమ్ము
మహిమగా." ననవుడు మయుఁడిట్లులనియె :

మయసభానిర్మాణము

"మహిలోనఁగల రాజమణులలోపలను
బెద్దయై హరిజంభభేది లక్ష్ములకు
నెందైన నధికుఁడై యీధర్మసుతుఁడు
మించెఁగావున, సభ మిక్కిలి యేను
గాంచన నవరత్న ఖచితమై యొప్ప
నిర్మించి తెచ్చెద నిఖిలంబు నెఱుఁగ
మర్మంబులైన విమానవైఖరుల.
వృషపర్వుఁడను దైత్యవిభునకుఁ దొల్లి
సుషమాభిరామమై శోభిల్లుసభను
నిర్మింపసమకట్టి, నిఖిలరత్నములు
భర్మంబు సమకూర్చి బహువిచిత్రములు,
బిందు [1] సరంబను బిసరుహాకరము
నందు దాఁచినవాఁడ ; నన్నియు వేగఁ
దెచ్చెద." ననుచు యుధిష్ఠిరుచేత
నచ్చుగా సత్కృతుండై మయుండేఁగె.

1. శరంబను. (మా)

నారాయణుండు పాండవుల వీడ్కొనుచు
ద్వారావతికి నేఁగెఁ దత్‌క్షణంబునను.
మయుఁడు పూర్వోత్తరమార్గంబులందు
రయమున నేఁగి కైలాసనగాగ్రమున
కుత్తరదిశను నత్యుత్తమంబైన
సత్తగు మైనాకశైలంబునందుఁ
గనకశృంగము గాంచి ఘనతసిట్లనియె :
" మనసిజారాతి సమస్తలక్ష్ములను
సచరాచరంబైన జగముల నెల్లఁ
బ్రచురంబుగా సృజింపఁగఁబూనె నొక్కొ !
గంగ ప్రత్యక్షంబుగాఁబూని మున్ను
[1] ఆంగికుండైన మహాభగీరథుఁడు
తపమిందుఁజేసెనో తర్కించిచూడఁ !
త్రిపురహరధ్యాన ధీమంతులైన
నరునకు శ్రీకృష్ణునకు నివాసంబు
కరమర్థి నయ్యెనో గౌరవంబునను ;
సుర యక్ష సన్ముని స్తోమంబు క్రతువు
లరుదారఁజేయు నయ్యావాసమొక్కొ ! "
యని చిత్రములుగల్గి యమితయూపములఁ
బెను [1] పొందుచున్నట్టి బిందుసరమునఁ
గమనీయ రత్నోపకరణచయంబు
క్రమమొప్పఁ గైకొని, ఘనవిప్రతతుల
నారాధనముచేసి, యతినిశ్చయమునఁ
జారుతరంబైన సభ సృజియింప
నవకమైనట్టి రత్నపుదూలములను
వివిధమణిస్తంభ [2] వినరణఁబులను

1. ఈపదమును పదింపదిగావాడుచుండును ; అర్థమూహ్యము. 2. పొందనున్నట్టి బింబోదరమున. 3. విసరంబులందు. (మూ)

నీలపుఁగోడల నిగుడుకోటలను
బ్రాలేయ కిరణ విస్ఫార వేదికల
మహిత విచిత్ర కోమల సౌధములను
మహనీయ దేదీప్యమానంబుగాను
నిర్మింప, సభయును నిఖిలరత్నముల
నిర్మలంబై యొప్పె; నెఱియ నొక్కెడను
హరినీలకిరణ జలాంతరంబందు
నరుణరత్నములు తోయజములై తోప,
రాజిత సితనవరాజీవ తతులు
రాజహంసంబులై రమణదీపింపఁ,
గమనీయ సౌవర్ణ కలశముల నెడ
యమితకూర్మంబుల, నద్భుతంబైన
వైడూర్యములను బావనకుముదముల,
నీడెన్నఁగారాని హీరాంకురముల
మీనసంఘంబుల, మేటిముత్యముల
ఫేనపుంజంబులఁ, బెంపుగాన్పించు
మరకతమణులనుమహితశైవాల
భరమునఁ గనుపట్టెఁబద్మాకరంబు.
చెలువుమైఁ బటికంపుశిలలవిద్యుతులు
గలకుట్టిమంబులు కాంతులమించి
నయమొప్ప నదులుగా నలరుతావులను,
బయలెల్ల జలము [1] లన్ భ్రమపుట్టఁజేయు
కమనీయ మణివిటంక ప్రదేశముల,
సముచిత దళశత స్వచ్ఛహస్తముల
వెడలుపు నిడుపుల విస్తారమగుచు
నొడికమై చిత్రమై యొప్పు తత్సభను

1. లై ప్రభ. (మూ)

బదునాల్గునెలలు నిర్భరవృత్తితోడ
ముదమున నిర్మించి, ముఖ్యదానవుల
నెనిమిదివేల నహీనసత్వులను
మునుమిడిపన్నించి మోయించుకొనుచుఁ
దెచ్చి ధర్మజునకుఁ దేజంబుతోడ
నిచ్చి, భీమునకును నెన్నికయైన
గదయుఁ బార్థునకు శంఖంబును నొసగి,
సదమలయశుఁడైన శమనజుచేత
నర్మిలి సత్కృతుండై మయుండరిగె.
ధర్మతనూజుండు ధర్మమార్గమున
ధర్మజ్ఞు లౌనన ధరణీసురులకు
నిర్మలమతులకు నీతిమంతులకుఁ
బదివేవురకు భక్తిఁ బాయసాన్నంబు
విదితవేదోక్తులు వెలయఁ బెట్టించి,
మణిముద్రికల వస్త్రమాల్యగంధముల
గణనకెక్కఁగ నలంకారులఁజేసి, (?)
వేయేసిగోవుల వేదవిప్రులకుఁ
బాయక భక్తితోఁ బ్రఖ్యాతినిచ్చి,
లాలితంబగు శుభలగ్నంబునందుఁ
ద్రైలోక్యగురుఁడైన ధౌమ్యభూసురుని
పుణ్యాహవాచన పూర్వకంబుగను
గణ్యమనస్కుఁడై ఘనతఁ దత్సభను
ఉనికియై యుండె నత్యున్నతశ్రీల.
మనుజేశ్వరుఁడు నంత మహితసత్కృపను
భూదేవతాకోటిఁ బూజించి, సర్వ
వేదశాస్త్రంబులు వినుచు, సంసిద్ధి
నమితదానంబులు నాచరింపుచును,
గ్రమముతో నర్థిసంఘములఁ బ్రోచుచును,

దిక్కులయందును సత్కీర్తి నిండుచును,
మక్కువ బంధుసమాజంబు నెల్ల
గారవింపుచును, సత్కారగౌరవంబులను
బెరంగ, భూతిచేఁ బృథివి నేలుచును
ఆదిరాజచరిత్రుఁడై యుండ నంత,
నాదరచిత్తులై యైశ్వర్యమహిమ
పక్షంబుతోఁ బూర్వపశ్చిమశైల-
దక్షిణోత్తర ధరాధరమధ్య విశ్వ
ధారుణీంద్రులు, భద్రదంతావళములఁ
జారు ఘోటకములు సౌవర్ణములును
నవరత్నములును నానావస్త్రములును
యువతుల మృగమదవ్యూహగంధములు
నాందోళికలును ముక్తాతపత్రములు
సందీపితధ్వజ సముదయంబులును
దివ్యభూషణములు దివ్యాయుధములు
దివ్యరథంబులఁ దెఱఁగొప్పఁ దెచ్చి
యిచ్చి సాష్టాంగంబు లెఱఁగి సేవింతు
రిచ్చలో సొంపున నెల్లకాలంబు
ధర్మజు నమితప్రతాపసంపన్ను
నిర్మలచరితుని నీతిమానసుని.
ఆధర్మసుతుఁడును నఖిలరాజులను
ఆదరింపుచునుండు నవసరంబునను,
కలశజ కపిల మార్కండేయ కుత్స
జలజాతభవసమ శాండిల్య వత్స
శౌనక శుక పరాశర కణ్వ గాధి-
సూను గౌతమ గార్గ్య సోమ మాండవ్య
మునిశేఖరులు వచ్చి మును ధర్మసుతుని
ఘనసభాస్థలి వివేకమున భూషింప,

నామహామునులను నర్ఘ్యపాద్యములఁ
ప్రేమతోఁ బూజించి పెంపగ్గలించి
వారిచేఁ గథలెల్ల వలనొప్ప వినుచు
ధారుణీనాథుండు తమ్ములుఁ దాను
సుఖమున్న యెడల, సస్తోక వైఖరుల
సఖిలగుణోపేతుఁడగు నారదుండు
వచ్చిన, నెదురేఁగి వడిఁదెచ్చి పూజ
లిచ్చి యాసనమున నెంతయు నునుప,
వారలఁ గుశలంబు వరుసతో నడిగి
నారదుఁ డాధర్మనందనుఁ గనియె :

నారదుఁడు ధర్మరాజుని పరిపాలనావిషయములడుగుట

“ మీవంశనృపతుల మెలఁకువయందుఁ
భావనమతిఁ జరింపంగనేఱుతువె!
ధర్మంబుదప్పక దయ చాలఁగలిగి
ధర్మకోవిదులను దయఁ బ్రోతువయ్య?
మహినిఁ గామ క్రోధ మదలోభములును
సహజ మత్సర మోహ సన్నాహములును
బారయువుగద! నీతి బుద్ధినూహింతె?
పరరాజ భేదనోపాయంబుఁ దలఁతె?
యపరరాత్రంబులయందుఁ జింతింతె
యుపమచేయఁగరాని యుచితకృత్యములు?
పృథుకీర్తులైన మీపెద్దలసాటి
బుధుల మంత్రుల విప్రపుంజంబుఁ బ్రోతె?
నిజమంత్రములు ధారుణీనాథులకును
విజయమూలంబులు; వివరింప నీవు
రక్షింపుదువె సుస్థిరంబుగా వాని
నీక్షితి జనులెల్ల నెఱుఁగకుండఁగను;

భావింప మఱియు నీపౌరోహితుండు
భావజ్ఞుఁడే యెన్నిభంగులయందు ?
జననుత, నీయజ్ఞసంఘంబులందు
ననఘ, యేమఱకుండునయ్య యాజ్ఞికుఁడు ?
రణధురీణుల వితరణ గుణాకరుల
గణనకునెక్కిన ఘనయశోధనుల
మానుగా నీవు సమ్మఁగఁజాలువారి
సేనాధిపతులుగాఁ జేసితివయ్య ?
పలుప్రధానులఁగూడి బలవంతులయ్యు
నిలఁ బక్షపాతులై యిలనాథసుతులు
ధనగర్వములను మదంబొందకుండ
ననిశంబు మెలపుదువయ్య నెయ్యమున ?
వేద శాస్త్ర పురాణ విద్యలయందు
భూదేవులొనరిరె పూనినకడను ?
రోగంబులెల్లను రూఢిగా మాన్పు
నాగమవేదులు నమృతహస్తులును
అగువైద్యులను నృప, యర్థిఁబ్రోచితివె ?
జగతీతలేశ్వర, సద్గుణాంభోధి !
మఱియును నుత్తమ మధ్య మాధముల
నెఱిఁగి రక్షింతువే యెపుడువారలను ?
కొలిచినవారికిఁ గోరి జీతముల
నలయింపకిత్తువే యాదరంబునను ?
త్రాణతో మూలభృత్యశ్రేణి మనుపఁ
బ్రాణంబులిత్తురు భండనంబునను ;
పరికింపఁగాఁ జోరభయవర్జితముగ
ధరణిఁబాలింతువే ! ధనలోభమునను
దండి నేలవుగదా తస్కరావళిని ?
మండలంబునఁగల మహిత తటాక

వనములు రక్షింతె వసుధాధినాథ ?
పెనుపొంద దున్నెడు పేదకాపులకు
లాలించి విత్తులెల్లను జాలనొసఁగి,
[1] భావంబుదప్పినఁ బన్నులు గొనక
వలనుగా మెలపుదా ? వాణిజ్యతతులఁ
గొలఁదివృద్ధికినిచ్చి కూర్మిమన్పుదువె ?
పంగుల మూఁగల బాహుహీనులను
వెంగలిమతులను వికలదేహులను
అరసిరక్షింతువె ? యాజిలోఁ గాతె
శరణన్న నెంతటిశాత్రవునైనఁ ?
కృతమెఱింగినవానిఁ గృపఁబ్రోతువయ్య ?
కృతకృత్యుఁడని నిన్ను గ్రియఁ బ్రస్తుతింప ;
ధనము నాలుగుపాళ్లు దప్పక చేసి
వెనుకొని యొకపాలు వెచ్చంబునేతె ?
ఆయుధశాలల నశ్వశాలలను
దోయదవర్ణ సింధుర శాలలందు
బండారమిండ్లను బరమవిశ్వాస్యు
లుండంగ నియమింతె యుర్వీతలేశ ?
పేదల సాదులఁ బెద్దల హితుల
మేదినీసురులను మిత్రబాంధవుల
నరసి రక్షింతువె యవనీశతిలక ?
పరమంత్ర భేదనోపాయ మంత్రులును
మూలబలంబును మూర్ధాభిషిక్తు
లోలిఁగొల్వఁగను గొల్వుండుదే నీవు ?
అనవరతంబు బాహ్యాభ్యంతరములఁ
గనుఁగొని మెలఁగుదే గౌరవంబునను ?

1. ఈపదమును వివిధార్థములలోవాడును ; ఆధారమూహ్యము.

చారులవలనను జగములవార్త
లారయు విందువే యవనీశచంద్ర?
సంధిల్లువార్త లెచ్చట వినకున్న
నంధకారముగప్పు నవనిలోపలను;
దారసంగ్రహమును ధనసంగ్రహంబు
వారణ రథ హయవ్రాత సంగ్రహముఁ
జేయుచు, సర్వంబుఁ జిత్తంబునందుఁ
బాయక యెఱుఁగంగవలయుఁ దక్షులము;
చాలంగఁ దృణ కాష్ఠ జలసమృద్ధియును
శ్రీలు ధాన్యంబులుఁజింతితార్థములుఁ
గలిగి దట్టములైన కడిఁదిదుర్గములఁ
జెలువుగా నవరణసేయించి తయ్య?
అరులగెల్చునుపాయ మాచరింపుదువె?
అరయ నాస్తిక్యంబు, ననృతభాషణము,
నప్రసాదంబును, నాలస్యమును, మ-
హాప్రమత్తతయు, [1] ననర్థకచింత,
చింతింపఁ గ్రోధంబు, [2] శీఘ్రుచింతయును,
అంతంబుగాననియట్టిసూత్రతయు,
నెఱుకగల్గినవారి నెఱుఁగకుండుటయుఁ,
[3] దెఱఁగొప్ప నర్థంబు ధృతిఁ దాఁపకునికి,
మునుపు నిశ్చితకార్యములు సేయమియును,
ఘనమంత్రములు సురక్షణమొనర్పమియుఁ,
గ్రియ శుభంబులు ప్రయోగింపకయునికి,
భయ విషయాప్తినాఁబరగు పదునాల్గు
రాజదోషంబులు రమణవర్జింతె?
రాజితంబుగ." నన్న రాజు ధర్మజుఁడు

1. 'అనర్థజ్ఞులతోడి చింతనము'. 2. 'దీర్ఘచింత'. 3. దనర్థకచింత'. అని నన్నయ. సభా.

నారదసన్మునినాథున కనియె :
“ నారయ దోషంబులన్నియు మాని,
న్యాయంబుతప్పని నడవడి గలిగి,
పాయని ధర్మసంపదఁ జరింపుదును.”
అని మ్రొక్కి భక్తితో నప్పుడిట్లనియె :
“ మునిచంద్ర, బహులోకములు చూడఁగనివియు
నేవియుఁగలవు మీయిచ్ఛఁజింతింప !
సౌవర్ణమయమ్మైన సకలచిత్రముల
యీసభఁజూచితే ! యిప్పు.” డటంచు
వాసియెలర్ప సర్వంబుఁజూపినను
జూచి యమ్ముని ధర్మసూనునకనియె :
“ భూచక్రమునను నపూర్వమియ్యదియు !

ఇంద్రసభా వర్ణనము

నీసభఁబోలంగ నేసభలేదు ;
వాసవుసభ హేమ వరరత్న చిత్ర
మయమునై శోభిల్లు ; మఱి దానిఁబొగడ
నయశాలియగు శేషునకు నశక్యంబు.
అది శతయోజనంబగు వెడల్పునను,
బదిలమై నూటయేఁబదియోజనముల
నిడుపు, నవ్వలఁబంచనిజయోజనముల
1 పొడవును గలిగి పెంపును దీప్తి గలిగి
ఘనతరంబగు కామగమనంబు గలిగి
యనుపమ ఫలనివహారామములను
వరుసతో వరరమ్య వైభవంబగుచు
గురుతపఃప్రౌఢిచేఁ గొమరుదీపించు.
నమరేంద్రనిర్మితంబైన యీసభను
అమరేంద్రుఁ డతిభూతి నమరగంధర్వ

1. ఉన్నతి. అను నర్థములో వాడియుండును. ‘తనరుప్ప’ అని. నన్నయ.

పతులు గొల్వఁగ, విభూషణ వస్త్ర గంధ-
యుతుఁడై శచీదేవి నొనరంగఁగూడి
యభిరామముననుండు ననిశంబుఁ గొలువు.
అభిముఖులై యాజి నడఁగు శూరులును,
క్రతువులు వేదోక్తిఁ గావించునట్టి
క్షితిదేవులును నింద్రుఁ జేరియుండుదురు.
గురుఁడు శుక్రుండును గురుపవిత్రమునఁ
జిరకాలమొప్పు [1] నగ్నిష్టోమములును,
శ్రీతనులైన విశ్వేదేవతలును,
ధాతవిధాతలుఁ, దగు హరిశ్చంద్ర
ధరణీశ్వరుండును దగ్గతి శక్ర
వరసభాస్థలియందు వరుస నుండుదురు.

యమసభావర్ణనము

మఱి కృతాంతుని సభామందిరంబొండు
వెలవార రచియించె విశ్వకర్మయును ;
అది శతయోజనంబైన వెడల్పుఁ
బొడవునంతియు నిడుపునుజాలఁ గలిగి,
కామగామిత్వంబుఁ గమలాప్తదీప్తి
హేమమాణిక్య సమిద్ధదీధితుల
నతిరమ్యమైయొప్పు ; నాసభయందుఁ
దలితో నగస్త్య మతంగాది సిద్ధ-
గణములు, భీకర కాలకింకరులు,
గణుతింపఁ గాలచక్ర క్రతు దక్షి-
ణాధిదేవతలును, నాకృతవీర్య
మేదినీశుఁడు, జనమేజయ జనక

1. అగ్నిసోములని నన్నయ. వ్యా. భా. లో 'అగ్నిష్టోమః.' అని పా, అం.

బ్రహ్మదత్త విశాల బల వృషదశ్వ
బ్రహ్మ మహాదర్శ భవ్యశంతనులుఁ,
బుణ్యభూరిద్యుమ్న బుధమన్మథులును,
[1] గణ్యసన్మథురోపకంఠాధిపతులుఁ,
జండశౌర్యుఁడు భవజ్జనకుఁడై నట్టి
పాండురాజాదిగాఁ బరఁగు భూపతులు
సేవింప నాసభ చిత్రమైయొప్పు ;
భావించి యముఁడును బాపపుణ్యముల
నరయుచుండును బ్రాణులందు నెప్పుడును.

వరుణసభావర్ణనము

వరుణదేవునిసభ వరవిచిత్రముల
గురుతరంబైయొప్పుఁ గొమరార ; యముని
నిరుపమసభయంతనిడుపు వెడల్పుఁ
గలిగియుండఁగ విశ్వకర్మసృజించెఁ.
జెలఁగి యందును సుఖాసీనుఁడై యుండు
వరుణుఁడు దేవితో ; వారిరాసులును,
[2] గరమొప్పుచున్నట్టి కాళింది కృష్ణ
గౌతమి నర్మద కావేరి పెన్న
పూతసరస్వతి పుణ్యవాహినులు,
ఘనసరోవర తటాకములును, గిరులు,
వనములు, వసుమతి, వరకూర్మ మకర
ఘోర నక్ర గ్రాహ గురుసింహ శరభ
వారణవ్యాఘ్రాది వరజలచరులు, (?)

1. మధుకంఠోపరిచరులును. అని. నన్నయ. 2. నదులును వసుమతియు మూర్తి వంతములై, జలచరస్థలచరములగు కూర్మ.....సింహాదిజంతువులతో వరుణునిసభఁ గొల్చుచుండు. అని నన్నయ.

శేష వాసుకి ఫణశ్రేష్ఠులు, గాఢ
దోషాచరుల్, ఖగస్తోమంబుఁ గొలువఁ
జదురొప్పు వరుణునిసభ యెల్లవేళ.

కుబేరసభావర్ణనము

తదనంతరంబ యాధనదుని సభయు
నింద్రునిసభతోడ నెనయుచుండు ;
సాంద్రవైభవములఁ జాలనొప్పార
నది విశ్వకర్మ నేర్పలర సృజించె.
విదితంబుగా నందు వెసఁ గుబేరుండు
కొలువుండు మందార గురుపారిజాత
మలయానిలానంద మహనీయుఁడగుచు.
ననవరతంబుఁ దన్నచట గిన్నరులు,
ఘనులుగంధర్వులుఁ, గలితవరాహ-
కర్ణ సన్నదగజకర్ణులు నీల
వర్ణులు, సన్మునీశ్వరులును, బుధులు,
[1] మదశాలకంఠ సన్మణిభద్ర హేమ
విదితనేత్రులును బవిత్రధన్యులును,
నలకూబరుండు నున్నతిభజియింప,
రంభయు మేనక రమణీయూర్వశియు
నంభోజవదనఘృతాచి తిలోత్త
మాది దేవస్త్రీలహర్నిశంబొప్పు
మోదంబుతోఁ గొల్వ, ముఖ్యభోగముల
నుందును దేవితో నొగిఁగుబేరుండు.

బ్రహ్మసభావర్ణనము

మఱియును విను, మహీమండలంబునకు
నఱుదు చెప్పఁగవిన నాబ్రహ్మసభను.

1. మాణిభద్రహేమనేత్రులుఁ. అని నన్నయ. నామవాచకముల ఆదిని మధ్యను ఉప పదములఁజేర్చుట వింత.

బోయిచూచితి దానిఁ [1]బాగడఁ జెప్పంగఁ
దోయజాసన ఫణీంద్రులకశక్యంబు.
అందు బ్రహ్మనుగొల్చి యాదిమనువులు,
బృందారకులును, నత్రియు, మరీచియును,
భృగు భరద్వాజ శోభితవశిష్ఠులును,
దగువాలఖిల్య కశ్యప గౌతములును, (?)
బుణ్యకణ్వ పులస్త్య పులహ కుంభజులుఁ,
గణ్యులాంగీరస కమలాసనులును,
జంద్ర సూర్య గ్రహాసముదయంబులును,
సాంద్ర తారకములు, సద్గుణాకరులు
వసు రుద్ర సిద్ధ పావనసాధ్యవరులు,
విశదవిశ్వేదేవ విశ్వంబు, నధిక
గౌరవ ధర్మార్థ కామమోక్షములుఁ,
బారీణమైన శబ్దస్పర్శరూప
రసగంధములుఁ, [2]దపశ్శమదమంబులును, (?)
పసిమి [3]సంకల్ప (వి) కల్పప్రణవములు,
సమధికక్షణములు, సన్ముహూర్తములు,
రమణీయమగు నహోరాత్రపక్షములు,
సంచితమాసార్ధసంవత్సరములు,
నంచితారూఢయుగాత్మకంబైన
కాలచక్రంబును, ఘనకరణములుఁ,
జాలఁజతుర్వేదశాస్త్రవిద్యలును
మూర్తిమంతంబులై ముదమునఁగొలువఁ,
గీర్తిశోభిల్ల వాగ్దేవితోఁగూడి

1. బాగడుచుండంగ. 2. మదరాత్మ సేశ్వరులు. (మూ) మదరాత్మ సేశ్వరులు బ్రహ్మ సభలో నున్నట్లెందును లేకపోవుటచేతను, 'రూపరసగంధము' అని నన్నయ భారతములో నుండుటవలనను పైవిధముగా సవరింపఁబడెను. యతిభంగ మీతని సంప్రదాయమే. 3. సంకల్పవికల్ప ప్రణవములని. నన్నయ.

కమలాసనుండు సౌఖ్యంబున నుండు
నమితభంగుల నందు." నని చెప్పుటయును
రాజచంద్రుండు నారదునకిట్లనియె :
"రాజపూజితుండైన రాజు మాతండ్రి
పాండుభూపాలుండు పరమధార్మికుండు
దండహస్తునిపురిస్థలి నుండు టేమి ?
యాదిరాజవరేణ్యుఁ డాహరిశ్చంద్ర
మేదినీశ్వరుఁడును మెఱసి దేవేంద్రు
సభనున్నక్రమమెల్ల సత్తుగాఁ దెలుపు
రభసంబుతో." నన్న రమణ నారదుఁడు
నాధర్మజునితోడ నప్పుడిట్లనియె :
"యోధ హరిశ్చంద్రుఁ డుర్వీశ్వరుండు
సప్తార్ణవద్వీప జగతీతలంబు
సప్తాశ్వతేజుఁడై జయమున నేలి,
యాజివిరోధిరాజావళి గెలిచి,
రాజసూయ మహాధ్వరంబు గావించి,
యమితదానములు బ్రాహ్మణులకుఁ జేసి,
కొమరొప్పఁగా యాజకులకు దక్షిణలు
నేనుమణుంగుల హేమంబులొసగి,
మానుగా జనులసమ్మానంబుచేసి,
వరలోకమున కేఁగి పర్జన్యసభను
బరమానురాగుఁడై ప్రఖ్యాతినుండె.
దండపాణిపురంబుదరిని మాతండ్రి
పాండుభూపతి నాకుఁ బరఁగనిట్లనియె :
"అధిపులు రాజసూయంబులు చేసి
బుధపూజ్య, యింద్రునిపురినున్నవారు ;
ఏనిందునుండుట యెఱుఁగుదుగాన
నానందనుఁడు ధర్మనందనునకును

వినుపించి, త్రిభువనవిఖ్యాతముగను
ఘనరాజసూయమఖంబు గావింపు."
మనిపూని పుత్తెంచె; నదిగాన, మీర
లనుపమరాజసూయాధ్వరంబొప్పఁ
జేయుఁడు; పాండుపృథ్వీతలేశ్వరుఁడు
వేయికన్నులవానివీటనే యుండుఁ;
గావున నీపరాక్రమసహోదరుల
లావునఁజేసి చాలఁగ రాజసూయ
యాగంబుగావించి, యఖిలార్థములును
ఆగమోక్తులను బ్రాహ్మణులకునిచ్చి
జనులఁబాలించిన, శక్రునిపురము
గొనకొని గలుగు మీగురుఁడుపాండునకు.
ఇందుకు విఘ్నంబు లెన్నేనిగలవు;
అందుకు వెఱవకుండది మీకుజయము."
అనిచెప్పి నారదుండరిగె నాక్షణము.
యనఘుండు ధర్మజుండంతఁ దమ్ములను
ధౌమ్య వేదవ్యాస ధరణీసురేంద్ర
[1] సౌమ్య సజ్జన సమక్షమ్మునఁబలికె:

రాజసూయ సంకల్పము

"గణుతింపఁ దనయుఁడు గలిగినఫలము
క్షణములోపలఁ బితృజనులకోరికలు
తీర్చఁగల్గుటయె యీత్రిజగంబులెఱుఁగఁ;
బేర్చినారదుఁడు చెప్పెనుసకలంబు.
రాజసూయమహాధ్వరంబు చేసినను
దేజంబుతోఁ బితృదేవతలెల్ల

1. స్వామ్య......క్షమమున. (మా)

స్వర్గస్థులగుదురు సత్తుగా ; నిట్టి
మార్గంబునను జనమర్దనంబగును ;
ఏమి సేయుదు !" నని యిచ్చఁజింతింప
నా మెయి ధౌమ్యాదులప్పుడిట్లనిరి :
"రాజితంబుగఁ జేయు రాజసూయంబు ;
నాజన్మముగఁజేయు నఘములుదొలఁగు ;
లోనుమీకగు రాజలోకమంతయును ;
మానసంబున రాజమణులను గెలిచి
కావింపవే వేగ క్రతు." వనుటయును,
నా వేళ ధర్మజుం డాత్మఁజింతించి
యిందుకు నిర్విఘ్న మెంతయుఁగాను
గందర్పజనకుండు కరివరదుండు
పుండరీకాక్షుండు పురుషోత్తముండు
అండజపతివాహుఁ డట కర్తయనుచుఁ
జారునిఁబిలిపించి సద్భక్తిఁబలికెఁ :
"దేరుగొంచును బోయి తేజంబుతోడ
శ్రీకృష్ణుఁదో తెమ్ము శీఘ్రమ్మునందుఁ
బ్రాకటమ్ముగ." నంచుఁ బనిచిన వాఁడు
ననిలవేగములైన హయములుపూను
ఘనరథంబెక్కి యాకమలాక్షుకడకుఁ

కృష్ణుఁ డింద్రప్రస్థమునకు వచ్చుట

బోయిన, నెఱిఁగి యాపుండరీకాక్షుఁ
డామొడ రథము నెయ్యంబున నెక్కి
తత్క్షణంబునను నింద్రప్రస్థపురికి
రక్షణంబునవచ్చి, రమణికుంతికిని
ధర్మజునకు మ్రొక్కి తరువాత భీము
నర్మిలిఁ గౌఁగిట నందంద చేర్చి,

సకుని మాద్రేయుఁ డయనమార్గములను
గరుణ మన్నించినఁ, గమలాక్షుఁ డా వి
భయభక్తితో నర్ఘ్యపాద్యాదివిధులఁ
బ్రియమునఁ బూజించి పీఠస్థుఁ జేసి,
కలయ లోకముల యోగక్షేమ మెల్లఁ
జెలువుగా నరసి రక్షించు శ్రీకృష్ణు
నేమమంతయును బ్రసిద్ధిగా నడిగి,
యామహాత్మునితోడ నప్పు డిట్లనియె :
" మాకు లోకములకు మఱి విధేయుఁడవు ;
నీకుఁ గాన్పింపవే నిఖిల కార్యములు !
ఐనను నీకు నే నటు విన్నవింతు ;
మానుగా నారదమౌని యేతెంచి
పలికెను నాతోడఁ : ' శాంతనుభూవిభుఁడు
చలనంబుతో [1] యమసభ నున్నవాఁడు ;
అతనికిఁ బుణ్యలోకావాస [2] మబ్బ
రతిపతిగురుకృప రాజసూయంబు
సేయునీ. ' యనుచును జెప్పి తాఁ బోయెఁ ;
దోయజనేత్ర, యిందుకుఁ గార్యసిద్ధి
గావింపు." మనవుడుఁ గమలలోచనుఁడు
భూవల్లభునకు విస్ఫురణ నిట్లనియెఁ :
" కులశీలముల సర్వగుణవిశేషముల
ననఘచరిత్రుండవైనట్టి నీకు
రాజసూయమహాధ్వరము సేయఁదగును
ఆజుల గెలుచు నీయనుజుల బలిమి ;
నీకోర్కి సఫలంబు నెఱయఁ గావింతు ;
నేకచిత్తంబున నెంతయు నుండు.

1. రాజ. 2. మంబు. (మూ)

విను నీకు నెఱిఁగింతు వృత్తాంతమెల్ల;
మును జమదగ్నిరామునిచేతఁదెగిన
[1] రాజులనుండి ధరాతలంబునను
రాజసూయాన్వయ రాజాగ్రణులకుఁ
[2] దక్కఁ దక్కినమహీధవయూథములకు
నెక్కడైనను జెల్ల దిట్టుసేయంగ;
నీరాజసూయంబు నిలఁ జేయునపుడు
వైరులులేకుండ వలయు నచ్చటను;
ఇపుడు జరాసంధుఁడేచియున్నాఁడు
నృపులనుగెలిచి యున్నిద్రశౌర్యమున;
నతనినేగూడి యీ [3] యెడఁ జేదివిభుఁడు
ప్రతిపక్షుడై శిశుపాలుఁడున్నాఁడు;
అతిమాయలనుబెట్టు [4] హంసుండు డిచికుఁ
డతనినే సేవించి యర్థినున్నారు;
చిత్రంబు! వారు కౌశిక చిత్రసేన
పాత్రనామంబులఁ బరఁగినవారు;
బహుసేనలనుగూడి పస జరాసంధ
సహితులై సాధనసన్నద్ధులగుచు
వర్తింపుచున్నారు వారు మువ్వురును.
స్ఫూర్తితో వరుణునిభుజశక్తిగలిగి
భగదత్తుఁడనురాజు పశ్చిమభూమి
మగఁటిమినేలుచు, మఱి జరాసంధుఁ
బొదివియున్నాఁడు భూభువనమెఱుంగ.
పదిలమై యాచేదిపతులలోపలను

---

1. మూలమును అవ్యక్తముగా ననుకరించినాఁడు. చూ. నన్నయ. సభా. ప్ర. ఆ. 110. గ. 2. అమూలకము. 3. ఆయెడ ఈయెడ మొ. పదములను వ్యవహార మందలి ఉచ్చారణచేఁగలిగిన భ్రాంతివలన, అకారమధ్యములుగా ప్రయోగించినాఁడు. తిమ్మయ రచనయగు ఆదిపర్వములోఁగూడ నిట్టివి గలవు. 4. హంసడిభకులు. అని నన్నయ. సభా. ప. డిచికులనియు. పా. అం. ఇందంతట డిచికులనియే గలదు.

పురుషోత్తముండును, భూమీతలేశ-
వరులలోపలఁ బౌండ్రవాసుదేవుఁ డను,
నానామములు దాల్చి నడుఁగి క్రొవ్వి
పూనివైరంబు దుర్బుద్ధులై యిపుడు
కోరి జరాసంధుఁ గొలిచియుండుదురు.
దారుణశక్తిఁ బ్రాగ్దక్షిణాదిశల-
సృష్టీశ్వరులు పురుజిత్తు కరూశ
దుష్టపౌండ్ర కిరాత దుర్మార్గసాల్వ
యవనులు వానినే యలమియుండుదురు ;
ప్రవిమలయశులైన పాంచాల మత్స్య
శూరసేన పుళింద సుంహాక కుంతి
కేరళ పుష్కర క్షితిపాలపతులు
నెఱి నాజరాసంధునికి నోడి పాఱి,
యఱిముఱిఁ దమభూములన్నియు విడిచి
తిరుగుచున్నారు దిగ్భ్రమగొనుచు.
సరభసంబున జరాసంధుండు నెపుడు
కంసుని సేనాజి ఖండించుటకును
హింసగావింపంగ నెప్పుడుఁగోరు ;
ఆకంసుఁడును దనకల్లుండుగాన
భీకరశౌర్యుఁడై పేర్చి యీసునను
నాతోడ వడిఁ బ్రథనము సేయు నెపుడు ;
నాతతజయశాలు రాహంసడిచికు
లిరువురుతోడుగా నేడుదీవులను
దివిజె రాజులను సాధింపంగఁగలఁడు.
అటువంటిడిచికుని హంసునిఁగూడి
తటుకున సేనాకదంబంబుతోడఁ

జలము [1]నందును జరాసంధుండు వేర్చి
మలయుచు శూరుఁడై మధురపై విడియ
నేను సేనలుఁగూడి యెదిరిపోరాడఁ
బూనుచో, నెంతయు బుద్ధిఁజింతించి
యాహంసడిచికుల యాయుధంబులును
వ్యూహంబులును జావకుండుటయెఱిఁగి
హతుఁడయ్యె హంసుఁడుగ్రాజిలోననుచు
హితబుద్ధి డిచికున కెఱిఁగించి పనుప,
నతఁడు హంసునిమృతి యంతటఁదెలిసి
మతిలోనఁ గడుశోకమగ్నుఁడై యపుడు
పలికె: 'హంసుఁడులేని బ్రదుకునాకేల!
యిలమీఁద.' ననుచును నెంతయు వగచి
డిచికుండు గ్రక్కున దేహంబువిడిచె.
అచలధైర్యుండగు హంసుండు డిచికు
మృతివార్తవిని వేగ మృతియునుబొందె.
మతి హంసడిచికుల మరణంబువినియు
నసహాయుఁడై మగధాధీశ్వరుండు
కొసరుచుఁబురికేఁగెఁ గోపంబునిగుడ.
ఏమును వారితో నెక్కటిపోర
నేమియుననలేక యెఱిఁగియు మధుర
విడిచి ద్వారావతి వేగనిర్మించి
కడిమి రైవతము దుర్గంబుగాఁజేసి
యందున్నవారము హర్షంబుతోడ;
నిందుకు వెలువక నిష్ఠురత్వమున
నవనిరాజులను బృహద్రథాత్మజుఁడు
తివిఱి పట్టుకవచ్చి దీర్ఘరౌద్రమున

1. 'అందు' ప్రత్యయమును తృతీయార్థములో నితఁడు చాలచోట్ల ప్రయోగించినాఁడు.

మొనసి గిరివ్రజంబునఁ జెఱఁబెట్టి
దినమునొక్కొకనిఁ వధించి నేర్పునను
భైరవపూజలు పాటించి సేయుఁ.
క్రూరాత్ముఁడగువానిఁ గువలయాధీశ,
యణఁచిన నీకును నఖిలరాజ్యములు
తృణములోపలఁ జాలసమకూరు; మఱియు
రాజసూయమహామధ్వరము సేయువచ్చు;
రాజేంద్ర, మును భగీరథనరేంద్రుఁడును,
. . . .
. . . .
దోర్విక్రముఁడు మరుత్తుఁడును, నాజి-
గర్వితాహితులను గ్రక్కునఁ ద్రుంచి
సకలసామ్రాజ్యాది సర్వసంపదలు
ప్రకటంబుగాఁ గాంచి ప్రబలిరి; గాన,
నిఖిలసద్గుణములు నీయందుఁగలవు;
అఖిలార్థవేదివి; యరివిజయుఁడవు;
ఏమిదుర్లభము నీకీజరాసంధు
భీమవిక్రమమునఁ బేర్చి త్రుంపఁగను!”
అని కృష్ణుఁడాడినయట్టిమాటలను
విని ధర్మజునితోడ వెస భీముఁడనియె:

భీమార్జునులు ధర్మజునకుత్సాహము గలిగించుట

“ఉద్యోగహీనున కుర్విలోపలను
సద్యఃఫలంబులు సమకూరవెందు;
బాహాబలాఢ్యుతోఁ బ్రతినదలిర్ప
నాహవంబొనరింప నతికీర్తి గలుగు;
హీనుతోఁ బోరంగ నేకీర్తి గలదు!
మానవునకు మహీమండలంబునను.

అటుగాన నీతోయజాక్షునికృపను,
స్ఫుటశౌర్యుఁడైన యర్జునుసహాయమున,
నిత్యమైయొప్పెడు నీప్రసాదమున,
నత్యున్నతుండైన యాజరాసంధు
నఖిలజగద్ద్రోహి నాజిఁ ద్రుంచెదను.
నిఖిలంబెఱుంగంగ నేము మువ్వురముఁ
ద్రేతాగ్నులునుబోలెఁ దేజంబుతోడ
ఖ్యాతిగా నీయజ్ఞకార్యమంతయును
నిర్వహింతుము ; దుర్వినీతు మాగధుని
దుర్వారపశువుఁ గ్రతుక్రమంబునను
ఆహుతులుగ వ్రేల్చి యలరియుండుదుము
సాహసంబున.” నన్న శక్రనందనుఁడు
ననిలజుమాటల కనుకూలముగను
జననాథుతోడ సద్భక్తిని బలికె:
“ఆజిలో రిపురాజినడఁచి, [1] లక్ష్ములను
రాజసూయమహాధ్వరమ్ము గావింపు
నాభుజబలమున నాధనుర్విద్యా-
ప్రాభవంబున జగత్ప్రఖ్యాతముగను.
ఈసభాలాభంబు నీప్రతాపంబు
నీసమస్తశ్రీలు నిటనీకుఁగలుగ,
నేవిచారము లేల యిలనాథచంద్ర!
కోవిదస్తుతమునై కులశీలరూప
గుణములకును ననుకూలమైయొప్పి
ప్రణుతికెక్కిన నీప్రభావంబునందు
సమరంబునను జరాసంధునిఁ ద్రుంచి,
క్రమమునఁ జెఱనున్న రాజులనెల్ల

1. ఈపదమును వైభవపర్యాయముగా పదింపదిగా వాడును.

రక్షించి సత్కీర్తిరమణిఁ గైకొనిన
నక్షయసుకృతంబు లనిశంబుఁ గలుగు."
యనిపల్క భీముని యాపార్థుమాట
విని కృష్ణుఁడప్పుడు వేడ్క నిట్లనియె :
"శౌర్యంబుగలిగినజగదీశ్వరులకుఁ
గార్యంబులివి వివేకమునఁ జింతింపఁ ;
గాన మువ్వురమును ఘను జరాసంధుఁ
బూని వాహినిదరిభూజంబుమొదలు
పెకలించుకైవడిఁ బేర్చి త్రుంచెదము ;
అకలంకమతిఁజని యాదురాత్ముని
నంతరంబెఱుఁగనియట్టిదుర్మదుని
హంతను సర్వలోకాపకారకునిఁ
జంపుద." మనవుడు సంతోషమంది
తెంపుతో హరికి యుధిష్ఠిరుండనియె :
"నీకోపవహ్నిలో నెఱియుంగ మిడుత
యై కడువడిఁబడు నామాగధుండు.
అనఘ, శూరుండైన యాజరాసంధు
జననంబు నాకును సర్వంబుఁదెలుపు."
మనియడిగినయట్టి యమతనూజునకు
వనజాతనేత్రుండు వర [1] భక్తిఁబలికె :

జరాసంధు నుత్పత్తికథనము

"మగధదేశంబేలు మానవేశ్వరుఁడు
అగణితశక్తి బృహద్రథుండొప్పు ;
నక్షౌహిణీత్రితయంబైన సేన
దాక్షిణ్యమునఁ గొల్వఁ దగనున్నవాఁడు.

---

1. భక్తిపదము ప్రేమవాత్సల్యపర్యాయముగా నిందుఁ గాననగును.

కాశిరాజనువాని గాదిలిసుతలఁ
గాశసన్నిభకీర్తి గౌరవాన్వితలఁ
గవలవారల నతికాంతి [1] సమ్మితల
నవిరళమతిఁ బెండ్లియాడి, సొంపుగను
భోగింపుచును, దుదిఁ బుత్త్రులులేమి
నాగమోక్తులయందు నఖిలదానములఁ
బుత్త్రకామేష్టియుఁ బొందుగాఁ జేసి
పుత్త్రులఁగనలేక పొలఁతులుఁ దాను
వనమునకేఁగి, యవ్వల సహకార
ఘనమహీజముక్రిందఁ గైకొని తపము
చేయుచునున్న కౌశికమునిఁ గాంచి
యాయతభక్తితో నర్ఘ్యపాద్యములఁ
బూజింప నమ్మునిపుంగవుండనియె:
'రాజశేఖర, బృహద్రథ, నీకు నెద్ది
యిష్టంబు? వేడుమ యిచ్చెద.' ననిన
దృష్టించి యతనికి ధృతి మ్రొక్కి పలికె:
'నెంతసంపదగల్గ నేమిఫలంబు!
సంతానములులేక సన్మునినాథ!
తనయులుగలుగంగ దయచేయుఁ.' డనిన
ముని కౌశికుఁడు యోగమునఁ జింతసేయ
మామిడిపండు గ్రమ్మన నేలఁబడిన,
నాముని దానిని నభి [2] మంత్రితంబు
చేసి బృహద్రథుచేతికినిచ్చి,
భాసురభక్తితోఁ బలికె నెయ్యమున:
'నీఫలంబున నీకు నిట నొక్కకొడుకు
సాఫల్యమున వేగజనియించు.' ననిన

1. సన్నుతుల. 2. మంత్రకంబు. (పూ)

నా మగధేశుండు నమ్ముని యాజ్ఞ
నేమంబుతోడను నిజపురంబునకు
నేతెంచి యాఫలం బిలను భాగించి
చాతుర్యమునఁ దనసతులకిద్దఱికిఁ
బెట్టిన, వారు తత్పృథుఫలప్రౌఢి
గట్టిగా నప్పుడు గర్భిణులగుచుఁ
బదిమాసములు నిండి, పసనొక్కరాత్రి
విదితంబుగా వారు వెసఁ గాంచిరంత
నొక్కొక్కకన్నును నొక్కొక్క చెవియు
నొక్కొక్క చెక్కును నొక్కొక్కమూపు
నొక్కొక్కచను బొడ్డు నొక్కొక్క చెయ్యి
యొక్కొక్కచరణంబు నుదయంబుగాఁగఁ;
గాంచి యంతటఁ బుణ్యకామినీమణులు
వంచనతోడ నావ్రయ్యలుచూపఁ
బతికిఁ జెప్పఁగరోసి, [1] పరిఖపంకమునఁ
దలితప్పకుండంగ దాదులచేత
వేయించినను, నంత వెస దైత్యభామ
యాయొడఁజూచి వ్రయ్యలు రెంటఁగూర్ప
రెండును నేకమౌరీతి శోభిల్లఁ
జండశరీరుఁడై జయమునొందుటయు,
నాదైత్యభామిని యావజ్రదేహు
నాడట నెత్తంగ నలవిగాకుండె.
ఆబాలకుండు మహారవంబునను
బ్రాబల్యచిత్తుఁడై పలవరించుచును
ఆకుమారుండేడ్వ, నంతఃపురంబు-
రాకేందుముఖులు గారామునఁ బంప

1. చదుకమందు వైచినట్లు. నన్నయ. భా. 'తే చతుష్పథ నిక్షిప్తే' అని వ్యా. భా

ముసలియవ్వలువచ్చి ముదముతో వాని
నెసగినభక్తితో నెత్తుకయుండ,
నట్టిసంభ్రమమున నాబృహద్రథుఁడు
తొట్టినభక్తితోఁ దొలుతనేతెంచి
యతిరోదనముసేయు నాత్మసంభవునిఁ
జతురతఁగనుఁగొనె సంభ్రమంబెసగ.
ఆవేళ రాక్షసి యబలరూపమున
భూవిభుమణితోడ బుద్ధినిట్లనియె :
‘ జరయనురాక్షసి జననాథ, యేను ;
బరికింప నీపురీ పరిఖచదుకమునఁ
బాయకయుండుదుఁ బ్రతిదివసంబు ;
నేయెడ నీకు నేనిష్టంబు సేయఁ
గోరుచునుండుదుఁ గొంకక యెపుడు ;
నేరుపుతోఁ జేయ నేఁడు సిద్ధించె.
నీయిరువురు తరుణీమణులకును
శ్రీయుతంబుగ జనించినయట్టి మనుజ
శకలంబులివి రెండు చర్చించిచూడ ;
నకలంకగతిఁదెచ్చి యట నిందువ్రేయ
నీరెండుశకలంబు లేను గూర్చినను-
ఘోరవ మనుజుఁడై భూరిసత్త్వమున
ఘనవజ్రకాయుఁడై కడఁగి కుమారుఁ
డనిమిషగిరివోలె నమరి యున్నాఁడు ;
ఈకుమారకుని నీవెత్తుకొ.’ మ్మనుచుఁ
జేకొని జర భక్తిఁ జెప్పిన, వినుచు
నామగధేశుండు నాజరకనియె :
‘ ఆమహాత్ముండు విశ్వామిత్రమౌని
నాకు వేడుకనిచ్చె నందను మునుపు ;
చేకొని నీవునిచ్చితివి నాకిపుడు ;

నాకులంబెల్ల నున్నతిని రక్షింప
నాకల్పమునఁ బుట్టినట్టి దేవతవు.'
అని దానిఁబూజించి యాత్మనందనుఁ
గొనిపోయి దేవులకును నిద్దఱకును
సరభసంబున నిచ్చె సంతోషమునను.
జర వాని సంధింపఁజాలుటఁ జేసి
జననాథ, మఱి జరాసంధుఁడై వొప్పె
మనుజేశుఁడేఁటేఁట మనుజాళికిని
నుత్సవంబొనరించుచుండెఁ; నందనును
నుత్సాహముఁ బెంచుచుండెఁ; నంతటను
జండకౌశికుఁడు ప్రచండమునీంద్ర-
మండలేశ్వరుఁడు నిర్మలబుద్ధి వచ్చె.
అంతట నెదురేఁగి యామాగధేశుఁ
డెంతయు మ్రొక్కి తా నెలమితోఁ దెచ్చి
కనకాసనంబున ఘనతతో నునిచి
వినతుఁడై పదములు వేడుకఁ గడిగి
యర్చించి రాజ్యంబు నఖిలార్థములును
బేర్చి నందనుఁ జూపఁ, బ్రియమున వాని
యామగధేశుతో నప్పుడిట్లనియె:
“సామర్థ్యముగలట్టి జర దైత్యవనిత
నీకుపకారంబు నేర్పునఁ జేసె;
నేఁ దపోదృష్టి నిప్పుడు గంటి;
నీకుమారుఁడు ధారుణీనాథచంద్ర,
యాకుమారునిశక్తి నలరినవాఁడు.
హరినిఁ గైకొనఁడు; కాలాంతకాంతకుని
హరుని మెప్పించు దానవుల మర్దించు;
వీనితోఁ [1] బోరిలో వీరాధివరులు
మానితోత్సాహులై మార్కొనుటన్న,

1. బోరెడు. (మూ)

శలభంబువహ్నిఁబో సద్విహంగములు
బలుగరుత్మంతుతోఁ బ్రతిఘటించుటలు ;
ఎల్లవారలు వీనియేఁచిన బాడి
హల్లకల్లోలమై హతులౌదురిట్లు ;
బల్లిదుండగు వీనిపటుశౌర్యవహ్ని
యెల్లరాజులపని యెల్ల హోమించు ;
నేడుదీవులవారి నిట్టట్టుచేయు
దాడియొనర్చి [1] యుద్దండితవృత్తి ;
శతమఖుశౌర్యంబు శమనుధైర్యంబుఁ
బ్రతిఘటించెడి బాహుబల పరాక్రముఁడు ;
నందివాహనుకృపనందినయట్టి
పొందైన మణిమయ పుష్పకంబెక్కు
యాదిత్యసమతేజుఁడౌనట్టి వీని
మేదినిలోపల మీఱంగరాదు ;
దివ్యాస్త్రముల వీనిదివ్యదేహంబు
దివ్యులకైన భేదింపంగరాదు ;
[2] నదుల సముద్రుఁడున్నతిని జేకొనెడు
పొదువున ఘనమహీభుజులసంపదలు
సర్వంబు నిజరాసంధుండు గొనును
సర్వాభంగుల." యని చండకౌశికుఁడు
చెప్పి గ్రక్కునఁబోయెఁ జిత్రంబుగాను.
అప్పుడు తనయుని నాబృహద్రథుఁడు
భద్రాసనంబునఁ బట్టంబుగట్టి
భద్రేభగమనలఁ బరఁగఁదోడ్కొనుచు
దపముసేయఁగ వనస్థలమున కరిగె.
నుపమ జరాసంధుఁ డురుశత్రువితతి

---

1. యుద్ధాడిత. 2. నదులు సముద్రుండున్నతను జేకొనును. (మూ)

[1] యడఁపఁగ హంసుని నాడిభకుని
గణుతికెక్కిన కార్యకర్తలుగాఁగఁ
జేకొని యరులనిర్జింపుచుమంత ;
నాఁకాలువురికిని హంసుఁడు డిభకుఁ
డరిగినపిమ్మట, నతిగర్వమడిగి
పరవినిప్పుడు జరాసంధుఁడున్నాఁడు[2]
ఏయాయుధంబుల నీల్గకుండంగ
నాయిందుధరునిచే నలువరంబందెఁ ;
గావున, వానినిఁ గ్రమముతో జతను
బావనిచే నణంపఁగఁజేయవలయు ;
మల్లయుద్ధంబున మానవంబునను
దెల్లమిగాను వర్తింపఁగవలయుఁ ;
బవమానతనయుని బాహాబలమును
దివిజేంద్రనందను దివ్యాస్త్రబలిమి
నాకీర్తిబలమునున్నతి సహాయముగ
నీకసాధ్యంబెద్ది నిఖిలలోకముల !
నాకునిల్లడయిమ్ము నరుని భీముని
జేకొని మగధునిర్జించెద." ననిన
హరి భీము నర్జును నప్పుడుచూచి
సరసిజాక్షునితోడ శమనజుండనియె :
"నీసహాయముగల్గ నిఖిలశాత్రవుల
వేసమయంబున విజయవాయుజులు
విదలించి త్రుంతురు వివిధభంగులను ;
దుది రాజసూయంబు దొరయ సిద్ధించు ;
నీకృపగలుగంగ నిఖిలార్థవితతి
గైకొనరానివి గలవె లోకముల !

1. నడంగను. (మూ) 2. నిజసంక్షయశంకితాత్ముఁడై అను విషయమధ్యాహార్యము.

అక్షులునాకు వాయుజధనంజయులు; (?)
పక్షీంద్రగమన, నాభావంబు నీవు;
మిముఁబాసి నిముషంబు మేముండలేము;
కమలాక్ష, నీదివ్యకారుణ్యమునను
భీమునకును జంభభేదిసూనునకు
నేమియుఁ దలపోయ నిప్పుడువలదు."

కృష్ణుఁడు భీమార్జునులతో జరాసంధుఁ జంపింపఁబోవుట

అని వారినిచ్చి నెయ్యమున దీవించి
యనిపిన, వారలు నాత్మనుప్పొంగి
నదులయందును కృతస్నానులై గిరులు
విదితాటవులు దాటి వివిధదేశములు
గనుఁగొంచు మగధేశుఘనభూమిఁ జొచ్చి,
యనుపమ గోరథంబను గిరియెక్కి,
యాలోకనముచేసి యాగిరివ్రజము,
మేలైన రత్నపుమేడలదాని,
నమరావతీపురి కలకాపురికిని
సమమైనదానిని, సకలసంపదలఁ
జెలువొందుదాని వీక్షించి మిక్కిలిని,
జలజాక్షుఁ డనిలజశక్రసూనులకు
నరుదంద భక్తితో నప్పుడిట్లనియె:
"పరికింప గో [1] రథపర్వతాగ్రంబు,
వైహారి, [2] ఋషిగిరి, వరచైత్యకాద్రి
యూహింప నివినాల్గు నొనరఁజుట్టులను
గాచియుండును త్రిలోకములు నుతింప;
నేచందములఁజూడ నిది గిరివ్రజము;

1. వధ. 2. సిరిగిరివరచైత్ర. (మూ)

గౌతమమునిచేతఁ గడురమ్యమైన
పూతదుర్గంబిది భువినసాధ్యంబు.
తెరల మాగధుని సాధింపంగలేరు
దురములో." నఁ జెప్పి తుదిఁ జైత్యనగము
దండకుఁ జేరి మోదమున నిట్లనియెఁ :
"జండభేరులు మూఁడు చాలనొప్పారు;
మగధాది[1] నాథులు మానుషాదమును
అగణితవృషభంబు నణఁగించి, దాని
చర్మంబు భేరుల సరవిమూయింప,
నర్మిలినీపురి నటు వింతవారు
చొచ్చినప్పుడు మ్రోయుచును మునిశక్తి
నిచ్చలో నెఱిఁగించు నిట మగధునకు."
అనిన వారలుచూచి హస్తదండముల
ననువార భేరీత్రయంబును జించి,
వారకుద్ధతి గిరివ్రజమధ్యఁ జొచ్చి,
బోరన నప్పుడు పుష్పలావికల
సదనంబునకుఁ బోయి సకలపుష్పములు
ముదముతో నిమ్ముల ముడిచి, గంధములు
మేననిండుగఁ బూసి, మేటిగంధమున
మానుషంబున రాజమార్గంబుచేరి,
గుహలుచొచ్చుమృగేంద్రకులముచందమున
మహనీయులై చొచ్చి మఱియు వచ్చుటయు,
నాజరాసంధుండు నర్ఘ్యపాద్యములు
తేజంబుతోఁ గొంచు ధృతినెదు రేఁగి

---

1. నాథునిమాషదంబనెడి. (మూ) చాలవఱకుఁ గవిత్రయభారతమునను సరించి యీద్విపదభారతము వ్రాయఁబడుటచే, లేఖకప్రమాదాదులవలనిదోసఁగులు సవరించుటలోఁ నదియే ఆధారముగాఁ దీసికొనఁబడెను.

భూదేవముఖులని పూజసేయంగ
నాఁటఁగదిసి, వారవి యొల్లకునికిఁ
జూచి యామగధరాజును వారికనియె :
'మీ చందములు చూడ మేదినీగోత్ర !
ధరణిదేవతలైనఁ దర్శింప మీరు
సురభిపుష్పంబులు శోభితంబైన
గంధంబులును ధూర్తగతిఁ గొనుటేమి ?
బంధురభేరు లుద్భటవృత్తి వ్రచ్చి
సొలయక నాపురిఁ జొచ్చుటయెట్లు !
అలఘుసద్భక్తితో నట నిచ్చునట్టి
మధుపర్కమొల్లక మాటి యుండు టెట్లు !
పృథివీశ్వరులుగాని పెంపున మీరు
ధరణీసురులుగారు తర్కించి చూడ
గురుబాహుసత్త్వ లక్షుద్రవిక్రములు."
అనుటయు వానికి నచ్యుతుండనియె :
"జననాథులము మేము సత్తుగా వినుము ;
నీపురిఁజొచ్చుట నీతి మాకందు ;
నేపారుగంధంబు నెల్లపుష్పములఁ
గైకొనుటది జయకారణంబనుచుఁ
జేకొంటి మిప్పుడు సిద్ధంబుగాను.
కార్యంబు నీయందుఁ గలుగుటఁజేసి
యార్యమతంబున నర్ఘ్యంబు గొనము."
అనిన జరాసంధుఁ డప్పుడిట్లనియె :
"మును మీకు మాకునిమ్ములఁబగ లేదు ;
సురలకు ధారుణీసురులకు మునుల
కరుదారభక్తుండ నాదిభూవిభుఁడ."
ననుటయు నచ్యుతుం డతనికిట్లనియెఁ :
"జెనసి రాజులనెల్లఁ జెఱఁబెట్టి తీవు ;

వారిరక్షింపను వరుస నీతోడఁ
బోరాడఁగా నేము భుజబలంబునను
వచ్చితి ; మీతండు వాయునందనుఁడు ;
సచ్చరిత్రుఁడు వీఁడు శక్రనందనుఁడు ;
ఏను శ్రీకృష్ణుఁడ ; నెల్లదుర్జనులఁ
బూనిశిక్షింపంగఁ బుట్టినవాఁడ.
నిన్నాజిఁదెగటార్చి నృపతులనెల్ల
నెన్నిక కెక్కంగ నీక్షణంబునను
విడిపింతు మము దేవవిసరంబుపొగడఁ
గడిమితో." నవుడుఁ గడువడి నలిగి
యాజరాసంధుండు నాగ్రహంబునను
రాజసంబున మృగరాజుచందమునఁ
గుటిలసద్భ్రుకుటీ [1] వికుర్వాణఘటిత
నిటలుఁడై పటుకార్య నిర్భరత్వమున
వారితోఁ బలికె దుర్వారవైరమున :
" ధారుణీశులగెల్చి తఱిఁబట్టితెచ్చి
కారాగృహంబులఁ గడిమితోఁ బెట్టి
భైరవపూజలు పరఁగఁజేయుచును
ఇలలోపలను గ్రొవ్వి యేఁచియుండుటలు
తలపోయఁగా వీరధర్మంబుగాదె !
నాకుదోషములేదు నవరణస్థలులఁ
జేకొని పట్టితెచ్చినమహీపతుల
దేవహితార్థంబు తెగవ్రేయువాఁడ ;
నీవేళ వారల నేనేలవిడుతు !
భావింప నాప్రతాపము లోకములను
నీవెఱుంగవె ధారుణీధర, యెపుడు !

1. నికుర్వాణ. (మూ)

ఎన్నిమాఱులు పాఱవెదిరింపలేక !
మున్ను గా ; నీవు సముద్రంబులోన
దుర్గంబుగట్టుక తుదఁజరించితివి ;
దోర్గర్వమున మిమ్ముఁ దూలఁదోలెదను.
మొక్కలంబున మీరు మువ్వురుఁగూడి
యొక్కటికయ్యాన కెత్తివచ్చినను,
రయమున మీతోడ రణమొనర్చెదను
నియమింపఁ ; గాదేని నిఖిలసైన్యములఁ
గూడుకరమ్మన్నఁ గొసరకవత్తు
నోడక ; యటుగాక, యొక్కండవీవు
రమ్మన్న రణము తీవ్రముగఁ జేసెదను ;
ఇమ్ముల మీతోడ నేయాయుధములఁ
జెనకంగవలసినఁ జెండివైచెదను. ”
అనవుడు శ్రీకృష్ణుఁ డప్పుడిట్లనియె :
“ పలువురొక్కనితోడఁ [1] బ్రధనంబుసేయ
నిలనధర్మము ; గాన నిపుడు మాయందు
నొకనితో రణముసేయుము ప్రతాపమున ;
నకలంకగతియందు నతిధర్మమునను
మల్లయుద్ధంబు సమంబుగావునను
దెల్లముగాఁ జోరు ధీరత్వమునను.
సృష్టివారికిఁ గీడుసేయ నేనంటి ;
దృష్టమిప్పుడు ధరిత్రీపాలతతులఁ
జెఱఁబెట్టితివి ; సదా శివహితార్థముగ
వెఱవక చంపంగ వేగఁబూనితివి ;
ఎవ్వారు హరునకు నిల జీవహింస
యివ్విధంబునఁ జేయ రేయుగంబునను ;
ఇది యధర్మముగాదె యిల నీదుచేత !
తుది మహాశౌర్యవంతుఁడనని క్రొవ్వి

1. బ్రదరము. (మా)

పలికితి దుర్బుద్ధి, పాపంబునందు ;
మలసి పుణ్యుల నవమానంబు చేయు-
చుండితి నీకంటె యోధులు లేరె !
మండలంబున ; మహామదగర్వమునను
గార్తవీర్యుండు భార్గవునిచేఁ దెగియె ;
ధూర్తవిద్యలయందుఁ దుది నింకనీవు
చెడక నావచనంబు చేసి రాజులను
విడిచిపుచ్చుము జగద్విఖ్యాతముగను ;
విడువకుండెద వేని, వేగ నీతనువు
విడిపింపుదుము బలువిడితోడ." ననిన

భీమజరాసంధుల మల్లయుద్ధము

రౌద్రంబుతోడ జరాసంధుఁ డవుడు
భద్రేభవరదుని బహుభాషలాడి
బిరుదుప్రతాపించి భీమునితోడ
దురము సేయఁదలంచి, దుదిఁ దనపుత్త్రుఁ
ద్రిభువనస్తుతు సహదేవు నుత్తముని
నభిషిక్తుఁ జేసి, సజాప్తభూసురుల
దీవనల్ గైకొని, దిక్కులల్లాడ
లావునఁబొంగి, లీలను గాసెగట్టి,
పాఁట [1]చొల్లెంబు బాగుగాఁ దీర్చి
చూపట్టెదగ్గఱ ; చూడ భీముఁడును
సర్వ [2]సారగ్రంధు సతతమదాంధు
నుర్వీశనిర్బంధు యుక్తిసంబంధు
గాంభీర్యగుణసింధు గతసత్యసంధు
జంభారిరిపుబంధు జయుజరాసంధుఁ

1. సుల్లెంబు. 2. సర్వ. (మూ)

గనుఁగొని, మల్లసంగ్రామంబు సేయ
ననిలతనూభవుం డతనిడాయుటయు,
సురుచిరోజ్జ్వలభాను శుచిబృహద్భాను
వరకాంతిహిమభాను వాక్యావధాను
బుధవిబుధోద్యానుఁ బుణ్యాభిధానుఁ
బ్రధనజయస్థానుఁ బార్థసన్మాను
శౌర్యవిష్వక్సేను సత్యనిధాను
ధైర్యసన్మణిసాను ధర్మసంధాను
నలఘువిజ్ఞాను భద్రాసనాసీను
బలపవమాను దోర్బలభీమసేనుఁ
గని జరాసంధుండు గర్వంబుతోడ
ననిసేయ డగ్గఱి యనిలజుఁ బొడిచె.
భీమసేనుండును భీమశౌర్యమున
నామగధేశుని నదరంటఁ బొడిచె.
హిమకరదోర్దండ హేలాప్రచండ (?)
సమరభీకర వరచరణ ఘట్టనల
బ్రహ్మాండమెల్లఁ గంపము చాలనొందె;
బ్రహ్మసంస్తుతుఁడైన పరమేశ్వరుండు
మెచ్చెనవ్వేళను; మొఱసి వారపుడు
చెచ్చెర నొడిసియుఁ జెనసిపట్టియును
వేసియు దాసియు పీఁగనొత్తియును
జేసేఁతనొడిసియుఁ జెలఁగిపల్కియును
బ్రబలి సింహంబును భద్రసామజము
విబుధేశ్వరుండును వృత్రాసురుండుఁ
గులిశంబుగిరియును గొనకొనిపోరు
చెలువంబునను భీమసేనమాగధులు
మగఁటిమిఁ గార్తికమాసశుద్ధమున
నగణితంబైన పాడ్యమిదివసంబు

మొదలుగా నుద్దండముష్టిఘట్టనలఁ
బదివేలభంగులఁ బ్రధనంబుచేసి,
వడిఁ ద్రయోదశినాఁడు వరసత్త్వములను
బెడిదంబుగాఁ బోరి పెనఁగి, వెండియును
ఆచతుర్దశినాఁటియర్ధరాత్రమున
వైచిత్రి మగధభూవరుఁడలసినను,
ఆవేళ భీమున కచ్యుతుండనియె :
" లావుదొలంగెఁ జాలఁగమాగధుండు ;
పవమానుబలిమి నీపటుభుజాబలిమి
బవరంబులో వీనిభంజింపు." మనిన
ననిలసుతుండు నయ్యనిలునిఁ దలఁచి
ఘనసత్త్వుఁడై బాహుగర్వంబునందు
నాజరాసంధుని నాజిరంగమున
గాజువాఱఁగఁజేసి, కడువడిఁబట్టి
ముక్కున వాతను మొగిఁ జాలరక్త
మొక్కటియైకాఱ నొగినూఱుమాఱ్లు
విసరి నేలనువైచి, వెస వానితనువు
కొసరక [1]చీల్చి గ్రక్కున రెండుకడలఁ
బాఱవైచుటయు, నపారవైచిత్రి-
తో రయంబునను దోడ్తోన నారెండు
బద్దలప్పాటు నెడఁబాయకందఱును
'అద్దిరా! వీనినే' ర్పని కొనియాడ
నంతేర్పడకయుండ నంటిన, లేచి
తొంటియట్లనె వాఁడు దురమున నెదిరె.
అదిగని భీముఁడత్యాశ్చర్యమంది
కదిసి కన్నుల నగ్నికణములుదొరఁగ,

1. నిలిచి. (మూ)

నాగిరివ్రజపట్టణాధీశుఁ బట్టి
లాగించి వ్రేసి తా లఘుగతి వానిఁ
గాలను నేలను గాయంబునొంచి
చీలిచివైచి హెచ్చినసాహసమున
మారుతి వానిఁ బల్మఱు చీల్చివిసిగి
యేరీతిఁ దెగటార్తు నీనీచు ! ననుచు
జింతింపుచుండ, నాశ్రితవత్సలుండు
కంతునితండ్రి శ్రీకలితగాత్రుండు
వనజోదరుండప్డు వడముడిఁజూచి
ఘనవృక్షశాఖ చొక్కంబుగాఁ జీల్చి
తాఱుమాఱుగవైవఁ, దనమదిఁదెలిసి
ధీరుఁడై యమ్మగధేశునిఁ జూచి
పిడికిట భుజసంధి బెడిదంబుగాఁగఁ
బొడిచియు నడిచియుఁ బొరలించి నొంచి,
యొకకాలు నొకకాల నొకకాలు కేలఁ
బ్రకటంబుగా మెట్టి పట్టి యమ్మేను
పటపటమనఁజీల్చి పవమానుపట్టి
తటుకునఁ బడవైచెఁ దాఱుమాఱుగను.
ఆవేళ శ్రీకృష్ణుఁ డతిమోదమందె ;
నావేళ దేవతలార్చిరి మింట ;
భీమునియుద్దండభీమశక్తికిని
భూమికంపించె ; నంబుధులెల్లఁ గలఁగె ;
హిమగిరియొఱగెనొ హేమాచలంబు
కమనీయశక్తి భగ్నంబయ్యెనొక్కొ !
యిదియేమియుత్పాత మిప్పుడటంచు
వదలక పురివారు వడఁకిరి కడఁగి.
మగధేశుమానినీమణులగర్భములు
తెగివిచ్చె ; వానియుద్దీప్తసైన్యములు

పాదివిచ్చి; వానివిస్ఫుటకళేబరము
ద్విదళంబుగా రాజవిపులసద్గృహము
తోరణాం[1]తరమునఁ దొడరివేయుటయు,
నారూఢి సూర్యోదయంబయ్యె నంత,
గరుడధ్వజుండు సత్కరుణ మాగధుల
నరుదారరక్షించె సభయుఁబునేఁడ.
ఆగిరివ్రజమున నటుచెఱనున్న
సాగరవేష్టిత క్ష్మాతలేశ్వరుల
విడిచి, జరాసంధవిభుతనూభవుని
నుడురాజనిభుని సత్యుత్తమోత్తముని
నాసహదేవుఁ గృపార్ద్రచిత్తమున
భాసురయుక్తితోఁ బట్టంబుగట్టి
. . . .
. . . .
“ఆజరాసంధు మహాదివ్యరథము
భ్రాజిత నవరత్నరాజి నొప్పారు;
నాయింద్రుఁడును దాని నర్థిఁ బ్రార్థింపఁ
బాయక వసువను పార్థివుకిచ్చె;
నావసువొసగె జయద్రథునకును;
ఆవసుధేశుండు నట జరాసంధ
విభునకునిచ్చెను వేడుకదీనిఁ.
త్రిభువనస్తుతమైన దివ్యరథంబు
మనమెక్కిపోదము మానుషంబునను.”
అని విహగేంద్రుని హరిదలంచినను,
అతఁడేఁగుదెంచిన నారథంబునకు
జతనంబుతోడను సారథిఁజేసి

1. తంబున. (మూ)

హరియును భీముండు నమరేంద్రసుతుండు
నరదంబునెక్కి ధరాధీశకోటి
కొలువంగ వచ్చిరి గురువేగమునను
దలఁపులోఁబొంగి యింద్రప్రస్థపురికి.
ఆపట్టణమునజను లప్పుడిట్లనిరి :
" భూపాలవినుతుండు భుజబలాన్వితుఁడు
భీముండు సంగ్రామభీముండు గదిసి
యామగధేశ్వరునణఁచెఁ గావునను
జతురబ్ధివేష్టిత జగతీతలంబు
చతురంబుగా నేలు శమననందనుఁడు.
సమధికబలు జరాసంధునిఁ జంప
నమర భీముఁడె కాక యన్యులోపుదురె ! "
అని రాజనివహంబు నప్పురిజనులుఁ
జనుదెంచి చూచిరి జలజలోచనుని
భీము నర్జునుని గంభీరంబుతోడ.
ఆమెయిఁ గృష్ణభీమార్జును లంత
ధర్మరాజునకును దగుభక్తి మ్రొక్కి,
పేర్మి జరాసంధుఁ బెనఁచి యుగ్రాజి
నణఁచినక్రమ మెల్ల నంతయుఁ జెప్పి,
గణుతింప నతనిచేఁ గారాగృహముల
నున్న రాజులనెల్ల నొగిఁ దెచ్చిచూప,
సన్నాహమున వారు శమనసూనునకు
దండప్రణామంబు దగఁ జేయుటయును,
దండితో వారినందఱ నాదరించి
నిజదేశములకంపె నెయ్యంబుతోడ.
భుజగేంద్రశయనుఁ డప్పుడు పాండుసుతుల
వీడ్కొని రథమెక్కి వెసఁ బురంబునకు
వేడ్కతో నరిగె వివేకంబునందు,

అంతట ధర్మజుం డనిలజుకనియె:
'నెంతయుఁగడఁక మీరెల్లసైన్యములు
సేవింపఁ బూర్వదక్షిణపశ్చిమముల
కా[1] యుత్తరంబునకరిగి రాజులను
గెలిచి కప్పంబులఁ గీర్తితోఁ గొనుచు
బలిమినేతెం.' డని పనుప నాక్షణమె
నాల్గువారథులపై నడచెడి క్రొత్త
నాల్గువారిధులట్లు నలుగురుఁ గదలి
చనిరి నా." రనవుడు జనమేజయుండు
జనమునతోఁడైన వైశంపాయనునకు:
"నేదేశములకు వారేఁగిరి? ధనము
లేదెసఁదెచ్చిరి? యెఱిఁగింపు." మనినఁ
జతురాత్ముఁడైన వైశంపాయనుండు
మతి జనమేజయక్ష్మానాథుకనియె:

విజయునుత్తరదిగ్విజయము

"వర్ణనకెక్కు పావకదత్తమైన
స్వర్ణదివ్యరథంబు జయముతో నెక్కి,
....
....
మత్తక్షాత్రవరాజమణుల మర్దించి,
యుత్తరభూమికి నురువడి నేఁగి
రణరంగమున సుమారమణునిఁ బ్రమథ-
గణముల గెలిచి, భీకరశౌర్యమునను
ధనదునోడించి యర్థముచాలఁగొనుచు,
ననిమిషేశ్వరునిచే హాటకంబంది,

1. వుత్తరంబున. (మూ) వ్యావహారికోచ్చారణననుసరించి కవి యీపదమును వకారాదిగాఁ బ్రయోగించియుండును.

క్రమ్మఱ పూర్వభాగమునకే తెంచి
సమ్మదమ్మున బాహుసత్త్వుఁడై మెఱసి
వరపుళిందావనీశ్వరు నోర్చి పేర్చి,
దురములోఁ బ్రతివింధ్యుఁ ద్రుళ్లడఁగించి,
సకలమహాద్వీప జగదీశ్వరులను
బ్రకటంబుగా గెల్చి పౌరుషంబునను,
రాజులు గొలువంగ రాజసంబునను
రాజశేఖరకృపా రమణీయుఁడగుచు
శూరత వచ్చెఁ బ్రాగ్జ్యోతిషంబునకు.
నారూఢిఁ దత్పట్టణాధీశుఁడైన
భగదత్తుఁడే తెంచి పార్థునితోడఁ
దెగి రణంబొనరించెఁ దివిజేపౌనిక.
ఎనిమిదిదివసంబు లెదిరి పోరాడి
యనిమిషేంద్రకుమారు నఖిలాస్త్రములను
వడి భగ్నమగుచుఁ గవ్వడికిట్లనియె :
"నెడపనికడఁకతో నే నింద్రసఖుఁడ ;
నీవింద్రసుతుఁడవు ; నీకును నాకు
వావిరిఁబగలేదు ; వలసినర్థముల
నడుగుమిచ్చెద." యన్న నతఁడాహవంబు
తడవక [1] కార్యసంధానుఁడై మించి
భగదత్తు సంతతప్రముదితచిత్తు
....
బాహాబలోద్వృత్తు బహుదానవృత్తు
నాహవస్వాయత్తు నతిపుణ్యసత్తుఁ
గని వానికినిభక్తిగలిగి యిట్లనియె :
"ననఘాత్మకుఁడు భరతాన్వయుండైన

1. కార్యవాదియని కవియూహ గాఁబోలు !

రాజు ధర్మజుఁడు సంరంభంబుతోడ
రాజసూయమహాధ్వరంబొనర్చెడిని ;
అరివెట్టునీ." వన్న నఖిలహేమములు
వరరత్నములు గజవాజియూథములు
నిచ్చినఁ గొని భక్తినిట్లనిపలికె :
"మచ్చిక ధర్మజు మఖమునకీవు
రమ్ము వేగమున వీరశ్రేష్ఠ !" యనుచు
నిమ్ములఁ దమభూమి కేఁగె శౌర్యమున.

భీముని పూర్వదిగ్విజయము

చతురంగబలములసంఖ్యలుగొలువఁ
బ్రతిపక్షులను గెల్చి, పవననందనుఁడు
నానార్థములుగొని నడచి ముందటను
బూని కలూతభూభుజు బృహద్బలుని
గెలిచి, యుత్తరభూమికిని జని యందుఁ
దెలివితోడను వామదేవ గౌతముల
వసునామములుగల వసుధేశ్వరులను
బొసఁగఁగ గెలిచి, యాపూర్వదిక్కునకుఁ
జని భక్తిఁ బాంచాలచక్రేశుచేతఁ
గనకాంబరంబులు గాంచి, విదేహ
రాజుజయించి, ఘోరదశార్ణవిభుని
యాజి [1] సుధన్వుని యతిశౌర్యమునకు
వెసమెచ్చి తనసైన్యవిభునిఁగాఁ జేసి,
యసమానయశుఁడైన యశ్వమేధేశుఁ
డగురోచమానుని ననుజయుక్తముగ
మగఁటిమిగెలిచి, సమ్మదచిత్తమునను

1. సుధర్ముని. (మూ) సుధన్వుఁడని నన్నయ. అధిసేనాపతిం చక్రే సువర్మాణం మహాబలం. అని వ్యాస. భా.

జేదిభూమికివచ్చి శిశుపాలుచేతఁ
బ్రోదిమీఱంగను బాజిరాజేంద్రుము
నతనిచే శమునసుతాధ్వరంబునకు
నతులితంబైనట్టి యూర్జంబు గాంచి,
చేదిదేశము వెల్లి చిత్రునిఁగాంచి
[1] మేదినీశు సుపార్శ్వు మేటిసత్త్వమున
ననిగెలిచి, గజపతి నామాత్స్యనృపతి
ఘనమాళవులను మాగధమహీశ్వరుల
దండించి, మగధభూధవతనూభవుని
నండజపతిజవు నాసహదేవు
మన్నించి వానిచే మఱి పూజవడసి,
మొన్నంగ హిమగిరికేఁగి తేజమున
నాగిరీంద్రునిచేత ననుమతిఁబడసి,
వేగంబె నిర్జరవిభుపర్వతమున
బహుకిరాతావళీపతుల నేడ్వురను
సహజశౌర్యుల [2] నుదంచజ్జయాధికుల
ధర్మయుక్తులను సుధర్మధార్మికుల
నర్మిలిఁ జంద్రసేనాధీశ్వరులను
మురహారహితుల సముద్రసేనులను
వరవిక్రములఁ గర్ణవత్సపతులను
వైరి [3] భంజన పౌండ్రవాసుదేవులను
గౌరవంబున [4] వశంకరులుగాఁ జేసి
ధరణీశ్వరుల గెల్చి ధనము రత్నములు
గురుతరంబగు శతకోటి సంఖ్యములు

1. మేదినీశుని పార్శ్వు మేటిసత్త్వమున. 2. నుదంజభవకౌశుకులను. 3. జంభన.
4. వశీకరులు. (మూ)

సహదేవుని దక్షిణదిగ్విజయము

గొని యేఁగె భీముఁ డత్యుద్రశౌర్యమున ;
ననఘుఁ డుత్తముఁడు [1] సహదేవుఁ డంత
ధీరత దక్షిణదిక్కునకరిగి
శూరసుమిత్రుని శూరసేనులను
దంతవక్త్రుని సాళ్వధరణీశ్వరులను
సంతత ప్రతిపక్షజగదీశవరుల
శృంగారయుతుల గోశృంగగిరీంద్ర
సంగుల నృపుల నిస్సంగులఁ జేసి,
కుంతిభోజునిచేతఁ గోరి యర్థములు
సంతసమునఁ గాంచి, జయము రెట్టించి
జలజాక్షుపగవాని జంభకు నోడించి,
తలఁగొని వానినందనునిచే సమద
గజ హయరత్నసంఘంబులఁ గొనుచు
విజయుఁడై నర్మద వేడుకఁ జేరి,
యందు నవంతిదేశాధీశ్వరులను
విందానువిందుల వేడ్కగెలిచి
పోయి మాహిష్మతీపురమున విడియ,
నాయెడ వడి నీలుఁ డనుమహారాజు
దీకొనియెను సహదేవునితోడ.
ఢాక మాద్రేయుఁ డడ్డముచొచ్చి పోర,
నతనిపై నీలుండు ననలంబుఁ బఱప
నతివేగమున వహ్ని యాసహదేవు
సకలసేనలమీఁద సరవితోఁ జుట్టెఁ
బ్రకటితగతి." నన్నఁ బారీక్షితుండు

1. ఈపదమును దీర్ఘమధ్యము గాఁ బ్రయోగించుట ఇతని కేగాక, ఆదిపర్వకర్తయగు తిమ్మయకును బరిపాటియే.

చతురోక్తిఁబలికె వైశంపాయనునకుఁ :
"ప్రతిభటుండై వచ్చి పావకుండేల
యాసహదేవుని నపుడు డగ్గఱెను ?
ఈసమయంబున నింతయుఁదెలుపు."
మనిన నమ్మునివరుం డతనికిట్లనియె :
"జననాథకులవార్ధిచంద్రుఁడైనట్టి
నీలువంశంబున నిషధుండు ధాత్రి
యేలంగ, వహ్ని మహీదేవుఁడగుచు
వేదంబుచదువుచు వేడ్కఁ దత్పురము
సాదరంబునఁజొచ్చి, చక్కనియువతిఁ
బరసతిఁ బట్టుక భావజకేళి
సరసతసలుపంగ, జనపతిహితులు
పట్టుకవచ్చి భూపతిమ్రోలఁబెట్టి
పెట్టిన [1] శాస్త్రసంప్రీతితో నతని
దండింపఁబోయిన, దహనుఁడై మిగుల
మండుచునుండిన, మానవేశ్వరుఁడు
వెఱచి పావకునకు వెస మ్రొక్కిపలికె :
"నెఱుఁగక యజ్ఞాన మిపుడుచేసితిని
మన్నించు." మనవుడు మఱి పావకుండు
సన్నిధియై మహీశ్వరునకిట్లనియె :
"నడుగు నీకోరినయట్టివరంబు
తడయకిచ్చెద." నన్న దహనునకనియె:
"నాపురిమీఁద నేనరపతులైన
నేపారవచ్చిన నెంతయు నీవు
కదియు వారలమీఁద గ్రక్కున." ననిన
వదలక యగ్నియు వరమిచ్చిపలికె :

1. శాస్త్రసమ్మతముతో నని యర్థము కాఁబోలు !

"నీపురిఁగల మానినీరత్నములకుఁ
బాపంబుపొందదు పరపతులంగూ
రతిసల్పినను ; మహీరమణా, నీవిపుడు
హితబుద్ధినుండుము యెంతయు." ననుచుఁ
జెప్పిన నృపుఁడును జేయుచునుండె.
నప్పుడు పరధరణీశులవీట
విడిసిన నీలుండు విజళింపుచుండుఁ
గడువడితో ; నదికారణంబునను
అనలదేవుండు సహదేవుమీఁదఁ
గనలుచుఁ గదిసినం గరసరోజములు
మొగిచి మాద్రేయుండు మును శుచియగుచు
మిగులంగ దర్భపై మెలకువనుండి
యగ్నిసూక్తంబు లయ్యెడఁజదింపుచును (?)
అగ్నిదేవుని ఘను నభినుతిచేసె :
1 "నీతదర్థంబులు నిఖిలవేదములు ;
పూతంబులకునెల్లఁ బూతయుక్తుఁడవు ;
ధర్మజాక్రతువు కిత్తఱిని విఘ్నంబు
పేర్మితోఁ జేయకు పెరిమ మన్నింపు":
మనవుడు ప్రీతుఁడై యగ్నిదేవుండు
జననుతుఁడైన యాసహదేవునకును
వరదుఁడై యుండెను ; వడిని నీలుండుఁ
గరిహయరత్నముల్ కనకాంబరములుఁ
దెచ్చి వేడుక సహదేవున కప్పు
డిచ్చి సద్భక్తితో నిట్లనిపలికె :
"అమితప్రభావ, ధైర్యామరగ్రావ,
విమలకంబుగ్రీవ, విజితారిరావ,

1. నిత్యత్వమైయుండు. (మా)

భూతిశీల గ్రీష్మ, పోషితజీవ,
సితిప ద్వజదేవ, నిత్యస్వభావ, (?)
మతిమహీ దేవ, మానుషబలదేవ,
చతురకళా దేవసము సహాదేవ, (?)
శరణులఁ గాన సజ్జనులను బ్రోవఁ
బరఁగ విష్ణుని సేవఁ బరఁగితి వీవ;
నీకు నెవ్వరు సరి నృపులు లోకముల!
రాకాసుధాకరారవి తారకముగ
మన్నింపు; నిలుపుము మము రాజ్యములను
ఉన్నతి." ననవుడు మహాంగి వేడ్క
నా సహదేవుండు నా రాజుకనియె:
" భాసుర ప్రౌఢితోఁ బరఁగ రాజ్యంబు
సేయుము; నేఁగల్గఁ జింతనీకేల?
ఏయెడ నీకు నాకెంతయుఁ బొందు."
అని వానివీడ్కొని యట దక్షిణమునఁ
జని మహారాష్ట్రరాజన్యులచేత
సకలార్థములుఁ గొని, సాగరద్వీప
నికటనిషాదులు, [1] నిజకాలముఖులు,
కర్ణసత్ప్రభులు, రాక్షసయోధవరులు,
స్వర్ణవర్ణులు రామశైల సుతామ్ర
పతులు, ద్వీపజయంతి పట్టణాధిపులు,
నతులిత వశవర్తులై తన్నుఁ గొలువఁ
బోయి కేరళ పాండ్య పుండ్ర కాళింగ
నాయకులను [2] బ్రధనంబున గెలిచి,
ద్రావిడ యవన గాంధారభూపతుల
లావుననోర్చి, చాలఁగ లక్ష్మిఁ గొనుచు

1. ఇట్టిపదములను వ్యర్థముగాఁ బ్రయోగించుట యీతని పరిపాటి.
2. ప్రదరము. (మూ)

దక్షిణాశాంతమున సద్గుణశాలి
రాక్షసేంద్రుఁడు రఘురాము సఖుండు
శ్రీవిభీషణునకుఁ జెప్పి పంపినన్,
భావించి యుత్తముఁడును భక్తితో నతను
1 శ్రీరామనామాంకములఁ జెలఁగు తార్థములు
వారణ హయ రథవ్రాత రత్నములు
నెసఁగఁ జతురశ్రహేమతాళములు
నసమాంబరంబులు నఖిలార్థములును
బంపెను సహదేవపార్థివు నొద్దకు.
సొంపొందఁ బడిగొని చూచి మాద్రేయుఁ
డంపిన పౌలస్త్యునధిపులఁ దన
నెంతయుఁ గప్పంబు లింపారఁ గొనుచు
సహదేవుఁడే తెంచె జనలోకనాథ,
విహితప్రతాపుఁడై విశ్వంబు పొగడ.

నకులుని పశ్చిమదిగ్విజయము

నకులుండు నతులితోన్నతపరాక్రముఁడు
వకుళప్రసూనోరు వరకచభరుఁడు
బలములఁ గొలువంగఁ బ్రఖ్యాతముగను
దెలివితోఁ బశ్చిమదిక్కున కేఁగి
కరి తురంగ భటప్రకరఘట్టనలను
శరధులు ఘూర్ణిల్ల, సంభ్రమంబునను
మాద్రేయుఁ డత్యుగ్రమానుషంబునను
భద్రసైన్యంబులు బహుముఖంబులుగ
నరుదేర 2 మాహితకావనీశ్వరులఁ
దెలఁగొప్పఁగా లాటదేశాధిపతుల

1. రామనామాంకితములగు నాణెములు గాఁబోలు. 2. మహితఉద్యావనీశ్వరుల. (మూ)

నాభీరగణముల నవలీలఁ గెలిచి
యాభారతీసింధువందువర్తించు
[1] ద్రావణేయుల నముద్దండవిక్రములఁ
బావన గాంధార పర్వతాధిపుల
వశవర్తులనుజేసి, వాసుదేవునకుఁ
గుశలంబెఱింగించి కోరికతోడ
శాకల్యపురమున శల్యు [2] మద్రేశు
భీకరశౌర్యునిఁ బృథుబాహుబలునిఁ
దమమేనమామ నుత్తమగుణాంభోధి
రమణీయుఁడై కాంచి, రత్నరాసులను
హేమవాహనములు నీప్సితార్థములుఁ
బ్రేమతోఁగొంచును బిరుదుఁడై యరిగి
యత్తఱియ శ్రీపశ్చిమాంబుధిఁ జూచి
కుక్షినివాసులఁ గ్రూరకర్ములను
బహుకిరాతులఁ బ్రతాపంబున గెలిచి,
విహిత సద్వరుణేంద్ర విశదసంపసధ
నరనాయకులచేత నానాధనములు
పరమానురాగుఁడై పడసి యవ్వాని
దశసహ [3] స్రోష్ట్రకదంబంబు చెంత
వశముగాఁ బెఱికిరా వైరిభీకరుఁడు
నకులుండు వోయె ననంతశౌర్యమున.
అకలంకులైనట్టి యనిలజ పార్థ
నకులసహదేవ నరవరోత్తములు
ప్రకటిత గుణధైర్య బాహువిక్రములు
విశ్వభూతలము దిగ్విజయంబుచేసి
శాశ్వతశ్రీ లెల్ల శమననూనునకు

1. గ్రామణీయులని నన్నయ. సింధుకూలాశ్రితా యేచ గ్రామణీయా మహాబలాః. అని. వ్యా. భా. 2. మాద్రేయు. 3. ప్రాష్ట.....చేత. (మూ)

వేడుకతోడ వేర్వేఱ నిచ్చెను,
ప్రోడలు పొగడ నప్పుడు ధర్మసుతుఁడు
సంతోషమునఁ బొంది సద్గుణేశు
కంతుభంజనమిత్రు కైవశీ కృత్మి
చాలంగఁ బ్రబలి సోత్సాహుఁడై యుండె.
ఓలి ధరాపాలుఁ డూర్జితశ్రీల
రాజసూయమహాధ్వరము సేయఁ బూన
రాజిత నిజమంత్రిరత్నంబు లనిరి :
"ధనధాన్యములును రత్నములు గోధనము
ఘనదంతివాజులుఁ గలిగెఁ జాలంగను ;
నవనిధానంబులు నానా [1] ధనములఁ
బ్రవిమలంబైనట్టి బండారమిండ్లఁ
బరిపూర్ణమైయుండుఁ బ్రఖ్యాతిగాఁగను ;
అరుదుగా రాజసూయాధ్వరంబిపుడు
గావింపు." మనునంతఁ గమలలోచనుఁడు
వేవేగమునవచ్చి వెస ధర్మజునకు
వందనంబొనరించి వలయురత్నములు
పొందుగానిచ్చినఁ, బుండరీకాక్షుఁ
బూజించి యా యమపుత్రుఁ డిట్లనియె :
"రాజీవనాభ, ధరాధరవర్ణ,
నీయనుగ్రహమున నిఖిలరాజులును
ఈయెడ నరివెట్టి రెంతయు మాకు ;
నపరిమితంబైన యర్థంబు గలిగె ;
నుపమ విప్రులకును నుచితదక్షిణలు
దానంబులును బ్రసిద్ధముగఁ జేయించి
మానుగా మఖము సమ్మతముగావింపు."
మనిన నారాయణుం డధిపతి కనియె :
"నెనయంగఁ బూజ్యుండ వెల్లయంశముల ;

1. విధ. (మా)

రాజులలోనెల్ల రాజసంబునను
రాజితధర్మ నిర్మలయశోనిధికి ;
సకలసామ్రాజ్య ప్రశస్తలక్ష్ములకు
సకలంకగతిఁ గర్త నవకాశంబునీవు ;
ఇదితగుఁ దగదన కేపనికైన
ముదమునఁ బనిపంపు మునువుచేసెదను ;"
అనిన సంతోషించె నప్పుడు ధర్మజుఁడు.

రాజసూయాధ్వర ప్రారంభము

వనజాక్షు ధౌమ్య సద్వ్యాససామతిని
ఘనరాజసూయయాగము సేయఁబూని
యనుజన్ము సహదేవు నప్పుడుచూచి
పలికె ధర్మజుఁడు : "భూపతుల నందఱను
బిలువంగఁబంపుము పెద్దఱికమున ;
రప్పింపు భూదేవరాజులనెల్ల ;
నొప్పుగా వారికి నుచితగేహములు
కట్టింపు ; యాగోపకరణంబులెల్ల
గట్టిగాఁ దెప్పింపు గడఁకనీ." యనిన
నగుఁగాక యనుచు సహదేవుఁడపుడు
నిగమోక్తిగాఁగ నన్నియు సమకూర్చి,
యుర్వీదేవతల రాజులను రప్పించి,
సర్వసౌఖ్యములను సంతోషములను
నుండుచో ; ధర్మజుండొగి నకులునకు
నిండినభక్తితో నెఱయనిట్లనియె :
"గాంగేయుఁడాదిగాఁగలబాంధవులను
సంగతిఁదో తెమ్ము చయ్యన." యనిన
నతఁడును గరిపురికరిగి భీష్మునకు
ధృతరాష్ట్రునకును యుధిష్ఠిరుమఖము

క్రమ మొల్లఁ జెప్పి వేగముఁ గడుకొనఁగ,
బ్రమదితంబుగను గుంభజ భీష్మ సింహర
ధృతరాష్ట్ర కృప కర్ణ ధృతిసోమదత్త
చతురభూరిశ్రవ శ్శల్య సైంధవులు
దుర్యోధనుండును దుశ్శాసనుండు
[1] నార్యనిగ్రహుఁడైన యాశకునియును
వచ్చిన, నవ్వేళ వరుసతోఁ దుతను
మెచ్చికఁ బూజించి మనుజేంద్రుఁ డనియె :
“ మీ యనుగ్రహమున మెఱసి యీ క్రతువు
నేయంగఁ బూనితిఁ జిత్రంబుగాను ;
ఇదినిర్వహింప మీ రెంతయు వలయు
విదితంబుగా. ” నని వెస వారియాజ్ఞఁ
బడసి ధర్మజుఁడు ప్రభావంబునందుఁ
గడఁగి హాటకరత్న ఘనదానతతులు
పెట్టంగ [2] నియమించెఁ బేర్మితోఁ గృపుని ;
గట్టిగా నొంగామికార్యముల్ దెలియ
గాంగేయ ద్రోణులఁ [3] గర్తలఁ జేసె ;
సంగతి మీఱంగ సకలార్థములకుఁ
గలయ రాజులు దెచ్చు కప్పంబులకును
గొలఁదితో నీఁబుచ్చుకొనఁ గర్తఁ జేసె
విదురుని బహునీతివిదుని నుత్తముని ;
ముదమున నిష్టాన్నములు భక్తిఁ బెట్టఁ
దుదిని గట్టడచేసె దుశ్శాసనుసిని ;
బదవితో మణిహేమభండారములకుఁ
గురురాజుఁ గర్తగాఁ గొనకొనిచేసె.
నిరుపమాలంకార నీతిశోభితుఁడు

1. ఆర్యాది. 2. నిర్మించె. 3. గర్తగా. (మూ)

ప్రాజ్ఞుండు నయశాలి పాండవాగ్రజుఁడు
యజ్ఞదీక్షితుఁడయ్యె నాగమోక్తులను.
రాజతేజము విప్రరాజతేజమును
రాజిత నవరత్నరాజి తేజమును
గల ధర్మసుతుని లోకములవారెల్ల
నలరుచుఁ జూచిరి యద్భుతంబంది.
బ్రాహ్మణోత్తమ మణిప్రకరంబునడుమ
బ్రహ్మతేజంబున బ్రహ్మయుఁబోలి
యుండంగ నవ్వేళ యురువినోదముల
మండలేశ్వర................
భూసురాశీర్వాద పుణ్యనాదములు
భాసిల్లఁజేయుచో బహువిధంబులను
బంచమహాశబ్ద పటునినాదములు
నంచితంబై మ్రోసె; నాసమయమున
ధౌమ్యుండుఁ బైలుండుఁ దగినహోతలుగ,
సౌమ్యుండు నిగమార్థచతురుండు ఘనుఁడు
యాజ్ఞవల్క్యమునీంద్రుఁ డధ్వర్యుఁడుగను,
సుజ్ఞానుఁడైన వ్యాసుండు బ్రహ్మగను,
....
పూతనారదముఖ్య పుణ్యమానులును
రాజిత భీష్మాది రాజశేఖరులు
నోజతో సభ్యులై యున్నతిఁగొలువ,
నభిరామ సర్వక్రియా సమగ్రముగ
శుభకరంబుగ రాజసూయయాగంబు
సువ్రతంబుగఁజేసి, సొంపుమీఱంగఁ
దీవ్రార్కతేజుఁడై త్రిజగంబుఁబొగడ
వేదవిప్రులకును వివిధదానములు
మోదంబుతోఁజేసి, మునివరేణ్యులకు

ధరణీసురులకు భూశంనాయకంబు
మఱియును వర్ణాశ్రమముల వారికిని
నమితదానంబులు నన్నదానములుఁ
గ్రమముతోఁ జేసెను ఘనధర్మసుతుఁడు. ”
అనుచు సభాపర్వమండలికథలు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె శాస్త్రోక్తవిఖ్యాతముగను
మునిసమూహంబు లిమ్ములఁ బ్రస్తుతింప.
భానుకులాంభోధి పావనచంద్ర,
భానుకోటిప్రభా భాభాసమాన,
యంజనాత్మజలోల, యతికృపాశీల,
మంజీరయుతపాద, మధురప్రసాద,
శరముఖాకర్షిత జలధికల్లోల,
ధరణిజాలింగన తాత్పర్యశీల,
బాణాసనాంకిత పటుభుజాదండ,
బాణభీకర శత్రుపటలసంహార,
అసమసాహిత్య విద్యాచతుర్ముఖుఁడు
రసికుఁడు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
పసనోనర్చిన సభాపర్వంబునందు
నసదృశంబుగఁ బ్రథమాశ్వాసమయ్యె.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీభోగసంపన్న, శివచాపభిన్న,
సౌభాగ్యసుత్రామ, సాకేతరామ,
శరణాగతత్రాణ జయబిరుదమున
ధర నెగడినమహాత్మా, చిత్తగింపు ;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
దానధర్మాచార తత్పరుఁడైన
భూనాథ కులశిరోభూషణుం డధిక
వైభవసురరాజు వాక్యాహిరాజు
....
సత్కాంతిరాజు [1] నిశ్చలగిరిరాజు
సత్కీర్తిరఘురాజు సద్ధర్మరాజు
రాజసూయ మహాధ్వరంబొప్పఁ జేసి
తేజంబుతోడ సుస్థిరలక్ష్మినుండ,
నతనిని నారదుం డఖిలభంగులను
స్తుతియించి, శ్రీకృష్ణుసొంపుతోఁ బొగడె
రాజులువినఁగ సంరంభంబుతోడ :
" రాజీవనేత్రుండు రవికోటి తేజుఁ
డతఁడు కేవలుఁడె మహానుభావుండు !
సితపద్మభవ మునిశ్రేష్ఠులయాజ్ఞ
నాదినారాయణుం డబ్జనాభుండు
వేదాంతవేద్యుండు విమలాత్మకుండు

1. ధైర్యమునకు హిమవంతునివంటివాఁడని కవియూహ కాఁబోలు !

యదువంశమున నేఁ బుట్టె నఖిలంబు నెఱుఁగ ;
మధువైరి యనుచు నమరేంద్రులెల్ల
యక్ష గంధర్వ విద్యాధర సిద్ధ
రాక్షసాంశంబులఁ బ్రభవించినార్యా.”
యనుచు నారదుండనిన, వారంత

ధర్మజుఁడు శ్రీకృష్ణుఁ బూజించుట

ననఘుండు భీష్ముఁడిట్లనియె : “ ఋత్విజుఁడు
గురుఁడు స్నాతకుఁడు సత్కులవలయోశ్వ్యాసుఁడు
నరసంయుమియు మునివర్ణితయుతుఁడుఁ
పూజనీయులు వీరు పుణ్యచరిత్ర !
రాజితంబునను వీరలలోనఁ బెద్ద
యగువానిఁ బూజింపు.” మని చెప్పుటయును,
దగ ముదంబంది యాధర్మనందనుఁడు
గాంగేయుతోడను గడఁగి యిట్లనియె :
“ [1] ఆంగికు లుత్తములగు వీరిలోన
నెవ్వనిఁ బూజింతు నెఱిఁగింపు.” మనిన
నవ్వసుధీశుతో నాతఁడిట్లనియె :
“ సర్వలోకములను సర్వతేజములఁ
బర్వెడి సూర్యునిభాతి, సుధాంశుఁ
డేపారఁగా ధాత్రి నెల్ల కాంతులను
జూపట్టుభంగిని, శోభితంబుగను
దనదీప్తి జగములఁ దగ వెలిఁగించు
ఘనుఁడచ్యుతుండు పంకజలోచనుండు
పరికింప సర్వుండు పసనర్ఘ్యమునకు ;
నొరులరువాలుగారు యుక్తిభావింప.

1. ఈపదమునీతఁడు పదింపదిగాఁ బ్రయోగించును ; సభ్యులనియూహయా !

హరిపూజ సేయుట యజ్ఞఫలంబు
పరసత్వమున నీకు సమకూరు." ననిన
నొగి సహదేవుఁ డుదకంబుఁ దోయ
నిగమవేద్యుండైన నీరజాక్షునకుఁ
బూసి యర్ఘ్యంబిచ్చి పూజ సేయుటయు,
దాని సహింపక తత్తఱిఁ గలుషించి
శ్రీకృష్ణుదూషించి శిశుపాలుఁడపుడు
శ్రీకరుండగు యుధిష్ఠిరునకిట్లనియెఁ :

శిశుపాలుఁడు ధర్మజునధిక్షేపించుట

"బట్టాభిషిక్తులు బలసియుండఁగను
నెట్టణంబుగ ధర్మ [1]నియతులుండఁగను
అతివిశిష్టాచార్యులార్యులుండఁగను
మతిదప్పి భీష్మునిమాటలు నమ్మి
యేల దాశార్హుని నిల నర్హుఁడనుచుఁ
జాలఁబూజించితి సద్భక్తితోడ ?
కురువృద్ధుఁడగు భీష్మకువలయేశ్వరుఁడు
వరధర్మమెఱుఁగక వాసుదేవునకు
జడునకు నేల పూజలు సేయఁబనిచె ?
[2]వెడగుఁదనంబిది ; వృద్ధునకేల
బుద్ధులు గలుగును భువనంబునందు !
సిద్ధతేజులు విప్రులెల్లభూపతులు
[3]నుండంగ, నర్ఘ్యంబు నుచితోక్తినిచ్చి
పుండరీకాక్షునిఁ బూజింపఁదగునె !
అతనికిఁ గూర్తురే నఖిలసంపదలు
నతివేగమున నిచ్చుటదితగుఁగాని ;

1. నీతు. 2. ఉడుగు. 3. చూడంగ. (మూ)

యితనికి బహుమాన మిటు నేయుదగునె!
క్షితిఁ బెద్దయనుచుఁ బూజించితే కృష్ణు!
వసుదేవుఁ డుండఁగ వసుమతినాథ!
అసమాన ఋత్విజుండన విచారించి
వరుసఁ బూజించితే వ్యాసుఁడుండఁగను!
హరిని నీ వాచార్యుఁడని కొల్చితెల్లు?
ద్రోణుండు కృపుఁడును [1] ద్రౌణియుండఁగను;
క్షోణీశుఁడని పూజ సొరిదిఁ జేసితివా!
యాదవు లెచ్చోట నవనినాయకులె!
మేదినిలోన నమితధర్మపరులు
పూజనీయులు గుణాంభోనిధులుండ,
బూజించితేల యీ పుష్కరనయను!
బాలిశుండగు భీష్మపలుకులు నమ్మి
బేలవై తేలయ్యా పృథివీశతిలక!
నీవధికుఁడవని నిఖిలభూపతులు
వేవేగవచ్చిరి వేడుకతోడ
నీముఖంబునకును నెఱివచ్చినట్టి
యీమహాత్ములనెల్ల యవమానమేల
చేసి కృష్ణునిఁ బూజచేసితివీవు!
ఈసమస్తధరిత్రి నిటధర్మతనయ,
ధర్మమేనీకును! ధర్మాత్మ, వినుము
ధర్మంబెఱుంగకిత్తఱిని నీవిడిన
భావంబునకు సిగ్గుపడక యర్ఘ్యంబు
గోవిందునకు నందుకొన నుచితంబె!
భువి నపుంసకునకుఁ బూర్ణేందుముఖియుఁ,
జెవిటికి గీతంబుఁ, జీకు కద్దంబు,

1. ద్రోణుండుండంగను. (మూ)

హారంబుకురుచరు, నఖిలగంధములు
గౌరవోన్నతి నాసికాహీనునకును,
వేదురునకుఁజీర, విరసచిత్తునకు
వేదంబు, లోభికి వితరణగుణముఁ
జేయుట విష్ణుఁబూజించుట ; మఱియు
నీయవనీశ్వరు లిందఱు [1] ండఁగ
నర్చింతురే కృష్ణు ? ” నని యొగ్గులాడి
పేర్చినయలుకతోఁ బెరిమె నేఁగుటయు,
నతనిపిఱుందనే యమసుతుండరిగి
యతులితప్రియభాష నప్పుడిట్లనియె :

ధర్మజాదులు శిశుపాలు ననునయించుట

“ ధీమంతులకుఁ గృపాదృష్టియుక్తులకుఁ
గోమలయశులకు గుణవిశాలురకుఁ
జారునిర్మల ధర్మచరిత్రులైనట్టి
భూరితేజులకు నెప్పుడుఁ గోపమేల ?
క్రూరంబు శిఖికంటెఁ గులిశంబుకంటె
దారుణంబై యుండు ధారుణిలోన.
ఆదినారాయణుండైనట్టివాఁడు
వేదాంతవేద్యుఁడై వెలసినవాఁడు
ప్రల్లదులను ద్రుంపఁ బాల్పడ్డవాఁడు
. . . .
శరణాగతులఁ బ్రోవఁ జాలెడువాఁడు
పరమాత్ముఁడై లక్ష్మిప్రబలినవాఁడు
నాతఁడర్చ్యుండని యాభీష్ముఁ డెఱిఁగి
సతతంబుఁ బూజింప సరవితోఁ బనుప,

1. నడంగ. (మూ)

నేనుబూజించితి ; నదియొగ్గుగాదు ;
మానసంబున నీవు మానుకోపంబు.
గురుఁడు దైవంబని కుంభినీశ్వరులు
వరుసతోఁ గృష్ణుని వదలక కొలువ,
నిందింపఁదగునయ్య నీ కనచ్యుతుని !
నెందును బగమాను హితబుద్ధి." యనుచు
శిశుపాలు రమ్మని చెలఁగి పిల్చుచును
విశదోక్తులందును వేడ్కమన్నింప,
నంత భీష్ముఁడు పాండవాగ్రజుకనియె :
"నంతరంబెఱుఁగనియట్టివీనికిని
బ్రియము చెప్పంగను బేలవె నీవు !
నయవిహీనుఁడు జగన్నాథదూషకుఁడు
శిశువు క్రూరాత్ముఁ డీశిశుపాలుఁ ; డితని
వశవర్తిఁ జేయంగవలదు నీకధిప !"
అని ధర్మసూనున కంతయుఁ జెప్పి
జననాథచంద్రుండు జాహ్నవీసుతుఁడు
బాలుండయిన శిశుపాలునకనియె :
"నేలరోషంబు లక్ష్మీశ్వరుమీఁద !
తగదంటివర్ష్యంబు ధరణీధరునకుఁ ;
దగవెఱుంగవు మహాధర్మబాహ్యుఁడవు ;
క్రూరచిత్తుండవు కుంభినిలోన ;
నేరు పెఱుంగవు నీతిదూరుఁడవు ;
హరితోడఁ బోరినయట్టివారెల్ల
[1] మరణంబులగుదురు ; మఱి కైటభారి
శరణన్నవారెల్ల జయమునొందుదురు ;
సరసిజాక్షునితోడ శత్రుత్వమేల !

1. మృతులగుదురనువర్థములో నిట్టిప్రయోగము శ్రీనాథునిరచనయందును గలదు. 'మాటనాల్కనయుండంగ మరణమయ్యె.' కాశీ. 5 ఆ. 154 ప.

బాలుఁడై యున్నను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు
చాలంగఁ బూజ్యుండు జగములయందు ;
నతులవిక్రమశాలియౌ మహీవిభుఁడు
నుతికిఁ బాత్రుండౌను నూతనశ్రీల ;
నీరెండువిధముల నెలమిఁగృష్ణుండె
యారయ [1] నర్హుఁ డర్ఘ్యంబునకిలను.
సచరాచరంబైన జగములకెల్లఁ
బ్రచురంబుగాఁ గర్త పద్మలోచనుఁడు.
వృద్ధులై యుండియు విశ్వంబులోన
బుద్ధులు లేనట్టి పురుషులేమిటికి !
పరమాత్ముఁ డాద్యుండు భక్తవత్సలుఁడు
. . . .
కర్తగావునఁ బూజ కడఁగిచేసితిమి.
మూర్తిత్రయాత్మకు మురవైరి భక్తిఁ
బూజించినను మహాభువనంబులెల్లఁ
బూజితంబులయగు భూరితేజమున.
బుద్ధియు మనమును బుండరీకాక్షుఁ
డిద్ధతేజుఁడు పరమేశుఁ డవ్యయుఁడు ;
చెలువొందుప్రకృతియుఁ జిరపరంజ్యోతి
జలజారి సూర్యులు జగతియు గాడ్పుఁ
బావకుండును నభోభాగంబు యముఁడు
దేవేంద్రుఁడును మునిదిక్పతితతియు
సకలభూతంబులు సచరాచరములు
వికచాబ్జనేత్రుండు వెలయంగఁ దాన.
యిట్టిమహా [2] త్మకుఁ డిందిరాధిపుఁడు
నెట్టణంబుగ యోగినివహంబులకును

1. నర్హ్యంబులవనిలోపలను. 2. త్ముని యిందిరాధీశు. (మూ)

గా సంగఁబడుఁగాక ; కష్టజీవులకు
నేనాఁటఁ గనఁబడు నిందిరాధిపుఁడు ?"
అని భీష్ముఁ డాడినయవసరంబునను
అనఘుఁడైనట్టి సహదేవుఁ డప్పుడు
పలికె : "శ్రీకృష్ణునిఁ బద్మలోచనునిఁ
గలుషుఁడై దూషించు కపటాత్ములను
జరణంబుఁ బెట్టెదఁ జత్ర్యాన." ననుచు
నరుగుదెంచినఁ, జూచి యాసభవారు
భయమందియుండిరి ; బ్రహ్మాదిసురలు
రయమున దివినుండి రాజిల్లఁబైన
పుష్పవర్షంబులు పొలుపమీఱంగ
నిష్పత్తిఁ గురిపించి నిలిచిరి ; యంతఁ
గలహబంధుండైన ఘనుఁడు నారదుఁడు
పలుమాఱు నృత్యంబు పలుభంగి నాడె.
అంతట శిశుపాలు నాత్మసైనికుఁడు
దంతివైరిబలుండు దగు [1]సునీథుండు
కోపించి సేనలఁ గూడి తానుండ,
నేపార శిశుపాలు నెల్లసైన్యముల
రవమున కప్పుడు రాజసైన్యాబ్ధి
వివిధభంగుల నందు వేగంబె కలఁగె.
అతులభయంకరంబైన యారవము
నతిచిత్రముగ విని యమునందనుండు
గాంగేయునకు భక్తిగలిగి యిట్లనియె :
"సంగరవిజయులు జగదీశులెల్ల
మొరయుచున్నారు సముద్రములట్లు ;
గరిమ నామఖము విఘ్నము నొందకుండ

1. సునాముండు. (మూ)

....

సత్త్రటి భీష్ముఁ డాయధిపతికనియె :
" నారాయణుఁడు జగన్నాథుఁ డచ్యుతుఁడు
కారుణ్యమున నీమఖంబు గావఁగను
ఒరులు విఘ్నము సేయ నోపుదురయ్య !
హరిమీఁదఁగూడిన యఖిలసేనలును
ఈశిశుపాలుండు నీక్షణంబునను
నాశంబుఁగుదురు నామాటనిజము.
కుక్కలు మదకుంభి కుంభస్థలములు
వ్రక్కలింపంగను వసుధలోఁ గలవె !
హరిపరాక్రముఁడైన హరిమహత్త్వంబు
ధరఁగొంద తెలుఁగను తత్త్వహీనమున."
అని భీష్ముఁడాడిన, నాగ్రహంబునను
మును శిశుపాలుండు మొనసి యిట్లనియె :

శిశుపాలుఁడు శ్రీకృష్ణు నధిక్షేపించుట

" నీముదివెట్టియు నీపాండవులును
దామోదరునిఁ బరతత్త్వమటంచు
భ్రామికంబులయందుఁ బల్కుచున్నారు ;
భూమిలో నెవ్వరుఁ బూజింపరతని ;
నిన్ను ధర్మజుఁడు మన్నించుచున్నాఁడు ;
చెన్నలరఁగ యుధిష్ఠిరుఁడును నీవు
నోడగట్టినదూల మొరపున మిగులఁ
గూడియున్నారు దిక్కులు సంచలింప.
కృష్ణుసఁ జేపట్టి కిల్బిషంబునను
[1] నైష్ఠికంబున నొందినాఁడవు నీవు.

1. 'ఛాందస' మను వ్యావహారిక పదానుసరణముగా నైష్ఠికత్వమను నర్థములో నీయపశబ్దమును బ్రయోగించియుండును.

అవని నీయట్టి దురాత్ముండు గలఁడె!
వివరింపు మున్న గోవిందునిచేఁత;
[1] పూతకిఁజంపి యాపూజ్యశకటము
రీతిభేధించి గిరిన్ గేలనెత్తి,
వృషభంబువధియించి విగ్రహంబునను
విమచిత్తుఁడైన గోవిందుని పేరు
పొగడ నీకొకజిహ్వ పొందుగా ; దదియుఁ
బగిలి వ్రక్కలునూఱు పరఁగునుగాక.
అతివల, గోసమూహంబు, బ్రాహ్మణుల,
నతులితాన్నములిడినట్టివారలను,
విశ్వసించినవారి వేగఁద్రుంచినను
విశ్వధారుణియందు వే పాపమంద్రు ;
వనజనేత్రుండు గోవధయు స్త్రీవధయుఁ
జెనసిచేసెను భూప్రసిద్ధంబుగాను ;
అట్టిగోవిందున కర్ఘ్యంబు నీవు
గట్టిగా నిప్పించి ఘనతనుండితివి.
అదియునుగాక, పరాంగననాక
కదిసి యంబికయనుకన్యకామణిని
నీవుదెచ్చు టెఱింగి నీసహోదరుఁడు
శ్రీవిలాసుండు విచిత్రవీర్యుండు
ధర్మజ్ఞుఁడై దానిఁ దగవిడ్చిపుచ్చె.
దుర్మదాంధుండవు దురితదేహుఁడవు
జననిందితుండవు సంతానహీనుఁ
డన నున్న నినునమ్మ నగునె లోకులకు!

---

1. ‘పూతకిఁజంపిన పూజ్యసంఘముల-రీతిభేదించి గిరికేలనెత్తి’. అని యీపాదము లిట అనన్వితములుగా మూలమునఁగలవు. “పూతనాఘాతంబు చేతనేతరమైన...” అనుపద్యము పైరచనకాధారమైయుండును. చూ.నన్నయ.భా.సభా. 2 ఆ. 41. ప.

తలపోయ మును సముద్రంబుతీరమున
విలసితంబుగ నొక్కవృద్ధహంసంబు
క్రమము దప్పక ధర్మకథలు చెప్పుచును,
గ్రమముదప్పకయట్టి ఖగములనెల్ల
శిక్షింపుచును ధర్మశీలుండై ప్రాణి
రక్షకుండై విహారము సేయుచుండు;
విహగంబులును దాన విశ్వాసమంది
సహజపాథోరాశి జలచరంబులగు
పక్షుల మాధుర్యభక్ష్య భోజ్యముల
దక్షతఁదెచ్చి నిత్యముఁ బెట్టుచుండి
తమయండషండముల్ దత్సమీపమున
నమర నిక్షేపించి యతిదూరమరుగ,
నాసమయంబున నాహంసరాజు
గ్రాసంబుగా సర్వఖగకులాండములు
భక్షించియుండినఁ, బఱతెంచి యొక్క
పక్షివీక్షించి తప్పక పక్షితతికి
వృత్తాంతమంతయు వేగఁ జెప్పినను,
జిత్తంబులందును జింతించి వగచి
యామువిహంసను నడగించె నవుడు.
భీమవిక్రమమునఁ బేర్చి మిక్కిలిని
ధర్మచిత్తుండవై ధర్మసత్కథలు
కూర్మిఁ బాండవులకుఁ గురుకుమారులకుఁ
దెలుపుచుఁ గలహంస ధృతి నొనర్చెదవు.
బలియురఁ బెక్కండ్రఁ బద్మలోచనుఁడు
దండించె నని సంస్తుతంబొనర్చెదవు;
పుండరీకాక్షుని భూరిబలంబు
నేనెఱుంగనిదియే నిఖిలంబునందు!
మానుషంబునఁ బొంగు మాగధునకును

విఱుగఁడే పరిమార్చు విక్రముంబెడలి !
మెఱసి జరాసంధు మేటిసాహసుని
భీమార్జునులఁ దోడుపెట్టుక పోయి
భూమీసురాకృతిఁ బొంగణఁగించె ;
సిది విక్రమంబె మహీమండలమున !
మదదైత్యహరు నేల మాటిమాటికిని
బొగడుచున్నాఁడవు [1] బూతుచందమున ?
పొగడక నీకును బొద్దు [2] పోదేని
సుగుణాకరులు రణశూరులైనట్టి
జగదీశ్వరులు కర్ణశల్యులాదిగను
యోధులఁ బొగడు మత్యున్నతిఁ దోడ.
సాధునిందయు నన్యజనకీర్తనంబుఁ
జేయరు గాంగేయ, సృష్టినుత్తములు
ఏమెడ నని మును లెంతయు ననిరి."
అనుచును దుర్భాషలాడుట చూచి
యనిలతనూభవుండలిగి రౌద్రమునఁ
బ్రలయకాలమునాఁటి ఫాలాక్షుపగిదిఁ
గలనను శిశుపాలు ఖండింపఁజూడ,
భీముని వారించి భీష్ముఁడిట్లనియె :

శిశుపాలుని జన్మవృత్తాంతము

" ఈదురాత్ముండు మహీస్థలిఁ దొల్లి
చేదివంశమునఁ బ్రసిద్ధుఁడైనట్టి
యాదవఘోషున కాసాత్వతికిని
బుట్టెను ఘనచతుర్భుజములతోడ,
నెట్టనంబుగ ఫాలనేత్రంబుతోడ,

1. పూత. 2. పోదెందు. (మూ)

బంధుర ద్వైతేయభావంబుతోడ ;
సంధిల్లుటయుఁ, జూచి జననియు గురుఁడు
నరుదంది భయమంది యట్లున్నఁ, జూచి
వరుస నక్కడ నభోవాణి యిట్లనియె :
‘ నోరులు వీనినిజంప నోపరెవ్వరును ;
దోరయుంగ వీనినెత్తుకయుండువేళ
నెవ్వరిచేత నీయెక్కుడుకన్ను
నివ్విశాలభుజంబు లివి రెండు నణఁగు,
నతనిచే శిశుపాలుఁడణఁగు గ్రక్కనను
జతురంబుగా ;’ నని సర్వంబుఁ దెలిపె.
అదినిమిత్తంబుగా నాకుమారకుని
వదలక చూడంగవచ్చువారలకు :
‘ బాలుండువీఁడె నాపట్టి ; ముద్దాడుఁ
డోలిమై.’ నన వార లాదవినప్రీతి
నెత్తుక ముద్దాడి యింపుసొంపలర
బత్తితోఁ జేతికి ఫలములనొసగి
వారి [1] యూరికిఁజన, వసుధ నీవార్త
జోరనవిని యదుపుంగవులైన
భీమవిక్రములు గంభీరనాయకులు
రామకృష్ణులు నిందురవితేజు లపుడు
అమరంగ జయశీలు నాశిశుపాలు
సుముఖులై వేడుకఁజూడంగఁ గోరి
పోయిరి బుధబంధుపుంజంబుతోడ.
ఆయెడఁ దన మేనయత్త సాత్వతియు
బాలకుండగు శిశుపాలునిఁదెచ్చి
చాలంగ సంతోషజనితయై యపుడు

---

1. వారికి. (మూ)

బలభద్రుకిచ్చినఁ, బరఁగంగ సతేఁజు
జలజాక్షుచేతికిఁ జయ్యన నిడిన,
శిశుపాలు మిక్కిలిచేతులుఁగన్న
దిశయొఱుంగక పోయెఁ దెల్లమిగాను.
దానిఁదలంచి సాత్వతి యశరీర
మానితవాక్యంబు మదిలోన నెఱిఁగి,
హరిచేత శిశుపాలుఁ డణఁగు గ్రక్కునను
బరమార్థమని కైటభద్వేషికనియె :
‘ మకరాంకజనక, నీమఱఁదిని వీసిఁ
బ్రకటితబలు శిశుపాలునివలన
నూఱుతప్పులుగావు నూఱసంబుగను ;
మాఱుమాటాడక మన్నించు నన్ను.’
అని వానిజనని పద్మాక్షుఁ బ్రార్థింప,
వనజనేత్రుండును వరమిచ్చెఁ ; గాన
నపరాధములునూఱు నటు నిండుదనుక
నుపమ యూరకయుండుటుచితంబు మనకు.
కనకాంబరునిచేతఁగాని యీదుష్టు
మనచేత నాజిలో మరణంబుగాఁడు.
ఇతరమానవులు నన్నెగ్గులాడినను
హతముసేయుదు మదీయాస్త్రములందు.”
అనెడుభీష్మునిమాట లాలించి, భీము
మునుపుగైకొనక, యమ్మురవైరికనియె :
“ అవమాన్యుఁడగు నిన్ను నాస్థానమునను
అవిరళమతి మాన్యుఁడని పాండుసుతులు
గాంగేయుఁడును నిప్డు గడఁగిపూజించి ;
రాంగిక మెఱుఁగక యధికదుర్బుద్ధి,
నీవునుగైకొంటి నెఱయఁగాఁ బూజ ;
యీవసుమతి నీకు నిటుచెల్లునోటు !

నాతోడ వడిఁ బ్రథనము సేయు నిలిచి
యీతఁడె." యనుచును నెగ్గులుపలుకు
శిశుపాలుఁగనుఁగొని శ్రీకృష్ణుఁడనియె
విశదోక్తులను మహీవిభులువినంగ :
" అమరఁ బ్రాగ్జ్యోతిషంబనుపురంబునకుఁ
బ్రముదితంబుగవచ్చి భగదత్తుతోడఁ
బోరాడ నీచేదిభూపతి పోయి
ద్వారకానగరంబు దగ్ధంబుచేసెఁ
గ్రూరుఁడై యన్యాయ [1] కుశలతఁబేర్చి ;
భూరివిక్రములగు భోజరాజాది
ధారుణీశులు [2] రైవతనగంబునందుఁ
జారుతరంబగు స్మరపరవశతఁ
బొలఁతులతోఁగూడి భోగింపుచుండఁ
దెలిసి వారలను వధించె నేకతమ ;
దేవాభుఁడగు వసుదేవుండుసేయు
పావన హయమేధ పటుమఖంబునకు
నర్చితంబైనట్టి హయమును గొనియెఁ ;
బేర్చి యామఖమునకుఁబెరిమ విఘ్నంబు
చేసె వీఁడతిపాపశీలుఁడై పూని ;
భాసురమతియైన బభ్రునిభార్యఁ
దనకుభార్యనుజేసె దర్పంబుతోడ ;
ననురక్తి మామేనయత్త తాఁబలుకు
మాటకునై నూఱుమాఱులు వీని
మాటలకోర్చితి మఱి వీనిఁద్రుంతు. "
ననుటయు శిశుపాలుఁ డజ్ఞాత్ముకనియె :
" నొనరంగ నీకూర్మియును నీదుపలుకు

1. కులశత. 2. రైవతానగంబునను. (మూ)

నాకది యేటికి నయమార్గదూర !
నాకునిచ్చినయట్టి నలినలోచనను
నీవువరించితి నిఖిలంబు నెఱుఁగఁ ;
గావున మఱి సిగ్గుగలదె నీకెందు ? ”
ననుచు దుర్భాషల నాడుచునుండ .
విని కృష్ణుఁడప్పుడు వేగఁ గోపించి
తలఁచినంతటిలోనఁ దద్దయు వచ్చెఁ
గలితనిర్వక్ర విక్రమము చక్రమును.

శి శు పా ల వ ధ

అది శతకోటిబాలార్కప్రకాశ
విదితమై శతకోటివిస్ఫూర్తియగుచు
వచ్చినఁ, జక్రంబు వాసుదేవుండు
చెచ్చెఱ నుగ్రుఁడై చేతసంధింపఁ
గులగిరులూటాడెఁ ; గూర్మమల్లాడె ;
జలధులుగలఁగె ; నాశాచక్రమగలె ;
రవితప్పఁదిరిగెఁ ; దారకములు డుల్లె ;
దివికంపమందెను ; దేవేంద్రుఁడడలె ;
నుడుగక యొక్కరొక్కతి యూఱక బ్రొసె ;
నడరి రసాతలంబద్భుతంబందె ;
బ్రహ్మాండములు భయభ్రాంతివహించె ;
బ్రహ్మాది సన్మునిప్రముఖాంఘ్రులైన
హరి యట్టివేళ మహారౌద్రమునను
బిరబిరమని త్రిప్పి బిట్టువ్రేయుటయు,
గురుతర నిర్ఘాత ఘోషంబుతోడఁ
బరిపూర్ణ విలయోగ్ర పావకశిఖలు
భూమండలమున నభోమండలమున
భీమమై పర్వంగ బెట్టునవచ్చి

చేదిభూవిభు శిరశ్ఛేదంబు చేసె;
నాదట వానిమహాకళేబరము
కులిశంబుచేఁ బడ్డకొండచందమున
నిలమీఁదఁబడె రక్తమెంతయుఁదొరఁగ.
జగతీతలేశులు సంచలంబందఁ
దగ శిశుపాలునితనువుననున్న
తేజంబు వెలువడి దిశలెల్ల వెలుఁగ
రాజకోటులుచూడ రాజార్కునయను
దేహంబుసొచ్చె సందేహంబులేక.
యూహింప నయ్యెడ నుర్వీశులనిరి:
" జయపుండరీకాక్ష, జయచక్రపాణి,
జయరమాధీశ్వర, జయహృషీకేశ,
ఖగరాజగమన, రాక్షసరాజదమన,
నగరాజహస్త, పన్నగరాజశయన,
రక్షించుసర్వేశ, రాజీవనాభ,
యీక్షించుమముఁ గృప నిభరాజవరద! "
అనుచు సన్నుతిచేసి యందఱుమ్రొక్కి
మనమున సంతోషమగ్నులై యంత
ననురక్తి రాజసూయాధ్వరంబొప్ప
ఘనత సంపూర్ణంబుగా నొనరించి
యాధర్మనందను నధికపుణ్యాత్ము
యోధాగ్రవర్యు నత్యుత్తమోత్తముని
గని మోదమును బొంది కమలాక్షుఁడాది
యనిమిషావళి గొనియాడిరి; మఱియుఁ
గురువీరులెల్లఁ బేర్కొనిరి వేర్వేఱ.
వరుసతో నంత నైశ్వర్యుఁడై యున్న
ధర్మజుకడకు భూధవులేఁగుదెంచి
యర్మిలి సద్భక్తి నప్పుడిట్లనిరి:

“ సకలరాజన్యవంశములలో నెల్లఁ
బ్రకటమై యొప్పు నీభరతవంశంబు ;
రంజిల్లఁ జేసితి రాజసూయంబు ;
మంజులవాక్య, నీమహనీయకృపను
ఇలఁ గృతార్థులమైతి ; మేము భూములకు
నెలమిఁ బో యెద. ” యన్న నెఱిఁగి ధర్మజుఁడు
ఆనతియొసరింప, నపుడు భీముండు
ననిచె భీష్ముని ధృతరాష్ట్రు ; నర్జునుఁడు
ననిచెను యజ్ఞసేనాదుల ; సుబలు
వెనువెంటనరిగి వావిరి భక్తి ననిచె
నకులుండు ; కృపు ద్రోణు నయభక్తిఁ బంచె
నకలంకమూర్తి సహదేవుఁడంతఁ ;
బరగ విరాటుని భగదత్తుఁ బనిచె
సరసచిత్తమున ధృష్టద్యుమ్నుఁ డపుడు ;
పార్వతేయుల మహీపతులను ననిపె
సర్వసామ్ములునిచ్చి సౌభద్రుఁ డెలమి ;
ధరణీసురులఁ బంచెఁ దమగృహంబులకుఁ
గరుణవాటిల్లంగ గౌఁగిళ్లఁ జేర్చి ;
పాండునందనులను బద్మలోచనుఁడు
నిండువేడుకల మన్నించి యిట్లనియె :
“ సకలభూతములు పర్జన్యునిఁ బత్తి
సికరంబు [1] ఫలధారుణీజంబు నెపుడు
భజియించుకైవడి బంధువులెల్ల
భజియింపుదురు నిన్ను భక్తియుక్తముగ. ”
అనిన శ్రీకృష్ణున కనియె ధర్మజుఁడు :
“ అనఘాత్మ, నీకృపయందు నామఖము

1. లోధారుణీజంబునందు (మూ) చూ. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 79 ప.

సఫలమైయుండును జగమెల్ల నెఱుఁగ;
సభికసంస్తుతుల నేఁజతురుండనైతి; (?)
ద్వారావతీపురీస్థలినుండి నీవు
దూరంబుగాకుండఁ దోచు మామదికి;
శుభములుదలఁచు మెచ్చోటను మాకు;
నిభరాజవరద, సిన్నెంతయుఁ బాసి
నిమషమాత్రంబును నిలువనోడుదుము
క్రమముతో." ననవుడు కంజనాభుండు
నాధర్మనందను నట్లూఱడించి
సాధులు నుతియింప సంతోషమునను
అనిలవేగములైన హయములుపూను
కనకరథంబెక్కి కదలిపోవుటయు,
ధర్మతనూజుండు తమ్ములుఁ దానుఁ
బేర్మిఁ గృష్ణునిసంపి పెరిమనేతెంచి
యుండంగ, మేటిసుయోధనుండంత

మయసభాసందర్శనమున దుర్యోధనుఁడు లజ్జితుఁడగుట

దండితో శకునియుఁ దానును గూడి
సమధికంబైన యాసభఁ జూచువేడ్కఁ
గొమరొప్ప నక్కడ కొన్నిదినములు
నిలిచి యాసభరమణీయతఁ జూచి,
లలిత నిరంతరాలంకారమహిమఁ
దేజంబుతోఁ దప్పి దేశంబునందు
రాజితంబైన ద్వారమున నెయ్యమున [1]
....
....

1. గ్రంథపాతమైయుండును. చూ: నన్నయ. భా.

నీలరశ్మిచ్ఛటానిచయంబువర్వ,
నాలోననవి జలంబని సంశయించి
రమణీయ దివ్యాంబరమ్ములన్నియును
క్రమమున నెగఁద్రోచి కడురభసమునఁ
జొచ్చిన, నది నీలశోభితమణుల
నచ్చుగాఁ జూపట్టునాస్థలంబయ్యె.
అటుమీఁద నేఁగంగ నంబుజాకరము
పటుతరంబుగఁజూచి బహునీలరుచుల
మణితలంబనుచుఁ గ్రమ్మనఁ జొచ్చుటయును,
బ్రణుతికినెక్కిన భవ్యాంబరములు
తడిసినఁ గ్రమ్మఱ తడయకే తేర
నడరి పాంశుకుమారులయ్యెడ నగిన,
ధర్మంబుదలపోసి ధర్మనందనుఁడు
కూర్మిరెట్టింప నాకురుమహీపతికి
దివ్యవస్త్రములును దివ్యగంధములు
దివ్యభూషణములుఁ దెఱఁగొప్పఁ బనిచె
ననిలసూనునిచేత నానందమునను;
బనిచినఁ గురుమహీపతియును గట్టి
చాలంగ ధర్మజుసభఁజూచి లజ్జ
నోలి పాండవులను నొగిపీడుకొనుచు
నిజపురంబునకును నేర్పునవచ్చి,
భజనలేకతలంచి బహుభంగి వగచి
రాజచంద్రుఁడు ధర్మరాజశేఖరుని
రాజసూయమహాధ్వరంబు మానవుల
నయనోత్పలముల కానందమై యొప్ప
నియమింపఁగాఁ దన నేత్రంబులకును
బావకనిచయమై పరఁగుచునుండె.
భావింపఁగాఁ దగు పసిఁడిగాచినను

గందిననై వడి కౌరవేశ్వరుఁడు
కుంది మనోవ్యథఁ గొనరి వివర్ణ
దేహుఁడై యుండె ధాత్రీరాజ్యభార
మోహంబుదక్కి యిమ్ముల సుహృజ్జనుల-
తోడ మాటాడక తుది రహస్యమున
నోడకయుండె యథోచితంబుగను.
వేదనఁబొరలుచు విముఖుఁడై యున్న
యాదుర్యోధను నప్పుడు చూచి
శకుని యిట్లనియె నాశ్చర్యంబుతోడ :

దు ర్యో ధ ను దు రా లో చ న

"వికలుఁడవై రోషవేషంబునొంది
యేల నాతోడ నీ [1] పిన్నిన్నినాళ్ల-
వోలెను బలుకవు భూమీశతిలక !
ఇంతచింతింపంగ నేటికినీకు ?
నెంతటికార్య మిట్లుటేఁగింపవలయు.
నేనుండఁగా నీకు నేటికిఁ దలఁక !
గానఁగఁబడు నెంతకార్యంబుదీర్తు ;
వ్యాకులపడకుండు వసుధేశతిలక !
లోకంబులో నృపలోకసంసేవ్య ! "
అనిన సుయోధనుం డాశకునితోడ
వినుపింపఁబూనె వివేకంబుతోడ :
"నీవునుజూచితి నేనుఁజూచితిని
భూవలయంబున బురణించిచూడ
నేయుగంబునఁగల్గ దీసభమహిమ
శ్రీయుతంబై భూప్రసిద్ధమైయొప్పె.

---

1. పిన్ననినాళ్ల. (మూ)

అతిమనోహరమైన యాసభయందు
నతులితభద్రసింహాసనాసీనుఁ
డంతకతనయుఁ డత్యంతసంపన్నుఁ
డెంతపుణ్యంబు దానిఁ జేసెనొక్కొ!
సకలభూపతులు నసంఖ్యంబులైన
ప్రకటితార్థములు దప్పక తెచ్చిపెట్టి
కొలుచుచునుండిరి కొంకక కదిసి;
బలవంతులై ప్రతాపమున శోభిల్లి
భూసురోత్తములకు భూరిదానములు
చేసి దిగ్విజయలక్ష్మీసమగ్రమున
నున్నారు రాజులై యుర్వియేలుచును
సన్నాహమునఁ బాండుజగదీశసుతులు.
వారికెవ్వరుసాటి వసుధీశకోటి;
వారికి వరదుఁడై వాసుదేవుండు
హితమాచరింపుచు నెల్లకాలంబుఁ
జతురత్వమున నుండు; శౌర్యంబునందుఁ
జేదిభూపతి శిరశ్ఛేదంబుఁ జేసె
మేదినీనాథులుమిక్కిలిబెగడ;
యాదవోత్తముఁ గృష్ణు నందఱుఁ జూచి
భేదింపఁగాలేక పెంపుతోడుతను
బొగడుచునుండిరి భుజశక్తిదఱిగి;
తెగువతోఁ బాండుధాత్రీనాథసుతుల
సంపదలెల్ల నీక్షణములోపలను
సొంపుతోఁ గొనుబుద్ధి చొనుపంగవలయు."
ననుకురురాజు భవ్యాలాపములను
మనమునఁ దలపోసి మామయిట్లనియె:
"మీతండ్రి ధృతరాష్ట్రమేదినీశ్వరుని
నీతివిచారించి నెఱయఁ గావింపు."

మని శకునియు వేగ మాసుయోధనునిఁ
గొనిపోయి ధృతరాష్ట్రకువలయేశ్వరుని
సన్నిధినిలిపి నిశ్చలవృత్తిఁ బలికె:
"నెన్నికకెక్కిన యీసుయోధనుఁడు
నీకుమారుఁడు ధారుణీనాథుఁ డాత్మ
వైకల్యమునను వివర్ణమునందుఁ
బొందియున్నాఁడు పెంపున విచారింపు
మందంబుగా." నన్న నాధృతరాష్ట్ర
ధరణీశుఁ డాసుయోధనుశరీరంబు
పరికించినిమిరి తత్పరబుద్ధిఁబలికె:
"శాశ్వతైశ్వర్యంబు సకలలక్ష్ములును
విశ్వంబులోపల వెలయంగఁగలవు;
అనుజులు మిత్రులు నఖిలబాంధవులు
ననుకూలురై యుందు రనిశంబునీకు;
నింద్రునికంటెను నెక్కుడైనట్టి
సాంద్రభోగము నీకుఁ జాలంగఁగలదు;
సకలభూపతులును సతతంబు భక్తి
ప్రకటంబుగాఁగ నీపంపు సేయుదురు.
ఏమితక్కువనీకు నెల్లసౌఖ్యముల!
నీమేనుడస్సిననిర్ణయం బేమి?
నిజదేహకాంతులు నీ కేలదఱిగె?

....

[1]సరసత్వమున నీవు సకలసామ్రాజ్య
పరభారకముదప్పి పరఁగియుండితివి."
అనవుడు ధృతరాష్ట్రకాతఁడిట్లనియె:

---

1. 'సకలధరణిరాజ్య భోగసుఖపరాఙ్ముఖత్వముఁ బొందనేల.' అని నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 102. ప. నన్నయభారతమునుకరించియు, నీరసిల్లఁజేసిన రచనాభాగము లిట్టివింకను గలవు.

పాండవాభ్యుదయమునకు దుర్యోధనుఁ డసూయపడుట

" జననాథ, పాండవక్ష్మాతలేశ్వరుల
భాగ్యభోగంబులు పర్జన్యుకంటె
యోగ్యమైయున్నవి యున్నతంబగుచు ;
సకలదిక్కుల వారిసత్ప్రతాపములు
వికటమైచూపట్టి వెలసెను బేర్మి ;
నరుఁడు విక్రమశాలి నయగుణోన్నతుఁడు
పరరాజ్యవిజయుండు బలసమగ్రుండు
కోమరొప్ప నుత్తరకురుభూములాది
యమరదేశములెల్ల నర్థి సాధించె ;
శక్రుండు ద్రుపదరాజన్యశేఖరుఁడు
చక్రధరుండును జగతిలోఁ దక్కఁ
దక్కనరాజులందఱుఁ బాండవులకు
మ్రొక్క యప్పనము లిమ్ములఁబెట్టువారె ;
కాని, కొల్వనివారిఁగానము జగతిఁ
గానన శైలసంఘ ద్వీపములను.
వనధివేష్టిత చక్రవాళమధ్యంబు
ననురక్తితో నేలె నఖిలంబుఁ బొగడ.
నేనొకరాజనా యీమహీస్థలికి !
దీనిఁజూడఁగఁజాల ; దిక్కులెఱుంగ
ధర్మనందనుఁడు రత్నపరిగ్రహంబు
పేర్మినేయఁగ నన్ను బెద్దయుఁ బసిచె.
నేనునుజూచితి నెనగ నమ్మణుల
భూనాథ, యేజగంబులఁగాన నెందు.
యజ్ఞదీక్షితుఁడైనయమనందనునకు
విజ్ఞానవంతులు విశ్వభూవిభులు

కాంభోజపతులు నుత్కటరథంబులును
జృంభితహయములు సింధురావళులుఁ
దెచ్చియిచ్చిరి మహాతేజంబుతోడ ;
మెచ్చి శ్రీకృష్ణుండు మెలఁకువతోడఁ
దరుణార్కరుచుల రథవ్రాతములును
దురగరత్నములు బంధురరత్నములును
బదునాల్గు వేలు నిర్భరగజేంద్రములు
ముదముతోఁ బాండవముఖ్యునకొసగె.
నవరత్నములు సువర్ణములు గంధములు
వివిధాంబరంబులు వేడ్కతోడుతను
గేరళ సింహళ కేకయ చోళ
శూరసేన సుపాండ్య శోభితనృపులు
ధర్మరాజునకు మోదమ్ముతోడుతను
అర్మిలినిచ్చిరి యధికలక్ష్ములను ;
నరుఁడు నాద్యుండైన నారాయణుండు
నిరువురు సుఖగోష్ఠి నేకతంబునను
వర్తింపుదురు మహావైభవంబునను ;
మూర్తితో ధర్మజుమూర్ధాభిషిక్తు
కావిర్భటుండు పరాక్రమోన్నతుఁడు
వేవేగమున రెండు వేలదంతులను,
వేడుక ద్రుపదుఁడు వెయ్యేనుఁగులను,
జూడనొప్పిన తమసురుచిరాశ్వములఁ
బదునాల్గు వేలనుబటువిలాసినులఁ
బదివేలదాసులఁ బసనిచ్చిరపుడు.
గాంధార కేకయ కాంభోజ మద్ర
బంధురకాశ్మీర బహ్లికులాత
కురు మరు మాళవ కుంతల మగధ
కరహాట వంగాంగ కాళింగ నృపులు

భగదత్తుఁడాదిగాఁ బార్థివోత్తములు
నగణిత గోమహిషాశ్వదంతులను
అజముల రథముల నంబరంబులను
నిజభూషణంబుల నీరజాననలఁ
దెచ్చియిచ్చిరి యాయుధిష్ఠిరునకును.
అచ్చుగా మఱియును నపరిమితంబు
రత్నకాంచనముల రాజీవముఖుల
రత్నసాను ధరాధరశ్రేష్ఠ తుహిన
గిరి మందరాచలక్షితితలేశ్వరులు
కురు కుసుమాసవ కోమలపాత్ర
దివ్యౌషధంబులు దివ్యాంబరములు
[1] దివ్యేంద్రనీల సుస్థిరచంద్రకీర
మరకతవర్ణసుమానితహరులు,
వరమౌక్తికచ్ఛత్ర పర్ణితతల్ప
చామర దివ్యాస్త్ర సముదయంబులును,
గోమలంబగుపట్టు గొల్లెనగములు
నిచ్చిరి ధర్మజు కింపుసొంపారఁ ;
జెచ్చెర గంధర్వచిత్రరథుండుఁ
దుంబురుండునుగూడి దొరసి నూఱేసి
కంబువర్ణములైన గంధర్వహరుల
మహిమతోనొసగిరి మహనీయముగను ;
బహుభంగి నందుకై పరఁగఁజిక్కితిని.
ఒకలక్షభూసురు లొగి భుజియింప
సకలయత్నములందు శంఖంబుమ్రోయుఁ
దనకుఁదాన సమంచితంబుగానెపుడు ;
మునుమిడి యాగంబు ముగియునన్నాళ్లు

1. దివ్యపీతేంద్ర సుస్థిర చంద్రకీర్ణ–మరకతవస్త్ర సమానితహరులు. (మూ) ‘ఇంద్ర నీల...పిక చంద్ర...కీరవర్ణతురంగంబులను.’ అని. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 113గ.

నుడుగక మ్రోసెఁ బెంపొదవి శంఖంబు.
అడరి జన్నముచూడ నరుదెంచినట్టి
సర్వభూములమహీశ్వరుల భూసురుల
దుర్వారవైశ్య శూద్రుల నాప్తజనులఁ
బ్రాణబంధువులను బ్రాణిసంఘముల
క్షోణిపైఁ బేదల సుజనుల నరసి
ప్రతిదివసంబును భాసురాన్నములు
చతురత్వమునఁబెట్టి సంతోషమునను
అర్ధరాత్రంబున నన్నంబుగొనును
అర్ధేందుధరుకృప నాద్రౌపదియును.
అధికుఁడాధర్మజునధ్వరంబునను
అధమాధముండును అధికపూజ్యతను
బొందుఁ; [1] గానప్రియంబును బొందఁడెందు.
ముందు హరిశ్చంద్రు మూర్ధాభిషిక్తుఁ
డరుదుగా రాజసూయాధ్వరంబొప్ప
సరవిఁజేసెను; గాని, చర్చించిచూడ
ధర్మనందనుమహాధ్వరముతో నదియుఁ
బేర్మితో సరిగాదు పృథివిఁ దర్కింప.
ఆయాగదీక్షితుండై ధర్మసుతుఁడు
పాయక ధారుణీపతులు భూసురులుఁ
[2] దిరుగువాఱి భజింప దిక్పతిశ్రేణి
వరుసఁగొల్వఁగనున్న వాసవుఁబోలె.
ధర్మనందనుఁడు మోదముఁబొందియుండ,
ధర్మమూర్తులు మునీంద్రసముత్కరంబుఁ
గొనియాడ, ధౌమ్యుఁడు గోచరతీర్థ
ఘనజలంబులను యోగ్యంబుగాఁ బూని

1. కాని+అప్రియము. 2. తిరుగ. (మూ)

యభిషేక మొనరించె నతివిచిత్రముగఁ.
బ్రభ నభిషిక్తుఁడై పరఁగినయట్టి
సత్యసంధుఁడు ధర్మజమహీశునకును
సాత్యకి మౌక్తికచ్ఛత్రంబుపట్ట,
భీముండుఁ బార్థుండుఁబ్రేమంబుతోడఁ
జామరంబులు విశేషంబుగా నిడిరి ;
కమలనాభుండును గవలును ద్రుపదు
కొమరుండు వేర్వేఱ కువలయేశ్వరుల
మ్రొక్కింపుచుండిరి మోదంబునందు ;
దిక్కులరాజులుఁ దెఱఁగొప్ప నేను
జిన్నఁబోయున్నను చేష్టలెఱింగి
వెన్నుండు పాండుభూవిభుతనూజులును
ద్రౌపది సాత్యకి దగుపంతసముసఁ
జూపట్టియుండి ; రచ్చో యుధిష్ఠిరుఁడు
నెనయంగ నెనుబదియెనిమిది వేలు
ఘనమహీసురులకుఁ గల్యాణమొప్పఁ
జేసి, ప్రత్యేకంబు చెలఁగి ముప్పండ్రు
దాసుల వేర్వేఱ తడయకయిచ్చి,
పదివేలు వేదవిప్రవ్రాతములను
బదవికెక్కిన హేమపాత్రంబులందు
భుజియింపఁగాఁ జేసి, భూషణవ్రజము
నిజవస్త్రములు గంధనివహంబు నొసఁగి
[1] మన్నించియుండును మహాసీయరుచుల.
నెన్నంగ నాజన్మమేమిఫలంబు !
పాండునందనుల సంపదలుచూడంగ
మండలంబుననోర్వమఱి." యనుటయును
శకునియిట్లనియె నిశ్చలవృత్తితోడ :
" నకలంకమగుచున్న యయ్యక్షవిద్య

1. మన్నింపుచుండును. (మూ)

నేర్పరిసగుదును నిఖిలంబెఱుంగ ;
దర్పంబులణఁతు ద్యూతమునఁ బాండవులఁ
దూఁకొనియాడ నాతోఁ నోపఁగూడ్పు ;
శోకింపకుండుము సుఖవిశేషములఁ
జాలంగ." ననియాడు శకునివాక్యమ్ము
లాలించి కురుపతి హర్షించిమించి,
చతురత ధృతరాష్ట్రచరణాబ్జములకు
నతిభక్తితోఁ మ్రొక్కి యప్పుడిట్లనియె :
" జననాథశేఖర, శకునిమాటలకు
ననుకూలమైయుండ ననిశంబువలయు ;
శకునియు నను సర్వసామ్రాజ్యమునకుఁ
బ్రకటితకర్తగాఁ బరఁగంగఁజేయు ;
నోడఁబడు మతనికార్యోక్తుల." ననినఁ
గడువిచారముచేసి గౌరవంబునను
బలికెను గురుమహీపాలచంద్రుండు :
" కులగిరిధైర్యుండు గుణసముద్రుండు
విదురుండు సత్కళావిదుఁ డుత్తముండు
సదమలచరితుండు శాస్త్రార్థవేది
నీతిమార్గంబున నిర్జరగురుని
బ్రాఁతిగెల్వఁగఁజాలు భావంబువాఁడు
సమచిత్తుఁ డుభయపక్షములవారికిని
క్రమమొప్ప నతనితోఁ గడువిచారించి
చేయుదమీపని సిద్ధంబుగాను ;
పాయక భీష్ముని బాహాబలమున
విదురునిమతమున విశ్రుతంబుగను
వదలక మనమహీవలయంబునిలిచె."
ననవుడు ధృతరాష్ట్రు కాసుయోధనుఁడు
మనమునదుఃఖించి మఱియునిట్లనియె :

"పాండుపుత్త్రులమీఁద పక్షంబుగలిగి
యుండునువిదురుండు యుక్తంబుగాను ;
అతఁడేలశకునికార్యములకు లీల
క్షితిలోన నొడఁబడుఁ జింతించిచూడ ?
నుర్వీశ, యిందులకొడఁబడ వేని,
సర్వభక్షకుఁ జేతఁ జత్తునిక్షణము ;
విదురుండు నీవును వేడ్కనుండుండు
హృదయంబులుప్పొంగి యెల్లకాలంబు."
అని యడలుగమాటలాడినఁ జూచి
మనుజేశ్వరుండు కుమారునకనియె :
"నీకు విచారింప నెఱయంగ వలదు
చేకొని యొకరీతి చేసెదనింక ;
శిల్పకాచార్యులఁ జెలఁగి రప్పించి
కల్పింతు నొకసభ గౌరవంబునను."
అని ధృతరాష్ట్రుండు నాక్షణంబునను
అనఘాత్ములను శిల్పకాచార్యవరుల
రప్పించి, హాటకరత్నహర్మ్యముల
నొప్పుగాఁదెప్పించి యురుతరచిత్ర
సన్మణిద్వారదేశములు నిర్మించి
సన్మోదముననుండుసమయంబునందు,
ధృతరాష్ట్రుఁడొకనాఁడు తెల్లమిగాను
మతిమంతు విదురుఁ గ్రమ్మనపిలిపించి
యేకాంతమున భక్తి నెల్లనుబలికి,
కైకొని శకునియుఁ గౌరవేశ్వరుఁడు
పలికినపలుకులు పరఁగఁ జెప్పినను,
కలఁగి వే వివశుఁడై కడువడిఁదెలిసి

తగఁ [1] గలిద్వారసందర్భంబునగుట
జగడంబు జూదంబు సత్ప్రజాక్షయముఁ
గాఁగలవని మదిఁ గడిమితో నెఱిఁగి,
లోఁగుచు నృపునకాలోన సిట్లనియె:

జూదమాడఁదగదని విదురునుపదేశము

"ఇట్టికార్యమునకు నేనొడఁబడను;
బుట్టును మీఁదను భూరివైరంబు.
పుత్త్రులకెల్లను బోరాటమేల
ధాత్రిఁ జేసెదవు చిత్తంబున నెఱిఁగి!
ఇదిమీఁద నొప్పదు ఎన్నిభంగులను;
వదలక జూదమేవలన నాడినను
ఎట్టి శాంతులకైన నీసులుపుట్టు;
గట్టిగా నీనేర్పుకలిమి నీశకుని
కురుమహీపతుల దుర్గుణములు వాపి
కురువంశమెల్లను గోరి రక్షింపు."
మన విదురునిఁజూచి యారాజుపలికెఁ:
"తనయులకేల యుద్ధముసంభవించు?
నీవును నేనును నీతి [2] మంతులగు
పావన భీష్మకుంభజులుండఁగాను;
అటుగాన యిందుల కనుకూలమొందుఁ;
దటుకున నీవు రథంబెక్కిపోయి
ధర్మనందనుని మోదమునఁ దోతెమ్ము
పేర్మితో." నవిపంపఁ బెద్దయు నతఁడు
నేకాంతమున భీష్ముకెఱిఁగించియుండె.
ప్రాకటంబుగ ధృతరాష్ట్రుఁడంతటను

1. కలిప్రవేశసమయమని కాఁబోలు కవియూహ! 'కలి ద్వాపరసమీపంబగుటయు', అని. నన్నయ. 2. వంతుండు. (మూ)

ఘనతమీఱంగఁ దాఁగట్టించినట్టి
కనకసన్మణిసభ కౌరవేంద్రునకుఁ
జూపి యాతనితోడ సొలవకిట్లనియె :
" నాపదయగుజూద మాడంగవలదు ;
కలహంబు మీలోనఁ గలయంగఁబుట్టు ;
నిలఁ బ్రజాక్షయమగు నింతమీఁదటను ;
నీవుఁ బాండవులును [1] నెయ్యంబుగలిగి
వావిరి సుఖలీల వర్తించుటొప్పు ;
వలదుజూదంబాడ ; వారిలక్ష్ములకు
నిల నసహింపంగ నేటికినీకు ?
పాపంబుగట్టుకోఁ బాఁడియే నీకు !
నోపికగలిగుండు ముచితయత్నముల ;
వేదార్థవిదుఁడైన విదురున కిదియు
యేదియు సమ్మతంబెంతయుఁ గాదు ;
ధర్మనందనుసంపదకు నెక్కుడైన
ధర్మంబు నీకును బసఁ జాలఁగలదు ;
అతఁడుచేసినయట్టి యజ్ఞంబుకంటె
నతివిశేషంబుగా యజ్ఞంబు సేయుము ;
భూలోకమునఁగలభూపతులెల్లఁ
జాలంగ సంపద చయ్యనఁదెచ్చి
యిత్తురునీ." కన్న నిలనాయకునకు
నత్తఱిఁ గురుపతి యల్లనఁబలికె :
" ధర్మజుతోడ జూదంబులాడుటయె
ధర్మయజ్ఞము నాకు ధరణీతలేశ !
అందుమూలంబున నఖిలసంపదలుఁ
జెందుననునాకుఁ బ్రసిద్ధంబుగాను.

1. నేమంబులకును. (మూ)

ఇందులకును మీరలేఁగుదేరంగ
నందున నేనుండి యీసభమహిమ
[1] చూచుచు, నచటి సంశోభితరత్న
వైచిత్రి భావించి వదలకమగుడి
మానిత విమలసన్మణిశిలంబునను
గానక యేతేరఁ గటిశాటిదడియ,
ననుజూచి భీముండు నగియె మిక్కిలిని.
కని ధర్మజుఁడు నాకుఁ గనకాంబరములు
పుత్తెంచినను ముదంబున ధరియించి
తత్తరంబున మణిద్వారక వాట
దేశంబు వీక్షించి ధృతి లోనికరుగ,
నాశశికాంత శిలాగ్రంబుదాఁకి
నాలలాటమునొవ్వ, నను బిట్టునవ్వె
బాలాజనంబు లపారంబుగొల్వ
ద్రౌపది రూపసౌందర్యగర్వమున.
ఆపట్టునను ద్రోవయరయంగలేక
భ్రమసి యేనుండఁగఁ, బఱతెంచి కవలు
కమనీయ రాజమార్గంబిది యనుచుఁ
దోకొనిపోయిరి; దొరయంగ నట్టి
శ్రీకరసభఁజూచి తృప్తిలోపలను
బ్రాణంబుతోడను బ్రదుకంగఁజాలఁ.
ద్రోణతోఁ బెద్దలు తద్దయు మిగుల
నవమానమొందిరి; యధములందఱును
బ్రవిమలశ్రీలతో బహుమానములను
బొందిరి యేను భూభువనమెఱుంగఁ;
గుందుచున్నాఁడను గురుతరంబుగను.

. . . .

. . . .

1. చూచునప్పటికి. (మూ)

చేకొనుకంటెను సృష్టిలోపలను
శ్రీకరంబెయ్యది సృష్టీశ్వరులకు ?
నముచిదానవుఁడు కొనఁ దపంబుచేసి
యమితప్రతాపుఁడై యలగుటచూచి
ధరణీధరారి యధర్మంబునందు
దురమున వాని నుద్ధురశక్తిఁద్రుంచె ;
నలరినగతి శత్రులగువారి నెల్ల
నిలనాశనము సేయు నెంతయువలయు.
నధముఁడై యుండెను నధికుఁడై యుండె
నధిగత పరమార్థులగువారు మెచ్చఁ
జెట్టుచుట్టును జనించినయట్టి మేటి
పుట్టచందంబునఁ బొదలుశాత్రవుల
నణఁచంగవలయు బాహాశక్తితోడ.
గణుతింప వ్యాధినిఁగలితౌషధములఁ
జక్కఁబెట్టకయున్న జనులబాధించు
నిక్కువం ; బటుగాన, నెఱయఁ బాండవుల
లక్ష్మి సర్వంబుఁజాలంగఁ గైకొందు
సూక్ష్మమార్గంబునఁ జోద్యంబుగాను.
పాండవేయులలక్ష్మి బహుభంగిఁ గొనక-
యుండినవాఁడు నాయుదరరోగంబు
మానదు పదివేలమార్గంబులందుఁ ;
గాన దీనికి నుపక్రమము గావింపు.”
మనఁ గురుపతితోడ నాడెనాశకుని :
“ అనుపమంబగు నాగజాశ్వసన్నాహ
మొనరింప, కాజిలో నుభయసైన్యములు
చెనకకమున్నె ప్రసిద్ధంబుగాను
నాయక్షవిద్యను నైపుణంబునను
సేయెడఁ బరధరిత్రీశులలక్ష్మి

నీకు నిప్పించెద ; నెఱయ ధర్మజుని
జోకతో రప్పించు ; సులభంబునందు
జూదంబునన్ వాని సొలవకోడింప
మేదినీరాజ్యంబు మెఱసి నీకొదవు ;
నూరక పాండవేయులతోడఁ గదిసి
పోరాడి గెలువ వేల్పులకశక్యంబు. ”
అను వేళ ధృతరాష్ట్రుఁ డావాక్యములకు
నొనరంగ నొడఁబడ కొదవియిట్లనియె :
“ విదురునిమతమున విశ్వభూభరము
వదలక సేయుదు వ్రతముగానెందు.
జూదంబులాడంగఁ జూడ విగ్రహము
వాదంబుఁ బుట్టును ; వలవదీపనులు.
పాండవేయులతోడఁ బగ నీకువలదు ;
నిండినవేడ్కతో నిరతంబునుండు ;
నామాటద్రోవక నడవునీతులను
వేమఱు. ” ననవుడు విని సుయోధనుఁడు
తుది ధృతరాష్ట్రునితోడ నిట్లనియె :
“ విదురుండు పాండుభూవిభుతనూజులకు
హితముగా విహరించు నెప్పుడు ; నతని
మతము సేయకుము సమ్మదచిత్తమునను ;
దలపోయ నెందు జూదము పురాణములఁ
గలదు దోషములేదు గారవంబందు ;
దేవలుండటుచెప్ప దిక్కులెఱుంగ ;
దేవతాధర్మంబు ధృతిఁ బడయుదురు ;
కావున శకునికింకను నానతిమ్ము ;
రావించు వడి ధర్మరాజు నిచ్చటికి. ”
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డాత్మఁజింతించి
ఘనయంగ నొడఁబడె నట్టకేలకును.

ఒడఁబడి విదురుని నొప్పరావించి
తడయకిట్లనిపల్కెఁ దత్పరయుక్తి:
"సౌవర్ణ నవరత్నసభ యిదిచూడఁ
బావనమతియైన పాండవాగ్రజునిఁ
దమ్ములఁ దోతెమ్ము తగిలియిచ్చటికి ;
నిమ్ముల జూదంబు నీకురురాజు-
తోడ నాడంగ బంధురముగా వలయు
వేడుక." అనవుడు విని విదురుండు
చకితాత్ముఁడై మదిఁ జాలఁజింతించి:
"యకట యిల్లేల! మాయాద్యూతమాడ
నుభయపక్షమువారి కుగ్రవైరంబు
త్రిభువనంబెఱుఁగంగఁ దెల్లమినగును."
....

విదురుఁడు ధర్మజుఁదోడ్తెచ్చుట

అని పెక్కుమాటలు నతనిఁబ్రార్థించి
చెప్పిన, వినకున్నఁజేసి యావిదురుఁ
డప్పుడు ధృతరాష్ట్రునను మతంబునను
బోయె నింద్రప్రస్థపురవరంబునకు.
నాయెడ ధర్మజు [1] వారిని భీముని
విజయునిఁ గవలను వేడుకఁజూచి,
నిజమతిఁజింతించి నెఱిధర్మజునకు
భయభక్తియుక్తితోఁ బరఁగనిట్లనియె :
"జయమొసీకును నరేశ్వర, మిక్కిలియును
పుణ్యాత్ముఁడవు గుణాంబుధివి లోకమున
గణ్యయశుండవు కారుణ్యనిధివి

1. ద్యూతాహ్వానమునకై విదురుఁడుపోయినపుడు, పాండవులయొద్ద కృష్ణుఁడున్నట్లు వ్రాయుట, వ్యాస నన్నయ భారతవిరుద్ధము.

నీకును సేమంబు నెఱయ నెయ్యెడను
ఆకల్పముగ." నన్న నాధర్మజుండు
విదురునిఁబూజించి వేడ్కనిట్లనియె:
"పదవినున్నారము పరఁగనందఱము;
నీవువచ్చినపని యెఱిఁగింపునాకు
నీవేళ." యన నతండిట్లనిపలికె:
"తనసభఁజూడ జూదంబాడ నీవు
చనుదేరఁ బుత్తెంచెఁ జయ్యన నన్ను."
అనుటయు ధర్మజుండటువిచారించి
పనివడి ధృతరాష్ట్రుపంపు మాకిపుడు
చేయకపోరాదు చెనసియింకనుచు
నాయతవిధియుక్తుఁడై క్షణంబునను
అనుజులుఁ దానును ఆద్రౌపదియును
ఘనుఁడుధౌమ్యుండాదిగా బుధశ్రేణి
యే తేర నిభపురికేఁగె నెయ్యమున.
నాతఱి భీష్మ ద్రోణాచార్య శల్యుఁ
గృపుని నశ్వత్థామఁ గీర్తిభానుజునిఁ
దపన తేజునిసుయోధను భక్తిఁజూచి,
యాసభాస్థలియందు నాధృతరాష్ట్రు
భాసురయశునిఁ [1] బ్రతాపవర్తనుని
గనుఁగొనఁ దారకాగణములలోన
నొనరిన రోహిణీయుత సుధాకిరణుఁ
డుండినకైవడి నొప్పు గాంధారి
పుండరీకాక్షి సంపూర్ణేందువదన
తోడుగ సుఖలీలదొరయంగనున్న
ప్రోడను రాజన్యపుంగవుఁ జూచి

1. భాత. (మూ)

దండప్రమాణంబు తగనాచరించి
నిండినభక్తితో నెఱినుండుతఱిని
. . . .
. . . .
ఇందీవరాక్షిని నిభరాజగమనఁ
గుందేందురుచిని సద్గుణగణశీల
నలినీలవేణిని నబ్జసంభవుఁడు
చెలువుగా జగములఁ జిత్రంబుగాను
శృంగారలక్ష్మిగాఁ జేసె నేరుపున ;
నాంగికమైన యాయంగనఁబోల
సతులులేరని చాలసన్నుతిసేయు
చతురతనొప్పె నాసమయంబునందు.
అంతఁ బాండవులును నాదినంబుననె
సంతోషచిత్తులై సంభ్రమంబునను
ఆసీనులైయున్న యాసమయమున
నాసుయోధనుఁడు దా నప్పుడిట్లనియె :
"ధర్మనందన, నీకు దాక్షిణ్యనిధికి
ధర్మవర్తన వినోదంబు జూదంబు ;
ఆడుద" మనవుడు నతఁడునిట్లనియె :
"నోడక జూదమిట్లొగి నాడవలదు ;
జూదంబు వాదంబు సుజనఖేదంబు ;
. . . .
ఇదిదోషమూడంగ నేపారవినుము
పదహీనులగుదురు బహుళదుఃఖములఁ
బొందుచుండుదురు భూభువనంబునందు.
నందందు ధరణి మాయాద్యూతమునను
అడరంగఁ బాతకంబండ్రు మానవులు ;
ఎడర ధర్మద్యూత మిరవొందఁజేయు

ధర్మంబుగలుగును దత్వార్థముగను
నిర్మలమతినని నెఱిదేవలుండు
చెప్పినాఁ." డన యుధిష్ఠిరునకు శకుని
యప్పుడిట్లనియె నాహ్లాదంబుతోడ :
"నిందింపఁదగునయ్య, నీకు జూదంబు !
ఎందును బలవంతు లితరులగెలుతు-
రయ్య, జూదంబునీ వాడలేవేని
చయ్యనఁ గదలుము శాంతంబునందు."
నన ధర్మజుండును నతనికిట్లనియె :

ధర్మరాజు శకునితో జూదమాడుట

"మునుకొని బలవంతు మునుసభాస్థలిని
జూదమాడంగను సొలవక పిలువ
నాదట నాడక యటుచనననుగునె ! "
యనుచుఁ గర్మము దన్నునటుచుట్టుకొనఁగ
వినయోక్తులందును వేడ్కనిట్లనియె :
"ఎవ్వరు నాతోడ నిటుజూదమాడ
నివ్వేళఁ బూనుదు రిటచెప్పుఁ ? " డనిన
రాజరాజకిరీటరత్నంబు ధర్మ
రాజునకును గురురాజు తాఁబలికె :
"మామామ శకుని ప్రేమమున నీతోడ
నేమంబులందును, నెత్తంబులాడు ;
నొడ్డినధనమెల్ల నొనర నేనిత్తు
దొడ్డగా నాడుము దురితవిదూర. "
అని తనచేతిరత్నాభరణంబు
గొని యొడ్డినను జంద్రకులధర్మజుండు
దివ్యభూషణము వార్ధిసముద్భవంబు
భవ్యంబుగానొడ్డి పరఁగి యుండగను,

గురు భీష్మ కృప శల్య కుంభజపుత్త్ర
సరసిజహితసూను సౌబలాదులును
ధృతరాష్ట్రవిదురులు తేజంబునందు
ధృతిఁజూచుచుండిరి తెరలకయుచట.
బద్ధమత్సరుఁడై ప్రభావంబునందు
సిద్ధంబుగా యుధిష్ఠిరుఁడు నయ్యెడను
గనకనిష్కంబులు, ఘనపురంబులును,
అనుపమ దివ్యవస్త్రానీకములును,
మరకత హరినీలమణి పద్మరాగ
వరవజ్ర మౌక్తిక వైడూర్య పుష్య-
రాగ గోమేధిక రత్న ప్రవాళ
నాగేంద్రమణులు, భాండాగారములును,
గలిత పంచద్రోణ కాంచనసహిత
1 నలినమందిరపూర్ణ నవనిధానములు,
మాణిక్య కింకిణీమాలికానేక
బాణ తనుత్రాణ బహురూపములును,
ధన్యవరూధయూధములు, సువర్ణ
మాన్యఘంటాధ్వాన మదసింధురములు,
నమిత వినూత్న రత్నాభరణములుఁ,
గమనీయ నిజసభాగ్ర సమగ్రపాత్ర
పాణులై యొప్పెడు పరిచారకులును,
క్షోణీధరారాతి సుతునకు చిత్ర
. . . .
. . . .
అజ మేష గో మహిషానీకములును,
రజతపాత్రంబులు, రత్నాంబరములు,

---

1. పద్మాదినవనిధానములని కాఁబోలు కవియూహ.

నొక్కొక్కరొద్దున నోడినఁ, జూచి
తక్కక విదురుండు ధర్మసూనునకు
వగచి యాధృతరాష్ట్రవసుధేశునకనియె :
" జగతియందును గురుక్ష్మాతలేశ్వరుఁడు
దోషంబులకుఁబుట్ట దుర్నిమిత్తములు
ఘోషతోఁబుట్టెను గోచరంబుగను.
దశదిశలను సుకృతమునొందినట్టి
శశివంశజుండైన శంతనుచక్ర-
వర్తికులంబున వసుమతియందుఁ
గీర్తిపొందని కురుక్షితిపతిపుట్ట
సకలపాపంబులు సంభవంబొందెఁ ;
బ్రకటితముగ మీఁద ప్రళయంబుతోఁచుఁ ;
గులమునకును నెగ్గు గొనకొనిపుట్టు
నిలలోన నిప్పుడే యీతనికతన.
కులనాశకుఁడగు దుర్గుణుని దుర్మదుని
వలదనివారించి వంశరక్షణము
చేయఁగానగు నంచుఁ జెప్పెశుక్రుండు.
పాయక యటుగాన, పాలించుకులము ;
యదు వృష్ణివీరులు వారి నియోగించి
ముదమునఁ దమకులంబునకును మిగుల
దూషకుండగు కంసుఁ దునిమించి శౌర్య
భూషణులైరి భూభువనమెఱుంగ.
వాసవసుతు ధర్మవర్తనుఁ బనిచి
రాశి జూదము నివారణముగావింపు ;
జనవిగ్రహము మాన్చి సత్ప్రధానులకు
ననుకూలమొనరించు మద్భుతంబుగను ;
మనుజాధముని దుష్టమానసు శకుని
ఘనబహిష్కృతుఁ బాపకలితు దుర్మార్గు

నీతిదూరుని లోకనిందితుఁ గుజను
జాతరోషుని దురాచారుఁ గ్రూరాత్ము
దుర్యోధనుని దుర్మదుని నివారించి
యార్యసమ్మతమున నన్వయంబెల్ల
రక్షించు; దగఁ బాండురాజనందనుల
లక్షణజ్ఞుల సముల్లాసచిత్తులను
ధీరుల మన్నించి ధృతరాష్ట్ర, నీవు
ధారుణిఁ బాలించు ధర్మమార్గమున.
వినుము శృంగారంబు పెనఁగొనియున్న
ఘనసముత్తుంగ ప్రగల్భద్రుమముల
నంగారమునకై రయంబునఁ గాల్చు
వెంగలికైవడి వీఁగ కింతయును
సమకట్టి లోభవశంబునఁ జాల
కుమతి నీతనయుండు కురుకులేశ్వరుఁడు
పాండునందనులను బరఁగఁ గల్మషము
నొండొండ...................
అసమసాహసులతో నాజిసేయంగ
మసలుచున్నాఁడు మదమునఁ గదిసి.
తరమెఱుంగక ప్రల్లదంబున వీఁడు
మొఱయుచున్నాఁడు మొక్కలంబునను.
కురుకులక్షయకారి గుణవిహీనుండు
దురితాత్ముఁ డీతనిఁ దొలుత వారించి
సృష్టిక, యిఁకనుపేక్షింపక నీవు
దృష్టంబుగా మాన్పు తెలివి జూదంబు
బుద్ధిగా." దనవుడుఁ బుత్త్రమోహమున
సిద్ధంబుగా నొండు సేయంగలేక
యూరక ధృతరాష్ట్రుఁడుండెఁ జిత్తమున;
నారయ విదురుండు నాసుయోధనుని-

విదురుఁడు దుర్యోధనుని దూషించుట

తోడనే పలికె నుద్ధురరౌద్రమునను :
"ఓడక దుష్కీర్తికొడిగట్టినట్టి
పాతకుండవు ; గుణప్రకరశూన్యుఁడవు ;
నీతిదూరుండవు నిందితాత్ముఁడవు ;
అన్యాయమున జూదమాడెద వేల !
మాన్యులు బుధశిరోమణులు దూషింప.
ప్రకటసౌబలుని మాయాద్యూతమునను
సకలభూపాలైకచక్రేశులైన
పాండుకుమారుల బహుళసంపదలు
దుండగంబున నీవు తొలుతగైకొనిన
నవ్వరా నిన్ను నానాజనంబులును !
మవ్వమిగా." నన్న మాట సుయోధనుఁడు
విదురునకలిగి యావేళ నిట్లనియె :
"ఎదిరితలంపు నీ వెఱుఁగ వేమియును ;
బరులగుణంబులు పలుమాఱు నీవు
వరుసఁ గీర్తింతువు వాచానురక్తిఁ ;
బరఁగ పాండవపక్షపాతివి ; కపట
నిరతుండవై మహానిష్ఠురత్వమునఁ
గుడిచినయింటికే కుఱుచదలంచి
యెడపక దోషంబు లెపుడుఁ జేసెదవు ;
[1]క్రూరోరగముభంగిఁ గొసరక నీవు
ఆరయఁగా విఘ్నమాచరించెదవు ;
పరులసంపద సుఖోపాయంబునందు
వెరవారఁ గొనుట భూవిభులకునెల్ల

---

1. ఉత్సంగతలమునం దుగ్రవిషోరగంబున్నట్లు నీవు మాయొద్దనునికి. అని నన్నయ.

నైజంబుగాదె నానాప్రకారమున !
భూజననుత, నాకు బుద్ధులేమియును
జెప్పకుండుము నుతిచేసెద నిన్ను ;
నెప్పుడు ధర్మజుహితమె గోరుదువు. ”
అనును యోధనునకు నావిదురుండు
కనలి యిట్లనియెను గడిమిదూషించి :
“ చెడుబుద్ధి నీకును జెప్పెడివారి
వెడమాటలే విన వేడుకగాక,
మాయట్టివారలమాటలు వినఁగ
నీయట్టివారలు నేర్తురే యెందు !
కొంకక నీయట్టిగుణహీనునకును
బింకపుమాటలే ప్రియములై యుండు ;
నీకుఁబ్రియంబుగా నెరవైనమాట
నాకునాడఁగరాదు న్యాయంబుమాని.
పగగొని తమతోడ బలములఁగూర్చి
తెగి తేజమునఁబోరి ధీరులసిరులు
రాజులు జయమునరప్పింతురెందుఁ
దేజంబుఁ గీర్తియు ధృతియును మిగుల.
నాతలనెవ్వరు నగకుండ రాజ,
నీతిచెప్పితి నిడనీకింపుగాదు ;
పథ్యంబుగాఁగొనరు పాపమానసులు
తథ్యంబుగా సభ్యతతులు పల్కినను.
ప్రియభాషణములన ప్రియము సేయుదురు
నయవివర్జితులు [1] వినాశకాయువులు.
కాన సజ్జనులు దుష్కార్యవంతులకు
నేనాఁటఁ జెప్పరు హితబుద్ధులెల్ల.

1. క్షీణాయుష్కులనునర్థములో నపశబ్దముఁ బ్రయోగించియుండును.

మొదల నప్రియములై మునుకొనితోఁచి
తుదిఁ [1] బ్రియంబులగు హితభాషణములు.
తరువులెక్కంగను దాపలు వలయుఁ ;
దెరలక నదులీఁదఁ దెప్పలుగలయు ;
నమరులకైన సహాయంబువలయు
రమణనొండొరులకు [2] రాజతంత్రముల.
ఎంతబుద్ధులు నీకు నెలమిఁజెప్పినను
నంతయు నీకును నప్రియంబయ్యె.
చిత్రయశుండు విచిత్రవీర్యునకుఁ
బుత్త్రుండ నీతివిస్ఫురితశీలుఁడను;
నన్నునాదరము మిన్నకచేసి కినిసి
యెన్నిదుర్భాషణ లెగసియాడితివి !
తరమెఱుఁగక పాండుతనయులతోడ
దొరయుచు జగడంబు తుదిఁజేసుకొంటి.
బ్రదుకుదుగాకేమి ప్రాణంబుతోడఁ ;
గొదలేదు నీబుద్ధి కుంభినియందు."
అనివిదురుఁడు వికలాననుండగుచు
జననాయకుని సభాస్థలినుండుతఱిని,
శకుని ధర్మజునితో సరవినిట్లనియె :
"సకలసంపదలును సరవి నోడితివి ;
రాజశేఖర, ధర్మరాజ, రాజాధి
రాజ, రాజశశాంక, రాజామరేశ,
యింకనేమిటినొడ్డి యిపుడు జూదంబు
శంకింపకాడుదు సంభ్రమంబునను ?"
అనిన ధర్మతనూజుఁ డపనీతలంబు
తనరంగనొడ్డి యాతనితోడ ననియె :

1. ప్రియంబై యుండు దూషభాషణలు. 2. రాజితతతులు. (మూ)

ధర్మజుఁడు సర్వస్వము నోడుట

“దేవతాసీమలు దీపించువిప్ర
భూవలయంబును బుధపురంబులును
గుడ్డవృత్తులుఁదక్కఁ గుంభినియెల్ల
దొడ్డుగాఁగైకొను దొరంబుగాను
ఈజూదమాడి నేనిప్పుడోడినను
రాజితంబుగ.” నన్న రయమున శకుని
ధర్మజుతోడ జూదంబాడి గెలిచి
పేర్మితోఁ గైకొనెఁ బృథివీతలంబు.
వెండియు నొడ్డిన, విపులార్థములను
మండలాధిపుల సామంతభృత్యులను
దమ్ముల నత్యంతధర్మవర్తనుల
సమ్మదచిత్తుల సాహసాధికుల
నభిమానపురుషుల నర్కతేజులను
బ్రభుశేఖరుల జగత్ప్రఖ్యాతయశుల
సత్యవాక్యుల నాదిజగదీశనిభుల
సత్యోత్తముల సుగుణాంబురాసులను
బవమానసందనుఁ బర్జన్యసుతునిఁ
గవలను నోడెఁ దక్కకధర్మసుతుఁడు.
వివరింపఁ దన్నును వేగంబ యోడెఁ
దవిలి యుండంద ద్యూతవ్యసనమున.
ఆవేళ శకునియు యమనందనునకు
భావించి పలికెను బటుశఠత్వమున :
“ఓరాజశేఖర, యోధర్మతనయ,
వారక యోడితి వలయునర్థములు ;
కమలాక్షి పాంచాలకన్యక రూప
రమణీయ సంపూర్ణరాజబింబాస్య

నలుఁవొప్ప నీదుధనంబు గావునను
దలఁకొసియొడ్డి జూదంబాడు.” మనిన
‘నవుఁగాక’ యని జూదమాడి ధర్మజుఁడు
ధవళలోచన సాధ్వి ద్రౌపదినోడె.
వెసనోడి మిక్కిలి [1] వికలాత్ముఁడగుచు
నసహాయుఁడై దుఃఖమధికమై యొదవ
హరి మానసాంభోరుహమునందు నిలిపి
తెరలక సర్వంబుఁ దృణముగాఁదలఁచి
పాండవాగ్రజుఁడంతఁ బరతత్త్వబుద్ధి
నుండంగఁ, గృపుఁడును నొగిఁ గుంభజుండు
గాంగేయుఁడును గుణాకరు ధర్మసుతుని
నాంగికుఁ గనుఁగొని యధికశోకమునఁ
దద్దయుఁబొగులుచు దరినుండి రంత
నెద్దియుననలేక హీనస్వరముల.
విదురుఁడు మిక్కిలి విముఖుఁడై కలఁగి
మదిలోన శోకాగ్నిమగ్నుఁడై యుండె.
ఆసభవారు బాష్పాంబుపూరములు
వే సముద్రముభంగి వెల్లియైనిగుడఁ
గుపితదుఃఖముల నెక్కొనియుండిరపుడు.
అపుడు భూతాక్రోశమయ్యె నెయ్యెడను;
అగుటయుఁ గర్ణుండు నాశకునియును
అగణితదుర్గుణుండౌ సైంధవుండు
దురితశరీరుండు దుశ్శాసనుండుఁ
బరమానురాగులై బలసియొండొరుల
మొగములుచూచుచు ముచ్చటలాడి
నగుచుండిరచట నానాప్రకారముల.

1. వికలచిత్తుండగుచు. (మూ)

ధృతరాష్ట్రుఁడును సభ దిక్కున రవము
నతిభంగి విదురుని నడిగె గ్రక్కునను:
"ఎవ్వరేమివిధంబు లిటయోడి పిదప
నెవ్వరోడిరి? నాకు నెఱిఁగింపు." మనిన
నన్నరపతితోడ నతఁడిట్టులనియె:
"నన్న, యీశకుని మాయాద్యూతమునను
సకలార్థములునోడి శమనసందనుఁడు.
[1] వికలులై పాండుభూవిభుతనూభవులు
దీనతనున్నారు తెలివిలేకిపుడు
మానుగా." ననుచుఁ గ్రమ్మన చెప్పుచుండ
నా వేళఁ గురుపతి హర్షంబుతోడఁ
బావనమతులైన పాండు [2] వినుతుల
దాసులగాగెల్చి తారతమ్యంబు
వాసి దలంచక వరుసనిట్లనియె:
"వరవుళ్లఁగలిసి నివాసంబుదుదువఁ
దరళాక్షిఁ దన్వంగి ద్రౌపదినిపుడు
వేగంబె తోతెమ్ము విదుర, నీ." వనిన
నాగుణాంభోరాశి యతనికిట్లనియె:
"నీనిమ్మరతకును నీపాపమునకుఁ
గానంగఁజాలుదు కష్టవర్తనము;
దుర్జనుండవు మహాదురితదేహుఁడవు
వర్జించు నిన్ను నైశ్వర్యంబు; మీఁదఁ
జెడుదువు నీవును సిద్ధంబుగాను.
పుడమియేలెడు పాండుపుత్త్రుల సాధ్వి
యగుద్రౌపదిని నేలయవమానమిపుడు
తెగువఁ జేసెదవు ధాత్రీశులుదిట్ట!

1. వికలవ్యులై. 2. భూపతుల. (మా)

పాండవేయులఁ ద్రిప్పి పరఁగఁ గైకొంటి
దండకంబున నృపస్తోమంబు నగఁగ.
ప్రకటంబుగా నిట్టిపాపస్వభావు
శకునిమాటలు వినఁజను నె నీకెందు!
ఈజూదమున నీకు నెగ్గులుఁ బుట్టు
నీజగంబున." నన్న నేచి యంతటను
దుర్యోధనుఁడు మహాదుర్మదాంధుండు
కార్యజ్ఞుఁడగు ప్రాతికామికిట్లనియె:

ద్రౌపదినిఁదోడ్తేర దుర్యోధనుఁడు ప్రాతికామినంపుట

"విదురుఁడెప్పుడు పాండవేయులమెచ్చి
మొదలనుండియుఁ బక్షమునఁజరియించు;
వెఱచు; నీవేఁగి యావెలఁది ద్రౌపదినిఁ
దఱితోడఁ దోతెమ్ము తడయక." యనినఁ
బ్రాతికామేఁగి ద్రౌపదికినిట్లనియె:
"నాతి, నీపతి ధర్మనందనుఁ డిపుడు
ధార్తరాష్ట్రునకు జూదంబాడి మిగుల
మూర్తిశోషిల్లఁ దమ్ములఁ దన్ను నిన్ను
సర్వార్థముల నోడె జగమెల్లనెఱుఁగ.
దుర్వివేకమున నాదుర్యోధనుండు
నిన్నుదోడ్తెమ్మని నిష్ఠురత్వమున
నన్నుబుత్తెంచెను [1]నడుఁకిక రమ్ము."
అనుటయుఁ బాంచాలి యతనికిట్లనియె:
"మునుకొని యేయుగంబులయందునైన
భార్యనోడినయట్టిభర్త గాఁగలఁడె!
యార్యోక్తిగానియీయాలాపమిపుడు

1. నడుగక. (మూ)

విననపూర్వంబయ్యె విశ్వధారుణిలోఁ ;
జెనసి ధర్మజుఁడిట్లు చేయువాఁడొక్కొ !
మును దనునోడి దుర్మదవృత్తితోడ (?)
ననునోటువడుట యెన్నఁగ నిదినిజమొ !
కల్లయో !" యనుచును గడుసంశయమున
నెల్లగాసికి మఱియిట్లనిపలికె : (?)
"ధర్మనందనుని మోదంబుతో నడిగి
పేర్మిఁ దత్సభకును బెంపుదీపింపఁ
దోకొని పో." మ్మన్న బ్రతి వాఁడునరిగి
ప్రాకటంబైన ద్రౌపదిపల్కులెల్ల
ధర్మనందనున కంతయు నెఱిఁగింప,
ధర్మదేవతను జిత్తమునందు నిలిపి
యధికచింతాక్రాంతుఁడై యుండుటయును,
అధముండు దుర్మార్గుఁడగు సుయోధనుఁడు
ప్రాతికామికి నతిత్వరత నిట్లనియె :
"నీతఱి సభవారలిందఱు నెఱుఁగ
ద్రౌపదిఁదోడ్కొని తడయకరమ్ము
నైపుణ్యమున." నన్న నలి వాఁడునరిగి
పాంచాలితోడఁ దప్పక యిట్టులనియెఁ :
"జంచలలోచన, శమననందనుని
నడిగితి ; సభవారు నటవిచారించి
వడి నిన్నుఁదోడ్కొని వరుస రమ్మనుచు
నన్నుఁబుత్తెంచిరి నలినాక్షి !" యనిన
నున్నయాద్రౌపదియును దలపోసి
దుర్మార్గుఁడైనట్టి దుర్యోధనుండు
ధర్మంబుదప్పినతలఁపునకపుడు
ధర్మనందను సమ్మతమునకు వెఱచి,
ధర్మస్వరూప యాద్రౌపది కడఁగి

యేకవస్త్రముగట్టి యెంతయుఁ జాల
శోకాకులతనొంది చుఱచుఱమనుచుఁ
గబరీభరముజాఱఁ గన్నీరుగాఱ
సొబగుదేహముగంద శూన్యతపొంద
వా తెఱయెండ భావముదూలియుండ
భీతిమిక్కిలిపట్టఁ బెనుదగదొట్టఁ
జెమటమేనునఁబుట్టఁ జింతదాఁబుట్ట
భ్రమచుట్టుముట్ట నాపద్మాయతాక్షి
యరిగి యాకురువృద్ధునాస్థానమునను
దరలత్వముననుండె ద్రౌపది; యంతఁ
బాండునందనులు ద్రౌపదిఁజూడలేక
నిండినలజ్జతో నిబిడదుఃఖముల
మోముదమ్ములు వాంచి ముఖముద్రలు పడ
నేమియు ననలేక యిట్లున్నయెడను,
బాండవేయుల దైన్యభావంబు చూచి
నిండినమదిఁ గురునృపకులోత్తముఁడు
సహజన్ముఁడైన దుశ్శాసనుఁ బిలిచి
బహుమానమొనరించి భక్తినిట్లనియె :
" ఎఱుక యించుకలేక యీప్రాతికామి
వెఱచు భీమునకును ; వేడ్క నీవేఁగి
ద్రౌపదిఁ దోతెమ్ము తత్క్షణంబునను

దుశ్శాసనుఁడు ద్రౌపదినిఁ దలవట్టి యీడ్చుకొనివచ్చుట

ఏపార." ననవుడు నెంతయు నతఁడు
చనియెను ముదమున సంభ్రమంబునను.
మునుకొని యంతట మొగిద్రౌపదియును
దురితాత్ముఁడైనట్టి దుశ్శాసనుండు
విరసుఁడై కొనిపోవ వే వచ్చుటెఱిఁగి.

గాంధారికడకేఁగఁ గడుభయంబునను,
బంధుర సద్గుణాభరణయైనట్టి
యాకృష్ణపిలుఁడున నరిగియిట్లనియె :
" నేకచిత్తమున నీవెచటికేఁగెదవు ?
కొంకక చనుదెమ్ము కురురాజసభకు
శంకింప ; కున్నతి శకునిజూదమున
ధర్మనందనుఁడును దను నిన్నుఁ దనదు
కూర్మిసోదరులను గొనకొనియోడె ;
నలివేణి, కురుపతియర్ధంబవైతి ;
వలయక యేతెమ్ము హర్షంబుతోడ."
ననుచు దాయఁగవచ్చుటంతయుఁ జూచి
వనజాక్షి ద్రౌపది వానితోననియె :
" నేనురజస్వల ; నేకవస్త్రంబు
పూని కట్టినదానఁ ; బుణ్యచరిత్ర ;
ననుముట్టఁగా నీకు న్యాయంబుగాదు ;
గొనకొని యొక్కింతగుణము గ్రహించు ;
మానాభిమానంబు మదిలోన విడిచి
మానిత కురువృద్ధమండలేశ్వరుల
ఘనసభాస్థలికెట్లు కడఁగిరానేర్తు ? "
ననిన ద్రౌపదితోడ నతఁడిట్టులనియె :
" ఏకవస్త్రంబు నీ విఁకఁగట్టితేమి !
యేకవస్త్రముఁ గట్ట కిఁకనుండితేమి !
యేకాత్మతోడ నీవేఁగుదెమ్మిపుడు ;
రాకున్న నిన్ను సంరంభంబుతోడ
బలవంతమునఁ దత్సభాస్థలంబునకు
నెలమిఁ గొంచునుబోదు నిదినిశ్చయంబు."
అనవుడు ద్రౌపది యతనితోఁబలికె :
" విను, ధర్మమార్గంబు వివరింపు ; నన్ను

మును [1] బలాత్కారమ్మునను గొనిపోవఁ
జనునె నీకును రాజసభలోపలికిని!"
అంచును బలికిన, నాగ్రహంబునను
వంచనలేక దుర్వారసత్వమున
దురితశరీరుండు దుశ్శాసనుండు
తరుణి నుత్తమసాధ్వి ద్రౌపదీదేవి
నతిరాజసూయమహాధ్వరాంతమునఁ
జతురావభృథమున జగతీసురేంద్ర
వేదమంత్ర పవిత్ర విమలోదకములఁ
బ్రోదిఁ బావనములై పొలుపారునట్టి
యసమానపుశిరోరుహంబులదానిఁ
దలవట్టి యీడ్చి యుద్దండతఁ దెచ్చె
నోడక సభకు నార్యులు చింతతోడఁ
జూడంగ నధికనిష్ఠురవృత్తి మీఱి.
గాలిఁదూలినయట్టి కలితపతాక
వోలె దుశ్శాసనుభూరిహస్తమునఁ
బట్టంగఁబడి కృష్ణ [2] పటుకీరవాణి
నెట్టన భీతితో నెఱిఁ గర్ణశకుని
సైంధవ కురురాజ సభకు నేతెంచి
బంధురకోప నిర్భరలజ్జలందు
నాసభవారికి నప్పుడిట్లనియె:
"రాశికెక్కిన ధర్మరాజు ధన్యుండు
దైవయోగమునజూదంబున [3] నొడ్డి
భావింప నటయోటుపడియుండుఁగాక;
ధర్మంబుదప్పునే తనువుపోయినను!
ధర్మాత్ములార, సత్యవ్రతులార,

---

1. బలవత్కారమున. 2. పటికీర్ణవేణి. 3. నోడి. (మూ)

సాహసాధికులార, సభవారు వినుఁడు ;
ద్రోహియైనట్టి యీదుశ్శాసనుండు
పాతకుఁడై రోషభాషణలాడి
నీతిదప్పి త్రిలోకనిందితుఁడగుచుఁ
దలవట్టి యీడ్చుక తద్దయువచ్చెఁ ;
దలఁపంగ నిది యుచితంబుగాదనక
యూరకయుండుట యుర్విధర్మంబె !
యూరయు నోకరుణాంభోధులార !”
యని ‘భరతాన్వయం బతినింద్యమయ్యె ;
ననుమాన మింతలే ;’ దనికృష్ణతలఁచి,
భయమందె ద్రౌపది పర్వేందువదన.
రయమున నపుడు నీరజలోచనుండు
కరుణించి ద్రౌపదిఁ గడుసంభ్రమమున
నరసి రక్షింపంగ నాత్మలోఁదలఁచె.
అపుడు త్రిలోకజయప్రతాపముల
నుపమవర్తింపుచునుండెడు పాండు-
రాజనందనుల పరాజయంబెల్ల
రాజితారుణనేత్ర రాజీవములను
వీక్షింపుచుండిన వెలఁదిఁ బద్మాక్షి
నీక్షించి దుఃఖించి యెంతయుఁగనలి
పాండవాగ్రజునితోఁ బవనజుండనియె :
“కొండలఁబోలిన కుంజరంబులను
జవహయంబుల రత్నసముదయంబులను
వివిధభూషణ వస్త్రవిసరంబు ధనము
సర్వసామ్రాజ్యంబు సకలార్థములను
బర్వేందువదనల బాణాయుధముల
నొగి మమ్ము నోడిన నోడితిగాక,
యగణితంబైన మాయాద్యూతమునను

అంచితశుకవాణి నలినీలవేణిఁ
బాంచాలి నోడంగఁబాఁడియే నీకు!
శకునికైతవ మాత్మఁ జాలంగ నెఱిఁగి
ప్రకటితంబైన మాయాద్యూతమాడి
వేగ నధర్మప్రవృత్తుండవైతి
వాగమోక్తు లెఱింగి యధిప, నీ బాహు
దాహంబు సేయంగఁదగు నీక్షణంబ
యూహించి." యనవుడు నొసర భీమునకు
నర్జునుం డనియెఁ బ్రియాలాపములను:
"నిర్జరారాతి సునీతిమానసుఁడు
ధర్మతనూజుండు ధర్మవర్తనుఁడు
ధర్మంబుదప్పిన, ధరణీతలంబు
తల్లడిల్లును; రసాతలముకంపించుఁ;
బెల్లగిల్లును మహాపృథివీధరములు;
కమఠంబు మునుఁగు; దిగ్గజములు మ్రొగ్గుఁ;
గమలాప్తచంద్రులగతులు గీడ్వడును.
తగిలి సుహృద్ద్యూతధర్మయుద్ధమునఁ
బగతునిచే నోటువడియెఁ గావునను,
గురుల ధర్మాత్ములఁ గోపింపఁదగునె!
ధరణి శూరులకును దర్కించి చూడ;
దైవికమునను జూదంబాడి యోడెఁ
బ్రావీణ్యమతియైన పాండవాగ్రజుఁడు."
అనిన శోకాక్రాంతులగు పాండవులను,
వనితద్రౌపదిఁ జూచి వగచి మిక్కిలిని

వికర్ణునార్యవచనములు

అనియె భక్తి వికర్ణుఁడార్యులతోడ:
"ఘనజగద్ద్రోహి దుష్కర్మతత్పరుఁడు

దుశ్శాసనుఁడు, దురాత్ముఁడును సుయోధనుఁడు
దుశ్శాస [1]నస్థులై దుష్ట [2]వర్తనలఁ
బాండవేయులను ద్రౌపదిని నీభంగి
నొండొండయవమాన మొనరింపుచుండఁ
బెంపుతో మీర లుపేక్షింపఁదగునె !
సంపూర్ణచిత్తులు సభికు లుత్తములు
గాంగేయ ధృతరాష్ట్ర కలశజ కృపులు
నింగితజ్ఞులు లోకహితదయాపరులు
పలుకకయుండంగ [3]భావ్యమా మీకుఁ !
దలఁపఁ దక్కినసభాస్థలిలోనివారు
మహిత కామక్రోధ మదలోభములను
మహిలోనఁదక్క నిర్మలచిత్తులగుచు
నధిగధర్మము వల్కఁ దఖిలంబునెఱుఁగ ;
బుధనుతులార, సత్పుణ్యాత్ములార,
మీరూరకుండిన మెఱసి యేనొకటి
కోరి ధర్మంబుగైకొని యొఱింగింతు ;
'పరికింప జూదంబుఁ పానంబు వేఁట
పరుషోక్తులును బహుభక్షణాసక్తి
....
....
ధారుణి ధర్మంబుదప్పి వర్తిల్లు
వారికృత్యంబులు వర్ణింపఁదగదు ;
మాయజూదంబున మఱిరొడ్డినట్టి
యాయుధిష్ఠిరునకు ననిలజపార్థ
నకుల సహదేవ నరవరేణ్యులకుఁ
బ్రకటితసత్కులభామయైనట్టి

1. నస్థులు. 2. వర్తనులు. 3. బాధ్య. (మూ)

పాంచాలిఁ గల్యాణిఁ బణముగా నొడ్డ
నంచితంబుగ [1] నోకఁ ; దట్టిద్రౌపదిని
ధర్మవర్తనిఁ బుణ్యతరుణీలలామ
నిర్మలమానస నీరజపాణి
బింబాధరోష్ఠిఁ బుష్పిణి నేకవస్త్రఁ
గంబుకంఠిని నధికక్రోధమునను
దక్కక యీసభాస్థలములో పలికి
నక్కట! తోతేరనర్హమా?" యనిన
నావికర్ణుని పల్కులన్నియు వినఁగ
నోపక కర్ణుఁ డత్యుగ్రుఁడై పలికె :

కర్ణుఁడు వికర్ణునిఁ గినియుట

“కురువృద్ధు లధికాలు గుణవంతులుండ,
వరుసతోడుతఁ బిన్నవానికి నీకు
నిట్టిమాటలువల్క నేమికారణము?
నెట్టణంబుగ దయానిపుణత్వమునను.
ద్రౌపది [2] యత్యంతధర్మచరిత్ర
యేపార ననిపల్కి తీవు నెయ్యమున;
శమనతనూజుండు సకలలక్ష్ములను
క్రమమున నోడుచోఁ గాంతఁ బాంచాలి
నేటికినోడె మహీస్థలంబెఱుఁగ!
మాటికి నిటువంటిమాటలు మాను;
‘యేకవస్త్రముతోడియేణాక్షి దీని
నీకొలువునకుఁ దా మేభంగులందు
రప్పించినా! రిదిరాద్రంబుతోడఁ
దప్పుఁజేసితి.’ రని తడయకాడితివి;

1. గాననాద్రౌపదియును. (మూ) 2. అధర్మవిజితయని. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 229. గ.

లోకంబులో నొకలోలలోచనకు
నేకభర్తయె కాక, యీవధూమణికి
నేవురుభర్తలు ! ఇదిదూషితంబు ;
భావింప దీనిని బంధకి యండ్రు ;
అట్టిదానిని విగతాంబరఁ జేసి
గట్టిగాఁ దెచ్చినఁ గలుషంబు లేదు. ”
అనుచుఁ గర్ణుండు దా నావికర్ణునకు
ననుపమప్రతిభాషలాడు నా వేళ
పెరిమ దుశ్శాసనుఁ బిలిచి [1] యిట్లనియె :
“ పరవీరవిజయుల పాండునందనుల
వలువలు, ద్రౌపదీవస్త్రసంఘమును
ఒలువుము భయమంద కుగ్రంబుతోడ. ”
ననిపంచినను వాఁడు నట్లకాకనుచుఁ
జనుదెంచినను, బాండుజననాథసుతులు
అలఘు మాయాద్యూతమందున నోడి
బలిమి యేమియు లేక పైవస్త్రతతులు
మును బెట్టి యాసభ మ్రోల నుండుటయుఁ,
జెనసి యుద్ధతి దుస్ససేనుండు ద్రుపద-
రాజతనూభవ రాజితాంబరము
రాజసంబున నొల్వ రమణ డగ్గఱిన,

ద్రౌపదీమానసంరక్షణము

నా వేళ ద్రౌపది యతిభీతినొంది
భావజజనకునిఁ బద్మలోచనునిఁ
గరిరాజవరదునిఁ గారుణ్యనిధిని
బరమాత్ము నచ్యుతు భక్తవత్సలుని

1. దుర్యోధనుఁడు కర్త అధ్యాహార్యము.

వేదాంతవేద్యుని విమలాబ్ధిశయను
నాదినారాయణు నాద్యంతరహితు
సర్వభూతాత్మకు సర్వలోకేశు
సర్వగీర్వాణాబ్జసంభవ వినుతు
శరణాగతత్రాణు సకలకల్యాణు
మురదైత్యహరణుఁ బ్రమోదవిస్ఫురణు
ద్వారకాపురివాసుఁ [1]దరళితోల్లాసు
ధీరుని రవికోటితేజిష్ణుఁ గృష్ణుఁ
జిత్తాంబుజంబునఁ జింతించిపలికె :
"సత్తుగా నిన్ను నే శరణు వేఁడితిని
ఘన మనోవాక్కాయకర్మంబులందు ;
ననిశంబు నిన్నెకా కన్యమెఱుంగ ;
నీమహాదాపద కిటనీవెదిక్కు ;
స్వామి, సర్వేశ్వర, సత్కృపాంభోధి,
కావంగఁ బ్రోవంగఁ గర్తవునీవు ;
ఈవేళ నను బ్రియంబెసఁగ రక్షింపు ;
భద్రేభవరద, యోప్రహ్లాదవరద,
యద్రీంద్రధర, రావణానుజవరద,
మానుగా నాయభిమానంబు గావు
మానితంబుగ ననుమానంబులేక."
అని సన్నుతించిన, హరియు సత్కృపను
వనజాక్షి ద్రుపదభూవరతనూజకును
అక్షయవస్త్రంబు లఖిలంబు నెఱుఁగఁ
దత్క్షణంబున నిచ్చెఁ దాత్పర్యమునను.
అట దుస్ససేనుండు నాగ్రహంబునను
దటుకునఁ గదిసి యాద్రౌపదిచేల

1. దరళి. (మూ)

పట్టిరెయొల్వ్వంగ, నా భామినీమణికిఁ
బట్టుచీరలు వెలిపట్టుచీరలును
దట్టపుఁబులిగోరుతరముచీరలును
జుట్టుభవంతులుసారిదిచీరలును
చెల్లారువన్నెలుజిలుగుచీరలును
నల్లగంటుకులు సన్నంపువస్త్రములు
కస్తూరిమల్లును గందుచీరలును
విస్తారమగు తమ్మివిరులచీరలును
రుద్రాక్షవన్నెలు రూఢిమైనొప్పు
భద్రాక్షవన్నెలుఁ బవడంపువన్నె
గలరాసులాదిగాఁగలిగినయట్టి
లలితవస్త్రంబులెల్లను జాలఁగలిగి
కొండలపాడవులై కుంభినిఁబడఁగ
నొండొండ వస్త్రంబులొలువంగ నలసి
యధికలజ్జాపరుండై మాని పోయె
శిథిలంబుతో దుస్ససేనుండు కణఁగి.
ఆవేళ ద్రుపదరాజాత్మనందనను
వావిరిఁ గురుమహీవరునిసోదరుఁడు
దుస్ససేనుఁడు మహాదురితవర్తనుఁడు
నిస్సంశయంబున నెఱి వల్వలొలువఁ,
గనుఁగొని భీముఁడాగ్రహమున నొదవి
వనధిపైఁగినిసిన వనజాప్తకులుని
చెలువునఁ బురములు చెనకిననాఁటి
జలజాక్షుబాణంబుచందంబునందు
నతిభయంకరలీల నరుణాక్షుఁడగుచుఁ
బ్రతిభట భయదదండపాణియుఁ బోలె
దంతసందష్ట దారుణముఖుండగుచు (?)
నంతట సభవారలందఱు వినఁగఁ

బలికె మారుతి ప్రతాపమున నుప్పొంగి:
"కలబాంధవులు కురుక్ష్మాపతి చూడ
సమరరంగమున దుశ్శాసనుఁబట్టి
క్రమముతో వానివక్షస్స్థలిచించి
రాజిత రుధిరధారలు క్రోలిక్రోలి
తేజంబుతో వానిదేహాంతరంబు
ప్రేవులుఁజీరెద భీమంబుగాను
దేవకోటులు ప్రస్తుతింప రౌద్రమున;
చెనసి వానిని నిట్లుసేయకుండినను,
దనరంగఁ బితృప్రపితామహులకును
దప్పినయాదురితము నొందువాఁడ;
నిప్పుడు తత్త్వార్థ మేనాడుమాట
సందేహమును లేదు జగతీతలమునఁ
బొంకముగా." నని మహాద్భుతశౌర్యమునను
మిగులుటయును జూచి మించి యాసభను
మగఁటిమిగల కురుమండలేశ్వరుఁడు
నమితభయభ్రాంతుఁడై యుండె; నంత
రమణతో నాధృతరాష్ట్రునిందించి
పెరిమఁ బాంచాలి నుపేక్షించుచున్న
వరయోధులనుజూచి వైళంబునందు
నెల్లవారునెఱుంగ నెసగుహస్తములు
మొల్లముగావించి మును విదురుండు
పెద్దయెలుంగునఁ బెరసి యిట్లనియె:

విదురుని ధర్మప్రసంగము

"పెద్దలకెల్లను బృథివిలోపలను
ధర్మంబు సత్తుగాఁ దగఁ జెప్పకున్నఁ,
శేర్మి భావంబులు పెక్కులుపుట్టు;

నీవికర్ణుఁడు నిర్జరేశ్వరగురుని
భావంబులనుబోలు బహుళనీతులను
బాలుఁడై యుండియుఁ బరమధర్మంబు
చాలంగబలికెఁ బాంచాలిపట్టునను ;
1 అతులితంబైనట్టి న్యాయంబు గాన
నతనివాక్యంబు మీఱరటు సేయుఁడగును ;
ధర్మజ్ఞులై సభాస్థలికిని వచ్చి
ధర్మసందేహ మత్తఱి నడ్గినపుడు,
నిజము చెప్పక యున్న నిఖిలభూస్థలిఁ
భజనలో ననృతసద్భయముల నెపుడు
పొందుచుండుదురు సత్పురుషులై మిగుల
నింద యేమియులేక నెయ్యంబునందు ;
ధనలోభమునను సంతతమును సభను
ననృతవాక్యములాడినట్టి సభ్యులకు
సిద్ధించుఁ బాపంబు శీఘ్రంబుగాను ;
ఇద్దర నీయర్థ మితిహాసములను
వినఁబడెఁ ; బ్రహ్లాదవిబుధారిసుతుఁడు
జననుతుండగు విరోచనుఁడును, ధన్యుఁ
డగుసుధన్వుఁడు, నొక్కయలివేణికొఱకుఁ
దగఁ బ్రతిగ్రహము మోదంబునఁ జేయ
నేమె పెద్దలమని యిద్దరుఁగూడి
మోమోటమాని యిమ్ములఁబోరుచుండి
ప్రహ్లాదుకడ కేఁగి పస సుధన్వుండు
నాహ్లాదచిత్తుఁడై యప్పుడిట్లనియె :
" ధర్మవిదుండవు తలఁపంగనీవు
అర్థిలిమావాదమటుదీర్పవలయు ;

1. తను.....,ధర్మంబు ? (మూ)

నిజము చెప్పకయున్న నీమస్తకంబు
త్రిజగము లెఱుఁగఁగ దివిజాధినాథు
కులిశంబు వ్రచ్చు [1] నకుంఠితంబుగను
నలవుమై." ననినఁ బ్రహ్లాదుండు వెఱచి
కశ్యపుకడ కేఁగి కమనీయనీర
జాస్యుఁడై పల్కె యథార్థంబుగాను.
తగవిరోచనుని సుధన్వుని వఱకు
లొగిఁ దెల్పఁ గశ్యపుఁ డుచితోక్తిఁ బలికె:
"సాక్షి దప్పఁగఁ జెప్పజాలినవారు
తత్క్షణంబున మహీస్థలిలోన వరుణ
పాశబద్ధులనంగఁ బరఁగుదు రెందు;
దేశంబులందును దృఢముగా మఱియు
నన్యాయసభలోన నతులధర్మంబు (?)
విన్యాససభయందు వెలయదుగాన,
ధర్మంబు సభ్యులు దప్పకుండంగ
నిర్మలమతి నెందు నెఱిఁ జెప్పవలయు."
ననినఁ బ్రహ్లాదుండు నతని కిట్లనియెఁ:
"దనర సుధన్వుండు నా తనయుని కంటె
నుత్తముం." డని చెప్పియుండి మెప్పించె.
సత్తఱిఁ గశ్యపుఁ డా సుధన్వుండు
నరిగిరి ప్రహ్లాదు నభినుతింపుచును
బరమవిజ్ఞానులై పాటించి మించి.
మీరు ద్రౌపదియందు మెఱయ ధర్మంబు
గోరి [2] సెప్పుఁ." డటన్నఁ గొలువువారెల్లఁ
బలుకకుండిరి; యంతఁ బాంచాలి పలికె:
"నలఘుమదీయస్వయంవరవేళఁ

1. నంకురితంబుగాంగ. 2. సేయు. (మూ)

డెఱఁగొప్ప ఛప్పన్న దేశాధిపతులు
వరుసతో గములుగావచ్చియున్నపుడు,
పెనఁగొని విల్లెక్కుపెట్టి బాణంబు
గొనకొనితొడుగంగ గుఱియేయఁబూన
నసమర్థులై తేజమణఁగి యుండఁగను
వెస మర్లిచూడంగ, వృత్రారిసుతుఁడు
నలవోక నావిల్లు నవలీల నెత్తి
యెలమితోడుత గుణమెక్కించి మించి
యలఘుఁడై బాణంబులైదు సంధించి
తలకొని మత్స్యయంత్రముపడ నేసి
నన్నుగైకొనిపోవ, నరనాథులెల్లఁ
బన్నుగాఁ బైకొని పర్జన్యసుతుని
బాణజాలములను భరియింపలేక
యేణులగతిఁ బాఱిరేపెల్లఁబొలిసి.
నాఁటిరోషంబు మనంబుననుంచి
పాటించకిపుడు నెపంబుసంధించి
సకల తేజంబులుఁ జదురొప్పునన్ను
నకలంకగతి నీదురాత్ముఁడై నట్టి
దుస్ససేనుండతిదోషవర్తనుఁడు
దున్నంగి [1] చండాలదుర్మార్గుఁ డిట్టు
లవమానమొనరించె నాగ్రహంబునను.
ప్రవిమలయశులైన పాండునందనుల
చెలువనై గోవిందుచెల్లెలనంగ
వెలసియుండిననన్ను విరసంబునందు
నింతసేయుదురయ్య యీసభచూడ!
నెంతయు." యని దుఃఖమిాఁదుచుండఁగను

1. చాండాలి. (మూ)

ద్రౌపదిఁజూచి శాంతనవుఁడిట్లనియె :
"ఓపుణ్యసాధ్వి, నీలోత్పలనేత్ర,
నీవుపల్కినధర్మనిజవాక్యములను
దైవజ్ఞుఁడు ధర్మతనయుఁడె యెఱుఁగు ;
నితరులెఱుంగలే రెన్నిభంగులను.
అతిపాపచిత్తులై యవమానమిపుడు
వదలక నినుజేయువారలందఱును
గాదలేక మీఁదఁ ద్రుంగుదురు గ్రక్కునను."
అనుచున్నసమయంబునందు నాసుదతిఁ
గనుఁగొని రోషించి కర్ణుఁడిట్లనియె :
"ఏవురుపతులు నిన్నిఁజూదమునను
వావిరి విడిచిరి ; వరుసనొక్కరునిఁ
గైకొను" మనుటయుఁ గౌరవేశ్వరుఁడు
నాకంజనేత్రతో నప్పుడిట్లనియె :
"అంకంబునకు హరిణాంకబింబాస్య,
శంకింపకేతెమ్ము సంభ్రమంబునను."
అనుటయు భీముండు నధికసాహసుఁడు
ఘనుఁడు కౌరవకురంగమృగేశ్వరుండు
ప్రళయకాలమునాఁటిఫాలాక్షుఁడగుచుఁ
బలికెను సభవారు భయమందిచూడ :

భీమ ప్రతిజ్ఞ

"అధికరాజ్యమదంబునందును గ్రొవ్వి
యధముండవోరోరి ! యతిదుష్టచరిత,
'వావివర్తన' లేనివాఁడవు సర్వ
కోవిదనిందితక్రోధచిత్తుఁడవు
దుర్మదుండవు జగద్ద్రోహివి పాప-
కర్ముండవగు నిన్ను ఖండింతుమీఁద.

పరమపతివ్రతఁ బాంచాలి నెట్లు
నరవి యెఱుంగక సభికులుదిట్టఁ
'దొడలమీఁదికిరమ్ము తొయ్యలి!' యనుచుఁ
గడుపాతకములైన కష్టభాషణలు
పలికియుండితి ; గానఁ బరమార్థముగను
గలనను నీయూరుకాండద్వయంబు
బలిమి నాగదచేత భగ్నంబుచేతుఁ ;
దెలియుంగ నిది నాప్రతిజ్ఞ లోకమున ;
నిష్కృత్తమొనరింతు నిన్ను నీవారిఁ
దత్క్షణంబున.” నని దర్పితప్రౌఢి
విలయకాలమునాఁటి వికలకృతాంతు
వడువున రుద్రుఁడై పటుగదా ఖడ్గ
కాండాసనములున్నకడ చూచుటయును,
దండపాణి చలించె ; ధాత భీతిల్లె ;
జగములు భయమందె ; జలధులు కలఁగె ;
నగములు వణఁకె ; పన్నగములు ముణిఁగె.
అపుడుశంకింపుచు నాసభవారు
నిపుణోక్తులందు వర్ణించిరిభీము ;
తమయన్నయైనట్టి ధర్మజువదన
కమలంబుఁజూచి యాఘనునాజ్ఞ వేచి
యుండుచో భీముఁగుంభోద్భవ విదురు
లొండొండ భయభక్తియుక్తి నిట్లనిరి :
'శౌర్యంబుచూపెడిసమయంబుగాదు
కార్యంబుగావించు గతి యిదిగాని.'
యనుచు శాంతునిఁజేసి యట్లున్నయెడను,
దినకరతేజుని ధృతరాష్ట్రవిభుని
యనలహోత్రములాఱె నద్భుతంబుగను ;
గనుఁగొనఁ గౌరవాంగనలచిత్తముల

వ్యాకులతలుపుట్టె వరుసనందంద ;
లోకనిందితు లతిలోభవర్తనుల
ధార్తరాష్ట్రుల గృహాంతరములమొఱసె
ధూర్తశృగాల సందోహ ఘూకములు ;
మదధారలుడిగె సామజయూథములకుఁ ;
గొదలేక ఘోటకాక్షుల నీరువెడలెఁ ;
జుక్కలునిలరాలె ; క్షోణికంపించె ;
మిక్కిలి రుధిరంబు మేదినిఁగురిసె.
అట్టిమహోత్పాత మడరిపుట్టుటయు,
గట్టిగా విదురుండుఁ గలశజకృపులుఁ
దమలో విచారంబుదగఁజేసిరంత
సమచిత్తులై యొక్కసంస్థానమందు :
'నడుఁకక ధృతరాష్ట్రునకు నరిష్టంబు
పొడము నిశ్చయముగా భూములెఱుంగఁ ;
బాండవేయులతోడఁ బగపెట్టుకొనిరి
భండనంబునఁ జావఁబడుదురుగాక.'
అనవుడు గాంధారి యామాటలెల్ల
విని విదురునిఁగొంచు వేగంబెపోయి
ధృతరాష్ట్రుముందట ధృతిఁబెట్టుటయును,
నతిభక్తితో నాతఁ డన్న కుమ్రొక్కి :
"దుర్యోధనుఁడుచేయు దుష్కార్యములకు
నార్యసమ్మతి, నీవుననుకూలమైతి ;
నేనెంతచెప్పిన నిచ్చలోఁగొనక
మానవాధిప, మోహమగ్నుండవైతి ;
కార్యంబుదప్పె ; నేగతి మీఁదనింకఁ !
గార్యంబులెచ్చును గౌంతేయులకును.
హరిసూనుచేఁ బవనాత్మజుచేత
దురములోఁ బడుదురు దుర్యోధనాది

కురువీరులెల్ల [1] సంకోచంబులేక ;
పరమార్థమిదియుఁ దప్పదు చిత్తగింపు."
మనవిని ధృతరాష్ట్రుఁ డంతరంగమున
ననిచినభీతితో నిట్టూర్పుపుచ్చి
తతితోడ నట సుయోధనుని రప్పించి
చతురోక్తినిట్లనె సభయెల్లవినఁగ :
"సతతంబుఁ బాండురాజాత్మనందనుల
మతివిచారింపక మఱచితి తప్పి ;
పరమపతివ్రతఁ బాండవసతిని
వరతపస్విని సత్యవతిఁ బుణ్యసాధ్వి
నిజగుణాకర నయోనిజఁ గంబుకంఠి
రజనీకరానన రాజీవనయన
మానవభామగా మదిలోనఁదలఁచి
మానవ, నీవవమాన మీసభను
జేసితి ; దోషంబుఁజేసితివీవు ;
చేసితి దప్పంగఁ ; జేసితికీడు ;
పాపాత్ములనుగూడి బాల్యంబునాఁటి
[2] చాపల్యమును మానఁజాలవు నీవు.
నీవుపుట్టఁగఁ బాండునృపతనూభవులు
ఏవెంట దుఃఖితులెంతయునయిరి ;
వారితోఁ బగగొనవల." దనిబుద్ధి
నేరుపుతోఁజెప్పి నెఱి సుయోధనుని
శాంతునిఁగావించి సకలాప్తనీతి
వంతులమాటలు వదలకవినుచు

1. సంకోళంబుతోడ. 2. చాపలత్వము. (మా)

ధృతరాష్ట్రుఁడు ద్రౌపదికి వరము లొసగుట

ద్రౌపదిరావించి తనరనిట్లనియె :
" ఓపుణ్యవతి, సాధ్వి, యోసత్యనిరత,
కౌమరారుచున్న మాకోడండ్రలోన
నమిత [1] పతివ్రత వతిసత్యవతివి ;
వరమిచ్చెదను నీకు వనజాక్షి, వేఁడు
పరఁగంగ." ననిన ద్రౌపదియు నిట్లనియె :
" ఇలనాథ, వరమునాకీఁజాలు దేని,
దలఁపంగ ధర్మజుదాస్యంబుమానఁ
గృపసేయు." మనిన నాక్షితిపతి యిచ్చి
యుపమ వెండియుఁబల్కె నుచితభంగులను :
' ఇంకొక్కవరము నీకిచ్చితి నడుగు
శంకింప.' కనినఁ బాంచాలి యిట్లనియె :
" ధర్మజునలువురుతమ్ములు నెల్లఁ
బేర్మి దాస్యముమానఁ బెద్దయు నిచ్చి
హయ రథ గజ వివిధాంబరావళులు
ప్రియమున నొసగుము ప్రేమ వారలకు."
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డావరంబొసగి :
' వనజాక్షి, యింకొక్కవరము నీవడుగు
పరమార్థముగ. ' నన్నఁ బాంచాలిపలికె :
" వరవైశ్యసతికిని వరముదా నొకటి,
క్షత్రియసతికిని జర్చింపరెండు,
ధాత్రి శూద్రస్త్రీకిఁ దలఁపంగ మూఁడు,
పరమపవిత్ర సద్బ్రాహ్మణస్త్రీకి
వరములునూరైన వడి వేఁడనగును ;
కాన నాకిఁక వేఁడఁగారాదు వరము ;
భూనాథ, యీవరంబులురెండు చాలు."

---

1. పాతివ్రత్యమతి. (మూ)

అనవిని ధృతరాష్ట్రుఁ డతివ పాంచాలి
ఘనగుణంబులకును గడుసంతసిల్లి
పాండవాగ్రణిఁజూచి భక్తినిట్లనియెను :
“ దండితో నీవు నీతమ్ములుఁ గూడి
లాలిత సామ్రాజ్యలక్ష్ములయందుఁ
జాలభోగింపుఁడు సంతోషమునను ;
మునుపటియట్ల భూములవాగోలుసఁ
దనరంగ నేలుఁ డింద్రప్రస్థపురము.
ఎఱుఁగుదు ధర్మంబులెల్లను నీవు ;
కఱటినాతనయుండు కలుషచిత్తుండు
నీకుఁజేసిన యొగ్గు నెఱయంగ మఱవు ;
లోకంబులో గుణశ్లోకులు ఘనులు
కైకొన రథములకష్టభాషణాలు ;
చేకొని మన్నింపు చెనఁటినాసుతుని.
ఏను బుద్ధులుదప్పి యిట్టిజూదంబు
పూనికావించితిఁ బుణ్యహీనుఁడను ;
గావున, నను వింతగాఁజూడవలదు ;
పావనాచార, సౌభాగ్యసంభరిత,
మీతల్లి గాంధారిమిక్కిలిదలఁచి
1 మాతలంపులెఱింగి మన్ననల్ చేసి,
దుర్యోధనాదుల దుర్గుణావళులఁ
గార్యముల్ గావని గైకొనవలదు.
విదురుఁడు మంత్రిగా వెలసిధర్మములఁ
బొదలినయట్టిసత్పుణ్యాధికుఁడవు.
కురుకులనిజరక్షకుండవుగాఁగ
సరవి మేలుగను రాజ్యము సేయఁదగుదు. ”

1. మాతలంపెఱింగి మన్ననలసేవించి. (మా)

వని ధర్మజునినంప, హార్దంబుతోడఁ
గనకలతాతన్వి కాంత ద్రౌపదియుఁ
బురుషసింహముల నప్పుడు దనపతుల
నరుదుగా శాంతుల నందంద చేసె.
ఆవేళ భీముండు నన్నకిట్లనియె :
"వావిరి ద్రుపదభూవరతనూభవను
అవమాన మొనరించినట్టిశాత్రవుల
బవరంబులోపల భంజించి నిన్ను
నేలింతు ధర [1] యబ్ధియెల్లగా." ననుచు
ఫాలాక్షుశౌర్యసంపద మించియుండె.
మృగమధ్యమునను‌న్న మృగరాజుభంగిఁ
దగసహోదరుల మధ్యంబునను‌న్న
యనిలతనూభవు నపుడువారించి
ఘనుఁడు ధర్మజుఁడు వేడ్కనునిట్టులనియె :
"ఎంతతప్పునకైన నీవేళ నోర్చి
యెంతయు మీఁదటనేచి శాత్రవులఁ
దునుముద." మనుచు బుద్ధులు చాలఁజెప్పె.
కనకరథములెక్కి కాంతయుఁ దారుఁ
బోయి యింద్రప్రస్థపురవరంబునను
బాయక సకలసంపదల నుండుటయు,
నాతఁడేఁ గురురాజు నాదుస్ససేను-
చేత వృత్తాంతంబు చెనసి తా వినుచుఁ
దపనజ శకునిసైంధవులతోడుతను
నిపుణతఁదలపోసి నిశ్చయంబుగను
ధృతరాష్ట్రుకడకేఁగి తెలివినిట్లనియె :
"[2] ప్రతిభటావళి నెన్నిభంగులనైన

1. యెల్ల. 2. ధృతి. (మూ)

నణఁచుటయే నీతియని దేవమంత్రి
ప్రణుతికెక్కఁగఁజెప్పెఁ బర్జన్యునకును ;
సంతసంబునఁ బాండుజననాథసుతుల
కెంతమేలొనరింప హితులమా మనము !
పాములనలిగించి పటుకంఠమునను
సోమించి విడిచినచొప్పున మనము
నాసమయంబున నటువోవవిడిచి
మోసపోయితిమి భూములవారలెఱుఁగ.
వాసవి విల్లు తీవ్రముగఁబట్టినను,
భీముఁడుగదగొన్న, బిరుదులై కవలు
భీమాయుధంబులఁ బెరిమఁబట్టినను
హరిహరబ్రహ్మాదులైనను వారి .
నరుదుగా సాధింప నని మొనలేరు ;
కావున వారి వేగమునరప్పించి
ప్రావీణ్యమునను [1] చాపద్యూతమునను
గెలిచి పాండవులను క్షితివెడలంగ
నలుకతోఁ ద్రోవంగ నారూఢివలయు."
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డటుసమ్మతించి
మొనసి పునర్ద్యూతమును నాడఁదలఁచి

పునర్ద్యూతము ; అరణ్యగమనము

ప్రాతికామినిబంచెఁ బాండునందనులు
ఏ తేర సభకును హితవాక్యములను (?)
వాఁడుఁ బాండవులను వరుసతోఁ బిలువఁ,
బోఁడిమి ధృతరాష్ట్రభూవరునాజ్ఞ
నరుగుదెంచిరి లీల హస్తినాపురికి ;
సరవిఁ దొల్లిటియట్ల సభపెద్దలెఱుఁగ

1. అనుద్యూతమని. నన్నయ. పునర్దీవ్యాయభద్రంతే. అని. వ్యాస. భా.

శకుని ధర్మజునితోఁ జతురతఁబలికె:
"సకలసామ్రాజ్యంబు సమధికార్థములు
ధృతరాష్ట్రభూపతి ధృతి మీకునొసగె
నతులితభంగితో నవిరొద్ధవలదు;
క్రొత్త యాపణము దిక్కులయందువినఁగ;
సత్తుగా జూదంబు సరవినాడంగ
నోడినవారలు నున్నతశక్తిఁ-
గూడి నిత్యమును సంకుచితమార్గమున
ద్వాదశాబ్దములు కాంతారమధ్యమున
మోదంబుతోఁ గందమూలఫలములు
భక్షింపుచును మహాబ్రహ్మచర్యమున
దక్షతవర్తించి, తరితోడ నొక్క-
వర్షంబు నజ్ఞాతవాసంబుచేసి,
హర్షజ్ఞులగులోకులటయెఱిఁగినను
వనమునఁ బండ్రెండువత్సరంబులును
మనుజరింపుచుఁ బదుమూఁడవయేఁట
నజ్ఞాతవాసంబు నటుసల్పువారు;
తద్జ్ఞతనొడ్డి జూదంబునీవాఁడ
నోపితివేనియు యుక్తితోనాడు
దీపించి." యనిన. విధిప్రేరణమున
ధర్మనందనుఁడు జూదంబాడి యోడె
ధార్మికులును సభాస్థలివారు నెఱుఁగ.
పటుశుభాశుభకర్మఫలము లెవ్వారికి
నటనుభవింపక యరుగంగరాదు;
కావునఁ బాండవాగ్రజుఁడు జూదంబు
దైవికంబుగనోడి తమ్ములుఁ దాను
నడవికేఁగఁదలంచి యఖిలరాజ్యమును
విడిచి సుహృద్బంధువిప్రులతోడఁ

బోదివి భీష్మద్రోణభూరికృపాది
విదురాంబికేయుల వీడ్కొనిపోవ,
నెదుట ధర్మజుఁజూచి యెంతయుఁబొగిలి
విదురుండువలికె వివేకంబుతోడ :
" కాంతారములకు నేఁగఁగలేదు కుంతి
సంతతవ్రతశీల సాధ్వి కల్యాణి ;
అరసి పూజించెద నతిభక్తియుక్తి
సరసత మద్గృహస్థలియందు నిలుపు ;
ధర్మవర్తనుఁడవు తర్కింపనీవు ;
దుర్మదారాతి సింధురమృగేంద్రుండు
భీముండు సంగ్రామభీముండు ఘనుఁడు ;
భీమానుజుఁడు రిపుపృథివీతలేశ
నికరవిదారుండు నీతిసాహసుఁడు ;
నకులుఁడు శత్రుభూనాథభంజనుఁడు
కారుణ్యనిధి బంధుకల్ప [1] భూరుహము ;
ధీరుండు మఱి సహదేవుఁడుత్తముఁడు
పరమవిజ్ఞానసంపన్నుండు ఘనుఁడు ;
తరుణిద్రౌపది దయాధర్మంబులందు
వెలసినసతి ; గాన విశ్వభూస్థలిని
బలియురు మీరలు భాగ్యవర్తనులు ;
ఇతరులు మిముగెల్వ నెవ్వరు లేరు ;
వ్రతయుక్తులనఘులు వ్యాసశిక్షితులు
విక్రమక్రములు గోవిందరక్షితులు ;
శక్రునిగురువుతో సరియైనవాఁడు
ధౌమ్యుండు మీకు నుత్తమపురోహితుఁడు ;
సౌమ్యులు మీరు రాజశ్రేణిలోన

1. భూజనుండు. (మూ)

దైవమానుషములఁ దర్కింప నధికు
లీవసుంధరలోన నెన్నిభంగులను;
చంద్రసూర్యులు గాడ్పు శమనుండు వహ్ని
యింద్రాదిదివిజులు నీశుండు హరియు

....

మిమ్ము నెవ్వరును జేర్మిని గెల్వలేరు
ఇమ్మహిఁ గలరాజులెల్లఁ; గ్రమ్మఱను
వైళమే తెంచి భూవలయమేలుండు
వాలాయముగ." నన్న వరున ధర్మజుఁడు
విదురుని సద్భక్తి వినుతించి పలికె:
"విదితకీర్తివి శాస్త్రవిదుఁడవు నీవు;
నీకృపగలుగంగ నేము లక్ష్ములను
బ్రాకటవిజయసంపదల నుందుదుము.
నీకడనుండును నెఱయంగఁ గుంతి
[1] శ్రీకర, యేము వచ్చెడియంతఁదాఁక.'
అని విదురునియింట నటు కుంతినునిచి
యనఘులు కురువృద్ధులాజ్ఞగైకొనుచుఁ
బోవంగఁదలఁచి యప్పుడు భక్తిఁ గుంతి-
దేవిపాదములకు దృఢభక్తిమ్రొక్క,
నా [2] గొంతిదేవియు నాత్మనందనుల
వేగంబెగనుఁగొని వేదనఁబొంది
పలికెను: "వల్కలాంబరములు గట్టి,
సలువొప్పఁ గృష్ణాజినములు ధరించి,
మునివేషధారులై మునుకొని మీరు
చనియెదరా! వనస్థలమున." కనుచుఁ
గన్నుల బాష్పాంబుకణములు దొరఁగ
విన్నఁదనంబున వెచ్చనూర్చుచును

1. శ్రీకేళి. 2. కుంతి. (మూ)

అతులశోకాక్రాంతయగుచు నిట్లనియె :
" సుతులార, భానుతేజోమూర్తులార,
కదిసి మీ తేజంబు గాంచకముందె
సద [1] యాత్ముండైన మీ జనకుండుత్తముండు
పాండుభూవిభుండేగెం బర్జన్యుపురికి ;
నుండితి నేటికి నుర్విలోపలను !
భర్తతోడనె గూడి పరలోకమునకు
స్ఫూర్తి నేగంగనైతిం బుణ్యంబుతోన ;
మీమనోవ్యథలు పేర్మిని జూడవలసె
నేమి సేయుదు !" నని యేడ్చుచునుండె
యెల్లవారునెఱుంగ నిట్లనిపలికె :
" బల్లిదులై ప్రతాపమున శోభిల్లు
పాండవేయులకునే బహుళదైన్యమున
నొండొండ వర్తింపుచుండంగవలసె ;
ఓపుండరీకాక్ష, యోరమాధీశ,
యోపుణ్యమూర్తి, నీలోత్పలవర్ణ,
కరుణించు వీరలగౌరవంబునను ;
నిరతంబు నీపాదనీరజాతములు
గొలుచుచున్నారు గైకొని ప్రోవందగును
విలసితంబుగ." నని వేడియు మఱియు
" గాంగేయకుంభజ గౌతమ విదురు
లాంగికులుండంగ నక్కట ! యిపుడు
పాండుసూనులకు నాపదవొందవలసె
మండలంబునను సన్మానంబులేక ;
యురుదోషములకెల్ల నొడిగట్టినాడు
కురురాజు ; సభవారు గొంకిరిమిగుల."

---

1. దయాంగు. (మా)

ననుచు దుఃఖింపుచు నాకుంతిదేవి
ఘనుని సహదేవుఁ గనుఁగొనిపలికె :
" అన్నలతో నీవునరిగెదవయ్య !
యున్నత శైలమహోగ్రాటవులకు.
ఒక్కఁడ వీవైన నుండితి వేని,
తక్కక తనయులందఱు నుండినట్లు
నాకు నెమ్మదిని మానసముండు." ననుచు
శోకించి ద్రౌపదిఁజూచి నేత్రముల
వారిధారలుగ్రమ్మ వరుస నిట్లనియె :
" సారసనేత్ర, పాంచాలవంశమును
బాంధుకులంబును బ్రబలె నీకతన
దండిఁబుట్టుటను మోదమునఁజొచ్చుటను.
పురుషగోరాజులు భూనుతపుణ్య
పురుషులు ఘనులు నీపురుషులు ; వీరి
చిత్తముల్ రాగిల్ల సేవలుచేయు
సత్తుగా భయభక్తిశక్తియుక్తులను."
అని కుంతిదేవియు నావేళయందుఁ
దనకుమ్రొక్కినయట్టి ద్రౌపది సాధ్వి
నాలింగనముచేసి యలర దీవించి,
చాలను బుత్త్రుల నరవి దీవించి,
సదయార్ద్రయైయుండె సాధ్వీలలామ
విదురుమందిరమున వెసవారు వినఁగ.

పాండవుల ప్రతిజ్ఞలు

అమితపరాక్రమాభ్యధికుఁడై యున్న
యమసూతితో భీముఁడపుడిట్లుపలికె :
" సాహసంబున రణస్థలమున నాదు
బాహుగదాహతిఁ బగఱఁజంపుదును

దుర్యోధనాదుల దుర్మదాంధులను
గ్రౌర్యచిత్తులఁ బాపకర్ములఁ గతుల
నతుల కృతద్రోహులైన దుర్జనుల
మతిహీనులను మహామర్త్యనిందితుల."
అనుచు భీముఁడు పల్క, నావేళయందుఁ
గనలి యర్జునుఁడును గడువడిఁ బలికె :
"అంగజారికిని బాణాసనంబైన
బంగారుకొండ నిర్భరరుచిమించు
కమనీయ మత్కార్ముకాండాసనమున
సమరరంగంబునఁ జంపుదు నేను
గర్ణాది దుర్జనాగ్రణుల నందఱను
నిర్ణయంబుగ దేవనివహంబు వొగడ."
అనుటయు నకులుండు నధికరోషమున
గొనకొని పలికె : "నాకుంతంబు మొనను
సకలకౌరవసేనఁ జంపుదు నేను
నకలంకవృత్తి నుగ్రాహవంబునను."
అనిన సహదేవుఁ డలిగియిట్లనియె :
"మును గపటద్యూతమున మమ్మునోర్చు
పాపాత్ము శకుని నాబాణజాలమున
నేపారఁ దునుముదు నిందఱు నెఱుఁగ."
అనుచు నతిప్రతిజ్ఞారూఢులగుచు
ఘన కరిపురము వేగంబున వెడలి
పాండవేయులు పోవఁ, బటుధృతరాష్ట్ర
మండలాధీశ్వరుమందిరంబునను
నుదురుచు గోమాయువులు పట్టపగలు (?)
బెదరుచు నఱచెను భీషణంబుగను ;
అప్రదక్షిణముగా నగ్నులు వెలిగె ;
నప్రియంబుగఁ బల్కె నాకాశవాణి ;

యొసగెనుల్కాపాత మొంతయు దివిని ;
అసమాన విద్యుత్ప్రహస్రంబు దోఁచె ;
పర్వంబులేకయే పట్టె భాస్వంతు
దుర్వారశక్తితోఁదొనె రాహువును ;
భూకంపమయ్యె ; నప్పుడు సభవారు
నాకంపమునఁబొంది యటనున్నతఱిని,
బలికెనారదుఁడు సభాస్థలి వినఁగ
నలఘువాక్యముల నత్యద్భుతంబుగను :
"పదునాలుగగునేఁట భారతరణము
త్రిదశులెఱుంగఁగ ధీరతనగును ;
పాండవేయులు ప్రతాపంబురెట్టించి
చెండుదురతిశక్తి [1] చెంది కౌరవుల ;
విజయలక్ష్ములయందు వెలసియుండుదురు
భజనకెక్కినయట్టి పాండునందనులు
ఇదియథార్థం." బని యేఁగినపిదప :
'మదచిత్తుఁడగు కురుక్ష్మాపతికితన
నేయరిష్టముపుట్ట నిటమీఁదఁగలదొ !
పాయక.' యనుచుఁ గంపమునొంది కుంది
మదిలోనశంకించి మంత్రరక్షకుని
విదురునిఁబిలిచి భావించి యాలోన
ధృతరాష్ట్రుఁడంతటఁదెలిసి యిట్లనియె :
"నతిపుణ్యులైన ధౌమ్యాదులు గొలువఁ
బాండునందనులు ద్రౌపదిఁగూడి యెచట
నుండంగఁబోయిరి ? యుచితమార్గమున."
అనుటయు విదురుండు నాధృతరాష్ట్ర
మనుజేశ్వరునిఁజూచి మహిమనిట్లనియె :

1. చెది. (మూ)

పాండవులరణ్యమున కేఁగిన విధమును
విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రున కెఱిఁగించుట

" వదనసరోజంబు వస్త్రా[1] ంతమునను
బొదువుగాఁ గప్పుక పోయె ధర్మజుఁడు ;
బాహులయుగ్మముచాచి పవననందనుఁడు
సాహసంబున నేఁగె జగమెల్ల నెఱుఁగ ;
నిసుముచల్లుచు నమరేంద్రసుతుండు
కొసరక చనియె సంకుచితమార్గమున ;
భూరేణుపుంజంబు పొదిగిన మేన
నారయ నకులుండు నరిగె శీఘ్రమునఁ ;
దొడరినలజ్జ నధోవక్త్రుఁడగుచు
నడరి సహదేవుఁ డవలీలఁబోయె ;
వెన్నుపైఁ గ్రుమ్ముడివెడలంగ నేఁగు
మిన్నక ద్రుపదభూమీనాథతనయ ;
కోమలకీర్తియై గురురౌద్రయామ్య
సామగానము రూఢిఁ జదువుచు నేఁగె
ధౌమ్యుండు జనులద్భుతంబందిచూడ
సౌమ్యవర్తనమున సత్యవాక్యముల. "
అనవుడు ధృతరాష్ట్రుఁ డావిదురునకు
మనమున వెఱఁగంది మఱియునిట్లనియె :
" ఈవిధంబున వారలేటికిఁజనిరి ?
భావజ్ఞ, నాకుఁదప్పక యెఱిఁగించు. "
అనవిని విదురుండు నాధృతరాష్ట్ర
జననాథుతోడను సరవినిట్లనియె :
" నీతనూభవులును నెఱయ దుఃఖముల
నీ తెఱఁగునఁబోదు రెంతయు ననుచు

1. ర్ధ. (మూ)

యమసుతుఁడరిగె జింతాక్రాంతుఁడగుచు ;
రమణ భీముఁడు 'సంగరస్థలమునను
జేతులుకసివోవఁ జెనసి శాత్రవుల
శాతాయుధంబులఁ జంపగఁగలను'
అనుచు బాహులుచాచి యరిగె వేగమున ;
'అని నింతకునదఱచ్చైనబాణముల
వెసనేసి రిపుల వావిరిఁద్రుంతు' ననుచు
నిసుముచల్లుచుఁ బోయె నింద్రనందనుఁడు ;
'తనరూపుచూచి భూతలమువారెల్ల
నొసర దుఃఖంబులనొందుదు' రనుచు
ధూళిగప్పినమేన దోరయుంగనేఁగె
నోలి నానకులుఁ డత్యురుపరాక్రముఁడు ;
'తనదీనవదనపద్మము విలోకించు-
జనులకు నెగ్గులు చాలంగఁబుట్టు'
నని యాననమువంచి యాసహదేవు
చనియె గూఢాచారసన్మార్గమునను ;
తడిసినయేకవస్త్రంబుతోడుతను
గడువడి వీడినకచభరంబునను
శోకంబుతో నేఁగె సొలసిద్రౌపదియు
'నాకౌరవస్త్రీలు నధికదుఃఖములఁ
బొందుదు రిటమీఁదఁ బో' మ్మనునట్టి
చందంబునందును ; సమరంబునందుఁ
బాండవేయులచేతఁబడుకౌరవులకుఁ
బాండిత్యమహిమను బరలోకగతులు
చేయింప సూచించుచందంబుదోప
నాయెడ నతిరౌద్ర [1] యామ్యాగమోక్తి

1. యాయాగ. (మూ)

దగఁ బఠింపుచు నేఁగె ధౌమ్యుండు వడిని
దెగువతో." ననపుడు ధృతరాష్ట్రవిభుఁడు
శోకించి విదురునిఁజూచి యిట్లనియె :
"భీకరశౌర్యులు పృథివీశసుతులు
పాండవేయులు జగత్ప్రఖ్యాతయుతులు
చండాంశుతేజులు సజ్జనోత్తములు ;
వారలతోడ దుర్వారవైరంబు
కౌరవేశ్వరునకుఁ గడుసమకూరె ;
ఎంతచెప్పిననైన నెఱుఁగఁడు ; బుద్ధి
మంతుఁడుగాఁడు దుర్మదుఁడునాకొడుకు ;
కడఁగి మీఁదను బ్రజాక్షయముగాఁగలదు
పుడమిపై." నని భయంబునుబొంది మిగుల
వెచ్చనూర్చుచు మనోవికలుఁడై యుండ,
నచ్చట సంజయుఁ డారాజుకనియె :
'పాండవేయులు ధర్మపరులనియెఱిఁగి-
యుండియుఁ దోలించితిర్వి[1]ఁ గానలకు ;
చేకొంటివివ యీసృష్టితలంబు ;
నీకును వగవంగ నిరతంబునేల !
కలశజ విదుర గంగాతనూభవుల
పలుకులు వినవైతి పరమార్థముగను ;
కర్ణ గాంధారులకెఱపులు వినుచు
దుర్నీతివంతుఁడై దుర్యోధనుండు
పగయయ్యెఁ గలశజ[2] ప్రముఖసాధులకు ;
మగఁటిమిఁ బాండుకుమారులతోడఁ
దొడరుఁగా కేమి పొందుగ నీసుతుండు,
తడయక యింక నీతనయుండు దక్క—

1. వారలను. 2. ప్రకర. (మూ)

గురుభీష్మవిదురులఁగూడి నీవరిగి
కరమర్థిఁ దోతెమ్ము కడఁగి పాండవుల.
వెరవొప్ప నీవింక విచ్చేయకున్న,
నెఱుఁగుదురే యొరు లీకార్యమునకు
నఱిముఱి." యనవుడు నావిదురుండు
తఱితోడ నపుడట దగ్గఱవచ్చి
ధృతరాష్ట్రుతోడను దెలియనిట్లనియె :
"క్షితినాథ, మిక్కిలిచింతింపనేల !
పటుకృప నీయెడఁ బాండునందనులఁ
దటుకున రప్పించి ధారుణీతలము
పంచిమ్ము సగఁబాలు ప్రఖ్యాతముగను ;
వంచించి వారికి వసుధయీకున్న,
మెత్తురే ! నిన్నును మేదినిలోన
నుత్తములెల్ల నత్యుచితోక్తి." ననిన
జనపతి విదురుభాషణములు వినియు
వినకుండి, విపినప్రవేశులైనట్టి
పాండవేయుల ధర్మపరుల రావింప
కుండె నుపేక్షించి యొగిఁగిల్బిషమున.
ద్రోణుండు పాండుపుత్త్రులకు నందఱకుఁ
బ్రాణపదంబయ్యుఁ బస వారివెంట
నరుగఁడ ; ద్రుపదరాజాత్మసంభవుని
దురమున మీఁదట దునిమెడికొఱకుఁ
గలశజుఁడుండెను ఘనతరప్రీతి
వెలయంగ ధృతరాష్ట్రవిభునిసన్నిధిని.
తదనంతరంబ యింద్రప్రస్థపురము
ముదమున నిరువదిమూఁడేండ్లునిండఁ
జెలఁగి రాజ్యమ్మును జేసి, జూదమున
నెలమితోనోడి, యయ్యెడ పాండుసుతులు

అడవికిఁజనిరి బ్రాహ్మణసహస్రములు
కడువడి నేతేర గౌరవంబునను.
అనుచు సభాపర్వమందలికథలు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె శాస్త్రోక్తివిఖ్యాతముగను
మునిసహస్రంబు లిమ్ములఁ బ్రస్తుతింప.
పంచఘంటానాద, పాండవాహ్లాద,
పంచాస్త్రసమశౌర్య, భర్మాద్రిధైర్య,
శ్రీరంగయామాత్యశేఖరపుత్త్ర,
కారుణ్యనిధి, దానకర్ణావతార,
శ్రీయనంతామాత్యశేఖరోత్తంస,
కాయజసమమూర్తి, కమనీయకీర్తి,
ధర్మసమగ్రంబు దలకొన్నయదియుఁ
బేర్మిఁ బుణ్యంబులఁ బెనుపొందునదియు
నసమసాహిత్యవిద్యాచతుర్ముఖుఁడు
రసికుండు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
పసనొనర్చిన సభాపర్వంబునందు
ససదృశంబుగ ద్వితీయాశ్వాసమయ్యె.

ఇది సభాపర్వము.

శ్రీ అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయఁడు గారిచే
రాజమండ్రి సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ నందు ముద్రింపఁబడినది—1942.

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
10	21	ద్రౌణిఁయపాండవ	ద్రౌణియపాండవ
11	18	వర్ధిలు	వర్ధిలు
11	20	కరమర్ధి	కరమర్ధి
13	16	మొగిఁగనన్ శల్యాఖ్యమును	మొగిఁగర్ణ శల్యాఖ్యములు
16	21	తపోన్నతిబ్రాభవ	తపోన్నతిఁబ్రాభవ
17	19	దనయులఁవెలయ	దనయులవెలయ
17	23	యిద్ధటికోర్కి	యిద్ధఱకోర్కి
18	12	చిట్టముల్	చిట్టుముల్
20	9	బుద్ధి	బుద్ధి
22	25	యనుచుఁగొనకొని	యనుచుగొనకొని
23	18	పరచి	పఱచి
24	3	దూర్వాసుఁడు	దుర్వాసుఁడు (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
24	21	నిడితివి; యే	నిడితివి; నే
25	28	పరిచ్ఛేద	పరిచ్ఛద
30	23	అర్ధపతి	ఆర్ధపతి
31	14	మొఱమొఱ	మెరమెర
31	17	మానవుఁడు	మానసుఁడు
32	19	ప్రాణంబలుఁండ	ప్రాణంబులుఁండ
36	20	అనిరుద్ధ	ఆనిరుద్ధ
37	19	వెన్నడచి	వెన్నడఁచి
40	20	అందటితోడ	అందఱతోడ (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
54	12	నేఁపుదూలించి	నేపుదూలించి
58	14	మాటలునుగా వోడఁబాటు	మాటలనుగా దోడఁబాటు
58	28	వాఁడి	వాడి
60	11	నేప్రొద్దు	నేపొందు
61	8	జొప్పడుగాన	జొప్పడుఁగాన.
61	25	నల్లనైయుండెఁగా! నవుఁగా	నల్లనైయుండెఁ గానవుగా
62	2	కంటిఁదెలివి	కంటితెలివి
62	22	చూడ—జామరో	చూడఁ—జామరో
64	7	బాయకపుత్త్రులకును	బాయక కుమారులకు
64	15	యనుపఁ గొనకొని	యనుప గొనకొని
70	22	వారిథి	వారిధి
70	26	తె వెస	తేవెస
72	28	భగ్గించి	బగ్గించి
77	8	గరుఁడండు	గరుడండు
77	18	బెనచి	బెనఁచి
80	23	గరుఁడని	గరుడని
84	4	థారమై	ధామమై
85	3	వక్షస్థలము	వక్షస్స్థలము
87	13	చిన్నబుచ్చ	చిన్నఁబుచ్చ
91	23	తలచి	తలఁచి
105	11	వారిథి	వారిధి
127	10	మెట్టిచేసె	మెట్టిఁజేసె
128	19	బందులఁగ్రుచ్చి	బందులగ్రుచ్చి
131	1	కాఁగాఁడు	కాఁగాదు
151	25	పూనుదునే	పూనుతునే
152	4	రాజునకుఁదక్కి	రాజునకుదక్కి
158	24	శత్త్రు	శత్రు (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
173	8	నింకచెప్పక	నింకఁజెప్పక
173	27	హేలప్రయాణమై	హేలఁ బ్రయాణమై

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
176	1	సౌంజ్ఞ	సంజ్ఞ
177	13	నా్క్రాంత	నాక్క్రాంత
183	14	పటిపోవఁగా	పటివోవఁగా
198	17	నేకాతపత్త్రము	నేకాతపత్రము
199	10	లంపచిప్ప	లంపచిప్పల
200	18	శేషునఁకు	శేషునకు
201	7	మడుగు	మడుఁగు
212	16	నాకికయొట్లు	నాకిఁక నెట్లు
212	17	క్షేత్త్రజ	క్షేత్రజ
215	25	తొడరిఁ	తొడరి
219	1	తనుబాసె	తనుఁబాసె
227	13	రుర్గ	దుర్గ
228	7	దనయులచేతఁ	దనయులచేత
230	5	విల్లుఁ	విల్లు
234	7	యమలు	యములు
235	7	దైవార	దైవాఱ
237	7	శిఖల	శిఖలు
240	23	లన్నియుఁ	లన్నియు
251	10	బలియులు	బలియురు
252	20	బళ్లు	బల్లు
256	18	చిత్రపుఁదోనలు	చిత్రపుదోనలు
259	9	వివరంబుఁ	వివరంబు
263	6	కృత్యమేలింక	కృత్యమేమింక
269	1	దారిద్ర్యునకును	దారిద్రునకును
272	7	గర్వింపఁజాలు	గర్వంబుచాల
272	8	నెటిదీర్ప	నెటిఁదీర్ప
272	11	నమ్మక	నవ్వక
273	22	భూపాలఁబుత్త్రిల	భూపాల పుత్త్రిల
282	13	చందములఁ	చందముల
288	22	ననుచుఁదోనల	ననుచుదోనల
289	6	భ్రాతి	భ్రాంతి
289	21	పింజఁపింజ	పింజపింజ
310	27	జతుశ్శాల	చతుశ్శాల
311	1	దర్శింపఁజేజేయ	దర్శింపఁజేయ
314	7	జతుశాల (?)	జతుశాల
317	1	శాఖలన్ జే	శాఖలన్ చే
320	27	ఇంద్రాదిసురల	ఇంద్రాదిసురుల
340	1	మధువైరినియత	మధువైరినేత్ర
340	F.N. 1	నేత్ర	omit
354	5	చిత్తురువు	చిత్తరువు
355	24	వేదిఁచలువగా	వేదిఁజలువగా
369	5	ధాత	ధాతృ
371	9	లోకముల్	జ్వలనంబు
371	F.N. 2	జ్వలనంబు	omit
375	15	వీఁట	వీట
390	20	యోగియువోలె	యోగియుఁబోలె
413	1	దాక్షాయణిపూబోణి	దాక్షాయణిఁ బూఁబోణి
414	6	ధృవగీర్తి	ధ్రువకీర్తి
414	10	బనులుఁ	బనులు
415	2	ఘుగ్ధ	ముగ్ధ
423	23	వేనరి	వేసరి
428	6	వసుధీశ	వసుధేశ
442	12	గృష్ణవోలు	గృష్ణఁబోలు
450	11	జెరవ ?	జెరవ
465	13	దేవతుల	దేవతల
472	F.N. 2	విస్పృష్టము	విస్పష్టము
474	20	మిడుఁగురుఁగాడ్పు	మిడుఁగురుగాడ్పు
476	3	వనిచినఁ	ననిచిన
493	11	ధర్మరాజుని పరిపాలనా	ధర్మరాజును బరిపాలనా
499	F.N. 2	మూర్తివంతములు	మూర్తిమంతములు
518	3	నిముషంబు	నిముసంబు
539	20	ధరాధర	ధారాధర
541	8	మచ్చిక	మచ్చిక
551	9	బ్రహ్మాదిసురలు	బ్రహ్మాదిసురులు
560	8	రాజకోటలు	రాజకోటులు
562	7	నిముషమాత్రము	నిమిషమాత్రము
606	9	చెప్పజాలిన	చెప్పఁజాలిన
625	5	యాతులు	యాశులు

Foot Notes

పుట	సంఖ్య	ఉన్నవి	ఉండవలసినవి
66	2	నిఘ్న	మఘ్న
83	1	ప్రసవ	ప్రసత
120	1	ప్రచితంపు	ప్రచిరంపు
190	2	ఉచితానుభాగ	ఉచితాసుభాగ
197	4	యుల్లంబురానుండి	యుల్లసంబు రానుండి
243	1	మనకుఁబోదనుచు	మనకుంబందనుచు
250	1	సంభ్రమమున	నింభ్రమమున
294	2	దొరసిన	దొరసైన
300	1	సార	సాను
301	1	విఱిగినతగు	విఱిగినటతగు
336	1	బఱచి	బారచి
623	1	ర్ధ	వస్త్రాంధ

ఇంకేవేని పొరపాటులుండవచ్చును. పాఠకులు మన్నింతురుగాక.